THEOLOGIA
MORALIS UNIVERSA

PIO IX PONTIFICI M.

DICATA

Auctore

PETRO SCAVINI

THEOLOGO COLLEG. J. U. D., EQUITE SS. MAURITII ET LAZARI
ROMANÆ ACADEMIÆ RELIGIONIS CATHOLICÆ ET CATHOLICI PARISIENSIS INSTITUTI SOCIO
ECCLESIÆ CATHEDRALIS NOVARIÆ CANONICO PRÆPOSITO
URBIS ET DIŒCESIS VICARIO GENERALI

EDITIO QUARTA REVISA ET AUCTA

TOMUS SECUNDUS

De Virtute Religionis; de Justitia; de Restitutione ac de Virtutibus Theologicis

LUCANI 1851.

EX TYPIS VELADINI ET SOC.

Sumptibus cujusdam societatis piæ
ad diffundendos bonos libros intentæ.

TRACTATUS QUINTUS

DE VIRTUTE RELIGIONIS

Ut homo vere dicatur *bene et honeste vivere*, duo requiruntur: 1 ut declinet a malo; 2 ut *faciat* etiam *bonum* juxta illud Psalmistæ: *declina a malo et fac bonum* 1 — Jam vero facile declinabit a malo, si nunquam in agendo se abripi sinat a principiis actum humanum *allicientibus ad malum*. Faciet autem bonum, si a principiis contrariis, actum nempe *allicientibus ad bonum*, fortiter suaviterque concussus bonitatem et honestatem amplectatur.

Postquam igitur de primis illis principiis fuit disputatum, superest ut disseratur de ceteris — Hæc porro vel actum nostrum alliciunt ad bonum in ordine *naturæ*, et sunt *virtutes morales*: vel alliciunt ad bonum supernaturale, et sunt *virtutes Theologicæ* ac *Sacramenta*.

Verum antequam agamus de *virtutibus specialim*, operæ pretium esse putamus aliquid præmittere de *virtutibus in genere*. Sit ergo:

DISPUTATIO PRÆAMBULA

DE VIRTUTIBUS GENERATIM

Q. 1. *Quid est virtus generatim?*

R. *Virtus* in sensu latissimo idem est ac *vis* seu *efficacia*, quo sensu et fortitudo et gratia miraculorum et ipsarum rerum naturalium efficacitas virtus appellatur [2].

In sensu vero stricto virtus *communiter* definiri solet cum Augustino: *animi habitus hominem inclinans ad bene recteque operandum* [3]. Est nempe bona qualitas animum constanter et efficaciter disponens ad bonum. Unde vera virtus ea non est, quæ pro data facultate oblataque occasione non operatur, sicut flamma quæ non urit, non est genuina [4].

1) Ps. 30.

2) 1. Machab. 6. — Matth. 7. — Sap. 7. 17. — *Virtutis* nomen a *viro* derivatum est; quia dicta vis et efficacia major est in viro, quam in fœmina.

3) *Lib.* 1 *cont. Julian. c.* 3. — Etiam *actus singulares* qui boni sunt, ex communi loquendi usu *virtutes* nuncupantur.

4) *V.* Stapf, §§ 97, *et seq.* ubi plura quoad praxim habet auctor piissimus.

Q. 2. *Quot distinguuntur numero virtutes ?*

R. Virtutes aliæ sunt *divinæ*, sive ordinis supernaturalis, et *Theologicæ* nuncupantur, quæ scilicet habent pro objecto immediato Deum uti auctorem gratiæ et gloriæ — Aliæ sunt *humanæ*, sive ordinis naturalis, quæ scilicet versantur circa objecta ratione naturali cognoscibilia, hominemque perficientia intra rationis limites [1].

Homo utrisque opus habet, ut ostendit Angelicus [2]: *humanis* videlicet, quibus naturalem felicitatem assequatur; *divinis*, quibus valeat etiam ad felicitatem supernaturalem pervenire.

Virtutes *Theologicæ* tres tantum sunt ex Apostolo: *fides, spes, charitas, tria hæc* [3]. *Fides* respicit Deum uti primam veritatem; *spes* uti nostram beatitudinem; *charitas* uti summum bonum. — Virtutes vero *humanæ* duplicis sunt generis; nam vel perficiunt intellectum, seu hominem in cognitione veri: et dicuntur *intellectuales*. Vel perficiunt appetitum seu honestatem, et mores; et dicuntur *morales*.

1 Virtus *intellectualis* si conducit ad consideranda prima principia, dicitur *intelligentia;* si conducit ad considerandas ipsorum principiorum conclusiones, dicitur *scientia;* si vero conducit ad considerandas altissimas causas, dicitur *sapientia* [4].

2 Virtutes *morales* quatuor sunt, nempe *prudentia* [5], *justitia*, *temperantia, fortitudo*. Quæ virtutes *cardinales* dicuntur *vel* quia super iisdem tamquam porta super cardine suo tota hominis vita verti debet; *vel* quia ipsæ aliarum virtutum veluti matres et cardines sunt.

Et primo in iis tota *fundatur vita hominis* [6]; nam per *temperantiam* homo moderatur affectus in se ipso; per *justitiam* moderatur actiones erga alios; per *prudentiam* omnia hæc secundum rectum ordinem disponit; demum per *fortitudinem* fit aptus ad ea superanda, quæ identidem occurrunt obstacula [7]. — Secundo in iis ceteræ virtutes continentur. Sane per istas jam satis benemoratus homo habetur, ut nihil amplius in eo desideretur in ordine moris [8].

1) Virtutes etiam *infusæ* dicuntur: et sunt illæ, quæ a Deo nobis infunduntur *vel* quoad modum tantum, si nempe illæ per actuum frequentiam etiam naturaliter acquiri possunt, ut sunt virtutes humanæ; *vel* quoad entitatem, si videlicet per nos naturaliter acquiri non possunt, sed sunt ordinis supernaturalis, uti sunt Virtutes Theologicæ.

2) 1. 2. q. 62. a. 1. 3) 1. Cor. 13. 4) S. Thomas 1. 2. q. 57. a. 2.

5) *Prudentia* licet sit virtus intellectualis moralis, quia et mentem perficit in veritatis speculatione, et voluntatem dirigit in boni prosecutione; communiter tamen inter morales virtutes adnumeratur, quia opus et praxim potissimum respicit.

6) S. Thomas, *in quæst. disp. de virt. card. a.* 1.

7) S. Bernardus. *Tract. de conv. ad Cler. c.* 10.

8) Qua in re eminet *justitia*, quæ plurimas alias sub se continet. Et sunt *religio*, *pietas, observatia, obedientia, amicitia, beneficientia, liberalitas, misericordia,*

Q. 3. *An omnes virtutes ita sint inter se connexæ, ut qui unam habet et alias virtutes debeat possidere ?*

R. Cum Billuart : certum est 1 omnes *virtutes Theologicas* non esse inter se connexas ; amissa enim charitate per peccatum, possunt remanere fides et spes — Certum est 2 neque omnes *virtutes intellectuales* inter se connexas esse; neque enim qui habet unam scientiam, ideo habet ceteras.

Tota quæstio est de *virtutibus moralibus* [1] : porro contra Scotistas commune est cum Angelico [2], omnes virtutes morales *perfectas* [3] ita inter se connexas esse, ut qui una caret, nullam perfecte habeat. Non quidem hoc sensu, quod debeant actu omnes virtutes exerceri ; sed quod esse debeat vera dispositio ad omnes communes virtutes exercendas subjecto proportionatas, occasione adveniente.

Ratio est: non est perfecta virtus sine perfecta prudentia, cum sit prudentiæ omnem virtutem secundum ordinem disponere. Sed perfecta prudentia importat appetitum rectum circa omnia, quæ agenda occurrunt, alioquin perfecta non esset ; ergo prudentia perfecta habet comites alias virtutes. Hinc habet Augustinus : *virtutes quæ sunt in animo humano, quamvis alio atque alio modo singulæ intelligantur, nullo tamen modo possunt separari ad invicem* [4].

Q. 4. *An virtutes consistant in medio ?*

R. Medium generatim est illud, quod inter duo extrema positum ab iis æqualiter distat. Erit ergo in medio virtus, si media consistat inter duo vitia, quæ hinc inde ei opponantur, unum per excessum, aliud per defectum.

Unde patet, *alias* virtutes in medio consistere, ut est liberalitas, cui opponitur hinc prodigalitas, inde avaritia. *Alias* mediocritatem non admittere, ut est charitas in Deum, contra quam per excessum ex se peccari non potest; nam *modus diligendi Deum est diligere sine modo* [5].

clementia, *affabilitas*, *comitas* et *urbanitas*. Hæ porro dici consueverunt *justitiæ filiæ*, non quasi propriæ ac strictæ justitiæ rationem habeant; sed quia eam imitantur in hoc, quod sunt ad alios.

1) Intellige *nec tamen infusas* ; nam virtutes morales infusæ sunt inter se connexæ. Quia infusa charitate, simul aliæ infunduntur, quibus homo bene operatur.

2) 1. 2. q. 65. a. 1.

3) Quæ nempe firmiter subjectum actuent ac perficiant, illudque inclinent ad bonum opus faciendum bene, constanter, prompte et facile.

Si enim *imperfecta* sit ea virtus, qualenus non est nisi aliqua simplex inclinatio, utique nulla datur cum aliis connexio. Sic *videmus aliquem ex naturali complexione, vel ex aliqua consuetudine esse promptum ad opera liberalitatis, qui tamen non est promptus ad opera castitatis*, ait s. Thomas, *loc. cit.*

4) L. 6. de Trin. c. 9.

5) S. Bernardus, *L. de dilig. Deo.*

Q. 5. *An virtutes sint inter se æquales?*

R. *Negative:* non omnes virtutes sunt inter se æquales. Nam aliæ aliis nobilius habent objectum. — Sic inter Theologicas eminet *charitas*, quæ est omnium complementum — Inter intellectuales eminet *sapientia;* quia altissima scrutatur — Inter morales præeminet *religio* [1]; cum magis ad Deum accedat, nempe *in quantum operatur ea, quæ directe et immediate ordinantur in honorem divinum* [2]; prout ait Angelicus.

De virtutibus acturi, a *Religione* initium sumimus.

PRÆLUDIUM

De Religionis Natura et Actibus

Q. 1. *Quid est Religio?*

R. *Religionis* nomen a *religando* ducit d. Augustinus; quia nempe hæc virtus *cum Deo nos ligat*, *eique plane devincit* [3].

Triplici autem sensu nomen *Religionis* accipi solet: — 1 pro *societate hominum* Deo O. M. cultum exhibentium, et sic dicitur v. g. Religio Catholica; — 2 pro *cœtu quorundam*, qui per observantiam consiliorum Evangelii sub certa regula ab Ecclesia approbata Deo specialiter inserviunt, et sic dicitur v. g. *Religio s. Benedicti, s. Dominici etc.* Qui vero Instituta hujusmodi amplectuntur, solent *Religiosorum* vocabulo designari; — 3 denique pro peculiari quadam *virtute morali*, quæ hominem inclinat ad Deum colendum.

Hoc ultimo sensu *Religionis nomen* hic a nobis accipitur, eamque cum d. Thoma [4] sic definimus, ut sit: *virtus moralis nos inclinans ad exhibendum cultum Deo debitum tanquam supremo rerum omnium Domino.* Dicitur: — 1 *virtus;* nam actus, qui in cultu Dei consistit, est honestus et laudabilis, ideoque ad virtutem pertinet; — 2 *moralis* non *theologica;* quia non versatur directe circa Deum uti objectum materiale, sed circa cultum Dei: et in eo dirigendo, fovendo et bene ordinando tota occupatur. Unde patet eam perficere mores: — 3 *ad exhibendum cultum Deo;* nam per Religionem, licet etiam Sancti colantur, adhuc ipse colitur Deus in Sanctis, quibus sanctitatem suam communicavit. Hoc sensu ait Apostolus: *soli Deo honor et gloria* [5]; — 4 *debitum tamquam Supremo rerum omnium Domino:* in quo quidem consistit ratio hujus cultus.

1) Generatim tamen loquendo prima virtus inter morales habetur *prudentia;* cum ea sit ratio, quæ ordinat omnia.
2) 2. 2. q. 81 a. 4.
3) De vera Rel. c. 5.
4) 2. 2. q. 81. a. 2.
5) 1. Tim. 1.

Ex his patet:

1 *Objectum materiale* Religionis esse actus omnes, qui cultum Deo exhibendum constituunt. Nam materiale objectum alicujus virtutis est illud, circa quod ipse immediate versatur; atqui religio versatur circa actus, quibus debitus Deo honor exhiberi potest.

2 *Objectum formale* esse specialem illam honestatem et convenientiam, quæ est in divino cultu: seu est cultus Dei, sed prout divinæ excellentiæ nostræque submissionis est signum. Sane quid est objectum formale virtutis? est specialis ea ratio, sub qua virtus in objectum materiale tendit.

3 Deum non esse nisi objectum *cui* Religionis; objectum enim *cui* est illud, quod attingitur ab aliqua virtute, non quidem immediate, sed alio mediante, quod quidem virtus illa primario et directe considerat. Atqui talis est Deus in Religionis virtute, quæ nempe cum attingit quidem, sed mediantibus actibus, quibus idem colitur.

Q. 2. *Quid est cultus Deo debitus?*

R. Cultus Deo debitus definiri potest: *complexio illorum omnium actuum, quibus infinitam Dei excellentiam testamur, eidemque famulatum exhibemus.* Quare hæc cultui inhæreant necesse est: — 1 testimonium excellentiæ illius, qui colitur: — 2 submissio illius qui colit. Nempe cultus est honor cum submissione.

Duplex hic cultus distinguitur; *internus unus*, qui intus in animo residet, ut est *oratio* ac *devotio* — *Externus* alter, qui ministerio corporis exercetur, ut est *votum, juramentum, sanctificatio festorum.*

Hæc divisio ex eo deducitur, quod homo sicuti constat animo et corpore; ita animo simul est corpore Deum suum colere tenetur [1].

Sunt quoque alii actus, qui ad cultum Dei diriguntur, ut *sacrificium*, *decimæ, oblationes etc.* Sed de his alibi — In præsentiarum *duabus* disputationibus erit tantum de supra numeratis. *Tertiam* autem addemus disputationem, nempe de vitiis oppositis.

1) *V.* Scotti, *Teoremi ecc. par. 4. Teor.* 3: la magnificenza del culto divino irragionevolmente si condanna come perniciosa allo Stato.

V. Tassone, *La religione dimostrata e difesa, Vol.* 3. *c.* 24: bellezze, e buoni effetti del culto cattolico.

V. Spedaglieri, *De' diritti dell' uomo, Lib.* 5. — Bergier, *Dizionario. V.* Culto.

V. Valsecchi, *Fondamenti della Religione, Lib.* 2. *c.* 3. Vera nozione del culto interiore, il quale non trovavasi ne' gentili, mercè la depravazione delle loro idee intorno alla divinità.... Del culto esteriore. La ragione lo suggerisce, la rivelazione lo determina. Vaneggiamenti della gentilità; errori de' filosofi.

DISPUTATIO PRIMA

DE ACTIBUS RELIGIONIS INTERNIS

CAPUT PRIMUM

DE DEVOTIONE

Q. 1. *Quid est devotio?*

R. A latino verbo *devovere* eam deduxit Angelicus: *devoti dicuntur qui seipsos quodam modo Deo devovent, ut ei se totaliter subdant* [1]. Ea autem sic ab ipso definitur: *voluntas quædam prompte se tradendi ad ea, quæ pertinent ad Dei famulatum.*

Dicitur 1 *voluntas,* qua non magis ipsa volendi facultas indicatur, quam ejusdem actus et exercitium.

2 *Prompte;* ea enim est indoles sinceræ devotionis, ut animum faciat paratum, alacrem et expeditum in illis omnibus, quæ sunt ad Deum juxta illud: *paratum cor meum, Deus, paratum cor meum* [2].

3 *Se tradendi etc.* idest faciendi omnia, quæ ad Dei pertinent famulatum; nam *probatio amoris exhibitio est operis.*

Ex his deducitur:

1 Licet vera devotio plerumque adjunctam habeat interiorem quandam animi lætitiam atque suavitatem; non tamen affectus illos ad devotionis naturam ita pertinere, ut sine iis devotio ipsa stare non possit. Animi enim promptitudo etiam cum summa sensuum acerbitate consistit, ut patet exemplo ipsius Christi, qui *cœpit pavere et tædere* [3]. Sic etiam et plures Sancti in summa ariditate fuerunt, ita Deo ipso interdum permittente, *vel* ad eos in humilitate conservandos, *vel* ad ipsorum fidem firmandam et perficiendam. Nempe devotio sita est in alacritate *animi,* non vero *partis animalis* [4].

1) 2. 2. q. 82. a. 1.   2) Ps. 56.   3) Mar. 14.

4) *V.* Sales, *Filotea c.* 1. — Castelvetere, *Dirett. l.* 2. *c.* 5. — *L' anima desolata — Specchio della vera divozione*, Roma — *Della pace interiore del* P. Lombez — Frassinetti, *Il confronto dell' anima divota*, Genova 1841.

Hoc est ad eorum piorum solamen, qui in devotione pati solent tristitiam et ariditatem. Ceterum, ut ad rem notat *Stapf*, § 557: « Pari modo erral, siquis totum virtutis negotium solis affectiunculis confectum arbitraretur, tempore orationis easdem vi, allisvo ineptis medils ciere vellet, atque ubi conatus iste non ex voto succedit, tristis et dejectus ab ipsa oratione desisteret. Neque exempla desunt, naturam hisce suavitatibus inescatam ad ipsas carnis spurcitias proniorem evasisse, ita ut misera navicula, ductore sobrio destituta, atque ventis secundis nimium fidens pudendis scopulis impelleretur. Scilicet: « *nisi sincerum est vas, quodcunque infundis, acescit* ».

2 Eos errare, qui credunt devotionem pertinere tantum ad Monachos, Moniales et Ecclesiasticos, quasi nempe promptitudo in Dei famulatu non omnium sit: neque teneantur sæculares quæ Dei sunt sollicite curare, sed tantum ea quæ sunt mundi [1].

3 Eos maxime errare, qui devotos passim irrident [2], atque de imprudentia accusant confessarios devotionem suis pœnitentibus suadentes, quasi nempe studium et alacritas sit tantum ponenda in iis, quæ sunt mundi [3].

Q. 2. *An devotio differat a charitate*;

R. Etiamsi vera devotio præsupponat Dei charitatem et cum ipsa strictissime conjungatur, differt tamen in hoc, quod charitas efficit quidem, ut omnia generatim Dei præcepta rite observentur juxta illud Christi: *si diligitis me, mandata mea servate* [4]; devotio autem hoc superaddit, ut eadem observentur quadam animi promptitudine et alacritate plane singulari.

Quapropter (dicente præclarissimo devotionis magistro s. Francisco Salesio) si charitas est quidam veluti ignis, devotio est quædam

Præsertim de illis affectuneolis hæc obtinent, quæ non tam ex gratia, quam potius ex facili et mollicula natura proveniunt. Unde feminas sat multas invenies, quæ, utcumque sensu devotionis exundare videantur, solida tamen virtute ut plurimum careant. Sunt pronæ ad suspiria et lacrymas præ cordis teneritudine fundendas, multas quotidie preces recitant, sæpissime pane angelico refici ambiunt etc.; ast domi suæ contentiosæ sunt, duræ cervicis, lividæ criminatrices, et in omnibus sibi largiter indulgent ».

1) Devotio in simplicibus et mulieribus magis abundare solet; quia qui scientia et ingenio præditus est, nimis confidens de se ipso, non totaliter se subdit Deo. *Si tamen scientiam et quamcumque aliam perfectionem homo perfecte subdat, ex hoc ipso devotio augeretur*: ita Angelicus, 2. 2. q. 82. a 3.

2 *V. Cattolico Gior. Rel., Lugano*, Vol. V. Artic. *Il Bigottismo*.

3 « Lo sostengo (ait Orsini, *I fiori del cielo hoc. cap.*) in faccia al secolo, che così impudentemente deride le anime pie: la vera Divozione è razionale e logica quanto alcun'altra cosa, poichè emana da affezioni inerenti alla nostra natura. Siamo stati formati per venerare ciò che è buono, ammirare ciò che è grande, ed amare santamente ciò che è amabile. Anche gli oggetti inanimati eccitano queste emozioni nell'animo nostro. Amiamo un bel paesaggio, ammiriamo un bel mare, una notte stellata, una prospettiva delle Alpi. Le belle azioni ci commovono ancor più fortemente, ed una gran riconoscenza ci toglie l'uso della voce, e ci riduce alle lagrime. Tutti questi sentimenti sembrano ragionevoli quando si tratta degli uomini; come avviene che cambiano d'aspetto all'occhio del mondo, quando si tratta di Dio? Un uomo che venera il suo benefattore mortale per un servizio di poca importanza, è tenuto avere una bella anima; un cristiano che divotamente onora il primo, il più grande, il più costante dei benefattori, passa generalmente per una mente debole. La beneficenza non ha dunque più diritti sul cuore quando è continua? La bontà cessa dunque d'essere amabile allorquando è perfetta? La potenza deve dunque essere disprezzata quando è senza limiti? »

4 Joan 14.

quasi flamma ignis ejusdem. Hinc ut quis dicatur *vere devotus*, præter charitatem necessario habere debet quandam animi vivacitatem in illis omnibus ponendis actionibus, quæ charitatis sunt propriæ.

Q. 3. *Quænam est devotionis excellentia ?*

R. Ex ipsa devotionis definitione facile est deducere quæ et quanta sit ejusdem excellentia; si enim charitas ab Apostolo [1] dicitur omnium major inter virtutes Theologicas: *major autem est charitas*, quid erit dicendum de devotione, quæ charitatis est quasi flamma coruscans?

Credetemi, ait Salesius, *la divozione è la dolcezza delle dolcezze, è la regina delle virtù, perchè essa è la perfezione della carità : se la carità è un latte, la divozione è la crema : se essa è una pianta, la divozione è il fiore : se è una pietra preziosa, la divozione è il lustro di essa : se è un balsamo prezioso, la divozione è l' odore di soavità, che conforta gli uomini e rallegra gli angioli* [2].

Q. 4. *Quænam est devotionis causa, effectus, et finis ?*

R. Ad 1 : Duplex est *causa* devotionis. *Alia extrinseca* et *primaria*, et est Deus, qui dona sua prout vult elargitur, et *quem vult, religiosum facit*, ut ait s. Ambrosius [3] — *Alia intrinseca* et *secundaria*, et est consideratio tum divinæ bonitatis, tum nostrorum defectuum.

Prima consideratio excitat dilectionem, *secunda* impedit præsumptionem : utraque ergo mirifice juvat devotionem.

R. Ad 2 : Duplex quoque est devotionis *effectus* ex Angelico [4]. *Primus* est salutaris quædam tristitia, quæ enascitur ex nostræ infirmitatis consideratione juxta illud : *ad me ipsum anima mea conturbata est... quare tristis es anima mea? spera in Deo* [5] — Hinc *secundus* effectus est spiritualis lætitia, quæ sponte consurgit ex meditatione bonitatis Dei juxta illud : *memor fui Dei, et delectatus sum* [6].

R. Ad 3 : Finis devotionis in eo situs est, ut anima facilius ac citius possit pervenire et elevari ad christianam illam perfectionem, quam adeo Christus commendat dicens : *estote perfecti sicut et Pater vester cœlestis perfectus est* [7].

Q. 5. *Quid est christiana perfectio, et an omnes obliget ?*

R. Ad 1 : Chistiana perfectio est consecutio plena et absoluta nostri ultimi finis, *inchoative* quidem *in hac vita* per gratiam; *complete* vero *in altera* per gloriam. Res enim quælibet dicitur *in genere suo perfecta*, quando finem ad quem facta est, omnino consequitur.

Jam vero quisnam est ex christianæ Religionis dictamine ultimus noster finis? profecto non alius, nisi, Deus O. M. Qui ergo Deum amat,

1) 1. Cor. 13. 2) Loc. cit. 3) In Luc. c. 9.
4) 2. 2. q. 82. a. 4. 5) Ps. 41. 6) Ps. 76. 7) Matt. 5.

perfectus est: *qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* [1]. Hinc Apostolus [2] vocat charitatem *vinculum perfectionis* [3].

R. Ad 2: Dupliciter potest attendi perfectio.

Vel prout tantum excludit quod est charitati contrarium, et est solum peccatum mortale. Quo sensu omnibus hominibus perfectio est de necessitate salutis; cum nemo salvari possit sine charitate.

Vel prout etiam excludit ea, quæ impediunt, ne affectus totaliter dirigantur in Deum (quantum præsentis vitæ infirmitas patitur). Et hoc sensu obligat eos solum, qui se totos Deo manciparunt in aliquo peculiari statu, non ceteros, quasi nempe ea necessaria sit ad salutem; nam etiam sine illa charitas esse potest [4]. Ita d. Thomas [5].

Q. 6. *Quid sentiendum est de quibusdam exterioritatibus, quas aliquando videre est in devotis, præsertim incipientibus?*

R. *Vel* exterioritates hujusmodi respiciunt actiones communes et

1) 1. Jo. 4. 2) Col. 3.

3) Ascetici distinguunt triplicem perfectionis gradum, nempe *viam purgativam*, *viam illuminativam* et *viam unitivam*. Pro triplici autem hac via triplicem item distinguunt devotorum classem, nempe *incipientium* quos ponunt *in via purgativa*, *proficientium* quos ponunt *in via illuminativa*, *et perfectorum* quos ponunt *in via unitiva*.

Hæc autem distinctio non est ad merum arbitrium inducta, sed propriam ac congruam habet rationem *(V. Benedictus* XIV, *de Canoniz. ss. L.* 3. *c.* 26 — Vehit, *Sacra Scriptura*, *In Ps. n.* 3). Videlicet vita hominis in hoc mundo est quædam quasi via, quæ ad patriam tendit, id est ad felicitatem æternam. Jam vero in qualibet via distinguitur triplex terminus: primus dicitur *terminus a quo*, ille nempe a quo disceditur; alter est *terminus per quem*, ille nempe per quem transire debet viator, si ad metam suam pervenire velit; tertius denique est *terminus ad quem*, ille nempe ad quem via ipsa perducit — Ita a pari evenit in itinere spirituali. Adest *terminus a quo*, et est peccatum a quo discedere omnino debet qui tendit ad perfectionem, et hæc discessio efficitur per *viam purgativam*, purgando nempe animam tam a culpa mortali et veniali, quam ab affectu quolibet ad utramque. Adest *terminus per quem*, et est consecutio et exercitatio virtutum omnium sive Theologicarum sive Moralium, quem in finem tendit *via illuminativa*. Adest denique *terminus ad quem*, et est Deus ipse, cujus consecutio est omnis operis complementum et totius spiritualis itineris meta: huc autem spectat *via unitiva*.

4) *V.* Valfrè, *Sulla perfez.* SS 1, 22, 23 — Rodriguez, *Esercizio di perfez.* — S. Alphonsus, *Breve pratica della perfez. raccolta dalla dottrina di s. Teresa* — P. Goudier, *De natura perfectionis* — Sianda, *Il discernimento della perfezione*, *Forlì, l' anno* 1735.

Ceteris præstant — Liguori, *Praxis Confessarii* S 5 — Scaramelli, *Direttorio Ascetico* — Pinamonti, *Il Direttore* — Castelvetere, *Direttorio Ascetico-Mistico* — Libr., *S. Bonaventura Card. Dottor serafico di s. Chiesa, Maestro esimio di spirito: ovvero, Teologia mistica secondo lo spirito, e le sentenze del Santo uniformi allo spirito, e alle dottrine de' più celebri santi Padri e Dottori, che di ciò scrissero, divisa in 4 parti per i tre stati ecc. ecc.* — Stapf, S 634.

5) 2. 2. q. 184. a. 2.

ordinarias, quæ nempe non indicant nisi pietatem communem et ordinariam, qualem habere omnes Christiani deberent, uti sunt v. g. Sacramentorum frequentia, modestia in habitu et gressu, peccati odium, Ecclesiæ reverentia, obsequium erga altaris Ministros, etc.

Vel respiciunt actiones *particulares* atque *extraordinarias*, quæ nempe indicant pietatem particularem et extraordinariam, uti sunt v. g. cilíciorum usus, jejunia specialia, singultus in Ecclesia, etc.

Si 1, exterioritates illæ permittendæ sunt, imo commendandæ et fortiter injungendæ. De his enim Christus ait: *videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* [1]. De his sic Philotheam alloquebatur Salesius: *Filotea, fate professione apertamente di voler essere divota, e non vi vergognate delle azioni comuni e che sono a proposito per condurci all' amor di Dio: confessate arditamente, che voi procurate di meditare, che voi vorreste piuttosto morire che peccar mortalmente, che voi volete frequentare i Sacramenti, seguire i consigli di colui che vi guida.*

Si 2, iterum est distinguendum: *vel* exterioritates particulares et extraordinariæ in publico contingunt, *vel* in privato.

Si in publico, ordinarie prohibentur; *tum* quia animam exponunt periculo vanitatis propriæ; *tum* quia spiritum Domini absque ulla causa subjiciunt profanorum irrisionibus. Hæc sunt opera illa, de quibus dixit Christus: *nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua... intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito* [2].

Si in privato, neque noceant corporis sanitati nec officiis propriis, nihil prohibet quominus concedantur ad devotionem fovendam. At si nocent, ut si caput aggravent, prohiberi debent; siquidem anima fieret minus apta ad ordinaria suæ pietatis ac status exercitia [3].

CAPUT SECUNDUM

DE ORATIONE

Q. 1. Quid est oratio? [4]

R. Oratio est *quoddam veluti mentis nostræ colloquium cum Deo, in quo rei alicujus obtinendæ desiderium eidem patefacimus.* Communiter cum Damasceno solet definiri: *petitio decentium a Deo.*

1) Matth. 5. 2) Matth. 6. 3) *V.* Castelvetere, *Dirett. p.* 3. l. 11 c. 27.

4) Oratio in genere est *elevatio mentis ad Deum:* variæ sunt illius species = 1 *Adoratio*, quæ est contestatio divinæ excellentiæ per submissionem nostram; sane justum est, ut mens nostra in laudes et summam Divinitatis adulationem prorumpat: de hac plura in Psalmis. Adoratio tamen revocari solet ad actus externos; quia plerumque et

Dicitur 1 *petitio*, nempe manifestatio desiderii nostri facta, ut ab eodem aliquid obtineatur.

2 *Decentium*, idest eorum quæ honesta sunt, quæque non dedecet neque homines a Deo petere, neque Deum hominibus elargiri.

3 *A Deo*, idque duplici de causa: — 1 ut pateat, orationem verum esse Religionis actum, quatenus nempe homo per eam *Deo reverentiam exhibet* (verba sunt s. Thomæ), *et profitetur orando se eo indigere sicut auctore suorum bonorum* [1]; — 2 ut ostendatur orationem, proprie loquendo soli Deo faciendam esse. Quamvis enim ea dirigatur aliquando etiam ad Sanctos; semper tamen *directe* tendit in Deum, à quo solo quod per Sanctos petimus, consecuturos nos esse speramus.

Q. 2. *An oratio sit necessaria ad salutem?* [2]

R. Nullum est dubium, quin oratio adultis sit necessaria *de jure divino* ad salutem; illud enim *de jure divino* adultis necessarium est ad salutem, quod frequentissime in Scripturis tum a Christo tum ab Apostolis uti tale præcipitur: atqui ita est de oratione. *Oportet semper orare et nunquam deficere: vigilate et orate, ut non intretis in tentationem*, ait Christus [3]. *Sine intermissione orate: volo viros orare in omni loco.... similiter et mulieres*, ait Apostolus [4].

Adde populorum consensum; vel enim apud idolorum cultores opinio

animo simul et corpore fit — 2 *Gratiarum actio*, quæ quidem ab ipsa ratione inter præcipua nostra officia refertur — 3 *Deprecatio offensionum*, ad quam sacræ paginæ nos frequenter adeo provocant, in Psalmis pœnitentialibus luculentissima exempla proponentes — 4 *Invocatio seu petitio bonorum*: de hac autem nos agimus sub nomine *orationis*; ad hanc enim speciem ceteræ ut plurimum revocantur, uti notat Angelicus. Res autem hæc est maximi momenti, si quidem ex d. Augustino serm. 15, *recte novit vivere qui recte novit orare* — *V.* Brancato, *De oratione ejusque speciebus*, *Romæ* 1685.

De Catholica oratione sermonem habet Tapparelli S. J. in Opusc. *Sulla preghiera cattolica considerata in ordine alla civiltà de' popoli*, ubi hanc ipsam orationem sic perbelle definit: *contemplata (la preghiera cattolica) nella più generale sua nozione abbraccia ogni elevazione della mente a Dio, mossa dalla fede, animata dalla carità, ajutata dal Sacrifizio e da' Sacramenti, guidata dall' autorità della Chiesa, e diretta principalmente al conseguimento di una sopranaturale eterna felicità per mezzo di opere sante.*

1) 2. 2. q. 83 a. 3.

2) Circa orationem plures errarunt.

Alii voluerunt nihil a Deo determinate petendum esse, sed totum ipsius voluntati relinquendum: ita Quietistæ — Alii docuerunt nunquam omnino esse ab orationibus desistendum: ita Messaliani, qui habiti sunt ut hæretici sub nomine *Euchitarum* — Alii frustra orari contendunt; vel enim Deus res nostras non curat, ita Epicurei; vel omnia fato reguntur, ita Fatalistæ — His essent addendi Wicleffistæ, Lutherani, Calvinistæ et Jansenistæ, si suis principiis starent; negant enim homini veram electionis libertatem.

3) Luc. 18, et 21.

4) 1. Tess. 5 et 1. Tim. 2.

semper fuit, Divinitatem esse invocandam tum ad propulsanda mala, tum ad felicem rerum successum — Adde naturæ impulsum, qui nos quasi per vim trahit ad efflagitandum auxilium in necessitate 1.

Hujus autem præcepti duplex est ratio, prima ex parte Dei, altera ex parte hominis.

Ex parte quidem *Dei;* quia ipse gratias suas, si paucas excipias v. g. initium Fidei, sub ea tantum conditione nobis elargiri ordinarie solet, ut easdem orando expostulemus. Unde Augustinus ait: *constat Deum alia non orantibus, sicut initium fidei; alia nonnisi orantibus præparasse, sicut usque ad finem perseverantiam.* Hic facit illud: *non habetis propter quod non postulatis* 2.

Ex parte autem *hominis;* quia summa ejusdem est indigentia, ita ut quisque jure merito cum Propheta debeat exclamare: *ego egenus sum et pauper, Deus, adjuva me* 3. Ad Christum igitur debet supplex confugere, in quo Deus pro nostra inopia opulentiam offert, et omnibus nobis aperuit cœlestium divitiarum thesauros. Quare sic concludit Angelicus: *ad orationem quilibet homo tenetur ad bona spiritualia procuranda, quæ nonnisi divinitus dantur: unde alio modo procurari non possunt, nisi ab ipso petantur* 4.

Hinc *probabilius* ac *communiter* docent, adultis orationem necessariam quoque esse *necessitate medii* ad salutem 5; illud enim est de *necessitate medii,* sine quo, attento divino ordine providentiæ, salus obtineri non potest; atqui talis est ex dictis oratio 6.

Q. 3. *Quandonam obligat orationis præceptum?*

R. Obligat orationis præceptum *per se,* et per *accidens:*

Obligat *per se:* — 1 *initio vitæ moralis,* quando scilicet homo usum rationis adipiscitur; tunc enim tenetur se ad Deum convertere eum ut omnium honorum fontem agnoscere, ac tanquam supremo rerum omnium Domino se eidem subjicere; ad quod mirifice oratio inservit ex s. Thoma 7; — 2 *tempore mortis:* tunc enim maxime necessaria est perseverantia finalis, quæ absque oratione obtineri non potest; — 3 *sæpe in vita,* ut impleatur illud Christi: *vigilate omni tempore orantes, ut digni habeamini stare ante Filium hominis: oportet semper orare* 8. Quæ tamen verba non probant singulis physice momentis orandum esse, quod foret impossibile: sed orandum

1) *V.* Tertullianus, *De testim. animæ.* 2) Jac. 4. 3) Ps. 108.
4) In 4. D. 15. q. 4. a. 1. 5) S. Thomas, 2. 2. q. 83. a. 1.
6) *V.* Liguori, *Del gran mezzo della preghiera* — Strenue religiose, ossia piccolo trattato sulla preghiera cattolica, Parigi 1844.
7) 1. 2. q. 89 a. 6. 8) Luc. 21, et 28.

esse omni tempore opportuno, idest *per certa intervalla horarum et temporum*, ut ait Augustinus [1]. Porro alii docent orandum esse *sub gravi* saltem semel in anno; alii semel in mense; alii semel in hebdomada; alii sæpius [2].

Obligat *per accidens:* — 1 quoties urget aliquod præceptum, quod impleri non possit absque oratione, v. g. susceptio Eucharistiæ; qui enim tenentur ad finem, tenentur etiam de mediis ad illium; — 2 quando gravis insurgit tentatio, præsertim contra castitatem: *statim ut libido titillaverit sensum*, ait d. Hyeronimus, *erumpamus in vocem: Domine auxiliator meus* [3]. Ait enim Sapiens: *scivi, quoniam aliter non possim esse continens, nisi Deus det* [4]; 3 quando imminet gravis calamitas: hæc enim maxime est oratione avertenda [5].

Q. 4. *Quinam invocandi oratione nostra?*

R. Deus et Sancti: Deus invocandus est uti auctor bonorum omnium et dator; cum ipse solus sit eorum causa et fons [6] — Sancti autem invocantur tanquam patroni apud Deum ipsum [7]. Sane vel inter homines non solum rogamus eum, qui nos exaudire valet; sed etiam eos, qui apud illum intercedere possunt: quid ergo prohibere potest, ne Deum per Sanctos nobis propitium reddamus? [8] Id commendant Scripturæ exempla, praxis universalis, atque perpetua et constans Ecclesiæ Sanctæ traditio [9].

Præstat autem, ut præ ceteris Sanctis B. Virginem invocemus; nam

1) Ep. 130.

2) Qui tamen suæ salutis sollicitus est, non desinit identidem ad orationem confugere, mane præsertim ac vespere: quod quidem tempus universali piorum consuetudine consecratum est. *Et quæso*, ait Stapf § 219, *quale judicium de illis ferendum est, qui more pecudum mane de stratu surgunt, illudque repetunt die finita, quin Dei suæque relationis ad illum recordentur? Qui demum bonorum operum fructus ex terra tam inculta, et inaquosa expectare possunt?*

Bouvier ait obligationem orandi mane et vespere esse sub levi, quia sic apprehenditur; et eum absolutione indignum putat qui id non curat omnino, tum quia valde probabiliter magno orandi præcepto non satisfaceret, tum quia talis omissio signum esset magni teporis animi.

3) Ep. 22. ad Eustac. 4) Cap. 8. 5) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3 *in init.*

6) Hic intelligitur etiam Christus, qui est simul Deus et homo.

7) Intellige etiam Angelos, et maxime Angelum nostrum custodem; cum enim ei specialiter commissa sit nostra persona, ei specialiter cordi sumus.

8) Tridentinum Sess. 25 *de venerat. SS.* declaravit, bonum et utile esse Sanctos invocare. Theologi vero docent respectu totius communitatis hanc invocationem esse de præcepto; cum ad eam teneatur Sacerdos in Officio et Missa. Sed disputant an etiam singulis fidelibus sit in præcepto: saltem invocationem Virginis esse de præcepto *videtur colligi*, ait Deus *ex SS. Patribus et communi sensu fidelium.*

9) *V.* Klee, *Storia de' dogmi*, Mil. tom. 2. *p.* 280

si unus vel alter Sanctus ad hoc vel illud beneficium obtinendum singularis advocatus habetur [1], Maria ad omnia obtinenda est advocata universalis — Adde excellentissimam Virginis dignitatem [2]: at quo quis dignior est, eo efficacius interpellat — Quare placet hic concludere verbis Gloriosissimi Pontificis Pii IX, qui Encyclica *Qui pluribus*, postquam commonuit assiduis orationibus esse insistendum, ut Ecclesia sancta Dei, omnibus adversitatibus et erroribus penitus sublatis, optatissima tranquillitate fruatur, et fiat unum ovile et unus pastor, addit: *Ut autem clementissimus Dominus facilius inclinet aurem suam in preces Nostras et Nostris annuat votis, deprecatricem apud Ipsum semper adhibeamus Sanctissimam Dei genitricem Immaculatam Virginem Mariam, quæ nostrum omnium dulcissima*

1) *V.* Siniscalchi, qui in *Lib. Il giorno santificato*, *p.* 2 *c. ult.* longiorem contexuit cathalogum Sanctorum, qui invocantur vel pro peculiaribus provinciis, vel pro peculiaribus hominum conditionibus vel pro peculiaribus gratiis = Hæc enim habet:

1 « Così sono Protettori principali di Roma i ss. *Pietro e Paolo*; di Napoli *s. Gennaro*; di Milano *s. Ambrogio*; di Venezia *s. Marco*; di Genova *s. Giambattista* ecc. Sono Protettori della Francia *s. Dionigi*; della Spagna *s. Giacomo Ap.*; di Portogallo *s. Giorgio*; della Scozia *s. Andrea*; dell' Ibernia *s. Patrizio* ecc.

2 Raccomandarsi a qualche Santo che fu nella stessa condizione: I sacerdoti a *s. Pietro*; i confessori a *s. Gio. Nepomuceno*; i predicatori a *s. Gio. Grisostomo*; i cavalieri a *s. Franc. Borgia*; i soldati a *s. Maurizio*; i teologi a *s. Tommaso*; i filosofi a *s. Cattarina V. M.*; i poeti al *Nazianzeno*; gli avvocati a *s. Ivone*; i giudici a *s. Jeroteo e Dionisio*; i notai a *s. Genesio Arelatense*; i governatori a *s. Gio. Damasceno*; i medici a *s. Luca Evang.* e a *s. Ciro*; i chirurghi a *s. Atanasio*; gli speziali a *s. Aumiliano*; i mercatanti a *s. Franc. d'Assisi*; i pittori a *s. Luca*; gli scultori a *s. Claudio e compagni Mm.*; i musici a *s. Cecilia*; i suonatori a *s. Arnoldo*; gli stampatori a *s. Giov. di Dio*; gli orefici a *s. Eligio*, gli argentieri a *s. Andronico*; i sarti a *s. Omobono*; i calzolai a *ss. Crispino e Crispiniano*; i fabbricatori a *s. Proculo e Massimo*; i ferrai a *s. Dunstano*; i falegnami a *s. Giuseppe*; i servi a *s. Vitale*; i maggiordomi a *s. Pipino*; i camerieri a *s. Massimo*: i cuochi a *s. Pasquale*; i portinaj a *s. Serafino* ecc. ecc.

3 Sono potentissimi avvocati per impetrar una buona morte *s. Giuseppe*; per morire co' Sacramenti *s. Orsola*, e *s. Barbara*; per liberare da' mali spirituali *s. Ignazio*; contro l'infestazione de' demonii *s. Ubaldo*; contro le morti improvvise *s. Cristoforo*; contro le apoplessie *s. Andrea Avellino*; per il mal d' occhi *s. Lucia*; per il mal delle gambe *s. Pellegrino Laziosi*; per i calcoli *s. Liborio*; per la podagra *s. Trofimo*; pel dolor di capo *s. Aspreno*; per le cadute *s. Venanzio*; per i casi disperati *s. Gregorio Taumaturgo*; per le cose perdute *s. Antonio di Padova*; contro i cani *s. Vito*; contro le serpi *s. Paolo*; contro le calunnie *s. Onofrio*; contro i fulmini *sant' Irene, e Barbara*; contro le locuste e simili animali *s. Grato*; contro gli incendii *s. Antonio Abate*; contro le tempeste di mare *s. Telmo....*; contro la peste degli uomini *s. Rocco*; contro la peste degli animali *s. Eberardo*; contro i tremuoti *s. Elpidio....*; per ottenere le pioggie *s. Genoveffa*; per i viaggi di terra i *ss. Magi*; per i viaggi di mare *s. Francesco Zaverio* ecc. ecc. ».

2) Adeo ut pro ea sit specialis ab Ecclesia cultus determinatus.

mater, mediatrix, advocata, et spes fidissima ac maxima fiducia est, cujus patrocinio nihil apud Deum validius, nihil præstantius [1].

Sed licebitne (inquies) *christiano commendare se precibus animarum in purgatorio degentium?*

R. Cum Bellarmino: *affirmative*, siquidem amici Dei sunt: hinc legimus, animas Paschasii et S. Severini miracula fecisse adhuc in purgatorio degentes [2]. Et quamvis animæ purgatorii nobis sint inferiores ratione pœnarum, tamen superiores sunt ratione gratiæ et charitatis, in qua jam confirmatæ sunt: oratio autem, quæ ex charitate procedit, hanc potissimum superioritatem requirit, si ullam requirit.

Sed quamquam hæc vera sint, tamen superfluum videtur ab iis, ordinarie petere, ut pro nobis orent; quia non possunt ordinarie cognoscere quid agamus in particulari, sed solum in genere sciunt nos in multis periculis versari. Nam nec rebus nostris intersunt, ut probat B. Augustinus [3], nec in Deo orationes nostras vident, cum non sint beatæ; nec est verisimile eis revelari ordinario quid agamus, vel quid petamus [4].

Q. 4. *Quid petere debemus per orationem?*

R. Petere debemus imprimis quæ æternæ saluti expediunt, uti sunt bona spiritualia, sanctificatio, victoria in tentationibus, amor divinus et sempiterna beatitudo: *quærite primum Regnum Dei et justitiam ejus*, inquit Christus [5]. — Bona autem hæc *absolute* a Deo petenda sunt; quia certum est non posse nos iisdem abuti: *hæc sunt quibus beatificamur*, ait Angelicus, *et quibus beatitudinem meremur, quæ quidem Sancti orando absolute petunt* [6].

Bona temporalia, uti honores, fructus agrorum, sanitas corporis, scientia, *conditionate* petenda sunt; quia sæpe non expedit ut nobis concedantur: *eo tenore*, subdit Angelicus, *a Deo petimus, ut nobis concedantur secundum quod expediunt ad salutem* [7].

Sed (dices) *nunquid etiam mala temporalia peti queunt?*

Mala temporaria, quæ scilicet non sint peccata, sed pœnæ, v. g. infirmitas, paupertas, amoris proprii depressio, peti licite possunt ex

1) *V.* Mazzola, *De B. Virgine*, *P.* 3. *disp.* 5, *et* 6.

2) S. Gregorius, *Lib.* 4. *Dial. c.* 40.; et S. Petrus Damiani, *Epist. de miraculis sui temporis.* 3) De cura pro mortuis, c. 13.

4) Bellarminus, De Purgatorio, *cap.* xv, *lib.* 2.

Nec obstat, quod in tormentis sint animæ illæ. Etiam martyres in hoc mundo in tormentis erant constituti; et tamen orabant pro aliis, ut patet de S. Stephano (*Act.* 7). Sane dolor animabus illis non perturbat judicium rationis, nec illis impedit affectum bonæ voluntatis.

5) Matt. 16. 6) 2. 2. q. 83. 7) Loc. cit.

recto fine, uti ad tentationes superandas, ad merita sibi comparanda. Inquit enim Angelicus: *hoc licet orare, quod licet desiderare;* atqui hæc mala ex recto fine licet desiderare: ergo et orare.

Q. 5. *Pro quibus orare licet?*

R. Neque pro *Sanctis*, neque pro *damnatis* orandum est. *Illi* enim beatitudinem nunquam defutura jam potiuntur in cœlo: hinc Augustinus ait: *injuriam facit martyri qui orat pro martyre* [1]. *Isti* vero suppliciis æternis jam sunt immutabiliter mancipati in inferis.

Est autem bonum orare pro justis, qui in igne Purgatorii detinentur juxta celebre illud Judæ Machabæi: *sancta et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur* [2].

Item orare licet (si de oratione privata sit sermo [3]) pro omnibus, qui in terris degunt sive fideles sint sive infideles, sive amici sive inimici, sive peccatores sive justi, sive excommunicati sive non.

Videlicet pro iis omnibus orare licet, quos jubemur diligere juxta illud [4]: *diliges proximum tuum sicut te ipsum* [5]. Hinc Apostolus: *obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus: pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt; hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri* [6].

Ordo autem ille in oratione nostra servari oportet, qui in charitate præscribitur; ita ut nostris in precibus peculiarem locum sibi habeant qui nobis consanguinitate, amicitia, beneficiis, religione et societate magis conjuncti sunt; ubi enim fortius est vinculum, inde fortior enascitur obligatio — Pro iis etiam specialiter orandum est, quibus scandalum vel ruinam spiritualem attulimus, ut sic quantum ipsis nocuit exemplum nostrum, tantum iisdem nostra prosit oratio [7].

1) Ser. 17. *de Verb. Dom.* 2) 2. Matth. 12.

3) Quoad hanc exceptionem v. de Censuris, ubi de *effectibus excommunicationis.*

4) Matth. 12.

5) Quod probat, præceptum etiam adesse pro aliis orandi. « Imo, ait Stapf, § 208, quantus eorum est numerus, quibus alio modo opem ferre haud possumus, nisi per solam orationem? Et profecto quam insigniter relationem nostram tum ad *Deum* tum ad nos invicem testatam facimus, dum ceu filii ejusdem familiæ ad *Deum* communem Patrem nostrum pro nobis invicem obsecramus! Talis supplicatio præter alia emolumenta jam ex indole sua charitatem mutuam et involvit et provehit, estque rori cœlesti non absimilis, quo officia humanitatis, ne flaccescant, irrigari debent ».

6) 1. Tim. 2.

7) Talis supplicatio, quæ præter alia emolumenta ex indole sua charitatem mutuam et involvit et provehit, *specialiter* fieri debet, si proximus magna calamitate percussus sit; *specialius*, si calamitas adeo late pateat, ut non unum hominem, sed universam regionem premat; *specialissime*, si gens illa sit virtutibus ornata ac meritis clara.

Q. 6. *Quænam sunt conditiones, ut oratio legitime fiat?*

R. Præcipuæ conditiones ad orationem hæ sunt, nempe ut fiat:

1 *Cum attentione;* qui enim mente distrahitur actu quo orat, incurrit in illam Dei reprehensionem: *populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* [1]. *Quomodo te audiri postulas a Deo,* inquit s. Cyprianus, *cum te ipse non audias?* [2] Hoc tamen intellige de mentis distractione voluntaria [3].

2 *Cum humilitate;* scriptum est enim: *respexit Deus in orationem humilium, nec sprevit preces eorum. Oratio humiliantis se nubes penetrabit* [4].

3 *Cum fiducia,* seu firma spe, qua orans credat se assecuturum quod saluti expediat: *omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis,* inquit Christus [5]. Quare procul esse debet omnis animi hæsitatio: *qui enim hæsitat,* inquit s. Jacobus, *similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur* [6].

4 *Cum perseverantia: oportet semper orare et nunquam deficere,* ait Christus [7]. Etsi enim Deus interdum statim exaudiat preces nostras; sæpius tamen contingit, ut orationis effectum justis de causis protrahat volens illum perseverantibus concedere et negare non perseverantibus. Sic meritum augetur, crescit desiderium, obtenta gratia pluris æstimatur et vigilantius conservatur [8].

Sed nonne (dices) *ad orationem requiritur etiam status gratiæ?* Hæc utique fuit Quesnelli sententia: *oratio impiorum verum est peccatum, et quod Deus illis concedit, est novum in eos judicium;* sed merito fuit a Clemente XI damnata. Sane præceptum orationis

1) Matth. 15. 2) In orat. Dom.

3) Monitum generale ponimus cum *Stapf*, qui § 201 habet: « Ne dum oramus mens « nostra tam facile dilabatur, illam tum ad orandum prævia disponere, tum forte evagan- « tem iterato et tranquille recolligere oportet.

« Pari modo, quantum fieri potest tempus et locus atque totius corporis compositio « ita instituenda sunt, ut devotio nostra exinde non turbetur, sed foveatur potius... Præ- « sertim homines minus culti per libros formulasque vere pias et captui suo convenientes « multum juvantur; quid enim tales, præsertim juniores, sub divino officio meditari so- « lent, nisi liber aliquis illorum tum oculos tum cogitationes religiose occupatas teneat, « atque animum sursum evehat? Unde Pastor suis insigniter plane consulit, dum in com- « munitate libros divulgat religioso spiritu repletos, et solidam pietatem stillantes ».

4) Ps. 101; et Eccl. 35.

5) Mar. 18. 6) Jacob. 1. 7) Luc. 18.

8) S. Augustinus, *Serm.* 61 = Est autem notandum non in multiloquio orationis perseverantiam collocandam esse; si enim nostra oratio ab affectu disjuncta est, illam meretur Christi reprehensionem: *orantes nolite multum loqui, sicut ethnici: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* Matth. 6.

generale est; ergo ad illud tenentur etiam peccatores. Audiatur Augustinus: *qui dixit propitius esto mihi peccatori, verum dixit an falsum? si verum dixit, peccator erat et tamen exauditus est... lava interiorem faciem tuam, et videbis, quia peccatores Deus exaudiet* [1].

Si quando autem peccatores non exaudiuntur, tota causa in ipsis est, quia nempe precantur *secundum peccati desiderium*, ut Cain et Antiochus, idest sine debitis conditionibus: sub quo respectu eorum oratio fit execrabilis coram Deo. Est commune cum s. Thoma [2].

Q. 7. *Quot sunt orationis effectus?*

R. Oratio tres habet effectus; est enim *meritoria*, cum sit opus bonum; est *satisfactoria*, cum omne opus bonum vel religiosum in præsenti naturæ lapsæ statu pœnam ac laborem importet; est *impetratoria* juxta illud: *petite et dabitur vobis* [3].

Sed (quæres) *an oratio infallibiliter effectum sortiatur?*

Si sermo est de oratione non rite peracta, certum est hanc effectum suum minime sortiri, dicente s. Jacobo: *petitis et non accipitis, eo quod male petatis.*

Si vero oratio rite peracta sit, tunc distinguendum est: vel oratio ista ab orante funditur *pro se*, vel *pro aliis.*

Si pro aliis, effectus non semper certus est et infallibilis, ut docet Angelicus [4]; Christus enim non dixit absolute: *petite et dabitur*, sed *petite et dabitur vobis.* Ideo autem oratio pro aliis facta non est infallibiliter *impetratoria;* quia fieri potest, ut illi pro quibus ipsa effunditur, obicem ponant ejusdem effectui, quin pendeat a nobis meliores in ipsis dispositiones animi procreare [5].

Si vero talis oratio sit pro nobis ipsis, et petantur quæ ad salutem æternam conducentia sunt, certum est orationem nostram effectum suum infallibiliter sortiri. Nimis enim clara sunt hæc Scripturæ verba: *petite et dabitur vobis: quærite et invenietis; pulsate et aperietur: omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis*, et alia hujusmodi sexcenta [6].

Diximus *et petantur ea etc.;* nam aliter esset, si peteremus quæ nobis dari non expediat: tunc gratia est, si non exaudiamur.

1) Tract. 44 in Joan. = *V.* Benedictus XIV, *Notificatione* LXII.

2) 2. 2. q. 83 a. 7. 3) Luc. 11. 4) 2. 2. q. 83. a. 7.

5 His tamen non obstantibus, multi cum s. Basilio censent orationem valere etiam pro aliis, licet sint peccatores, modo obstinati non sint: quod probant ex illo Joannis: *qui scit fratrem tuum peccare peccatum non ad mortem, petat et dabitur ei vita peccanti non ad mortem* — *V.* Liguori, *Gran mezzo della preghiera*, *p.* 1. *c.* 3.

6) De orationis efficacitate pulchre Lacordaire, *Conferenze Ecclesiastiche, Conf.* XIII: « La preghiera è la reina del mondo. Vestita di umili panni, con bassa la fronte, colta

Q. 8. *Quomodo dividitur oratio?*

R. Oratio dividitur in *mentalem*, et *vocalem*.

Mentalis fit sola mente, et pertinent ad eam illa verba Davidica: *tibi dixit cor meum: meditatio cordis mei in conspectu tuo semper* [1].

Vocalis autem mente simul et linguæ ministerio peragitur.

Articulus I. — DE ORATIONE MENTALI

Q. *Quotuplex est oratio mentalis?*

R. Oratio mentalis dividitur in *meditationem* et *contemplationem*.

Meditatio est *pia consideratio rerum divinarum ad concipiendam animi compunctionem, devotionem, fervorem, et ad mores nostros ad virtutem informandos.*

Contemplatio autem a Mysticis definitur: *elevatio mentis in Deum suspensæ, æternæ dulcedinis gaudia in Ipso degustantis.*

Ex hoc porro patet discrimen:

1 In meditatione quæritur Deus *labore discursus interioris;* in contemplatione *sine hoc labore* anima Deum contemplatur inventum.

2 In meditatione anima operatur actibus potentiæ suæ multiplicis; in contemplatione operatur ipsemet Deus, anima autem *patitur* tantum, idest recipit in se quæ sibi a gratia infunduntur [2].

§ I. — *De Meditatione.*

Q. 1. *An meditatio necessaria sit omnibus fidelibus adultis?*

R. Duplici modo meditatio accipi potest: vel prout est rerum divinarum consideratio peracta cum peculiari quadam forma et propria methodo, uti in claustris et in aliis religiosis communitatibus fieri solet. Vel prout est pura et simplex rerum divinarum consideratio abstrahendo a quacumque peculiari forma, ac methodo.

Si primo modo accipiatur meditatio, dici nequit omnibus fidelibus

man diatesa, essa protegge l'universo colla sua supplichevole maestà, e va continuamente dal cuor del debole al cuor del forte, e come più le sue lamenianze si levano da basso luogo, e più è grande il trono a cui ella poggia, più il suo impero è assicurato. Se un insetto potesse pregarci, quando noi siam sul porvi il piede addosso e schiacciarlo, la sua preghiera ci toccherebbe il cuore di compassione immensa; e siccome non vi ha cosa più alta di Dio, e così non è preghiera più vittoriosa di quella che monta a lui. È la preghiera, o signori, che ristabilisce le nostre relazioni con Dio, che richiama a noi la sua azione, che gli usa di violenza non pregiudicando punto alla sua libertà, e perciò è la madre della fede. E per questo Gesù Cristo disse: *Dimandate, e vi sarà dato; cercate, e troverete; bussate, e vi sarà aperto; perocchè chi domanda riceve, chi cerca trova, e a chi batte è aperto* ».

1) Ps. 18. 2) V. Benedictus XIV, *De Canon. SS. l. 3. c. 26.*

adultis necessaria: cum ad hunc terminum multiplex sit via. Quamquam melius sit hanc viam aggredi, quam alii commodiorem experti sunt.

Si vero accipiatur meditatio alio modo, omnibus adultis prorsus necessaria est ad salutem. Sane illud prorsus est adultis necessarium, quod est medium unicum ad peccata vitanda, ad flammam divini amoris accendendam, et sine quo prono veluti alveo anima nostra in omne vitiorum genus prolaberetur; atqui talis est meditatio *pure* et *simpliciter* sumpta juxta Scripturarum oracula: *memorare novissima tua, et in æternum non peccabis: in meditatione mea exardescit ignis: desolatione desolata est omnis terra, quia nemo est qui recogitet corde* [1].

Quod terribilius inferno, ad rem Stapf, *de cujus existentia nulli catholicorum dubitare licet? et nihilominus qui hanc veritatem nunquam considerant, ita plerumque vivunt ac sibi nihil timendum esset. Fides illorum igni non absimilis est, qui in silice latet quidem, attamen tandiu inefficax manet, donec repetitis ictibus eliciatur* [2] — Hinc doctissimus et piissimus Gerson: *absque meditationis exercitio nullus, secluso miraculo Dei speciali, ad rectissimam Christianæ Religionis normam attingit* [3] — Et s. Alphonsus hoc habet nunquam animo delendum effatum: *si tenga per perduto quel giorno, in cui si lascia l' orazione mentale* [4] — Et Benedictus XIV Bulla *Quemadmodum* ad alliciendos fideles ad meditationis exercitium et illud docentibus et eo utentibus uberrimas indulgentias concessit [5].

Q. 2. *Quid agere debet Confessarius hac de re cum pœnitente?* [6]

R. Prudens Confessarius, si velit suum pœnitentem progredi in

1) Eccl. 7, Ps. 38; et Jer. 12.
2) Theol. Mor. § 562.
3) Tract. *De meditatione.*
4) Opere Spirituali.
5) Quæ omnes rationes maxime nos Ecclesiasticos urgent, ut gratiam Dei, quæ est in nobis per impositionem manuum, ope meditationis quotidie resuscitare satagamus.
6) Audiamus omnes hæc *S. Alphonsi* verba gravissima: « Mihi concedatur conceptum « animi dolorem foras aperire. Proh magnam infelicitatem! Quam pauci sunt illi parochi « et confessarii, qui curam hanc sibi suscipiunt insinuandi suis pœnitentibus hoc tam « magni momenti exercitium orationis mentalis, sive meditationis, sine quo valde difficile « est animam posse perseverare in Dei amicitia, et impossibile est in viam perfectionis « se immittere. Si aliqua attentio in hac re adhiberetur, quot animæ viderentur in Dei « amorem accendi! Sed hoc quis non operatur, ne sibi aliquid incommodi suscipiat: alius « ne stimulos suæ exprobrantis conscientiæ sentiat in suadendo aliis bonum, quot ipse « negligit. Summa hæc est, quod curæ hoc non est, quia parum diligitur Jesus Christus = Oh si parochi, et confessarii multum diligerent Jesum Christum, a quot efficerent ut amaretur, et eos ab inferno liberarent! Igitur exorandus Dominus est ut, si velit « amari ab animabus, faciat se amari a sacerdotibus » *Homo Apost. Tract.* VII. *n.* 44.

amore Dei, cures illum disponere ad bene peragendam orationem mentalem — Quod ut recte obtineat, videbit an pœnitens sit literarum rudis, necne:

Si literarum rudis sit, ei imponat, ut saltem mane vel vespere, quando domi major est quies, vel (si tempus aliud haberi nequeat) in ipsis etiam occupationibus mentem identidem elevet ad Deum et meditetur Fidei veritates, uti sunt novissima et Christi Domini passio. Neque eorum excusationibus facile acquiescat [1]; quilibet enim fidelis potest exercitium istud peragere a semetipso et quovis loco et quovis tempore [2].

Si vero pœnitens non sit literarum prorsus ignarus, eum doceat ut aliquo libro ad rem idoneo utatur, quo facilius orationem persolvat: *s. Theresia,* ait Salesius, *ab initio ita processit, et prospero quidem cum successu.* Moneat ut materia illa seligatur, in qua anima majorem experitur devotionem, atque ut ubi se vehementius affici sentit et commoveri, ibi diutius immoretur [3].

Hoc modo mentalis oratio a Confessario insinuanda est non solum timoratis; sed etiam peccatoribus, cum sæpe ob ipsum meditationis defectum ad vomitum redeant. Exigat autem rationem meditationis peractæ de vice in vicem, inquirendo videlicet, an illam fecerint et qua ratione se gesserint, imponens insuper eis, ut ante omnia sese accusent de meditatione omissa, si omitti contingat [4].

1) « Quis, ait *Stapf*, § 564, quis enim est, qui in negotiis hujus temporis, ubi de captando lucro, vel de avertendo aliquo damno agitur, suas allegare rationes, in rerum circumstantias indagare, atque certas inde agendi regulas deducere nesciat? Cur ergo non idem in negotio salutis suæ æternæ poterunt? Quis se insufficientem dicat, ut vel novissima sua, vel mysteria Christi pro nobis patientis pie ruminet, atque convenientes inde affectus et firma emendationis proposita concipiat? Revera historia homines penitus illiteratos et simplices virgunculas exhibet, quibus pium hoc exercitium facillimum videbatur, eoquod, ut Sancta Theresia advertit, ad meditationem nihil aliud non requiratur, nisi amor ».

2) Hac de re vid. Castelvetere *Direttorio p.* 1ª, qui hunc modum mire insinuat.

3) Et post lectionem peractam: = vel se totam exerceat *in actibus voluntatis eliciendis*, idest humilitatis, gratiarum actionis, contritionis, fidei, spei, charitatis etc.; = vel *incumbat petitionibus*, quibus præsertim Dei amorem et perseverantiam finalem efflagitet; = vel denique *in propositis peragendis occupetur;* quia ut meditatio sit fructuosa, necesse est, ut anima statuat executioni mandare quæ in ipsa meditatione exequenda cognovit: *nemo*, inquit idem Salesius, *debet imponere finem orationi* (mentali) *nisi prius peculiare aliquod propositum efformaverit, puta defectus quosdam emendandi, exercendi virtutem aliquam, in qua se noverit debiliorem.*

4) *V.* Liguori, *Pratica del Confessore, c.* 9. = L'uomo d' affari occupato nelle massime degli Esercizii, *Torino* 1844. = Spinola, *Meditazioni sopra la vita di G. C. per ciascun giorno ecc. Vol.* 3, *Novara* 1847. *Crotti.*

Notamus hic valde opportunum esse fidelibus hoc salutare exercitium insinuare post habitas Missiones, quia tunc magis sunt dispositi [1].

Q. 3. *Quid circa tentationes in meditatione?*

R. Tres præcipuæ sunt tentationes, quibus dæmon solet meditationis bonum perturbare, *ariditates, distractiones, et somnus:*

1 *Ariditates:* ubi desunt in meditatione consolationes sensibiles, anima dicitur *in ariditate* constitui. Hic præsto sit Confessarius animam confortando: — 1 ei persuadeat ariditatem facilius nos perducere ad virtutem solidam; nam, ait s. Ignatius, *nihil aptius est ad excitandum ignem amoris divini, quam lignum Crucis;* — 2 ipsam hortetur, ut se examinet sine anxietate, utrum culpa sua ariditates exoriantur. Si quid culpæ inveniat, sincere doleat et emendationem promittat: secus, gratias Deo peragat et se illi humillime subjiciat; — 3 eidem expresse jubeat, ne ideo ullum devotionis exercitium omittat: imo si commode potest, aliquod superaddat, sciens sua opera in tali tædio Deo esse gratiora et magis meritoria. Quot ariditates passi sunt ss. Franciscus, Antonius, Bernardus! et tamen eas tolerando Crucifixi imaginem in se ipsis vivissime expresserunt, et magnifici in sanctitate facti sunt [2].

2 *Distractiones:* quæ ab ariditate differunt in hoc, quod *ariditas* est defectus suavitatis sensibilis; *distractio* autem est varietas quædam cogitationum, quæ animam in meditatione perturbant — S. Bernardus de se ipso testatur nunquam potuisse potiri illa intellectus quiete, quæ distractionibus omnino careret. Intellectus nempe noster tanta vi et activitate præditus est, ut vix contineri in uno valeat saltem longo temporis spatio, quin ad plura simul quasi evolare videatur. Subveniendum ergo erit hoc modo, ut sciat se firmiter ad meditandum accomodare, quin ad distractiones animum vertat.

1) Meditatio si propria ac convenienti methodo peragatur, sex habet partes: *præparationem, lectionem, considerationem, gratiarum actionem, oblationem et petitionem.*

Non vacat hic singulas explanare, quod asceticis brevitatis causa relinquimus; sed non possumus non admonere tyrones nostros de obligatione eas bene discendi, si eximiam ac plane divinam artem animas Christianorum dirigendi ad Dei unionem penitus cognoscere cupiunt. Hic vid. Da Ponte, *De arte meditandi, Taurini* 1843. = Della maniera pratica di meditare, *Instruz. pratica, Torino* 1840. = Maniera di far la meditazione con l'aggiunta di 4 *medit. secondo questo metodo, Vigevano.* = Boileccio, *Facilis methodus rite meditandi.*

2) Melius est, ut pœnitentes maxime mulieres, assuefiant ea meditari, quæ Christus pro nobis passus est et fecit, quam sublimia divinitatis mysteria, ut facilius *dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.*

Vid. s. Thomas, 2. 2. q. 82. a. 3.

Sed quando agnoscit se distrahi, absque anxietate ad meditationem redeat, et ita se gerat iterum atque iterum sciens se hoc modo, tot actus meritorios ponere, et bene meditationem suam peragere — Ceterum ante omnia curandum est, ut distractionum causæ repellantur: et sunt *passiones*, quæ animam occupant; *loquacitas*, quæ spiritum distrahit; *solitudinis defectus*, nam Dominus non invenitur nisi in quiete.

3 *Somnus:* hæc est tentatio periculi plena præsertim in adolescentibus, *tum* quia tempus teritur; *tum* quia res divinæ negligenter aguntur. Ea autem quandoque oritur ex naturali corporis indispositione, quandoque a dæmonis fraude.

Attente ergo invigilandum est, ut quantum fieri poterit auferatur et impediatur: — 1 tempus meditationi determinabitur postquam conveniens requies corpori data fuerit [1]; — 2 situs meditandi sit devotus et absque fulcris, quibus meditans innitatur; — 3 si fiat *in privato* meditans erigat se, pedes moveat, manus ad cœlum attollat, in crucem conformet. Si locus sit *publicus*, genuflectat, jungat manus, oculos elevet et similia faciat, quibus corpus excitetur, quin tamen singularis appareat. Quod si totum tempus consumere debeat in somno excutiendo, sciat se officio suo satisfecisse.

§ II. — *De contemplatione*

Quando Deus vult *quibusdam* concedere donum contemplationis, solet, *ut plurimum*, hæc uti vexilla præmittere: — 1 *orationem recollectionis naturalis*, vulgo *di raccoglimento;* — 2 *orationem otii contemplativi*, ut vocant Mystici; — 3 *purgationem spiritualem.*

Diximus *quibusdam;* non enim existimare quis debet hæc dona esse omnibus necessaria ad salutem. Imo *paucissimæ sunt* (ait s. Theresia) *animæ illæ, quæ dirigantur a Deo per vias supernaturales: et nos in cœlo permultas aspiciemus, quæ sine hujusmodi gratiis supernaturalibus erunt gloriosiores illis quæ gratias ipsas acceperunt* [2].

1) « Unde, ait *Stapf.* § 549, cum S. Carolus Borrom. adverteret, se publicis functionibus assistentem subinde vehementi somno incommodari, imo et obdormire, nocturnam quietem paulisper producendam duxit. Quia porro pro diversa corporis complexione, nec non pro diversitate laboris, diversa quoque somni necessitas datur, absonum foret pro omnibus eandem prorsus regulam scribere ».

2) Item notamus: Deus in suis donis elargiendis omnino liber est et quoad rem et quoad modum et quoad ordinem: ex quo fit, ut non desint exempla animarum, quæ ad ultimum contemplationis gradum immediate evectæ sunt, quin per gradus anteriores pertransirent. Hæc igitur bene cognoscat Confessarius, ne animabus damnum sit allaturus, ut ait s. Joannes a Cruce.

Q. 1. *Quid de oratione recollectionis naturalis?*

R. Oratio recollectionis naturalis tunc dicitur animæ concedi, quando intellectui meditationem peragenti opus amplius non est quasi extra se ipsum exire cum discursu, studio ac labore ad considerandum aliquod particulare mysterium, v. g. Incarnationis, vel aliquam particularem veritatem, v. g. Paradisi felicitatem. Sed vix a rebus externis in se ipso collectus, statim cum facilitate et quiete, imo et magna cum suavitate attendit illi mysterio, aut veritati [1].

Q. 2. *Quid de oratione otii contemplativi?* [2]

R. *Otium contemplativum* est fere idem ac *recollectio*, cum hoc discrimine, quod anima in *hac* attendit alicui mysterio vel veritati particulari; in *illo* autem anima innititur generali quadam notitia et cogitatione Dei, in quem sese quasi vi pertrahi totamque colligi sentit [3].

Q. 3. *Quid de purgatione spirituali?*

R. Antequam Deus animam introducat in *orationem contemplationis*, solet eam purgare ab omnibus imperfectionibus quæ possunt contemplationem quoquomodo impedire.

Hoc autem consistit in duplici ariditate: una dicitur *ariditas sensus* vel *sensibilis*; altera *spiritus* vel *substantialis:*

1 *Ariditas sensus* vel *subtractio devotionis sensibilis:* cum ea conjungitur tædium quoddam rerum spiritualium atque obscuritas quædam profunda, quæ de die in diem incrementum sumit [4] — Confessarius hanc animam confortet omni modo ad magna a Deo speranda, eique indesinenter suadeat, ut minime conetur se exercere in meditatione; sed ut se ipsam humiliet, et emittat actus oblationis Deo suo.

1) Hæc dicitur *naturalis*, non quia anima illam consequi valeat ex se et naturaliter (cum hæc sit gratuitum Dei donum); sed quia anima tunc adhuc est in statu activo et operatur *beneficio gratiæ ordinariæ*.

2) *V.* Segneri: *De concordia inter laborem et quietem* — Bartoli, *Che orazione sia quella che chiamano di quiete, e come si pratichi?*

3) In oratione *recollectionis* et *otii contemplativi* contendunt nonnulli animam cessare debere non solum a meditatione, sed etiam a quocumque alio actu voluntatis, v. g. amoris, humilitatis etc., et sic totam remanere in pura ac mera attentione et vigilantia ad Deum ipsum.

Verum spirituales hujusmodi quasi incantationum species haud placent; cum enim anima sit adhuc in *statu activo*, non videmus cur cessare debeat a meritoriis voluntatis suæ actibus, maxime si sponte eliciantur: imo quod tempus magis opportunum ad eos eliciendos poterit adsignari?

4) Eo in statu anima, licet cogitationem semper teneat defixam in Deum cum ingenti desiderio et firma determinatione eum perfecte amandi, sentit tamen se quasi impotentem ob suas imperfectiones: hoc vero non obstante, non cessat ne uno quidem temporis puncto recte se gerere in exercitio virtutum. Durat hic status quousque sensus purificati omnino sint.

2 *Ariditas spiritus* consistit in quadam divina luce, qua Deus efficit, ut anima proprium nihil clare cognoscat. Hic autem est ubi ipsa se cernit in quadam quasi agonia terribilissima, et licet libentius sit determinata ad singulas difficultates superandas, ut Deo magis placere valeat; attamen quo magis videt proprias in se imperfectiones, eo magis sibi videtur a Deo quasi repulsa et derelicta tanquam ingrata tot suis beneficiis sibi collatis. Tunc vel ipsa pietatis exercitia eam contristant; quia credit omnia esse male peracta et æternis suppliciis digna. Imo multoties sibi videtur Deum ipsum odisse [1] — Confessarius ne terreatur tot audiendo expressiones timoris ac desperationis; sed viriliter agat, et animam illam confortet suadendo tentationes illas non esse consensum, sed pœnas, quæ (si bene tolerentur) fortius Deo conjungunt; proindeque sufficere si se totam projiciat in brachia misericordiæ divinæ, atque se committat protectioni B. M. V. quæ est *consolatrix afflictorum.*

Q. 4. *Quotuplex est contemplatio?*

R. Ubi completa sit *purgatio spiritualis*, Deus animam ponit in statu contemplationis, quæ duplex est, *affirmativa* et *negativa:*

1ª Est quando anima beneficio lucis divinæ et sine ulla opera propria, cernit aliquam veritatem *vel* creatam, uti est v. g. felicitas Paradisi: *vel* increatam, uti est v. g. omnipotentia divina.

2ª Est quando anima dignoscit perfectiones divinas non *in particulari*, sed *in genere:* et cum quadam notitia, in se quidem confusa, sed quæ ingerit conceptum magnitudinis divinæ longe majorem [2].

Q. 5. *Quot sunt gradus contemplationis?*

R. Gradus contemplationis sunt *recollectio supernaturalis, quies, unio:*

1 *Recollectio supernaturalis:* dicitur *supernaturalis*, quia Deus eam operatur in anima ministerio gratiæ extraordinariæ, per quam anima e statu activo ad passivum transfertur et in eo sistit [3] — In

1) Has tam funestas desolationes comitantur aliquando etiam molestissimæ tentationes sine fine et motus iracundiæ, blasphemiæ, impuritatis, incredulitatis. Qui status durat quoad anima capax evadat divinæ unionis; quamvis aliquando Deus eundem permittat post ipsam unionem, ne anima seipsam negligat et sui nihili obliviscatur.

2) Hæc est sane longe perfectior, et dicitur etiam *clara caligo;* quia in ipsa obscuratur anima ob nimiam lucis abundantiam, uti contingit illi, qui cum velit solem directe intueri, nimio radiorum fulgore quasi obcæcatur, et de ipso non aliud percipit, quam magnum quoddam et immensum lumen.

In tali *caligine* suspenduntur, ut plurimum, potentiæ animæ, et aliquando etiam sensus exteriores, ita ut anima ingrediatur in quamdam, ut vocant, *ebrietatem spiritualem,* et prorumpat in quædam amoris deliria, v. g. in cantus, in clamores, in fletus insolitos, in saltus etc. uti de pluribus Sanctis narrat historia.

3) Dicitur etiam *infusa,* quia non evenit opera ipsius animæ, sed beneficio lucis, quam Deus infundit.

tam felici statu debet anima sincere se dirigi a Deo ad res illas considerandas, et illos actus eliciendos, ad quos se magis a Deo ferri cognoscit, quin enitatur suspendere tranquillum eum discursum, aut curiosius investigare interiorem illam spiritus sui conditionem.

2 *Quies:* inter quietem et recollectionem supernaturalem hoc est discrimen, quod vis amoris divini in *recollectione* communicatur immediate sensibus externis, quos Deus ipse facit intra animam colligere; *in quiete* autem amor ipse communicatur immediate spiritui in ipsa anima, et sic evadit ardentior et aliquando diffunditur etiam ad ipsos sensus [1] — Tunc anima non debet eniti ad colligendas cogitationes suas; sed eos tantummodo actus emittere, ad quos eam Deus impellit, et sic tranquille se habere in omnibus.

3 *Unio:* quæ est ultimus animæ scopus in perfectionis via. Duplex autem est, *activa* et *passiva* — 1ª est perfecta uniformitas voluntati divinæ, in qua tota vera consistit perfectio: *perfectio* (ait eximia illa Mysticorum magistra s. Theresia) *non consistit in extasi; sed vera unio animæ cum Deo est unio voluntatis nostræ cum voluntate divina;* — 2ª est quando ita suspenditur in Deo per quamdam abundantiam lucis et amoris, ut in ipsa efformetur illa *beata caligo,* in qua dein suspenduntur omnes potentiæ animæ [2].

Confessarius in hac re debet attente invigilare, ne anima evanescat, et in superbiam erigatur [3].

Q. 6. *An unioni activæ, et passivæ addantur aliæ species?*

R. Unioni activæ ac passivæ (utraque dicitur etiam *unio simplex*), duæ addi possunt, nempe *unio sponsalitia,* et *unio consummata.*

1 *Sponsalitia* unio in hoc differt ab aliis, quod non sit solum quædam communicatio divini amoris; sed valde copiosior supernaturalis infusio quorundam graduum amoris ejusdem [4].

1) Dein *in quiete* suspenditur quidem voluntas quæ remanet quasi ligata, cum non aliud tunc valeat objectum diligere præter Deum qui eam ad se trahit; sed non suspenduntur neque intellectus neque memoria neque phantasia, quæ quidem aliquando huc illuc excurrunt.

2) *Memoria*, quæ non potest aliud amplius sibi recordari præter Deum; *intellectus*, qui cogitare non potest aliud præter ipsum Deum, imo nec gratiam ipsam quam actu recipit; denique *voluntas,* quæ se sentit ita Deo intime conjungi, ut nullum aliud objectum amare valeat. Hæc unionis species est perfectior, ut patet; sed parum durat, neque excedit dimidiam horæ partem, excepto casu exstraordinario.

3) Quare eam moneat per illum divinæ bonitatis favorem non fieri impeccabilem. Imo s. Theresia fatetur se non paucas cognovisse animas, quæ postquam ad tam altum perfectionis gradum ascendissent, post superbientes in gravissimas culpas miserrime prolapsæ sunt.

4) Anima ubi pervenerit ad tam sublimes amoris gradus, in proximo est, ut Deo

2 Unio *consummata* est unio omnium perfectissima, quam Deus animæ viatrici concedit: et ideo dicitur *consummata*. In reliquis unionis speciebus potentiæ animæ suspenduntur ad tempus; in hac vero a sua sensibilitate et materialitate purificatæ jam capaces evaserunt unionis divinæ permanentis: ita ut voluntas amet Deum suum placidissime, intellectus recte cognoscat et attendat huic intimæ unioni divinæ, quæ jam facta est in animæ centro. Idque contingit eo ipso modo, quo quis intueretur solis splendorem absque ulla oculorum suorum offensione — Hic autem solent in anima evenire visiones, locutiones, revelationes et alia dona supernaturalia [1].

Articulus II. — DE ORATIONE VOCALI

Q. *Quotuplex distinguitur oratio vocalis?*

R. Oratio vocalis duplex est, *privata* et *publica: publica* est illa, *quæ fit nomine Ecclesiæ ab ejus ministris pro populo; privata vero, propria et particularis, quam quisque nomine proprio aut alieno facit, non tamen sicut Ecclesiæ minister* [2].

Ad privatam revocatur a nobis oratio *Dominica*, quam Christus ipse nos docuit [3]: et oratio, quæ ab asceticis appellatur *Jaculatoria* — Ad publicam pertinent quammaxime *Horæ* sic dictæ *Canonicæ*.

Circa orationes publicas duo generatim habet Benedictus XIV:

1 Quod istæ orationes earumque formulæ non a privatis, sed ab Ecclesiastica auctoritate designandæ sunt: ita Bulla *Quemadmodum;* — 2 quod in sacris ritibus non aliæ sunt adhibendæ, nisi quæ ab Ecclesia sunt receptæ: ita Bulla *Inter Omnigenas.*

suo spiritualiter conjungatur majori modo in hac vita possibili. Ordinarie solet hanc unionem præcedere alia purgatio spiritus etiam magis severa et dura, quam superius descripta, quæ complectitur etiam pœnas exteriores, v. g. calumnias, persecutiones, infirmitates etc.; cujus quidem unionis gradus tres sunt, *extasis, raptus, elevatio spiritus.*

In Extasi amittitur usus sensuum etiam externorum, ita ut persona nec videat nec audiat, imo nec sentiat etiam adustiones aut incisiones, si quæ fierent in ejus corpus.

Raptus est quædam divinæ gratiæ impressio tam viva et vehemens, ut anima quasi rapi se sentiat motu quodam subitaneo ac violento, ed aliquando ipsum quoque corpus elevetur, et fiat leve adinstar plumæ.

Elevatio spiritus est quando anima sentit se extolli supra se ipsam magna quadam vi, cui ab initio experitur conjunctum etiam magnum timorem: unde in hoc gradu continentur duo præcedentes.

1) *V.* Ligouri, *Praxis Conf* § 2 — Scaramelli, *Direttorio mistico* — Castelvetere, *Dirett. Asc. Mist. l.* 2 *p.* 2 — Stapf, § 655, et seqq.

2) Verba sunt Benedicti XIV, *De SS. Beatificatione. L.* 11. *c.* 7. *n.* 5.

3) Non quasi publice haud fiat, sed quia sola nonnisi privatim usurpari solet.

§ I. — *De oratione Dominica*

Q. *Quid de orationis Dominicæ origine et præstantia?*

R. Hanc precandi formulam nobis tradidit ipsemet Christus, atque immensam ejus bonitatem ea in re licet agnoscere. Videlicet non ei satis fuit nos monere et hortari, ut ad ipsum in omni necessitate nostra confugeremus; sed videns nos ne id quidem perspicere, quod debeamus expostulare, occurrit misericors ignorantiæ nostræ, et quod nostro captui deerat, ipse de suo supplevit inquiens [1]: *sic ergo vos orabitis: Pater noster etc.*

A Tertulliano oratio Dominica vocatur *Breviarium totius Evangelii:* a s. Cypriano *Compendium doctrinæ cœlestis.*

Certo nihil melius excogitari potest; nam si *auctorem* quæris, Deus est: si *objectum* inspicis, nihil omnino prætermissum est: si *modum* scrutaris, universa eo quo sunt desideranda ordine, continet: si *facilitatem*, paucis expletur verbis: si *necessitatem*, præceptum habes: si demum *efficaciam*, ideo nos illam docuit Christus [2].

§ II. — *De oratione* Jaculatoria

Q. *Quid dicendum de oratione Jaculatoria?*

R. Oratio Jaculatoria est quidam cordis actus *præsertim in Deum*, brevis quidem, sed fervidus et ardens adinstar ignis, quem anima in Deum dirigit tanquam jaculum, et ideo dicitur *jaculatoria:* v. g. *Deus meus, Deus meus!*

Porro actus hujusmodi esse possunt: — vel amoris, v. g. *amo te, dilectissime Jesu mi!* — vel laudis, v. g. *laudetur Jesus Christus!* — vel oblationis, v. g. *offero tibi, Jesu, cor meum!* — vel invocationis, v. g. *Deus in adjutorium meum intende etc.* [3].

Diximus *præsertim in Deum*, quia ferri possunt etiam in Angelos, et in Sanctos, ac præsertim in B. Virginem. Imo etiam in creaturas

1) Matth. 6.

2) Catechista videre poterit eximiam explicationem tum in *Catechismo Romano*, tum apud *Turlot, Ferreri, Piano, Bressanvido, Raineri, Marcantium* etc.

3) « Ad humillimas preces P. Peruzzo ex Ordine Minorum Conventualium s. Francisci, « Sanctissimus Dominus Noster Pius Papa IX benigne inclinatus, omnibus utriusque « sexus Christi fidelibus corde saltem contrito Jaculatoriam: *Gesù mio, misericordia*, « devote pronuntiantibus Indulgentiam centum dierum pro singulis vicibus, animabus quo- « que in purgatorio detentis applicabilem, tam a Leone XII, quam a Gregorio XVI fel. rec. « vivæ vocis Oraculo concessam, non modo confirmavit, verum etiam perpetuis futuris « temporibus valituram esse voluit absque ulla Brevis expeditione ». Ita Decretum Urbis et Orbis S. Cong. Indulg. ex Audientia SS. 23 sept. 1846. Hæc jaculatoria familiaris erat b. Leonardo — *V. Am. Catt. vol.* XIII, *p.* 262.

irrationales eas invitando ad Deum laudandum et benedicendum, uti in more habebat s. Franciscus Assisiensis [1].

Confessarius enixe debet ejus usum pœnitentibus suis commendare ostendendo quam *utilis* sit, quam *facilis*, imo quam *dulcis* atque *suavis* cuicumque personarum generi et conditioni — *Utilis*, inquam, siquidem quilibet virtutis actus suum meretur præmium: *facilis*, nam consummatur unico instanti sine ullo vel minimo labore: *dulcis* atque *suavis*, amor enim amore fovetur, quo quidem nil dulcius [2].

Articulus III. — DE HORIS CANONICIS

§ I. — *De Horarum definitione, numero, origine et forma* [3]

Q. 1. *Quid sunt Horæ Canonicæ?*

R. Horæ Canonicæ sunt *preces vocales ab Ecclesia institutæ juxta ejus præscriptum recitandæ a personis ad id deputatis.*

Dicuntur 1 *preces vocales;* quia non solum mente, sed etiam voce persolvendæ sunt; — 2 *ab Ecclesia institutæ,* tum ut distinguantur a precibus iis, quas quilibet fidelium sibi potest eligere: tum etiam ut innuatur præceptum ecclesiasticum; — 3 *juxta ejus præscriptum recitandæ,* quia preces publicæ tempore, modo et forma ab Ecclesia designatis recitari debent; — 4 *a personis ad id deputatis,* quia totius Ecclesiæ nomine persolvuntur: et ideo *publicæ* appellantur sive in Choro recitentur sive extra.

Dicuntur *Horæ Canonicæ,* quia juxta Ecclesiæ canones certis et definitis horis recitandæ sunt. — *Breviarii* etiam vocabulo donantur, quia Scripturarum oracula, ss. Patrum sententias, et Beatorum gesta *breviter* ac *summatim* exhibent, et sunt precum longiorum, quæ olim vigebant, quoddam veluti compendium [4]. — Nuncupantur etiam

1) *V.* Paoli, *Cantici di s. Francesco d'Assisi, Torino* 1843.

2) *V.* Sales, *Filotea p.* 2 *c.* 8. — Bourdaloue, *Pensieri diversi*, Tit. *Orazione* — Castelvetere, *Direttorio, L.* 1. *p.* 3. *c.* 21, *et seqq.* — Card. Bona, *Via Compendii ad Deum etc.* — Stapf, *Th. Mor.* § 569.

3) *V.* Benedictus XIV, *Notific.* XXIV.

4) Hinc patet quanto obsequio nos debeamus Breviarium venerari; neque tantum quoad cultum Ecclesiasticum, sed etiam quoad ipsa historica facta, cum notum sit, pluries fuisse recognitum et emendatum, habito multorum sapientium consilio: *attamen ita ut vetitum existimari non possit, debita cum modestia et gravi fundamento quæ occurrit in factis historicis, difficultates exponere, easque judicio Sedis Apostolicæ supponere, ut eorum veritatem et robur perpendat, si quando manus iterum admoveatur ad Breviarii Romani correctionem.* Ita Benedictus XIV, *De SS. beatificat. L.* 4. *p.* 2. *c.* 13.

Sic ut commentitius habetur lapsus s. Marcellini, qui commemoratur in R. Breviario *die* 26 *aprilis* — *V.* Tillemont, Nat. Alexander, Sangallo, Noris, Pagi, Aguirre, Salzano, Papebrochio, De Marca, aliique plures.

Officium Ecclesiasticum vel *Divinum: Ecclesiasticum*, quia *nomine Ecclesiæ* persolvuntur; *Divinum*, quia ad cultum Dei sunt institutæ.

Horæ Canonicæ septem enumerantur, nempe *Matutinum* cum *Laudibus, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperæ et Completorium. Matutinum* dividitur in tres partes, quæ appellantur *Nocturni:* Nocturnos sequitur pars quarta, quæ venit nomine *Laudum*. — Matutinum cum Laudibus et Vesperæ dicuntur *Horæ Majores*, vel *magnæ;* ceteræ vero *minores*, vel *parvæ*.

Horæ Canonicæ septennario illo numero videntur distributæ, tum ut septies in die preces publicæ ad Deum effunderentur juxta illud: *septies in die laudem dixi tibi* [1]; tum ut distinctis illis septem diei horis septem exhiberentur passionis Christi mysteria, prout sequentibus versiculis exprimitur:

Hæc sunt septenis, propter quæ psallimus, Horis:
Matutina *ligat Christum, qui crimina purgat:*
Prima *replet sputis; causam dat* Tertia *mortis:*
Sexta *Cruci nectit; latus ejus* Nona *bipartit:*
Vespera *deponit; tumulo* Completa *reponit.*

Q. 2. *Quænam Horarum Canonicarum origo?*

R. Vel Horæ Canonicæ accipiuntur *quoad substantiam*, ut sunt preces quædam diversis diei horis *nomine Ecclesiæ* recitandæ. Vel *quoad propriam peculiarem formam*, qua hodie solent recitari.

Si 1, complures sentiunt earum *originem* esse Apostolicam; sæpe enim in novo Testamento fit mentio horarum quarundam, quibus orationi in die Apostoli operam dabant. Sic in Actis Apostolorum legitur: *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam*. Et Spiritus Sanctus dicitur super Apostolos descendisse *hora tertia* [2].

Si 2, dicimus in iis conficiendis manum primo habuisse RR. Pontifices: s. Damasum sæculo IV opera d. Hieronymi, et sæculo V Gelasium in Concilio Romano. Dein vero sæculo VI s. Gregorium M. et Gregorium IX sæculo XIII. Postea s. Pium V sæculo XVI, ut patet ex Bulla *Quod a Nobis*. Tandem Clementem et Urbanum VIII sæculo XVII, uti videre est in Bullis, quæ initio Breviarii apponi solent [3].

§ II. — *De obligatione Horas recitandi*

Q. 1. *Undenam oritur obligatio recitandi Horas?*

R. Obligatio recitandi Horas non oritur ex jure divino, cum neque

1) Ps. 118. 2) Cap. 1. et 3.
3) *V.* Selvagium, *Antiquit. Christ. l.* 2. *c.* 9.

ex Scriptura, neque ex Divina traditione, neque ex Patribus colligatur; sed ex *immemorabili consuetudine*, quæ vim legis obtinuit, prout ait Benedictus XIV [1] — Hanc vero confirmarunt et studiosissime commendarunt Concilia tum particularia tum generalia: sic canon Concilii Agathensis in Gallia an. 506 ait: *Presbyter tenetur horis debitis dicere Horas Canonicas* [2]. Et Concilium Generale Romanum anno 1216 præcipit expresse *Prælatis et Clericis in virtute obedientiæ, ut Nocturnum Officium et Diurnum studiose celebrent, et devote* [3].

Ex hoc patet obligationem hanc *gravissimam* omnino esse, ita ut fateantur omnes, *mortaliter* eum peccare, qui Horas Canonicas vel *notabilem* earum partem omittit [4]; quia violat præceptum in re *gravissima* pertinente ad virtutem Religionis [5].

Q. 2. *Quænam est gravis, vel levis omissio in Officio?*

R. Nonnulli cum Azorio et Navarro contendunt esse *grave*, et ideo *mortale* omittere dimidiam, vel etiam tertiam partem alicujus Horæ; quia (inquiunt) hæc pars respectu illius Horæ est sane notabilis.

Sed alii cum Continuatore Tournely, Lessio, Pontas et Vanroy

1) In Istruct. Cophtorum. 2) C. 1. t. de cel. Miss. l. 3. Decr. Greg. IX.

3) C. 9. dolentes referimus t. cit.

4) Habet Stapf § 211: « ex numero eorum, qui Breviarium contemnunt, vix unum deleges, qui aliis pietatis exercitiis sedulo incumbat. Plerique jam per exitiale frigus, quo tremendum Sacrificium aliaque religionis mysteria tractant, nimium quantum produnt, quo spiritu imbuti sint? Idem de illis dicendum, qui ad recitandas Horas tempus sibi deesse ajunt. Hinc inde quidem fieri potest, ut ob congeminatos labores vix aliquid temporis supersit; ast mentiuntur, qui generatim nullum sibi tempus suppetere prætendunt; qui enim occupationes et res suas apte disponit, atque tempore sibi concesso prudenter utitur, certe etiam ad Breviarium apta spatia habebit: id quod experientia satis confirmat. Viri cordati, etiamsi plurimis negotiis occupentur, rarissime tamen conqueruntur, sese ad dicendas Horas necessario tempore destitui; contra qui hunc temporis defectum obtendunt, plerumque per magnam diei partem vel vanis confabulationibus indulgent, vel in popinis commorantur, vel denique non solidæ doctrinæ; sed novellis levibusque scriptiunculis vacant, quibus sola fere curiositas nutritur, aut phantasia incalescit ».

5) Sententia autem *verior* tradit cum Concina, Lessio, Tournely et Sanchez non *multiplicem*, sed *unam* esse obligationem, et *unum* præceptum constans partibus septem. Id deducitur ex cit. canone Concilii Romani, ubi Horarum recitatio sub *uno* præcepto jubetur, non autem *multiplici*.

Unde si quis petat quot peccata committat qui totum Officium omiserit, respondebimus cum d. Antonino: *qui omittit omnes Horas unius diei, non propterea committit septem peccata mortalia; sed unum, et tanto gravius quanto plus de Officio omittit, quia totum Officium unius diei cadit sub uno præcepto* — Si vero plures Horæ omitterentur ex intentionibus moraliter interruptis, tunc haberentur peccata plura; cum omnes omissiones ex se *graves* fiant unæ ab aliis independentes illa intentionum interruptione — *V.* Liguori, *Opus Mor. t. 4. n.* 148.

probabilius negant, quia licet pars illa sit notabilis *respectu Horæ illius;* est tamen *levis in se,* et *respectu totius Officii.* Quare in dijudicanda materiæ *gravitate* respicienda est quantitas totius Officii *in se,* non autem cujuslibet Horæ *disjunctivæ* — Ceterum videtur omnino certum unam Horam vel Officii partem eidem respondentem, uti unum integrum Nocturnum sufficere ad *gravem* materiam constituendam, si excipiantur Vesperæ Sabbati Sancti ob materiæ parvitatem [1].

Quid (dices) *si quis dubitet, an Horam integram omiserit,* necne? Si agitur de scrupulosis, non sunt obligandi ad recitandum; cum istorum dubia, ut plurimum (maxime in his rebus) non tam vera dubia sint, quam inanes quædam apprehensiones.

Si de ceteris agitur, videndum, an dubium sit mere negativum, an vero positivum, si nempe probabiliter judices, te Horam illam jam recitasse, v. g. si memineris te incipisse psalmum vel aliam partem, et soleas de more perficere quod incepisti.

In *primo* casu tenet obligatio; quia in dubio possessio stat pro præcepto — In *secundo* non tenet: et hoc est *communissimum* cum Lugo, Roncalia et Tournely; quia præsumptio quod soleas perficere quod incepisti, te facit moraliter certum præcepto satisfecisse. Sane res resolvenda est ex communiter contingentibus. Adde: si secus esset, scrupulis lata via aperiretur [2].

§ III. — *De iis qui Horas recitare tenentur* [3]

Horas recitare tenentur alii *vi Ordinis sacri,* alii *vi Beneficii,* alii, *vi professionis* in *Religione approbata* [4].

Q. 1. *Quinam tenentur ad Horas vi Ordinis Sacri?*

R. Tenentur sub mortali Clerici omnes ad Horas, si in *Sacris*

1) *V.* Liguori, loc. cit. 2) *V.* Liguori, *Homo Ap. App. III. n.* 69.

3) *V.* Ferrari, *Bibl. Concionatoria, Canonica* etc. V° Officium.

4) Ex præscripto Breviarii, atque consuetudine adest quoque gravis, ut *verius* et *communiter* dicunt, obligatio recitandi etiam extra Chorum Officium Defunctorum die secunda Novembris, quod tamen pridie anticipari potest.

Item ex *communiori*, et ubique recepta sententia eadem gravis obligatio est recitandi Litanias Sanctorum tum die s. Marci, tum tribus Rogationum diebus: quæ tamen non possunt pridie recitari, quia illæ recitantur loco assistentiæ ad processionem: processio autem diebus naturalibus adfixa est, ut declaravit S. C. R. 15 junii. 1776. *Litania* porro est a græca voce *Litaneon,* quæ indicat *orationem ardentem.* — *V.* Benedictus XIV *Notificatione* XXVIII. — Liguori, *Opus Mor. l. 4. n.* 161 — P. Vinc. A. Massa, *Institutiones Liturgiæ Sacræ* etc.

Ad integritatem Officii pertinent *Pater, Ave, Credo;* non vero, ait Bouvier, *Aperi Domine,* nec *Sacrosanctæ,* nec *Antiphonæ B. Virginis.* Ubi notamus, quod oratio *Sacrosanctæ* ad indulgentiam obtinendam est flexis genibus de præscripto recitanda.

constituti: idque ex variis textibus juris, ex Concilio Basileensi, et ex antiquissima Ecclesiæ consuetudine, quæ vim legis habet [1].

Tenentur autem licet sint excommunicati, suspensi, degradati et in carceribus inclusi; nam *nemo debet reportare commodum ex propria iniquitate* [2] — At non tenentur ordinati in infantili ætate ex Benedicto XIV, vel ante pubertatem, si postea non consenserint; habentur enim uti ordinati per vim. Nec *probabilius* ordinati per metum gravem; quia licet metus non tollat voluntarium, non tamen censetur Ecclesia velle eos obligare ad tale onus nimis grave, qui sponte Ordinem non susceperunt [3].

Subdiaconus quo die ordinatur, sine dubio tenetur recitare Horam quæ respondeat tempori, quo Ordinem suscepit. Et si ante recitaverit, *probabilius* non censetur satisfecisse; quia nemo potest obligationem legitime implere, quæ nondum contracta est [4].

Q. 2. *Quinam tenentur ad Horas vi Beneficii?*

R. Quilibet Beneficiatus, etsi nondum in *Sacris*, tenetur *sub gravi* Horas quotidie recitare, uti constat tum ex Concilio Lateranensi sub Leone X; tum ex Constit. *Ex proximo* s. Pii V — Qui vero duo vel plura habet Beneficia, unius tantum Officii obligationem habet: *talis*, ait s. Thomas [5], *quia laudes Deo debet quasi unus homo, sufficit quod semel Officium dicat*. Unde omittens recitationem unum peccatum facit, quamvis etiam vi Ordinis teneatur, quia obligatio ex uno oritur Religionis motivo.

Verum necesse est ut Beneficium sit verum et proprie dictum, id est Episcopi auctoritate erectum; si enim agatur de Capellania *mere laicali* vel *mercenaria*, ut vocant, nullum erit Officii onus; quia nullibi constat fuisse impositum [6].

1) Apud Græcos nulla est lex expressa, sed quoad illos quoque consuetudo laudabilis invaluit Officium recitandi, ut ait Benedictus XIV, Const. *Eo quamvis*.

2) Excipiendi tamen sunt, juxta plures, damnati ad triremes, quia recitatio hæc fieret in dedecus Ordinis, et esset simul onus nimis grave.

3) *V.* De Ordine, ubi *de subjecto*.

4) Nocturnum, seu « pœnitentia, ut vulgo dicitur, ab Episcopo in fine ordinationis « ordinatis imposita, ad divinum Officium non pertinet; nec etiam obligat sub peccato, « ait Collet, *Traité de l'Office*. Attamen qui eam voluntarie omitteret, ab aliquo saltem « peccato difficile excusaretur ». Ita Bouvier, *De Ordine, ubi de Hor. Can.*

5) Quodl. 1. a 13.

6. Item neque tenentur Coadjutores beneficiatorum, nisi sint *in sacris*, quia Coadjutoria beneficii, beneficium non est; sed simplex facultas officium proprietarii exercendi, uti pluries declaravit S. C.

Item neque tenentur qui pensionem laicalem obtinent, aut Regias Capellanias.

Qui vero pensionem obtinet uti Clericus (si nempe ad illum requiratur tonsura), ex Pio v tenetur quotidie ad Officium B. M. V. Quod quidem ipsi impositum est sub pœna restitutionis fructuum pensionis ad ratam [1].

Quid (dices) ***si Beneficium sit tenue? vigebitne adhuc onus Officium recitandi? Communiter*** tenent ***tanquam probabile*** existimandum esse *tenue* illud Beneficium, quod non pertingit usque ad tertiam partem sustentationis Beneficiati; quæ sustentatio rationabiliter debet mensurari juxta diversitatem patrimoniorum, quæ in diversis locis solent Clericis adsignari.

Hoc posito, dicimus vigere adhuc onus Officii: — 1 in dubio de tenuitate; quia cum Beneficium sit certum et tenuitas dubia, possessio stat pro Beneficio, et ideo pro onere illius recitationis; — 2 si tenuitas proveniat ex culpa Beneficiati, cum nemo debeat reportare commodum ex propria iniquitate; — 3 si Beneficiatus speret fructus uberiores in posterum; quia tunc unus annus compensatur cum alio.

Sublatis hisce casibus, non consentiunt auctores.

Alii cum Roncalia volunt adhuc vigere onus recitationis, quia s. Pius v nullum Beneficiatum excludit: aliunde qui suscipit aliquid, intelligitur illud acceptare cum onere ei adnexo. Et talis revera videtur praxis.

Alii cum Sanchez volunt illud amplius non vigere; quia Beneficium quod non præbet ne tertiam quidem partem sustentationis, non reputatur pro vero Beneficio, saltem quoad onus Officii, ut accipiens ei se debeat submitti.

Alii cum Lessio docent onus istud vigere saltem pro diebus dominicis et festivis — Nos controversiam melioribus relinquimus [2], illud Tullii usurpantes: *in utramque partem disserimus; de nulla re dijudicamus* [3].

Q. 3. *Quid de eo, qui ad Beneficium electus, vel in eo etiam canonice institutus; sed realem possessionem nondum est consecutus?*

R. Si hæc possessionis dilatio ab eo pendet, quatenus malitiose moram trahat aut negligat aut impediat, ab Officii recitatione non liberatur, quia per eum in hoc casu *vere* stat habere Beneficii possessionem. Neque fraus sua aut negligentia debet eidem prodesse, neque Ecclesia ob culpam Beneficiati Officio suo privanda est.

1 In Choro est obligatio recitandi debitis temporibus *Officium B. V.* ubi consuetudo, quam firmavit Pius v — Item in Choro voluit, ut recitarentur ex præscripto Breviarii *Psalmi Graduales*, pro quibus quinquaginta dies indulgentiæ concessit Quæ duo si omittantur, peccatum est; sed nulla restitutionis adest obligatio, cum nullibi ea præcepta sit — It. est obligatio recitandi in Choro *Officium Defunctorum* certis temporibus.

2) *V* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *n.* 674. 3) *Acad. quæst.* iv. 33.

Secus non tenetur; quia actu Beneficium, cui obligatio illa adnexa est, nondum dici potest *proprie* et *vere* existere; jus enim expeditum et *in re* adquiritur per possessionem: et sic se habet usus [1].

Q. 4. *Quid de Beneficiato, qui Officium omittit?*

R. Certum est beneficiatum, qui Officium omittit, *graviter* peccare contra Religionem, licet nondum sit constitutus *in Sacris*, et intentionem foveat fructus restituendi; quia duplex hic habetur præceptum: *unum* antiquissimum, quo obligantur Beneficiati ad Officii recitationem; *aliud* vero recens ex Concilio Lateranensi et ex Bulla s. Pii v, quibus Officium omittentes obligantur ad fructuum restitutionem. Qui vero neque intentionem habet restituendi fructus, peccat etiam contra justitiam; quia Ecclesia pensum Officii Beneficiato imposuit etiam sub conditione, ut fructus Beneficii *non faciat suos*, si illud non recitaverit.

Quare qui *culpabiliter* Officium non recitaverit in materia *gravi*, elapsis sex mensibus a Beneficii possessione, tenetur pro rata omissionis fructus restituere. *Statuimus*, ait Lateranense Concilium, *ut quilibet habens Beneficium, si post sex menses, obtento Beneficio, Officium Divinum non dixerit, legitimo impedimento cessante, fructus non faciat suos, pro rata omissionis recitationis Officii et temporis.*

Diximus 1 *culpabiliter;* hæc enim restitutio non jure naturæ, sed ab Ecclesia imposita est ad puniendos non recitantes At pœna culpam supponit, et satis colligitur ex verbis: *qui Officium non dixerit, legitimo impedimento cessante, fructus suos non faciat* — Quamvis autem sit pœna, restitutio tamen facienda est ante sententiam; nam est pœna conditionalis, quæ quidem statim incurritur, conditione non impleta. Unde Alexander vii propositionem hanc n. 20 damnavit: *restitutio a Pio v imposita Beneficiariis non recitantibus, non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam judicis.*

2 *Officium non recitaverit in materia gravi;* nam si partes omissæ materiam *gravem* non constituant, *commune* est nullam deberi restitutionem ne *sub veniali* quidem, etiamsi fructus parti illi respondentes ad magnam quantitatem pertingant. Ratio est *tum* quia sic fert usus Chori; *tum* quia fundamentum obligationis *leve* est, et simpliciter dici non potest transgressio illius præcepti *gravis*. Quod

[1] *Sed (dices) quid si possessionem quidem sit consecutus, nullos tamen adhuc fructus percipiat?* — Si habet spem certam fructus exigendi tractu temporis, ad recitationem tenetur; alioquin suo tempore gratis eos fructus reciperet.

Si spem non habeat, iterum tenetur si eam per negligentiam amiserit, ne commodum ex sua iniquitate reportet: idem est si spe illa privetur *juste*, v. g. in pœnam alicujus criminis. Si secus est, tunc non tenetur, ne dicatur teneri sine mercede laborare.

quidem cum totam vim suam repetat ab Ecclesia, non ultra extendi debet, quàm Ecclesia ipsa expresserit. Nempe Pius v restitutionem imposuit omittentibus tantum aliquam Horam, vel quod ei respondet: qui porro partem Horæ *levem* omittit, Horam omisisse dici non potest: ita Concina, Garcias, Navarrus, Salmanticenses, Suarez etc.

3 *Elapsis sex mensibus ab adepta Beneficii possessione:* sic statuitur in dicta Bulla et in Concilio Lateranensi. Quare qui primis sex mensibus Officium omittit, peccat graviter contra Religionem; non tamen contra justitiam, nec tenetur restituere.

4 *Pro rata talis omissionis*, nempe ut explicat Constitutione *Ex primo* s. Pius v: *qui Horas omnes Canonicas uno vel pluribus diebus intermiserit, omnes beneficii fructus* [1], *qui illi vel illis diebus responderent; qui vero Matutinum, tantum dimidiam; qui ceteras alias Horas, aliam dimidiam; qui Horam singulam, sextam partem fructuum ejus diei amittant* [2].

Q. 5 *Quibusnam restitutio facienda est ob omissionem Officii?*

R. Quibus sit facienda restitutio ob omissionem Officii, patet ex his Lateranensis Concilii verbis: *quicumque Divinum Officium, legitimo cessante impedimento, non dixerit, Beneficiorum suorum fructus pro rata omissionis Officii et temporis suos non faciat: sed eos tanquam injuste perceptos in fabricam ipsorum Beneficiorum vel pauperum eleemosynas erogare tenetur.* Quare legitime facta censebitur restitutio, etiamsi fructus illi in Beneficii utilitatem impendantur: imo si ipse Beneficiatus sit *vere pauper* (non tamen inani ac facili judicio), poterit sibi *uti tali* fructus illos applicare.

Hoc tamen haud *suppleri potest per quascumque eleemosynas, quas antea Beneficiatus de fructibus sui Beneficii fecerit:* quod asserere damnatum est ab Alexandro vii propositione 33.[a]

Q. 6. *Quinam tenentur ad Officium vi professioni religiosæ?*

R. *Communis* sententia est (adeo ut temerarium sit aliter asserere) omnes religiosos *professos choro addictos*, quamvis nondum *in sacris:* item moniales *professas*, teneri quotidie *sub gravi* ad divinum Officium saltem private recitandum. Talis est consuetudo

1) *Sanchez, Sotus, Salmanticenses, Lessius, Viva* etc. probabiliter dicunt ex benigna interpretatione beneficiatos non teneri omnes fructus restituere, nisi sint simplices beneficiati, qui præter onus deferendi habitum alia onera non habent. Docent enim id esse conformius juri naturali, et sic esse receptam Bullam. Unde ajunt Episcopos, Parochos, Canonicos etc. posse sibi aliquid retinere, si cetera munia impleant — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 673.

2) *V.* Liguori *Opus Mor. l.* 3. *n.* 663.

obligans *sub gravi*, quam quidem ipse Gregorius IX agnovit præcipiens monachis, ut etiam *itinerantes Horas dicant in via* [1].

Diximus *professos choro addictos*; neque enim tenentur *novitii*, cum nondum regulam professi sint. Neque *conversi*, quamvis jam professi; quia ordinati sunt ad corporales labores, non ad Officii recitationem in choro [2].

§ IV. — *De tempore et ordine in Horarum recitatione*

Q. 1. *Quo tempore Horæ Canonicæ recitandæ sunt?*

R. Ad vitandum *mortale* sufficit, si Horæ Canonicæ persolvantur a media nocte usque ad aliam mediam noctem. Ut autem vitetur etiam *veniale*, recitatio fieri debet tempore ab Ecclesia adsignato, *nisi obstet rationalibis causa* — Porro Vesperæ dici debent a meridie ad mediam noctem. Ceteræ Horæ ab aurora ad meridiem (excepto *Matutino* de quo infra: item *Nona*, et juxta alios etiam *Sexta*, quæ recitari possunt post meridiem).

Diximus *nisi obstet rationalibis causa*, quæ quidem communiter esse potest quælibet utilis et honesta, v. g. concio paranda vel audienda, periculum supervenientis occupationis, major devotio vel tempus aptius ad studendum. Hic attendenda est regula s. Antonini: *quando Officium dici non potest propter occupationes, melius est prævenire, quam tardare; quia prævenire est providentiæ, tardare vero est negligentiæ.*

Ceterum ad Matutinum cum Laudibus quod attinet, etiam sine causa pridie recitari potest, videlicet tempore, quo sol propior est ad occasum, quam ad meridiem [3]. Inquit enim Angelicus: *quantum ad ecclesiasticum Officium et Solemnitatem celebrandi incipit dies a Vesperis: unde si aliquis post dictas Vesperas et Completorium dicat Matutinum, jam hoc pertinet ad diem sequentem* [4]. Talis revera est consuetudo hodie ubique locorum recepta.

Q. 2. *Quo ordine Horæ Canonicæ recitandæ sunt?*

R. Eo ordine Horæ Canonicæ recitandæ sunt, quo exponuntur in Breviario, et qui absque justa causa illum inverterit, peccat; quia

1) Tenentur autem religiosi, licet profugi sint; quia statum non amittunt. — Item licet suspensi vel excommunicati; cum sint in culpa, et adhuc commode possint.

Non tamen *probabiliter* tenentur qua religiosi, si per sententiam ejecti sint; quia tunc extincta habetur essentia status religiosi.

2) Regulares tamen plura habent privilegia *tum* quoad qualitatem, *tum* quoad modum recitationis Officii — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 141.

3) Ut notat tabella in Calendario Diœcesis — *V.* Benedictus XIV, *Notificatione* XXIV.

4) Quodl. 5. a 28.

præceptum violat. Hæc tamen inversio non invalidat Officium, neque *mortalis* est; cum adhuc tota illius substantia habeatur.

Justæ autem causæ ordinem invertendi *communiter* sunt:

1 Si quis ab amico invitetur ad Matutinum secum una recitandum pro die sequenti, nondum persolutis Vesperis;

2 Si quis carens Breviario memoriter recitet Horas ante Matutinum, *si non* potest commode earum recitationem differre;

3 Si quis Canonicus tarde ad Chorum accedat, Officio jam incepto — Idem est de alia simili causa rationabili [1].

Ad ordinem in recitatione Horarum servandum pertinet etiam:

1 Ut quilibet utatur Breviario Romano jussu Pii V edito, uti ex ejusdem Bulla *Quod a nobis* (nisi agatur de Religiosis, aut de iis, qui contrarium privilegium sint consecuti, vel alio usi sint consuetudine 200 annorum): secus non faceret satis muneri suo.

2 Ut Officium recitetur currentis diei ad præscriptum tum Breviarii prædicti, tum Calendarii propriæ Diœcesis [2].

Quid (quæres) *si quis Officium unius diei in aliud mutaverit?*

Si in*advertenter* id agit, nullum erit peccatum, neque urgebit obligatio Officium repetendi; quia non præsumitur Ecclesia aliquem vel.e bis in die ad tale onus obligare. Quod multo magis currit, si causa adsit mutationis, ut si dicas Lectiones de Feria, quia Lectiones de Sancto non habes — Erit tamen observandum, quod si Officium persolutum sit notabiliter brevius, v. g. si Officium Sancti pro Officio Dominicæ sit recitatum, fiat aliqua compensatio, recitando v. g. novem Psalmos ex primo Nocturno; id enim rationi consentaneum est.

Si vero mutatio sit facta *advertenter et sine causa*, tunc si Officium currentis diei mutatur in aliud notabiliter brevius, erit *mortale;* quia in hoc casu non impletur præceptum neque in sua forma neque in substantia æquivalenti. Hinc Alexander VII damnavit hanc n. 34 propositionem: *in die Palmarum recitans Officium Paschale satisfacit præcepto.*

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l. 4. nn.* 172 *et seqq.*

2) Die 12 nov. 1831 a S. C. R. *quæsitum fuit:* « quando quis causa itineris vel studii, vel aliis de causis extra patriam vel Diœcesim versetur; debetne recitare Officium sui Capituli, Ecclesiæ, vel beneficii, vel etiam simpliciter Diœcesis; an vero Officium illius loci, in quo reperitur? — R. Beneficiarii tenentur semper ad Officium propriæ Ecclesiæ; simplices vero Sacerdotes conformari possunt Officio loci, ubi morantur ».

Non pauci affirmant eum, qui alio in Diœcesi sua utitur Breviario a Romano, posse privatim Romano uti (nisi specialiter id prohibitum sit); quia, inquiunt, Ecclesia Romana est mater et magistra cunctarum Orbis Ecclesiarum: ita Coilet, Lessius, Ferraris etc. — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 163.

Si vero mutatur in aliud ferme æquale, adest hinc inde duplex plurimorum sententia. *Æquius* tamen videtur dicendum cum Elbel, Roncalia, Sporer, Viva, aliisque, esse *mortale*, si mutatio sit frequens; *veniale*, si mutatio fiat raro, puta si ea contingat ter vel quater in anno. Nam si raro contingit, graviter non perturbatur ordo Breviarii pro Officiis totius anni: et aliunde Ecclesia in adsignanda forma specifica pro Officii recitatione respicit potius ad quantitatem tamquam ad formam substantialem, quam ad qualitatem Officii ejusdem [1].

Q. 3. *An Matutinum possit a Laudibus separari?*

R. Sententia *communis* affirmat, sive Matutinum et Laudes sint duæ Horæ, sive una tantum; nam etiam antiquitus separabantur, uti fatentur eruditi. Cum vero talis fit separatio, adjici debet in fine *Pater noster*, quia Rubrica præcipit, ut post Horam quamcumque recitetur *Pater noster*, si terminatur Officium. Utrum vero sit etiam addenda Oratio, alii *probabiliter* negant, alii item *probabiliter* affirmant, prout tenent Matutinum et Laudes vel unam esse Horam, vel duas.

Imo non solum Matutinum a Laudibus, sed tres ipsi Nocturni possunt *probabiliter* licite inter se separari, dummodo ex *communi* Doctorum non intercedat majus temporis spatium, quam trium horarum juxta ritum antiquum: vel etiam amplius, sed cum causa, ut dicunt. Neque tunc adest obligatio recitandi *Pater noster;* siquidem nullum hac de re præceptum adest.

Quid vero (quæres) *si una Hora, vel unus Psalmus interrumpatur notabiliter?* Alii ajunt totam esse repetendam Horam vel Psalmum interruptum, quia sublata fuit unitas præscripta. Verum alii *communius* et *probabilius* id negant, quia singuli psalmi ac versus completam habent significationem, et satis uniuntur vel per intentionem continuandi vel per ipsam recitationem adjunctam; licet aliunde peccet *venialiter* qui nullam habet interrumpendi causam, ob quandam scilicet inordinationem. Ita Croix, Layman, Lessius, etc. [2].

Q. 4. *An Matutinum ante Missam sit persolvendum?*

R. *Probabilior* et *communior* sententia cum Anacleto, Bellarmino, Concina, Lessio, Sanchez, Sylvio, aliisque docet non esse *mortale* illud post Missam persolvere; *tum* quia nulla vera adest connexio inter Officium et Missam; *tum* quia *gravis* obligatio non clare exprimitur in Rubrica, neque *communiter sub gravi* recepta est.

Est tamen *veniale* id agere sine aliqua causa; quia revera a Rubrica

1) *V.* Liguori, *Hom. Apost. App.* III. *n.* 73.
2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 168.

id inter defectus habetur [1]. Et sane: si non necessaria, est profecto illa recitatio convenientissima dispositio ad celebrandum. In hanc sententiam consentit Benedictus XIV [2].

Q. 5. *Quid agere debet qui advertit, se errasse in Officio?*

R. Error contingere potest: *vel* circa Officium diei præteritæ; *vel* circa Officium diei futuræ; *vel* circa Officium diei currentis:

1 Qui animadvertit, se omisisse Officium diei præteritæ, non potest illud in aliam diem transferre, etiam non impeditam: ita declaravit S. R. C. 17 jun. 1673, referente Bona [3]. Sane obligatio Officii unaquaque determinata die absolvitur. Et Rubrica tunc solum Officii translationem præscribit, cum illud impeditum est vel a Dominica vel ab Officio majori; non vero cum fuit omissum.

2 Qui animadvertit, se hodie recitasse Officium, quod die crastina præscriptum est, tenetur illud crastina die repetere; quia per recitationem anticipatam non potuit satisfacere præcepto nondum vigenti.

3 Tandem qui advertit, se errasse in Officio diei currentis postquam multum processerit, v. g. post recitatum jam Matutinum, si *id inculpabiliter evenerit*, non tenetur partem recitatam emendare per aliam recitationem; sed sufficit, si recitet quod superest de Officio debito, ne detectum errorem prosequatur. Si vero oblitus sit tantum partem Horæ, sufficit ut illam recitet, quin totum repetat.

Diximus *si id inculpabiliter evenerit;* si enim pars notabilis *culpabiliter* mutata sit, tota illa Hora *probabilius* est repetenda *saltem sub levi;* quia *saltem sub levi* extat obligatio orationem continuatam persolvendi secundum ritum præscriptum [4].

§ V. — *De modo recitandi Horas Canonicas*

Q. 1. *Quomodo Horæ Canonicæ recitandæ sunt?*

R. Illud ipsum Lateranense Concilium sub Innocentio III, a quo antiquissima consuetudo Horas recitandi confirmata est et in *legem scriptam* deducta, modum etiam indicavit, quo illæ recitandæ sunt, inquiens: *districte præcipientes in virtute obedientiæ, ut Divinum*

1) Si Missa sit *de Requiem*, hanc inversionem nullum omnino includere peccatum alii docent; quia tunc nulla omnino vel levis adest connexio inter Missam et Officium.

2) De Sacr. Missæ l. 3. c. 13 — Verius tamen est mortale, ut ait idem Benedictus, nisi adsit vera, publica et gravis causa, canere *Missam conventualem* solemnem antequam Matutinum in Choro dicatur. Cum sit contraria consuetudo: et aliter agendo lædatur graviter publicus Dei cultus, et conveniens regimen Ecclesiæ — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 6. *n.* 318.

3) Idem habet Gardellini *sub n.* 2482.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 667; et *l.* 4. *n.* 160. *q.* 5.

Officium Nocturnum pariter et Diurnum, quantum eis dederit Deus, studiose celebrent et devote.

Vocabulum *studiose* pertinet ad munus *oris;* et postulat, ut Officium persolvatur *vocaliter* absque syncope, et abscissione verborum, ac præcipitantia — Vocabulum *devote* pertinet ad munus *cordis,* et postulat, ut recitatio fiat cum debita *intentione,* et *attentione.*

Q. 2. *An qui Officium recitat, debeat se ipsum audire?*

R. Alii affirmant cum Suarez; oratio enim, inquiunt, ut sit vocalis, debet ore proferri. Sed satis probabiliter negant Azorius, Layman, Salmanticenses, Sporer, Tournely, et alii cum doctissimo Sylvio, cujus doctrinam magni æstimat Benedictus XIV in multis locis suarum Bullarum. Et sane ad satisfaciendum huic præcepto non præcipitur *auditio,* sed tantummodo *recitatio,* id est vocalis pronuntiatio verborum; atqui hæc haberi potest, licet a recitante verba non audiantur.

Ut enim habeatur vera recitatio, seu vera vocalis verborum pronuntiatio sufficit, ut formetur aliquis verborum ipsorum sonitus, etsi modicus et vix sensibilis. Hic porro sonitus semper fit cum verba proferuntur; quia proferri nequeunt, quin per linguam et labia fiat aliqua aëris compressio, ex qua necessario aliqualis sonitus enascatur oportet. Est autem omnino per *accidens,* si sonitus iste audiatur vel non audiatur [1].

Q. 3. *An qui recitat cum sociis teneatur repetere quæ non satis auribus perceperit, si agatur de materia notabili?*

Nota: *commune* est satisfacere qui audit a socio *Lectiones, Responsoria, Capitula, Orationes* et *Antiphonas.* Item tenent probabiliter et illos satisfacere, qui dicunt soli *Psalmos,* et *Lectiones* audiunt: vel soli partem Psalmorum dicunt, et partem cum socio; quia satis communicant ex recepto usu in eo, quod audiunt — Hoc posito:

R. Plures *non improbabiliter* cum Elbel, Roncalia, Salmanticensibus, aliisque excusant a repetendo quod non satis auribus perceptum fuit, si id contingat propter strepitum alienum: imo etiamsi id evenerit propter culpam chori, vel socii. Quæ sententia innititur auctoritate s. Antonini, qui ait: *si quis Lectionem, vel aliud quod in Choro legitur, non intelligat propter legentis ineptitudinem, non peccat, dummodo conetur intelligere saltem verba.* Suffragatur ratio: recitans cum socio per illam ipsam societatem et suam applicationem censetur moraliter communicare cum eo in oratione; cum intendat Deo exhibere omnes laudes, et preces, quas socius profert. Accedit: præceptum

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 162.

Officii ex Ecclesiæ benignitate est *benigne* interpretandum; alioquin innumeris anxietatibus locum faceret [1].

Q. 4. *Quid de eo, qui in recitatione syllabas mutilat?*

R. Si ista mutilatio est in tali quantitate, ut sensus verborum notabiliter varietur, qui sic recitat, minime poterit excusari a *mortali* casu, quo quantitas illa sit gravis in ordine ad ipsum Officium; neque ideo ab onere repetendi partem, in qua sensus fuit corruptus — Si secus, tunc si id agit ob inadvertentiam, vel balbutiem, vel inveteratam consuetudinem, quam tamen studet emendare, nullo modo peccat; quia facit quod in se est. Aliter peccat *venialiter* [2].

Sed quid (dices) *de eo, qui socium syllabas mutilantem sibi suscipit in Officii recitatione?*

Iste non tenetur Officium repetere, *nisi certo constet* socium ita syllabas mutilasse, ut pro notabili parte sensus notabiliter mutatus sit; præsumptio enim stat pro debita recitatione. Putamus tamen eundem non excusari a *veniali*, si sponte talem socium sibi suscipiat; neque adsit causa legitima, ut esset v. g. si a Superiore, vel a persona gravi ad id invitetur.

Certum est autem, eos non satisfacere, qui alternatim recitando non expectant versus absolvi, si hoc fiat in magna quantitate; quia tunc una pars alteri non succedit.

Q. 5. *An in Officii recitatione requiratur intentio orandi; et qualis?*

R. Certum est in Officii recitatione requiri intentionem, nempe voluntatem orandi, seu laudandi Deum; nam Horæ Canonicæ sunt orationes proprie dictæ. Hinc qui eas puræ eruditionis causa, vel animo

1) « Certum est cum *Holzman et Roncalia, cum Azorio et Reg.* quod non oportet in Choro audire omnes; sed sufficit unum audire, et sufficit audire in confuso saltem partem alterius Chori, licet distincte nequeas audire. Ita Salmanticenses, qui testantur hoc docere fere omnes DD. — Sic pariter est certum, ut docet Innocentius IV, *c.* 9, *de cel. Missæ*, quod *si in Choro omittas aliquod dicere verbum* (intellige non ultro), *non peccas; Chorus enim supplet*...

An satisfaciat surdus, qui ex obligatione Choro assistit, et suam tantum recitat partem? Affirmant Suarez, Escobar, Roncaglia, Sa... Magis tamen mihi placet sententia opposita cum Palao, Sanchesio, Salmanticensibus, Elbel, qui dicunt surdum lucrari quidem distributiones; sed teneri ad repetendum non audita... Sed bene tamen potest eodem tempore satisfacere submisse dicendo partem alterius Chori ». Ita Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 163.

Sane surdus non potest dici, quod quantum in se est cum aliis communicet; cum imo totum per ipsum sit, quod non possit communicare cum aliis. Unde diversa est ratio illius, qui potens est communicare, et de facto quantum in se est communicat; sed aliquid non percepit ob alterius impedimentum.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 165.

sese exercendi in legendo aut psalmos memoriæ mandandi recitat, præcepto non facit satis, et tenetur illas repetere; cum talis recitatio non sit oratio [1].

Q. 6. *Quænam attentio requiritur in recitatione Officii?*

R. 1: Attentio, quæ definitur *advertentia mentis ad aliquid*, seu *actualis applicatio mentis ad aliquid*, alia est *externa*, quæ nempe excludit omnem externam actionem physice incompossibilem cum eo quod agitur; alia *interna*, quæ consistit in interiori mentis advertentia ad id, quod agitur.

R. 2: Certum est ad validitatem Officii attentionem externam requiri; cum sine ea haberi non possit ipsa recitatio: ut esset v. g. *fabulari, scribere, os in risum laxare, attentam alienis sermonibus aurem præbere, magna animi applicatione aliquid diversum agere, sibi celeriter vestes accommodare;* qui enim ita agit Deum potius irridere, quam eum exorare jure merito dicitur. Aliter esset, si quis dum recitat ambulat, se lavat, flores colligit, ignem fodicat, collem aspicit: vel recitat, ubi alii fabulantur vel canunt, modo his animum non serio applicet; hæc enim satis compatibilia sunt cum recitatione. Sed in his rebus non una regula est; nam quædam actiones, quæ pro uno sunt distractivæ, tales non sunt pro alio.

R. 3: Non ita res certa est, si quæratur de *attentione interna*. Communior tamen, et probabilior sententia docet, hanc quoque requiri. Præcipua ratio est: omnes conveniunt ad Officium persolvendum requiri aliquam saltem intentionem colendi Deum vel orandi; atqui hæc intentio haberi nequit sine aliqua attentione etiam interna, cum oratio sit ex natura sua *elevatio mentis in Deum*. Adde: Tridentinum vult Officium recitari *reverenter, distincte* ac *devote: reverenter*, en intentio: *distincte*, en attentio externa; *devote*, en attentio interna [2].

Sed (quæres) *quænam interna attentio requiritur?*

Præter attentionis divisionem tradi solitam in *actualem*, quæ est; in *virtualem*, quæ fuit et in alio perseverat; in *habitualem*, quæ pariter fuit, sed in nullo effectu permanet; et in *interpretativam*, quæ esset: triplicis adhuc generis hic est distinguenda attentio interna.

1) Hæc tamen intentio non requiritur, ut sit *actualis explicita;* sed sufficit *virtualis implicita*, quæ satis adesse censetur, cum quis accipit Breviarium, ut officium suum impleat. Ideoque talis intentio semper adest; quotquot enim ad Officii recitationem deveniunt, id profecto faciunt, ut propriam obligationem adimpleant. Neque etiam requiritur intentio *de implendo præcepto*, sed sufficit ut actu res præcepta ponatur.

2) *V.* Casati, *De Sacram. Pænit.* art. *de interrogandis Eccles.* n. 3. — Liguori, *Homo Apost. App. III, n.* 75; et fusius in *Opere Mor. l.* 4. *n.* 177.

Alia *spiritualis* seu *mystica*, quæ est ad Deum ipsum; cum nempe mens ad eum elevatur, meditando v. g. ejusdem attributa, vel passionis Christi mysteria.

Alia *literalis*, idest *ad sensum;* cum nempe attenditur ad percipiendam verborum intelligentiam.

Tertia *superficialis*, quæ est tantum ad verba, cum nempe attenditur ad recte ea proferenda, ne error fiat ea mutilando vel transferendo.

His positis, dicimus:

1 Attentio *actualis spiritualis* et *literalis*, licet sit optima, ideo laudanda, non est tamen necessaria; cum de facili hæc haberi non possit.

2 Non sufficit attentio neque *habitualis*, quia non est hominis agentis humano modo; neque *interpretativa*, quia nondum existit.

3 Requiritur saltem attentio *virtualis* et *superficialis*, idest *attentio ad verba*, non quidem ad singula; sed moralis et generalis conjuncta cum pia intentione orandi et colendi Deum. Oratio enim sic facta est vera oratio: *primo est attentio ad verba quibus petimus*, inquit Angelicus, *deinde ad petitionem ipsam... et quæcumque earum attentionum adsit, non est reputanda inattenta devotio* [1].

Q. 7. *Quænam sunt remedia contra distractiones in Officio?*

R. Remedia contra distractiones in Officio sunt *negativa* et *positiva*.

Negativa sunt subtractio eorum, quæ distractionum sunt causa, v. g. impedire quominus oculi circumvagentur, a graviori hominum strepitu se subducere, ad negotia diversa non properare etc.

Positiva sunt procuratio eorum, quæ attentionem per se excitant, v. g. elicere sub initio intentionem laudandi Deum, hanc renovare sub fine Psalmorum; meminisse sæpius præsentiæ Dei, mysteria illa sibi exhibere, quæ per septem Horas repræsentantur etc. [2].

Quid (quæres) *requiritur, ut quis dicatur Officio minime satisfecisse ob habitas distractiones?*

Conveniunt ad hoc non sufficere, ut quis voluntarie distrahatur; sed insuper requiri, ut plene advertat, se distrahi ab Officio, nisi agatur de habituato in hisce admittendis distractionibus, qui scilicet nunquam fecerit quantum in se est ad habitum vincendum. Nam aliter licet ipse voluntarie se distraherit *in genere;* non tamen voluntarie se distraheret *in specie* ab ipsa Officii recitatione. Ita Cajetanus,

1) In 4. dist. 15. q. 4 — Ex his patet, optimam esse hanc orationem, licet eam recitaverit Monialis, quæ sensum verborum non intelligit. *V.* De Ponte, *La perfez. cristiana, T.* 3. *c.* 6. § 1 *et* 2.

2) *V.* Liguori, *La Messa e l'Officio strapazzati*, — Neumayr, *De Horis Canonicis.*

Concina, Croix, Gobatius, Navarrus, Salmanticenses, Sanchez, Sotus, Suarez aliique [1]; tunc enim attentio virtute perseverat quoad Officium [2].

Q. 8. *An peccet qui recitat Officium vel in mortali, vel in locis immundis, vel non servando Rubricas in stando, genuflectendo etc.?*

R. Ad 1: *Verius* et *communius* qui Officium recitat in *mortali* existens, satisfacit et non peccat *mortaliter;* quia ex una parte non exercet actum Ordinis sacri: ex alia quamvis nihil mereatur de condigno, quia tamen orat nomine Ecclesiæ, bene pro aliis obtinet: cum Ecclesia suppleat. Unde quod oret nomine Ecclesiæ in *mortali* existens, non videtur irreverentia de *mortali* damnanda.

R. Ad 2: Alii dicunt *veniale* esse recitare Officium in locis immundis, si fiat sine causa; cum non videatur carere irreverentia — Alii nullam culpam agnoscunt; quia cum Deus sit ubique, ubique laudari potest. Hinc Apostolus: *volo viros in omni loco orare* [3].

R. Ad 3: *In Choro* recitantes Officium *probabilius* peccant, si absque causa situm non servent; quia agerent contra Rubricam: hæc tamen omissio, ut dicunt, non excedit *veniale* ex materiæ parvitate.

Diximus *in Choro recitantes;* nam extra Chorum *commune* est, non peccare qui situm non servat, quia Rubrica respicit tantum recitantes in Choro [4]. Laudabiliter autem servatur ad fovendam devotionem.

Q. 9. *Quomodo dirigendus est scrupulosus circa Officium?*

R. Potest quis esse scrupulosus circa recitationem Horarum:

1 *Quia* dubitat de intentione debita; 2 *quia* dubitat de attentione sufficienti; 3 *quia* dubitat de recta et accurata verborum expressione; 4 *quia* timet, ne brevius, quam par sit, tempus impenderit in Horarum recitatione — Jam vero:

1 Ei, qui dubitat *circa intentionem debitam*, suadebit Confessarius dubium illud quamdam esse insaniæ speciem nemini aperiendam;

1) Imo compiures etiam tradunt ne oportere quidem, ut quis tota semper eo tendat animi sollicitudine: cujus quidem doctrinæ fundamentum est, quod impossibile ferme sit omnes omnino distractiones vitare, et presertim studiosis, quorum exercitia sunt præcipue in intellectu, qui ex assiduis occupationibus ita sæpe inflectitur, ut veluti calcaribus adjectis in suas controversias prolabatur.

2) Quod præsertim dictum est ad scrupulosorum levamen: videlicet quamvis Officium recitans advertat *semiplene* ad distractionem, et sic peccet *venialiter,* adhuc tamen satisfacit; quia semper perseverat attentio prima sive intentio attendendi, donec cum plena advertentia non fuerit revocata. Nam *si res, per quas causas nascitur, per easdem dissolvi debet*, uti fert juris adagium; intentio cum *plena* deliberatione prius concepta tolli non potest, nisi cum alia item *plena* deliberatione retractetur. Hinc *commune* est, quod si quis advertens se distractionibus teneri, adhibeat contra illas mediocrem diligentiam, nullo modo peccat.

3) 1. Tim. 2.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *nn.* 178, 179.

intentio enim adest hoc ipso, quod Breviarium manu suscipit et Officium de facto recitat — Adde non requiri intentionem satisfaciendi, sed sufficere intentionem recitandi. Imo ne requiritur quidem intentio *explicita;* sed sufficit *implicita,* et *virtualis* intentio orandi, quæ certe adest quotiescumque vult quis Officium dicere vel colere Deum vel propriæ obligationi satisfacere. Unde ne sit anxius de intentione.

2 Ei, qui dubitat *de sufficienti attentione,* aperte dicat eam certo perseverare quoad ipse recitare pergit, et stat etiam cum distractione voluntaria. Et licet per hanc esset amissa, sufficienter tamen renovaretur per distractionis exclusionem opus inceptum prosequendo. Imo metus ipse quo scrupulosus agitatur, ne intentio amissa sit vel non renovata, signum est certum quod ipsa adsit.

3 Ei, qui dubitat *de recta et accurata verborum expressione* suadendum est: — 1 ne inter recitandum hæreat, sed decurrat sine ulla anxia sollicitudine: neque examinet quomodo processerit, certus quod Deus magis honoratur cura moderata, cum secus indicet se habere Deum non ut benignum Patrem, sed ut severum exactorem; — 2 ne quid repetat, tum quia libertas est in possessione, et tenere debet, *bene* illa fuisse peracta quæ certo non constat fuisse peracta *male;* tum quia Ecclesia utpote benigna Mater non vult filios suos esse meticulosos et anxios, sed hilares et quietos.

4 Ei tandem, *qui anxius est de tempore impendendo in recitatione,* suadere poterit Confessarius, imo etiam injungere: — 1 ut spatium sibi ipse determinet ordinarie necessarium, et quod a probis impendi solet; — 2 ut illa quæ intra tale spatium recitare non potest, omittat; Ecclesia enim non plus ab ipso requirit.

§ VI. — *De causis ab Horarum recitatione excusantibus* [1]

Q. *Quot sunt causæ ab Officio excusantes?*

R. Causæ ab Officio *communiter* excusantes sunt:

1 *Infirmitas,* 2 *gravis occupatio,* 3 *gravis metus,* 4 *oculorum cæcitas,* 5 *inculpata Breviarii carentia,* 6 *dispensatio.*

1 *Infirmitas:* ratione infirmitatis excusantur ab Officio non solum qui laborant morbo gravi, sed etiam qui nequeunt illud recitare absque gravi incomodo vel ejusdem periculo, v. g. si quis prudenter timeat sibi inde obventuram notabilem capitis gravedinem, vel stomachi cruditatem, aut virium lassitudinem. Idque *probabiliter* tenet, etiamsi infirmus per magnam diei partem legeret libros ad solandum

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *nn.* 154 *et seqq.*

animum; quod enim legere queat libros recreationis causa, non sequitur posse et teneri recitare Officium, quod requirit tum intentionem tum attentionem, quibus major profecto inhæret difficultas. Ita Elbel, Holzman, Salmanticenses, Sanchez, Sporer etc.

Quod dicitur de ægrotante, illud etiam de convalescente dicendum occurrit cum Concina ac Tournely, saltem per aliquot dies ad arbitrium prudentis, donec nempe viribus reficiatur; et quamvis interim Missam valeat celebrare. Ratio est, quia Missa non ita aggravare solet — In dubio an infirmitas sufficiat, poterit quilibet acquiescere judicio Medici aut Superioris aut viri prudentis: et *regulariter* favorabilem partem amplecti, cum nempe possideat jus naturale de propria conservatione [1].

2 *Gravis occupatio:* hæc tunc tantum excusat ab Officio, cum ea *vel* non potuit præveniri, *vel* non potest omitti sine gravi scandalo *vel* sine damno alieno aut proprio, neque cum Officio potest conciliari. Hæc ubi concurrant, censetur adesse *impotentia moralis*, ideoque obligationis cessatio — Sic excusantur, v. g. Parochi, qui occupantur in cura infirmorum; cum eam haud possint differre, et hic et nunc necessitas urgeat. Non vero qui studio literarum vacant: hinc contraria propositio sub n. 21 ab Alexandro VII damnata est.

Ille qui prævidet occupationem sibi in die obventuram, quæ stare nequeat cum recitatione, tenetur Officium, si *ejus jam inceperit obligatio*, in antecessum recitare, v. g. summo mane, casu quo nequeat reliquis diei horis. Ex quo merito inferunt, rarissime contingere quod Officium omitti possit propter occupationem.

Dicimus si *ejus jam inceperit obligatio;* quia nemo tenetur prævenire illius præcepti implementum, quod nondum existit. Sic *valde*

1) *Quæri solet:* quid sit existimandum de eo, qui certus quidem est se non posse recitare Officium *totum*, dubitat tamen an possit saltem recitare partem?

Nos *rationabiliter* putamus, hunc excusari etiam a parte, et ideo ad nihil teneri. Ita sane sentiunt Lugo, Navarrus, Roncaglia, Sanchez, Suarez, et alii. Diximus *rationabiliter*, et ratio hæc est; quia aliter scrupulis et anxietatibus infelix ille nimium excruciaretur nesciens quousque possit, an non possit recitare. Ex qua anxietate quis non videt, profecto exoriri in homine conscientiæ timoratæ (talem enim supponimus) magnam inquietudinem, quæ habita ratione ad morbum, quo jam laborat, magnum utique incommodum secum affert; *tum* quoad animam, videlicet perturbando; *tum* quoad corpus, physicam ejus indispositionem augendo? Quapropter s. Alphonsus Noster hanc responsionem appellat *valde probabilem:* et ideo opinio contraria per ipsum dicenda erit *parum probabilis*, uti patet.

V. Hom. Apost. App. III. *n.* 76. — Vid. etiam quæ diximus in simili re Tomo I, *De lege d. c. q.*, ubi hanc conclusionem nostram probavimus auctoritate Billuart, aliorumque multorum gravium auctorum, ut ipsemet merito asserit.

probabile apparet, quod ille, qui non potest recitare Matutinum die sequenti, minime teneatur die antecedenti id agere; quia præcepti obligatio nondum incepit: et licet permittatur recitari, id tamen non ex præcepto, sed ex privilegio inductum est, quo nemo ligatur.

3 *Gravis metus:* ob gravem metum liberatur vel *in toto* vel *in parte* ab Officio qui ideo sibi prudenter timet obventurum esse grave aliquod corporis vel honoris detrimentum, v. g. si quis Subdiaconus inter hæreticos vel infideles degens ob Officii recitationem tales eorum in se furores excitaret et odia, ut percussiones graves pertimesceret; lex enim humana cum tanto detrimento non obligat.

Diximus *vel in toto vel in parte;* nam quando præcepti materia divisibilis est, qui non potest implere totum, tenetur implere partem quam potest; ea ipsa ratione, qua ære alieno gravatus, cum non potest solvere totum, debet solvere saltem quod potest. Unde damnata est ab Innocentio XI hæc n. 54 propositio: *qui non potest recitare Matutinum cum Laudibus, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia major pars trahit ad se minorem.*

4 *Oculorum cæcitas;* hæc enim constituit veram impotentiam physicam: idem dicatur de oculorum morbo, quo quis laboret.

Si tamen Officii pars aliqua notabilis memoriæ teneatur, illa recitari debet ex dictis; sed non ideo obligatur ad Horas ceteras memoriter addiscendas, quia hoc esset medium extraordinarium [1].

5 *Inculpata Breviarii carentia cum impotentia aliud sibi comparandi*, quia tunc quoque habetur impotentia physica.

Dicimus *inculpata;* si enim quis Breviarium in ignem projiciat vel in flumen, peccata et tenetur retractare perversam illam voluntatem, simulque curam omnem impendere ad aliud sibi Breviarium comparandum, recitando interea quod memoria tenet [2]: alioquin tot peccata committit quot sunt omissiones quas prævidet, nisi eum pœniteat primi peccati; quia perseverat voluntarium in causa.

6 Denique *dispensatio:* Supremus Pontifex absolute, et etiam

1) « An autem (ait s. Alphonsus, *Homo Apost. App.* III. *n.* 76.) beneficiatus teneatur etiam conducere socium ad Horas persolvendas, si nequit solus, adest duplex sententia probabilis; sed affirmativa est communior et tutior, imo omnino sequenda, si ille velit fructus percipere, cum sola enim probabilitate opinionis oppositæ nequit possessionem fructuum inchoare, ut recte ajunt Lessius, Soto, Salmanticenses, Concina, Tournely, Bonacina, et alii communiter ».

2) Diximus *recitando interea etc.* qua in re en regula: si potes recitare quantum est parva Hora, teneris *sub gravi*, secus ad nihil neque *sub levi;* quia modicissima pars seorsim sumpta, non censetur æstimabilis ad finem legis. Quod si habeas Officium commune, non tamen proprium diei, adhuc teneris; quia satis observaretur substantia.

sine causa potest valide dispensare, licet agatur de Beneficiato; quia hæc obligatio, uti cum Benedicto XIV [1] docent *probabilius*, non est de jure naturali, sed *positivo* Ecclesiastico, a quo bene valet dispensare.

Episcopus autem dispensare non potest, nisi cum causa et cum aliquo particulari, atque ad breve tempus; quia sic fert recepta ubique consuetudo. Causa erit quando dubitatur de morali Clerici impotentia. Hanc autem facultatem valet Episcopus exercere etiam per Vicarium suum Generalem, modo speciale illi mandatum eam in rem elargiatur; nam ex generali commissione non ipsi committuntur, nisi quæ sunt de jure Episcopi ordinario et proprio [2].

DISPUTATIO SECUNDA

DE ACTIBUS RELIGIONIS EXTERNIS

CAPUT PRIMUM

DE VOTO

Articulus I. — DE VOTI DEFINITIONE, HONESTATE ET DIVISIONE

Q. 1. *Quid est votum?*

R. Votum prout est actus Religionis externus [3], definitur a d. Thoma: *promissio deliberata Deo facta de bono meliori, et possibili* [4].

Dicitur 1 *promissio*, id est talis actus voluntatis, quo quis erga Deum se obstringit atque ligat ad aliquid agendum, vel omittendum: et sic distinguitur votum a simplici proposito, quo nobiscum in animo constituimus hoc vel illud Deo gratum peragere, quod quidem ex se nec obligat quidem sub levi [5].

2 *Deliberata:* votum enim est lex et quidem *gravis*, quam vovens sibi ipse libenter imponit; atqui nemo censetur citra sufficientem animi deliberationem sese obligare.

1) *Notif.* XIX. 2) *V.* Liguori. *Op. Mor. l.* 3. *n.* 1033; et *l.* 4. *n.* 159.

3) Votum indicat in sensu lato *tum* desiderium, quo sensu dicitur baptismus in voto; *tum* suffragium, quod tribuitur in electionibus; *tum* propositum, quod est simplex voluntas aliquid faciendi.

« Vulgus (ait s. Alphonsus, *Praxis Conf. c.* 2. *n.* 25) sæpe confundit desideria aut proposita cum votis. Ad hæc distinguenda parum juvabit eum interrogare, ut nonnulli solent, an unquam habuerit intentionem se voto obstringendi sub gravi peccato? siquidem rudes sic interrogati facile negant. Satius erit interrogare, si tunc cum votum emisit, existimabat se graviter peccaturum fuisse an non, si postea non satisfecisset ».

4) 2. 2. q. 88. 5) *V.* Liguori, *Hom. Ap. Tract.* v. *n.* 21.

3 *Deo facta:* est enim votum actus Religionis atque *latreuticus*, ut vocant, id est soli Deo debitus. Cum ergo Catholici quædam vovent B. Virginis ceterisque Sanctis, id eo sensu intelligendum, *vel* quod Deo vota nuncupent coram B. V. et Sanctis tanquam testibus, patronis et adjutoribus; *vel* quod in eorum quoque honorem id agant, sicuti contingit cum templa et altaria iisdem dicamus.

4 *De bono meliori et possibili.* De bono, alioquin non esset Deo gratum; *de bono meliori,* promissio enim quæ impedit majus bonum, sub hoc respectu de cultu Dei detrahit, nec potest esse illi grata; *de bono possibili,* nam promissio de re impossibili est ridicula et stulta.

Q. 2. *An votum sit res bona, honesta et sancta?*

R. Lutherus et Calvinus docuerunt, votum tale quidem esse, si fiat de iis, quæ jam in lege præcepta sunt, atque ex animo illa expeditius exequendi; sed esse rem illicitam, turpem et impiam, si fiat de iis, quæ in lege minime præcepta sunt, et ex solo motivo colendi Deum, uti sunt v. g. vota Monachorum.

Verum hæc doctrina refutatur: sane Apostolus sic scribit de viduis, quæ postquam continentiam Deo vovissent, nubere iterum cupiebant: *habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt* [1]. Hic profecto agitur de re, quæ minime præcipiebatur in lege, nempe de continentia perpetua in illo statu viduitatis servanda; atqui tamen voti materiam constituebat, et Apostolus eam habuit uti bonam, honestam et sanctam, ita ut damnationis sententiam edixerit contra mulieres, quæ votum illud voluissent infringere.

Deinde si res ita non esset, cur Ecclesia, quæ est columna veritatis, vota non solum semper admisit, sed et plurimum commendavit? [2] Hinc jam a sæculo IV arcebantur in perpetuum a fidelium communione virgines, quæ votum castitatis violaverunt, uti constat ex Concilio Eliberitano.

Accedit populorum consensus; neque enim tantum penes gentem Israeliticam, sed etiam apud ethnicos vota nuncupabantur ad cultum divinum spectantia, cujus quidem rei complura exempla refert Livius.

Accedit ratio; per votum enim magis ac magis voluntas nostra firmatur in bonum, quod pertinet ad perfectionem virtutis [3].

Ex hoc tria Corollaria deducuntur:

1 Opus factum ex voto melius esse opere, quod fit sine voto;

1) 1. Tim. 5. 2) *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* V° Voto.

3) Nec dicant hæretici votum adversari libertati Evangelicæ; nam libertas Evangelii est libertas a peccato, non autem a lege, a præcepto, aut a vinculo quocumque, quod fideles majoris perfectionis causa sibi voluntarie possint imponere.

tum quia quod fit ex voto, procedit a virtute præstantiori, nempe religione; *tum* quia sic magis Deo nos submittimus; *tum* quia propriæ ejus bonitati superaddit bonitatem voti [1].

2 Non tenere votum *de non vovendo;* quia non est de bono meliori, nisi forte conjunctum sit cum illa conditione, *de consilio Confessarii expostulando* ad vitandum votum præceps. Si tamen hoc voto non obstante, adhuc deliberate quis voveat, valet secundum votum; cum habeat objectum satis validum — Item valet votum de non ludendo etiam ludo honesto; quia actus majoris virtutis est se abstinere etiam ab aliquo actu virtuoso ad majorem perfectionem [2].

3 Fideles non esse promiscue avertendos a votis nuncupandis; sed potius in iis recte dirigendos, ne imprudenter voveant, v. g. jejunia sanitatem læsura, eleemosynas facultatibus non accomodatas.

Illa generatim regula tenenda est, ut facilius permittantur vota ad tempus, v. g. jejunii ad diem in mense, castitatis ad annum [3].

Q. 3 *Quænam est voti divisio?*

R. Triplici modo votum spectari potest:

Et *Ratione rei,* quæ promittitur; et *ratione formæ,* qua promittitur; et *ratione temporis,* ad quod se extendit ipsa executio rei, quæ promittitur:

1 *Ratione rei,* quæ promittitur, votum est aliud *positivum,* aliud est *negativum,* aliud *reale,* aliud *personale,* aliud *mixtum,* aliud *liberum,* aliud vero *necessarium.*

Voto *positivo* promittitur res facienda — *Negativo* promittitur aliquid omittendum — *Reali* promittitur res externa prætio æstimabilis, v. g. calix — *Personali* promittitur personæ actio, v. g. Missæ auditio — *Mixto* promittitur actio personalis simul et res prætio æstimabilis extra nos posita, ut si quis voveat peregrinationem cum oblatione calicis — *Libero* res non præcepta — *Necessario* res jam præcepta.

2 *Ratione formæ,* qua fit promissio, aliud est votum *absolutum* et *conditionatum,* aliud *solemne* et *simplex,* aliud *reservatum* et *non reservatum,* aliud *expressum* et *tacitum.*

Votum absolutum fit pure et *simpliciter,* v. g. *voveo eleemosynam* — *Conditionatum* est quando adjungitur conditio, ita ut promissio non

1) S. Thom. 2. 2. q. 88. a. 6. 2 *V.* Liguori, *Op. Mor. l 3. nn.* 178, 210.

3) Fideles admonendi omnino sunt, ut matura utantur deliberatione, confessariique judicium expostulent, antequam quodcumque verum votum emittant. Nimis enim frequenter accidit, ut quis vel in magno devotionis ardore, vel in aliqua gravi calamitate vota concipiat: at illis accidentibus transactis, actiones promissæ nimis difficiles videntur, et peccaminose omittuntur.

habeat vim obligandi, nisi ponatur conditio illa, v. g. voveo *peregrinationem, si a morbo convaluero.* Huc revocatur votum quod vocant *pœnale*, cui nempe *per modum conditionis* adnectitur pœna, v. g. *voveo eleemosynam, si iterum ad ludum redibo* — *Solemne* est, quod uti tale ab Ecclesia acceptatur, et emittitur quibusdam ritibus præscriptis: tale est votum castitatis, quod Ordinibus Sacris adnectitur ac professioni Religiosæ — *Simplex* nullam habet talem solemnitatem — *Reservatum* est quod non potest relaxari, nisi a Pontifice — *Non reservatum*, cujus relaxatio haberi potest ab alio Superiore — *Expressum*, quod verbis exterius profertur, ut ordinarie contingit — *Tacitum*, quando quis aliquid vult, cui scit votum esse adnexum.

3 *Ratione temporis*, quo comprehenditur executio rei voto promissæ, aliud est *temporaneum*, aliud *perpetuum*.

Primum limitatur ad tempus determinatum, v. g. *voveo jejunium singulis sabbatis per anni spatium* — Secundum extenditur ad totam vitam: tale est votum ingrediendi Religionem.

Articulus II. — DE CONDITIONIBUS AD VOTUM REQUISITIS

§. I. — *De iis, quæ requiruntur ex parte voventis*

Ex hac parte requiritur ad vota: *potentia, voluntas, advertentia et libertas.*

Q. 1. *Quinam possunt vovere?*

R. Omnes possunt vovere, qui sufficientem habent rationis usum, *dummodo legitime non impediantur;* isti enim et voti naturam cognoscere et cultum Deo O. M. exhibere queunt — Cum autem usus rationis in homine præsumatur post septennium, idcirco vota ante septennium emissa censentur invalida, nisi ex circumstantiis appareat usum rationis revera adfuisse.

Diximus *dummodo legitime non impediantur;* nam potest quis a voti nuncupatione impediri:

1 *Auctoritate Ecclesiæ*, quando Ecclesia quasdam voventibus imponit conditiones, quibus minime servatis, votum est nullum. Sic v. g. Tridentinum præscripsit 16m ætatis annum completum pro emittenda professione religiosa; et ideo nulla esset ac prorsus invalida, si ante id temporis fieret.

2 *Ratione materiæ*, si nempe res voto promissa ad dominium alterius pertineat, uti v. g. filiusfamilias relate ad substantiam patris.

3 Tandem *voluntate illius*, a quo fortasse vovens dependeat, quatenus superioris voluntati subjiciatur. Sic v. g. erit de Religioso

relate ad Prælatum suum: sic etiam de minore relate ad suum tutorem, licet *probabilius* in hoc casu votum non sit quidem irritum, ut in duobus præcedentibus, sed tantum irritari possit [1].

Q. 2. *Quænam voluntas ad voti valorem requiritur?*

R. Talis ad voti valorem requiritur in vovente voluntas, quæ sit *vere* et *proprie* se obligandi ad aliquid agendum vel omittendum, ita ut in *promissario* (scilicet in eo, cui promissio facta est) verum jus enascatur rem voto promissam exigendi. Est enim votum lex quædam privata, quam vovens sibi sponte imponit; atqui sine *positiva* obligationis inducendæ voluntate lex nulla esse potest. Hinc nudum propositum, quamvis expressum atque firmissimum, ad voti naturam non sufficit [2].

Quid (dices) *si vovens negative se habeat ad voti obligationem? Vel* iste conscius est obligationis, quæ voto inhæret; *vel* non.

Si 1, valide vovet, dummodo verba votum significantia proferat, quia hoc ipso, quod voluntarie emittit votum conscius obligationis, censetur *virtualiter* et *implicite* ipsam quoque obligationem intendere.

Si 2, nullum est votum; nemo enim obligationem contrahit nisi velit: atqui nullo modo quis dici potest velle obligationem quam ignorat, cum voluntas non feratur *in incognitum*. Excipe casum, quo iste voluerit modo illo ordinario vovere, quo vovent alii; tunc enim *implicite* obligationem ipsam voluisse dicendus esset [3].

Q. 3. *Utrum quis possit vovere rem gravem, sed cum voluntate se obligandi tantum sub levi?*

R. Ubique potest; vovens enim habetur in voto uti legislator: atqui *communis* opinio est legislatorem præcipere posse rem *gravem sub levi*. Si quis tamen rem *gravem* voveat, quin ullos intentioni suæ limites expresse apponat, censebitur se obligare secundum rei naturam et materiæ capacitatem, ac proinde *sub gravi* [4].

Q. 4. *Quænam advertentia requiratur ad voti valorem?* [5]

R. Ad voti valorem requiritur:

1 Ut advertentia *plena* sit, qualis sufficit ad *mortale;* nemo enim præsumitur obligationem *ex genere suo gravem* imponere sibi velle,

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 231.

2) Notandum tamen est votum tenere, licet quis dum vovet, velit quidem se obligare, sed neutiquam votum implere. Nam votum non facit intentio illud implendi; sed intentio ad illud se obligandi.

3) Quoad Clericos, qui sic ordinantur in Sacris, vid. *de Ordine*, ubi *de cœlibatu*.

4) At nemo potest se obligare per votum ad rem *levem sub gravi*; quia materia undequaque *levis* est capax *levis* tantum obligationis — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 211.

5) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 196 *et seqq.*

nisi eam plene cognoverit atque elegerit. Hinc votum cum advertentia semiplena, v. g. ex repentino animi motu, vel ex contracta loquendi consuetudine, vel ex iracundiæ calore, non tenet.

2 Ut advertentia ista sit etiam *directa*, cujus nempe vi et efficacia votum sit *in se* volitum. Hinc verba emissa in ebrietate etiam ante prævisa, et sic volita in causa, non sunt valida; quia non sunt volita *in se ipsis*, atque *directe*. Bonum enim non exurgit, nisi *ex integra causa*, licet malum idest peccatum oriatur etiam a voluntario *indirecto*, sive *a quocumque defectu*.

Sed (quæres) *quid de voto facto ex errore?*

R. 1: Error sicut et ignorantia in voto versari potest;

1 *Circa ipsam voti substantiam*, v. g. si quis voveat ingressum in tale monasterium putans esse s. Dominici, cum sit s. Francisci; — 2 *circa causam voti finalem*, v. g. si quis voveat eleemosynam Titio pauperi elargiendam putans eum sibi esse consanguineum, cum tamen non sit; — 3 *circa substantiales circumstantias*, circa adjuncta videlicet, quæ substantiam voti ingrediantur, v. g. si quis voveat peregrinationem ad Domum Lauretanam putans illam non distare, nisi triginta leucarum itinere, cum distet tercentum; — 4 *circa circumstantias accidentales*. His positis:

R. 2: Si error cadat in aliquem ex *tribus* prioribus casibus, votum nullum est; quia voluntas voventis, quæ est principium obligationis in votis, ferri non potest in incognitum.

Ad *quartum* vero casum quod attinet, circumstantiæ illæ accidentales *vel* sunt magni momenti, ita ut iis prævisis, votum non fuisset emissum, *vel* non. Si 1m, non tenet; quia tales circumstantiæ pertinent ad rationem causæ finalis. Secus si 2m ob rationem contrariam.

Q. 5. *Quænam libertas requiritur ad votum?*

R. Talis libertas requiritur ad votum, ut in nostra potestate sit illud elicere, vel non; nam votum est actus humanus ab hominis arbitrio omnino dependens. Cum ideo hæc obligatio sit omnino gratuita, absque plenissima libertate contrahi nequit.

Quid ergo (dices) *de votis facti ex metu?*

Si agitur de metu *levi*, validum erit votum; quia metus levis non potest nec debet censeri causa rei tam gravis, quale est per se votum.

Idem dicendum si sermo sit de metu *gravi*, qui proveniat a causa *intrinseca* et *necessaria*, v. g. a periculo mortis, naufragii, pestis: adhuc votum tenet (modo metus usum rationis graviter non perturbet); tunc enim voluntas non necessario determinatur ad votum, sed libere illud eligit uti medium ad periculum superandum.

Quod iterum locum habet, etiam quando metus gravis provenit a causa *extrinseca* et *libera*, nempe ab homine, si nempe ea *justa* sit (excipe semper, nisi perfectum rationis usum impediat); neque sane censenda est vera coactio in eo, quod quis facere debet.

Tota quæstio est de metu gravi ex causa *extrinseca injusta*. Alii stant pro voti valore; quia est adhuc simpliciter voluntarium: alii certant *probabilius* pro illius nullitate; cum tota ratio voti in libertate sita sit [1].

Ceterum quidquid sit de votis simplicibus, certum est, vota solemnia per metum gravem injuste incussum esse invalida et irrita jure saltem positivo Ecclesiastico; cum ista indigeant magna libertate.

§. II. — *De iis, quæ requiruntur ex parte rei voto promissæ*

Q. 1. *Quid requiritur ad votum ex parte rei promissæ?*

R. Requiruntur ad votum ex parte rei promissæ tria, ut ipsa voti definitio satis innuit: nempe ut res voto promissa sit de *bono*; de *bono meliori, quam sit ejus oppositum*; et de *bono possibili.*

1 Ut sit *de bono*, secus detraheret Deo: sed nihil refert, si illud lege jam præceptum sit; uni enim vinculo novum addi potest.

Ex his patet: 1 votum de re indifferenti esse prorsus invalidum, nisi res illa ex circumstantiis vel fine evadat bona; quia tale votum non potest a Deo acceptari, cum ei displiceat [2] *stulta promissio* [3]; 2 votum de re mala non solum esse irritum, sed etiam esse peccatum *mortale*, et quidem *probabilius*, etiamsi res illa sit tantum *venialiter mala*, v. g. mendacium jocosum. Irrogatur enim injuria Deo *gravis*, cum sit velle, ut malum cedat in honorem Dei: *communiter* tamen si id contingat ob ignorantiam, non erit nisi *veniale.*

2 *De bono meliori;* quia promissio, quæ impedit majus bonum, sub hoc respectu de cultu Dei detrahit: unde non potest esse illi grata. Hoc tamen non est intelligendum *comparate* ad bonum quodcumque, alioquin oporteret nos Deo promittere debere rem omnium nobis possibilium præstantissimam; sed intelligendum est de bono, quod melius sit ejus opposito. Sic v. g. non esset vere et proprie votum promissio Deo facta de matrimonio contrahendo, licet agatur de tollendo peccato alieno; quia cælibatus semper est Deo gratior.

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* v. *n.* 23. 2) Eccle. 2.

3) Qui vero dubitat, an res sit indifferens, non tenetur de voto; cum nondum possideat: neque postea tenetur, licet evadat bona, quia *non firmatur tractu temporis quod ab initio non subsistit.* Qui tamen sic inaniter vovit, præcluso contemptu, non censetur nisi *leviter* peccare; cum non videatur tam *gravis* inordinatio.

Excipe casum peculiaris circumstantiæ, quæ relate ad personam peculiarem reddat matrimonium melius quam continentiam, v. g. ad honorem puellæ contaminatæ reparandum: item ad carnis peccata vitanda in eo, quid aliud remedium non vult adhibere, prout *certe* et *longe probabilius* docent Cajetanus, Navarrus, Salmanticenses, Sanchez, Trullenchus, Viva aliique: quia in tali casu matrimonium est majus bonum; cum ad concupiscentiam sedandam eis, qui alia remedia meliora suscipere nolunt, matrimonium a Deo concessum sit juxta illud Apostoli: *melius est nubere, quam uri* [1].

3 Tandem *de bono possibili;* promissio enim de re impossibili, v. g. manu cœlum tangendi, esset omnino ridicula et stulta; at *Deo displicet stulta promissio* [2]. Adde, hanc promissionem non posse efficaciter intendi. Hinc nullum erit ex hac parte votum emissum tam de facto alieno, v. g. si pater voveat filii sui ingressum in Religionem, quia liberum factum alterius non est in potestate voventis: quam etiam de facto proprio moraliter vel physice impossibili, v. g. si quis votum faciat nunquam peccandi in *genere;* tanta enim est nostra fragilitas, ut moraliter impossibile sit omnia in *genere* peccata etiam venialia evitare absque speciali Dei auxilio [3].

Diximus *peccandi in genere;* nam *verius* valeret, si esset de vitando omnia mortalia, vel etiam venialia ex perfecta advertentia, quia utrumque ordinario Dei auxilio obtineri potest. Votum item abstinendi a venialibus absolute in aliqua materia determinata *communiter* valet, maxime in personis magnæ virtutis; si tamen ea excipias, quæ habentur inevitabilia quoad omnes, uti sunt cogitationes otiosæ [4].

Q. 2. *Quid de voto nuncupato ob finem pravum?*

R. Si finis pravus sit totalis et adæquatus illius voti, ut si quis voveat eleemosynam, ideo ut plausum captet, votum est nullum; quia sumitur tanquam medium ad rem malam, quo pacto malum est.

Si vero finis ille pravus sit concomitans tantummodo, ut si quis ex corde jejunium voveat, sed id faciat elata voce, ut ab aliis commendetur; cum substantiam voti non inficiat, illud validum est. Ideo sic voventem pœniteat de modo, et substantiam retineat.

Q. 3. *Quid de voto rei partim possibilis, partim impossibilis?*

R. In primis attendenda est intentio voventis, quæ quidem est causa voti, sicut intentio legislatoris est anima legis. Ideo videndum, num illius intentio ea sit, ut deficiente una parte, et alia pars censeatur deficere; an ex adverso.

1) I. Cor. 7. 2) Eccle. 5.
3) Tridentinum, *sess.* 6. *c.* 23 — *V.* Bellarminus, *L.* 6 *de amiss grat. c.* x.
4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *n.* 203.

Quod si de intentione non constet, en tres regulæ cum Sporer:

1ª *Regula:* quando partes voti sunt divisim sine dependentia ad invicem, ita ut singulæ partes sint per se materia voti virtute quasi multiplicis, tunc si una pars sit vel fiat inepta, impossibilis vel minus bona, votum valet, et obligat ad partem remanentem possibilem et bonam juxta illud: *utile per inutile non vitiatur, si utile ab inutili separari possit* [1]. Hinc qui vovit dare 100, si factus impotens non possit dare nisi decem, ad decem tenetur [2].

2ª *Regula:* quando partes voto promissæ sunt copulatim per modum unius totius, ita ut obligatio unius partis pendeat ab obligatione alterius, ac totius promissi, tunc deficiente parte una, deficit et alia: nam tunc voventis intentio non est, nisi de toto, seu de re indivisibili. Hinc qui vovit jejunare pro defunctis, sed in die Animarum, si eo die sit legitime impeditus, non tenetur ad id alia die [3].

3ª *Regula:* videndum quid in voto sit principale, ut habeatur ratio illius regulæ: *ruente principali, ruit et accessorium*, non e contrario. Hinc qui vovit se peregrinaturum nudis pedibus, cilicioque indutum, si id postea non possit, vel quia indecens, vel quia ferme impossibile, adhuc peregrinationem perficere tenetur; nam merito peregrinatio censetur principaliter promissa.

Articulus III. — DE VOTI OBLIGATIONE.

Q. 1. *An votum sit obligatorium?*

R. *Affirmative*, votum obligatorium est: idque suadent

1 *Scripturæ*, ubi legitur: *cum votum voveris, non tardabis reddere; quia requiret illud Dominus Deus tuus: et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum* [4]. *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis, et stulta promissio* [5].

2 *Patres:* unus sit d. Augustinus: *quia vovisti, jam te obstrinxisti; aliud tibi facere non licet* [6].

3 Denique ipsa *ratio naturalis;* promissio enim facta homini certe obligat, quanto magis itaque facta Deo?

1) *Reg. jur.* 37. *in* 6.

2 Quod etiam dicendum de votis pœnalibus et afflictivis immoderate factis, quæ non obligant quoad excessum moraliter impossibilem; sed in reliquo obligant.

3) Materiæ voti tum ex natura rei tum ex hominum æstimatione judicantur promitti in sensu vel diviso, vel composito seu per modum unius. Sic ex natura sua copulatim promittitur ædificatio Ecclesiæ; ex æstimatione hominum abstinentia a carnibus et secunda refectione in jejunio. Sic ex natura sua divisum promittitur pecuniæ summa, et ex æstimatione hominum Psalterium Virginis. Ita laudatus. *Sporer.*

4 Deut 23. 5) Eccl. 5. 6) Ep. 127.

Quid (dices) *si votum factum sit non a persona privata, sed a tota communitate?* Hoc votum posteros non poterit obligare, nisi ratione *vel* pacti *vel* statuti *vel* consuetudinis; cum votorum vis a voluntate uniuscujusque pendeat. Ita s. Rituum Cong. 1643 — Hinc patet etiam quid pronuntiandum sit de votis, quæ pro filiis nuncupant parentes: hoc sensu sunt accipienda, quod illa filiis suadere conabuntur [1].

Sed (quæres) *quæ, et quanta est obligatio voti?* Obligatio voti *gravis* est, et *sub mortali* in materia *gravi: levis* vero, et *sub levi* in materia *levi;* votum enim legem imitatur, quæ quidem obligat juxta materiæ capacitatem [2].

Porro materia *gravis* existimatur, si ad honorem Dei, vel ad proximi aut ipsius voventis utilitatem *graviter* et notabiliter influat, ita ut si ab Ecclesia præciperetur, obligaret utique *sub gravi.* Si quis v. g. jejunium, Missæ auditionem et Confessionem vovisset, hoc votum diceretur *obligatorium sub mortali* in iis circumstantiis, in quibus *sub mortali* obligaret lex Ecclesiastica illas ipsas res jubens [3].

An (inquires) *materiæ leves in votis possint secum coalescere, et peccatum mortale constituere?*

Affirmative: esset si diversæ materiæ leves voto promissæ fuerint per modum unius, si nempe dies adsignetur tantum, ne ultra illum differatur executio; tunc una materia cum materia alterius diei continuatur. Aliter vero esset, si illa parva materia sit in honorem diei promissa: tunc transacto die, transit etiam promissum, neque cum alio unitur.

Ut autem dignoscatur, an materiæ voti sint per modum rerum complurium vel unius, interroganda est primo ipsa voventis intentio, quæ est suprema lex voti.

Quæ si dubia sit, resolutio fit juxta communem sensum Doctorum, qui tenent diversas materias esse per modum unius, et coalescere

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 126 — Pavone, *Spicilegio* ecc. § 311.

2) « Hinc infertur (ait s. Alphonsus, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 211), quod votum vitandi peccatum non obligat, nisi juxta illius gravitatem: puta si voves vitare mendacium, mentiendo peccas tantum leviter, sed dupliciter contra veracitatem et contra votum: *Salmanticenses cum Sanchez, Trull., Navarro etc.* Nisi tamen vitatio illius peccati ob causas sit res magni momenti, prout mendacium valde indecens esset personæ in dignitate constitutæ; vel nisi per illud peccatum multum quis impediatur a profectu in virtutibus: Salmanticenses ».

3) « Contra vero, ait *Sporer*, vota orandi quotidie quinque Pater et Ave, vel Litanias B. V. etc. censentur esse de re levi, et sub veniali tantum obligare; quia etiam respectu legum publicarum censerentur esse de materia levi, et eorum executio non multum confert, nec eorum emissio multum derogat honori divino ».

in votis *realibus*, non in *personalibus*. Sic v. g. esset votum *reale*, si quis voveat dare unam monetulam quotidie per annum. Esset votum *personale*, si ille voveat recitare unum *Pater* singulis anni diebus. Et adhuc in dubio votum censetur diei affixum ex Salmanticensibus [1].

Q. 2. *Quid sentiendum de voto dubio?*

R. *Vel* dubitatur utrum votum fuerit emissum; *vel* utrum votum emissum fuerit validum; *vel* utrum fuerit impletum.

Si dubitatur, utrum votum fuerit emissum, vovens ad nihil tenetur, si adhuc dubium perseveret post sufficientem diligentiam ad illud tollendum. Ita *communiter* Anacletus, Cabassutius, Ferraris, Rosmini, Salmanticenses, Sanchez, Sporer, Suarez, etc.; in dubio enim odia *sunt restringenda, et melior est conditio possidentis* [2] — Idem dicendum si dubites, an voto comprehendatur aliquid: non teneris quoad partem, de qua dubitas. Sic in jure cum aliqui vota quædam certo emisissent, et postea dubitarent, an tenerentur ad majus vel ad minus promissionis factæ, sancitum fuit eos teneri ad minus [3]; *in dubiis* enim *liberum est sequi quod magis placuerit* [4].

Si dubitatur, utrum votum emissum fuerit validum, vovens obligatur: v. g. esset si voverit et dubitet, an habuerit animum se obligandi; nam *præsumitur recte factum quod erat de jure faciendum*, neque quis censeri debet voluisse inaniter vovere. Hinc ad rem habet d. Thomas: *si autem dubitet, quomodo in vovendo se habuerit, debet tutiorem viam eligere, ne se discrimini committat* [5], scilicet votum, quod certo supponitur emissum et ideo possidet, violandi — Item est si dubitetur de advertentia sufficienti, paritate rationis: nisi tamen ante septennium fuerit votum emissum: nam tunc voves in dubio non censetur sufficienti rationis usu donatus; res enim ex communiter contingentibus resolvenda est.

Si tandem dubitatur, utrum votum emissum fuerit impletum, votum certo implendum est; quia est in possessione, et dubitanti incumbit probare, se illud jam certo implevisse.

Q. 3. *Quid de voto disjunctivis vocabulis nuncupato?*

R. Votum disjunctivum, nempe præstandi unum de duobus vel de pluribus, validum est; cum vera sit promissio, et satis res designatæ sint quoad numerum. Id unum remanet, ut electio fiat a vovente, cum eam sibi reservavit. Unde si promisisti unum ex tuis calicibus,

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 212.
2) *V.* Tom 1. Tr. 2. c. 6. a. 1.
3) Cap. Ex parte 18 de censib.
4) Glossa in loc. cit.
5) In 4. D. 35. q. 1. a. 3.

ex tuis animalibus, tuum est eligere ex illis [1]; ac facta electione, rem electam præstare debes, etiamsi postea altera pars pereat; nam votum determinasti per electionem.

Imo adhuc ad partem superstitem teneris, licet alia pars ante determinationem perierit, si fuisti in mora culpabili in determinando; tunc enim ex modo te habendi tacite censeris voluisse obligationem indeterminatam ad illam partem determinare [2].

Q. 4. ***Quid de voto conditionato?***

R. 1: Cum Stapf: « aliqui vota conditionata de superstitione accusant, eo quod homo cum Deo quasi transigere et pacisci videatur, dum quidpiam nonnisi sub certa conditione spondet. Verum prætorquamquod hæc votorum species ab ipsis sacris paginis suffragium accipiat, v. g. ab exemplo Jacobi [3], eadem de illa obtinent quæ generatim de piis petitionibus diximus. Scilicet etiam per hæc vota fidem, fiduciam, nostramque erga Deum devotionem exhibemus: et Deus ipse de ordine stabilito nihil immutare cogitur, utpote qui ab æterno omnia sibi præsentia intuetur » [4].

R. 2: Votum potest esse vel de conditione *impossibili*, et *turpi*; vel de conditione *possibili*, et *honesta*: et quidem *præsenti*, *præterita*, aut *futura* — Hoc posito dicimus:

Votum de conditione *impossibili* et *turpi* est nullum, imo est impium; quia sic Deus ludibrio habetur.

Votum de conditione *possibili*, et *honesta* tam *præsenti*, quam *præterita*, statim validum est vel invalidum, prout conditio existit, vel non. Neque proprie, et vere dici potest *conditionatum*; cum proprius conditionis effectus sit suspendere actum in eventum futurum et incertum.

Votum denique de *conditione futura*, vel est de futuro *necessario*, vel de *futuro contingenti* — Si 1, statim obligat; sed executio suspenditur usque ad conditionis eventum, cum talis præcise sit ipsa voventis voluntas; conditio enim ex se obligationem non infirmat, sed tantum modum imponit — Si 2, non obligat ante conditionis eventum: ipsa vero conditione cessante, votum fit nullum; talis enim est voventis mens. Hinc legitur: *facies sicut promisisti Domino* [5].

1) Si tamen unum de duobus est inutile vel vanum, nullum est votum: cum ex una parte promissio sit tantum sub disjunctione; ex alia vanum eligere sit peccaminosum. — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 224.

2) Aliter esset, si res una totaliter et omnino perierit absque culpa tua ante electionem; votum tunc corruit, quia tunc non amplius habes potestatem eligendi, sub qua tantum te obligasti ad votum.

3) Gen. 28. 20.

4) Th. Mor. § 241.

5) Deut. cap. 23.

Hic tamen notandum :

1 Conditiones implendas esse non tantum *æquivalenter*, sed etiam *specifice*; nam cum votum sit lex ligans, non ita facile extendi debet.

2 Conditionem valere, licet sit de bonis temporalibus, ut si quis voveat aliquid, si convaluerit; quia melior est sanitas, quam ejus oppositum, ut nempe ea utamur ad serviendum Deo. Item valet si conditio sit in pœnam, ut si voveas Religionem ingredi, si blasphemaveris; nam est ad bonum, nempe ad abstinendum a peccatis.

Quid (dices) *si vovens ipse in causa sit, ut conditio cesset? uti si v. g. Titius voveat Religionis ingressum, si pater approbet; deinde vero ipse patris consensum impediat?*

Si impedit rationibus vel precibus, non peccat; quia patri adhuc liberum est quod voluerit deliberare. Peccat vero, si impediat fraude vel vi, quia vera ipse causa esset impedimenti illius; *probabilius* tamen dicunt Azor, Fillincius, Layman, Suarez etc. eum tunc a voto liberum manere [1], quia jam non impletur conditio apposita [2].

Idem dicendum est, si pater illico consentiat et illico dissentiat; nam quod statim fit, unico tempore fieri censetur in moralibus: unde non attenditur præceps ac subitus ille consensus.

Q. 5. *Quotuplex peccatum committit qui votum violat?*

R. *Vel* votum est de re aliunde jam præcepta, *vel* non.

Si 1, duplex erit peccatum in voti violatione: *unum* contra virtutem, ad quam pertinet res voto promissa: *aliud* contra virtutem Religionis: nam duplex præceptum violatur.

Si 2, unum erit peccatum contra Religionem; quia vovens hoc casu non aliam sibi vult obligationem imponere, quam quæ ab ipsa exoritur vi voti. Hinc qui vovit vitare mendacium, si mentiatur, peccat et contra fidelitatem et contra veracitatem. Ex adverso qui vovit ingredi Religionem, si non ingrediatur, unum tantum committit peccatum infidelitatis; quia per se Religio non est præcepta. Hæc certa sunt [3].

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 218 *et seqq.*

2) Tota enim obligatio hac de re pendet ab intentione voventis: unde satis est si eum pœniteat, eo quod conditionem impedierit, quia in hoc peccavit. Nempe per conditionem appositam jam primitus vovens sibi reservavit votum inane facere: si sine causa id agit, peccat utique, quia nihil sine causa agendum est; attamen ad illud non tenetur, quia de facto non impletur apposita conditio. Neque lex in contrarium citari valet.

Ajunt tamen, quod si adhuc currit tempus utile votum emittendi, tenetur vim et fraudem auferre; alioquin inanis foret et nugatoria illius pœnitentia.

3 Utrum autem violatio cujuscumque voti induat etiam malitiam sacrilegii, *negant* alii cum Suarez; quia peccatur tantum contra fidelitatem Deo debitam, ideoque est perfidia — Alii *affirmant* cum Angelico, quia per votum res fit sacra Deo; verum in quonam consistit sacrilegium, nisi in hoc, quod quis irreverenter se habeat ad rem sacram? — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3 *n* 47.

Q. 6. *Quandonam votum implendum est?*

R. Si votum est *negativum*, obligat semper, uti legis *negativæ* proprium est: tale esset votum v. g. *non ludendi.*

Si *positivum* est, tunc si vovens designavit tempus, obligatio erit pro tempore illo, ita ut peccet eo tempore minime implendo; faceret enim contra promissum [1].

Si nullum fuerit determinatum tempus implendi voti, votum impleri debebit quam primum *moraliter* et commode poterit; est regula juris: *in omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, res præsenti die debetur.* Hinc ait Scriptura: *si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum* [2].

Sed quid (dices) *si dubitetur, utrum tempus appositum fuerit ad finiendam voti obligationem, an vero ad eam sollicitandam?*

Vel agitur de votis *personalibus:* vel de *realibus.*

Si 1, vovens non ligatur post elapsum illud temporis spatium; quia in votis *personalibus* usu *communissimum* est, tempus censeri appositum ad obligationem finiendam, nisi constet de contrario.

Si 2, adhuc vovens ligatur; nam in votis *realibus* tempus censetur appositum ad sollicitandam dumtaxat obligationem. Excipe nisi tempus illud potiorem habeat cum voto relationem.

Quid (quæres) *de eo, qui differt implere votum temporis indeterminati?* Vel votum est in Dei obsequium *temporaneum*, v. g. tot recitandi Rosaria, tot peragendi jejunia. Vel respicit obsequium Dei *perpetuum*, v. g. ingrediendi Religionem.

Si 1, dilatio erit *mortalis*, si fiat absque causa per *longa tempora* (v. g. ad duos, vel tres annos), *et ex ipsa dilatione sit periculum oblivionis, vel impotentiæ implendi*, ut ait Antoninus; nam quisque censetur sic obligationem suam accipere, ut eam non nimium differat.

Si 2, peccat *mortaliter* qui diu differt illius voti implementum, nempe in sensu plurium, si ad sex menses. Excipe nisi causa satis

1) Obligatio tamen extinguitur lapsu temporis illius, si constet voventem certum illud tempus determinasse præcise ob aliquam connexionem rei voto promissæ cum tempore ipso: ut si quis v. g. voveat peregrinationem ad urbem Romam tempore hebdomadæ Sanctæ, ut mysteriorum passionis Christi celebrationi intersit.

Si vero non constet tempus illud fuisse *præcise determinatum* ob talem connexionem, sed potius ad sollicitandum voti implementum, tunc eo etiam tempore prælerlapso, obligatio voti subsistit; quia in hoc casu votum non comprehendit rem promissam et circumstantiam temporis *per modum unius:* sed *virtualiter* duo habentur vota, unum de re facienda, alterum de ea non differenda ultra tale tempus. Ergo si tempore illo non impleatur, peccabitur quidem, sed res adhuc præstanda erit.

2) Eccl. 5; et Deut. 23.

rationabilis excuset, ut esset v. g. si vovens speret dilatione illa parentes fore emolliendos; vel si gravis necessitas spiritualis adversetur, aut temporalis sororum seu fratrum: neque dilatio illa sit nimis diuturna, neque det locum periculo nunquam implendi votum illud, quemadmodum solet contingere, opere profecto dæmonum, quibus vota invisa sunt et peringrata [1].

Q. 7. *Ad quem pertinet voti implementum?* [2]

R. Vel agitur de voto *personali*, vel *reali*, vel *mixto*.

Si 1, voti implementum pertinet ad ipsum voventem; hoc ipso quia non respicit nisi illius personam.

Si 2, obligantur etiam *hæredes*, non tamen ultra vires hæreditatis; quia votum reale afficit ipsam rem ad quoscumque pervenerit.

Si 3, obligantur hæredes pro parte qua votum reale est, semper tamen libera manente legitima, quæ nullo onere gravari potest [3].

Scholium — De votorum interpretatione

Q. *Quomodo fieri debet interpretatio votorum?*

R. Prima ratio interpretandi vota est ipsa voventis voluntas, a qua votum vim suam habet. Quæ si non satis percipiatur, en regulæ quas *communiter* admittunt cum Sporer:

Regula 1ª est, ut verba obligationis voti intelligantur secundum communem usum et acceptionem regionis. Unde qui v. g. vovit calicem, in dubio dare debet calicem argenteum, non aureum; quia sic calix accipitur in vulgari ac communi usu.

Regula 2ª est, ut si iterum dubium maneat, ipsa materia voti inspiciatur, et obligatio accipiatur secundum ejus naturam et necessarias conditiones. Sic v. g. qui vovit preces, eas dicere tenetur devote, ut natura orationis requirit.

Regula 3ª est, ut adhuc manente dubio, votum observetur eo modo, ac si haberetur lex divina vel ecclesiastica de eadem re. Ideo qui vovit jejunium per mensem, non tenetur jejunare Dominicis diebus [4];

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 221.

2) *V.* Ferraris, *Bibl.* etc. Vº Votum, *art.* 3. *n.* 50. 3) Cod. civ. Albert. *a.* 725.

4) « Quamvis ex c. *Sacerdos* 26. *q.* vetetur jejunare in die dominica (ait Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 4) ad extirpandam hæresim Manichæorum negantium resurrectionem Christi; qui tamen mortificationis causa jejunaret, non peccaret ne leviter quidem, ut ait Viva. Imo mereretur, quia talem hæresim Ecclesia abolevit; etsi dicant Salmanticenses, melius esse abstinere a tali jejunio; et ideo communiter docere Doctores, quod jejunium promissum in die Dominico possit in Sabbato adimpleri ».

censetur enim voluisse se obligare ad modum quadragesimæ — Item qui vovit jejunare die Veneris, *probabilius* non tenetur, si ea die venerit Nativitas D. N. (aliter esset si id præviderit, quo sensu accipitur Decretum Honorii III, qui etiam tali die obligat); tantæ enim lætitiæ die non præsumitur vovens voluisse jejunare.

Regula 4ª est, ut si hisce omnibus consideratis, iterum res dubia sit, vota accipiantur in favorem voventis; sunt enim leges liberæ voluntatis: quisque porro censetur se velle minus obligare, quam potest. Ita cum ipso Cajetano *communiter* docent Layman, Salmanticenses, etc. — Hinc merito resolvitur:

1 Qui vovit per mensem audire Sacrum, non tenetur duo audire diebus festis; nam intentio præsumitur tantum fuisse de non transigendo die sine Missa.

2 Qui vovit Religionem ingredi, satisfacit voto, si minus rigidam ingrediatur; quia substantia jam impletur — Item qui vovit Religionem, non tenetur eam quærere extra propriam regionem vel provinciam, si ibi non admittatur. Imo si est fœmina, non tenetur quærere Monasterium extra patriam, si ibi adest: et ratio est, quia aliter agere habetur pro illa nimis grave.

3 Qui vovit unum Rosarium, satisfacit tertiam partem recitando; quia sic *communiter* accipitur. Potest etiam alternatim recitare; nam illud censetur obligare ad modum Officii [1].

Articulus IV. — DE VOTI EXTINCTIONE

Q. *Quotupliciter votum extingui potest?*

R. Votum extingui potest:

1 *Per cessationem causæ finalis;* — 2 *per notabilem mutationem materiæ;* — 3 *per commutationem;* — 4 *per dispensationem;* — 5 *per ejusdem irritationem;* — 6 addunt et *per defectum conditionis ponendæ,* cum nempe res non est nisi sub tali conditione promissa; ea enim deficiente, cessat profecto et totum obligationis fundamentum.

§ I. — *De extinctione per cessationem causæ, et materiæ mutationem*

Q. *Quandonam votum extinguitur per cessationem causæ?*

R. 1: Causa alia est *finalis,* alia *impulsiva* — *Finalis* est quæ ita determinat ad vovendum, ut sine ea votum non fuisset emissum —

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 224.

Impulsiva est quæ allicit tantummodo ad libentius vovendum, sed ex se sola ad votum non determinat. Hoc posito:

R. 2: Cessante causa tantum *impulsiva* voti, votum non extinguitur; cum illa non influat in voti substantiam — At extinguitur et cessat votum, cessante causa ejus *finali*. Et sane: cessante hac causa, cessat omnis ratio volendi; atqui sine voluntate obligatio voti esse non potest. Hoc valet, etsi causa cesset culpa ipsius voventis; in hoc enim casu haberetur quidem peccatum ob impedimentum appositum propriæ obligationis implemento, sed non haberetur voti materia, ideoque nec ipsum votum.

Q. 2. *Quid de notabili materiæ mutatione in voto?*

Nota. Triplici modo contingit materiæ mutatio in voto:

1 *Si fiat illicita vel indifferens;* — 2 *si fiat omnino impossibilis;* — 3 *si status voventis relate ad voti materiam fiat moraliter diversus*, ut si quis v. g. vovisset jejunium sed postea infirmaretur. Hoc posito:

R. *Per se loquendo* tales mutationes omnem voti obligationem extinguunt; cum vovens merito præsumatur nunquam habuisse intentionem sese obligandi in dictis casibus: est *commune* — Imo *probabilius* votum ne tenet quidem, cum supervenit circumstantia, quæ si fuisset prævisa, vovens sese abstinuisset a voto. Consentit d. Thomas scribens: *id liberat ab obligatione voti aut juramenti, quod si ab initio accidisset aut notum fuisset, hæc fieri impediret* [1].

Ex quibus verbis generalibus deducitur, id quoque locum habere, si circumstantia imprævisa non sit ita notabilis: et sane votum non obligat ultra intentionem. In dubio tamen standum est pro valore actus, cum votum possideat; ideoque ad Superiorem recurrendum est.

Diximus *per se loquendo;* nam omnino excipienda sunt *tum* vota simplicia castitatis, *tum* vota omnia solemnia, quæ remanent firma ob quamcumque notabilem circumstantiam supervenientem non prævisam [2]. Ex qua porro doctrina dicimus: qui stimulis carnis insolitis et imprævisis agitatur, adhuc voto tenetur; alioquin vix ullum votum firmum esset, cum vix sit qui hac de re graves in se tentationes non patiatur.

Quod magis tenendum est quoad vota solemnia; quia vovens in eo casu non consideratur uti persona particularis, cui melius tunc conveniat non esse voto obstrictam; sed uti membrum communitatis, cui præstat postponere suum bonum privatum bono communi. Hinc

1) In 4. D. 38. q. 1. 2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 226; et *l.* 4. *n.* 50.

Tridentinum damnat eos, qui dicunt, *posse omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt se castitatis, etiamsi eam voverint, habere donum; cum Deus id recte petentibus non deneget, nec patiatur nos supra id quod possumus, tentari* [1].

§ II. — *De voti extinctione per commutationem et dispensationem*

Q. 1. *Quid est voti commutatio?*

R. Voti commutatio definitur: *substitutio unius materiæ in locum illius, quæ fuit voto promissa, facta sub eadem voti obligatione.* Triplici autem modo potest contingere: in *melius*, in *æquale*, in *minus* [2].

Q. 2. *An possit vovens sua ipse auctoritate votum commutare?*

R. Cum distinctione: vel agitur de commutatione voti in *æquale* [3], vel de commutatione in *melius*.

Si fiat in *æquale*, *probabilius* non potest vovens illud mutare; quia supposita promissione, magis gratum Deo fore censetur, si vovens præstet rem promissam, quam si præstet æqualem non promissam. Ita tenent Azor, Cajetanus, Layman, Sanchez, Suarez aliique cum d. Thoma, qui ait [4]: *quia commutatio est quidam contractus, qui perfici nequit absque consensu illius, qui vicem gerit in terris* [5].

Si vero fit in *melius*, potest vovens ipse suum votum commutare; quia quod melius est, Deo magis gratum existimatur: adde minus in majori eminenter contineri — Excipiuntur tamen vota reservata, quæ ideo talia dicuntur, quia eorum relaxatio aut commutatio sibi fuit a Superiore reservata [6].

Q. 3. *Quis potest votum commutare, et quomodo?*

R. Qui habet potestatem dispensandi in votis, habet etiam potestatem ea commutandi; quia commutatio est pars dispensationis. Præterea ex jure *qui potest plus, potest etiam minus in eodem genere.* Non tamen potest dispensare qui tantum habet facultatem commutandi; quia minus non continet quod majus est.

Hæc autem diligenter præ oculis habeat qui votum commutat:

1 Ut si solam habeat *commutandi* facultatem, eadem non utatur,

1) Sess. 24. can. 9.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 231, *et seqq.*

3) In *minus* certe non liceret; quia neque in æquivalenti promissio servaretur — Et aliunde votum in minus commutari non potest sine aliqua dispensatione; voventis autem non est dispensare.

4) In 4. D. 1. q. 4, a. 4.

5) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tract. v. n.* 38.

6) Excipe hic nisi et ipsum votum reservatum in aliud reservatum et melius commutetur: quia tunc ipsius natura non mutatur.

nisi pro commutatione in bonum *æquale*, non tamen *mathematice*, sed *moraliter* acceptum; ne animi anxietatibus aditus fiat [1].

2 Ut sciat ad commutationem peragendam sufficere majorem voventis propensionem, aut minus periculum transgressionis. In dubio, an bonum sit æquale, sufficit notabilis molestia in voto implendo.

3 Ut pro commutatione in bonum *notabiliter minus* requirat *gravem* causam; quia consentiunt eam esse illicitam, si fiat absque causa, cum res illa jam Deo sit ligata. Imo *probabiliter* est etiam invalida; quia Prælatus in re non sua nequit valide excedere facultatem sibi delegatam sine causa.

4 Ut curet votum *personale* commutari in *personale; reale* in *reale; mixtum* item in *mixtum; perpetuum* in *perpetuum*, *etc.* ut magis quam fierit possit proportio conservetur — Excipe nisi legitimæ occurrant rationes aliter agendi: qua in re vitandæ sunt animorum anxietates tam in *commutante*, quam in *vovente*.

5 Denique ut facta commutatione, adhuc voventi liberum sit ad primam voti materiam redire, si commutatio contigerit in bonum *æquale*, ut *communiter* docent.

Imo in sententia *probabiliori* potest vovens, saltem sine *gravi* culpa, ad primum votum regredi, tametsi commutatio facta fuerit in bonum *melius*; quia commutatio semper est in favorem voventis, qui potest juri suo renuntiare [2].

At (quæres) *reviviscitne votum primum, quando opus secundum post factam commutationem redditur impossibile?*

Vel commutatio contingit auctoritate Superioris, et publica; vel auctoritate propria voventis, atque privata.

Si 1, non amplius reviviscit votum *primum;* quia auctoritate Superioris per dictam commutationem remansit extinctum: ita *communiter*.

Si 2, reviviscit, quia privata auctoritas non valet extinguere rem semel promissam; sed illi tantum abunde vel æquivalenter satisfacere. Et ideo si primæ obligationi satisfieri non possit, adhuc ipsa remanet, licet opus secundum factum sit impossibile: est *certum*.

Q. 4. *Quid est voti dispensatio?* [3]

1) « Interroget pœnitentem (ait S. Noster, *Praxis Conf.* §. 4. *n.* 26) quæ opera soleat exereere præter debita ex præcepto, aut ad quæ majorem habeat propensionem, et in ea commutet vota. Commutatio autem securior in omni votorum genere erit frequentia Sacramentorum ».

2) Excipe nisi *certo* constet voventem voluisse, se ad *melius* erga Deum novo voto ligare; esset enim quasi novus contractus novis regulis firmatus.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 250 *et seqq.*

R. Voti dispensatio est *voti remissio facta Dei nomine ob justam causam ab habente spiritualem jurisdictionem in foro externo.*

Dicitur 1 *Remissio*, qua non intelligitur solutio obligationis juris naturæ; sed actio, qua Ecclesia Dei nomine subtrahit voto materiam. Hoc patet exemplo illius, qui remittit promissionem sibi factam; non enim dispensat in jure naturali standi promissis, sed contractum rescindit illius obligationem remittendo [1].

2 *Dei nomine facta;* cum enim Ecclesia non dispenset in lege sua, sed Dei, non potest id agere nisi nomine ipsius Dei.

3 *Ob causam;* quia inferior cum sit simplex executor, non potest sine causa dispensare in lege Superioris [2]. Quod si agat, invalide agit juxta *veriorem* sententiam [3]: et peccat, nisi bona fides eum excuset.

4 *Ob justam causam;* esset autem v. g: — *Imperfecta in vovente deliberatio*, ut si votum nuncupatum sit in tenera ætate, in ira, in tristitia, in animi perturbatione — *Magna difficultas in voti executione*, etsi antea jam prævisa, si notabile secum afferat transgressionis periculum; et quamvis talis difficultas oriatur ab ipsius voventis fragilitate, vel magnis ejusdem animi anxietatibus — *Bonum commune* tam Ecclesiæ, quam Reipublicæ et familiæ; et major etiam profectus voventis. Cum autem ex vulgato juris adagio: *odia sint restringenda, favores ampliandi*, in dubio, an fuerit sufficiens dispensationis causa, standum erit pro ejus valore.

5 *Ab habente spiritualem jurisdictionem in foro externo;* cum enim hæc potestas ad externam gubernationem pertineat (sicuti potestas ferendi leges, quarum naturam imitatur votum); hanc facultatem dispensandi non possunt habere, nisi qui externa pollent jurisdictione. Adde promissionem acceptatam solvi non posse, nisi consentiat qui acceptavit, vel ejus repræsentator.

Iste porro est: — 1 Pontifex in tota Ecclesia; — 2 Episcopus in sua Diœcesi: et Vicarius Capitularis, *Sede vacante;* — 3 Prælati Regularium in suis subditis habentes jurisdictionem quasi Episcopalem; — 4 quilibet a Superiore Ecclesiastico delegatus, si tonsuratus.

1) Hanc porro facultatem Ecclesiæ inesse constat tum *ex facto*, cum semper ea usa sit; tum *ex jure*, cum id expediat fidelium bono. Sane generalia sunt illa Christi verba: *quodcumque solveritis etc.* — Soli autem Ecclesiæ eam inesse constat ex eo, quod hæc sit actus spiritualis; solius ergo potestatis spiritualis esse debet.

2) Ad legitimam commutationem atque dispensationem hæc tria maxime sunt consideranda, nempe *quid liceat secundum æquitatem, quid deceat secundum honestatem, quid expediat secundum utilitatem.* Ita Bouvier.

3) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tract.* v. n. 40.

Excipe nisi ab ipso Pontifice Ordinario Ordinariorum sit illis limitata potestas, ut eam ipsis limitavit quoad nonnulla vota.

Q. 5. *Quænam sunt vota Summo Pontifici reservata?* [1]

R. Ex consuetudine ubique recepta, atque ex ipso jure [2] vota Summo Pontifici reservata præter *solemnia*, sunt hæc quinque:

1 *Votum Religionem approbatam ingrediendi*; 2 *votum perpetuæ castitatis*; 3 *votum peregrinationis Hierosolymitanæ*; 4 *votum peregrinationis ad limina Apostolorum*; 5 *votum peregrinationis ad s. Jacobum Compostellanum.*

Observandum tamen 1: hæc reservatio utpote odiosa, *stricte* accipienda est et interpretanda; ideoque extendi non debet, nisi ad vota *proprie dicta, deliberata, perfecta, determinata, absoluta*, et præcise *quoad substantiam*, non vero quoad *circumstantias*, ita ut si ex parte deficiant, quamvis valida, non tamen sint reservata [3].

Notandum 2: Benedictus XIV Bulla *Pastor* Majori Pœnitentiario facultatem fecit dispensando commutandi vota reservata. Commutato autem voto reservato, cessat ipsa reservatio; nam uti supponitur, reservatio adnexa tantum erat materiæ, quæ per commutationem corruit.

Q. 6. *An Episcopus dispenset valide in votis reservatis?*

R. Generatim Episcopus nequit dispensare in votis Pontifici reservatis; nam idcirco vota hæc dicuntur *reservata*, quia solius Pontificis Maximi eorum dispensatio propria est.

Excipe si urgens existat necessitas, v. g. si non sit facilis accessus ad Papam; et in mora adsit periculum gravis damni tam spiritualis, quam temporalis, proprii vel alieni. Tunc Episcopis et omnibus Episcopalem jurisdictionem habentibus censetur *communiter* tradita facultas in votis iis, licet perfectis, absolutis ac determinatis dispensandi ad grave illud subditorum damnum impediendum.

Q. 7. *An Pontifex possit dispensare in votis solemnibus?*

R. *Communius* et *probabilius* est cum Angelico, Pontificem posse dispensare in votis solemnibus cum Religiosis et Clericis in sacris:

1) *V.* Pavone, *La luce fra le tenebre*, SS. 198 *et seqq.*

2) *Extr. Comm. l.* 5. *tit.* 9. *cap.* 5.

3) Diximus *vota proprie dicta:* unde non esset reservatum votum emittendi votum reservatum. Item est, si non sit principaliter emissum in honorem Dei — *Absoluta*, unde vota non sunt Pontifici reservata, si sint pœnalia, vel conditionata, etiam conditione impleta — *Deliberata*, unde non sunt reservata, si sint emissa etiam sub levi metu — *Perfecta*, unde non essent reservata, si emissa sub levi obligatione — *Determinata*, hinc non esset reservatum votum disjunctivum — Præcise *quoad substantiam*, unde quamvis sint reservata vota, non tamen reservatæ sunt circumstantiæ ipsorum. Quare si quis v. g. voveat ingressum in Religionem arctiorem, potest etiam Episcopus dispensare, ut benigniorem is ingrediatur. — *V. s. Alphonsus, Opus Mor. l.* 3. *n.* 257.

1 *Quoad Religiosos*, urgentissima tamen de causa; hoc enim recte illi censetur a Deo concessum, cui Deus totius Ecclesiæ regimen concessit. Et Pius VII, referente Bouvier, cum pluribus dispensavit.

2 *Quoad Clericos in sacris;* nam debitum continentiæ non est essentialiter adnexum Ordini sacro jure divino, cum nihil neque ex traditione, neque ex Scriptura eruatur; sed sola Ecclesiæ ordinatione *vel* immediate per illius præceptum, *vel* mediate per votum, quod in Ordinatione implicite emittitur, ut docet *probabilius* s. Thomas [1]. — Unde Romanus Pontifex bene poterit Clericos, licet in sacris, solvere ab hac obligatione, sive declarare nomine Dei eos absolutos.

Communis tamen sententia ex Salmanticensibus excipit Sacerdotes, quibuscum dispensare semper magna indecentia est; sed hanc quoque exceptionem alii negant, cum etiam quoad Sacerdotes urgens dari possit causa, v. g. successio Regni ad sedandas discordias: et hoc non semel factum historia probat.

Q. 8. *An votum emissum in utilitatem tertii possit dispensari?*

R. Votum, si fuit emissum *principaliter* in utilitatem tertii, et iste tertius sit determinatus, v. g. talis pauper, talis Ecclesia, nullimode potest dispensari, ubi semel a paupere vel rectore illius Ecclesiæ *acceptatum* sit; nam ille pauper, illa Ecclesia verum jus acquirit, quo citra injuriam sine consensu partis expoliari non potest.

Diximus: *si acceptatum*, nam ante acceptationem non consummatur traditio. Item *si principaliter emissum in utilitatem tertii:* aliter esset, si sit emissum principaliter in Dei honorem; tunc tertius non acquireret verum jus ad rem promissam, nisi dependenter a Dei voluntate, quæ quidem relaxari potest [2].

§. III. — *De voti extinctione per* irritationem

Q. 1. *Quid de voti irritatione?*

R. Voti irritatio est *ejusdem rescissio facta ab eo, qui potestatem habet in voventem, vel in ipsam materiam voti.* Hoc jus in natura fundatum est ex Angelico [3]; nam est de jure naturæ, quod in superiore sit dominativa potestas, qua quidem ipse nequit se expoliare. Hinc valide semper irritat vota subditorum, licet ea ratificaverit.

1) *V.* Tom. 3, *de Cælibatu*, Tract. *de Ordine.*

2) Multo minus potest dispensari promissio mutua, ut contingit in votis et juramentis perseverantiæ, quæ fiunt ab aliquibus Congregationibus; nam illa tunc assumunt rationem contractus, nempe Congregatio se obligat ad sustentandum subditum, et hic ad inserviendum. Et ita declaravit Benedictus XIV Bulla *Convocatis* an. 1748, quod confirmavit Bulla *Inter præteritos* an. 1749.

3) 2. 2. q. 189. a. 5.

Hæc irritatio duplex est: una *directa*, altera *indirecta:* — Prima fit ab eo, qui habet *directam* potestatem in voventem, vel in materiam voto promissam. Vota *directe irritata* non reviviscunt, cum initio censeantur facta sub conditione consensus Superioris — Altera fit ab eo, qui habet potestatem exigendi ab ipso vovente actus quosdam, qui cum voti executione nequeunt conciliari. Quæ ideo *voti* potius *suspensio*, quam voti *irritatio* proprie dici deberet: unde, eo impedimento cessante, habet quod reviviscat.

Vota irritare subditorum sine causa, *de se* nullum peccatum est; quia censentur emissa sub conditione consensus Superioris, unde obedientia stat pro causa. Diximus *de se*, quia in praxi difficulter poterit *a veniali* excusari, ut docent communiter; esset enim actus otiosus, et irrationabiliter profectus alterius impediretur.

Attamen quoadusque irritentur, *probabilius* cum d. Thoma hæc vota valida sunt in iis, quæ Superiorum mandatis et jurisdictioni non præjudicant; quia subditi non carent voluntate, sed eam tantum subjicere debent Superiori, quando contradicit [1].

Q. 2. *Quinam possunt vota filiorum-familias irritare?*

R. *Vel* agitur de filiis, qui adhuc impuberes sunt; *vel* de filiis, qui jam ad pubertatem pervenerunt:

Si 1, pater (et in ejus defectu avus paternus) potest *directe* vota omnia filiorum irritare sive *personalia* sint, sive *realia;* in tali enim ætate deesse censetur perfecta deliberatio ad tantam obligationem suscipiendam: ideo ad talem defectum natura prospexit, præbendo parentibus facultatem talia vota irritandi — Pariter in dubio, utrum votum ante, an post pubertatem emissum aut etiam ratihabitum fuerit; adhuc in patre ea facultas existit, quia in tali casu ipsa possidet potestas paterna.

Si 2, non possunt parentes irritare vota *personalia*, v. g. castitatis, frequentiæ Sacramentorum etc., nisi domesticæ rerum procurationi adversentur, uti esset v. g. votum peregrinationis, vel diuturnæ abstinentiæ; jam enim in ea ætate propriæ saluti consulere valent, et quoad eam sunt sui juris. Possunt tamen irritare *indirecte* vota *realia;* quia in minori ætate constituti bonorum suorum carent administratione, nisi sermo sit de peculio *castrensi* vel *quasi castrensi*, vel de filio jam a patria potestate legitime subducto [2].

Quæ de patre dicta sunt respectu filii, eadem valent de tutore respectu minoris; cum succedat in locum patris. Imo *probabilius* est

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 227 *et* 239.

2) Can. 2. can. 20. q. 2.

hanc potestatem etiam matri inesse saltem quoad vota personalia, licet patre existente; cum et matri quoque filii teneantur obedire, et Angelicus indistincte parentibus hanc facultatem faciat.

Q. 3. *Quid potest maritus circa vota uxoris?*

R. Filliucius, Layman, Lessius, Sporer aliique docent, maritum nonnisi *indirecte* posse irritare vota suæ uxoris, quatenus nempe sibi præjudicant. Sic enim satis est provisum mariti juribus.

Sed *probabilior* saltem extrinsece videtur contraria sententia Azorii, Ledesmæ, Sa, Salmanticensium, Sanchez, Soti etc. qui docent, maritum posse *directe* irritare omnia vota uxoris, licet neque usui matrimonii neque prolis educationi neque domesticæ administrationi adversentur, et licet exequenda post ejus mortem. *Nullum votum Religiosi est firmum*, inquit Angelicus [1], *nisi de consensu Prælati; sicut nec votum puellæ existentis in domo, nisi de consensu patris; nec uxoris, nisi de consensu mariti* [2]. Ratio est, tum quia maritus habet in uxorem dominatum, tum quia maximopere expedit ad bonum et pacem familiæ, nec non ad mutuum utriusque conjugis amorem conciliandum atque fovendum, quod uxor voluntatem suam *totaliter* viro submittat, et ab eo omnino dependeat [3].

Uxor autem utpote sub viri potestate, nequit *directe* irritare illius vota; hoc enim esset dominatum exercere — Poterit tamen *indirecte* irritare, casu quo adversentur usui matrimonii et internæ domus procurationi; cum harum rerum et uxori suæ sint partes. Esset v. g. votum magnæ abstinentiæ, induendi habitum heremiticum etc.

Q. 4. *Quid de voto castitatis a conjugibus emisso?*

R. Cum distinctione: *vel* votum illud emissum est a conjugibus mutuo consensu; *vel* emissum est ab uno tantum conjuge.

Si 1, *communis* est sententia, votum illud esse validum, et a neutro revocari amplius posse; quia virtualiter uterque cessit juri suo. Non desunt tamen qui volunt in hoc etiam casu, posse maritum irritare votum uxoris suæ; cum hæc irritatio fundata sit in ipso jure, quo se vir nequit irrevocabiliter expoliare. Quia tamen hoc est contra *communem* sententiam, ideo sapientibus remittimus.

1) 2. 2. q. 88. a. 8.

2) Quod tamen hic dicitur maxime de filiis, intellige quoad dispositionem domesticam, non autem quantum ad ea, quæ pertinent ad suam personam; nam quoad hæc homo ex quo venit ad annos pubertatis, si sit liberæ conditionis, est suæ potestatis.

3) Excipe vota uxoris emissa ante matrimonium, cum non sint emissa tempore subjectionis; sed bene potest vir illorum suspendere executionem, quatenus nempe præjudicant suæ potestati — *V.* Liguori, *Homo Apost. Tract.* v. *n.* 36.

Si 2, validum erit votum quantum ad non petendum conjugii debitum; suspenditur vero quantum ad non reddendum usque ad mortem conjugis non voventis: unde talis vovens debet reddere, non tamen petere. Rationem affert Angelicus inquiens: *reddere debitum est quidem necessitatis, sed petere est voluntatis* [1]. — Conjux autem non vovens poterit votum hujusmodi irritare; cum ipsi onerosum sit, maxime si sit vir, qui voverit; quia valde gravosum est pudori uxorem cogi semper ad petendum. Imo censent Salmanticenses, tale votum esse invalidum, utpote de materia inepta [2].

Q. 5. *Quid possunt domini circa vota famulorum?*

R. Nequeunt domini famulorum vota irritare *directe;* quia nullibi ipsis tributa legitur hæc dominativa potestas spiritualis, neque illis est necessaria.

Indirecte tamen possunt ea vota irritare; quia possunt ea suspendere pro tempore famulatus, si debitis obsint officiis [3].

CAPUT SECUNDUM

DE JURAMENTO [4]

Articulus I. — DE DEFINITIONE, DIVISIONE, ET HONESTATE

Q. 1. *Quid est juramentum, et quanta ejus efficacia?*

R. Juramentum definiri solet cum Angelico: *invocatio tacita vel expressa Supremi Numinis tanquam infallibilis veritatis in testimonium alicujus rei* [5]. Hæc invocatio in eo sita est, quod jurans velit Deum id quod jurat attestari, non præcise per miraculum, quod est tentare Deum; sed quando et quomodo eidem placuerit, sive in hac, sive in alia vita. Unde patet maximam esse juramenti efficaciam; adducitur enim ipse Deus in testimonium. Hinc Apostolus [6]: *omnis controversiæ finis ad confirmationem est juramentum* [7].

Ex tradita definitione constat, non omnes locutiones, quæ per quemdam juramenti modum efferuntur, verum esse juramentum. Videlicet intentio ipsa loquentis imprimis inspicienda est; quia (pro

1) Quodl. 3. a. 18. 2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 235, 239.

3 *V.* Liguori, *Op. cit. n.* 240.

4) *V.* Del Bene, *Tractatus de juramento, in quo et de ejus et voti relaxationibus etc.; necnon de mendacio, perjurio, adjuratione etc. eruditissime tractatur. Lugd.* 1669. 5) 2. 2. q. 89. 6) Hebr. 6.

7) Juramentum a *jure* deducitur, *vel* quia jus veritatis redditur Deo, *vel* quia jure inductum est ad veritatem firmandam, *vel* quia quod juratur facit jus ac legem.

foro saltem interno) juramentum *vere* et *proprie* non habetur, nisi cum habetur in loquente *vera* et *propria* intentio invocandi testimonium divinum, quæcumque verborum formula adhibeatur.

Hinc colliges non vere jurare qui dicit: *juro ita esse per conscientiam meam, in conscientia, super conscientia mea, in rei veritate, in fide viri probi vel Sacerdotis;* nam hic nemo nec tacite, nec expresse in testem vocatur. — Neque etiam vere jurare censebitur qui jurat per *creaturas,* si tales sint, ut in iis speciali modo non elucescant divina attributa, v. g. si quis dicat: *juro per hanc herbam, per hunc equum, per hunc lapidem.*

Si vero creaturæ sint nobiliores et tales, ut speciali modo in iis divina elucescat natura, verum erit juramentum, v. g. si quis dicat: *juro per animam meam, per cœlum, per templum, per sanctos, per crucem, per sacramentum, per evangelium, per fidem catholicam.*

Ratio disparitatis est, quod locutiones prioris generis non censentur factæ cum ulla relatione ad Deum; locutiones vero generis posterioris talem in loquentis animo relationem *per se* evidentissime exhibent. Nam *anima* est spiritus de ejus spiritu; *cœlum* est ejus habitatio; *terra* est illius scabellum; *templum* illius domus; *sancti* de ejus sanctitate participant; *crux* illius patibulum est; *sacramentum* ipse instituit; *Evangelium ipse dictavit; fidei* ipse est consummator 1.

Quid (quæres) sentiendum de hisce locutionibus: *juro ita esse; per conscientiam animæ meæ; hoc est verum ut Evangelium; vivit Deus; coram Deo loquor; per hunc Dei ignem?* — R. Ad singula:

1 *Juro ita esse,* non habetur in communi acceptione ut juramentum; cum nec implicite, nec explicite divinum testimonium imploretur. Excipe nisi præcesserit interrogatio de jurejurando; satis enim unc determinaretur.

2 *Per conscientiam animæ meæ* pariter juramentum non est; quia hic principaliter intenditur conscientia.

3 Neque juramentum sunt illa: *hoc est verum ut Evangelium;* nam notant potius assimilationem, quam veram invocationem.

4 Hæc verba: *vivit Deus, Deus veritas est, coram Deo loquor* ex circumstantiis sunt resolvenda; si enim tantum renuntiando proferantur, non videntur constituere verum juramentum.

5 *Per hunc Dei ignem* est juramentum; quia Deum nominando principaliter ad ipsum refertur ignis.

Quid autem, si quis dicat: *habear ut hæreticus, si hoc est falsum?*

1) In dubio intentionis, verba sunt intelligenda juxta communem acceptionem.

Non censetur jurare; quia nulla hic invocatio Dei habetur. Item hæc: *moriar hic, si ita non est; mihi amputetur manus, caput, vel diabolus me auferat,* quamvis sint habenda uti juramenta, si per modum exsecrationis dicantur, vel si expresse nominetur Deus; communiter tamen ita non censentur, sed resolvuntur in quamdam sponsionem seu pœnæ obligationem, et significant ordinarie: *si res ita non est, spondeo meam vitam* etc. [1].

Q. 2. *Quotuplex est juramentum?*

R. Juramentum spectari potest: 1 *ratione formæ,* qua concipitur; 2 *ratione temporis,* quod in eo indicatur; 3 *ratione loci,* ubi fit.

1 *Ratione formæ,* aliud est *verbale,* vel *reale,* vel *mixtum.* Aliud *explicitum,* vel *implicitum.* Aliud *solemne,* vel *simplex.* Aliud *contestatorium,* vel *execratorium,* vel *comminatorium.*

Verbale solis verbis conflatur — *Reale* includit aliquam corporis actionem, v. g. erectionem digitorum, crucis contactum, Evangeliorum deosculationem — *Mixtum* coalescit ex verbis simul et corporis actione.

Explicitum est, cum quis Deum ipsum conceptis verbis vocat in testem, ut si dicat: *testis est mihi Deus* — *Implicitum* est, cum quis jurat per creaturas, sed quatenus in iis elucet speciale Dei attributum.

Solemne conjungitur cum cæremoniis quibusdam, v. g. cum Missa, cum præcedenti Communione — *Simplex* puram Dei invocationem præfert verbis vel signis æquivalentibus indicatam.

Contestatorium Deum *simpliciter* vocat in testem — *Execratorium* (quod vocant etiam *imprecatorium*) non modo vocat Deum in testem, sed etiam in vindicem perjurii, v. g. *Deus me morte puniat in hoc ipso loco, si mentior* — *Comminatorium* est cum jurans sub attestatione divini Numinis alteri minatur pœnam, v. g. *juro per Deum, quod nisi hoc feceris, pœnas lues* [2].

2 *Ratione temporis, quod in juramento indicatur,* juramentum aliud est *assertorium,* aliud *promissorium* — Illud vocat Deum in testem rei præteritæ vel præsentis, v. g. *testor coram Deo, me non esse talis criminis reum* — Istud vero Deum vocat in testem rei futuræ, quæ juramento promittitur, v. g. *juro ac testor coram Deo, me Superioribus meis semper esse obtemperaturum in omnibus.*

3 Denique *ratione loci,* ubi fit, juramentum aliud est *judiciale,* si in judicio; aliud *extrajudiciale* si emittitur extra judicium.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 139, *et seqq.*

2) Hic advertendum, quod si hæc verba proferantur a parentibus in filios, ordinarie non obligant; quia *vel* fiunt ob res inutiles, *vel* calore iracundiæ, *vel* solum cum intentione simpliciter terrendi.

Rursus juramentum ipsum judiciale duplex ex Codice Albertino dividitur, prout nempe defertur ab una litigantium parte, vel ab ipso judice — Si 1, dicitur *decisorium*, quia ab eo dependere censetur decisio causæ — Si 2, dicitur *ex officio*, quia judex illud defert ex officio suo [1].

Omnia numerata juramenta per se loquendo sunt ejusdem speciei; cum omnia Dei veracitatem respiciant.

Q. 3. *An juramentum sit res bona et honesta?*

R. *Affirmative*, si debitis conditionibus fulciatur. Probatur [2].

1 *Ex Scriptura:* in veteri Testamento legitur: *Dominum Deum tuum timebis et illi soli servies, ac per nomen illius jurabis* [3]. In novo autem habemus inter cetera illud Pauli Apostoli: *testem Deum invoco in animam meam: quæ.... scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior* [4].

2 *Ex Patribus:* unum proferimus Augustinum, qui scribit: *invenimus jurasse Sanctos, jurasse primitus ipsum Dominum, in quo non est omnino peccatum; non ergo est peccatum jurare* [5].

3 *Ex ratione;* ipsa enim dictante, actus ille bonus est et honestus, qui Deum maxime honorat, et ejus attributa veneratur ac colit: atqui tale est juramentum. In quonam enim ejus natura et indoles sita est? in hoc profecto, quod Deus adducatur in medium, et invocetur tanquam summa æterna veritas in testimonium alicujus rei; ergo Deum maxime honorat et ejus attributa veneratur et colit. Est autem juramentum actus *latriæ*, unde dicitur: *laudabuntur omnes, qui jurant in eo* [6].

Merito ergo a Concilio Constantiensi damnata est hæc Wicleffi propositio: *juramenta illicita sunt, quæ fiunt ad roborandos humanos contractus, et commercia civilia* [7].

Dices: *si juramentum res adeo bona est, expedit frequenter usurpari.* Nego conseq.; non enim expedit, nisi debitis fulciatur conditionibus, inter quas illa est, ut nemo temere usurpet sanctum Dei Nomen [8]. Hinc divus Thomas juramentum comparat medicinæ ad

1) Art. 1473.

2) Est contra Pelagianos, Waldenses, Anabaptistas, Quacheros Anglicanos et Americanos etc. — *V.* Bergier, *Dizionario Encicl.* V° Giuramento. 3) Deut. 16.

4) 2. Cor. 1. et Gal. 1. 5) Serm. 180. 6) Ps. 62.

7) Jure tamen civili Albertino ad omne extorsionis periculum amovendum contractus juramento firmati ut irriti habentur; *art.* 1419.

8) « Revera, ait *Stapf* 237, homines pii, dum ipsis a judice juramentum imponitur, nonnunquam tanto horrore corripiuntur, ut, quamvis omnes conditiones legitimi juramenti adsint, ad illud tamen quasi tremebundi accedant. Et utinam satis cautum foret, ne per jurandi frequentiam hic religionis sensus paullatim obtundatur! »

sanandum efficaci, quæ quanto est virtuosior si debite sumatur, tanto magis nocet, si eam quis temere recipiat.

Hac de causa Christus sæpius juramentum indiscriminatim prohibuit; res enim erat cum hypocritis Pharisæis, qui in omni re temere juramentum usurpare in more habebant [1].

Articulus II. — DE IIS QUI JURARE POSSUNT ET DEBENT

Q. 1. *Quinam possunt jurare?*

R. 1: Si de jure naturæ sermo est, omnis homo rationis particeps jurare potest; nam attento jure naturæ, quilibet ratione utens confirmare utique potest dictum suum per testimonium majoris veritatis, nempe divinæ.

R. 2: Si autem sermo est de jure ipso civili, tunc repelluntur a juramento in judicio ferendo:

1 *Impuberes* ob defectum maturitatis.

2 In causa criminali etiam *puberes*, qui nondum ad ætatem annorum viginti pervenerint, exceptis casibus quibusdam gravioribus, uti si v. g. agatur de aperiendo crimine læsæ majestatis.

3 Tandem repelluntur *perjuri* [2].

Ceteri omnes jurare possunt [3], cum hac tamen advertentia: quod olim juramentum *simplex* præstari poterat etiam per procuratorem; nunc semper *personaliter* præstari debet: *il giuramento di qualunque specie sia egli, debbe sempre prestarsi personalmente, e non per mezzo di procuratore* [4].

Q. 2. *Quinam tenentur juramentum emittere?*

R. Regulariter in duplici casu urget obligatio jurandi:

1 Quoties id necessarium est ad subveniendum proximo; quisque enim ex lege charitatis tenetur occurrere proximi necessitati medio licito ac facili, ut est juramentum.

2 Quoties a Superiore legitime exigitur: sic ordinarie ad juramentum obligantur *tum* illi, qui in aliqua communitate recipiuntur, puta Collegio, ut ita statutis propriis adamussim studeant; *tum* illi, qui aliquo publico ac gravi officio vel ministerio donantur, ut Episcopi, Canonici, Punctatores, Beneficiati, Confessarii, Medici, Testes etc.

Hoc valde confert, ut proprium munus pro conscientia adimpleant:

1) Ad rem *Augustinus:* « falsa juratio exitiosa est, vera juratio periculosa est, nulla juratio secura est ». 2) Cod. pœn. Albertinus, Art. 388.

3) Quod pertinet ad Clericos Honorius III statuit, eos non esse per se adigendos ad juramentum sine licentia superioris — Lucius III Clericis jurare permisit: quod etiam iis indulsit Gregorius IX, præpositis quidem, sed non tactis Evangeliis.

4) Cod. civ. Albertinus, Art. 1472.

hinc propositio 75 Synodi Pistoriensis, qua improbantur hæc juramenta, damnata fuit uti *falsa, Ecclesiæ injuriosa, juris ecclesiastici læsiva, disciplinæ per Canones inductæ et probatæ subversiva* 1. Item alia est hac de re damnata propositio ab Innocentio XII sub n. 101.

Ex Codice autem *pœnali* Albertino officialis publicus, qui officium suum civile exercet antequam emiserit præscriptum ea de re juramentum, mulcta pecuniaria damnatur 2.

Artic. III. — DE CONDITIONIBUS AD JURAMENTUM REQUISITIS

Q. *Quænam sunt debitæ conditiones juramentorum?*

R. Conditiones ad juramentum tradidit ipsemet Deus: *Jurabis vivit Dominus, in veritate et in judicio et in justitia* 3.

Quem in locum sic scribit s. Hieronymus: *animadvertendum est, quod juramentum hos habeat limites, veritatem, judicium atque justitiam: si ista defuerint, nequaquam erit juramentum; sed perjurium* — Sane violaretur 2m Decalogi præceptum: *non assumes Nomen Dei tui in vanum; non enim insontem habebit Dominus eum, qui assumpserit Nomen Domini Dei sui* 4.

§ I. — *De* veritate ad *juramentum necessaria* 5.

Q. 1. *Quid de veritate requisita ad jurandum?*

R. Veritas hic tota *subjectiva* est, non *objectiva;* in eo nempe consistit, quod jurans *moraliter* certus sit de veritate rei, quæ sui juramenti materiam constituit: ideoque excludit quidem omne mendacium, quod non potest esse, nisi in jurante; non excludit autem omnem errorem, qui potest esse in re ipsa.

Diximus *quod jurans sit moraliter certus;* nam hic non requiritur *certitudo absoluta* et omnino *infallibilis,* alioquin fere nunquam liceret jurare; sed sufficit *moralis,* id est tanta veri probabilitas, quæ ad certitudinem moralem pertingat 6.

1) De quibusdam particularibus juramentis vid. Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 181, etc.

2) Art. 308. 3) Jer. 3.

4) *V.* Veith, *Sacra Scriptura*, *In* 3. *Reg. n.* 36.

5) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 147 *et seqq.*

6) Imo eadem ratione docent Azorius, Lessius, Sanchez et Suarez cum *communi*, in juramento *assertorio,* vel *promissorio* sufficere probabilitatem veritatis assertæ, et implementi rei promissæ, modo nulla habeatur ratio probabilis in oppositum ideoque volunt posse a nobis affirmari cum juramento etiam quod audivimus a persona ita fide digna, ut *moraliter* certos nos faciat; si tamen semper excipiatur materia judicii, ubi juramentum quod exigitur, est de certitudine propria emittendum.

Q. 2. *Quid est æquivocatio, et an liceat jurare cum æquivocatione?*

R. Ad 1: Æquivocatio, seu amphibologia (ad quam etiam revocari potest restrictio *non pure mentalis* 1) est sermo ambiguus, seu sermo habens duplicem sensum, quia satis tamen percipi potest. Triplici autem modo contingere potest:

1 Cum verbum habet duplicem sensum omnino diversum: v. g. verbum *volo* sonat tam *velle*, quam *volare* in persona prima numeri singularis modi indicativi temporis præsentis.

2 Quando sermo ipse duplicem sensum exhibet, v. g. si dicam: *hic liber meus est*, duo possum significare valde diversa, scilicet *vel* me esse dominum libri, *vel* me esse ejusdem auctorem.

3 Quando vocabula habent duplicem sensum, unum magis communem, alium vero minus: seu unum literalem, et alium spiritualem, uti v. g. cum dixit Christus de Joanne Baptista: *ipse est Elias* — Hoc sensu viri pii dicunt cibos delicatos sibi nocere, idest propriæ pietati et spiritus mortificationi 2.

R. Ad 2: *Commune* est vel apud ipsos rigidiores, licere nobis *ex justa causa*, ac *extra contractus et judicia*, uti æquivocatione etiam cum juramento tribus modis mox traditis; tunc enim non decipimus proximum nostrum, sed permittimus ut decipiat ipse se. Nec tenemur ex alia parte ad mentem aliorum nos loqui, justa in contrarium extante causa.

Adde exemplum ipsiusmet Christi Domini: nonne restrictionibus

1) Restrictio est *actus mentis verba, quibus utimur loquendo, ad aliud detorquentis, quam ad id, quod naturaliter significant.* Duplex est, alia *late* seu *non pure mentalis*, quæ nempe ex modo interrogandi vel respondendi, ex usu recepto, vel ex aliis circumstantiis ab auditoribus intelligi potest, licet forte, defectu intelligentiæ aut advertentiæ non percipiatur. Alia *pure mentalis*, quæ ex nullis adjunctis ab auditoribus intelligi potest: hæc certe prohibetur, ut constat ex prop. 26, 27 et 28 damnatis ab Innocentio XI; de hac etiam ait Ecclesiasticus c. 37: *qui sophistice loquitur, odibilis est.* Sane sic loqui mendacium est, cum ita falsum exprimatur, ut sensus in mente habitus nullo modo percipi possit ab auditoribus — *V. De Rest. Append. c.* 1 ubi *de mendacio.*

Ardua est præsens quæstio, in qua possumus decipi tum in adsignanda legitima causa, tum in usurpandis legitimis loquendi formulis; de facili enim restrictio late mentalis esse potest pure mentalis — Quare caute in hac re procedendum est, nec ea ita temere est usurpanda, ne humanæ societati ac consuetudini noceamus, ne confusionem inducamus, ne christianæ simplicitati derogemus; sed quoad potest *sit sermo noster, est, est; non, non.* Matth. 5.

2) Hoc modo si quis interrogetur de re, quam celare expediat (salvo meliori consilio) respondere poterit: *dico non*, quasi dicat: *profero hanc particulam negativam, non.* Verbum enim *dico* duplicem sensum exhibet, nempe communem et ordinarium *asserere aliquid;* peculiarem vero, seu minus communem in vulgari loquendi consuetudine, nempe *proferre aliquod vocabulum.*

hujusmodi usus est *tum* quando rogatus, ut ad quandam festivitatem ascenderet, respondit: *non ascendo ad diem festum hunc*, subintelligendo *palam* et *manifeste*, sicut interrogatio præseferebat, et eruitur ex textu, et exponunt Chrysostomus, Theofilactus et Eutymius? [1] *tum* quando rogatus de die judicii extremi, respondit: *de die illo nemo scit... neque Filius hominis*, subintelligendo *ad manifestandum*, sicuti volebant Discipuli, uti interpretantur Hieronymus, Augustinus, Ambrosius et Basilius [2].

Adde Sanctorum doctrinam. Augustinus ait: *quamvis omnis, qui mentitur, velit celare quod verum est; non tamen omnis qui vult quod verum est celare, mentitur* [3] — Et d. Thomas: *aliud est veritatem tacere, aliud falsitatem proponere... non est licitum mendacium dicere ad hoc quod aliquis alium a quocumque periculo liberet; licet tamen veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione, ut Augustinus dicit in libro contra mendacium* [4].

Adde inconvenientia, quæ secus evenirent: si nempe non liceret, justa extante causa, uti tali restrictione, nullus esset modus secretum honeste celandi, quod quis sine damno vel incommodo aperire nequiret: hoc autem humanæ societati non minus esset perniciosum, quam ipsum mendacium. Si ergo tali uti restrictione bonum est, nihil officit, quod etiam juramento firmetur, quotiescumque id circumstantiæ postulaverint [5] — Non tamen negandum majorem causam

1) Jo. 7. — *V.* Cor. a Lapide *in h. loco* — Veith, *Sacra Scriptura*, *De lib. Tobiæ n.* 21, *ubi quærit*, an a mendacio excusari possint ea, quæ Angelus Raphael de se ipso affirmasse legitur.

2) Mar. 24. 3) L. contra mend. c. 10. 4) 2. 2. q. 100. a. 5.

5) Porro allata principia nonnullis exemplis illustrando dicimus:

1 Confessarius affirmare potest etiam cum juramento, se nescire peccatum auditum in Confessione, subintelligendo *ut hominem;* quia interrogans non habet jus, nisi ad habendam notitiam *communicabilem:* talis autem non est notitia rerum in Confessione Sacramentali occorrentium.

2 Reus, vel testis a judice *non legitime* interrogati possunt jurare, se crimen nescire, subintelligendo se nescire crimen, *de quo legitime inquiruntur.*

3 Qui venit de loco, qui falso putatur morbo infectus, potest negare se illinc venire, scilicet *ut pestilentia infecto*, qualis est interrogantium animus.

4 Invitatus ad mensam et rogatus, an cibus sit bonus, potest affirmare esse talem, licet revera sit insipidus, intelligens *ad mortificationem et pœnitentiam.* — Qui fuit coactus ad matrimonium potest asserere non contraxisse, nempe *libere* — Qui non tenetur ad gabellas potest dicere, *se nihil ferre*, ut solvere teneatur — Hoc sensu licite etiam proferentur cæremoniæ, protestationes, ut *osculor manus*, *offero me famulum;* quia ex communi usu accipiuntur uti verba materialia prolata tantum ad honorem — *V.* Voit, *Theol. Mor.* — Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 153 *et seqq.* ubi plures alios casus evolvit.

requiri ad æquivocandum cum juramento, quia divinum testimonium non est ita facile usurpandum.

Diximus 1 *ex justa causa*, ne temere inducatur tergiversandi locus: justa esset causa quicumque finis honestus ad servanda bona quæ nobis prosunt, vel etiam ad se liberandum ab importuna, fastidiosa et injusta interrogatione. Docent tamen *probabilius* contra Vivam Cajetanus, Candido, Lessius, Lugo, Salmanticenses et Sanchez, quod per se loquendo, si causa desit, nostra tergiversatio non sit nisi venialis; quia defectus est tantum in discretione.

2 *Extra contractus*, quia in contractibus, in quibus jure vel conventione exigitur juramentum, sincere loquendum est, atque nude; ne fiat contra fidem contractum, et communem sensum.

3 *Et judicia*, quisque enim a judice legitime interrogatus, tenetur sincere respondere; ne publica lædatur justitia, et fiat contra bonum commune, cui nulla causa derogare valet [1].

Q. 3. *Quid sentiendum de juramento promissorio ficto?*

R. Tripliciter potest aliquid sic ficte promitti: vel *sine animo jurandi*; vel *sine animo se obligandi*; vel *sine animo adimplendi*.

1 Qui aliquid juramento promittit, sed sine animo jurandi, peccat ut constat ex propositione ab Innocentio XI n. 25 damnata: *cum causa licitum est jurare sine animo jurandi, sive res sit levis, sive sit gravis*. Ratio: tunc illuditur divino testimonio. Docent tamen *communissime*, eum peccare tantum *venialiter*, si aliunde habeat animum implendi, neque res sit coram judice vel in contractibus; tunc enim nulla deceptio fit contra justitiam, sed est solummodo inanis divini Nominis usurpatio.

2 Qui juramento aliquit promittit, sed sine animo se obligandi, communius dicunt, quod graviter peccat; cum videatur *gravis* irreverentia adducere Deum in testem, et nolle ejus testimonio obstringi. Sunt tamen qui docent, id esse tantum *veniale*, et quidem *valde probabiliter;* nam sine animo se obligandi nullum subsistit juramentum, et ideo juramentum violari non potest: ergo habetur solummodo vana usurpatio divini Nominis [2].

3 Qui juramento aliquid promittit cum animo jurandi et se obligandi, sed non implendi, peccat *mortaliter;* quia de præsenti deficit veritas: et tenetur servare promissum, quia viget essentia juramenti.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 151 *et* 154.

2) Imo *probabilius* est, quod sic jurans per se non tenetur juramentum servare; *tum* quia ex dictis est invalidum; *tum* quia Deus juramenta promissoria non acceptat, nisi juxta jurantium intentionem.

Idem dicendum, si quis non advertit ad obligationem juramenti; nam obligatio sequitur ex illius natura, nisi positive excludatur [1].

Sed (quæres) *an obliget juramentum factum contra prius juramentum?* Si secundum juramentum opponatur priori *in materia jurata*, non tenet, ut si jurasti matrimonium Cajæ, et postea illud jures Titiæ; quia tunc esset de materia illicita.

Aliter esset, si illud juramentum opponatur primo *in actu jurandi* tantummodo, ut si jurasti non amplius jurare, sed postea jures, v. g. jejunare: teneris ad jejunium, quia hoc juramentum est de materia licita, etsi peccaveris jurando.

Q. 4. *An liceat petere juramentum a pejeraturo?*

R. Contra Vasquez affirmant *probabilius* Cajetanus, Filliucius, Salmanticenses, Suarez, Tournely aliique, si tamen adsit causa; nam tunc perjurium ex sola pejerantis malitia sequeretur. Neque alter potest dici illius causa moralis, cum utatur jure suo [2].

Diximus *si adsit causa*, v. g. si judex petat juramentum ratione officii; nam aliter esset contra reverentiam Deo debitam et charitatem proximi: hinc de illo habet Augustinus: *qui scit et cogit jurare, homicida est.* Causa tamen vix potest contingere extra judicium; nam extra *non videtur esse aliquod bonum, quo eo uti liceat,* ait Angelicus [3].

§ II. — *De judicio in juramento* [4]

Q. *Quid de judicio in juramento?*

R. *Judicium hic non sumitur pro executione justitiæ,* inquit Angelicus, *sed pro judicio discretionis* [5]; cum enim juramentum sit res sanctissima, non debet fieri absque *prudentia,* absque *consideratione,* absque *reverentia,* quæ tria in discretionis judicio continentur.

Quapropter juraturus debet diligentissimæ perpendere: — 1 an juramentum sit necessarium ratione proprii officii, vel ut fides verbis suis adhibeatur; — 2 an notabilis spes affulgeat fore, ut alii eidem credant; — 3 an rem juramento promissam tempore suo præstare valeat, ne in discrimen juramenti violandi adducatur.

Ubi non desit, nisi judicium in juramento, ut si quis juret absque necessitate, *vel* ex quadam animi levitate, *vel* ex consuetudine, non erit (ut plurimum) nisi *veniale*, uti *communiter* docent cum s. Antonino; quia *gravem* injuriam contra Deum continere non videtur.

Diximus *ut plurimum*; quia in consuetudine frequenter jurandi

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 172 *et seqq.*
2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *n.* 77.
3) 2. 2. q. 98. a. 4.
4) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3 *n.* 145.
5) 2. 2. q. 89. a. 3.

adest periculum scandali et perjurii, et sub hoc respectu juramentum judicio destitutum potest esse etiam *mortale*, sicut advertit d. Augustinus. Hinc Scriptura monet: *jurationi ne assuescas; multi enim casus in illa* [1]. Et laudatus Doctor: *istam consuetudinem jurandi avertite a vobis, amputate a linguis vestris, circumcidite ab ore vestro* [2].

§ III. — *De juramenti justitia* [3]

Q. 1. *Quid de juramenti justitia?*

R. Juramenti justitia in eo consistit, quod res jurata sit *justa, licita, et honesta.*

Defectu justitiæ peccat in juramento promissorio *mortaliter:*

1 Qui jurando promittit se quidpiam mali esse facturum, v. g. homicidium, *sive* animum habeat implendi, quia Deus invocaretur ut patronus iniquitatis; *sive* non habeat, quia tunc esset perjurium [4].

2 Qui juramento utitur ad consumandum peccatum etiam *veniale;* quia sic jurans quantum in se est, Deum facit complicem peccati sui. Neque tunc tenet juramentum; quia non est obligatorium contra bonos mores, neque vinculum rerum vanarum. Hinc *probabilius* non obligat promissio jurata prodiga; quia est saltem leviter mala [5].

Q. 2. *An peccet graviter ex defectu justitiæ, qui cum juramento se jactat de peccato commisso?*

R. In *probabiliori* sententia hic non videtur peccare, nisi *venialiter* contra religionem, ut docent Salmanticenses, Sanchez, Suarez aliique; ideo enim in juramento *promissorio* defectus justitiæ est peccatum *mortale*, quia juramentum in eo assumitur ad firmandam voluntatem malum peragendi. At in juramento *assertorio* non assumitur, nisi ad alios certiores faciendos de peccato utpote jam patrato, quod quidem si illius complacentiam non confirmet, non est nisi *venialis* quædam animi levitas.

Excipe casum, quo quis juramentum assumeret ad firmandam proximi detractionem; quia tunc adhiberetur ut medium ad alterius *infamiam* certiorem reddendam.

1) Eccli. 3 2) *Ser.* 180 *de verb. Domini* — *V.* Salvatori, *Istruzioni ecc.* § XVI.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 146.

4 Quid vero si res juramento promissa sit tantum *venialiter* mala, aut vana, aut inutilis, aut frivola? Tunc licet Antoine, Billuart et Collet dicant non esse nisi veniale illam sub juramento promittere; nobis magis arridet sententia Elbel, qui cum aliis docet id *grave* esse, quia non *levis*, sed *gravis* semper irreverentia est Deum vocare testem ac veluti fidejussorem peccati, tametsi *venialis*.

5) Neque etiam tenet juramentum, si quis juret contra Evangelica consilia; quia est impeditivum inspirationi cœlesti: excipe nisi sit in favorem tertii, ut si obligaveris tuum famulatum alicui; tunc enim ille jus jam acquisiisset.

Articulus IV. — DE JURAMENTI OBLIGATIONE [1]

Q. 1. *An res juramento promissa sit præstanda sub gravi?*

R. Si res ista *gravis* est, utique *sub gravi* præstari debet; cum juramentum nedum *gravis* promissionis vim minuat, imo potius eamdem augeat, et servet ad pacta firmanda. Unde legitur: *redde Domino juramenta tua* [2].

Si vero res promissa est *levis*, controversia est — Alii dicunt eam adhuc *sub gravi* esse præstandam; quia aliter semper violaretur juramentum, in quo non datur materiæ parvitas: vocaretur enim Deus in testem falsitatis, si veritas non conformaretur rei promissæ: ita s. Thomas, ac Catechismus R. — Alii vero cum s. Antonino, Antoine, Billuart, Sanchez, Sylvio, Soto, Suarez et aliis negant dicentes, tunc tantum perjurium committi, cum Deus vocatur in testem mendacii: atqui hic non vocatur Deus in testem mendacii; nam si jurans *actu juramenti* habuit voluntatem implendi et postea promissa non implet, non committit mendacium, sed tantum infidelitatem, quæ (cum res promissa non sit *gravis* ex hypothesi) potrahi non poterit ad culpam *gravem*. Hæc sententia non est *minus probabilis*, quam prima: imo fortasse est *probabilior*, si intrinseca ratio spectetur.

Quidquid sit, certum est eum, qui ex multo quod promisit, non omittit nisi quidquam parvum, non peccare *mortaliter*: v. g. siquis jurasset se nunquam vinum esse bibiturum, non peccabit *mortaliter* parum bibendo; quia tunc gravitas non afficit, nisi materiam ipsam universim sumptam.

Q. 2. *Quid sentiendum est de juramento metu extorto?*

R. Distinguendo: *vel* agitur de juramento, quod a jure ipso civili sive ecclesiastico irritatur utpote metu extortum; *vel* non.

Si 1, certum est, nullum esse et omni vi destitutum; quia est contra bonum commune. Hoc sensu non obligat juramentum metu extortum super *professione religiosa*, *sponsalibus*, *matrimonio etc.*

Si 2, *longe probabilior* sententia cum Angelico docet, juramentum illud obligare *erga Deum*; est enim regula generalis, quodlibet

1) *V.* Lignori, *Op. Mor. l. 3. nn. 172 et seqq.*

Quærenti, utrum obligatio juramenti promissorii, aliquid scilicet tribuendi, transeat ad hæredes, respondemus cum d. Thoma, duo hic esse distinguenda: primum est *ipsa promissio*, quæ si licita et acceptata sit, utique transit ad hæredes, qui in omnia jura et onera realia defuncti succedunt; aliud est *vinculum religionis* ex juramento ipso, quod cum sit personale, non obligat hæredes, qui ideo non sunt perjuri, si illud non servent, quamvis sint injusti.

2) Matth. 5.

juramentum esse servandum quando potest sine peccato; *tum* ne in testem mendacii adducatur Deus; *tum* quia bonum est servare promissum [1]. Adde Jus-Canonicum; in eo enim dicitur Ecclesiam juramentum metu initum relaxare: ergo illud supponit validum [2].

Diximus *erga Deum*, non erga hominem: quare si quid injuste coactus alicui jurasti, et ei tribuisti, recte tribuisti; sic enim reddidisti Domino juramentum tuum. Sed postea potes repetere in judicio solutum; neque enim sua iniquitas debet ipsimet patrocinari.

Q. 3. *Quod peccatum est perjurium?*

R. Perjurium generatim sumptum, licet sit quodlibet juramentum destitutum veritate, justitia et judicio; attamen ex s. Thoma [3] a falsitate præcipue specificatur perversitas illius; cum ista intimius ejus substantiam inficiat. Ideo perjurium proprie erit juramentum veritate destitutum: quod quidem *ex se*, *et natura sua mortale* est; quia semper *gravem* irrogat Deo injuriam eum in testem falsitatis adducendo. Neque parvitas materiæ excusat, quia semper *graviter* repugnat Deum testificari falsum: unde ait Augustinus, *peccatum perjurium et grande peccatum nemo dubitat* [4]. Et Innocentius XI hanc damnavit propositionem n. 24: *vocare Deum in testem mendacii levis non videtur tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem.*

Diximus *ex se et natura sua*; potest enim perjurium esse culpa *venialis* per accidens, ob defectum nempe plenæ deliberationis vel consensus; tale est in quibusdam rusticis perjurii malitiam non percipientibus. Quare non debent Confessarii statim illos de *gravi* peccato monere, si pejerandi consuetudine teneantur, ne illorum peccata formalia evadant; sed sensim sine sensu fortiter insistendo ut falsum jurare desistant, eos curare studeant [5].

Codex *pœnalis* Albertinus graviter in *falsos testes* animadvertit [6].

Et Synodus Novariensis reservat *juratam falsi in judicio depositionem, veri reticentiam factam ab accusatore vel teste, inductionem falsi testis jurati in judicium, et juramentum per falsos Deos* [7].

Art. V. — DE JURAMENTI EXTINCTIONE ET INTERPRETATIONE [8]

Q. 1. *Quomodo juramentum extinguitur et cessat?*

R. Juramentum iis ferme modis cessat, quibus votum. Nempe cessat:

1) 2. 2. q. 89. a. 7. 2) Decretal. *l.* 1. *tit* 24 *de jurej. c.* 15.
3) Loc. cit. 4) Serm 180. 5) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 150.
6) Art. 388 — C. A. pœn. p. 1. § 178. 7) Pag. 316.
8) Hunc veniunt revocanda quæ supra de voti extinctione, ac de interpretatione jam disputata sunt.

1 *Cessatione causæ finalis;* nam sine causa non subsistit effectus.

2 *Mutatione notabili;* nam talis mutatio aliud facit objectum, ad quod jurantis intentio non se extendit.

3 *Irritatione*, quæ fit a quolibet dominatum habente in jurantem, licet agatur de contractibus, si ab eodem possint irritari.

4 *Commutatione* vel *dispensatione*, quæ dantur ab habente jurisdictionem in externo foro [1].

Q. 2. *Quomodo juramentum interpretandum est?*

R. Juramentum interpretandum est in favorem illius, qui illud emisit; cum sit vinculum propriæ voluntatis.

Hinc *commune* est, in juramento *promissorio* sequentes conditiones semper tacite intelligi, nempe: — 1 si *potero*, quia nemo censetur se ad rem etiam *moraliter* impossibilem obligare; — 2 *salvo jure Superiorum;* — 3 *si is, cui promissio a me fit, eam acceptet vel non remittat;* — 4 *si res non fuerit notabiliter immutata;* — 5 *si alia pars fidem servaverit*, si agatur de promissione reciproca [2].

Scholium — *De adjuratione* [3]

Q. *Quid de adjuratione?*

R. *Adjuratio* ex Angelico est invocatio Dei, vel rerum Sacrarum, vel Sanctorum ad inducendum aliquem ad aliquid [4].

Alia est *solemnis*, quæ fit ab Ecclesia modis constitutis, ut in exorcismis. Alia *privata*, quæ fit a quocumque sine solemnitate. Alia *deprecativa;* alia *imperativa*, prout imperio vel precibus fit.

Adjuratio est actus religionis, cum per ipsam aliquem movere intendamus per Dei reverentiam atque timorem — *Privata* unicuique cum causa licita est; sicut enim juramento promissorio licet se compellere ad aliquid, ita licere debet alios compellere adjuratione — *Solemnis* tamen fit tantum ab Ecclesiæ ministris ad id deputatis [5].

1) Potestas tamen obtenta dispensandi in votis non complectitur potestatem dispensandi in juramentis, cum sit diversum vinculum.

Hic observandum, s. Pœnitentiariam posse relaxare juramenta, quæ non sint in favorem tertii ex Bulla *Pastor bonus* Benedicti XIV.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 187 *et seqq.*

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 193. 4) 2. 2. q. 90. a. 1.

5) Quæ de juramento diximus, huc possunt de facili revocari.

Per se sola creatura rationalis est idonea, ut adjuretur; quia hæc sola potest percipero divina eorumque reverentia et amore impelli ad agendum. Res autem inanimes hoc sensu adjurantur, ut adjuratio dirigatur ad naturam rationalem, quæ illis præsidet, easque movere potest — Huc pertinet adjuratio S. Brixii, qui infantem triginta dierum adjuravit, ut diceret, si ipse esset pater ejus, ut quidam sparserant; cui infans respondit *non*. Continebat hæc adjuratio tacitam orationem, qua Deus rogabatur, ut infanti vocem daret.

CAPUT TERTIUM

DE SANCTIFICATIONE FESTORUM

Articulus I. — DE NATURA ET VI HUJUS PRÆCEPTI [1]

Q. 1. *An præceptum Festorum sit naturale, an positivum?*

R. Cum d. Thoma: *præceptum de sanctificatione sabbati est partim morale, partim vero cæremoniale: morale quidem est quantum ad hoc, ut homo deputet aliquod tempus vitæ suæ ad vacandum divinis; sed in quantum in hoc præcepto determinatur speciale tempus in signum creationis mundi, est præceptum cærimoniale et qualenus cæremoniale ab Ecclesia fuit abolitum* [2]. Nempe loco sabbati substitutus est dies dominicus: quæ substitutio ab Apostolis facta præsumitur juxta Augustini regulam: *quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, id nonnisi Apostolica auctoritate traditum rectissime creditur* [3]. In hanc *longe probabiliorem* ac *communem* sententiam concedit quoque Catechismus Romanus; et ideo observantia Dominicæ ab Ecclesia mutari et dispensari potest, quamvis dispensari non possit, quod nullus sit dies festus [4].

Restat ergo concludendum:

1 Temporis determinationem ad Deum colendum, atque modum cultus Ecclesiæ relictum fuisse.

2 Nos juxta Ecclesiæ determinationem festa colendo et ipsi divino præcepto rite satisfacere. Porro causam pro hujus temporis substitutione sic nobis perbelle suppeditat s. Leo Magnus [5]: *in hoc* (nempe die Dominico) *per resurrectionem Christi et mors interitum et vita sumpsit initium: in hoc mandatum accipiunt Apostoli prædicandi Evangelium in universo mundo: in hoc potestatem dimittendi peccata: in hoc promissus a Domino Spiritus Sanctus advenit*, et *Evangelica lex in die Pentecostes promulgata est* [6].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 263. 2) 1. p. q. 22. a. 4. 3) L. 4. de bapt.

4) « Quamvis ratio dictet, Deum esse adorandum, et aliquod tempus cultui ejus esse devovendum, non præcipit tanquam essentiale, quod sit integra dies, hæc potius quam illa, una e septem potius quam e decem etc. ». Bouvier, *De 3° Decal. præcepto.*

5, Epis. ad Diosc.

6) Adsunt inter incredulos ætatis nostræ, qui festorum institutionem dicteriis suis insectantur. Inaniter tamen; ad festa enim concelebranda vel ipsa natura homines impellit, adeo ut qui Festa nostra abrogare tentarunt, alia debuerint substituere: sane nulla gens est barbara, quæ suam divinitatem festis ideo institutis non excolat — *V.* Tassoni, *La Religione dimostrata ecc.*, *T.* 3. *p.* 2. — Scotti, *Teoremi*, *par.* 4. *T.* 2. — Bergier, *Dizionario ecc. Append.* V° Festa — *Synodus Novariensis pag.* 389.

Q. 2. *Quisnam potest Festa instituere?*

R. Certum est, Principem sæcularem non posse Festa instituere; cum nulla ei sit in spiritualibus potestas. Unde quando mandat abstinere ab operibus servilibus, id civiliter est intelligendum, quoad politiam nempe externam; non vero quasi obliget in conscientia.

Habent autem potestatem hanc Pontifex pro tota Ecclesia, cum ipsi Dominici gregis cura demandata sit; pro sua Diœcesi Episcopus, modo accedat Cleri populique consensus, et agatur de festo alicujus *Sancti*, non vero *Beati* 1. Episcopos tamen monet Urbanus VIII, ut abstineant a novis festis indicendis ob multa incommoda, quæ inde oriri solent.

Et in Synodo Novariensi merito omnis vis adimitur festis particularibus, quæ speciali Episcopi approbatione munita non sint 2.

Q. 3. *An præceptum sanctificandi Festa obliget sub gravi?*

R. Præceptum sanctificandi Festa obligare *sub gravi*: est *communis* Theologorum doctrina, ac fidelium persuasio. Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 52 propositionem: *præceptum servandi festa non obligat sub mortali, seposito scandalo, si absit contemptus.*

Est autem observandum nomine *Festorum* præter dies dominicos, eos etiam *communiter* intelligi, quorum sanctificationem præcipit s. Mater Ecclesia intra hebdomadam vel in honorem Sanctorum, vel ad memoriam alicujus Redemptionis nostræ mysterii 3.

Hoc autem præceptum, quatenus est ab Ecclesia determinatum, obligat omnes fideles rationis compotes, id est circa finem septennii; tunc enim possunt illud modo humano observare. Diximus *omnes fideles;* ipsi enim tantum per baptismum præceptis Ecclesiæ subduntur 4.

Q. 4. *Ad quid nos obliget præceptum sanctificandi Festa?*

R. Præceptum sanctificandi Festa nos obligat sub gravi ad duo: nempe 1 *ad audiendum Sacrum;* 2 *ad abstinendum nos ab operibus, quæ dicuntur servilia.* Utrumque præceptum est 5, et usu ac praxi fidelium confirmatum.

1) C. *Conquæstus de fer.* 2) De Fest. pag. 67.

3) Objectum Festorum sunt non tantum Deus, sed etiam B. Virgo, et Sancti, in quibus ipse Deus mirabilis exhibetur: unde in tres classes dividuntur Festa ab Ecclesia instituta; alia nempe *Deum*, alia *B. Virginem*, alia *Sanctos* respiciunt.

« Universali autem ac perpetua consuetudine sancitum est, ut quævis Ecclesia in honorem alicujus Mysterii, vel Sancti aut Sanctæ erigeretur: si *prius*, persona divina aut mysterium dicitur Titulus aut Titularis Ecclesiæ: si *posterius*, Sanctus vel Sancta vocatur Patronus vel Patrona Ecclesiæ et loci ab ea dependentis ». *V.* Bouvier, *De Præc. Eccl.* ubi fusius de Festis. — Benedictus XIV, *De Festis D. N. J. C. et B. V.*

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 270.

5) C. *Vice illius de tregua etc. Si quis de consecr. disput.* 1.; et c. 1. *Licet de feriis.* — De *Sacri* auditione jam actum est Tomo 1, *De legibus* in fine, ad *Append.*

Præter hæc, ait clarissimus Roncalia, *nihil aliud importare obligationem sanctificandi festos dies, est communis Doctorum sententia.* Sane vel ipsi rigidioris ethices Theologi non audent damnare de *mortali* eos, qui hæc solum agerent; cum tamen apud omnes in confesso sit violationem hujusce præcepti *gravem* esse. Ita Antoine, Cajetanus, Pontas aliique.

Inter ceteros audiantur Concina et Cuniliati, qui tamen contra probabilistas acriter certant — Concina postquam docuit eos, qui duo illa tantummodo præstant, *graviter delinquere,* addit: *cum dicimus ejusmodi christianos graviter delinquere, minime intelligimus, eos peccare lœthaliter: hoc nec Antoninus nec Cajetanus asserunt, quin oppositum docent* — Cuniliati hæc ad rem scribit: *præter Missæ religiosam auditionem*[1] *quidam Theologi obligant fideles sub mortali ad alia pietatis opera, quibus Deo saltem pro majori diei festivæ parte vacent, puta Sacramenta suscipiendo, ad concionem conveniendo, vesperis assistendo, lectioni spirituali operam dando, precibus vacando, opera misericordiæ exercendo etc. Hæc, assentior et ego fidelibus commendanda, suadenda, inculcanda; at sententiæ asserenti eosdem esse ad hæc obstringendos sub mortali, fateor me non subscribere. Tum quia in Ecclesiæ præscripto non aliud juberi inveniam; tum quia communiter Doctores non ita sentiunt.*

Sed (dices) *nonne saltem Concio est de necessitate audienda in Festis, ut ista dicantur sanctificari?*

Sunt qui affirmant, et probant *tum* ex Tridentino, quod jubet parochis, ut illis diebus concionem habeant, quod frustra esset, si fideles eam audire non tenerentur; *tum* ex Nicolao I ad consulta Bulgarorum, ubi idipsum præcipitur.

Nos tamen dicimus, quod *ex se loquendo* festis diebus nulla adest obligatio concionem audiendi, quasi nempe non interessentes *graviter* delinquant contra præceptum sanctificationis Festorum. Sane nullibi legimus præceptum stricte tale, quod nempe fideles obliget ad concionem audiendam illis diebus. Tenentur quidem Episcopi et Parochi verbum Dei *singulis diebus dominicis et solemnioribus festis* vel per se, vel per alios, si legitime impediantur, populo annuntiare[2]; sed

1 Necessitatem abstinendi ab operibus servilibus auctor supponit, cum de ea § antecedenti jam locutus fuerit.

2) Sane congruum est, ut Pastores conciones habeant festis diebus, quia tunc populus a ceteris occupationibus liber illis commodius vacare potest. Quæ quidem interessentia potest dici, si placet, obligare multitudinem, et hoc sensu præceptum correlativum esse, ut nempe unus prædicet, et hic vel ille audiat; quia semper plures habentur de multitu-

communis sententia docet, non teneri fideles his concionibus interesse, nisi *quatenus quisque tenetur discere necessaria ad salutem;* nec ea discere potest, quin concionibus illis ac præsertim Catechesibus intersit; et nisi quatenus absentia potest scandalum procreare, uti in parvis præsertim oppidis solet contingere.

Adde: hanc esse fidelium etiam timoratorum persuasionem negari non potest, qui illico se mortaliter peccare percipiunt, si non abstineant a servilibus, vel Sacrum non audiant; non ita tamen si una vel altera vice, etiam sine necessitate, concionibus non intersint.

Adde: quot sunt ex ipsis Ecclesiasticis, qui non semper concioni intersunt? qui si una vice Sacrum omittant audire vel celebrare festo die, peccatum suum fatentur; sed nunquam de concionis omissione se accusant: quæ quidem si essent in præcepto, vel unum omittere *mortale* esse deberet, sicuti *mortale* est vel unum omittere Sacrum. Neque valet dicere, quod ipsi instructi jam sunt; non enim hic agitur de necessitate instructionis, sed de necessitate sanctificationis festorum: hoc porro præceptum sanctificandi Festa nullam personam excipit.

Adde tandem Benedicti XIV auctoritatem, qui Pontifex *Constitutione Paternæ Charitatis* quoad Missam et abstinentiam a servilibus adhibet verbum *jubemus;* sed quoad audiendum Verbum Dei, nonnisi *hortatoriis verbis* utitur.

Hæc dicta sint, ut qua par est veritas aperiatur, ac ne laqueum animabus imponamus. Ceterum alia ratione fideles ad concionibus et præcipue catechesibus interessendum compellendos esse censemus,

dine, qui indigent instructione. Ad modum quo præceptum nubendi generaliter datum hominibus, obligat quidem communitatem, non tamen singulos de communitate, nisi quatenus in aliqua particulari necessitate constituuntur.

Quod autem habet Tridentinum, *sess.* 24. *c.* 4. *de R: moneat Episcopus populum diligenter unumquemque teneri Parochiæ suæ interesse, ubi commode id fieri potest ad audiendum Verbum Dei,* strictum præceptum non denotat; alioquin non diceret *ubi commode id fieri potest,* ut recte observant: neque adderet *Parochiæ suæ,* cum in omnium sensu etiam in aliena Ecclesia conciones audiri possint. Præterea Concilium ibi non loquitur de Sanctificatione Festorum; sed tantum de generali obligatione audiendi Verbum Dei, quæ utique maxima est. — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 269, 308, *et* 323; it. *Homo Ap. Tract.* VI. *n.* 4. — Suarez, *De Religione,* ubi fusius agit.

Quod vero pertinet ad Nicolaum I, patet evidenter, ipsum fuisse locutum de fine præcepti, non autem de præcepto; alioquin alia plurima essent de necessitate agenda in festis, quæ tamen neque ipsi rigidiores sub gravi præcipere auderent. En verba quæ habet c. 11: *idcirco in diebus festis ab opere mundano cessandum est, ut liberius ad Ecclesiam ire, psalmis et hymnis insistere, orationi vacare, oblationes offerre, memoriis sanctorum communicare, ad imitationem eorum assurgere, eloquiis divinis intendere, eleemosynas indigentibus ministrare valeat christianus* — Et sic cetera hujusmodi difficultates resolvuntur.

opportune et importune, ut ita dicamus; nam ex una parte instructione maxime indigent, et ex alia solis festis diebus instructio habetur [1].

An saltem (quæres) *ad festum sanctificandum requiratur aliud virtutum et pietatis exercitium?*

Sunt qui affirmant (licet non audeant definire an *sub gravi*) aliquid amplius requiri, si non ratione præcepti Ecclesiastici, saltem divini; cum scriptum sit: *memento, ut diem sabbati sanctifices:* quæ porro sanctificatio, si major diei pars in humanis rebus absumatur?

Nos vero dicimus, quod quidem *desiderandum est quammaxime*, ut fideles omnes præter Sacri auditionem et abstinentiam a *servilibus* alia diebus festis exerceant opera Religionis, v. g. actus eliciant fidei, spei et charitatis, divinis officiis devote intersint, libros pietatis evolvant et similia. Sed iis etiam prætermissis, præcepto de sanctificandis diebus festis satisfaciunt *quoad substantiam*, dummodo Missam debitis modis audiant et se a *servilibus* abstineant; cum tantum hæc duo ab Ecclesia præcipiantur. Ut enim *communiter* docent *Filliucius, Salmanticenses, Sanches, Sotus, Suarez aliique*, in hoc tertio præcepto tantummodo præcipitur cultus externus et abstinendi a servilibus, et Missam audiendi.

Confirmatur ex s. Thoma, qui docet, quod ad interiorem cultum non cogimur, sed movemur a Spiritu Sancto: *et ideo*, ait, *in tertio præcepto præcipitur exterior Dei cultus* [2].

Sed maxime hæc nostra conclusio probatur auctoritate Benedicti XIV: Pontifex anno 1744 Constitutione *Paternæ charitatis* ad Festorum observantiam tuendam, de Missæ auditione et abstinentia ab operibus

1) Hinc sicuti non probamus eos, qui in publicis concionibus omnes indiscriminatim fideles sub mortali peccato ad hoc jugiter obstringunt; ita neque eos laudamus, qui absolute eos liberant. Utrumque enim sine discretione est: *primum* ob onus, quod justo gravius, imponit; *secundum* ob multorum inscitiam atque infirmitatem, qui ea doctrina abuti possunt. Certæ namque veritates singulæ singulis pro uniuscujusque captu ac necessitate aperiendæ sunt: unde ad rem ait Augustinus de dono persev. c. 16: *utile est, ut taceatur aliquod verum propter incapaces.*

Præstat ergo, ut sermo noster nulli offendiculo sit: hoc tamen non impedit, quominus gravioribus verbis generatim insistamus, ut fideles concionibus ac catechesibus intersint; nam in hac re inscitia major est, quam ut creditur; et qui instructus est, præstat ut instruatur adhuc. Quod quidem libri non ita facile supplent; magis enim voce, quam lectione movemur. Adde hanc esse divinæ providentiæ œconomiam; nam *fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Rom. 10 — Quod quidem ipsis etiam Ecclesiasticis dictum esse volumus: hinc reprehendendi sunt qui concionis tempore se in Sacrarium recipiunt vel ad Horas persolvendas sine necessitate, vel etiam ad confabulandum; hoc enim sine eorum detrimento et fidelium scandalo evenire non potest.

2) 2. 2. q. 122. a. 4.

servilibus sermonem faciens, adhibet verbum *mandamus, jubemus;* non ita tamen loquitur de aliis operibus agendo. Eu verba: *omnes Christi fideles ab operibus servilibus, ad quæ peragenda nulla necessitas cogit, omnino abstineant; sed ab omni terrena cura et temporali sollicitudine liberi et vacui ad Ecclesiam pergant: ibi sacrosancto Missæ Sacrificio pia animi attentione ingentia Dei beneficia recolentes intersint. Quin etiam exhortamur in Domino, ut in precibus quoque, divinisque laudibus persolvendis, audiendoque verbo Dei frequentes sint; et per totum festum, quoad fieri potest, se exerceant in iis officiis, quæ christianam pietatem continent et comitantur.*

Hinc *communiter* dicunt Cajetanus, Cuniliati, Honnns, Sylvester, Sylvius, Sotus aliique [1], non esse verum, ut aliqui volunt, peccatum die festo commissum induere novam malitiam specie diversam, *mortalem* nempe contra observantiam festorum in confessione explicandam. Nam verba præcepti sunt in proprio sensu accipienda: porro peccata nonnisi metaphorice dicuntur servilia; sed *ad literam*, ait Angelicus, *dicuntur, ad quorum exercitium servos deputatos habemus* [2]. Unde quando idem Doctor ait: *magis contra hoc præceptum agit qui peccat in die festo, quam qui aliud corporale opus facit* [3], de præcepti fine est intelligendus, ne dicatur ipse sibi contradicere [4].

Diximus *desiderandum est quammaxime;* cum enim fideles ad virtutum actus alia ratione teneantur, qui habitualiter festis diebus iis nullimode vacant, cum tamen negotiis non sint distracti et tempus suppetat et invitet occasio et aliorum impellant exempla, haud dici posse videntur salutis propriæ solliciti. Ad illos ergo toto nisu, totoque conatu hortandi sunt fideles [5].

1) Estque universalis timoratorum praxis, et immemorabilis confessariorum usus, ut habet adnotator *Theologiæ* P. Antoine.

2) In 4. D. 39. q. 5. a. 5.

3) 2. 2. q. 122. a. 4.

4) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *nn.* 46, *et* 273; et *Homo Apost. Tr.* VI. *n.* 2. « Non desunt Theologi, qui peccatis, quæ die festo committuntur, notam specialis malitiæ assignant: attamen hæc assertio nimis rigida videtur, nisi forte flagitium tali die commissum directe in contemptum auctoritatis ecclesiasticæ occurrentisve mysterii, vel cum magno aliorum scandalo, ad turbandam illorum devotionem etc. patratum fuerit ». Ita supra laud. *Stapf* § 221.

5) Valde etiam congruit, ut festos dies, prout scite notat idem *Stapf* « pia mentis hilaritate et indiciis etiam externis, e. g. eleganliori vestitu etc. præ reliquis insignire studeamus; sunt enim dies ordinis sublimioris, et adumbratio quædam cœlestis illius Sabbati, cujus tanto desiderio tenemur (*Hebr.* 4. 11).

Et sane etiamsi hæc externa tantum sint, destinationi tamen festorum apprime respondent, et siquidem ex animo vere devoto procedant, aliquam divini cultus partem constituunt. Vel quid convenientius, quam ut pro dignitate ipsius diei etiam vestitus et tota conversatio nostra nihil, quod vulgare et quotidianum sit, præseferat? »

Sed (dices) *finis abstinentiæ a servilibus die festo præscriptæ est, ut fideles rebus divinis operam navare valeant; ergo* etc.

Resp. *negando conseq.*; nam finis præcepti a præcepto ipso longissime differt. Præceptum enim importat obligationem: finis vero præcepti non sic; quia juxta *commune* Theologorum effatum post d. Thomam, *intentio legis sub legem non cadit* — Exemplo res explicatur: finis abstinentiæ atque jejunii est maceratio carnis: quid nunc si quis ob physicam sui constitutionem magis jejunii cibis, quam ipsis carnibus delectetur? nonne hic præcepto nihilominus plenissime satisfacit? A *pari:* finis cessationis ab operibus *servilibus* est utique, ut rebus divinis vacantes dies festos sanctificemus; sed finis hic non cadit sub præcepto. Ideoque si Missa recte audiatur et fiat abstinentia a *servilibus*, jam habetur observantia præcepti *quoad substantiam;* quamvis ultro desideremus ac velimus, omni ratione fideles compellendos esse ad finem etiam præcepti implendum.

Sed (inquies) *hæc paritas non facit, nam præceptum abstinentiæ negativum est; at præceptum sanctificationis festorum est positivum, id est aliquid faciendi juxta illud: memento, ut diem sabbati sanctifices. Unde non sufficit a servilibus se abstinere.*

R. Cum Perazzo [1]: præceptum sanctificandi festa — 1 *aliquid negativum* continet, ne scilicet opera servilia exerceantur, et quantum ad hoc valet paritas allata, et impletur illud: *non facies omne opus in eo,* quin aliud inquirere teneamur; — 2 continet *aliquid positivum,* ut nempe divinis vacetur juxta illud *memento, ut diem Sabbati sanctifices,* et hoc impletur per auditionem Missæ, qui quidem actus positivus est, solemnis, ac potissimus inter religiosos. Adde vel per ipsam abstinentiam a servilibus quæ toto festo die perdurat, totum diem sanctificari; illa enim dicuntur sanctificari, quæ divino cultui applicantur: at talis profecto est abstinentia illa. Unde ad rem ait doctus ac pius Stapf § 218: *dum consueta hujus temporis negotia in honorem Dei suspendimus, dies isti ex communi censu reliquorum hoc ipso secernuntur, atque Deo sacrati fiunt. Est quippe aliquod genus sacrificii, quod Deo de tempore nobis concesso offerimus, eidemque ad contestandam nostram pietatem devovemus, ut adeo otium istud vere sacrum dici mereatur* [2].

1) In Opere, *Thomisticus Ecclesiastes, V.* Festus dies.

2) Neque valet dicere, quod hoc præceptum utpote naturale divinum non potest ab Ecclesia coarctari; non enim coarctatur, sed explicatur, et modus illud implendi indicatur: sicut Ecclesia non coarctat præceptum divinum confessionis ac communionis, quia declarat illud implendum esse semel saltem in anno.

Quoadusque ergo Ecclesia clare non indicet, aliquid amplius requiri ad sanctificationem festorum, tuto tenere possumus per illa duo jam supra memorata, præceptum illud bene impleri quoad substantiam, et in se spectatum.

Hæc si diligenter præ oculis habeamus, evitabimus nimis rigidas quorundam sententias; quæ ex sola omissione hujus discriminis inter præceptum et ejusdem finem exortæ sunt, ut notat *Bouvier* [1].

Ceterum iterum iterumque monemus Parochos, ut suos urgeant ad hujusce præcepti finem et spiritum adimplendum, ut nempe precibus, divinis laudibus, sacramentis, ac concionibus festis diebus frequentes sint: qua in re *habere ob oculos non omittant Catechismum Romanum, quem ex Decreto Tridentini Concilii et S. Pii* v *jussu editum, alii SS. Pontifices, ac nominatim Clemens* XIII *cunctis animarum pastoribus denuo commendatum voluit* [2].

Q. 5. Quid circa observantiam Festorum ex Synodo Novariensi?

R. Hæc præcipue Parochis injunguntur:

1 Ut si festum in hebdomada contingat, illud antea annuntient, observantiam urgentes.

2 Ut solemnitatibus occurrentibus triduo tantum ante ipsas campanæ pulsentur, neque protrahatur sonus ultra primam noctis horam.

3 Ut Titularium solemnia proprio celebrentur die, nec quidquam indecorum permittatur [3].

Artic. II. — DE OPERIBUS QUÆ DIEBUS FESTIS VETANTUR [4]

Q. 1. *Quotuplex operum genus quoad Festa distinguatur?*

R. Triplex operum genus quoad Festa distinguitur.

Alia sunt *opera corporis*, quæ corpore exercentur, et ordinantur

1) Ceterum ad artem pastoralem maxime pertinet, prout ad rem monet *Stapf* l. cit. ut festorum sanctitatem et cultum Dei tam publicum, quam privatum promoveant; nam « non temere aliquis asseverat ex modo, quo unusquisque dies sacros celebrat, totam illius moralem indolem et conversationem dignosci posse. Hominem pium pie, frigidum frigide, et vitiosum turpiter occupabunt. Idem de tota communitate obtinet.

Nostra ætate abusus, quibus festa profanantur, proh dolor! nimis frequentes sunt. Plurimis in ipsam adeo consuetudinem abiit, ut per totam hebdomadam Deum non tam atrociter offendant ac recurrente die dominica. Corpus ad inanem pompam exornant, utique non propter Deum, sed ad vanam sui ostentationem, vel omnino ad alios fors in ipsa Ecclesia ad libidinem provocandos: suspenduntur labores et opificia, sed sæpe ideo tantum, quo liberius baccho et veneri libari queat: unde quamplurimi ad explenda munera status sui nunquam minus apti reperiuntur, quam ubi dies festus præcessit. Unde tum exprobrationes tum minæ quæ per prophetas, præsertim per Ezechielem Judæis ob violata sabbata toties ingeminatæ fuerunt, nimium quantum etiam plurimos ex nostris petunt! *ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum, et assumet vos secum.* Mal. 2. 3 ».

2) Ita Pius Papa IX, Encyc. ad omnes Italiæ Episcopos 8 Dec. 1849.

3) Tit. *de Fest. et de Sacr. Missæ.*

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 272. *et seqq.*

immediate ad ipsam corporis utilitatem, uti *suere*, *fodere*, et ceteræ artes mechanicæ: hæc porro dicuntur *opera ruralia*, vel *servilia;* quia ut plurimum a servis præstari solent.

Alia sunt *opera animæ*, quæ ab anima præsertim procedunt atque ad ejusdem cultum diriguntur, uti *docere, legere, scribere, canere:* hæc dicuntur *opera liberalia;* quia exerceri solent a liberis, et mente potiusquam corpore, ac primario ordinantur ad excolendum intellectum.

Alia denique sunt *opera media* sive *communia*, quæ a servis simul et a liberis promiscue exercentur, uti *venari*, *iter facere*, *militare*, *gladiari*, et cetera similia.

Q. 2. *Quid dicendum de operibus servilibus in diebus festis?*

R. Opera *servilia* proprie dicta prohibentur diebus festis, uti constat ex veteri lege et canonico jure [1]. Hoc porro præceptum de abstinentia a *servilibus* obligat:

1 *Integro die festo*, id est ab hora duodecima noctis præcedentis usque ad horam item duodecimam noctis sequentis; ut nempe usus universalis se habet.

2 *Omnes fideles* septennio majores et rationis capaces; quia tunc illud humano modo servandi capaces sunt.

3 *Sub mortali*, quia tendit in debitum cultum ex virtute Religionis Deo exhibendum, quæ est res *ex genere* suo profecto *gravis*.

Nihil autem refert, utrum hæc opera fiant ex lucro, an recreationis causa; an bona, an mala animi intentione; an corporis defatigatione, an vero ejusdem solatio. Non enim possunt hæ rerum circumstantiæ immutare eorundem operum naturam [2].

Q. 3. *Quid dicendum de operibus liberalibus in diebus festis?*

R. Opera liberalia nulla lege prohibentur diebus festis, et ubique etiam a timoratis exercentur. Quare licebit:

1 *Disputare, docere, cujuscumque scientiæ studio operam navare, concionari, advocatos consulere, canere, instrumenta musica pulsare*, et alia similia, licet omnia fiant ad lucrum captandum; quia *intentio operantis non mutat operis naturam* ex Angelico.

2 *Scribere*, et in *probabiliori* et *communissima* sententia etiam *transcribere;* cum utrumque referatur ad mentis instructionem, et praxis probet. Plures admittunt etiam notas musicales et computationes exscribere ex allata ratione.

3 Delineationes artificum, v. g. architectorum, pictorum, sculptorum, fabrorum etc. in charta exarare (vulgo *disegnare*); quia in

1) Lev. 23; et c. 1. Licet de Feriis.

2) *V.* Benedictus XIV, *Notificatione* XLV.

hoc magis quam corpus, mens ipsa exercetur. *Sculpere* autem *communiter* inter *servilia* amaudatur saltem in æstimatione hominum.

Quid vero pingere? « Pingere *communius* volunt esse opus servile; hoc enim requirit actionem materialem. Sed opposita sententia non est improbabilis, uti dicunt Layman, Sa, Palaus, Roncaglia, Anacletus, Holzman etc., dum pingere (modo non sit labor notabilis in præparandis coloribus et tabulis dolandis) videtur etiam potius opus liberale, quam servile; cum magis in eo mens operetur, quam manus. Saltem est dubium sitne liberale, an servile. Et si non est liberale, saltem est opus commune; cum id exercitium tam a liberis, quam a servis factitetur ». Sunt verba s. *Alphonsi* [1].

Quid de impressione ac compositione? — Characteres componere et ordinare plures admittunt, cum sit quædam quasi scriptio; nisi tamen aliter, ut apud nos, se habeat consuetudo.

At omnino vetita est *impressio;* neque enim immediate concurrit ad instructionem, sed efficit tantum quoddam artefactum corporale: ideoque ars mechanica est.

Q. 4. *Quid dicendum de operibus communibus in festis?*

R. Cum Angelico: *opera in quantum sunt communia servis et liberis, servilia non dicuntur* [2]; ideo licita sunt festis diebus. Sed magna quæstio in iis adsignandis: qua in re cousulenda est consuetudo legitima, et communis æstimatio. Hic permittunt ludere, itinerari pedibus, equo, curru, vel navi; cum hoc sit commune omnibus, ed id negantes pharisaicæ superstitionis arguat Concilium Aurelianense.

Quid vero (dices) *de iis, qui currus vel jumenta ducunt cum onere in festis?* Alii docent id illicitum esse, cum tantum servis proprium sit: unde iter inceptum tantum permittunt continuari, si sine damno interrumpi non potest [3]. — Alii *probabilius* et absolute permittunt, *vel* ob publicam utilitatem, *vel* ob timorem gravis damni, *vel* ob vigentem nec reprobatam consuetudinem. Hoc valet etiam de *nautis*.

An vero liceat molere in Festis, alii affirmaut, si mola aqua vel vento volvatur; quia cooperatio hominis modica est — Benedictus XIV id permittit tantum ex necessitate, vel consuetudiue [4].

1) *Homo Apost. Tr.* VI. *n.* 10.

« Saltem, ut dicit *Roncaglia*, non sunt dimittendi sine absolutione qui hanc opinionem ut probabilem sequuntur. Communiter autem admittunt Sporer, Potestas, Mazzota, et alii cum Tamburini et Viva, non esse opus servile delineare, retrahere imagines vel exemplaria acu, ut solent fœminæ; hæc enim, ait Tamburini, magis referentur ad exercendum ingenium, quam ad operandum ». Ita *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 280 *et* 281.

2) 2. 2. q. 122. a 4.

3) Etiam lege civili Pedemontana prohibetur sub pœna ex *Manif. Senat.* 18 maj. 1822.

4) *Notificatione* LV. § 37.

Quid (quæres) *de venatione et piscatione? Communius* et *probabilius* venatio in Festis permissa est sive retibus sive armis agatur, *tum* ex consuetudine, *tum* quia non habetur opus servis proprium.

Pariter *probabilius* est licere piscationem ex ipsa consuetudine, si moderato labore fiat. Si enim fieret nimia defatigatione, prohibita esset; secus frustra Alexander III dispensasset quoad piscationem halecium [1].

Q. 5. *An præter servilia prohibeantur die festo alia opera?*

R. Præter opera *servilia* alia prohibentur in jure festo die; sunt:

1 *Actiones judiciales*, quæ respiciunt causas tam civiles quam criminales, quæ strepitum requirant. Hinc ajunt ordinarie licere emancipare, appellare, dispensare, privatim informare, eligere, excommunicare etc.

2 *Mercatus*, qui fiunt cum strepitu [2]. Horum omnium ratio est; quia multum animum distrahunt atque a festorum sanctificatione avertunt. Ex consuetudine tamen permittuntur nundinæ universales, imo alicubi etiam particulares seu mercatus hebdomadarii.

Ad mercium vero venditionem quod attinet, Ecclesia eam prohibuit in publicis tantum officinis ratione scandali. Unde, ut usus fert, vendi possunt clausis januis, maxime cum emptores pro tunc valde indigeant; exclusis tamen semper horis divinorum Officiorum [3].

Nota: nomine *mercatus* in *communiori* sententia non veniunt *locationes*, *conductiones*, et similia; quia sic fert sapientum consuetudo, qua decretis tum Pii V, tum s. Rituum Congregationis derogatum fuisse videtur. Hinc multi docent licitos esse contractus omnes, qui fiunt sine instrumento, et sine judicis auctoritate, eadem semper ferme ubique consuetudine probante.

Imo Viva asserit ex *communi* cum Palao, quod permittitur conficere testamenta, contractus celebrare, aliosque similes actus facere, qui non requirunt strepitum judicialem. « Et revera, concludit S. Noster, ubique inter nos in Festis stipulantur instrumenta; quamvis notarii alicubi solent ad hoc petere ab Ordinario generalem licentiam, quæ ceterum communiter conceditur ».

§ unicus — *De causis, ob quas opera servilia permittuntur*

Q. *Quænam sunt causæ, quæ opera servilia festis permittunt?*

R. Ex communi acceptione hæ recensentur: *dispensatio*, *consuetudo*, *pietas*, *charitas*, *necessitas*, *utilitas ac rei parvitas* [5].

1) C. 3. de feriis. 2) C. 1. 2. et ult. de fer.

3) Hoc probat Benedictus XIV, *Notificatione* XLIII — Synodus Novariensis, *Tit. de Fest.* — et lex civilis Pedemontana, *RR. Const. l.* 1. *tit.* 2.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 286.

5) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 288, *et seqq.*

1 *Dispensatio:* hanc possunt elargiri — 1 *Pontifex maximus* pro tota Ecclesia; — 2 *Episcopus* pro sua Diœcesis, *Vicarius Capitularis* et *Prælati Regularium* pro suis subditis, est enim jurisdictionis actus [1], — 3 *Parochus*, sed non ex suo officio, bene vero ex consuetudine, quæ quidem solum permittit, ut dispenset ad *tempus*, et pro *casu aliquo peculiari.* Poterit tamen semper declarare pro omnibus, quando hæc obligatio obtineat necne; cum sit doctor.

Hæc vero notanda sunt ex Synodo Novariensi: — 1 ut quisque adeat suum Parochum pro hac facultate obtinenda; — 2 ut Parochus quibus illam concedit, moneat, non eos propterea solutos esse ab auditione Missæ; — 3 ut si universa multitudo operatura sit, nec ulla instet necessitas, ad Episcopum fiat recursus [2]. Urgente tamen necessitate, sufficit dispensatio præsumpta, si dispensator adiri non possit.

2 *Consuetudo: de operibus servilibus non exercendis diebus dominicis et festivis*, inquit celebris Gersonius, *plus et frequenter determinat consuetudo loci, et personarum a Prælatis tolerata, quam alia lex scripta* [3]

Hoc modo excusantur: — 1 quædam nundinæ publicæ, nec non quidam contractus emptionis-venditionis; — 2 quæ ad domus nitorem pertinent, uti cubilia sternere, vasa lavare; — 3 quæ respiciunt personæ compositionem, uti barbam tondere [4], vestes pulvere purgare, et cetera id genus; — 4 item licet parare cibos et coquere, etsi superflui sint: item irrigare olera, vertere aut separare segetes: item uti lectica ab hominibus portata. Ceterum semper præ oculis habendum est, non unam esse omnium omnino locorum consuetudinem.

3 *Pietas* in Deum juxta illud: *Sacerdotes in templo Sabbatum violant, et sine crimine sunt* [5]. Porro per pietatem *in Deum* permittuntur opera, quæ proxime pertinent ad Dei cultum, v. g. pulsare campanas, crucem circumferre, ornare altaria, hostias coquere, verrere templum, sternere tapeta, tabulata ad festivitatem erigere etc.; talis etiam consuetudo.

1) Episcopus autem hoc etiam habet, ut dispenset vel in festis *communibus*; sed cum hoc discrimine, quod in festis *communibus* ad dispensationem validam requiratur justa causa: in festis vero *Synodalibus* seu peculiaribus suæ Diœcesis vel absque causa dispensationem valide concedere possit. Ratio *primi* est, quia dispensat in lege non sua, ideoque est simplex executor. Ratio *secundi*, quia dispensat in propria lege, ideoque dominus est. 2) Pag. 67. 3) *Reg. Mor.* de præc. Decal.

4) « Circa barbam tondendam aliqui dicunt, adesse consuetudinem ubique; alii dubitant. Ceterum probabiliter dicunt alii, universaliter permitti rusticis tonderi in festo; quia hic dies tantum illis, ut tonderi possint, vacat. Et dicunt etiam, posse excusari tonsores, si eis renuentibus tondere diebus festivis, notabilis lucri jactura facienda esset » Liguori, *Homo Apost. Tr.* VI, *n.* 15. 5) Matth. 12.

Non tamen probabilius licet agros Ecclesiæ colere, parietes Ecclesiæ dealbare etc. nisi adsit necessitas vel magna utilitas ab Episcopo probata; hæc enim nonnisi remote ad pietatem in Deum concurrunt [1].

4 *Charitas:* per charitatem in *proximum* licet expedire causas pauperum, orphanorum et viduarum, nec non eorum indigentiæ subvenire per opera *servilia*. Idem intelligatur etiam de infirmis; cum enim charitas sit finis præceptorum, nihil eam debet impedire.

Hoc tamen de communi necessitate non est intelligendum: alioquin festa corruerent, cum hæc necessitas quotidiana sit.

5 *Necessitas:* hæc sive propria sive aliena, sive corporis sive animæ excusat a *servilibus* die festo; nam festa propter homines, non homines propter festa: et aliunde fatentur omnes, legem humanam cum tanto detrimento non obligare.

Hinc dicimus non peccare: — 1 eos, qui propter *præteritam*, vel *imminentem* pluviam fœnum aut segetes vertunt et congregant; — 2 *famulos*, qui coguntur a domino laborare metu gravis incommodi, v. g. ne dimittantur sine spe faciliter et brevi inveniendi cui serviant. Idem dic de uxoribus et filiis coactis a patre ad laborandum: quod tamen non sit in contemptum religionis; — 3 *pauperes*, qui aliter se suosque sustentare non possunt, remoto tamen scandalo [2]; — 4 eos, quorum opera semel incepta *interrumpi non possunt* absque gravi damno, uti coquentes lateres, calcem, vitrum, et bombycibus folia ministrantes. Item permittitur equos calceare itinerantium, reficere vomeres eorum, quibus aliter die sequenti cessandum esset a labore, reparare vias, pontes, urgente necessitate, etc.; — 5 *pistores;* qui ex usu communiter recepto panem recentem habere tenentur, nisi velint officinam propriam ab omnibus derelinqui; — 6 *sartores*, qui conficiunt vestes *die tali necessarias*, et eas nequeunt terminare, nisi die festo laborent [3]. Non excusantur tamen illi qui, post mediam

1) *V.* Liguori, *Homo Apost. l. cit.*

2) Ex hoc capite excusantur etiam:

1 Rusticani illi, qui pondere onusti ad Parœciam a montanis non revertuntur, nisi mane diei dominicæ, et illico post vesperas iterum ad montana sarcina onusti se conferunt, ne diem perdere cogantur.

2 Alpini illi, qui in montibus admodum dissitis armenta pascunt, quæ quidem non nisi alterne deserere possunt, ut ideo ad propria redeant festa sanctificaturi.

3 Pauperculæ illæ matres, quæ tota hebdomada mercede conductæ nonnisi in festis filiorum vestes consuere possunt: his tamen non subito fides est adhibenda, cum non semper vera et absoluta necessitas sit.

3) Est autem hic graviter increpandus eorum opificum abusus, qui absque ulla necessitate, non tantum in multam noctem quæ festum præcedit, sed ipso festo die laborant, eorum vacationem in feriam secundam tanto cum animæ propriæ detrimento, aliorumque scandalo transferentes.

noctem sabbati laborant, ut vestes promissas exhibeant, nisi rationabiliter timeant graves rixas, blasphemias, etc., vel aliud grave, ac notabile damnum.

6 *Utilitas:* quæ excusat, *præsertim* si *publica*, v. g. si agatur de communi lætitia, puta de celebranda Principis victoria, de paranda solemni pompa pro receptione Episcopi vel Regis; cum hæc sint letitiæ signa moraliter ad populi pacem necessaria.

Diximus *præsertim publica;* utrum enim excuset etiam utilitas *privata*, nempe occasio magni lucri, alii negant *probabiliter:* alioquin fere semper liceret laborare diebus festis, cum requiescendo aliquid lucri amittatur — Alii tamen id merito permittunt, sed si agatur de lucro extraordinario et eventuali, ut est in quibusdam regionibus piscatio lignorum, quæ nisi fiat statis anni diebus, quibus alluvio magna contingit, nulla amplius fieret [1].

7 *Rei parvitas:* omnes quippe fatentur hoc præceptum *materiæ parvitatem* admittere, ac proinde ejusdem violationem *ex genere suo mortalem* evadere posse *venialem* defectu materiæ.

Communius tradunt, esse *mortale* laborare die festo sine causa excusante, *ad duas horas sive continuas sive disjunctas*, maxime si labor sit valde servilis, uti fodere terram — Plurimi admittunt aliquid amplius, si occurrat causa, etsi *per se* non sufficiens, aut si labor sit leviter servilis, nec valde a Dei cultu animum abducens — Si tamen agatur de operibus forensibus, *gravitas* materiæ non tam desumitur a quantitate temporis, quam ab operis *qualitate;* hic enim non attenditur temporis diuturnitas, sed actus solemnitas [2].

1) Hæc sententia etiam citra consuetudinem est *satis probabilis*, imo *forte probabilior* pro iis, qui laboribus se sustentant; cum enim isti communiter raras habeant occasiones talis magni lucri acquirendi, magnum lucrum amittere existimant idem esse ac magnum damnum sustinere. In idem enim revera coincidunt aliquid amittere, et prohiberi acquirere quod amplius acquiri non potest — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 301.

2) Gravis quæstio hic solet institui, *an scilicet peccet graviter dominus, qui imponit decem servis, singulis servilem laborem dimidiæ horæ in festo?*

Billuart anceps hæret et doctioris judicium expectat — Bouvier ait, eum qui ita agit, ob meras cavillationes præceptum Ecclesiæ eludere — Alasia tuetur, talem dominum graviter delinquere; tum quia qui per alium aliquid facit, per se illud facere censetur; tum quia ille fraude agit in legem, et ideo in eam graviter peccat.

Sed *communius* et *satis probabiliter* docent alii cum Sanchez, Salmanticensibus, Roncalia, Trull., Viva, Oviedo etc. hoc non excedere veniale; nam singuli operantes venialiter tantum peccant. Dominus autem ideo peccat, quia eos inducit ad peccandum; ergo venialiter tantum peccat, nisi grave præbeat scandalum. Sic e. g. si quis efficeret, ut diversi comederent in jejunio, parum singuli, etsi omnium quantitas esset notabilis, non peccaret mortaliter; quia deficit unius modicæ materiæ cum alia continuatio. Sane

DISPUTATIO TERTIA

DE VITIIS QUÆ VIRTUTI RELIGIONIS ADVERSANTUR

Q. *Quænam vitia virtuti Religionis adversantur?*

R. Vitia, quæ virtuti Religionis adversantur, duplicis sunt generis:

Alia adversantur Religioni *per excessum*, non quod Deus possit cultu nimio adorari, cum dignus sit cultu infinito; sed quod ei cultus exhibeatur vel *pravus in se*, vel *inordinatus in modo*. Vitia hæc *superstitionis* vocabulo solent in Scholis indicari.

Alia autem Religioni adversantur *per defectum*: hæc autem *irreligiositatis* nomine significantur.

Hæc omnia peccata ex genere suo gravissima sunt; cum opponantur virtuti inter morales præstantissimæ, id est religioni.

CAPUT PRIMUM

DE SUPERSTITIONE 1

Q. *Quid de superstitione?*

R. Superstitionem (sic dictam a gentilibus, qui Deos suos deprecabantur, ut filios sibi *superstites* haberent) definimus cum d. Thoma:

præceptum sanctificandi festa in qualibet persona terminatur: nec per plures personas gravis alicui fit injuria (ut fieret, si quis pluribus juberet, ut singuli aliquid parum furentur). Neque enim servi sic laborantes impediuntur, quominus possint sufficienter divino cultui vacare.

1) Hic tria monita sint ad praxim spectantia:

Monitum *Ambrosii Stapf:* « in evellendis opinionibus superstitiosis multa prudentia et animi sobrietate opus est. Equidem si talis opinio directe religioni aut bonis moribus adversatur, utique omni modo et quantocyus extirpari debet. Dum vero ejusmodi opiniunculæ vix non innocuæ videntur, et simul a multa antiquitate plurimum vigoris acceperunt, prudens animarum pastor illas non quidem confirmabit; attamen ad tempus dissimulare, atque studium suum eo dirigere debet, ut successive, atque per solidam institutionem ætatis præsertim juvenilis, ea eliminet. Qui importune et concitato impetu in obvias quasque superstitiones invehitur, plurimos quidem offendet; sed vix aliquem corriget; et illi non absimilis videtur, qui aquam non sat limpidam vehementi agitatione adhuc turbidiorem reddit. Unde cum servi dicerent: *Vis, imus et colligimus zizania?* paterfamilias ait: *Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum.* Matth. 13. 28. — Præterea non omne, quod profano hujus temporis genio displicet, mox superstitiosum censeri debet. Præ reliquis animarum pastor illis invigilet, qui studio et lucri causa opiniones superstitiosas *divulgant*, dum e. g. hujus furfuris libros et paeglias venditant, de arcanis gloriantur etc. » § 177; et 171.

Monitum *Episcopi Bouvier*: « Parochi, concionatores, catechistæ et ii omnes, qui

vitium Religioni oppositum secundum excessum .... quod exhibet cultum divinum vel cui non debet, vel eo modo quo non debet [1].

Ex quo patet, superstitionem esse spectandam et *ex parte rei*, quæ cultu donatur; et *ex parte modi*, quo cultus ille exercetur.

1 *Ex parte rei* triplex est superstitionis species: *idololatria*, *divinatio*, et *vana observantia* — Vel enim creatura colitur *tanquam Deus* et *loco Dei*, et sic oritur *idololatria* — Vel ab ipsa tanquam a Deo petitur rerum occultarum cognitio, et est *divinatio* — Vel demum aliquod imploratur auxilium, et est *vana observantia*.

Quæ omnia natura sua *mortalia* sunt; cum *gravem* Deo irrogent irreverentiam tribuendo creaturæ quod Deo soli debetur.

2 *Ex parte modi* potest cultus ipse vel *falsus* esse, vel *turpis*, vel *superfluus* — *Falsus*, si quid falsi significet, v. g. si quis uteretur cæremoniis Judaicis, quæ Christum venturum significabant — *Turpis*, si quædam contineat Deo injuriosa, v. g. si quis suis in precibus induceret verba inhonesta et contumeliosa — *Superfluus* denique, si nihil conferat ad verum cultum Dei, v. g. si quis non vellet Missam audire, vel sacram Synaxim suscipere, nisi a tali Sacerdote.

Ultima species, secluso scandalo, ordinarie *venialis* tantum censetur; quia materia levis est, et potius est dicenda mera simplicitas, quam positiva irreverentia.

Aliæ vero semper *mortales* sunt; quia *graviter* repugnant honori et cultui divino, qui sola veritate nititur.

Ex Constitutione *Omnipotens* Gregorii XV malefici et sortilegi cum diabolo pactum facientes, a fideque apostatantes et alios lædentes sunt denuntiandi. — Quod item valet de omnibus superstitiosis, si hæresis suspicionem tribuant [2]. — Ex Bulla vero *In generali* Benedicti XIV

munus populum christianum erudiendi habent, enumerent tantum eas superstitiones, quæ notæ sunt in suis regionibus, ne alias potius edoceant, quam ab eis avertant » *De Decal.* ubi de *magia*. — Ita etiam *Gousset*.

Monitum *S. Alphonsi Nostri:* « advertunt, quod in dubio præsumendus est aliquis effectus potius provenire a causa naturali, quam a superstitione; ita Sporer cum d. Augustino, Sanchez, Layman, Elbel, Croix, et Salmanticenses cum s. Thoma, qui docet 2. 2. q. 60 a. 4: *ubi non apparent manifesta indicia de malitia alicujus, debemus id ut bonum habere, in meliorem partem interpretando quod dubium est.* Recte tamen consulunt AA. cit. tunc præmitti protestationem nolendi effectum, si aliqua superstitio adsit ». *Opus Mor. l.* 3. *n.* 20.

1) 2. 2. q. 92. a. 1 — *V.* Valsecchi, *Fondamenti della Religione, L.* 3. *c.* 15.

2) Superstitiones hanc suspicionem tribuunt « cum sont factæ cum pacto aut invocatione expressa dæmonis, aut eum adorando, aut certos psalmos aut preces recitando, quibus videtur in auxilium invocari ille: aut hostiis consecratis, chrismate, aut alio sancto abutendo, aut si illas ex professo docuerint vel docti fuerint, aut si effectum consecutæ sint ». Ita s. Alphonsus, *Hom. Ap. Tract.* XIII, *n.* 78.

Sacerdotes Sacrificio ad sortilegia abutentes puniuntur perpetua inhabilitate ad Missam celebrandam [1].

Synodus Novariensis reservat sub n. 2° *quascumque superstitiones cum abusu rerum sacrarum, aut cum expressa dæmonis invocatione.*

Ad hanc autem reservationem requiritur:

1 Ut *res sit sacra:* quo nomine intelliguntur omnia, *quæ consecratione aut benedictione ecclesiastica Sacrorum albo recensentur*, uti Olea consecrata ab Episcopo, templa, aqua lustralis, reliquiæ Sanctorum, etc.

2 Ut dæmonis invocatio fiat verbis, vel scriptis eam significantibus, neque censeatur sufficere opus quodcumque licet superstitiosum.

Articulus I. — DE IDOLOLATRIA [2]

Q. *Quid est idololatria, quotuplex, et quale peccatum?*

R. Ad 1: Idololatria ex communi Doctorum definiri potest: *cultus divinæ creaturæ exhibitus*, quo nempe creatura tanquam Deus habetur et adoratur [3]. Dicta est ab *idolo* simulacro, et *latria* cultu.

R. Ad 2: Idololatria triplex est: *perfecta, imperfecta, simulata. Prima* creaturæ defert divinam honorem *falso* putans, eam esse Deum. *Altera* defert quidem creaturæ honorem divinum, sed externum vel ex mera animi cupiditate, vel ex odio veri Dei, utique sciens eandem divinitate carere: hæc omnium est gravissima ob adeo pravam voluntatem. *Tertia* honorem illum creaturæ exhibet solo metu mortis, uti Christianis quibusdam accidit tempore persecutionum.

R. Ad 3: Est idololatria scelus profecto atrocissimum, quod sic ostendit Angelicus: *sicut in terrena Republica gravissimum esse videtur, quod aliquis honorem regium alteri impendat; quam vero Regi...; ita in peccatis quæ contra Deum committuntur; quæ tamen sunt maxima, gravissimum esse videtur, quod aliquis honorem divinum creaturæ impendat; quia quantum in se est, facit alium Deum*

1) Hæc pœna non incurritur, nisi accedente declaratione saltem criminis: ita s. Pœnitentiaria 10 feb. 1785, referente Pavona — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 6. *n.* 705.

2) Ajunt occasionem idololatriæ præbuisse homines, qui ad memoriam avorum conservandam, eorum faciebant imagines. Paulatim autem obliviscentes notitiam veri Dei, in illis imaginibus aliquid fingebant divinitatis: ita enim videtur ex *Sap. c.* 14 — Jam porro a tempore Thare et Nachor progenitorum Abraham erant idola, ut habetur *Jos.* 24. *V.* Suarez, *De superstitione* — Bergier, *Dizionario ecc.* V° *Idolatria, Paganesimo* — Veith, *Sacra Scriptura, De Libro Sap. n.* 71 — A' Lapide, *In Sap. c.* 14.

3) Hæc est *formalis;* datur enim etiam *practica* « Nempe quisquis libidini, vel avaritiæ, vel cuivis alii vitio indulget, hoc ipso a Deo avulsus vitam et vires suas turpissimo idolo impendit: quam ob rem s. Paulus avaritiam diserte *simulacrorum servitutem* nominat. Col. 3. 5. » Stapf § 174.

in mundo [1]. Unde merito a s. Gregorio Nazianzeno ea vocatur *extremum et primum malorum* [2]; quod quidem primo hoc Decalogi præcepto prohibetur: *non habebis Deos alienos coram me.*

Articulus II. — DE DIVINATIONE

Q. 1. *Quid est divinatio?*

R. Divinatio (quasi *divina actio*, vel *divina notio*) est *tacita vel expressa dæmonis invocatio ad cognoscendas res futuras vel occultas.*

Dicitur *tacita vel expressa;* quia duplici modo ea fieri potest: vel adhibendo ad dæmonis opem implorandam media quædam *ex se* inutilia et inefficacia, et dicitur *tacita* [3]. Vel illud dæmonis auxilium *expresse* invocando, et dicitur *expressa.*

Variæ sunt divinationis species [4]. Nos præcipuas indicabimus:

1 Est *pythonismus*, cum nempe dæmon alicujus viri vel fœminæ corpus occupans vocesque illinc emittens, futura prænuntiat aut occulta patefacit; — 2 *oraculum*, cum consultus dæmon in simulacris delitescens respondet; — 3 *vaticinium*, cum dæmon ad futura et occulta significanda utitur opera pseudo-prophetarum, sicque falsis vel ambiguis suis responsis plebeculam incautam ludificatur; — 4 *aruspicium*, cum spirantia immolatarum pecudum viscera consulendo futura aperire præsumunt *aruspices*. Dicitur *augurium*, cum ex avium garritu; *auspicium*, cum ex eorum pastu, volatu et situ futurorum prædictionem enituntur deducere; — 5 *negromantia*, quando dæmones per mortuos, vel per revocatos ad vitam sua ferunt eloquia; — 6 *chiromantia*, cum alicui inspecta manus dexteræ vel sinistræ palma, prædicitur tota ejus vitæ series; — 7 *astrologia judiciaria*, qua ex siderum motu quidam putant futura etiam libere *contingentia* vaticinari se posse; — 8 *sortilegium*, cum futurorum et occultorum manifestatio a sorte, v. g. taxillorum jactu deducitur; — 9 *præstigium*, cum dæmon apparitionibus oculos perstringit; — 10 *physiognomia*, si ex lineamentis vultus; — 11 *omen*, si ex aliquo casu; — 12 *oniromantia*, si per somnia; — 13 *geomantia*, si per figuram in terra; —

1) 2. 2. q. 94. a 3. 2) Orat. 38.

3) Et merito; cum enim talis rerum cognitio a Deo haberi nequeat, qui media inutilia non instituit; neque ab Angelis, qui illis non utuntur, sequitur prædictam occultorum notitiam a dæmone expectari, qui in his se facile immiscet, ut homines ad cultum sui trahat.

4) Sixtus v celebri Bulla *Cœli et terræ* anno 1586 varias enumerat species et expresse damnat. Et Urbanus VIII anno 1631 dispositionem Sixti v confirmavit, auxitque.

14 *hydromantia*, si in aqua; — 15 *aëromantia*, si in aëre; — 16 *pyromantia*, si ex igne quis divinare præsumat [1].

Quæ omnia ex genere suo *mortalia* sunt; societas enim cum dæmone est magnus Dei contemptus, cum ei dæmon sit perpetuus hostis. Hinc Apostolus: *nolo vos socios fieri dæmoniorum* [2]. — Omnes tamen hæ species materialiter tantum inter se distinguuntur; cum unum terminum habeant, et media diversa specialiter in mores non influant.

Excipitur *expressa* dæmonis invocatio, quæ in confessione est aperienda; cum sæpe adjuncta habeat alia peccata, v. g. hæresim, dæmonis adorationem, ac maxime scandalum.

Q. 2. *Quid sentiendum de mortuorum apparitionibus?*

R. Certum est mortuorum apparitiones esse possibiles, Deo volente; cum bene possit suscitare qui potuit creare, et plurimas genuina historia enarret. Unde dicimus eas non esse tam facile irrisionibus et contemptu excipiendas, uti quibusdam familiare est; quamvis caute admodum iisdem fides sit adhibenda, cum innumeræ diffusæ sint hac super re narratiunculæ prorsus fabulosæ vel ad timorem incutiendum vel ad simplices decipiendos consarcinatæ [3].

Q. 3. *Quid de iis, qui somniis fidem habent?*

1) Explicantur nomina præcipua circa hanc materiam:

Astrologia ducitur a græco *astron*, stella; et *logos*, sermo — Aëromantia ab *aër*, aër; et *manteuô*, divinare — Amuletum sic dicitur ab *emollire*, quasi noxia emolliat, ut avertat — Chiromantia a *chéir*, manus — Physiognomia a *phisis*, natura — Geomantia a *gea*, terra — Hydromantia ab *hydôr*, aqua — Idololatria ab *eidôlon*, idolum, simulacrum — Lamia a *laimos*, gula: lamias dicebant devorare quos possent invenire pueros. Dicuntur etiam *sagæ* a sagacitate. Dicuntur etiam teterrimæ istæ *striges* ab avi quadam nocturna, *strix* dicta, quæ noctu stridendo volat, derelictosque infantes e cunis rapit, eorumque sanguinem absorbet — Magus a *magos*, sapiens; vel a *megos*, magnus — Negromantia a latino *niger* — Omen, quasi *ex ore veniens* — Oniromantia ab *oneiros*, somnium — Oraculum, quasi illi insit *divina oratio* — Pyromantia a *pyr*, ignis — Pythonismus ita dicitur, quia sic divinantes responsa ferebant insidentes tripodi, qui coopertus erat pelle serpentis Pythonis ab Apolline interfecti.

2) 1. Cor. 10.

3) Hic etiam plures potest partes habere hominis phantasia; quam enim præpotens sit, quotque maiorum causa, philosophi passim probant ineluctabilibus argumentis et factis (*V.* Muratori, *Della forza della fantasia umana*). Talis v. g. fuit peritorum judicio morbus, qui per Ungariam olim grassabatur: putabant de nocte mortuos a sepulchris exire et sanguinem vivorum dormientium sugere (isti vulgo dicebantur *Vampirii*). Inanis hæc credulitas tanto percutiebat homines timore, ut ipsi verum morbum contraherent — *V.* Feller, *Catechismo filosofico* — Bouvier, *Inst. Theol. de I præc. Decal.*

Docent communiter Theologi juxta Concinam, abstinendum esse a pacto, quo duo conveniunt, ut qui prior obierit, appareat viventi, et statum salutis suæ ei manifestet. Quia est futilum, temerarium ac periculosum; nam hoc pacto, si illud scit dæmon, abuti potest ad viventis deceptionem.

R. Quatuor somniorum genera sunt:

1 *Naturalia*, quæ oriuntur a causis naturalibus, v. g. occupationibus vel temperamento; — 2 *casualia*, quæ oriuntur ex diverso in mente nostra phantasticarum idearum concursu; — 3 *quæ sunt a Deo* juxta illud: *si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum* [1]; — 4 *quæ sunt a dæmone*, qui phantasiam commovendo in mente somnia procreat.

His positis dicimus:

1 Ex *somniis naturalibus* superstitiosum non est conjicere præsentem corporis valetudinem, vel etiam statum ejusdem futurum; quia inter hæc intercedit vera et naturalis connexio [2]. Esset tamen superstitiosum inde conjicere futura, quæ dicuntur *libere contingentia*, cum hæc nonnisi a libera ac volubili hominis voluntate proficiscantur.

2. Ex *somniis casualibus* nefas est et superstitiosum futura deducere; quia hoc ipso, quod sunt *casualia*, nullo modo possunt esse idonea et accomodata ad rem quamlibet significandam. Non videretur tamen peccare *mortaliter* qui ob somnium præcedens omittit vel ponit actionem *indifferentem;* quia id potius ex quadam animi simplicitate vel nimia timiditate provenire videtur, v. g. si quis omitteret deambulationem, quia somniavit se fore in ea proditorie hoc vel altero die interficiendum [3].

3 *Somniis, quæ sunt certo*, vel *probabilius a Deo*, tenemur fidem adhibere; cum revera aliquando ita locuturum se promiserit.

4 Tandem *somniis diabolicis* credere est *mortale* (nisi ignorantia vel simplicitas excuset); cum sit veritatem fundare in mendacio, ac societatem cum dæmone inire. Hoc sensu dicitur: *non augurabimini, nec observabitis somnia* [4].

Sed quomodo (dices) *somnia hæc poterunt dignosci, et a se invicem discriminari?* — En regula:

Si somnium impellit ad bonum, v. g. vel ad fugam alicujus peccati, vel ad actum charitatis, merito *a Deo* esse censebitur, a quo sunt

1) Num. 12.

2) « Ils v. g. medici uti possunt ad applicanda convenientia remedia; confessarii ad prohibendas certas lectiones, collocutiones, frequentationes, ex quibus turpia nascuntur in imaginatione etiam inter somnum ». Ita *Bouvier*.

3) Item neque illico *graviter* damnandus videtur, qui rationem habet numerorum quos somniavit; hoc enim non aliud esse videtur, quam vel rudis simplicitas, vel tenuis credentia, vel inanis quædam jocatio.

Quod dicunt ordinarie currere etiam de illis, qui ad numeros inveniendos libris utuntur *cabalisticis*, ut ajunt, vel ex certo eventu eos confingere student.

4) Lev. 19.

omnia bona: semper tamen cum magna humilitate et timore, cum diabolus sæpe se transfiguret *in Angelum lucis.* — Aliter erit, si somnium impellit ad malum, vel ad quidpiam indiscretum atque imprudens; nam ex operibus dignoscitur vir.

Pariter si quis post somnium se sentiat alacriorem ad bonum et in proprii officii munera promptiorem, prudenter existimatur somnium esse a Deo — Secus si quis animo perturbatum se sentiat, et minus promptum experiatur.

Quod si adhuc dubium remaneat, præstat somnium habere uti immissum a dæmone; quia Deus cum immittit somnia, simul etiam reddit hominem certum vel quasi certum, quod ab ipso sint immissa.

Q. 4. *Quid dicendum de chiromantia?*

R. Multis abhinc sæculis circumvagantur viri atque mulieres, vulgo *zingari* (gens est vagabunda, socors, rapax, ferox, quæ ab India per totam Europam sæculo XV disseminata est). Qui impie jactitant, se bonam vel malam cujuscumque fortunam vaticinari ex lineamentorum in fronte, in facie, ac præsertim in manibus inspectione [1].

Hanc nos dicimus esse veram speciem divinationis, ideoque rem prorsus illicitam ac nefandam; quæ enim proportio est mediorum ad finem? Unde *graviter* peccant qui talem, ac tam horridam artem exercent, etiam ratione scandali.

Qui vero eosdem adeunt manus iis ostendentes, ut bonam vel malam fortunam suam ediscant, item *mortaliter* peccant, si firmam eorum dicteriis fidem adhibeant, vel *grave* scandalum proximo præbeant. *Venialiter* vero, si id ob solam curiositatem vel mera ridendi gratia peragant, uti communiter solet contingere [2].

Q. 5. *Quid de astrologia sentiendum est?*

R. Astrologia, seu scientia astrorum, duplicis est generis: est alia *naturalis*, alia *judiciaria.*

Per *primam* homines ex siderum situ, motu, ortu et occasu vaticinantes prædicunt nonnullos effectus *certos*, qui nempe ex siderum et planetarum conversionibus, ac cursu necessario consequuntur, uti v. g. eclipses; nonnullos autem *incertos*, id est naturales quidem, sed *contingenter* futuros, uti sunt venti, pluviæ, tempestates.

Per *alteram* vero ex iisdem causis vaticinari præsumunt etiam quæ pendent a libera hominum voluntate, v. g. matrimonia, exitia, bella, et paces familiarum et imperiorum — His positis, dicimus:

1) *V.* Bergier, *Dizionario ecc. Append.* V° Zingari.

2) Huc revocantur quæ Cod. pœn. Albertinus habet quoad vagos et otiosos, *art.* 450 *et seqq.* — C. A. civ. § 261, 262.

1 Astrologia *naturalis* pro parte, qua prædicit effectus *necessarios*, non solum licita, sed valde laudabilis est; cum inserviat ad tempora designanda. Pro parte vero, qua prædicit effectus quidem naturales, sed *non necessarios*, quatenus nempe iis obstare possunt causæ innumeræ item naturales, licita quidem est, sed plerumque vana; quia nos latet quæ vis sideribus insita sit, quæve potestas.

2 Astrologia *judiciaria* prorsus illicita est et superstitiosa; quia corpora cœlestia in libera hominum voluntate nihil omnino queunt, cum necessario moveantur. Unde dicitur: *a signis cœli nolite metuere* [1] — Et Sixtus v an. 1585 eam damnavit [2]; Urbanus vero VIII an. 1631 prohibuit omnes libros ea de re — Hæc autem scientia, si fundatur in astris ut *signis*, est sola divinatio; si ut *causis*, est etiam hæresis; quia tollitur libertas.

Ex his patet quam vanæ sint prædictiones, quæ quotannis evulgantur per ephemerides, vulgo *almanacchi* [3]. A nemine tamen uti superstitiosæ habentur; sed ad summum temeritates, mendacia, vel potius quidam mentis joci sane irridendi, uti bene observat *Bouvier*.

Q. 6. *Quid sentiendum de virga divinatoria?*

R. Virga divinatoria (cujus prima mentio facta est, ut ajunt, sæculo XV) ex corylo est, ac bifurcata. Ea utuntur ad inveniendos thesauros, venas aquarum, transpositos agrorum limites, homicidas etc. Illius usum aliqui naturalem defendunt; ad merito id negant Continuator Tournely, Malebrahe, Le Brun aliique; nam sola intentio nihil conferre potest ad motum physicum: porro virga movetur juxta mentem ferentis, ita ut si ille metalla quærat, non aquam, virga non moveatur si invenit aquam, et vicissim.

Adde ipsam remanere immotam in manibus illius, qui protestatur, se nihil velle superstitiosi, uti exempla probant.

Q. 7. *Quid sentiendum de usu sortium?*

R. Sortes aliæ sunt *divisoriæ*, aliæ *consultoriæ*, aliæ *divinatoriæ* [4].

1 *Divisoriæ*, quæ adhibentur v. g. ad componendas lites, utraque parte consentiente, licitæ sunt; cum nihil contineant superstitiosi, sed sint veluti quædam species contractus: et probantur etiam in Scripturis his verbis: *contradictiones comprimit sors* [5]. — Excipe *ex jure positivo* electiones omnes ad prælaturas et beneficia ecclesiastica [6].

1) Jerem. 10.

2) Si fiat de persona particulari, illicita est; etsi non ut certo, sed ut conjecturaliter fiat, aut etiam cum protestatione, ex Sixto v. — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *n.* 10.

3) *Almanach* ducitur a verbis arabibus *al* articulus, et *manach* supputare.

4) *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* V° Sorte, Sorti de' Santi.

5) Prov. 18.

6) C. Eccl. de sort.

quæ a Spiritus Sancti inspiratione, ut ait s. Thomas, fieri debent: quod valet etiam de litibus circa eadem beneficia [1].

2 *Consultoriæ*, quibus inquiritur quid in hac vel illa re sit agendum, nisi eæ fiant divina inspiratione (ut contigit in electione Matthiæ [2]), sunt illicitæ prorsus; quia continent tentationem Dei, ac periculum diabolicæ fraudis.

3 *Divinatoriæ*, quibus inquiritur per taxillorum projectum rei occultæ vel futuræ cognitio (et dicitur etiam *sortilegium*), nullo modo sustinentur; cum neque ex natura sua, neque rerum ceterarum, neque ex Dei aut Ecclesiæ institutione sortitio hæc ullam vim habeat ad prædictos effectus.

Si tamen ad sortem ponendam impellat Deus ipse (quod vix unquam existimari debet) tunc licita erit; sicuti licita fuit Josue, quando ea usus est ad occultum Achan scelus explorandum [3].

Articulus III. — DE VANA OBSERVANTIA

Q. 1. *Quid est vana observantia?*

R. *Vana observantia* in eo consistit, quod quis ad effectum aliquem obtinendum media adhibet vana et inutilia, quæ nempe neque ex natura sua, neque a Deo, neque ab Ecclesia ad illum effectum ordinata sunt: ita s. Thomas [4].

Convenit cum divinatione, eo quod utraque nitatur implorato dæmonis auxilio et pacto inito cum eo: *differt*, quia divinatio ordinatur ad cognitionem occultorum, vana autem observantia ad quoscumque obtinendos effectus.

Hæc porro *grande* peccatum est; *tum* quia nititur quasi dæmonis pacto (etsi enim non invocetur expresse, invocatur æquivalenter; nam cum rebus vanis se Deus non immisceat, effectus non potest nisi a dæmone expectari); *tum* quia tribuit honorem divinum creaturæ ab ipsa expectando quod debet attendi a solo Deo. At multoties a *mortali* excusatur ratione ignorantiæ, vel inconsiderationis [5].

1) Attamen *probabilius* censent Salmanticenses, Suarez, Sanchez, Layman hoc tantum vetari, adeo ut si sors usurpetur, electiones sint illicitæ, sed validæ. Sane nullibi declarantur invalidæ, si excipiatur electio Prælati cum jurisdictione ex *C. Quia propter de elect.*

2) Act. 1.

3) Jos. 7.

4) 2. 2. q. 96. a. 1.

5) *V.* Liguori, *Opus Mor. L.* 3. *nn.* 17 *et seqq.* ubi quæstiones plurimas ad praxim pertinentes evolvit — Ferraris, *Bibliot.* V° Superstitio.

« Concernant les personnes qui font des actes de superstition par ignorance ou par simplicité, le confesseur les instruira, et les engagera à renoncer à toutes pratiques

Quadruplex est vanæ observantiæ *species :*

1 Si observentur inutilia ad aliquid cognoscendum, dicitur *ars notoria.* Sic peccant stultissimi illi, qui elaboratam potionem sumunt, ut illico docti evadant.

2 Si inutilia observentur ad obtinendam sanitatem, dicitur *observatio sanitatum.* Sic peccant qui nomina ignota certasque inanes cæremonias usurpant ad animalia fuganda; vel qui amuleta, involuera vel quid simile ideo collo deferunt.

3 Si ex consideratione alicujus futilis eventus decernatur quid sit futurum, dicitur *observantia eventuum :* esset si quis recusaret cum tredecim in mensa sedere, quasi id mortis sit signum [1]. Quamvis hoc plerumque valeat excusari, cum nulla huic rei vera adhibeatur fides; sed quædam simplex sit ac inanis formido.

4 Si observantia versetur circa corpora varie immutanda, aliosque miros vel noxios effectus producendos, dicitur *magia* vel *maleficium.*

Q. 2. *Quid est magia, quotuplex, et quale peccatum?*

R. *Magorum* vocabulo græci et orientales intelligebant *sapientes,* eos præsertim, qui *astronomiam* ex professo colebant. Postea vero

superstitieuses. Il évitera toutefois, par prudence, de taxer de péché mortel telle ou telle observance, et de leur faire promettre qu'elles y renonceront, s'il n'a pas lieu d'espérer l'exécution de cette promesse. C'est en vain, par exemple, qu'on tenterait de détruire le préjugé superstitieux de certaines femmes qui, après leur couches, ne veulent pas commencer à aller à la messe en vendredi; ou qui ne veulent pas filer ni faire la lessive en certains jours, craignant qu'il leur arrive quelque malheur : « Quis infirmatur et egò non « infirmor ? 2. Cor. 2 ». Ita *Gousset.*

1) Non semper numerorum ratio uti superstitiosa habenda est: sed quando numero ut tali tota exhibetur fides; cum revera inter causam et affectum nulla tunc proportio sit. Sed aliter est si ideo numerus usurpetur, quia ab Ecclesia est præscriptus ad indulgentias consequendas, ad pœnitentiam agendam, ad cultum religiose exercendum, ut patet ex propositione 64 proscripta a Pio VI Bulla *Auctorem fidei.*

Idem est, si numerus mysticam significationem includat, vel in alterius rei cognitionem nos faciat venire; tunc enim laudabiliter numerorum ratio observatur, et firmat veritatem, ac quasi tessera et professio fidei nostræ est: quod et Ecclesia commendat, et Scriptura usurpat; quare falso nos superstitionis accusant Protestantes. Sic sacer est numerus *ternarius,* quia tres Trinitatis personas refert, tres dies sepulturæ Christi, tres annos prædicationis illius: sacer est numerus *quinarius* in honorem quinque plagarum Salvatoris; numerus *septenarius,* quia in mentem revocat sex dies creationis et septimum, quo requievit Dominus: *novenarius* in honorem novem mensium, quibus fuit Christus in utero matris, item in gloriam Trinitatis; tres nempe dantur ad indicandum tres esse personas, æqualiter dantur ad indicandum tres personas esse coæquales; sicque illius mysterii fides in ipsis idiotis firmatur: *trigesimus,* qui refert triginta annos vitæ privatæ Redemptoris nostri: *trigesimustertius,* qui memoriæ reducit totam illius mortalis vitæ periodum etc. — *V.* Bouvier, *Inst. Theol.* de Decal. pun. 3 *de vana obser.* — Bergier, *Diction.*, V° *Novene* — Stapf, § 174.

magiæ nomen ad sensum alium pedetentim translatum est, et adhibitum ad eam *artem significandam, per quam fiunt opera insolita et mira per causas insolitas.*

Magia alia est *naturalis;* alia *superstitiosa.* — Prima *operatur mira et insolita per causas naturales, sed occultas,* v. g. per operationes physicas et astronomicas. Hæc licita profecto est; cum nihil mali in se complectatur, imo hominum industriam mirifice juvet — Altera autem *operatur mira quædam vires humanas prorsus excedentia ex pacto explicito vel implicito cum diabolo.* Et hæc mala est et abominosa, divinæ majestatis læsiva, ac vehementem suspicionem ingerens hæreseos [1].

Dari *magiam naturalem* nulli dubium est: imo quotidie ea utiliter usurpatur — Sed neque dubium esse potest, ipsam *magiam superstitiosam* admittendam esse. *Negari non potest,* ait Suarez, *sine errore in fide magos extitisse* [2]; quis enim ignorat quod de magis Pharaonis legitur in Exodo? [3] quod docet s. Matthæus de Pseudoprophetis, *qui faciunt signa et prodigia?* [4] quod tradit Historia sacra de Simone mago [5], et Historia Ecclesiastica de aliis sine numero? Quæ quidem omnia si ex una parte naturaliter explicari nequeunt [6]; ex alia parte nulla adsignari potest repugnantia, si fieri credantur ope dæmonis; neque enim repugnat, quod mali spiritus consocientur hominibus — Sane nonne, Deo permittente, nobis ubique insidiantur, et diu noctuque circumeunt quærentes quem devorent?

Q. 3. *Quid de maleficio?*

R. Est maleficium *vis aliis nocendi ex pacto, et cooperatione dæmonis.* Differt a magia, quod hæc intendat facere *mira;* illud autem dirigatur *ad noxia.*

Continet autem triplicem malitiam *mortalem:* contra religionem, charitatem et justitiam; quia et Deo *gravem* et proximo damnosam irrogat injuriam. Hinc malefici excommunicantur [7].

Maleficium tollitur *tum* oratione, nempe exorcismis ideo institutis;

1) *V.* Scotti, *Teoremi, p. 2. Teor.* 8. § 11; et *Catechismo Medico, p. 2. c. 7.*

2) Hodie nomine *magorum* ii intelliguntur, qui superstitiosi sunt

3) Exod. 7, et 8.   4) Matth. 14.   5) Act. 8.

6) Maxima quidem est imaginationis vis, ut patet ex noctambulis illis, qui fervidis spiritibus abundantes, musculorumque vi excitati in somnis mira faciunt — *V.* Soave, *Instituzioni di Logica ecc.* — Galuppi, *Elementi di Filosofia.*

At hæc talia semper sunt, quæ ipsi vigiles in usu habent, et humanas vires haud superant; sed magica ars versatur circa incognita omnino, occulta, dissita, quæque humanum captum atque virtutem undequaque vincunt.

7) C. *si quis ariolos.*

tum medicina, quatenus corrigit humores a dæmone commotos; *tum* remotione signi, cui diabolicum pactum adnexum est. Non tamen potest tolli alio maleficio; cum hoc sit intrinsece malum 1.

Q. 4. *Quid sentiendum de lamiis, seu strigibus?*

R. Lamiæ dicuntur illæ perditi moris mulieres, quæ ope demonum hominibus insidiantur, noxia quæque contra ipsos moliendo omni incantationum ac maleficiorum genere.

Non ignoramus temporibus hisce nostris quosdam esse, qui se *præjudiciis vacuos* jactantes affirmare non dubitant, inter aniles fabellas esse amandandum quidquid ab hominibus ope dæmonis peractum referatur. Nos vero licet concedamus non omnia, quæ circumferuntur esse credenda; cum multa naturaliter bene explicentur: absit tamen, ut ideo doctrinæ veritatem denegemus; nam error est vitium hominis, non veritatis 2.

Imo d. Thomas, qui omnium non solum Theologorum, sed etiam Philosophorum princeps jure merito dici debet, jam pridem scripserat hanc opinandi, et loquendi rationem ortum ducere e quadam incredulitatis radice; cum sic ostendat se minime credere, quod sint

1) *Quomodo autem dirigendi sunt magi, malefici et divinatores?*

R. Monendi vehementissime sunt:

1 Ut pactum si quod habeant cum dæmone aut commercium, omnino adjurent ac disrumpant, et libros, chirographa, schedulas et alia id genus comburant; alioquin non ex animo illud commercium detestarentur.

2 Ut damna proximo illata resarciant, uti postulat jus. Item præstat eos examinare de idololatria, apostasia, etc.; cum hæc sæpe divinationem ac maleficium comitentur — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 28.

2) Quod multo magis valet de *possessione*, et *obsessione*. *Possessio* in eo consistit, ut dæmon corpori humano quodam modo uniatur, et in illo et per illud extraordinaria operetur. Quod si dæmon in corpore hominis residere non videatur, sed tantum exterue operetur illud variis modis vexando, tunc habetur *obsessio*.

Veras dari *possessiones* et *obsessiones* sine errore in fide negari non potest. Constat ex variis Scripturæ locis (1. *Reg.* 16; *Mar.* 16; *Matth.* 17. *etc.*). Constat ex perpetua traditione, ac PP. sensu (Klee, *Storia de' dogmi, T.* 1. *pag.* 249). Hinc et exorcismos habemus, quorum exercitium testatur Tridentinum (*sess.* 23. *c.* 2), semper in usu fuisse apud Ecclesiam. Quæ porro ad sensum metaphoricum haud possunt detorqueri.

Neque hæc repugnant; attenta enim dæmonum natura, eorum magna virtute, eorumque per aërem præsentia, fieri certe potest, ut corpora hominum intime pervadant. Hac in re clarissimum medicinæ professorem Laur. Martini (in suis *Elementis medicinæ Forensis*, cap. 3) audiant scioli: *nos Ecclesiæ integram fidem præstamus; idcirco de energumenis non dubitamus.*

Etsi autem et hodie hac de re exempla non desint; frequentiora tamen fuerunt primis Ecclesiæ sæculis: quod quidem fuit, Deo permittente, tum ut ejus gloria manifestaretur, tum ut melius veritas christianæ religionis innotesceret etc.

Quomodo a dæmone vexati dirigendi, v. Liguori, *Praxis nn.* 160, *et seqq.*

dæmones, quodque ex *subtilitate naturæ suæ* multa valeant operari, quæ vires humanas superant.

Imo docent Theologi opiniones istas esse etiam periculosas *in se*, et valde injuriosas Ecclesiæ Catholicæ, quippe quæ contra lamias sive striges pœnas indixit gravissimas [1].

Corollarium — *De* Magnetismo, *ut vocant* animali, *seu* Mesmerismo

Q. *Quid de Magnetismo, ut vocant animali, seu Mesmerismo?*

R. 1: Sub fine sæculi decimi octavi (an. 1779) quidam Fridericus Antonius Mesmer medicus Germanicus librum edidit, in quo contra communes physicorum doctrinas catenus in Scholis acceptas, tradebat existere *quoddam fluidum subtile ad instar electricismi in toto orbe diffusum, cujus actio præcipue esset in corpora animalia.* Contendebat insuper *hoc fluido* facillime posse medicos uti non solum ad cognoscendos humani corporis morbos, sed etiam ad eos curandos et expellendos.

Ejus doctrina in Gallia præsertim propagari cœpit, et a suo auctore nomen accepit *Schola Mesmeriana*, seu *Magnetismus animalis*, dictus etiam simpliciter *Mesmerismus.* Sed a gravissimis deinde medicis et physicæ professoribus refutata, imo et a diversis Accademiis expresse damnata tanquam falsa, prorsus insulsa et magis ridiculi ludionis seu histrionis, quam viri medici propria, penitus exolevit [2].

R. 2: Quod non erat optandum maxime, adhuc ætate nostra, et paucis abhinc annis, *Magnetismus* seu *Mesmerismus* iterum revixit, et fuit a morte sua quasi revocatus, primo quidem in Gallia, postea vero etiam in Italia et alibi. Imo talibus ac tantis methodis seu formis a quibusdam medicis exornatus fuit atque adhibitus, ut jure merito inter Moralistas exortum sit dubium, utrum Christianæ Religionis puritati et sanctitati adversetur, et habendus sit tanquam species quædam *divinationis* aut *vanæ observantiæ*, necne? [3]

1) *V.* P. Perrone *de Angelis* Append. *de dæmonum cum hominibus commercio* — Concina, *L. 3. in Decalogo* — Delrio, *Disquisitionum Magicarum libri sex* — Tartarotti, *Del Congresso notturno delle Lammie ecc.*

2) *V.* Feller, *Dizionario storico*, V° Mesmer.

3) Imo nonnulli impudentissimi eo usque progressi sunt, ut catholicæ fidei miracula habeant veluti totidem magnetismi effectus. Insaniæ portentum est; quæ enim conventio signorum nostrorum cum magneticorum nugis? Ubi in veris miraculis ridiculosi apparatus, ubi convulsiones, ubi detorsiones, ubi somnus, ubi tactus et alia, quæ in magnetismo videre est? et tamen cæci a nativitate vident, mortui quatriduani resurgunt, aqua convertitur in vinum, montes fugiunt, etc. etc. Mali homines contra catholicam fidem nova systemata adstruunt pejora prioribus, at inaniter; illud accidit quod veteres poetæ de gigantibus finxerant, qui ut cœlum expugnarent, tentavere humeris monti superaddere montem; sed montes a facie Dei tanquam cera liquescunt. — *V.* cl. P. Perrone, *Prælect. Theol. De vera Relig. nn.* 192, *et seqq.*

Quæstio non semel ad R. Sedem delata diversas habuit definitiones, prout diverse fuit exposita.

Primo quæsitum fuit, utrum *Magnetismus generatim acceptus*, et *in se* habendus esset licitus, an illicitus? Congregatio Generalis S. Officii 23 jun. 1840 respondit, *consulendos probatos auctores, cum hac advertentia, quod remoto omni errore, sortilegio, explicita aut implicita dæmonis invocatione, merus actus adhibendi media physica aliunde licita, non est moraliter vetitus, dummodo non tendat ad finem illicitum, aut quomodocumque pravum. Applicatio autem principiorum et mediorum pure physicorum ad res aut effectus mere supernaturales, ut physice explicentur, non est nisi deceptio illicita et hæreticalis.*

Cum dein eadem quæstio proposita fuisset variis induta circumstantiis et casibus non raro, ne dicam semper, in Magnetismi usu incidentibus [1], tam s. Congregatio prædicta 21 apr. 1841, probante Gregorio XVI; quam s. Pœnitentiaria 1 julii ejusdem anni, expresse declararunt, *usum Magnetismi*, ut fuit expositus, *non licere* [2].

1) Qui nempe favent incredulitati et morum corruptelæ.

« En 1842, ait *Gousset*, nous avons consulté le Souverain Pontife sur la question de savoir si, *Sepositis abusibus rei et rejecto omni cum dæmone fœdere*, il était permis d'exercer le magnétisme animal, et d'y recourir comme à un remède que plusieurs regardent comme naturel et utile à la santé. Son Éminence le cardinal Gran-Penitencier a bien voulu nous écrire, que la solution que nous avions sollicité se ferait attendre, parce que la question n'avait pas encore été sérieusement examinée par le saint-siége. N'ayant pas reçu d'autre réponse, nous pensons qu'on doit *tolérer* l'usage du magnetisme, jusqu'à ce que Rome ait prononcé. Quand nous examinons de près les effets du magnétisme, il n'est pas *évident* pour nous qu'on doive les attribuer à l'intervention du démon. Mais la réponse du Vicaire de Jésus-Christ, quelle soit, lèvera toutes nos difficultés.

En disant qu'un confesseur doit *tolérer* l'usage du magnétisme, nous supposons, premièrement, que le magnétiseur et le magnétisé sont de bonne foi; qu'ils regardent le magnétisme animal comme un remède naturel et utile. Secondement, qu'ils ne se permettent rien, ni l'un ni l'autre, qui puisse blesser la modestie chrétienne, la vertu. Troisièmement, qu'ils renoncent à toute intervention de la part du démon. S'il en était autrement, on ne pourrait absoudre ceux qui ont recours au magnétisme. Nous ajouterons qu'un confesseur ne doit ni conseiller ni approuver le magnétisme, surtout entre personnes de different sexe, à raison de la sympathie trop grande et vraiment dangereuse, qui se forme le plus souvent entre le magnétiseur et la personne magnétisée.

2 *V.* Amico Cattol. *Giornale relig. Milano, T.* 1, 2 *et* 8. — De Luca, *Annali, Roma T.* 12 *et* 13. — Bergier, *Dizionario ecc. Append.* V° Magnetismo — Pensieri di un credente Cattolico, *Milano* 1841 — Præ ceteris: *Il magnetismo o mesmerismo animale*, Dialog. 3, *Ferrara* 1841: in quo stylo italico valde eleganti atque jucundo non solum physice et medice, sed etiam theologice res tota discutitur.

CAPUT SECUNDUM

DE IRRELIGIOSITATE

Q. *Quid est irreligiositas?*

R. Irreligiositas est vitium, *quod Religionis virtuti adversatur per defectum, quodque tendit ad irreverentiam Deo inferendam, vel directe in se, vel indirecte in rebus aut personis sacris.*

Si 1° modo accipitur irreligiositas, ejus species sunt *tentatio Dei, perjurium et blasphemia* — Si 2° modo accipitur, ejus species sunt *sacrilegium* et *simonia. De perjurio* jam dictum est.

Articulus I. — DE TENTATIONE DEI.

Q. 1. *Quid est tentatio, et quotuplex?*

R. Tentatio Dei est *dictum vel factum, quo quis sine justa causa explorat, num Deus sit potens, sapiens, misericors vel aliam perfectionem habeat;* tentatio enim in genere idem est ac aliquid explorare, vel de eo experimentum sumere [1].

Duplex autem distinguitur Dei tentatio: una *explicita,* sive *formalis;* altera *implicita,* sive *interpretativa.*

Prima, seu explicita tentatio Dei est quando quis *expresse* dubitans de aliqua Dei perfectione, quidpiam dicit vel facit animo eandem explorandi: v. g. si quis dubitans de aliquo fidei articulo petat a Deo miraculum; vel si quis sese ex alta turri dejiciat experturus, an Deus sit potens eum a morte servare.

Secunda vero, seu tentatio Dei implicita est quando quis *expresse* quidem non dubitat de ulla Dei perfectione, neque intendit *directe* experimentum de illa suscipere; petit tamen vel facit quod *ex se,* et *natura sua* non potest alium in finem referri, quam ad explorandam aliquam Dei perfectionem — Idque contingit dupliciter:

1 Cum quis sine causa negligit media ordinaria, et a solo Deo temerarie expectat effectum extraordinarium, ut si periculoso morbo affectus respuat omnem medicinam, a solo Deo expectans sanitatem.

2 Quando quis sponte ipse sua, absque ulla necessitate et utilitate se conjicit in tale periculum, ut vix queat liberari sine Dei miraculo, v. g. si per totam Quadragesimam extra specialem Dei

1) *V.* d. Thomas, 2. 2. q. 97 a. 1.

instinctum vellet abstinere se ab omni cibo et potu expectans a Deo extraordinariam vitæ suæ conservationem [1].

Q. 2. *An tentatio Dei sit peccatum mortale?*

R. Est profecto tentatio Dei peccatum *ex se mortale*, quia *gravem* Deo irrogat irreverentiam. Hinc illud: *non tentabis Dominum Deum tuum* [2]. Et currit sive tentatio *explicita* sit sive *implicita*.

De *explicita* patet; quia experimentum divinæ perfectionis, quod oritur ex dubio *explicito*, est *explicitus* Dei ejusdem contemptus, et opponitur etiam fidei ob dubitationem.

De *implicita* ex eo demonstratur, quod petitio etiam *implicita*, nempe ut Deus contra ordinem suæ Providentiæ operetur absque necessitate, cedit evidenter in gravem ipsius injuriam; nam est agere cum Deo uti curiositatum fautore. Cum tamen nullam dubitationem includat de divinis perfectionibus, ideo non est ei tam injuriosa ut *explicita*. Imo aliquando ob ignorantiam, inadvertentiam, defectum consensus et periculi parvitatem potest esse tantummodo *venialis*. Sic v. g. *venialiter* tantummodo (saltem in sententia complurium) peccaret qui levi laborans infirmitate negligeret rimedia naturalia, et sanitatem a Deo sibi expectaret; iste enim non videtur gravem committere inordinationem, cum non petat miraculum curiositatis causa.

Q. 3. *An liceat petere a Deo miraculum?*

R. Docent *communiter* licere petere a Deo miraculum, quoties adsit utilitas gravis ad nostram aut aliorum salutem, vel ad divinam implendam voluntatem; nam tunc non est tentare Deum, sed Dei auxilium expostulare in tempore opportuno.

Peccaret vero qui *absolute* peteret, vel offerret miraculum ad conversionem hæreticorum aut peccatorum; cum sufficiant fidei nostræ testimonia: excipe casum particularis inspirationis [3].

Q. 4. *An liceat se martyrio offerre?* [4]

1) *Probabilius* tentatio explicita ab implicita non differt specie, sed eam tantum aggravat; nam sive una sive altera semper dicit experimentum sumere de Deo: quod porro hoc vel illo modo sumatur experimentum, nihil diversitatis ponitur in natura rei, nisi magis vel minus — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 32.

2) Matth. 4.

3) *V.* d. Thomas, 2. 2. *q.* 97. *a.* 3.

4) Martyrium græce idem est ac latine *testimonium*. Usu porro ab Ecclesia recepto martyrium sumitur pro testimonio singulari veritatis christianæ per tolerantiam mortis. Martyr igitur est testis, qui morte sua perhibet testimonium veritati, quæ per Christum nobis innotuit: unde martyres Christi dicuntur quasi testes ipsius Christi. Quæ tamen mors non de necessitate requiritur in effectu, sed sufficit ad rigorem martyrii, ut quis propter Christum tormenta sustineat de se sufficientia et efficacia ad inferendam mortem, etsi contingat mortem impediri; nam hoc est vere subire mortem in causa efficaci

R. Cum d. Thoma: si adest legitima causa, v. g. ad vitandas blasphemias, ad procurandam Dei et fidei gloriam, ad eliminandum in proximo periculum incredulitatis, utique licet martyrio se offerre; cum hoc sit opus maximæ charitatis — Si secus est, non licet; cum nemo sit vitæ suæ dominus, ut eam prodigere possit ad libitum suum; unde *graviter* peccat quem non excusat bona fides, aut divina inspiratio, uti in Sanctis compluribus contigisse scimus [1].

Ex dictis colligere est, quid sit sentiendum de probationibus olim usitatis, quæ vulgo dicebantur *judicia Dei*. Quando nempe deficiebant testes, varia instituta fuerant experimenta, quibus subjiciebatur accusatus, v. g. ferrum calidum ferebat, super carbones ardentes gradiebatur, etc. et si nihil ei accidebat mali, uti innocens habebatur.

Hoc prorsus illicitum dicimus; est enim *tum* species divinationis, cum nulla sit proportio mediorum ad finem; *tum* Dei tentatio, cum sit indiscriminatim ab eo petere miraculum, quo patefaciat veritatem.

Hinc merito RR. Pontifices semper damnarunt tales probationes, ut Stephanus v, Cælestinus III, Innocentius III, Honorius III etc. [2].

Sane, quando viis naturalibus crimen cognosci non potest, neque aliter suadet specialis Dei instinctus, illud judicio Dei secreta cordium scrutantis relinquendum est [3].

per se; nec inde minuitur affectus internus et acceptatio mortis propter Christum: sic martyr appellatur, imo martyrum regina B. V. Maria, licet non obierit morte violenta — *V.* Mazzola, *De B. M. Virgine, pag.* 256.

Ex dictis sequitur:

1 Illum esse verum Christi martyrem, qui non pro ipsa christiana fide generatim, sed pro alia speciali virtute christiana moriatur. Hinc vere est martyr Joannes Nepomucenus, qui occisus fuit pro tuendo sigillo sacramentali; item B. Panacea, quæ crudeliter a sua noverca necata fuit ob ejus eximium orationis studium — *V.* Ven. Besczpè, *Novaria Sacra, lib.* 1 *et* 2 — Travelli, *De B. Panaceæ sanctitate et cultu* etc.

2 Illos, qui occiduntur in bello justo pro defensione reipublicæ adversus infideles et hæreticos, qui fidem Christi corrumpere moliuntur, esse veros martyres; si tamen militent ex zelo fidei, ac religionis christianæ.

3 Non esse veros martyres, qui occiduntur in bello justo propter defensionem boni communis seu reipublicæ tantum. Excipit Sylvius, nisi illam intendant defendere propter Deum ex amore justitiæ et legis divinæ; sic enim moriuntur, ac virtutis officium deserant — D. Thomas ait: *bonum reipublicæ est præcipuum inter bona humana. Sed bonum divinum, quod est propria causa martyrii, est potius quam bonum humanum. Tamen quia bonum humanum potest effici divinum, si referatur ad Deum; ideo potest esse quodcumque bonum humanum martyrii causa, secundum quod in Deum refertur* — *V.* Billuart, *De fortitud. Diss.* 1. *a.* 2.

1) Q. 144. a. 3.

2) *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* V° Prove superstiziose.

3) *V.* Muratori, *Antiq. Ital. diss.* 38 *et* 39 — Bouvier, *Inst. Theol. de* 1 *Dec. præcepto*,

Articulus II. — DE BLASPHEMIA [1]

Q. 1. *Quid est blasphemia?* [2]

R. Blasphemia solet communiter definiri: *locutio contumeliosa in Deum.* Vocabulo *locutionis contumeliosæ* non intelliguntur tantummodo verba, sed etiam cogitationes, imo juxta aliquos etiam facta, quæ Deo contumeliam irrogent: uti si quis pede conculcet Crucifixum, vel in cœlum tanquam in Dei sedem sputum emittat. Dicitur autem *in Deum*, consideratum nempe vel *in se*, vel *in suis Sanctis* et *creaturis in ordine ad Deum ipsum*, quatenus in iis elucet aliqua divina perfectio, v. g. sanctitas, bonitas, sapientia.

Hinc si quis ex ira contra hominem nominet nomen Dei vel Sanctos vel Sacramenta, indignando soli homini, blasphemiam non committit, sed indignam dumtaxat Divini Nominis usurpationem. — Sicuti neque est blasphemia dicere: *nego Deum, si te non percussero;* qui enim ita loquitur, vult tantum significare quod certe percutiet. — Neque dicere: *hoc est verum sicut Deus;* nam non æquiparatur veritas creata increatæ, sed quædam tantum innuitur similitudo hyperbolica. — Item neque dicere: *corpo di Dio, sangue di Cristo, me la pagherai;* nam hæc verba ordinarie non proferuntur in Deum irrisorie, sed vane usurpantur ad aliquid firmandum.

Erit e contrario blasphemia dicere: *male eveniat Ecclesiæ, maledictum Pascha, nego Sacramenta, Deus non est justus;* tunc enim indignatur Deo, vel ei quod specialiter ad illum ordinatur.

Dicere vero: *Christe sancte! Sacramentum! sanguis Christi!* non videntur blasphemiæ; sed sola vana Divini Nominis, aut rei sacræ usurpatio. Excipe nisi proferantur Deo indignando, vel cum circumstantiis specialibus [3].

Sed (dices) *quid si quis contumeliis afficiat creaturas irrationales?* Respondet Angelicus: *maledicere rebus irrationabilibus in quantum sunt creaturæ Dei, est peccatum blasphemiæ; maledicere autem secundum se consideratis, est otiosum et vanum* [4]: quod veniale est [5].

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 121 *et seqq.*

2) Blasphemia ducitur a *blaptô* nocere, et *phêmê*, fama.

3) Tres ultimæ locutiones ex Synodo Novariensi a reservatione expresse exclusæ habentur; pag. 316.

4) 2. 2. q. 76. a. 2.

5) *Dices:* quomodo excusatur a gravi culpa Job, qui maledixit diei nativitatis suæ, et optavit, ut nunquam natus fuisset, idque tam acriter?

Alii cum d. Hieronymo dicunt, Jobum non suam hic solius jacturam deplorare, sed

Quid vero (inquies) *de illis, qui maledicunt vivis vel sibi ipsi?* In ira imprecari aliis vel sibi dæmonen, grandinem, fulgura, mortem etc. non est blasphemia, sed dira imprecatio [1]. De hac hæc habet d. Thomas: *secundum suum genus est peccatum mortale, et tanto gravius quanto personam cui maledicimus, magis amare et revereri tenemur. Contingit tamen verbum maledictionis prolatum esse veniale vel propter parvitatem mali, quod quis alteri imprecatur, vel etiam propter affectum proferentis, dum ex levi motu vel ex ludo, aut ex subreptione talia verba proferat, quia peccata verborum maxime ex affectu pensantur* [2]. Et ita cum eo omnes [3].

Quid (instabis) *si quis maledicat defunctis?* Maledicere defunctis non erit blasphemia; cum animus maledicentium ad hoc non feratur, ut iis maledicat, prout sunt creaturæ Dei.

Imo plerumque id neque *mortale* est; quia per id eisdem neque *in se*, neque *ex mente proferentium* infertur gravis injuria.

communem, quæ ab originali labe manavit, et unde tot sunt miseriæ: quare est ad detestationem peccati, in quo omnes nascuntur.

Alii cum d. Thoma contendunt, verba Jobi esse dumtaxat vocem sentientis naturæ, non rationis aliter judicantis; sæpe enim dolor vehemens vocem exprimit gravis doloris testem, etsi ratio quod patitur, eligat et amet.

Alii cum Calmeto dicunt, Jobum virum magnum inter omnes Orientales, seculum esse orientalium stylum in loquendo, qui quidem igneus est, et hyperbolicus.

Non ideo tamen excusatur a veniali Job, quia revera in suo loquendi modo signa quædam dedit hominibus externa tantum intuentibus impatientis animi. Et patet ex ipsa Jobi confessione cap. 39 *v.* 34.

1) Quid (queris) de horrendis maledictionibus latis in malos *Psal.* 108? R. in hoc non peccavit David; nam *pluribus de causis adversus inimicos suos obloqui potuit:* 1 *ex sincera correctionis illorum cupiditate: eos percute, Domine, ut inique agere ac lacessere tandem aliquando desistant;* 2 *ut in hoc mundo castigati, minoribus in altero afficiantur;* 3 *ut eorum supplicium impios deterreat, qui ex illorum nequissimo exemplo paria conantur;* 4 *ut bonis scandalum adimatur, quod impii injustis vexationibus ingerunt;* 5 *ut Dei gloriam ac providentiam vindicet adversus impios, qui renuunt intelligere, Deum justorum præsidio invigilare;* 6 *ne justi pravo iniquorum exemplo corrumpantur.* Ita Calmet, *Com. in Ps.* 34 — *V.* S. Thomas, 2. 2. *q.* 25. *a.* 6. *ad* 3 — Lorinus, *Com. in Ps.* 38 etc.

2) 2. 2. q. 76. a 3.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 131; et *l.* 5 *n.* 83.

Utrum vero diversa, vel unum peccatum committat qui diversa mala optat et increpat inimico, v. g. infamiam, mortem, paupertatem, quæstio est. Nos dicimus, si ea mala sub una ratione mali apprehendat, nempe ut media ad illius perniciem, probabiliter cum Cajetano, Croix, Bonacina, Lugo, Valentia etc. committit unum tantum peccatum, et satis est confiteri: *exoptavi grave malum proximo* — Sed si efficaciter optasset in suum inimicum diversa mala inferre, aut optasset specifice, et in particulari, ut prædicta mala illi acciderent, tum debet omnia illa distincte confiteri; quia illa sunt diversa peccata. Ita Liguori, *Homo Apost. Tr.* III, *n.* 65; et *Op. Mor. l.* 5. *n.* 50.

Non *in se*, quia vox *mortui* magis referenda est ad corpus quod moritur, quam ad animam quæ semper vivit: ad summum significat homines vita functos, qui possunt esse tam salvi quam damnati.

Non *ex mente proferentium*, quia mortuis maledicentes non intendunt mala adprecari animabus defunctorum; sed potius exprobrare vivos, ad quos maledictiones suas adinstar injuriæ solent referre [1].

Quid (quæres) *si quis maledicat toti mundo, vel dæmoni?*

1 Maledicere *toti mundo* est *mortale*, nisi intelligatur ille mundus, qui virtuti adversatur; ut ipso enim totaliter sumpto specialiter elucet Dei bonitas, sapientia ac potentia. Adeo verum est, ut jurare per cœlum et terram habeantur ab omnibus firmum juramentum [2].

2 Maledicere *diabolo* raro est *mortale*; quia ipse fere semper solet maledici ut est auctor malorum, vel Dei inimicus: quo sensu, abstrahendo ab impatientiæ actu, neque *veniale est* [3].

Q. 2. *Quotuplex est blasphemia?*

R. Blasphemia potest considerari: 1 *ratione intentionis*, qua in eam erumpitur; 2 *ratione modi*, quo ea committitur; 3 *ratione verborum*, quibus exprimitur; 4 *ratione objecti*, in quod fertur:

1 *Ratione intentionis:* — Et alia est *directa*, quæ Deum directe aggreditur ex intentione ipsum inhonorandi, et dicitur etiam *diabolica* — Alia *indirecta*, et est cum quis advertenter quidem profert verba blasphemiæ; sed absque *directa* intentione Deum inhonorandi, v. g. si *irrisorie*, et modo *detestativo* loquatur contra Sanctos, vel cultum Dei satis advertens malum, quod verbis illis significatur.

2 *Ratione modi:* blasphemia alia est *interna*; quæ dicitur etiam *blasphemia cordis*; alia *externa*, quæ dicitur etiam *blasphemia oris*, vel *operis* — *Prima* tota in animo consummatur, quin prodeat exterius; talis est illa: *dixit insipiens in corde suo, non est Deus* [4]. —

1) *V.* Dissertatio s. Alphonsi, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 130. *Homo Ap. Tr.* v. *nn.* 3 *et seqq.*

2) « Ordinarie loquendo censeo rusticos, qui mundo maledicunt, ut plurimum graviter peccare, dum ipsi de tali maledictione cum magno horrore se accusant ». Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 129.

3) In ira usurpare dæmonem sine imprecatione non est per se peccatum; assidua tamen ejus nominatio non decet christianum, et ratione scandali potest esse grave *V.* Liguori, *Opus Mor. l*, 3. *n.* 131.

« Alia quæstio est, ait *Stapf* § 226, qualis culpa illorum sit, qui tempestati vel aliis casibus a Deo immissis maledicunt. Sane cum aëris intemperies et ejusmodi casus ex dispositione divina accidant, talia maledicta proxime contra Deum ipsum proferri videntur. Attamen miselli ruricolæ, quibus hoc peccatum haud infrequens est tum ob simplicitatem tum ob imperfectionem actus, præsertim si alias bonæ indolis sint, a peccato lethali plerumque excusari possunt ».

4) Ps. 13.

Altera verbis vel *factis* exterius manifestatur; sicut enim Deus laudari potest *corde*, *ore* et *opere*; ita *corde*, *ore* et opere inhonorari.

3 *Ratione verborum*, blasphemia alia est *hæretica*, alia *hæreticalis*, alia *imprecativa*, alia *dehonestativa* — *Hæretica* est quæ continet hæresim, quæ nempe vel negat Deo quod fides docet illi convenire, v. g. si quis dicat *Deum non esse justum*, nec *sanctum*; vel eidem attribuit quod Fides inficiatur, v. g. si quis dicat *Deum esse auctorem peccati*. Talis blasphemia est reservata in Bulla *Cœnæ*, quando qui eam profert, animo etiam credit. Quod si hæc proferens ore, non credat corde, tunc habetur blasphemia *hæreticalis* — *Imprecativa* est cum quis Deo malum imprecatur, v. g. si dicat: *pereat Deus* — *Dehonestativa* denique vera quidem de Deo pronuntiat; sed irreverenter, per contemptum, ex ira et odio Dei: talem v. g. protulit blasphemiam Julianus Apostata, cum morti proximus ira in Christum excandescens impie exclamavit: *vicisti, Galilæe, vicisti!*

4 *Ratione objecti* dividitur blasphemia in eam, quæ fertur immediate vel in Deum, vel in Beatam Virginem, vel in Sanctos. Quæ quidem divisio ideo ponitur; quia in nonnullis Synodis habentur reservatæ blasphemiæ contra Deum et Virginem, non ea, quæ fertur contra Sanctos immediate.

Q. 3. *An singulæ blasphemiæ specie differant inter se?*

R. Alii affirmant *probabiliter* cum Antoine, Collet aliisque; quia omnes ultra propriam malitiam, continere possunt novam malitiam contra duliam, vel hyperduliam, vel latriam.

Alii vero *etiam probabiliter* negant cum Layman, Viva, Sanchez etc., *si excipiatur blasphemia hæretica, hæreticalis,* et *imprecativa;* quia singulæ *æqualiter* adversantur virtuti Religionis. Nam illi etiam, qui blasphemant in Sanctos, *si eos non intendant injuriis afficere ob propriam eorum excellentiam, sed qualenus sunt Dei amici, et ad eum mediate referuntur,* contra *latriam* peccant; ac proinde non tenentur aperire, an Deum an Sanctos blasphemaverint.

Diximus 1: *si excipiatur blasphemia hæretica,* quæ insuper continet malitiam hæresis; item *hæreticalis,* quæ insuper est contra præceptum confitendi exterius fidem; item *imprecativa*, quæ insuper est contra charitatem Dei.

2 *Si eos non intendant etc.;* si enim clare constet aliquid contumeliosi in Sanctos quidem proferri, sed tantum uti homines olim in terris degentes, erit dumtaxat contra *duliam* [1].

1) Imo erit etiam solum *veniale*, si fiat ex joco, v. g. si quis ss. Crispinum et Crispinianum appellet *sutores*, Apostolos *piscatores*. Erit e contrario *mortale*, si id fiat ex contemptu, ex odio, vel ex indignatione in Sanctos.

Q. 4. *Quale peccatum est blasphemia?*

R. Nemo dubitat, quin blasphemia sit *ex genere suo mortalis.* Hinc in Levitico legitur: *qui blasphemaverit Nomen Domini, morte moriatur* [1]. *Nihil horribilius blasphemia,* inquit s. Hyeronimus, *quæ ponit in excelsum os suum* [2]. Ipsamet ratio naturalis altissime clamat contumeliam quamlibet in Deum esse peccatum *ex genere suo mortale.*

Neque dicas, blasphemiam in Sanctos non irrogare injuriam Deo; respondet enim Angelicus: *sicut Deus in Sanctis suis laudatur, in quantum laudantur opera, quæ Deus in Sanctis effecit; ita et blasphemia quæ fit in Sanctos, ex consequenti in Deum redundat* [3].

Venialis tamen esse potest quandoque blasphemia, non quidem *ex genere suo,* sed *ex defectu requisitæ advertentiæ et deliberationis* ad *mortale.* Sic v. g. qui ira, vel alia animi passione abreptus prorumpit in verba blasphemiæ eorum significationem minime advertens, sub hoc respectu non peccat, nisi *venialiter* [4].

In blasphemos animadvertit *tum* jus civile eos corporalibus pœnis plectendo [5]; *tum* jus Episcopale eos reservationi subjiciendo; *tum* demum jus canonicum, quos quidem præcipit denuntiandos, ac contra ipsos procedendum esse [6] — Qua in re hæc notamus quoad *simplices blasphemos* [7], quod olim duæ erant obligationes ex Concilio Lateranensi: *una* eos increpandi, et hæc abiit in desuetudinem, ejusque in loco successit obligatio correctionis, si fructus speretur, ut docent Sanchez, Palaus etc. *Altera* eos denunciandi, et hæc etiam per desuetudinem non videtur amplius obligare, ut dicit Viva.

Hæc de *blasphemia simplici;* certe enim qui *blasphemiam hæreticalem* proferunt, intra mensem ex Decreto S. R. Inquisitionis sunt denuntiandi, si tamen id agant serio et advertenter; quia non adest hæc obligatio, si propositiones aut blasphemiæ hæreticales proferantur

1) Lev. 14 2) L. 7. in Is. c. 18.

3) 2. 2. q. 13. a. 1. 4) *V.* Sarnelli, *Opera contro la bestemmia.*

5) Si blasphemia est hæreticalis per se est tantum judicis ecclesiastici eam cognoscere, ut probant ex C. *Quamvis pactum* etc. — Si non est hæreticalis, eam cognoscere et punire est mixti fori, ut probant Barbosa aliique.

6) Ita Julius III, Const. *In multis.* — Lateranense Concilium — Decretum S. R. I. — *V.* etiam dicenda de *Virt. Theol.* ubi *de hæreticis.*

7) Blasphemia dicitur *simplex* per oppositionem ad *hæreticalem*, si nempe directe fidei articulis non opponatur: dicitur vero *hæreticalis* quæ illis articulis directe opponitur. Ubi advertimus, quod in præsenti questione non attendimus, an quod ore profertur, corde credatur, an non. Unde hic sub hoc nomine tam *hæretica*, quam ipsa *hæreticalis* comprehenditur: quod quidem egimus, ut morem gereremus eorum, qui hanc quæstionem pertractant.

ex ignorantia; aut lapsu linguæ; aut eo iracundiæ impetu, ut proferentem ex rationis usu abripuerit; aut si proferantur sine pertinacia, quæ semper necessaria est, ut ad denuntiandum obligationem inducat, prout docent Salmanticenses cum aliis [1].

Q. 5. *Quid de iis, qui blasphemandi consuetudinem habent?*

R. Dicendum est eos, qui consuetudinem blasphemandi habent, teneri *sub gravi* operam dare ad illam extirpandam, alioquin toties peccant quoties advertenter id omittunt; quia esset interpretative velle permanere in periculo proximo peccandi; cum parvus habitus vehementer ad suos actus provocet: hin negligentes non sunt absolvendi.

Si vero dent operam, et tamen iterum labantur interdum, poterunt a *mortali* excusari, eo quod tunc blasphemiæ istæ impetu quodam naturali productæ non sint *perfecte* voluntariæ neque in se neque in causa, utpote quæ retractatæ sunt proposito illo efficaci. At non excusabuntur a *veniali;* quia adesse semper in blasphemante censetur advertentia aliqua saltem confusa de malitia verborum, quæ profert; neque enim ira ita ordinarie intellectum obtenebrat, ut nulla remaneat advertentia ad blasphemiæ malitiam.

Sed quid (quæres) *dicendum est de iis, qui Jesu et Mariæ Nomina appellare continuo solent?*

Vel Nomina hujusmodi appellantur ex reverentia et cordis devotione, v. g. *laudetur Jesus Christus!* — *Vel* ex quadam contracta consuetudine et animi levitate, v. g. *Jesus Maria!* — *Vel* ex ira et subito spirituum impetu, v. g. *per Deum Sanctum, per Christum!*

Si 1, nedum peccent, imo rem sanctam et indulgentiarum thesauro decoratam; ideoque et sibi et Deo gratissimam præstant.

Si 2, blasphemiam utique non committunt, cum ea nomina non proferant contumeliose; sed per se culpam *venialem* minime effugient, quia hæc est vana Sanctorum Nominum usurpatio.

Si 3, excusantur *communiter ac ordinarie,* scandalo secluso, a peccato *gravi;* quia ex ignorantia aut indeliberatione (ut plurimum) id proficisci censetur. Verum *graviter,* imo gravissime sunt isti increpandi; cum hominem christianum id vehementissime sane dedeceat, ac mortali peccato locum faciat [2].

Q. 6. *Quænam sunt remedia adversus blasphemias?*

R. Duplicis sunt generis remedia adversus blasphemias: alia respiciunt præteritas *castigandas;* alia vero futuras *præcavendas.*

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 123; et *l.* 4. *n.* 251. It. *Homo Ap. Tr.* XIII. *n.* 77.

2) RR. Pontifices in eo toti fuerunt, ut hoc nefandum scelus prorsus extirparent a christiana gente: hac de re vid. Breve *Ad execrabile* Benedicti XIV.

Ad *prima* quod attinet, præter consueta contra vitia omnia, nempe orationem, jejunium, eleemosynam, utiliter a Confessario injungetur, ut *blasphemator* toties ad pedes Crucifixi genuflectat et veniam efflagitet, vel toties aliquam Dei laudem aut orationem recitet, quoties lapsus est in *blasphemias;* etenim pœna removet a culpa.

Quoad *secunda* vero eidem præcipiat, ut serio recogitet:

1 Malitiam et gravitatem vitii, quod diaboli et damnatorum est proprium juxta illud de dracone infernali: *aperuit os suum in blasphemias ad Deum* [1].

2 Quæ et quanta irrogetur irreverentia Sacramentis et Sanguini Christi, dicente Chrysostomo: *tanta est in blasphemia irreverentia erga sacra, quam si hæc omnia pedibus conculcarentur.*

3 Quod blasphemandi consuetudo est magis certum reprobationis et futuræ infelicitatis signum; nam quemadmodum Filii Dei divinis laudibus assueti eos addiscunt hymnos, quorum concentu delectabuntur in cœlo; ita filii diaboli turpissima illa cantica addiscunt, quæ maledicti eructabunt indesinenter in inferis [2].

Q. 7. *Quid Codex pœnalis Albertinus contra blasphemos?*

R. Codex *pœnalis Albertinus* considerat blasphemum *vel* quatenus animo deliberato in blasphemias prorumpit; *vel* quatenus id agit per parvum habitum aut per impetum iracundiæ.

In 1° casu sic determinat: *colui, che con animo deliberato proferisse qualche bestemmia od ingiuria contra il SS. nome di Dio, contro la Beatissima Vergine od i Santi, sarà punito col carcere, o colla reclusione; e potrà la pena estendersi anche a' lavori forzati a tempo, avuto riguardo alla gravezza delle bestemmie o delle ingiurie, al luogo ed al tempo, in cui furono proferite, ed allo scandalo arrecato* [3].

In 2° casu præcipit: *colui che per solo reo costume o per impeto di collera prorompérà in simili bestemmie od ingiurie, sarà punito col carcere da regolarsene la durata secondo le circostanze enunziate nel precedente articolo.* [4]

Q. 8. *Quid Synodus Novariensis circa blasphemiam?*

R. Synodus Novariensis reservat *blasphemiam in Deum, vel Deiparam Virginem aut Sanctos, quæ a duobus vel a pluribus audita fuerit ; et blasphemiam hæreticalem, nemine etiam audiente, prolatam.*

Ubi notandum est discrimen inter blasphemiam simplicem et hæreticalem; *hæc* enim inducit reservationem *Synodalem*, etiamsi prolata sit nemine audiente (non loquimur de *hæretica* utpote Pontifici reservata 5). *Illa* vero ad reservationem inducendam requirit, ut a duobus vel pluribus audiatur, cujuscumque

1) Apoc. 13. 2) *V.* Salvatori, *Istruzione pratica pei Confessori novelli*, § 21.
3) Art. 162. — C. A. pœn. p. 1 § 107. 4) Art. 163 — C. A. pœn. l. c.
5) *V.* dicenda de *Virtut. Theol.* ubi *de hæresi.*

sexus isti sint et conditionis; etiamsi pueri, si tamen humano modo adsint, et doli capaces existimentur.

Item reservatur blasphemia illius qui jurat per falsos Deos. Non tamen factum licet execrandum, Dei nempe vel Sanctorum effigiem aut simulacrum conculcantis, vel dilacerantis.

Tandem præcipitur, eos esse denuntiandos, qui ex hâbitu, pacatoque animo in blasphemias erumpunt [1].

Articulus III. — DE SACRILEGIO [2]

Q. 1. *Quid est sacrilegium, et quale peccatum?*

R. Sacrilegium est *violatio rei sacræ*, sive *est rei divino cultui dicatæ indigna tractatio.* Sic dicitur quasi *sacrilædium*, seu lesio rei sacræ: nomine *rei* hic intelligitur etiam persona et locus.

Est autem sacrilegium peccatum *ex genere suo lethale*, quia *gravem ex se* Deo injuriam semper involvit; et tanto *gravius*, quo majorem sanctitatem obtinet ipsa res sacra — Religioni vero illud opponitur, ad quam pertinet revereri Deum et divina.

Ex his patet criminis deformitas; nil ergo mirum, si vel in hac vita Dominus *gravem* sacrilegis pœnam inflixerit: sic Nadab et Abiu, qui ignem profanum desuper thuribulis imposuerunt, devoravit ignis egressus a Domino [3]: sic Joas rex, qui thesauros templi temere surripiebat, a servis suis necatur [4]: sic Balthasar, qui vasis sacris abutebatur, a Domino corripitur [5]: sic tandem Lysimachus multis commissis in templo sacrilegiis, ante ærarium interficitur [6].

Hic duo notanda sunt:

1 Ad sacrilegium non requiri, ut quis *directe* intendat res sacras inhonorare, quod hæreticorum est; sed sufficit quævis indigna earum usurpatio, si *deliberate* fiat, quacumque de causa.

2 Ut aliqua actio sit sacrilegium, debet res violari in eo, quo sacra est: unde si quis male loquatur de aliquo, qui votum castitatis habeat, istius detractio non induit naturam sacrilegii formalis; quia

1) Pag. 24, et 316.

2) De sacrilegio prout est peccatum luxuriæ, jam egimus in Tract. *de peccatis*, ubi de *speciebus luxuriæ perfectæ, et naturalis:* quo quidem in loco ad omnem materiam ea de re concludendam sub una quæstione actum est etiam de sacrilegio ob luxuriam imperfectam. Restat ergo, ut agamus de sacrilegio aliter patrato, de quo vid. s. Alphonsus, *Opus Mor. l. 3. nn. 33 et seqq.*

3) Lev. 10. 4) 2. Reg. 12 et 2. Paral. 26. 5) Dan. 5.

6) 2. *Mach.* 4 et 8 — *V.* Feller, *Storia e fatalità dei sacrilegii.* — De Planey, *Leggenda dei Comandamenti di Dio.* Torino Marietti 1846.

iste est sacer Deo tantum quoad corporis munditiem, non autem quoad famæ integritatem.

Q. 2. *Quotuplex est sacrilegium?*

R. Triplex distinguitur sacrilegium: *personale*, quo persona sacra; *locale*, quo locus sacer; *reale*, quo res sacræ violantur — Hæc distincte in confessione sunt aperienda; cum enim alia sit sanctitas loci, alia rei, alia personæ, ideo necesse est ea differre inter se.

1 *Personale* respicit violationem, sive indignam tractationem personæ sacræ: persona porro Deo sacratur vel *per sacram ordinationem*, vel *per statum religiosum*, vel *per aliquam ejusdem participationem*, quale esset v. g. votum simplex castitatis [1].

2 *Locale* respicit violationem loci Deo sacri, quæ multipliciter potest evenire [2]. Hic pro loco sacro intelligitur quilibet locus ad divina officia, aut ad mortuos tumulandos destinatus a tecto ad solum [3].

3 *Reale* est indigna tractatio rei sacræ distinctæ a loco, et persona. Res dicitur sacra *vel* quæ sanctitatem producit, ut Sacramentum; *vel* quæ sacrum significat, ut verba Scripturæ; *vel* quæ sacra repræsentat, ut imagines Sanctorum et cæremoniæ sacræ; *vel* quæ est Sanctorum particula, ut reliquiæ; *vel* quæ ad cultum et ornamentum Ecclesiæ pertinet, ut sunt bona ab Ecclesia jam possessa; *vel* quæ ad ministrorum sustentationem deputata est, intellige cum s. Thoma, quæ talis est natura sua, ut beneficium [4].

Hinc sacrilegium reale est: — 1 uti verbis Scripturæ ad scurrilia, fabulosa, vana, adulatoria, detractoria etc. [5]. Tridentinum hanc

1) Violatio autem hæc, seu indigna tractatio tribus modis committi potest: — 1 violentas inferendo manus in Clericum, vel Religiosum; — 2 personas ecclesiasticas subjiciendo foro laicali, si adhuc subsistat privilegium exemptionis et immunitatis, — 3 luxuriose violando personam Deo per votum castitatis dicatam. His enim modis persona offenditur.

2) 1 Nempe violando Ecclesiæ vel alterius loci sacri immunitatem, v. g. fores effringendo, evertendo altaria, bona eripiendo; — 2 polluendo Ecclesiam modis in Rituali R. descriptis; — 3 exercendo in Templo actionem profanam, quæ vel *natura sua*, vel *juris præscripto* adversetur loci sanctitati.

3) Furtum rei Ecclesiis commodatæ aut in eis repositæ ut custodiatur, procul dubio est sacrilegium. Imo etiam furtum cujuslibet rei profanæ, quæ ad Ecclesiam non pertinet, sacrilegium esse probabilius videtur ex *C. Quisquis*, 17. *quæst.* 4 — Ita Liguori, *Homo Ap. Tr.* IV, *n.* 39.

Unde furtum sacrilegum habetur, ut dicunt, furando sacrum de sacro, non sacrum de sacro, et sacrum de non sacro.

4) 2. 2. q. 99. a. 3.

5) « Quoad ejusmodi lusus et facetias circa sacra præcipue nos Sacerdotes cautos esse oportet. Præ reliquis in hac materia valet, quod aliquis ex SS. PP. ait: *nugæ laicorum sunt in ore Sacerdotis blasphemiæ*. Concil. Trident. sess. 4 ». *Stapf* § 227.

usurpationem vocat *temeritatem*, et eam puniri jubet [1]; — 2 furari reliquias, contradicente domino; — 3 ad Sacrificium adhibere vasa sacra, corporalia etc. enormiter immunda, vel permittere ut in pyxide corrumpantur particulæ etc.

Q. 3. *An vasa sacra, ac vestes in usum profanum converti queant?*

R. Si res *totaliter* immutetur, ita ut ad communem materiam reducatur, v. g. si calix argenteus igne vel ferro reducatur ad communem massam argenti, utique converti potest; quia amissione formæ et benedictio amittitur, ac proinde illa res nihil externi retinet, quod indecens appareat — Secus si res *non totaliter* difformetur: hinc non licet ex veteri casula vestes profanas resarcire; sed ea est comburenda: ita docet s. Thomas [2]. Unde patet, non licere hujusmodi vestes ad usus profanos vendere aut oppignorare [3].

Q. 4. *Quænam sunt pœnæ in sacrilegos?*

R. Sacrilegi jure *canonico* varie olim puniebantur: nunc excommunicantur. Hæc pœna *ipso facto* incurritur tantum a percussoribus Clericorum [4]: item a violatoribus immunitatis ecclesiasticæ (ubi vigeat) per tributorum impositionem, aut bonorum usurpationem: item ab effringentibus Ecclesias et simul rebus sacris expoliantibus [5].

In triplex sacrilegii genus, *personalis*, *localis*, et *realis* gravissime quoque animadvertit *Codex pœnalis Albertinus*: nempe *carcere*, *reclusione*, vel etiam *morte* pro circumstantiarum discrimine [6].

Articulus IV. — DE SIMONIA [7]

§ I. — *De simoniæ natura et divisione*

Q. 1. *Quid est simonia?*

R. *Nomen simoniæ a Simone Mago acceptum est, de quo legitur Actorum* 8º, *quod obtulit Apostolis pecuniam ad spiritualem potestatem emendam, ut scilicet quibuscumque manus imponeret, reciperent Spiritum Sanctum:* ita s. Thomas [8].

Definitur simonia a Theologis: *studiosa voluntas emendi, vel vendendi pretio temporali aliquod spirituale vel spirituali adnexum.*

« Fragmenta autem, ait hic *Bouvier*, librorum, in quibus verba sacra inscribuntur ad profanos usus adhibere sine contemptu, non est sacræ Scripturæ profanatio, nec proinde sacrilegium ».

1) Sess. 5. in fine.

2) P. 3. q. 83. a. 3. ad 3.

3) *V.* Benedictus XIV. *Notific.* LII.

4) Ex dictis *de Censuris.*

5) C. Conquest. 22. de sent. exc.

6) Art. 159, et seqq.

7) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 49 *et seqq.*

8) 2. 2. *q.* 100.

Tria igitur ad simoniæ naturam necessaria sunt: — 1 ut materia sit *spiritualis, vel spirituali adnexa;* — 2 ut pretium sit *temporale;* — 3 ut intercedat *emptio*, vel *venditio:* quæ quidem necesse non est, ut executioni mandetur, sed sufficit ut malitiose tantum intendatur; voluntas enim peccatum facit, ideo dicitur *studiosa voluntas.*

Simonia *grave* peccatum est; nam opponitur omni juri. *Naturali*, quod prohibet vendere rem impretiabilem. *Divino* juxta illud: *gratis accepistis, gratis date* [1]. *Ecclesiastico*, ut constat ex toto titulo de simonia. Demum *civili communi* [2] — Imo quædam species sacrilegii est, cum sit indigna rei sacræ tractatio: merito ergo ajebat Paschalis Papa: *simoniacos comparandos esse Judæ proditori, qui Judæis Dei occisoribus Christum vendidit: et omnia crimina ad comparationem simoniacæ hæresis quasi pro nihilo reputari.*

Q. 2. *Quid significat in simonia illud emendi, vel vendendi?*

R. Illud *emendi* et *vendendi* in simonia significat quemcumque contractum onerosum, sive voluntatem alterum obligandi ad dandum spirituale pro temporali, aut vicissim. Tota enim simoniæ malitia sita est in irreverentia, quæ committitur, dum res spirituales instar temporalium æstimantur et contractibus subjiciuntur.

Hinc simonia non erit, si quis aliquod temporale *gratis* alteri traderet pro beneficio jam accepto — Neque si spirituale cum spirituali permutetur, puta Missa cum Rosario (si excipiatur materia beneficiaria, quæ jure canonico prohibetur); nam res ejusdem ordinis bene invicem æstimantur.

Quid (dices) *si quid tradatur temporale pro omissione rei spiritualis?* — Si detur quid temporale pro omissione rei spiritualis: quam quis tenetur ponere vi potestatis spiritualis, ut est v. g. omissio absolutionis, est simonia; cum vendatur exercitium rei spiritualis pro temporali [3]: *correctio est spiritualis actus; unde simoniam committit qui pecuniam accipit, ut peccatum quod tenetur revelare aut punire, non revelet aut puniat*, ait s. Thomas [4] — Idem dicendum, si ob tuam omissionem alter spirituale consequatur; tunc enim omissio illius actus ultimo resolveretur in actum ipsum. Esset v. g. si quis ideo consequatur beneficium, quia tu pecunia motus cessas contra ipsum prosequi justam accusationem.

Si vero rem omittere pendeat tantummodo a libertate, poterit quidem turpe peccatum esse, non tamen simonia; cum nihil sacrum vendatur, sed solum usus liberi arbitrii, ut esset omissio orandi,

1) Matth. 10. 2) L. *Si quamquam* 31. Cod. de Epis. et Elect.
3) C. Præsb. de sim. *Nemo Presbyterorum.* 4) In 4. D. 25. q. 3. a. 2. q. 11.

celebrandi etc.: intellige modo omittens jam non teneatur ex justitia rem illam omittere.

Q. 3. *Quid sibi vult vox illa pretio temporali in simonia?*

R. Vox illa *pretio temporali* in re simoniaca indicat munus quodcumque temporale, quod s. Thomas revocat ad *munus a manu;* ad *munus a lingua;* ad *munus ab obsequio.*

1 *Munus a manu* est pecunia, seu bonum quodcumque temporale pretio æstimabile: sic v. g. esset *munus a manu* in me, si *darem* aliquam rem spiritualem cum *pacto,* ut alter remittat mihi debitum; vel ut solvat pecuniam licet alias mihi debitam; vel etiam ut mutuam eam suppeditet in futurum. Nam pactum quodcumque semper novam inducit saltem fidelitatis obligationem, quæ cum sit pretio æstimabilis, reddit pactum simoniacum; spiritualia enim gratis et sine ullo respectu ad temporalia danda sunt juxta illud Christi: *gratis accepistis, gratis date.*

Item simonia est, si detur alicui beneficium cum pacto, ut subeat aliquod onus licet spirituale, v. g. reparandi Ecclesiam; quia omne pactum in beneficiis uti simoniacum habetur [1]. Et quamvis hoc sit pium opus; afficit tamen materiam temporalem, quæ non datur, nisi sub conditione beneficii — Episcopis tamen licitum est ipso jure beneficio vacanti honestum aliquod onus imponere [2].

2 *Munus a lingua:* hoc nomine intelliguntur laudes, favores, intercessiones etc.; quia hæ quoque solent in communi hominum sensu æstimari. Sic esset v. g. *munus a lingua* in Episcopo, si beneficium alicui conferret, ut ab eo laudibus exornetur ac favoribus afficiatur, vel ne illius odium incurrat; quia vitatio ac fuga mali quod timetur, est temporale et pretio æstimabile. Vel etiam si dicat: *non conferam tibi beneficium, nisi talis me roget;* conferret enim motus favore humano, qui æstimabilis est.

Secus esset, si simpliciter conferret beneficium ad preces alterius, sed nullo habito respectu ad favorem humanum acquirendum; tunc enim nulla interveniret venditio rei spiritualis pro temporali.

3 *Munus ab obsequio* est omne, quod pertinet ad servitutes, quæ exhibentur ad finem obtinendi quidpiam spirituale: sic *munus* esset *ab obsequio*, si Prælatus beneficium famulo, vel famuli filio conferret, ut gratis sibi serviat; vel ut ejus famulandi munus sic compensetur. Pariter Clerici, qui temporaliter inserviunt Episcopo expectantes pro retributione aliquid spirituale, simoniaci sunt: secus

1, Ex c. Quam pio 1. q. 2.

2, C. Significatum de præb.

si serviant in spiritualibus, v. g. in munere prædicatoris; nam *ecclesiasticis utilitatibus insudantes, ecclesiastica dignum est remuneratione gaudere* [1].

Dicunt etiam *communissime* Salmanticenses cum Cajetano, Suarez, Layman, Lessio, Toleto etc. contra paucos, simoniam non esse, si quis inserviat Episcopo primario ad captandam ejus benevolentiam, secundario ad obtinendum beneficium, ut nempe sic Episcopus factus benevolus gratis beneficium conferat [2]. Verum hoc valde periculosum est, imo si alius titulus deest, recte supponitur intentio saltem virtualiter simoniaca [3].

Q. 4. *Quid intelligitur nomine rei spiritualis in simonia?*

R. Nomine rei spiritualis quoad simoniam intelligitur illud omne, quod vel *ex se*, vel *ex institutione Dei aut Ecclesiæ* pertinet ad salutem animæ, atque ad ordinem bonorum spiritualium.

Alia porro sunt *spiritualia in se ipsis, et formaliter,* uti loquuntur: v. g. dona Spiritus Sancti, et gratia sanctificans — Alia *causaliter*, quatenus nempe sunt causa donorum spiritualium: v. g. Sacramenta et Sacramentalia — Alia *effective*, quæ a causa spirituali procedunt, ut dispensationes votorum etc.

Q. 5. *Quid intelligitur per illud spirituali adnexum in simonia?*

R. Per illud *spirituali adnexum* in simonia intelligitur quidquid cum re ipsa spirituali conjunctum est.

Triplici autem modo id potest contingere:

1 *Antecedenter:* est quod ordinatur ad spirituale, uti v. g. sunt vasa sacra, quæ ordinantur ad Sacramentorum usum.

2 *Concomitanter:* est quod intrinsece conjungitur cum re spirituali, quod proinde ab ipsa separari non potest, v. g. labor corporalis, quid necessario insumitur in Missæ celebratione.

3 *Consequenter:* est cum præsupponitur aliquid spirituale tanquam causa et radix: sic jus percipiendi reditus ecclesiasticos, etc. præsupponit officium ecclesiasticum uti sui causam atque radicem.

1) C. Eccles. 67. c. 12. q. 2.

2) Quo in casu nullum intervenit pactum neque implicitum, aut æquivalens; nullaque intenditur compensatio, neque ulla proprie dicta intentio directe obligandi donantem adest: quod quidem omne damnatum esset ab Innocentio XI sub propositione 45, uti notat, et explicat Viva.

3) Non tamen est damnandus de simonia Episcopus, qui beneficium confert Clerico in recognitionem gratitudinis ob præstitum obsequium; quia, ut ait Suarez, non dat tanquam determinate debitum. Et quodcumque beneficium licet maneat gratuitum, de se tamen semper natum est ad extinguendam obligationem gratitudinis antea contractam.

V. Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 51 *et seqq.*

Porro *per se* licitum est vendere temporale, quod *antecedenter* adnexum est spirituali, ut argentum calici; nam illa res semper retinet suum valorem intrinsecum a re spirituali independentem. Hinc in jure canonico legitur: *si Ecclesia habeat superflua vasa ...., vel integra aliis locis venerabilibus oblata dentur, vel conflata cuilibet alii vendantur* [1]. nulla tamen in pretio habita ratione consecrationis — Diximus *per se;* jure enim Ecclesiastico præter res Beneficii excipitur Chrisma, Oleum benedictum et Cæmeterium.

Quæ sunt adnexa spirituali *concomitanter*, nequeunt vendi: secus res spiritualis venderetur; cum sint eidem inseparabilia, sine quibus neque res ipsa subsistit. Hinc tempus, quod necessario insumitur ad confectionem Sacramenti, non est pretio æstimabile.

Pariter nec ea, quæ *consequuntur* rem spiritualem, vendi possunt; quod enim est adnexum consequenter alicui rei, rem ipsam supponit, et se habet veluti illius accessorium: si ergo principale nequit vendi, neque quod ex illo necessario sequitur. Hinc simonia est vendere jus vivendi de bonis monasterii; cum id sit adnexum consequenter professioni, quæ spiritualis est.

Q. 6 *Quomodo dividitur simonia?*

R. Simonia vel consideratur *ratione modi multiplicis*, quo committi potest: et alia est *mentalis*, alia *conventionalis*, alia *realis*, alia vero *confidentialis*. Vel ratione *multiplicis juris*, quo prohibetur: et alia est *juris divini*, alia *juris humani*.

1 *Simonia mentalis* est, cum quis dat temporale animo alterum obligandi ad reddendum sibi spirituale, aut e converso, quin tamen ullum exprimatur pactum exterius: ideoque includit quidem actionem *vere externam;* sed exterius non apparet intentio, a qua actio illa procedit. Sic *simoniæ mentalis* reus esset qui Episcopo præstet famulatum ex intentione obtinendi Canonicatum.

2 *Conventionalis* est cum extat pactum explicitum, v. g. si quis de præstando famulatu conveniret cum Beneficii patrono, addito pacto *expresso*, ut ad idem Beneficium suo tempore nominetur. Si pactum a neutra parte sit executum, dicitur *pure conventionalis:* si ab una tantum parte, *conventionalis mixta*, quia participat aliquid de *reali*.

3 *Realis* est cum pactum ipsum per reciprocam rei spiritualis et temporalis traditionem executione donatur, v. g. si nominatio ad Beficium in allato exemplo pro famulatu jam præstito contigerit.

4 *Confidentialis* est quæ consistit in Beneficiorum Ecclesiasticorum provisione. Quod potest evenire: — 1 *per accessum*, cum

1) C. Hoc ejus 2. § 1. c. 10. q. 2.

quis procurat alteri Beneficium eo pacto, ut ipse deinde idem resignare debeat *vel* procuranti *vel* alteri ab ipso designato; — 2 *per ingressum*, si Beneficium collatum, sed nondum possessum quis resignet cum pacto illius possessionem adipiscendi, sive in Beneficium *reipsa ingrediendi* in dato casu et tempore; — 3 *per regressum*, cum quis renuntians Beneficium sibi reservat jus illud iterum consequendi in aliquo determinato casu; — 4 *stipulatione pensionis aut fructuum*, quando quis procurat alteri Beneficium ea spe, ut hic sibi vel alteri a se designando omnes Beneficii fructus, vel eorum partem tribuat, aut pensionem ex eo persolvat. Hæc simonia locum quoque habet in permutationibus, resignationibus, ac pensionibus ex Pio IV, et V.

5 *Simonia juris divini* est quæ prohibetur jure divino ob intrinsecam sui malitiam, quando scilicet pro temporali datur res vel in se, vel ex Christi institutione spiritualis: uti gratia sanctificans, Sacramenta et Ordines Sacri.

5 *Simonia juris humani* dicitur quæ non est *intrinsece mala*, sed solum mala est, quia ab Ecclesia prohibetur ob reverentiam erga res sacras; lex enim habet vim efficiendi, ut suum objectum sit materia illius virtutis, ex cujus motivo fertur, ut *recte* notat Antoine. Sic v. g. communio facta ab homine non jejuno sine causa excusante est sacrilegium, quia Ecclesia ex motivo reverentiæ vetuit sumptionem cujuscumque rei per modum cibi vel potus ante communionem: ita *communiter*.

Talis est etiam v. g. permutatio beneficiorum inter se, in quibus non habetur, nisi prohibitio Ecclesiæ; cum aliunde servetur in illis æqualitas rerum commutando spirituale cum spirituali.

Q. 7. *An possit in simonia dari materiæ parvitas?*

R. Si agitur de simonia *juris divini*, sententia *communis* est nullam dari materiæ parvitatem; quia *gravis* semper est in res sacras irreverentia easdem æstimare instar rerum temporalium, et utpote tales contractibus subjicere. Hinc d. Petrus Simonem Magum criminis hujusmodi reum sic vehementissime increpat: *pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri!* quæ verba indicant piaculum valde infandum. Ideo simonia *juris divini* non potest esse *venialis* ob materiæ parvitatem, sed tantum ob *imperfectionem actus*, aut *ignorantiam*.

Si vero sermo sit de simonia *juris humani* tantummodo, admittenda est *materiæ parvitas* cum Croix ac Navarro; quia quando nec accipitur nec datur *præcise* temporale pro pretio rei spiritualis, sed traditio vel acceptio prohibetur dumtaxat ad cavendam simoniæ labem;

non fit injuria rei ipsi spirituali, sed peccatur tantum contra Ecclesiæ præceptum, in quo profecto fatentur omnes *materiæ parvitatem* esse utique admittendam [1].

Q. 8. *Quot modis committitur simonia juris Divini?*

R. Simonia juris divini committitur duplici præsertim modo:

1 *Dando aliquid temporale tanquam pretium rei spiritualis:* ita Simon Magus pecuniam offerebat pro donis Spiritus Sancti.

2 *Dando spirituale principaliter ob temporale, vel contra;* quando enim datur res mere *spiritualis*, uti sunt Sacramenta, *principaliter propter rem temporalem* gravis momenti, quæ apta sit ad mentem alterius pervertendam, spirituale difficiliter concipitur utpote datum omnino *gratis;* sed *practice* dari censetur cum pacto aliquo implicito imponendi novam alteri obligationem, et sic motivum convertitur *virtualiter* in pactum, et idem est ac pretium [2].

Ceterum quoad *Beneficia ecclesiastica* hæc veniunt notanda:

1 Simonia est juris divini promittere, dare vel accipere aliquid temporale æstimabile pro collatione, electione, præsentatione, confirmatione ad beneficium; commutatur enim res temporalis cum spirituali.

2 Item illud permutare cum pensione pure laicali, licet Pontifex ut supremus dispensator, præscindendo a mutatione, possit a beneficio partem fructuum detrahere.

3 Item vendere jus percipiendi fructus; nam cum tale jus essentialiter detur ob officium spirituale, ab illo nequit dividi.

4 Est simonia saltem juris ecclesiastici [3] vendere jus ecclesiasticum *præsentandi* ad beneficium; est enim quid spirituale: unde si tale jus est affixum rei, transit cum ipsa, quin ulla fiat æstimatio. Diximus *præsentandi;* nam honores et subventiones, quæ patronis jam antea debebantur, utique vendi possunt; quia quoad hoc non dicitur *jus spirituale.*

Sed quid (dices) *de illo, qui beneficium confert ob carnalem affectionem, nempe ob parentelam?*

Simoniacus non est qui beneficium confert ob carnalem affectionem,

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 51.

2) Quare merito ab Innocentio XI damnatæ sunt duæ istæ nn. 45, et 46 propositiones: — 1° *dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tanquam pretium, sed dumtaxat tanquam motivum conferendi, vel efficiendi spirituale, vel etiam quando temporale est gratuita compensatio pro spirituali, aut contra;* 2° *id quoque locum habet etiamsi temporale sit principale motivum dandi spirituale, imo etiamsi sit finis ipsius rei spiritualis sic, ut illud pluris æstimetur, quam res spiritualis.*

3) C. de jure et c. præterea extr. de jurep.

nisi conferens intendat bonum aliquod sibi, vel familiæ inde obventurum, v. g. ut ditescat. Ait enim Angelicus: *dare aliquid spirituale propter quamcumque carnalem affectionem, est quidem illicita et carnalis collatio, non tamen simoniaca, quia nihil ibi accipitur: unde hoc non pertinet ad contractum venditionis, in quo fundatur simonia* [1].

Quid vero (inquies) *de illo, qui dat eleemosynam pauperi, ut pro se oret?* — Hic simoniacus non est: imo ordinem sequitur divinæ providentiæ, quæ vult, ut faciamus nobis amicos de divitiis [2]. Neque intendit sic orationes emere; sed tantum *per gratuitam beneficentiam pauperum animos provocare ad hoc, quod pro eo gratis, et ex charitate orent*, ait Angelicus [3]. Nempe dat simpliciter ad alliciendum, ac quasi ratione stipendii — Hoc sensu licet alicui promittere donum in spiritualem ejus utilitatem, v. g. si Missam audiat, si Sacramenta suscipiat, vel si Monasterium ingrediatur; quia hæc est simplex donatio, sub conditione quidem, sed nullum addit onus. Alioquin vel ipse Deus simoniacus esset, qui etiam temporale præmium nonnunquam bene operantibus promittit.

Secus esset, si simpliciter imponeretur obligatio, vel conditio esset de præstando aliquid in utilitatem dantis; adesset enim tunc quædam sane commutatio.

Ex his colligitur simoniaca non esse legata, aut eleemosynas pro Missarum celebratione datas; quia iis neque *implicite* neque *explicite* intenditur commutare spirituale cum temporali; sed quæ legantur, vel eleemosyna traduntur, sunt ad Ministrorum sustentationem ipsis debitam ex Christi præcepto, qui vult ut operarius habeat mercedem suam: non autem sunt pro ipsis operibus spiritualibus, quæ legato vel aliter percipiuntur. Hinc a Martino V illa Wiclefi proposito utpote nimis generalis damnata est: *omnes sunt simoniaci, qui se obligant orare pro aliis, eis in temporalibus subvenientibus* [4].

1) 2. 2. q. 100. a. 5. 2) Luc. 16. 3) L. c. a. 3. et in 4. D. 25. q. 3. a. 2.

4) « Recte observat *Deus*, non inquietandos esse simplices, qui probos homines imitantes aliquid temporale pro spirituali accipiunt, quamvis ob ignorantiam legitimos discernere non valeant titulos. Sic cantores, sacristæ et parvuli missæ servientes, aliquid tuta conscientia percipiunt, licet explicare nequeant qua ratione id legitime faciant.

Quid promissionibus vel præmiis pueros allicit ad catechismum et confessionem, non reputandus est simoniacus; quia temporale non dat, *ut patet*, tanquam spiritualis pretium, siquidem ipse nihil recipit.

A simonia excusatur parochus, qui pinguiorem parochiam desiderat vel eligit, consentiente Episcopo, ut ampliorem habeat sustentationem pro se et pauperibus, et melius evangelizet; quia reipsa non fit commutatio temporalis pro spirituali — Non tamen in hoc laudandus est, at certe vituperandus, si lautiorem vitam vel fortunæ suæ aut familiæ augmentum quærat; imo a simonia mentali sæpe excusari non potest. Hoc sedulo attendat ». Ita *Bouvier*.

Sed quid (addes) *resolvendum est, si quis promittat pecuniam in eleemosynam erogandam, si tu illi obtinebis beneficium?*

Salmanticenses eum a simonia excusant, si pecuniam omnino gratis tribuat et in eleemosynam, quæ est titulus excusant largitionem a simonia [1]. Simonia nempe in eo consistit, quod detur temporale in pretium rei spiritualis; quando ergo datur aliis titulis honestis, ut in stipendium laboris, in sustentationem, in gratiarum actionem, simonia non committitur: unus enim ex legitimis titulis est eleemosyna, et hanc unice respicit illa promissio [2].

Quid demum (concludes) *de eo, qui dat mediatori pecuniam, ut sibi beneficium obtineat?*

Vel pecunia datur pro labore a mediatore suscipiendo, aut damno subeundo seu lucro amittendo. *Vel* datur pro mediatione ipsa, et cum pacto, ut intercedat ad Beneficium illud tibi obtinendum.

Si 1, non erit; modo pecunia sit labori proportionata; quia hæc *remote* se habet ad consecutionem rei spiritualis [3]. — Si 2, simonia erit; nam licet daretur temporale *immediate* pro alia re temporali, uti est illa mediatio, attamen hic pactum adest; et *sic per pecuniam*, inquit Angelicus, *parares tibi viam ad rem spiritualem obtinendam* [4].

Q. 9. *Quot modis committitur simonia juris humani?*

R. Sequentibus modis committitur simonia juris humani:

1 Beneficia commutando, in alterius favorem resignando, in iis paciscendo, transigendo, vel pensiones licet spirituales reservando sine licentia [5]. Ratio est periculum, ne fiat intuitu rei temporalis.

2 Aliquid dando, vel accipiendo *occasione examinis* ad curam

1) Alii tamen difficulter id excusant, quia, inquiunt, est verum pretium temporale pro spirituali obtinendo inani nomine eleemosynæ velatum.

2) Imo licet periculosa res sit, ex Angelico tamen simonia non est, si quis v. g. eleemosynas monasterio eroget, ut facilius, sed ex gratitudine in illud admittatur (2. 2. q. 100. a. 3); nam nullo jure prohibetur bene mereri omni modo honesto de eo, qui potest nobis aliquando benefacere. Neque tunc tribuens obligat ad aliquid determinate, sed vult tantum illam generalem obligationem inducere, quæ necessario sequitur ex quolibet obsequio.

3) « Nec etiam esse simoniam (licet sit periculosum) dicunt *Salmanticenses cum Bon., Palaus, Azor, Sanchez, Filliucius, etc.*, si des alicui pecuniam, ut tua merita simpliciter Episcopo proponat; quia ad simoniam requiritur, ut obtentio rei spiritualis sit immediatus finis præstationis pecuniæ. Non autem sufficit, quod sit quid consequens ex alio immediato, nullam habens connexionem cum illo, ut dicunt *Salmanticenses cum Suarez, Navarrus, Garcia.* Sed valde timendum est, ne alter relinquat officium informantis et officium sumat intercedentis ». Ita s. Alphonsus, *Opus Mor. l. 3. n.* 61.

4) L. c. a. 2.

5) C. 4. *de sim.*; c. 5. *de rer. perm.*; c. 8. *de trans.*; c. *ult. de pact.*

V. Benedictus XIV. *Notificationibus* XCIII, *et* XCV.

Parochialem, v. g. cum agitur de Parocho eligendo *in concursu* ex Tridentino [1]. Dicimus *occasione examinis*; nam *pro examine ipso* dare, vel accipere, esset simonia *juris divini*.

3 Aliquid accipiendo etiam sponte oblatum *occasione collationis Ordinis, vel literarum ad Ordinem ipsum, vel etiam primæ tonsuræ* ex Tridentino [2] — Verum s. Congregatio 8 octobr. 1678 permisit Episcopis, ut candelam reciperent, et mappam a presbyterandis [3]. Imo eadem Congregatio deputata ab Innocentio XI taxavit etiam emolumenta, quæ exiguntur pro dimissoriis et testimonialibus etc.

4 Vendendo vel emendo officia procuratoris, sacristæ, œconomi, defensoris Ecclesiæ [4]. Quod quidem factum est intuitu religionis.

5 Vendendo partem cæmeterii [5]: et erit simonia juris divini, si vendatur uti locus sacer. Potest tamen emi jus sepulcri, ut quis in tali loco sepelliatur; quia non venderetur sepultura ne ratione quidem terræ, sed pretium exigeretur ratione oneris alios ibi non sepeliendi. Quod quidem est quid temporale; neque id jus prohibet, imo probat usus [6].

6 Vendendo oleum benedictum [7]: vel sacrum Chrisma etiam secundum suam speciem physicam [8] — Usus tamen in aliquibus Ecclesiis Cathedralibus invaluit, ut aliquid ab Ecclesiis particularibus accipiatur pro compensandis sumptibus factis in materia comparanda.

7 Exactio pecuniæ pro admissione in religionem ratione sustentationis, nisi *vel* lex *vel* consuetudo *vel* tenuitas monasterii excuset [9].

Imo loquendo de Sanctimonialibus, cum S. Congregatio experientia didicerit nullum monasterium reperiri adeo opulentum, quod pluribus incommodis non sit obnoxium; amplexata est s. Caroli decreta, quibus a singulis indiscriminatim monialibus statuitur tradendam esse dotem. Unde satis est Episcopo, si modum imponat sumptibus fieri solitis occasione ingressus etc., uti monet Benedictus XIV [10].

§ II. — *De pœnis quibus simonia punitur* [11]

Q. 1. *An omnes simoniæ species in jure puniantur?*

R. Certum est [1]: nulla pœna in jure puniri simoniam *pure*

1) Sess. 24. c. 18. 2) Sess. 2. c. 1.

3) *V.* Pavone, *La luce fra le tenebre*, § 164.

4) C. Salvator 1. q. 3. 5) C. 13, et 14 de sepul.

6) Idem est, si plus exigatur ad deferendam crucem argenteam pro ferrea; non enim est majoris benedictionis una præ alia, sed hic honor mundanus est, qui potest utique vendi.

7) C. Dictum 105. c. 1. q. 2.

8) C. 16. de sim. 9) C. 18. et 40. de sim.

10) De Syn. l. XI. c. 6; et *Not.* XXIX. 11) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 105 *et seqq.*

mentalem; quia culpæ *mere internæ* legibus Ecclesiæ non subjiciuntur, vel certe ab ea non puniuntur [1]. Quapropter eo in casu *sufficit*, ait Gregorius IX, *per solam pœnitentiam suo satisfacere Creatori* [2]

Certum est 2: nullam incurri pœnam ob simoniam *conventionalem*, nam jura loquuntur de *jam actu commissa, et effectu completa;* atqui *simonia conventionalis* dici nequit, dum sola existit conventio — Imo in *communiori* et *probabiliori* sententia non incurritur pœna ne in eo quidem casu, quo traditio rei spiritualis secuta fuerit ex una tantum parte; quia externum peccatum debet esse completum ad pœnam incurrendam, cum odia semper sint restringenda. Atque hunc esse stylum Curiæ testantur Navarrus aliique, nempe non judicandi incursas pœnas, nisi ex utraque parte completa simonia. Hinc dicunt, quod spirituale accipiens cum pacto præstandi pecuniam, non tenetur ante pecuniæ solutionem neque acceptum resignare, neque fructus restituere, nisi agatur de simonia *confidentiali.*

Certum est 3: solam simoniam realem (quamvis sit occulta, quia semper est vera ac realis simonia) *tum* in Religionis ingressu, *tum* in Ordine, *tum* in Beneficio [3] pœnis in jure puniri [4]. Nam Paulus II pœnas a Prædecessoribus suis constitutas *referens, confirmans ac renovans* non est locutus; nisi de *ingressu in Religionem*, de *Ordine* et *Beneficio Ecclesiastico.* Quare in simonia aliarum rerum, nempe Sacramentorum aut Sacramentalium etc., erit quidem gravissimum simoniæ peccatum; sed non erit ulla pœna jure constituta.

Q. 2. *Quænam sunt pœnæ contra simoniacos in ingressu Religionis?*

R. Propter simoniam pro ingressu in Religione, communitas incurrit suspensionem, et particulares *id præsumentes*, ut habetur *cap. 1 Extravag. de simonia,* excommunicationem papalem. Sed hæc probabiliter tantum incurritur in professione: imo multi dicunt illam in desuetudinem abiisse.

Et hic advertatur: omnes electiones simoniacæ ad Generalatum, Rectoratum, et quodlibet officium spirituale in religione sunt irritæ [5].

Q 3. *Quænam sunt pœnæ contra simoniacos in Beneficiis?*

R. Præmittendum est per beneficium hic intelligi *verum beneficium ecclesiasticum,* quocumque nomine appelletur [6] — Hinc:

1) S. Thomas, 2. 2. *q.* 100. *a.* 6. 2) Cap. ult. L. 3. l. 5. Decretal.

3) Etiam confidentialis simonia punitur.

4) An vero pœnæ incurrantur, si simonia sit tantum de jure ecclesiastico, alii affirmant; quia jura generice loquuntur. Alii non *minus probabiliter* negant; quia jura quæ pœnam imponunt, sunt odiosa, ideoque restringenda: est revera de sola simonia juris divini loquitur *Extrav.* 2 *de simon.* — Liguori, *Opus. Mor. L.* 3. *n.* 108.

5) *Extrav.* 2 *de sim.* — *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* IV. *n.* 60 6) Ex Etr. 2,

1 Non veniunt Officia inquisitoris, vel legati, vel cujuscumque habentis jurisdictionem spiritualem ad tempus, uti vicariatus Episcopi, officium procuratoris rerum Ecclesiæ etc.; quia beneficia non sunt, quamvis jure positivo sit prohibitum sub simonia ea vendere, quia sunt officia ecclesiastica.

2 Neque veniunt Coadjutoriæ beneficii, quæ nihil aliud sunt, quam quædam facultates exercendi officium proprietarii, etsi concedantur cum futura successione.

3 Neque Vicariæ amovibiles ad nutum, aut Capellaniæ non collativæ, seu pure laicales; nam ecclesiastica beneficia non sunt. Imo nedum incurratur aliqua pœna, absque ullo simoniæ reatu possunt vendi, cum neque officia ecclesiastica sint; quamvis enim habeant onus spirituale adnexum, non tamen referunt ecclesiasticam institutionem: porro ubi verba legis non conveniunt, neque ejus dispositio locum habet, et ita tertio Romæ judicatum fuisse refert Gonzales [1].

Hisce nunc positis, videndum, num simonia in beneficiis sit *realis*, vel *confidentialis:*

Primo: pœnæ contra simoniam realem in beneficiis sunt ex Constitutione s. Pii v: — 1 *excommunicatio*, quæ incurritur *ipso facto* etiam a cooperatoribus, et est Pontifici reservata; — 2 *nullitas electionis, præsentationis, et canonicæ institutionis*, ita ut sic promotus et institutus nequeat fructus beneficii *facere suos*, etiamsi pecunia data fuerit a tertia persona, ipso prorsus ignaro (nisi forte *vel* per triennii spatium *bona fide* beneficium possidisset; *vel* si ille contradixerit, et tamen eo inscio alius promiserit aut contulerit; *vel* si tertius simoniam commiserit eo fine, ut illum redderet inhabilem [2]); — 3 *inhabilitas ad idem beneficium obtinendum* [3].

Secundo: propter simoniam confidentialem (quæ completa censetur statim ac beneficium datum fuerit et acceptum, licet accipiens promissionem suam implere non cœperit) præter pœnas impositas adversus realem, ex Decreto *Cum primum* s. Pii v incurritur etiam privatio beneficiorum omnium antea etiam juste obtentorum; non tamen *probabiliter* ante sententiam saltem *criminis declaratoriam*.

Si tamen *simonia* sit commissa *ab examinatoribus synodalibus*,

1) In Reg. 8. Cancell. gl. 5. 2) C. de sim.

3) Dicimus *ad idem*, nam ad alia obtinenda non fit inhabilis, nisi post sententiam, ut *probabilius* et *communius* docent explicantes Bullam Pii v (ubi contrarium videtur innui) de foro externo; cum Bullam revera loquatur *de rei convictis*.

Imo si alia beneficia jam habeat, ea retinere potest; quia nulla lex expressa hanc pœnam *ipso facto* decernit.

qui nempe occasione examinis ad Parœciam aliquid recipiant, ipsi privantur ante omnem sententiam beneficiis jam obtentis ex Tridentino, adeo ut *nequeant* a simonia *absolvi, nisi dimissis beneficiis* [1].

Q. 4. *Quænam sunt pœnæ adversus simoniacos in Ordine?*

R. Pœnæ adversus simoniacos in Ordine sunt contra *ordinantem;* contra *mediatores* et *præsentatores;* demum contra *ordinatum* [2].

1 Quod pertinet *ad ordinantem*, ex Constitutionem *Sacrum* Sixti v: — 1 est ipso jure suspensus *tum* a collatione ordinum etiam primæ tonsuræ, *tum* ab executione pontificalium; — 2 est interdictus ab ingressu Ecclesiæ: et si interdictum violaverit, præter irregularitatem suspenditur etiam ab Ecclesiæ regimine, et privatur perceptione fructuum; — 3 remanet excommunicatus.

2 Hanc excommunicationem incurrunt etiam *mediatores; præsentatores* vero incurrunt præterea suspensionem ad triennium [3].

3 Tandem *ordinatus* simoniace præter excommunicationem privatur spe ascendendi ad alios Ordines. Item ab ordinibus suspenditur, et si illos exerceat, privatur omnibus beneficiis, et fit inhabilis ad alia acquirenda — Lessius aliique docent suspensionem accipiendam tantum quoad Ordines scienter simoniace susceptos, cum nemo debeat puniri sine culpa; tamen Benedictus xiv Constitutione *Pastor bonus* tribuit majori Pœnitentiario facultatem cum inscio dispensandi, non quod peccaverit, sed quia illegitima fuit Ordinis susceptio.

Q. 5. *Quinam absolvere potest a pœnis in simoniacos latis?*

R. Quoad *excommunicationem* et *suspensionem* ob collationem Ordinum, vel beneficiorum, vel ob admissionem in religionem incursas, solus Papa potest absolvere, si publicæ sint; si occultæ, possunt etiam Episcopi ex communi ex *Capite Liceat.*

Sed quoad *inhabilitatem*, distinguendum est: *vel* agitur de dispensando ad habenda alia, *vel* idem beneficium — Si 1, potest Episcopus ex eodem Tridentino [4] dispensare, modo simonia non sit confidentialis, ut excepit Pius v, neque deducta sit ad forum contentiosum, quia tunc adesset notorietas infamiæ — Si 2, adhuc poterit Episcopus dispensare, si simonia sit commissa, beneficiario ignorante: et quidem in illa vacatione, si beneficium sit *simplex* et antea renuntietur [5]; in alia vero vacatione, si beneficium sit *curatum* [6].

Q. 6. *An simoniace percepta sint restituenda?*

1) Sess. 11. c. 8 de R.

2) Quæ pœnæ non incurruntur ob collationem tantum primæ tonsuræ. — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 110.

3) C. 43 de sim.

4) Sess. 24. c. 6.

5) C. 27 de sim.

6) C. penult. de elect.

R. *Affirmative:* simoniace accepta restituenda sunt; cum omnis contractus simoniacus sit suapte natura nullus. Unde cum communi resolvimus: pretium acceptum pro simoniaca collatione Ordinum, beneficiorum, aut Sacramentorum (si excedit quod poterat a ministro exigi pro sua sustentatione, loquendo de Sacramentis), jure naturæ restituendum est illi, qui illud tradidit ante traditionem rei spiritualis, si ejus sit dominus — Si autem jam res spiritualis tradita sit, tunc licet *probabile* sit pretium posse restitui eidem; nihilominus *probabilius* est cum s. Thoma [1] atque ex sensu Doctorum, illud restituendum esse Ecclesiæ aut pauperibus: idque in punitionem. Excipe nisi dominus sit in bona fide, quo in casu non videtur puniendus amissione suæ pecuniæ.

Quoad autem *fructus beneficii* simoniace acquisiti restituendi sunt Ecclesiæ; sed *probabile* est eos posse etiam dari pauperibus [2], aut successori in beneficium: imo potest etiam obtineri compositio a Papa.

Quod autem acceptum est pro admissione in religionem, non est restituendum, nisi post sententiam, et interim potest retineri pro alimentatione communitatis [3].

§ III. — *De causis a simoniæ labe excusantibus*

Q. 1. *Quænam sunt causæ a simoniaca labe excusantes?*

R. Etiamsi nunquam liceat nec per Pontificis dispensationem aliquid temporale pro spirituali dare vel accipere; fieri tamen potest, ut aliquando temporale quidpiam recipiatur *occasione spiritualis*, videlicet ex causis et titulis, qui sint ipsi simoniæ prorsus extranei.

Sunt autem sex, qui hisce versiculis exhiberi possunt:

Hanc gratis tributum, dona, et stipendia vitæ;
Hanc usus, labor; hanc et justa redemptio tollunt.

1 Est quando temporale pro spirituali, vel contra datur *omnino gratis et sine ullo sive explicito, sive implicito pacto* tam ex una, quam ex altera parte; nam *illud gratanter recipi potest, quod fuerit sine taxatione pretii gratis oblatum* [4]. Excipe quod recipitur occasione examinis ad Parochiam, vel Ordinum collationis [5].

2 Quando post acceptum spirituale datur aliquid temporale ex sola animi gratitudine tamquam merum donum, quod nullam potuerit

1) 2. 2. q. 110. a. 6. 2) 2. 2. q. 32. a. 7; et q. 62. a. 5.
3) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tract.* IV. *n.* 53. 4) C. 30 de sim.
5) Diximus *sine ullo sive explicito etc.*; ad simoniam enim sufficeret pactum etiam intentum ab una tantum parte, neque ab altera cognitum: imo etiam absolute rejectum, prout contigit in facto Simonis Magi.

vim exercere in animum concedentis rem spiritualem; motivum enim gratitudinis est motivum virtutis, unde simonia non est.

3 Quando aliquid temporale datur Ecclesiæ Ministris per modum stipendii ad honestam sustentationem pro sacris functionibus, Missis, funeribus etc. Nam *Dominus ordinavit eis, qui Evangelium annunciant, de Evangelio vivere* [1].

4 Quando temporale datur *pro labore extrinseco.* Dicimus *pro labore extrinseco,* qui nempe per *accidens* tantummodo conjungatur cum re sacra, ita ut etiam sine eo ministerium sacrum sive functio spiritualis adhuc *in se* posset exerceri, bene enim potest separari, ergo et æstimari. Esset v. g. cantus in Missa, longum iter susceptum pro Sacro celebrando in dato templo [2].

5 Consuetudo legitima, quæ vim legis obtinet. Hinc Benedictus XIV ait, præstationes quas Canonici ad possessionem admissi solvunt, si antiquas, non facile esse improbandas, ad majora mala vitanda [3].

6 Excusat redemptio ab injusta vexatione; vexatio enim circa jus nostrum est quid temporale, quod inde temporaliter redimi potest [4].

Q. 2. *An excusetur a simonia qui ad rem spiritualem sibi comparandam utitur istis formulis: ego ero tibi gratus: gratias reales referam,* etc.

R. Illæ formulæ dicendæ erunt labe simoniaca infectæ:

1 Si per eas formulas exprimatur intentio sese obligandi ad temporale pro spirituali erga alium, vel obligandi alium sibi ad spirituale pro temporali.

2 Si promittatur, accipiatur, aut detur temporale tanquam proportionata compensatio pro spirituali, et non vero in signum puræ gratitudinis.

3 Si promittatur, aut detur spirituale pro temporali aut vicissim, non quidem ut pretium, sed ut motivum principale dandi temporale, aut vicissim.

His in casibus semper adest æstimatio inter temporale et spirituale.

Q. 3. *An sit simoniacus qui celebrat, Sacramenta ministrat, concionatur, choro interest principaliter ob emolumentum temporale?*

R. In sententia *probabiliori,* quam tuentur Salmanticenses, Sanchez,

1) 1. Cor. 9.

2) Aliter vero dicendum esset, si ageretur *de labore ipsi rei sacræ intrinseco*, sine quo nempe ministerium spirituale exerceri non posset, uti esset v. g. vocabulorum pronuntiatio in Sacramentorum confectione et collatione, oblatio panis et vini in Sacrificio Missæ; quia labor iste non distinguitur ab ipsa re, sed quid unum cum ipsa conflat.

3) De Syn. Diœc. l. XI. c. 6.

4) *V.* quæst. ult.

Sylvius, Sotus, Suarez, aliique apud Croix a simonia excusatur; nam sicut excusatur qui dat stipendium *principaliter* propter Missam, quæ certe res est spiritualis; ita excusandus videtur qui Missam celebrat *principaliter* propter stipendium: non tamen tanquam pretium, sed tanquam eleemosynam ad sustentationem approbatam; alioquin esset simonia mentalis.

Simonia enim tunc tantum committitur, cum *temporale accipitur pro spirituali;* non vero quando accipitur tanquam stipendium ad sustentationem Ministri *secundum ordinationem Ecclesiæ, et consuetudinem approbatam,* ut ait d. Thomas [1]. Quod verum est, sive *principaliter,* sive *secundario* accipiatur.

Sed (dices) *Innocentius XI damnavit hanc n. 46 propositionem, qua asserebatur: licitum est dare temporale pro spirituali, etiamsi temporale sit principaliter motivum dandi spirituale?*

R. Ibi nomine *motivi* intelligitur *pretium ipsius rei spiritualis,* ut notat Viva, et patet ex contextu. In casu autem nostro hoc nomine non intelligitur *pretium rei,* sed *stipendium personæ* in gratiam alterius elaborantis, cui honesta debetur vitæ sustentatio.

Ut clarius tamen veritas intelligatur animadvertere oportet, *duplici sensu* accipi posse in casu nostro *lucri* vocabulum: vel *ut finis operis,* vel *ut finis operantis* — Cum lucrum intenditur *ut finis operis,* adeo ut opus ipsum spirituale intendatur tradi vel accipi, certe committitur simonia: *simoniam committit,* inquit Angelicus, *qui hujusmodi actum vendere intendit, nempe si distributiones recepit quasi finem sui operis principaliter intentum* [2] — Aliter dicendum est, quando lucrum intenditur *ut finis operantis,* scilicet *ratione operationis personæ laborantis in gratiam alterius;* quia tunc lucrum accipitur *pro stipendio sustentationis,* et simonia non est: sic licet eodem sensu pecuniam tradere pauperibus ad modum stipendii, ut orent pro nobis [3].

Qui tamen sacra peragunt ministeria *principaliter* ob emolumentum temporale, non possunt tam facile excusari a peccato saltem *veniali;* cum sane sit inordinatio spiritualia dirigere ad *temporale* [4].

Q. 4. *An sit simonia temporale aliquid accipere pro tradenda Doctrina sacra?*

R. *Vel* instructio illa natura sua tendit tantummodo ad spiritualem

1) 2. 2. q. 100. a. 3. 2) Quodl. 8. q. 6. c. 11.

3) Neque obstat, quod talis neque concionaret neque caneret etc. sine lucro; id enim non probat, quod ponat impretiabile sub pretio, sed solum lucrum esse conditionem, sine qua non operaretur, deficiente nempe congrua sustentatione.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 55.

aliorum utilitatem, v. g. Catechesis, verbi Dei prædicatio et similia; *vel* tendit etiam in aliquod eorum bonum temporale, v. g. ad oblectationem et honorem, uti est instructio ad interpretandas Scripturas sacras, ad enodandas Theologiæ controversias etc.

Si 1, certe simonia est accipere pro ea aliquid temporale, nisi ratione sustentationis; cum sit res *mere spiritualis*, et labor intrinsecus.

Si 2, non erit simonia; quia *qui docet scientiam*, ait Angelicus, *potest stipendium accipere quasi operas suas locans* [1]. Nec refert quod supernaturalis sit; nam *per se* non ordinatur ad salutem animæ, sed ad illustrandum intellectum, sicuti aliæ scientiæ naturales.

Q. 5. *An excuset a simonia redemptio ab injusta vexatione?*

R. Ut res bene percipiatur, duæ præmittendæ sunt hypotheses.

Potest injuste aliquis vexari, *vel* in jure spirituali jam acquisito: *vel* in tali jure nondum acquisito, sed certe acquirendo.

Potest iterum vexari injuste tam ab iis, qui jus illud spirituale concedere possunt; quam ab iis, qui nullo modo jus illud possunt elargiri.

His positis: quis injuste vexatur in jure acquisito, *vel* acquirendo.

Si 1, non est simonia pretio temporali redimere injustam vexationem a quocumque tandem proveniat: ita Angelicus [2]. Sic v. g. si Princeps infidelis Parochum impediat a Sacramentorum administratione, et a spirituali Parœciæ suæ regimine, posset profecto eidem tradere pecuniam, ut ab hujusmodi vexatione se velit abstinere; non enim daret temporale pro jure spirituali, sed daret temporale pro tollendo nefario illo impedimento, quod censetur aliquid temporale [3].

Si 2, iterum distinguendum: *vel* vexatio provenit ab iis, qui nequeunt jus illud concedere, *vel* ab iis, qui illud concedere possunt.

Si vexatio provenit ab iis, qui nequeunt jus spirituale concedere, fas est eam pretio redimere, quia pretium datur pro re temporali: sic v. g. si quis *per diffamationem* patronum impediat, ne te eligat ad beneficium, poteris utique diffamatori dare pecuniam, ut ab illa cesset diffamatione; quia in hoc casu non redimeres, nisi famam, et tolleres vim ac fraudem, quibus sublatis, patronus adhuc suo in

1) 2. 2. q. 100. a. 3. 2) L. c. q. 100. a. 5.

3) Diximus 1 *pretio temporali;* si enim daretur spirituale, esset simonia; nam pretio spirituali redimeretur vexatio temporalis.

2 *Injustam vexationem;* si enim vexatio justa sit, v. g. si quis accusetur de vero crimine, ob quod beneficium debeat amittere, vel jura spiritualia amplius nequeat exercere, simoniacum esset pretio redimere vexationem hanc; quia tale jus non est firmum, ideoque tollendo vexationem justam pretio emitur jus firmum, quod est spirituale. Ita pariter non licet dare pecuniam competitori, ut non concurrat ad beneficium; nam directe pararetur via ad illud.

arbitrio plenissime remanet te ad beneficium eligendi vel non eligendi. — Hinc cum delatus fuisset Benedicto XIV casus, quo nempe quidam Sacerdos ingentem summam cuidam laico eam postulanti dedit, cum alioquin potens ut erat, falsa crimina ei esset affixurus, ne ad Canonicatum eligeretur; respondit Pontifex, si forte indigeret talis provisio convalidatione, se eam convalidare: unde apparet, quod Papa non habuit ut certo invalidam illam provisionem, sed voluit sic agere ad securitatem, quia sic fuerat postulatus, ut ageret [1].

Si vero vexatio provenit ab iis, qui jus illud spirituale concedere possunt, tunc simonia erit temporale aliquid iisdem elargiri eo fine, ut cessent a vexatione; quia in hoc casu *vere et proprie* daretur *temporale pro spirituali* [2]. Ponamus Titium beneficii patronum mihi injuste denegare votum: si pecuniam eidem trado, ne votum deneget, traderem *temporale pro spirituali;* cur enim trado? ut is desistat a voto mihi denegando; atqui hoc idem est ac votum illud pecunia emere: nam injusta negatio voti non tollitur, nisi voti ejusdem concessione; ergo si pecuniam trado pro tollenda voti negatione, idem est ac si illud *directe* emam [3].

Est tandem *commune* cum Alberto M., d. Bonaventura, Cajetano, Gersone, Lessio, Sporer, Suarez, Vasquez aliisque, licere absque ullo simoniæ reatu in necessitate pecuniam dare Sacerdoti sine illa nolenti administrare Sacramenta; quia hoc est injustam vexationem redimere, nempe removere impedimentum pravæ voluntatis, vel potius permittere alterius peccatum justa de causa. Neque tunc pretium daretur pro ipsa collatione spirituali: ita licet in necessitate mutuum petere ab usurario; quia tunc malum non provenit ex actione nostra, sed ex alterius malitia [4].

1) Sic refert s. Noster, *Homo Apost. Tr.* IV. *n.* 49.

2) C. Matthæus *de sim.*

3) Aliter esset si ageretur de actu possessionis beneficii jam collati: tunc *probabilius* liceret hanc vexationem pecunia redimere; quia possessio est temporalis, cum in solo facto sita sit.

Pariter simonia non esset pecuniam tribuere electoribus, ut desistant ab electione indigni; quia Ecclesia habet jus acquisitum in dignos: unde daret pro desistendo a malo.

Sicut licet dare pro eligendo digno, vel digniori in genere; nam daretur, ne mala electio fiat. Si vero determinaretur persona, simonia esset; nam directe esset pro illius electione pecuniam tribuere.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *n.* 103.

TRACTATUS SEXTUS

DE VIRTUTE JUSTITIÆ

Inter virtutes *morales* post Religionem veniunt quatuor illæ, quæ *cardinales* appellantur: et sunt *prudentia, fortitudo, justitia*, et *temperantia*. Verum earum tertia, nempe *justitia*, talem, tam gravem, tam copiosum, tam insignem, tam necessarium rerum dicendarum exhibet apparatum, ut non solum primum ei locum in hoc Tractatu adsignandum esse arbitremur; sed ab ipso etiam ejusdem nomine merito putemus eum inscribendum his verbis: *Tractatus de Virtute Justitiæ* (Scholastici *de Justitia et Jure* nuncupant).

Cum autem virtus justitiæ in eo sita sit, ut jus suum cuique servetur, necesse profecto est, ut plenior quo fieri potest idea tradatur et notio tam *juris* et *dominii*, quam eorum omnium, quibus hæc duo conflantur, quippequæ sunt justitiæ quasi finis et meta.

Sed ante omnia, nonnulla præmittemus de justitia generatim.

QUÆSTIO PRÆAMBULA

Q. 1. *Quid est justitia?*

R. Justitia interdum accipitur pro virtutum omnium complexu, ita ut *vir justus* idem sit *ac vir omni virtutum genere donatus*. Hoc sensu inquiebat Christus: *beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam* 1.

Hic vero a nobis sumitur prout est virtus a ceteris specie distincta et definitur: *virtus moralis constanter inclinans hominis voluntatem ad perpetuo reddendum alteri jus suum ad æqualitatem.*

Dicitur 1 *virtus*, quia tam hominem quam opus illius facit bonum; nam bonum est reddere cuique suum, quod virtutis est proprium: et in hoc justitia convenit cum virtutibus omnibus.

2 *Moralis*, quia non Deum, sed hominum honestatem habet pro objecto suo immediato: quæ quidem honestas sita est in tribuendo cuique jus suum.

3 *Constanter inclinans*, quæ vox indicat propositi nostri firmitatem: quod genuinæ virtutis proprium est.

4 *Hominis voluntatem*, quia justitia est actus et habitus voluntatis, non vero intellectus, cujus officium est veritatis cognitio; neque memoriæ, cujus officium est recordatio rerum præteritarum.

1) Matth. 5.

5 *Ad perpetuo reddendum jus suum*, id est omni tempore; quia justitia non consistit in aliquo peculiari actu, aut in transeunte inani animi voluntate; sed in firmo ac permanenti proposito reddendi alteri *jus suum*, id est quod alteri debitum est de jure, seu strictissimi nominis obligatione.

6 *Alteri*; cum enim justitia in constituenda æqualitate versetur, habet ex ipsa sui natura, ut in alterum tendat; *nihil* enim *est sibi æquale, sed alteri* [1].

7 Tandem *ad æqualitatem*, quo intelligitur accurata mensura rei, quæ redditur, cum jure alterius: sic v. g. qui centum nummos creditori suo debitos solvit, servat *æqualitatem*; quia hæc pecuniæ summa jus creditoris adæquat.

Q. 2. *Quomodo dividitur justitia?*

R. Totuplex est justitia quotuplex est ordo in Republica; atqui ordo in Republica triplex est, nempe *partium ad totum, totius ad partes, et partis ad partem*: ergo triplex est justitiæ species.

Legalis una, quæ ordinat *partes ad totum*, et inclinat privatum ad reddendum communitati quod ipsi debitum est propter bonum commune. Dicitur *legalis*, quia habet pro suo objecto id, quod communitati debetur *ratione et vi legum* [2].

Distributiva altera, quæ ordinat *totum ad partes*, et inclinat voluntatem *Superioris* ad bona vel onera communitatis distribuenda juxta merita et vires subditorum: ideo *distributivæ* nomen accepit.

Tertia denique *commutativa*, quæ ordinat *partes inter se* et inclinat *privatum* ad reddendum *alteri privato ad æqualitatem* quod eidem stricto jure debetur, ratione videlicet *vel* pacti *vel* contractus *vel* alterius tituli peculiaris. Dicitur *commutativa*, quia in commutationibus, ut plurimum, solet habere locum [3].

Violatio cujuscumque justitiæ est ex genere suo mortalis; quia quælibet justitia est gravissimi momenti, ac gravissimi finis.

Sed quid (inquies) de *justitia, quæ dicitur vindicativa?* Hæc

1) S. Thomas, 2. 2. q. 58. a. 2. 2) S. Thomas, l. c. q. 63. a. 1.

3) Et hæc est, de qua maxime sumus disputaturi, et de qua ceteræ justitiæ species plerumque participant. Ex dictis autem patet justitiam tria importare:

1 Quod sit ad alterum: quare erga se ipsum proprie dicta justitia non datur; — 2 quod in uno sit verum jus, in alio verum debitum: unde hæc non est in Deo relate ad homines; his enim Deus nihil stricte debet; — 3 quod servetur æqualitas: hinc hæc locum non habet in filio relate ad patrem et vicissim, si considerentur *qua tales*; nam filius ad æqualitatem patri nunquam dabit quod debet. Nec pater filio dando dat alteri, aut secundam quod debet; nam dat filio ut sibi, cum filius sit quid patris: unde hoc vinculum est majus vulgari justitia.

novam justitiæ speciem non constituit; nam tota in eo est, ut inclinet Superiorem ad infligendam reo pœnam debitam. Jam vero prout Superior per pœnas civium felicitati prospicit, ea ad *legalem* pertinet. Prout pœnas ipsas criminum gravitati proportionatas decernit, ad *distributivam*. Denique prout justitiæ vindicativæ officia exequitur ex quodam quasi contractu cum Republica de recte negotiis publicis administrandis, pertinet ad justitiam *commutativam* [1].

Q. 3. *In quo discrepant justitia commutativa et distributiva?*

R. Hoc discrimen notant Jurisconsulti ac Theologi inter justitiam commutativam et distributivam, quod in *commutativa* servanda sit proportio *arithmetica*; in *distributiva* autem proportio *geometrica*.

Sic rem explicamus: justitia *commutativa* exercetur a cive ad civem, a privato ad privatum, et locum habet in contractibus ac in ceteris negotiis ad sociale commercium pertinentibus; servanda igitur in ea erit proportio rerum ipsarum, nempe æqualitas rei ad rem, uti si v. g. debeas centum, centum reddas non attendendo nisi id quod debetur, ita ut si excipiantur casus, in quibus ratio personarum a lege ipsa præscripta sit, v. g. cum agitur de minoribus; in ceteris omnibus nullus habeatur respectus conditionis vel meritorum personæ: et hæc est *proportio* illa, quam vulgo vocant *arithmeticam*.

Justitia autem *distributiva* exercetur a Superiore ad subditum, et locum habet in distribuendis *honoribus* et *oneribus*, præmiis item ac pœnis; ideo non habet respectum *rei ad rem*, sed meritorum et conditionis personarum, loci, temporis ed adjunctorum similium [2]. Et hæc est *proportio geometrica*.

Q. 4. *Quænam sunt justitiæ præcepta?*

R. Hæc tria sunt justitiæ præcepta: *honeste vivere, neminem lædere, jus suum cuique tribuere*.

Primum pertinet ad justitiam generatim acceptam: duo alia ad officium justitiæ *proprie* dictæ, quæ in eo consistit, ut homo ex rectæ rationis, atque legum præscripto se gerat erga ceteros.

1) S. Thomas l. c. q. 80. a. un.

2) Ex quo exurgit et constituitur ea quæ dicitur *proportio geometrica*, quæ scilicet non est proportio rei ad rem, sed rei ad personam, id est ad merita personarum: sive (quod idem est) non *rerum*, sed *rationum* æqualitatem significat: unde si illi, qui habet merita uti quinque, tribuantur v. g. decem nummi, illi cui sunt merita uti decem, tribui debent viginti.

DISPUTATIO PRIMA

DE JURE

CAPUT PRIMUM

DE JURIS NOMINE, DEFINITIONE ET DIVISIONE

Q. 1. *Quid juris nomen indicat?*

R. *Juris* nomen ductum est vel a *jubendo*, quia continet quæ *jussa* sunt, id est legis *præcepta;* vel melius a *justitia*, quia continet ea quæ *justa* sunt, id est, *recta*.

Ejus significatio multiplex est:

1 Significat illud omne, quod æquum est et bonum, ac rectæ rationi consentaneum. Quo sensu Terentius, ut adolescentes arceret a malorum consortio, sic inquiebat: *quid cum illis agas, qui neque jus neque bonum et æquum sciunt?*

2 Significat scientiam ipsam æqui et boni. Quo sensu in hac scientia versatos *Jurisperitos* vel *Jurisconsultos* nuncupare solemus.

3 Ipsam collectionem legum ac regularum, quibus regitur homo tam in religiosa, quam in civili societate. Hoc sensu venit *Corpus Juris* tum *Canonici*, tum *Civilis*.

4 Ipsam judicis sententiam, vel locum ubi judicia fiunt. Quo quidem sensu dicitur judex *jus* dicere, et reus *in jus* vocari.

5 Rem ipsam, quæ rigorose ac stricte debita est. Hoc sensu res nostra dicitur *jus nostrum:* jus ita sumptum est justitiæ objectum.

6 Aliquid habendi et retinendi potestatem: quæ significatio ad ipsam Juris formam pertinet. Et hoc sensu hic a nobis accipitur [1].

Q. 2. *Quomodo definitur jus, atque dividitur?*

R. Jus *formaliter* acceptum (quod dicitur etiam *jus strictum*, seu *formale*) communiter definitur *legitima facultas ad aliquid:* id est ad aliquid habendum vel agendum; his namque duobus *habere* et *agere* omnis hominum absolvitur facultas et efficacitas.

Prima juris divisio est in *publicum* et in *privatum:*

1m Est illud, quod pertinet ad regimen et utilitatem *totius Regni*, quodque ipsum afficit Reipublicæ corpus, non vero partes singulas, quibus constat: talia sunt jura de Sacris et Divinis rebus, de Sacerdotibus, de Magistratibus etc.

1) *V.* Grotius, *De jure bell. et pac. in proleg.* § 12, ubi de juris nomine et significatione plura habet — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 186 *et seqq.*

2m Est illud, quod respicit utilitatem *singulorum civium*, et ejus materia sunt contractus, testamenta, tutelæ, etc. — Ab ipso *jure privato* altera oritur divisio, nempe in *jus ad rem, et jus in re:*

Jus ad rem est legitima potestas, quam quis habet, ut res aliqua sibimet obligetur et sua fiat: ideoque adquiritur ante ipsius rei traditionem, et actionem suppeditat in personam, non vero in rem ipsam. Efficit nempe, ut persona citari possit ante judicem et per ejus sententiam cogi, ut rem vel ejus pretium tradat; non autem efficit, ut res ante judicis sententiam possit occupari. Sic v. g. si Titius horologium Cajo jam venditum alteri tradat, Cajus actionem habet in ipsum Titium, ut eum cogat ad horologium sibi tradendum. *Actio* autem hoc loco significat *jus prosequendi in judicio quod suum est, vel quod sibi debetur.*

Jus in re est potestas legitima alicui competens circa rem ipsam sibi jam obligatam et suam factam: ideoque adquiritur post rei ejusdem traditionem, et secum affert *actionem realem*, per quam ejus possessor potest a quovis detentore eam repetere, sibique viudicare. Sic in allato exemplo, si horologium Cajo non solum jam venditum, sed eidem etiam jam traditum fuerit et postea furto sublatum et a fure in alium emptorem transmissum, Cajus actionem habet *tum* in furem, *tum* in emptorem, *tum* denique in rem ipsam, ad quascumque manus tandem ea devenerit.

Quid (quæres) *requiritur ad adquirendum jus ad rem, et jus in re?*

R. Ut *jus ad* rem adquiramus, hoc unum necesse est et sufficit, videlicet *jus titulus* — Ad *jus* autem *in re* requiritur et *justus titulus;* et *rei existentia;* et tandem rei *occupatio*, si nullius fuerit, vel *traditio*, aut *quasi-traditio*, si res in alterius dominio jam posita sit.

Species juris privati *ad rem* sunt *contractus* et *quasi contractus:* de his erit in sequenti — Nunc agemus de speciebus juris privati *in re*, seu de fontibus, ex quibus tale jus emanat.

A nobis enumerantur: *Servitus, usus, usufructus, habitatio,* et *possessio.*

CAPUT SECUNDUM

DE DIVERSIS JURIS PRIVATI SPECIEBUS

Articulus I. — DE SERVITUTE

Q. 1. *Quid est servitus?*

NOTA: *servitutis* et *libertatis* vocabula non solum personis, sed ipsis etiam rebus aliquando conveniunt, cum hoc discrimine, quod persona

dicitur *serva* et *non libera*, si dominum habeat; res autem dicitur *libera*, cum unum solum dominum habet, ita ut præter eum non teneatur præstare alteri commodum et utilitatem. Quod si alter præter ipsum dominum habeat jus a *re illa* percipiendi utilitatem quamcumque, tunc res ipsa dicitur *servire*, vel *servitute ligata*.

Insuper hæc servitus vel *passive* sumitur, et est ipsa rei subjectio in utilitatem alterius; vel *active*, et est jus quod quis habet in re alterius, ut sibi serviat: quo sensu hic accipitur — His positis:

R. Servitus definiri potest: *jus in aliena re constitutum, quo dominus in re sua quidquam pati vel non facere cogitur in alterius rei vel personæ utilitatem.*

Dicitur 1 *Jus in re*, non in persona; si enim persona tantum obligaretur ad aliquid patiendum vel non faciendum, esset *obligatio*; sed non *servitus*, cujus naturæ proprium est rei adhærere, et sic in possessorem quemcumque cum re ipsa transire.

2 *Aliena*, nam res propria domino suo minime *servit*: quare quæ inde commoda atque emolumenta dominus percipit, *jure dominii* percipit, non *servitutis*.

3 *Quo dominus in re sua quidquam pati, vel non facere cogitur: pati*, v. g. ut sinat aliquem aquam e suo fundo ducere; *non facere*, v. g. ut altius domum suam non ædificet. Unde servitus est diminutio dominii, cujus pars tollitur ab eo, qui servitutem debet, et accedit ad eum, cui ipsa debetur.

4 *In alterius rei, vel personæ utilitatem;* neque enim leges ullo modo permitterent hanc dominii immutationem, nisi adesset *vel* præsens, *vel* certo futura alicujus utilitas.

Q. 2. *Quotuplex est servitus?*

R. Ab ipsa definitione patet servitutem duplicem imprimis esse distinguendam, *personalem* nempe et *realem*.

Servitus *personalis* est quæ a re debetur personæ, uti sunt usus, ususfructus et habitatio.

Realis vero est quæ a re debetur alteri rei, v. g. ab uno prædio alteri prædio, et dicitur etiam *prædialis*. Ad hanc constituendam patet prædia duo requiri, quorum unum debet *servire*, et dicitur *serviens;* alteri vero servitus exhibenda est, et dicitur *dominans*.

Servitutes *reales* (de quibus hic agitur) multipliciter distinguuntur: nempe in *rusticas* et *urbanas*, *affirmativas* et *negativas*, *continuas* et *discontinuas*, *apparentes* et *non apparentes*.

Rusticæ sunt illæ, quæ prædiis seu fundis inhærent. *Urbanæ* sunt illæ, quæ inhærent ædificiis.

Affirmativæ, quæ verbis affirmativis exprimuntur, obligant dominum fundi servientis ad permittendum, ut proprietarius fundi dominantis aliquid agat, v. g. aquæductum construat. *Negativæ*, quæ verbis negativis indicantur, obligant dominum fundi servientis, ut se abstineat ab aliquo peragendo in ipso, quod quidem perageret, si servitus non existeret, v. g. ab ædificio construendo, vel altius illud attollendo.

Continuæ sunt, quarum exercitium est vel esse potest continuum absque actuali hominis opera, v. g. cursus aquæ in fundo. *Discontinuæ*, quarum exercitium requirit actualem hominis operam, ut est aquam haurire e puteo in fundo existente.

Apparentes, quæ exterius conspiciuntur, uti aquæductus, fenestra. *Non apparentes*, quarum nullum signum exterius apparet, uti sunt servitutes *negativæ* 1.

Q. 3. *E quibusnam fontibus servitutes dimanant?*

R. Tres sunt fontes, unde servitutes dimanant. Est nempe:

1 *Naturalis positio locorum:* sic fundus, qui est in situ inferiori, tenetur recipere aquas effluentes a fundo, qui est in superiori: servitutes, quæ sic manant, dicuntur idcirco *naturales*.

2 *Lex:* quo nomine venit etiam *sententia judicis*. Sic ob utilitatem publicam vel privatam lex præscribit regulas quoad viarum constructionem, aquarum deductionem, domorum ædificationem, murorum distantiam etc.: servitutes istæ dicuntur *legales*.

3 *Conventiones:* possunt nempe vicinorum fundorum proprietarii (si lex, vel ordo publicus non obstet) secum convenire, ut unus fundus alteri serviat, et vicissim: en servitutes *conventionales* 2.

Q. 4. *Quot modis servitutes amittuntur?*

R. Triplici modo servitutes amittuntur 3:

1 Si amplius non inserviant 4; si tamen res reducantur ad primum statum, servitutes reviviscunt, nisi obstet præscriptio.

2 Si serviens et dominans prædium in dominium unius transeant; sane res sua nemini servit: et hoc dicitur *confusio*.

3 Si triginta annorum non usus intervenerit. Quo in casu, si agatur de servitutibus discontinuis, tempus currit a die, quo quis illis

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 634, et seqq.

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 550, et seqq. — C. A. civ. § 480.

3) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 669, et seqq. — C. A. civ. § 525.

4) « *Per esempio:* se la sorgente dove si attingeva l'acqua inaridisce, se il campo che somministrava il passaggio è inondato da un fiume vicino, se il muro sovra cui si avea il diritto di aprir finestre, si abbatte ». *Cod. civ. spieg.* ad art. 669.

non fuit usus; si vero agatur de *continuis* [1], tempus currit a die, quo aliquid contra illas actum est [2].

Articulus II. — DE USU ET USUFRUCTU

Q. 1. *Quid est usus?*

R. Usus solet definiri: *jus utendi rebus alienis, salva earum substantia tum quoad materiam, tum etiam quoad formam.*

Vocabulum *jus* significat facultatem, quæ competit *usuario* (sic nempe in Scholis appellatur is, cui competit usus; ille autem, ad quem pertinet rei proprietas sive dominium, dicitur *proprietarius*).

Illud *utendi* significat facultatem usuario convenientem extendi ad illa dumtaxat, quæ ad usum quotidianum sunt necessaria.

Verba *alienis rebus* indicant usum in rebus propriis consistere non posse; quilibet enim in rebus suis non usum tantummodo, sed dominium quoque habere dicitur.

Additur, *salva earum substantia;* alioquin non esset usus, sed abusus. Ex quo sequitur, usuarium non posse ne in meliorem quidem formam rem, cujus usum consecutus est, immutare. Et ideo sunt posita ea verba: *tum quoad materiam tum etiam quoad formam.*

Sed (quæres) *an usuarius possit usum suum alienare?* Usuarius non potest alteri locare, vendere aut donare jus suum; usus enim in eo consistit, ut quis re utatur pro mensura tantummodo suæ necessitatis. Excipe nisi clare appareat ipsi talem facultatem fuisse concessam; nam usus ab ipsa conventione primum sustinetur [3].

Q. 2. *Quid est ususfructus?*

R. Ususfructus, prout hic accipitur, est *jus utendi, et fruendi aliqua re, fructus ex ea percipiendo, eo ipso modo quo perciperet ipse proprietarius; salva tamen ejus substantia tum quoad materiam, tum etiam quoad formam, sicut in usu.*

Differt ab usu in hoc, quod latius pateat; nam *uti simpliciter* est

1) Così nelle servitù di passaggio, di attingere acqua, la prescrizione comincia dal giorno, in cui si cessò dal passare, dall'andare ad attinger acqua ». *Codice civile Albertino spiegato* ad art. 671.

2) « *Ad esempio:* io ho una servitù d'acquedotto sul fondo vicino; il proprietario distrugge i canali e devia il corso dell'acqua; la prescrizione comincia a decorrere da quel momento: se lascio trascorrere trent'anni senza reclamare, il mio diritto sarà estinto. Lo stesso dicasi del caso, in cui avendo io finestre d'aspetto sulla proprietà del mio vicino, te faccio otturare io medesimo, e che esse rimangono in tale stato trent'anni ». *Cod. civ. spieg.* l. cit.

3) Cod. civ. Albertinus, Art. 540 et seqq. — C. A. civ. SS 504 et seqq.

Hic notandum quod habet idem Albertinus Codex art. 547 « l'uso dei boschi e delle foreste è regolato da leggi particolari ». V. *RR. Patenti* 1 *dicembre* 1833.

fructus dumtaxat necessarios ad usum quotidianum percipere [1]. Sic v. g. siquis habeat usum alicujus horti, potest quidem fructus ab eo suscipere pro se et suis, sed non potest eos alienare et extraneis clargiri; potest autem si ejusdem habeat usumfructum. Ille cui competit ususfructus, dicitur *fructuarius*.

Nomine *fructuum* generatim intelligitur illud omne, quod res fert vel producit; fructus enim dicti sunt a *ferendo*.

Et sunt alii *naturales*, qui ex re ipsa, et *solius naturæ beneficio* producuntur: uti herba, poma, nuces; item fœtus animalium, et quæ ab ipsis proveniunt, cum habeantur uti pars viscerum.

Alii *industriales*, in quibus hominis quoque labor et industria partem habet: uti sunt v. g. frumentum et segetes. Hos Theologi appellant *mixtos*; quia et partim *natura*, et partim *humanæ industriæ beneficio* producuntur.

Alii tandem *civiles*, qui proveniunt tantummodo *occasione rei*, et vi obligationis particularis in jure civili fundatæ: v. g. pretium domus locatæ, pensiones fundi, usuræ pecuniæ mutuo datæ, etc.

Fructus ipsi *naturales* et *industriales* dividuntur in *nascituros*, et *natos*; isti item in *pendentes*, et in *perceptos*; et isti adhuc in *extantes*, et in *consumptos* dividi solent.

Q. 3. *Quotuplex est ususfructus?*

R. Duplex est ususfructus divisio.

Prima est in usumfructum *proprium*, et *improprium*. Ille constituitur in rebus, quæ usu minime consumuntur, uti sunt v. g. domus et hortus. Iste vero constituitur in *rebus fungibilibus*, ut vocant, quæ nempe usu consumuntur, uti sunt v. g. panis, vinum et oleum. Ususfructus improprius dicitur etiam *quasi ususfructus*.

Altera divisio est in usumfructum *singularem*, idest quarumdam rerum in specie; in *particularem*, idest alicujus partis bonorum; et *universalem*, in quo bona omnia continentur.

Q. 4. *Quot modis constituitur usus, et ususfructus?*

R. Usus et ususfructus constituitur *lege*, et *voluntate hominis*:

1 *Lege*: sic lex concedit patri et matri usumfructum in bonis filiorum; et conjugi superstiti in parte bonorum conjugis, qui intestatus decessit.

2 *Voluntate hominis*, v. g. vi conventionis, donationis, testamenti [2].

1) Illud tamen *ad usum quotidianum* non sic oportet intelligi, quasi non aliud liceat, quam quæ singulos in dies sufficiant. *Recte quippe*, ait Dettori, *simul ac semel accipit, quæ sibi in annum necessaria sint, quamvis universos parvi fortasse prædioli fructus inde absumi contingat.*

2) *Cod. civ. Albertinus*, art. 489 et 959 — C. A. civ. § 480.

§ I. — *De juribus et oneribus usuarii et fructuarii*

Q. 1. *Quænam sunt jura usuarii?*

R. Usuarius jus habet a re sibi in usum tradita percipiendi quæ ad usum quotidianum sibi et familiæ sunt necessaria, non exclusis filiis nasciturus [1]. Hæc autem necessitas metienda est juxta conditionem, statum et dignitatem ipsius usuarii, et ejus familiæ.

Q. 2. *Quænam sunt jura fructuarii?*

R. Hæc habet jura fructuarius *in genere*, seclusa conventione:

1 Jus habet, ut possit fructus omnes percipere sive *naturales* sive *industriales*, eosque suos facere sive collegerit per se, sive per alios. Collecti intelliguntur, cum a solo, vel a re fuerint separati; hinc si fructuarius moriatur, fructibus quidem maturis, sed nondum a solo vel a re separatis, fructuarii hæredis non sunt; sed rei proprietarii. Quod si hæres iste, fructuario jam morituro, fructus immaturos collegerit, tenetur eos proprietario restituere; nam neque ipse fructuarius poterat fructus immaturos colligere.

Quoad fructus vero *civiles* hæc habet Codex Albertinus: *i frutti civili s'intendono acquistati giorno per giorno* [2]. Quod quidem apud nos locum habet in ipsis beneficiis quoad omnes cujusvis generis fructus.

2 Jus habet in ea omnia, sine quibus ususfructus haberi non potest. Quare jus itineris habet ad rem fructuariam per fundum hæreditarium, si aliunde non pateat aditus. Item jus utendi servitutibus omnibus fundo inhærentibus; quia habentur tanquam qualitates fundi ipsius. Item jus habet in singula fundi instrumenta, nisi contraria appareat testatoris voluntas; non enim præsumendum est testatorem voluisse, ut fructuarius sibi instrumenta compararet pro fundo, quo ad tempus tantummodo usurus sit.

3 Jus habet, ut possit fructus vendere, donare, locare, imo et pignori tradere; nam qui per alium fruitur, per se frui ipse videtur.

4 Jus habet utendi remediis, quibus suum usumfructum tueatur. Quare datur eidem *actio* tum adversus eos, qui usumfructum impediunt; tum adversus eos, qui fructus perceperint, ut eos restituant [3].

Q. 3. *Quænam sunt onera usuarii?*

R. Usuarius tenetur:

1 Rem, cujus habet usum, integram diligenter servare proprietario; nam ipse non habet jus ea utendi, nisi *salva ejusdem substantia*.

1) Art. 541 — C. A. civ. § 519.
2) Art. 495 — C. A. civ. §§ 505, 506.
3) *Codex Albert. civ.* Art. 497, et seqq.

2 Tenetur percipere fructum, qui cum ipso usu conjunctus sit et proportionatus, non vero distinctus; quia solus usus ei conceditur. Sic si usuarius initio anni acceperit quæ sibi necessaria sunt ad integrum annum, et ante anni finem decedat, illius hæredes restituere debent id quod superest.

3 Tenetur præstare cautionem de re utenda instar boni patrisfamilias, nec potest jure suo uti, nisi inventario bonorum confecto.

4 Tenetur pro ratione fructuum ad modicas refectiones, atque ad ordinaria tributa [1].

Q. 4. *Quænam sunt onera fructuarii in genere?*

R. Onera fructuarii in genere ad hæc revocari possunt:

1 Ut rem debeat restituere proprietario in illo statu, in quo eam accepit. Ideo initio ususfructus fieri debet inventarium rerum mobilium, et descriptio status rerum immobilium, quæ in usumfructum cedendæ sunt, non obstante quacumque dispensatione testatoris.

2 Ut rebus iis tam mobilibus quam immobilibus fruatur tamquam bonus paterfamilias. Et idcirco tenetur cautionem præstare *de bene utendo,* nisi eum dispenset *aut* titulus ex quo ususfructus ipse dimanat, *aut* lex. Sic lex dispensat patrem et matrem circa usumfructum in bonis filiorum: item venditorem aut donatorem, si contractus sit initus sub conditione ususfructus.

3 Tenetur tributa *ordinaria* persolvere [2], et reparationes item ordinarias peragere, ac tandem abusus et damna omnia præcavere [3].

Q. 5. *Quid de usufructu speciali notandum est?*

R. De *usufructu speciali* hæc veniunt ex lege notanda:

1 Quoad usumfructum *agri* statuitur, ut nullum jus competat fructuario in metalli fodinas vel lapidicinas, quæ non fuerint apertæ. Nec in alias materias ad comburendum aptas, quæ nondum effodi cœperant. Nec in thesaurum, qui durante usufructu inveniretur [4].

2 Quoad usumfructum *gregis,* si ille in uno tantum animali consistat, eo sine culpa pereunte, ad nihil tenetur fructuarius — Si vero consistit in toto grege, fructuarius qui fœtus, lac, pilos ac lanam

1) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 538, et seqq. — C. A. civ. §§ 513, 520-21.

2) Quoad tributa *extraordinaria* videndum, utrum ea sint imposita supra fructus (v. g. ut detur illorum certa quantitas pro exercitu transeunte; an vero supra proprietatem (v. g. mutuum coactum ob bellum, et illius interesse solvendum sit ex fructibus).

Si 1, ea solvere tenetur fructuarius — Si 2, tunc capitale tribuitur a domino fundi, et fructuarius tenetur solvere ipsi domino interesse illius capitalis. Ita ex eodem *Codice civili Albertino.*

3) *Cod. civ. Albertinus* Art. 512, et seqq. — C. A. civ. § 518.

4) Art. 510 — C. A. civ § 511.

percipit, tenetur in locum demortuorum alia capita substituere, habita ratione natorum. Sed si integer grex casu perit, non tenetur nisi ad reddendam rationem curiorum, aut eorum æstimationis [1].

3 Quoad usumfructum *sylvæ* hæc statuuntur: — 1 quod pertinet ad sylvas cæduas, quæ nempe succisæ ex stirpibus radicibusque renascuntur, fructuarius potest illarum arbores succidere, modo servet ordinem ac mensuram consuetudine inductam. Quod valet etiam de arboribus alti roboris, si ita sint distributæ, ut earum complures statis temporibus succidantur; — 2 potest sibi fructuarius vindicare arbores alti roboris, quæ per fundos huc illucque dispersæ sunt, si usus sit ut periodice succidantur. Sicuti potest tot palos et sylvis cædere, quot sunt necessarii pro instruendis vinetis, quorum habet usumfructum, servato tamen more regionis aut proprietariorum praxi; — 3 ipsi quoque cedunt omnes arbores frugiferæ demortuæ aut casu avulsæ vel fractæ, cum onere tamen totidem alias substituendi [2].

§ II. — *De modis, quibus usus et ususfructus extinguitur*

Q. *Quot modis usus et ususfructus extinguitur?*

R. Usus et ususfructus, prout diverso modo, *lege* nempe et *conventione* constituitur, et modo diverso extinguitur.

Legalis extinguitur:

1 Si filius compleverit ætatis suæ annum 30m, vel si ante illam ætatem moriatur.

2 Si filius matrimonium contraxerit cum patris consensu, cessat ususfructus, completa ætate annorum 25, si ille sit masculus; et 21, si illa sit fœmina [3].

3 Si cessaverit patria potestas: poterit tamen pater cum filium emancipat, vel ei ad matrimonium consensum præbet, sibi reservare usumfructum vel in parte vel in toto usque ad 30 annum filii [4].

4 Quod spectat ad usumfructum matris in bona *filiorum*, iste cessat cum filius fit major [5].

5 Quoad usumfructum conjugis in parte hæreditatis conjugis præmortui, cessat si conjux ad secundas nuptias convolat, adhuc vivente filio primi matrimonii [6].

Usus autem et ususfructus *conventionalis* extinguitur:

1) Art. 526 et 527 — C. A. civ. §§ 513, 525 et seqq.
2) Art. 500, et seqq. — C. A. civ. § 511.
3) *Cod. civ. Albertinus* Art. 224, et seqq. — C. A. civ. § 149.
4) Art. cit., et 240.
5) Art. 235 — C. A. civ. §§ 757, 758.
6) Art. 959, et seqq.

1 *Morte usuarii, et fructuarii;* quum enim tam usus quam ususfructus sine jura personalia, morte ejus cui competunt, extingui debent 1. Quid (inquies) si usus et ususfructus Civitati vel Collegio relictus sit? Extinguitur post triginta annos, nisi majus temporis spatium fuerit determinatum in ipsa usus et ususfructus constitutione: et in hoc nequit excedere spatium annorum sexaginta 2.

2 *Finito tempore, si quod fuerit constitutum:* res per se patet. Si tamen sit concessus usquedum aliqua determinata persona ad talem ætatem pervenerit et ante moriatur, ususfructus nihilominus perseverat usque ad præfinitam tempus 3.

3 *Consolidatione,* quum nempe usuarius vel fructuarius rei ipsius proprietatem consequuntur atque dominium — Item *renuntiatione,* quæ tamen si sit fraudulenta, poterit invalidari 4.

4 *Non usu:* videlicet si usuarius et fructuarius neque per se neque per alium spatio ad præscriptionem determinato, jure suo non utantur, et interim utatur proprietarius — Item *ejusdem abusu,* uti constat ex his verbis Codicis Albertini: *l'usufrutto può anche cessare per l'abuso, che fa l'usufruttuario del suo diritto, tanto col cagionare deterioramento ai fondi, quanto col lasciarli deperire per mancanza di ordinarie riparazioni* 5.

5 *Totali rei interitu:* ratio est: usus et ususfructus sunt *jura in corpore,* quo sublato, et ipsa tollantur necesse est. Hanc tamen limitationem ponit Codex Albertinus: *in tal caso* (diruti nempe edificii), *ove il proprietario intenda di ricostruire altro edifizio, avrà questi il diritto di occupare l'area, e di valersi de' materiali pagando all'usufruttuario, durante il suo usufrutto, gl'interessi del valore dell'area e de' materiali.*

Diximus *totali;* nam si *partialiter* tantum perit, sustenitur in eo, quod remanet, ususfructus 6.

Qui modi, quibus ususfructus *conventionalis* extinguitur, hisce versiculis exprimi breviter possunt, memoriæ juvandæ causa:

Temporis, utentis, rei, usus finis, abusus;
Proprietas si erit, explicit ususfructus et usus.

1) Art. 528 — C. A. civ. §§ 529, 530.
2) Art. 530, et seqq.
3) Art. 531 — C. A. civ. § 527.
4) Art. 528, 532 — C. A. civ. §§ 469, 524, et seqq.
5) Art. 529 — C. A. civ. §§ 1449, 1469, 1470.
6) Art. 534, 535 — C. A. civ. § 525.

Articulus III. — DE HABITATIONE

Q. *Quid de habitatione dicendum occurrit?*

R. Habitatio est *jus alienas ædes habitandi, salva earum substantia*. Qui inhabitandi jus habet, una cum familia habitare potest, licet postea matrimonium contraxerit; sed non poterit hoc jus alteri cedere, vel locare.

Quoad onera autem, qui totam habitat domum, tenetur ad omnes necessarias et ordinarias expensas; qui partem tantum habitat, tenetur pro rata rei. Ceterum nisi alia sit conventio, habitatio constituitur, regitur et extinguitur eodem modo, quo usus et ususfructus [1].

Articulus IV. — DE POSSESSIONE [2]

Q. 1. *Quid est possessio?*

R. Possessio sic dicitur, quasi nempe sit vel *positio pedis*, vel *positio sedis*, vel *sessio cum potestate*, vel *potentia*. Ea autem poterit definiri, ut sit: *legitima rei detentio*.

Quamvis possessio ordinarie cum proprietate soleat confundi, differt tamen: sane potest quis rem possidere, quin sit proprietarius illius, aut e contra. Scilicet *possessio* est jus, quo rem detineo uti meam; *proprietas* vero, seu *dominium* est ipsumet jus, quo res est mea, atque ego sunt dominus ejus.

Q. 2. *Quot modis acquiritur possessio et deperditur?*

R. 1: Possessio generice adquiritur apprehensione *vera, ficta, legali.*

Quando res est nullius, ut sunt pisces maris, ad eam apprehendendam requiritur possessio *vera*.

Quando res est alicujus, qui vult alteri tradere possessionem suam, sufficit apprehensio *ficta*, ut si tradantur claves domus.

Quando vero res habetur sola juris dispositione absque corporis, et animi adminiculo, dicitur *legalis:* hoc sensu hæres, etsi nesciens, possidet possessionem defuncti.

R. 2: Deperditur possessio pluribus modis: nempe *facto nostro*, ut si rem abjiciamus; *facto alieno*, ut si eam quis jure occupet; *casu*, ut si in incendio pereat; *lege ita disponente:* sic lex statuit, ut quorundam animalium possessio per fugam amittatur [3].

1) *Cod. civ. Albertinus*, art 537, et seqq. — C. A. civ. SS 480, 520 et seqq.

2) *V.* Anacletus, *Jus Canon. Univers. L.* 2 *decret. Tit.* 12.

3) *V.* Roncaglia, *Theol. Mor. Tr.* XIII. — Et *App. ad Compend. Theol.* Suarez.

Q. 3. *Quomodo dividitur possessio?*

R. Præcipue dividitur possessio in possessionem *facti*, et *juris*:

1 Possessio *facti* recte definiri potest: *rei detentio corporis, animi, et juris adminiculo.*

Dicitur 1 *rei*, quo nomine intelligimus non solum res corporeas; sed etiam incorporeas, uti sunt census, patronatus etc. quæ quidem a Theologis dicuntur *possideri*, a Jurisconsultis autem *quasi possideri*, ad discrimen rerum corporearum, quas et ipsi *possideri* docent; — 2 *corporis adminiculo*, quia ut res aliqua possideatur, debet actu aliquo corporali apprehendi; v. g. manibus, pedibus, oculis et similibus; — 3 *animi*, quia res ut possideatur, debet apprehendi animo illam habendi uti suam; — 4 *juris*, idest jure non resistente neque impediente [1]; quia ad possessionem requiritur, ut jus seu leges non impediant, quominus detentio rei censeatur vera ejusdem possessio [2].

2 Possessio autem *juris* definitur: *jus insistendi rei tamquam suæ non prohibitæ possideri.*

Dicitur 1 *jus*, per quod differt a *possessione facti*, quæ est ipsa occupatio rei vel ejus detentio, ex qua vel oritur jus, si sit *justa*: vel non oritur, si *injusta* sit; — 2 *insistendi rei*, Id est rem pacifice detinendi, et juris remediis (interdum etiam armis ubi fuerit opus) eam tuendi contra perturbatores; — 3 *tanquam suæ*, nam siquis insistat rei nomine alieno, non erit *vera* possessio. Sic v. g. tutor dici non potest possidere bona minoris, sed minor ipse possidet per tutorem; quia tutor non retinet illa bona *tanquam sua*, sed nomine minoris; — 4 non *prohibitæ possideri*, id est nulla lege resistente atque impediente, uti dictum est *de possessione facti* [3].

Q. 4. *Quinam sunt effectus possessionis?*

R. Privilegia, seu effectus possessionis communi acceptione sunt:

1) Hinc patet nos loqui de possessione justa, atque bonæ fidei, neque enim jura favent ei qui mala fide rem possidere attentat, vel contra legum dispositiones.

2) Sic v. g. detentio rei sacræ, quæ fit a laico, ne *possessio* quidem *facto* dici potest; quia jus talem possessionem impedit.

Contra detentio rei furtivæ profanæ penes furem est vera *possessio facti;* quia jus non impedit, quominus talis rei detentio sufficiat ad possessionem.

3) Possessio solet etiam dividi in *naturalem*, *civilem*, et *civilissimam*.

Prima est detentio rei vel sine animo eam sibi habendi, et talem habet creditor pignoratitius in pignus; vel cum animo eam sibi habendi, sed sine titulo: et hanc habent fures — Secunda est detentio rei cum animo eam habendi fundata in aliquo titulo — Tertia est detentio rei sine ullo actu vero, vel ficto *V.* Alasia, *Comment. T.* IV. *pag.* 48. *Edit. anni* 1830.

1 Possessio parit pæscriptionem, et dominium possidenti acquirit, si ea habeat conditiones requisitas; — 2 in dubio, an quis sit rei dominus, melior est conditio possidentis; — 3 possessor non tenetur probare rem esse suam, possessio enim parit præsumptionem dominii; — 4 turbatus in possessione, in ea est restituendus prius quam de possessionis justitia agatur [1].

DISPUTATIO SECUNDA

DE DOMINIO

CAPUT PRIMUM

DE DOMINII DEFINITIONE, ORIGINE ET DIVISIONE

Articulus I. — DE DOMINII DEFINITIONE ET ORIGINE

Q. 1. *Quid est dominium?*

R. Dominium, prout hic sumitur, solet communiter definiri: *jus disponendi pro arbitrio de re propria, nisi lege, conventione, vel testatoris voluntate prohibeatur.*

Dicitur 1 *jus* seu facultas, quæ vox locum tenet generis: jus enim tam exerceri potest in personam, quam in rem. Jus in personam alio nomine *jurisdictio* dicitur, id est legitima potestas gubernandi subditos. Jus in rem *proprietas* appellatur, seu *dominium.*

2 *Disponendi pro arbitrio de re propria*, hoc est vendendo, donando, vel etiam destruendo sine causa, modo sine violatione justitiæ commutativæ. Ubi notandum est: licet contra justitiam commutativam non peccet qui re sua abutitur, peccat tamen contra Deum et contra justitiam legalem; quia Deus eo tantum consilio rerum dominium unicuique permittit, ut suis suorumque necessitatibus præsto sit, atque publicæ et privatæ utilitati studeat. Quare merito Justinianus ait, *expedire Reipublicæ, ne quis re sua male utatur.*

3 *Nisi lege:* sic v. g. minoribus non permittitur rerum suarum alienatio, nisi ex justa causa, et servatis quibusdam solemnitatibus: quo tamen in casu non aufertur dominium, sed impeditur tantummodo illius usus; sicuti ligatis pedibus, impeditur ambulatio actualis, sed non tollitur ambulandi potentia.

4 *Conventione*, esset v. g. si venditorem inter et emptorem conventum sit, ut emptor re empta non utatur, nisi post certum diem.

1) *V. Cod. civ. Albertinus*, Art. 444, et seqq. — C. A. civ. §§ 344, 346, 323, 328.

5 *Vel testatoris voluntate*, esset si v. g. testator fundum legasset alicui ea conditiune, ut illo non utatur, nisi post annum.

Q. 2. *Quænam dominii origo?*

R. Dominii origo patebit ex sequenti Scholio de Comunismo.

Scholium — Communismus

Errorem vetustate jam exoletum, quo quidam olim prædicabant *omnia bona esse in mundo communia* [1], ab inferis revocare ausa est ætate nostra et nova quasi veste indutum evulgare recens quædam impiorum hominum secta *Communismi* nomine designata. In Helvetia primum exorta videtur (an. circiter 1841), ac dein in alias quoque regiones, præsertim Germanicas effusa. Ejus porro solemne effatum est *bonorum et rerum communionem in jure naturæ fundari, et ideo nullum dominium, nullumque jus proprietatis in humana societate esse admittendum.*

Communismus impudentissimum habuit in Gallia patronum Proudhonium quendam, qui eo temeritatis devenit atque dementiæ, ut dicere non erubuerit *jus proprietatis in civili societate nihil esse aliud, quam ipsum furtum.*

Monstrum hoc adeo exitiale et truculentum Apostolico anathemate a Petri cathedra percussit Pius IX Pontifex M. in sua prima Encyclica ad omnes Orbis Catholici Patriarchas, Primates, Archiepiscopos et Episcopos data, in qua *Communistarum* doctrinam apertis verbis declarat *infandam ac vel ipsi naturali juri maxime adversam.*

Sit ergo:

Propositio

Dominium seu jus proprietatis in Scriptura et natura ipsa fundatur.

Prob. 1ª *pars:* vel ipsi primi mundi habitatores (Adamo et Heva e paradiso per peccatum ejectis), exhibentur nobis a Moyse dominio seu jure proprietatis jam legitime præditi — Sic Abel factus *pastor ovium* et Cajn *agricola* [2], uterque fructus e proprio labore provenientes faciebat *suos*, et de substantia *propria* offerebat *munera Domino* juxta illud: *honora Deum de tua substantia* [3] — Lot etiam

1) Communismum primo professi sunt Waldenses, dein Albigenses, Anabaptistæ, aliique ejusdem furfuris Hæretici (vid. Villegardelle, *Histoire des Idees Sociales*). Thomas Morus Lovanii librum edidit (ann. 1516, in quo Communismum ad systhema reduxit: ejus doctrinas quasi ex integro tradidit et in Italiam induxit circa medium sæculum XVII Thomas Campanella (V. *Histoire du Communisme* etc. *par Alfred Sudre:* Paris 1850. *V.* etiam Bergier, Dizionario Append. V° *Comunismo*).

2) Genes. 7. 3) Prov. 3.

et Abraham habebant *greges ovium et armenta et tabernacula* utique propria. Imo, sacro textu dicente, *non poterat eos capere terra ut habitarent simul; erat quippe substantia eorum multa* [1]: ex quo ad rixas vitandas et jurgia præcavenda facta est inter eos bonorum divisio, quam Dominus ipse approbavit.

Quid multa? integer Pentatheucus et ceteri libri omnes tum veteris tum novi Testamenti quot non abundant legibus pro singulorum proprietatibus regendis, custodiendis, et conservandis, pro tuendo unicuique jure suo in societate, pro avertendo a cujuscumque substantiis quolibet damno, pro indemnitate in iisdem servanda? Uno verbo nonne in utroque Testamento fundatur præceptum de furto non patrando: *non furaberis: non furtum facies?* Sed quomodo hoc Sacrarum Literarum præceptum esse vel concipi mente poterit, nisi in Sacris Literis plane fundari dicatur *jus proprietatis?*

Prob. 2ª *pars:* in ipsa natura plane fundatur humana Societas; ergo in ipsa natura plane fundatur etiam dominium, seu *jus proprietatis.* Stat consequens, si cum humana societate dominium seu jus proprietatis ita cohæreat, ut illa sine isto esse non possit; atqui profecto res ita se habet: tolle enim dominium seu *jus proprietatis*, et cito nullam amplius Societatem habebis, et homines conspicies perductos ad brutorum conditionem, huc illuc in sylvis errantes et palabundos leonum instar atque luporum, quales barbare in deliciis habuit eos contemplari anteacto sæculo genevensis Philosophus in suo *pacto sociali* [2]. Sublato enim dominio seu jure proprietatis, quis amplius commerciis, quis domorum ædificiis, quis scientiarum, quis artium, quis literarum studiis, quis agrorum etiam culturæ ullam amplius navaret operam, si fructus inde profecturi non sibi nec suis, sed omnibus indiscriminatim hominibus, exteris etiam et incognitis, imo et inertibus, otiosis, sceleratis et improbis cedere omnino deberent? *Si passim homines sibi invicem furarentur, periret humana societas*, inquiebat Angelicus [3].

Hic merito concludit Pius IX in Encyclica sua, quod *semel admissa doctrina* (Communistarum), *omnia jura, res, proprietates ac vel ipsa humana societas funditus everterentur.* Sane si *consensus omnium gentium naturæ ipsius vox est*, uti vel ipsi Philosophi Gentiles suis in effatis habebant, quæ natio, quæso, qui populus, quæ gens poterit adsignari, ubi non vigeat dominium seu *jus proprietatis?*

1) Gen. 13.

2) *V. L'Emilio disingannato, Dialoghi Filosofici del Conte Alfonso Muzzarelli.*

3) 2. 2. q. 66. a. 6.

ubi non adsint leges *proprietatum* custodes et directrices? ubi furtum non graviter vetetur et puniatur? ubi uno verbo non habitum semper fuerit ed adhuc non habeatur ut sacrum et inviolabile *meum* illud et *tuum?* Ergo etc. 1

Sed in ipsa natura (inquies) *illud fundari non potest, quod dotem in hominibus naturalem extinguit; atqui tale est dominium, seu jus proprietatis.* Prob. min.: *natura ipsa fecit omnes homines inter se prorsus æquales; atqui hanc æqualitatem extinguit dominium seu jus proprietatis. Quare merito inquiebat s. Clemens Papa, per iniquitatem alius hoc suum esse dixit, et alius illud; et sic inter mortales facta est divisio* 2.

R. Nego min. ad primum argum.; et dist. min. ad secundum: natura ipsa fecit omnes homines inter se prorsus æquales, *ratione originis et destinationis*, conc.; secus, nego. Natura porro ipsa omnes quidem homines fecit æquales eo sensu quod habeant æqualem *originem* et *destinationem;* omnes enim mentem acceperunt intelligentia et ratione præditam; omnes eundem conditorem habent; omnes ad eandem felicitatem *destinati* sunt, ita ut universum genus humanum sit veluti ingens familia per totum orbem diffusa, cujus omnia membra ejusdem naturæ cognatione quasi quodam fraternitatis vinculo sub eodem Patre et rerum omnium Moderatore Deo O. M. colliguntur. Sed natura non fecit homines æquales quoad conditiones privatas et individuales; hæc enim æqualitas stare nequit cum humana societate, quæ ab ipsa natura prorsus enascitur 3.

Ad auctoritatem autem allatam facilis est responsio, dicendo sensum s. Clementis non esse quod rerum divisio fuerit in se inhonesta et peccaminosa; sed quod inducta fuerit occasione peccati, tum *originalis*, quod nisi præcessisset, necessaria non fuisset rerum divisio, cum singuli habuissent absque labore ad vitam necessaria; tum etiam peccatorum *actualium*, quæ merito timebantur absque illa divisione.

Si res ita est, quomodo explicatur primæva dominiorum origo?

R. 1. Docuere Scriptores nonnulli dominia, seu *proprietates* primum inter homines prodiisse a quodam pacto, quod vocant *sociale.*

Hos nempe tres humanæ historiæ gradus ac quasi periodos confingunt:

1 Quod homines *ab initio* fuerint ac vitam egerint absque ulla vel minima inter se invicem relatione.

2 Quod pertæsi *deinde* incommodorum, quibus in eo statu erant obnoxii, decreverint esse in societatem simul una et perpetuo coëundum.

1) *V.* Libr. *Della proprietà di A. Thiers, versione italiana*, Milano 1849, in quo cap. 5, ex absurdis ostendit quantum humanitati Communismus adversetur, inquiens: *il Comunismo distrugge il lavoro, sopprime la libertà, e s'egli è conseguente, deve abolire la famiglia.*

2) C. *dilectissimi* Caus. XII. q. 1 c. 2.

3. *V.* Gerdil, *Dell'uomo sotto l'impero delle leggi.* — It. Haller, *La Ristaurazione della Scienza Politica*, Foligno 1847. — It. Bonald, *La Legislazione primitiva.*

3 Quod *tandem* societatis ejusdem vincula atque conditiones fundamentales et irrevocabiles constituerint. Inter has vero conditiones illam dicunt præcipuum habuisse locum, ut singuli aliquam partem naturalis suæ libertatis amitterent et pro bono publico in unam personam vel in unum personarum cœtum conferrent, ut sic oriretur atque constitueretur aliquod Superioris imperium, seu *dominium*, ut dicunt, *jurisdictionis* (sine quo penitus perspexerant Societatem stare non posse), et simul induceretur conditionum inæqualitas, vi cujus distinguerentur etiam rerum et bonorum proprietates.

Nobis hæc hypothesis probari nullimode potest, quia status ille *naturæ* sylvestris (in sensu supra exposito) non est, nisi putidum imaginationis figmentum, quod nostra quidem ætate fastidiose et sesquipedalium verborum apparatu commendant sophisiæ fere omnes. Adversatur nempe genuinis historiæ monumentis et præsertim S. Scripturæ. Et sane: consulatur historia Moysis, et cito patebit, quam status ille falsus sit et absurdus. Imo adversatur ipsi etiam naturali rationi. Quis enim sanæ mentis credat hominem, quem Deus minuit *paullo minus ab angelis* 1, vix conditum more belluino vixisse? 2

Quapropter narratiunculis hisce posthabitis:

R. 2. Circa primævam demoniorum originem sententiam nostram sic explicamus, habita semper præ oculis historia Moysis. Res omnes ab initio fuisse communes ultro fatemur, dicente Sacra Pagina: *cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum* 3; sed vix crescente mortalium numero, ipso naturali jure compellente, necesse fuit a prima illa rerum communione pedetentim discedere, quia aliter vitæ conservationi et securitati consuli non poterat, neque ingeniorum malitiæ se in dies exerenti occurri, neque discordiæ et rixæ evitari, *quæ in re communi immensæ solent oriri* 4, uti probavit exemplum Lot et Abraham jam supra prolatum; neque ullus ordo in rebus servari, cum, experientia teste, constet *communiter negligi quod communiter possidetur* 5.

Quædam itaque rerum divisio induci cœpit, ita ut quæ quisque sibi sumpsisset eo animo, ut illa conferret ad usus suos, et alios ab usu et dominio illo prohiberet, v. g. domus a se constructæ, agri a se exculti, jam *sua* dicerentur et *propria* cum aliorum exclusione. Sic Abel *pastor effectus* ovile sibi fecit *proprium* et *proprias* oves: sic Cajn *factus agricola* habuit *proprios* campos et eorundem proventus: sic Henoch habuit *propriam* domum, imo et civitatem, quam ædificaverat, et donavit nomine filii sui: sic Abraham 6 *factus est dives in possessione auri et argenti* 7.

1) Psal. 8.

2 Quis credat obsoletis illis Græcorum fabellis, quibus feriur Orphæus quidam Poeta Thracius *saxa ferasque lyra movens primus omnium sylvestres homines.. cædibus et victu deterruisse*, eosque sic ad vitæ communionem vocasse?

3) Psalm. 13. 4 Dig. de servit. præd. urb. c. 26

5) Dig. l. *quando et quibus quarta pars*, c. 2. 6 Genes. 13.

7) Hac ratione dominium inductum est: hac ratione *proprietatis* vocabulum in humanam societatem illatum, termini agris impositi, contractus instituti, et alia similia locum

At hæc (repones) *explicant quidem factum, seu historiam inductæ proprietatis, sed non explicant proprie dictum ejusdem jus, quod erat inquirendum; semper enim restat definiendum quomodonam, posita primæva rerum communione, quis potuerit sine læsione juris communis, rem aliquam sibi apprehendere animo habendi ut suam cum aliorum exclusione, nisi isti aliquo saltem modo consentirent.*

R. Ex facto historico vero et ineluctabili, prout a nobis fuit expositum, facili modo deducitur etiam ipsum *jus*, si sic velimus argumentari: ratio ipsa nos docet nasci hominem ad societatem, uti Philosophi omnes tueri solent et demonstrare in Ethica: hoc sensu Philosophorum ille facile princeps s. Thomas hominem appellabat *animal sociale et politicum in multitudine vivens* 1 — Jam vero lumen ipsum naturale post Adæ peccatum in tanta hominum multitudine indicavit rerum divisionem et *jus proprietatis* non solum esse medium utile et expediens, sed etiam omnino necessarium ad communem quietem et pacem, atque ad integræ societatis vitam et conservationem — Si porro natura voluit finem, medium quoque voluisse dicenda est; alioquin sibimet contradixisset, quod est absurdum 2. Quare sic recte inquiebat De Lugo: *natura homines induxit in mundum quasi in domum opibus refertam, ut singuli sibi acciperent, et accipiendo facerent sua ea, quæ ante erant communia omnium: sicut ligna cædua communia, antequam cædautur sunt in dominio Communitatis; post cæsionem vero sunt propria cædentis* 3.

Ad argumentum vero desumptum a primæva rerum communione patebit responsio, si animadvertatur duplicem esse distinguendam rerum communio-

habuere, quæ conditionum, statuum, circumstantiarum et ingeniorum diversitas vias est necessario expostulare, quæque proinde oportuit tam ad pacem tuendam ac socordiam declinandam, quam ad rixas avertendas atque discordias perpetuas evitandas publicis etiam legibus firmari, regi et custodiri, posito pro fundamento præcepto illo divino positivo: *non furaberis*; et tribus iis Justitiæ principiis: *honeste vivere, neminem lædere, jus suum cuique tribuere* — Istæ autem leges oriuntur a *jure gentium* et *civili*, cui utrique nunc uti centro suo ineluctabili innititur dominium seu *jus proprietatis*; et ideo commune factum est penes Juristas adagium, nempe *dominia oriri a jure gentium et civili.*

Nos existimamus et pro certo habemus *jus proprietatis* non esse tantummodo *individuale*, id est in singulis individuis dominii capacibus, sed esse posse etiam *collectivum*, id est extendi ad collectionem simultaneam individuorum complurium, v. g. ad datam familiam, ad datum peculiarem personarum cultum, qui in civili societate per legem non sit reprobatus. Si enim singuli cives possunt ex lege naturæ sibi aliquid tamquam proprium acquirere et retinere, quare non item poterunt eodem jure substantias proprias simul conferre, in collectionem personarum sibi acceptum transfundere, maxime cum *jus associationis*, at vocant, sit ab ipsa natura non secus ac *jus proprietatis*?

1) Opusc. 20. l. 1. c. 1.

2) A nobis minime discrepant Juristæ, cum dominiorum originem ducunt a jure gentium; nam, Justiniano definiente, *jus gentium est quod naturalis ratio dictat esse faciendum*, et hoc ipsum est, quod Theologi appellant *jus naturale*.

3) Tract. *De Just. et Jure*, Dissert. 6. art. 1.

nem, unam videlicet *positivam*, ut vocant, alteram *negativam*. Prima est in communione rerum, quæ æque pertinent ad dominos complures, uti contingit in contractu societatis, in hæreditate paterna inter filios nondum divisa: altera vero est quando res in vacuo sunt, et nondum alicui *in particulari* adjudicatæ, ita ut *nullius* existimentur, quia nemini adhuc *in particulari* concessum est jus et dominium in easdem. Jam vero primæva rerum communio non fuit *positiva*, sed *negativa*, quatenus nempe nemo adhuc in eas particulare jus adquisiverat, neque natura aliquid adjudicaverat Titio, aliud Sempronio; nemo ergo debebat se jure proprio abdicare in alterius apprehensione: nemo injuriam patiebatur: an quis v. g. injuriam pati dici poterat ex eo, quod Cajn factus *agricola* agrorum fructus sibi vindicabat ut *proprios?* an quis jure proprio privabatur ex eo, quod Abel factus *pastor ovium* gregem faciebat *suum?* Non sane: omnes enim ex æquo res in vacuo positas poterant occupare, apprehendere et dominio suo subjicere; nullum ergo pactum, nulla conventio, neque expressa neque tacita, nullus denique consensus præcessisse dicendus est. Exemplum communionis *negativæ* adhuc habemus quibusdam in locis, ubi adsunt nemora quædam, colles et montes penes Communitatem illius datæ regionis: antequam ligna vel arbores ibi cædantur, sunt omnium de regione ipsa; sed postea evadunt propria illius qui cædit. Sic bona omnia ab initio erant communia penes homines, ut tamen (ipsa natura permittente, imo et suadente et præcipiente ad vitæ securitatem, ad publicam quietem et pacem, ad rectum et legitimum rerum socialium ordinem) fieri possent propria primi occupantis et apprehendentis sibi.

Staret conclusio (dices ultimo) *si revera ad publicam societatis quietem et conservationem necessaria essent dominia et jura proprietatum; atqui constat omnino contrarium, dicente s. Joanne Crysostomo, meum illud et tuum esse frigidum verbum, et quidquid malorum est in vitam nostram invehens innumeraque gignens bella* 1.

Sane constat, primos fideles ad pacem Christianæ societati conciliandam renuntiasse dominiis et proprietatibus, vitamque inter se invicem iniisse communem. Id constat etiam de Clericis prioribus Ecclesiæ sæculis: quid ergo obstare poterit, quominus idem et nostra ætate fiat in toto saltem christianismo, si ad suam perfectionem Religio nostra producatur, ejusque præcepta adamussim serventur?

R. Negando minorem. Experientia omnium sæculorum et gentium ab ipso mundi exordio ad nostra usque tempora evidentissime demonstrat incommoda et rerum discrimina, quæ a bonorum communione in mundo oriuntur; neque argumentis jam supra allatis alia adjungere oportet, quippequæ forent inutilia prorsus atque superflua.

Oraculum vero s. Joannis Chrysostomi nullam facessit difficultatem: non enim ipse dominia reijcit vel proprietates, sed antithesim in citato loco *oratorio*

1) Orat. de s. Philogon.

more instituit præsentem vitam inter et beatitudinem immortalem. Ceterum qui sibi sundere velit quantum a sententia Communistarum longe abfuerit præclarus Antistes, attente perlegat ipsius homilias ad populum Antiochenum contra furtum, ut illud prorsus a christianis eliminaret, et contra fures, ut eos ad restitutionem adduceret.

Neque exempla ex historia ecclesiastica desumpta aliquid concludunt; nam *stat utique* (inquit de Lugo 1), *quod in aliqua bonorum congregatione utilius sit ad pacem communem nihil proprium singulos habere, ubi nempe propter singulorum perfectionem et animorum concordiam omnia discrimina et inconvenientia facile vitari queunt, deputatis aliquibus, qui res communes administrent et celerorum prospiciant necessitatibus, prout in cœtibus religiosis... sed in universali hominum societate modus ille vivendi utilis esse non potest, nec est possibilis, uti experientia probat.* Quare etiam primis Ecclesiæ sæculis, crescente fidelium multitudine, oportuit pedetentim ex illa bonorum communione prorsus exire et singulos habere res suas et dominia privata. In ipso Clericali Ordine id idem contigisse docet historia, ita ut vita illa communis remanserit penes paucos et electos, nempe penes cætus Religiosos.

Exaggerant denique Communistæ vim christianæ Religionis cum sibi confingunt ipsam posse societatem humanam ad talem ac tantum perfectionis gradum adducere, ut omnes in omnibus et singulis mundi habitatoribus cupiditates extinguat, et vitia valeat præfocare 2.

Corollarium — *Radicalismus, Socialismus, et Fourierismus, seu Systema Phalansterianum*

1 A *Communismo* tamquam rivulus a fonte alius exortus est error magis turpis et atrox, qui dicitur *Radicalismus;* quia totam civilem societatem *radicibus eruit imis.* In eo enim situs est, ut de medio tollat quamcumque potestatem in mundo, et cujuscumque generis aut nominis regimen, docens omnes et singulos cives æquali auctoritate præditos esse, nec unum alteri *præesse* posse aut *imperare;* ideoque quodcumque gubernium esse injustum et naturæ hominum prorsus adversari. Monstrum tam immane et ingens vix exhibusse, simul refutasse est 3.

In hoc autem a *Communismo* differt *Radicalismus*, quod primus proclamat æqualitatem civium omnium in bonis, alter æqualitatem omnium in auctoritate et jurisdictione: ille inficiatur *jus proprietatis*, iste rejicit *jus imperii* 4.

1) Loc. supra cit.

2) *V.* Barran, *Esposizione ragionata de' dogmi e della morale del Cristianesimo*, T. 2.

3) *V.* Apologus Menenii Agrippæ de membris humani corporis adversus stomachum conspirantibus penes T. Livium l. 2.

4) Proudhon *ha detto:* la proprietà è un furto: *ecco il Comunismo!* Lo stesso *ha*

2 Tam *Communismus*, quam *Radicalismus* habebantur a plurimis utpote vera ac putida imaginationum figmenta ad rem minime unquam ducibilia (vulgo *utopie*). Quid ergo fervescentes eorum auctores et asseclæ? ut ostenderent utrumque pro bono societatis universæ ad actum et effectum reduci utique posse, *methodos* sine numero induxerunt (et adhuc inducunt quotidie sæpe etiam secum invicem contradicentes) in Germania præsertim et Gallia; licet complures ut minori populos timore doctrinis suis exagitent, utrumque temperare studeant, ac verbis in specie blandis et mansuetis lenire nitantur.

Harum porro *methodorum* complexio generico *Socialismi* vocabulo solet designari: ex quo patet *Socialistas* illos omnes existimari et dici, qui uno vel altero saltem modo *Communismum*, et *Radicalismum* non *speculative* tantum, et *in abstracto*; sed *practice* etiam, et in actu earum habent, et promovent [1].

3 Inter *Socialistas* celebriores eminet Carolus Fourier, cujus systema a suo auctore *Fourierismum* appellant [2]. Iste dividit regionum incolas in varias sodalitates ac quasi cohortes, quas *phalanges industriales* nuncupat, plus vel minus numerosas pro locorum, et circumstantiarum diversitate: unicuique adsignat communes domos ad domicilium, ad victum, ad artes liberales atque vulgares, ad opera, ad lucra; sub datis tamen legibus, et aliquali superiorum regimine: eo autem modo, quo nos communes *Monialium* domos dicimus *Monasteria*, is communes suorum habitationes *Phalansteria* vocavit, ex quo *Fourierismus* dictus est etiam *Systema Phalansterianum* [3]. Et sic in deliciis habet auctor cives contemplari singulos artibus, industriæ, commerciis, opificiis et opificinis suis indesinenter intentos feliciter et lætitiæ plenam vitam ducere in suis Phalansteriis, ad instar apum in suis alvearibus, et formicarum in nidis suis.

Quæ omnia licet verbis pulcherrimis exornata, quomodo locum

soggiunto: il peggior male del mondo sono i Governi: *ecco il Radicalismo!* Il Comunista *grida:* morte a'ricchi, morte a chi tien servitori! Il Radicalista *soggiunge:* morte a'Re, morte a chiunque governa! *Il Comunismo si accontenterebbe di riforme governative; il Radicalismo vuol cambiare la radice stessa della società:* en discrimen inter utrumque — Vid. *il Socialismo Plebeo ed il Volterianismo Borghese, La Civiltà Cattolica, Pubblicaz. periodica di tutta l'Italia*, Tom. I, pag. 313. Napoli 1850.

1) *V.* A. Thiers, *Della Proprietà*, l. 3. *Del Socialismo*, cap. 10, *del carattere generale de'Socialisti*, ubi ostendit, *che i Socialisti in realtà assalgono la proprietà tanto quanto i Comunisti stessi.*

2) *V.* Exposition abrégée du Système Phalanstérien de Fourier par Victor Considerant, Paris 1845.

3) *V.* Opusc. Victoris Considerant, § 13. *Idée d'un Phalanstère.*

habere queant in maxima præsertim gentium multitudine, ad longum tempus et sine infinitis incommodis, sine horrifica familiarum et morum corruptione et sine malis cujuscumque generis immensis, videat ipse, et *credat Judæus apella!* [1]

Articulus II. — DE DOMINII DIVISIONE

Q. 1. *Quomodo dividitur dominium?*

R. Dominium dividitur in *eminens* seu *altum*, et in *humile:*

1m Est quod convenit Reipublicæ in personas et bona subditorum, sic exigente bono publico. Quæ tamen exigentia vera sit oportet; neque enim respublica est bonorum, ac civium domina; sed potius curator ac vindex. Item et modus servandus est in hac exercenda potestate, ut nempe neque fines necessitatis excedat, neque acceptionem personarum includat, ita ut plus ab uno quam ab alio extorqueatur; cum omnium civium atque cætuum bona sacra sint.

2m Est quod quisque privatus habet disponendi de rebus suis. Hoc porro vel *plenum* est, vel *non plenum*. *Plenum* est jus disponendi de re simul, et de ejusdem usu. *Non plenum* est jus disponendi de re, vel de ejusdem usu; non vero de utroque simul.

Quare istud dividitur in *directum* et *utile*. Videlicet vel continet solum rem seu proprietatem: et dicitur *directum*, quasi *directe* rem ipsam sive ejus proprietatem afficiens. Vel non continet, nisi rei usum et emolumentum, et dicitur *utile*. Sic v. g. in usu et usufructu dominium *directum* habet dominus, *utile* autem dominium competit usuario et fructuario.

Q. 2. *Quotupliciter potest dominium considerari?*

R. Triplici sub ratione potest dominium considerari, si plenam ejus notionem, uti par est, consequi velimus:

1 *Ratione objecti*, circa quod versatur; 2 *ratione subjecti*, in quo residet; 3 *ratione modi*, quo adquiritur et in alium transmittitur.

CAPUT SECUNDUM

DE DOMINII OBJECTO

Q. 1. *Quodnam est objectum dominii?*

R. *Objectum dominii* sunt omnes res externæ et inferiores, quæ hominis usui subjiciuntur. Hinc Scriptura: *omnia subjecisti sub*

1) *V. Il Comunismo e Socialismo nelle loro stravaganze riguardo alla Religione ed al Politico* pel P. Liberatore Luciano del SS. Redentore, Napoli 1850.

pedibus ejus, oves et boves [1]. Iterum in Scripturis: *terram dedit filiis hominum* [2].

Res autem, quæ in hominis dominio esse possunt, aliæ appellantur *corporales*, et *incorporales*; aliæ *mobiles*, et *immobiles*.

1 *Corporales* et *incorporales*. — *Corporales* sunt quæ sensibus sunt obnoxiæ, uti v. g. fundus et domus. — *Incorporales* vero sunt quæ percipiuntur tantummodo intellectu, et in jure consistunt, uti jus nominandi ad beneficium, jus hæreditatis etc.

2 *Mobiles* et *immobiles*. — *Mobiles* sunt *quæ soli partem non faciunt*, sed *loci mutationem de facili recipiunt*, et in duplicem classem dividuntur: aliæ nempe tales sunt ex *natura propria*, quæ nempe *vel* se ipsas movent, v. g. animalia: *vel* facile de uno in alium locum transferri possunt, v. g. massa auri. Aliæ tales sunt ex ipsa legis *determinatione*, v. g. pensiones vitalitiæ, obligationes et actiones etiam hypothecariæ circa res mobiles etc. [3] — *Immobiles* e contrario appellantur res quæ transferri nequeunt, et triplicis sunt generis: nempe vel tales sunt *ex natura sua*, uti ædificia: vel tales sunt propter earum *destinationem*, uti ea quæ a proprietario alicujus fundi data sunt ad ejus culturam: vel tales sunt propter *objectum* quod spectant, uti est usufructus rerum ipsarum immobilium [4].

Q. 2. *An vita hominis sit objectum illius dominii?*

R. *Negative*, si sermo sit de dominio directo et proprie dicto; solus

1) In animantium usu duo cavenda sunt, uti monet Stapf § 343: et *indigna affectio*, et *inhumana sævities*

Primum creaturæ rationali est indignum: sane carpendi sunt qnos certa animalcula ita sibi devinctos tenent, ut hæc pluris videantur facere ipsis hominibus, quos ideo importunant, vexant, non curant.

Sed non minus ratio omnem adversus animantia petulantem sævitiem abhorret. Hæc enim divinis consiliis repugnat. « Deus enim etiam animantia sensu vitæ pro illorum modulo jucundæ donavit: absit ergo ut hunc eorum sensum absque omni ratione vulneremus.... Tum vero talis animalia torquendi consuetudo semper indignam animi ferocitatem supponit; mens enim vel mediocriter humana hanc torquendi libidinem refugit.... Denique per hanc affectus humanitatis magis semper magisque hebetari solet: qui in bruta animalia dæsevire consuevit, brevi etiam contra homines ferociet.... Quam pium benignitatis sensum Testamentum vetus erga animantia spiret, ex compluribus locis patet: *Exod.* 23; *Deut.* 25; *Prov.* 12; *Eccl.* 7. » — in pluribus etiam Germaniæ locis est instituta societas ad animalia tuenda contra hominum vexationes.

2) Ps. 8; et 113. Hoc autem in brutas animantes dominium, etsi post peccatum quoad exercitium atque usum fuerit imminutum, idem tamen profecto est quoad jus et potestatem, dicente Domino post diluvium Noe et filiis ejus (Gen. 9): *terror vester et tremor sit super cuncta animalia terræ* etc.

3) *V. Cod. civ. Albertinus*, art. 409, et seqq. ubi explicantur etiam verba *mobiliare*, *mobili*, *mobilia*, *ecc.* — C. A. civ. § 293.

4) Art. 398 — C. A. civ. *ib.*

enim Deus sicut vitæ hominis auctor est et conservator, ita solus est etiam ejusdem dominus: *tu es dominus, qui vitæ et mortis habes potestatem* [1]; et ipse ajebat de se ipso: *ego occidam et ego vivere faciam* [2]. Sane vita et corpus præsupponuntur ad dominium tanquam ejus fundamenta; ergo non subjacent dominio. Idem docuerunt vel ipsi pagani: hinc Cicero *de senectute* refert Pythagoram dixisse, *nemini fas esse injussu imperatoris summi Dei, de præsidio et statione vitæ discedere.*

Ex quo consequitur hominem *absque divina auctoritate* nunquam posse *directe* seipsum occidere; quia injuria irrogaretur Deo.

Diximus 1 *absque divina auctoritate;* res enim aliter esset, si divina auctoritas haberetur, uti adfuit in Samsone, et in compluribus religionis Christianæ martyribus [3].

2 *Directe,* quia aliquando fas est *indirecte* se interimere: scilicet fas est gravi, ac justa de causa aliquid *vel* facere *vel* omittere *vel* permittere, ex quo mors propria sequatur, dummodo ea minime intendatur [4]; præceptum enim conservandi vel defendendi vita est *affirmativum,* ideoque non obligat *semper et pro semper.* Imo desinit obligare propter necessitatem aut magnam utilitatem; nam ex principio tradito a s. Thoma, licet ob rationem sufficientem ponere causam in se bonam duos effectus habituram, *bonum* nempe intendendo, et *malum* solummodo permittendo. Sane cum vita ad moralem nostram perfectionem nobis a Deo concessa sit tanquam scopum primarium, est bonum dumtaxat relativum, virtuti nempe subordinatum, ideo licet illam profuudere officii, vel virtutis gratia [5].

Ita Christus potuisset quidem se defendere contra inimicos, ad nos tamen redimendos sui crucifixionem permisit. Ita martyres sæpius potuissent se tueri adversus tyrannos, virtutis tamen amore mortem laudabiliter sustinuerunt. At nemo dixerit se ipsos martyres et Christum interfecisse; nam permissio non fuit causa, sed simplex, innocens, ac remota occasio mortis ipsorum [6].

1) Sap. 16. 2) Deut. 33.

3) Plurimi tamen censent, Samson etiam sola virtute muneris sui, scilicet judicis ac liberatoris Israel, potuisse hostibus populi sui interitum moliri, quamvis prævideret, se mortem effugere non posse. V. *A. Lapide,* et *Veith in h. l.*

4) Neque tantum sui, sed etiam alterius vitæ dominium indirectum habere potest, seu improprie dictum, quatenus nempe homo cadere potest in alterius servitutem. De servis autem proprie dictis erit ubi de *venditione.*

5) Verum ut patet, eo major esse debet causa, quo majus est periculum, et prætiosior est res; quæ periculo exponitur, ut sic debita sit proportio, atque actio cohonestetur.

6) *V.* Liguori, *Opus Mor. l. 3. nn.* 366, *et seqq.*

Ex hac regula deducere est:

1 Potest miles ad evertendam turrim hostilem aut ad perdendos hostes, pulverem incendere, et minas explodere, quamvis certo prævideat se simul cum hoste fore obruendum: quod historia Regni nostri valde laudavit et jure merito admirata est in Petro Micca.

2 Potest quilibet navim mergere vel incendere, ne inimici ea potiantur cum gravi Reipublicæ damno, etsi prævideat et se mersum iri.

3 Potest subditus ad salvandum Principem suum se medium interponere, licet certo prævideat se fore gladio secandum [1]; hæc enim agere non est, nisi *indirecte* se interimere.

Ex adverso deducere est, nefas esse *se* in carcere interficere ad evitandum infamiæ periculum, *se* abstinere ab alimentis ad vitandas hujus vitæ miserias, *se* in flumen projicere cum certo mortis periculo ad baptizandum puerum; hoc enim esset sibi vitam *directe* auferre, uti *commune* est. Neque sane sunt facienda mala, ut eveniant bona [2].

Q. 3. *An Respublica habeat dominium vitæ subditorum?*

R. *Negative:* Respublica non habet ratione sui dominium vitæ subditorum; id enim solius est Dei, qui solus et vitæ et mortis habet potestatem.

Illud tamen dominium habet ratione publici boni, cui providere tenetur: hinc quando ab bonum illud est necessarium, potest subditorum vitam in bello exponere. Potest item homines scelestos interficere, utpote custos tranquillitatis publicæ, eo modo, quo custos vitæ suæ potest putridum ejus membrum sibi resecare, et perdere partem pro salute totius. Hinc Apostolus habet: *si malum feceris, time; non enim sine causa Princeps gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit* [3].

Q. 4. *An homo habeat dominium propriæ famæ?*

R. *Affirmative:* homo habet dominium propriæ famæ; ratio quia fama est fructus nostræ industriæ, meritis nempe nostris productus: et ideo licitum est nobis illam condonare.

1) Item « dicunt licere cibum amico cedere in penuria, aut tabulam in naufragio, etiamsi eam jam apprehendisset: ita Toletus, Lessius, Sylvius, Lugo, Salmanticenses, Prad., Busembaum, Victoria, et alii communius contra Soto et Layman, et est valde probabile; quia aliud est sibi mortem inferre et aliud est omittere vitam tueri, quod est licitum ex justa causa. Et hoc expresse docet s. Thomas in 3 sent. dist. 29. q. 1. a. 4 ad 3 dicens: *tradere se ipsum morti propter amicum est perfectus actus virtutis, unde hunc actum magis appetit virtuosus, quam vitam corporalem* ». Ita Liguori, *Homo Apost. Tr.* VIII, *n.* 1.

2) *V.* Ravizza, *Il suicidio, il sacrificio della vita, e il duello:* Saggi psicologici, morali, *Mil. tip. Branca.*

3) *Rom.* 13 — Vid. de *Rest.* ubi erit de *homicidio.*

Quare homo potest *justa de causa*, et *per se loquendo* se infamia afficere, v. g. ad petendum consilium, ad coërcendam superbiam, ad procurandam humilitatem, ad Dei misericordiam commendandam, ad famam alteri restituendam etc.

Diximus 1 *justa de causa;* nam aliter esset contra rectam rationem. Huc spectat illud Ecclesiastici: *curam habe de bono nomine* [1].

Diximus 2 *per se loquendo;* nam nefas profecto esset famam suam prodigere: — 1 quando infamia redundat in dedecus *status*, vel *conditionis* propriæ, v. g. Clericatus, instituti Religiosi, familiæ; — 2 quando infamia officit proprii muneris executioni, v. g. Parochi, Magistri, Rectoris; — 3 quando infamia scandalum affert, quod in Ecclesiasticis maxime locum habet; ut enim ajebat Augustinus: *nobis necessaria est vita nostra, aliis fama nostra* [2]

CAPUT TERTIUM

DE DOMINII SUBJECTO

Q. *Quodnam est dominii subjectum?*

R. Certum est, omnem et solam substantiam intellectualem dominii esse capacem: dominium enim est legitima facultas disponendi pro libito de re aliqua tanquam sua; atqui omnis et sola substantia intellectualis hanc facultatem habere potest.

Deo quidem soli competit supremum, absolutum et independens dominium in res creatas tam ratione *creationis*, quam *continuæ conservationis*, clamante Scriptura: *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo* [3]. Imo hoc dominium nulli potest creaturæ communicare, quia pendet a creatione et conservatione, quibus Deus abdicare se nequit.

Id tamen non impedit, quominus Deus queat dominium particulare universali suo et absoluto subjectum communicare creaturis rationabilibus juxta illud: *terram autem dedit filiis hominum* [4].

Solent hic moveri quæstiones nonnullæ circa peculiares aliquas hominum conditiones relate ad communem dominii capacitatem, eæque respiciunt: 1 *infideles* et *peccatores; parvulos* et *amentes;* 2 *Clericos;* 3 *filiosfamilias;* 4 tandem *uxores*.

Quoad *Religiosos* v. de *Oblig.* disp. 1. cap. 3.

1) Cap. 41.
2) Loc. *de bono viduar.* c. 21.
3) Ps. 23.
4) Ps. 113.

Articulus I. — DE DOMINIO INFIDELIUM ET PECCATORUM PARVULORUM ET AMENTIUM

Q. 1. *An infideles et peccatores sint capaces dominii?*

R. Joannes Hus et Wiclephus docuerunt infideles et peccatores non esse veri dominii capaces hoc ipso, quod sint in statu peccati *mortalis: nullus est dominus civilis,* inquiebant, *nullus est Prælatus, nullus est Episcopus, dum est in peccato mortali.*

Verum refutantur ex eo, quod infideles et peccatores etiam actu, quo sunt in peccato *mortali*, non carent libero arbitrio et facultate disponendi de quacumque re tanquam sua, quod sufficit ad dominii capacitatem. Hinc sacra Pagina uti veros dominos agnoscit *tum* Principes infideles, quales fuerunt Pharao, Cyrus aliique; *tum* reges peccatores, uti fuerunt David, Salomon et alii complures. Hinc in Concilio Constantiensi diris devota est dicta Hussitarum et Wiclephistarum propositio. Hinc illud Augustini: *Deus dat felicitatem in regno cœlorum solis piis; regnum vero terrenum et piis et impiis, sicut ei placet, cui nihil injuste placet* [1].

Q. 2. *An parvuli, et amentes sint capaces dominii?*

R. *Affirmative:* parvuli et amentes sunt capaces dominii; nam usus rationis necessarius quidem est ad disponendum hic et nunc de bonis, seu ad usum dominii, sive ut ita dicam, ad dominium in actu secundo; non vero ad habendam possessionem seu dominium habituale, sive in actu primo. Quod quidem infantes utique habent, cum illud bene valeant per alios exercere.

Adde: si parvuli atque amentes non essent dominii capaces, eorum bona pertinerent *vel* ad Rempublicam *vel* ad tutores *vel* fierent bona nullius; atqui hæc dicere omnino repugnat. Hinc Apostolus de parvulo sic scribit: *quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium* [2] — Hoc autem etiam ad *amentes* extendi debet, cum eadem sit ratio.

Articulus II. — DE DOMINIO CLERICORUM

Q. 1. *Quotupliciter distinguuntur bona Clericorum?*

R. Distinguuntur bona Clericorum in *bona patrimonialia, quasi-patrimonialia,* atque *ecclesiastica:*

1 *Patrimonialia* dicuntur ea, quæ Clerico obveniunt independenter

1) Lib. 5 de Civ. D. c. 21. 2) Gal. 4.

ab omni ministerio aut beneficio ecclesiastico; sed ex titulo laicis quoque communi, v. g. ex hæreditate, dono, officio docendi etc.

2 *Quasi-patrimonialia* sunt ea, quæ Clericis qua talibus obveniunt ex functionibus, et officiis ecclesiasticis, v. g. sacramentorum administratione, concionibus, missis, funeribus, anniversariis aliisque similibus — Item alii etiam incerti Parochorum proventus ex stola — Imo *probabiliter* huc veniunt quoque distributiones quotidianæ, quæ dantur Canonicis; quia istæ non dantur immediate ob titulum beneficii, quamvis ex titulo beneficii proveniant, ut dicunt Covarruvias, Lessius, Lugo, Salmanticenses, Sylvester aliique; sed dantur ob servitium tanquam merum personæ stipendium.

3 *Ecclesiastica* sunt ea, quæ Clerici adquirunt ex beneficiis ecclesiasticis — Huc referuntur etiam bona, quæ *titulo supplementi* a gubernio solvuntur Pastoribus et Canonicis, ut declaravit (referente Bouvier) s. Pœnitentiaria 19 jan. 1819 [1].

Bona autem ipsa *ecclesiastica* triplici adhuc sub respectu consideranda sunt: — 1 vel tanquam honestæ Clericorum sustentationi *necessaria*; — 2 vel tanquam studiosa quadam frugalitate et industria a necessaria illa vitæ sustentatione subtracta, et dicuntur *parsimonialia*; — 3 vel denique tanquam *superflua* [2].

Q. 2. *An Clerici bonorum patrimonialium vere sint domini?*

R. Lutherus instaurare cupiens Waldensium et Wiclephistarum errores jampridem obsoletos et in Concilio Constantiensi damnatos, ausus est docere, nefas esse Clericis bona saltem *immobilia* possidere. Quod alii dein hæretici e Novatorum grege secuti sunt.

Absurditas hæc facile refutatur; nam Clerici bonorum suorum patrimonialium dominium habent, nisi eodem priventur *vel* voto, *vel* lege aliqua positiva. Atqui neutrum dici potest: non 1m, quia paupertatem minime voverunt; non 2m, quia nullibi extat *positiva* ista lex, quæ tale dominium Clericis interdicat.

Hinc si sacra et ecclesiastica consulatur historia, clare patebit Clericos iis etiam temporibus, quibus Lutherus ipse fatetur Ecclesiam fuisse puram, sanctam et sine macula, bona temporalia possedisse tam mobilia, quam immobilia — Sic discipuli cum Christo ipso vitam agentes habebant pecuniam, qua emerent escas et sibi et turbis: *eamus et emamus in omnem hanc turbam escas* [3]; *discipuli ejus abierunt in civitatem ut cibos emerent* [4] — S. Matthæus jam Domini

1) Huc revocantur etiam *decimæ*, quæ quidem faciunt partem præbendæ.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 490 *et seqq.*

3) Luc. 11. 4) Joan. 4.

discipulis habuit domum, ubi excepit Christum: *secutus est eum, et fecit ei convivium magnum in domo sua, et erat multa turba publicanorum* [1] — S. Joannes domum item habuit suam, ubi excepit B. Virginem post Christi mortem, ut notat Epiphanius [2] — S. Philippus Diaconus domum habebat Cæsareæ, et ibi fideles hospitio recipiebat [3].

Objices: Christus ait: *qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus* [4]; ergo adest lex divina *positiva*, qua Clerici prohibentur bona temporalia possidere.

R. *Discipulorum* nomine in Scripturis non solum Clerici veniunt, sed etiam laici; ergo allatum testimonium nimis probat. Unde ea verba non sunt intelligenda de renuntiatione *effectiva*, sed *affectiva*, seu ut explicat Augustinus, quod fidelis omnis animo debeat esse *paratus quemadmodum et parentes et filios et fratres et uxorem, hoc modo et divitias quas possidet relinquere, si talis conditio proposita fuerit, ut nisi dimisso Christo, eas habere non possit* [5].

Instabis: Apostolus habet: *nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus* [6].

R. Unde deducunt Lutherani eo in loco Apostolum loqui de solis Ecclesiasticis? nonne etiam laici *militant Deo?* Quare dicendum, aliud esse res suas possidere et aliud implicare se *negotiis sæcularibus*. Audiatur Angelicus: *militiæ spiritualis finis est, ut victoriam habeat ab omnibus, quæ sunt contra Deum, et ideo oportet quod abstineant se ab omnibus, quæ distrahunt a Deo, et ideo dicit:* implicat se, *et non dicit:* exercet se.... *Implicat enim se quis* (negotiis sæcularibus), *quando sine pietate et necessitate assumit negotia; sed quando necessitas officii, pietatis et auctoritatis exigit, tunc non implicat se, sed implicatur hujusmodi necessitate.*

Sed (dices) *nonne Christus suis ministris aperte interdixit omnium temporalium administrationem illis verbis:* regnum meum non est de hoc mundo? [7]

R. 1: *Indirecte:* si objecta verba in sensu adversariorum essent accipienda, non solum ministris altaris, sed omnibus Christifidelibus

1) Luc. 5. 2) Hæresi 78.

3) *V.* Tassoni, *La religione dimostrata etc. t. 3 c.* 38 — Opus, *Saggio elementare di diritto pubblico ecclesiast. t. 2. pag.* 318, *Lugano* 1844 — Scotti, Teoremi *p.* 4. *T.* 4. — Abelli, *Della supposta avarizia sacerdotale, ossia il Clero vendicato e difeso dalla taccia d'interessato ed avaro, Cuneo* 1844 — Muzzarelli, *Esame sulle ricchezze del Clero, Ferrara*, 1726 — Riccardi, *Gemiti* — Spedalieri, ecc.

4) Luc. 14. 5) Ep. 170. 6) 2. Tim. 2. 7) Joan. 18.

esset penitus interdicta temporalis omnis gubernatio; siquidem nulla ibi distinctio fit inter sæculares et ecclesiasticos, ut legenti apparet.

R. 2: *Directe* cum celeberrimo *Mamacchio* [1]: Ma che? se neppure il testo che adduce ha quella significazione ch' ei gli attribuisce? Gesù Cristo non disse a Pilato: *il mio regno non è in questo mondo*, ma dissegli *il mio regno non è da questo mondo*: non disse *il mio regno non è qui*; ma, *non è di qui* [2]. Disse pertanto il Signore, che il regno suo non è *di qua*, vale a dire non è *da questo mondo*, perchè non ha avuto origine da cagioni mondane, o dalla elezione degli uomini, ma altronde; nè ha mestiere di farsi forte pel valor degli uomini, ma è forte di sua ragione [3]; e invece di ricevere, dà egli anzi i regni agli altri, e a' ministri loro concede consiglio, vigore e sussistenza [4]. Non nega pertanto il Signore di esser egli Re in quanto anche è uomo; anzi si esprime di esserlo avendo detto, che *il suo regno non era da questo mondo*; ma diede a conoscere, che non era tal Re, quale lo pensava Pilato, cioè fatto per cospirazione de' popoli soggetti all' Imperatore [5]; e che sebbene era Re non aveva però manifestato il suo regno, mentre era venuto per essere giudicato, e morendo redimere l'umano genere ed entrar così nella sua gloria, e giudicare [6].

Aveva dunque la podestà regia, ma non l'aveva palesata, amministrando il regno temporale [7]: tal podestà si dichiara da s. Paolo assoluta e universale su tutte le cose del mondo [8]. Infatti Gesù Cristo nascendo in terra venne *nelle cose proprie*, e benchè molti nol riceverono, erano eglino tuttavia *suoi* [9]; e in conseguenza avea su di essi autorità e dominio. Di lui pure leggiamo nell' Evangelio, che prima anche della sua passione *omnia dedit ei Pater in manus* [10]; e nell'Apocalisse, che *habet scriptum in fœmore suo Rex Regum et Dominus Dominantium* [11]; e di nuovo nell' Evangelio, che con due parole prostrò e la compagnia de' soldati e la turba de' ministri mandatigli contro da' Principi e da' Farisei [12]: *tantam turbam odiis ferocem*, dice s. Agostino [13], *armisque terribilem sine telo ullo percussit, repulit, stravit*. E che disse a s. Pietro? *an putas, quia non possum*

1) *Del diritto libero della Chiesa di acquistare e possedere beni temporali*, L. 1. c. 1.
2) Augustinus, *In Joan.* Et d. Thomas, *Lec.* 6 *in Jo.*
3) Jo. Chrysost. *In Joan. Hom.*
4) Chrysost. *Loc. cit.*
5) August. *Loc. cit.*
6) August. *Loc. cit. n.* 3.
7) D. Thomas, *Loc. cit.; et* 3 *p. q.* 59. *a.* 4.
8) Ad Hebr. 11.
9) Joan. 1.
10) Joan. 13.
11) Apocaliss. 19.
12) Joan. 18.
13) *In Joan. Tr.* 92.

rogare Patrem, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum? sed quomodo implebuntur scripturæ? [1] Per lo che diede a divedere di aver ricevuto il potere; ma di non averlo voluto esercitare, perchè si aveano a compiere i divini oracoli ». Ex quibus patet objecta verba, ne dum nobis adversari, imo potius favere [2].

Q. 3. *Quid de bonis quasi-patrimonialibus?*

R. Antoine, Habert, Collet cum aliis tenent, Clericos perfectum non habere dominium in bona quasi-patrimonialia; sunt enim res sacræ, cum ex sacris proveniant.

Verum Anacletus, Billuart, Lugo, Lessius, Salmanticenses, Sanchez, Sylvius cum aliis *communiter* docent, Clericos eorundem verum habere dominium; quia fideles bona hujusmodi Clericis elargiuntur tanquam rem vere iisdem debitam ob ministerium *personale:* eaque liberæ eorum dispositioni omnino relinquunt, quin aliquid oneris imponere iisdem intendant; sane quilibet operarius dignus est mercede — Præterea bona ista *vel* ad Clericos pertinent, *vel* ad Ecclesiam, *vel* ad ipsos donatores; atqui non ad *Ecclesiam*, quia ipsi non sunt neque unquam fuerunt appropriata; non ad *donatores*, quia iisdem se abdicarunt actu donationis; ergo pertinere ad *Clericos* dicenda sunt [3].

Q. 4. *Quid de bonis Ecclesiasticis?*

R. Nomine bonorum ecclesiasticorum non intelliguntur fundi, quos certo Clerici alienare non possunt; cum eorum dominium sit penes Ecclesiam, Clerici autem sint simplices fructuarii; sed solum intelliguntur reditus inde provenientes.

1) Matth. 26.

2) Item hac de re; V. *Amico Cattolico, Gior. di Mil.* Ser. 2ª T. 1 — De Maistre, *Del Papa, l.* 2. *c.* 6 — Scotti, *Teoremi, p.* 2. *Teor.* 6 — *La Demagogia italiana, ed il Papa-Re,* Torino — *Collezione di buoni libri a favore della religione cattolica, Torino:* Dispensa VII, VIII, IX, X: Della pace tra la Chiesa e gli Stati *per Mons. Droste:* La Questione Romana discussa nell'Assemblea francese in ottobre del 1849: 1° Sem.; et VII, § 2, 2° semestre 1850 — Salzano, *Storia Ecclesiastica l.* XI. *n.* 28.

3) Hæc « sententia (ait Bouvier, *Inst. Theol. t.* 6. *pag.* 16. *Edit.* 6ª 1846) longe probabilior nobis videtur ob sequentes rationes:

1 Benedictus XIV, *De Syn. l.* 13. *c.* 8. *n.* 3, probat ex Regula s. Chrodegangi sub fine sæculi VIII, eleemosynas pro missa vel pro alia functione sacra receptas, in quoslibet usus, pro voluntate accipientis expendi posse — 2 pro ea opinione multo communius stant auctores — 3 s. Pœnitentiaria interrogata, an responsio ab ipsa die 19 jan. 1819 data relate ad salaria a Gubernio soluta, extendi deberet ad oblationes fidelium, respondit die 9 aug. 1821, *negative;* magis adhuc expresse locuta est de vero dominio clericorum circa hujusmodi bona die 9 jan. 1823... Ad hujusmodi bona pertinent distributiones chorales, jura curialia, et variæ oblationes personis ecclesiasticis datæ, non vero ecclesiis appropriatæ ».

Porro vel agitur de illis Ecclesiasticis bonis, quæ *honestæ Clericorum sustentationi sunt necessaria;* vel de illis, quæ dicuntur *parsimonialia;* vel denique de bonis *superfluis.*

1 Si agitur de iis ecclesiasticis bonis, quæ honestæ Clericorum *sustentationi necessaria* sunt, certum est Clericos etiam divites esse veros eorum dominos; nam respectu eorum se habent tanquam operarii, qui etsi divites, sibi adquirunt dominium stipendii sui: *quis militat suis stipendiis unquam?* inquiebat Apostolus: *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere* [1]. Hinc Concilium Constantiense damnavit Wiclephum, qui asserebat decimas esse meras eleemosynas, quibus Clerici ob eorum peccata possunt a populis expoliari.

Quid vero (inquies) *intelligendam erit pro honesta Clericorum sustentatione?* Honesta vel congrua sustentatio non potest æqualiter definiri respectu omnium Clericorum; plus enim, uti patet, congruit Episcopo quam Canonico, plus Canonico in Ecclesia Cathedrali quam simplici Presbytero, plus in uno loco quam in alio. Idcirco attendi potius debet ad usum aliorum timoratæ conscientiæ in eodem gradu, et in iisdem circumstantiis rerum, locorum et temporum [2].

2 Si agatur de *bonis parsimonialibus,* pariter docent Anacletus, Cabassutius, Covarruvias, Lessius, Navarrus aliique *communiter* contra paucos, Clericis competere verum eorum dominium; talia enim bona dantur uti stipendia laborum iis, qui Ecclesiæ inserviunt. Ergo siquis ab ea sustentatione, ad quam jus habet, studiosa frugalitate et parsimonia quidquam sciverit sibi subtrahere et reservare, poterit de illo ad arbitrium suum jure meritoque disponere; sunt enim detracta ex iis, quæ jam sua sunt.

Aliunde absurdum videtur quod ad eorum adquirendum dominium omnino sint consumenda; si ita esset, tunc eos parsimonia faceret deterioris conditionis. Idem docet s. Thomas [3], qui ait: *de his autem, quæ sunt specialiter suo usui deputata* (nempe Clerici), *videtur esse eadem ratio, quæ est de propriis bonis* [4].

1) 1. Cor. 9.

2) Utrum autem possit haberi ratio nobilitatis disputant: nobis non videtur damnandus qui id affirmaret; unusquisque enim secundum suum statum vivere potest.

Ita quoque licite potest ex his bonis debita legitime post beneficium contracta solvere; cum id quoque pertineat ad rationem proprii status.

Sicuti etiam moderatam hospitalitatem exercere; cum id sit debitum virtutis.

Item nepotes in studiis alere, si parentes pauperes sint ac alii pauperes non graviter indigeant, et ipse alia bona non habeat; tunc enim hoc evadit opus charitatis et misericordiæ.

3) 2. 2. q. 185. a. 7. 4) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 6.

3 Si agitur de *bonis superfluis*, omnes concedunt, Beneficiarios *sub mortali* teneri (saltem ex virtute Religionis et præcepto charitatis) reditus propriæ sustentationi superfluos in usus pios vel in pauperes erogare; nam sunt bona dicata Deo, ac pietate donata. Hinc Tridentinum eos prohibet, ne in usus profanos expendant; et *omnino eis interdicit, ne ex redditibus Ecclesiæ consanguineos, familiaresque suos augere studeant; cum et Apostolorum canones prohibeant, ne res Ecclesiasticas quæ Dei sunt, consanguineis donent; sed si pauperes sint, iis ut pauperibus distribuant; eas autem non distrahant nec dissipent illorum causa* [1].

Sed difficultas est, *an beneficiatus teneatur etiam ex justitia ad superflua pauperibus distribuenda, ita ut negligens teneatur ad restitutionem?*

Prima sententia affirmat cum Antoine, Habert, Concina, Layman, Roncalia aliisque; quia nulla ratione probatur beneficiatus adipisci dominium fructuum beneficii; et si forte adipiscitur, tantum adquirit quoddam dominium limitatum juxta mentem Ecclesiæ, nempe cum onere adnexo superfluum dispensandi pauperibus — Hinc ss. Patres Basilius, Augustinus, Hieronimus, Ambrosius, Bernardus aliique hæc bona appellant *bona pauperum, patrimonia egenorum, pretia peccatorum, vota fidelium* [2]; ergo Clerici sunt dispensatores tantum, non domini; ideoque de justitia superfluum reddere debent.

Hoc tamen non obstante, negari non potest oppositam sententiam, quam tuentur Billuart, Cabassutius, Holzman, Lessius, Lugo, Salmanticenses, Sylvius etc. satis esse probabilem præsertim ob auctoritatem d. Thomæ, qui expresse docet, quod de bonis beneficiorum eadem habetur ratio, quam de bonis patrimonialibus [3]. Hinc dicit in alio loco [4] quod si Clericus abutitur fructibus suæ præbendæ, *non tenetur ad restitutionem, sed solum ad pœnitentiam peragendam.*

Verba Patrum non videntur ita rigorose accipienda esse hodie præsertim, quia cum habeatur facta, ut Angelicus tenet pro certo, rerum ecclesiasticarum divisio, vel per ipsos Pontifices, vel pedetentim per ipsum usum, fuit tributum unicuique suum; ideoque sublata est omnis materia justitiæ — Idque videtur conformari Tridentino et

1) Sess. 25. c. 1. de Ref.

2) *Basilius* ad Jul. Apostat. — *Augustinus*, in Conc. Cartag. IV — *Hieronymus*, in c. 3 Isaiæ — *Ambrosius*, Epis. 31 ad Valentinian. — *Bernardus*, Epis. ad Nepot. etc. Ita etiam Concilium *Turonense* an. 813, *Aquisgranense* an. 816, *Parisiense*, an. 829, *Valentinum* an. 855, etc. etc.

3) 2. 2. q. 185. a. 7.

4) Quodl. 6. a. 12.

Lateranensi v, quæ dicunt beneficiatos, si officium non omittant, *facere fructus suos* [1].

Quidquid sit præstat, ut concludamus cum Benedicto xiv, qui hac de re ita Episcopos alloquitur: *urgeant ipsi et inculcent suis Clericis ex Ecclesiæ stipendiis victitantibus gravem obligationem, quam habent, elargiendi pauperibus aliisve piis usibus applicandi sibi redundantes ecclesiasticos reditus; sed adhuc latentem hujus obligationis originem non investigent* [2].

Teneturne etiam pensionarius superflua erogare in usus pios?

R. Alii affirmant, modo pensio sit ecclesiastica, aut detur ecclesiasticis ob munus spirituale; nam cum illa sit ex fructibus beneficii detracta, transit cum onere suo.

Alii *satis probabiliter* negant, et ita decisum refert Azorius a Romana Rota; nam cum Pontifex ob causam detrahit de fructibus beneficii, jam eosdem applicat in usus pios. Ergo fructus illi non amplius ferre debent talem obligationem, ut iterum pie applicentur [3].

Quid (dices) *si a Clerico extra usus pios superflua in morte relinquantur, atque destinentur?* Ecclesia circa hujusmodi alienationes nihil decernit, cum sit admodum difficile probare eos fructus e beneficiis provenisse; quia aliis modis, industria, arte, frugalitate etc. adquiri potuerunt [4]. Unde hodie *ordinarie* quidquid relinquit beneficiatus cedit hæredibus: in quo juri canonico fuit derogatum, quod statuebat proventus ecclesiasticos ad Ecclesiam ipsam pertinere [5].

Diximus *ordinarie*, nam excipiuntur *mobilia magna* (vulgo *mobili grossi*), uti scamna, tabulæ, vasa vinaria etc. quæ si in domo Ecclesiæ reperiantur, successoribus in beneficio cedunt; iis tamen in locis, ubi recepta est Bulla Pii v *Romani Pontificis*.

Q. 5. *An superflua sint eroganda absolute pauperibus?*

R. *Excluso casu gravis necessitatis*, potest Clericus *bona superflua* impendere pro suo arbitrio in quoscumque usus pios; nam ex Tridentino sufficit illa applicare in Dei cultum, et non dissipare [6].

Diximus *excluso casu gravis necessitatis*; si enim pauperes ea laborarent tam spirituali quam temporali, nequiret Beneficiarius *superflua*

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 7.   2) *De Syn. Diœc.* l. vii. c. 2.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 492; *et l.* 4. *nn.* 182 *et seqq.*

4) Imo ad tollendas omnes lites per Concordatum inter Benedictum xiv et Carolum Emanuelem *in* 24 jun. an. 1750, facta est in Sabaudiæ Regno facultas de iis disponendi pro arbitrio, *juxta tamen propriæ conscientiæ dictamen.*

5) C. relatum de testam.   6) Sess. 25. de R. c. 1.

in alios usus impendere [1]; quia urgeret præceptum naturale, vi cujus siquis bona habeat proprio statui superflua, ea tenetur *sub gravi* pauperibus elargiri [2].

Sed (quæres) *quinam veniunt nomine pauperum?* Veniunt non solum ostiatim mendicantes; sed etiam illi omnes, qui sine alieno subsidio nequeunt honestum suum statum conservare, quia sunt pauperes in proprio statu.

Imo hoc ad ipsos etiam Beneficiarii consanguineos extendendum est, qui statum suum sustinere non possunt, quin ipsius Beneficiarii eleemosynis reficiantur: imo postulat charitatis ordo, ut Beneficiarius prius subveniat pauperibus consanguineis. Si vero adsint pauperes ipsis consanguineis egentiores, videtur etiam in hoc casu Beneficiarius posse consanguineos præferre; quia subventio propinquorum egentium pertinet etiam ad proprium statum Clerico ipsi servandum; cum eorum quodammodo paupertas in ejus dedecus redundet [3].

Q. 6. *An possint superflua Beneficii servari in usus pios futuros?*

R. Affirmat Angelicus: *si quis necessitate non imminente* [4] *providendi pauperibus, de his quæ supersunt ex proventibus, possessiones emat, vel in thesauro reponat in futurum utilitati Ecclesiæ et necessitatibus pauperum, laudabiliter facit* [5].

Maxima tamen cautela est adhibenda, ut superflua a propriis bonis secernantur; atque illico, quid in posterum sit de iis agendum determinetur, ne differendo de die in diem mors ingruat, et tales reditus a consanguineis diripiantur, ut non semel lugendum est.

1) *Usus pius* est quidquid ad divinum cultum pertinet, vel ad misericordiam tam corporalem, quam spiritualem.

Ad pauperes vero quod spectat, licet sit congruantius, non necessario tamen succurri debet in pari causa iis, qui sunt in loco beneficii; quia canones indistincte præcipiunt eleemosynam fieri sive in cives sive in extraneos.

2) Hic tamen advertit Viva, Episcopos quidem et Parochos teneri pauperes hujusmodi in tali hypothesi inquirere, non tamen ceteros Beneficiarios; ratio est quia *primis* specialis cura singulorum demandata est, non *secundis*.

3) Hinc si ipse Beneficiatus statum suum mutet ex assumptione ad splendidum aliquod beneficium, poterit subvenire consanguineis saltem proximioribus, ut ipsi decenter vivant juxta ejus dignitatem; cum de ipsa aliquo modo participare videantur. Quod tamen de solis Episcopis aliisque ad similem dignitatem assumptis, non vero de Parochis aliisve accipiendum est, ut *recte* ait Roncaglia; nam quoad istos non videtur tanta immutatio, cum uti ordinaria habeatur.

Oportet autem ut omnes summopere caveant, ne bona consanguineis data ad eorum subveniendum necessitati, potius vitia foveant et eos ditiores efficiant — *V.* Liguori, *Opus Mor. l* 3. *n.* 491. *q.* 2.

4) Nostris tamen temporibus et multæ et quotidianæ habentur necessitates, adeo ut non ita facile valeant excusari Clerici sub quocumque prætextu thesaurizantes.

5) 2. 2. q. 185 a. 4.

Q. 7. *An habens ex suis possit ex beneficii bonis sustentari?*

R. *Affirmative;* rationi enim naturali consonum est, ut omnis *qui servit altari, de altari vivere possit.* Neque divites inservientes Reipublicæ injuste stipendia accipiunt, quia divites: per *accidens* porro se habet, si Clerici divites sint, vel pauperes. Id expresse tenet Angelicus, qui hoc non limitat, nisi in casu, quo aliquis pauper sit in gravi necessitate: *in tali necessitate peccaret Clericus,* inquit, *si vellet de rebus Ecclesiæ vivere, dummodo haberet patrimonialia bona, de quibus vivere posset* [1]. Ratio est, quia tunc jam habens superfluum statui, pauperi graviter egenti succurrere tenetur ex ipso jure naturæ.

Articulus III. — DE DOMINIO FILIORUMFAMILIAS [2]

Nomine *filiorumfamilias* veniunt ii, qui sunt sub patria potestate.

Q. 1. *Quænam sunt bona filiorumfamilias?*

R. Bona hæc, quæ (cum constituant parvulum quasi patrimonium) *peculii* nomine solent appellari, quadruplicis generis sunt, nempe *castrensia, quasi-castrensia, adventitia et profectitia* [3].

1 *Castrensia* dicuntur quæ filiisfamilias obveniunt *vel* causa militiæ *vel* illius occasione [4]. Huc revocantur: — quæ filius sibi comparavit in castris, *sive* hæc debita essent uti stipendia, sive acquisita uti prædæ ab hostibus captæ; — 2 dona, quæ *vel* a Ducibus *vel* a parentibus *vel* ab uxoribus militiæ intuitu collata sunt, — 3 quæ ob aulicum servitium obvenerunt, atque a peculio castrensi producta sunt. Certum autem est, et lege et usu inductum, horum bonorum omnium filiosfamilias habere *dominium* et *usumfructum.*

2 *Quasi-castrensia* dicuntur: — quæ filii familias sibi

1) Loc. cit. a. 7.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *n.* 488; et *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 2.

3) Hæc distinctio a romana lege inducta est, sed a *Codice civili Albertino* prætermittitur. Nempe ex novo Codice art. 224 bona filiorumfamilias dividuntur tantum in *adventitia* et *profectitia.* Illa sunt quæ filiis obveniunt ex quacumque causa lucrativa, v. g. donationibus, legatis. Ista vero sunt, quæ filii singulari et onerosa causa comparant sibi, clericatum, militiam, munia publica vel liberales artes exercendo; item quæ separata industria, suisque laboribus assequuntur.

Nos romanam distinctionem, claritatis gratia, quoad nomina, non quoad rem retinemus, quæstiones ex lege nova resolventes.

Ubi etiam advertimus, hanc quæstionem tria respicere, nempe *proprietatem, usumfructum,* et *administrationem* bonorum filiorum.

4) « Castrensia non sunt, ait Continuator Tournely, quæ in bello injusto, vel privato, vel illius intuitu comparantur ».

comparaverunt *vel* ex publici alicujus officii gestione, v. g. Senatoris, administratoris Provinciæ, judicis, advocati, medici, notarii: *vel* ex professione artium liberalium aut eorum intuitu; — 2 quæ a Principe dono traduntur; — 3 quæ Clericus sibi acquirit in Clericatu, quocumque tandem titulo ea sibi obveniant. Nullum hic pariter dubium est, quin horum *dominium* et *usumfructum* habeant filiifamilias [1].

3 *Adventitia* sunt, quæ filiifamilias sibi comparant *independenter* a patre. En Codicis Albertini verba: *il padre ha sopra i beni avventizzi del figlio costituito sotto la sua podestà il diritto di usufrutto sino a che questi sia giunto all' età di anni trenta compiti. S' intendono beni avventizzi quelli, che provengono al figlio per successione intestata o testamentaria, per legato, donazione od a qualunque altro titolo lucrativo* [2].

Excipiuntur sequentes casus, in quibus *usumfructum* filius consequitur: — 1 est quando *vel* ususfructus *præcise* filio donatur cum patris exclusione, *vel* quidquam ei confertur patre contradicente, habita tamen auctorizatione tribunalis, *vel* filius ipse bona sibi acquisierit proprio labore et industria separatim a patre; — 2 quando filius una cum patre succedit in hæreditate sororis vel fratris [3].

4 *Profectitia* sunt quæ filiisfamilias obveniunt ex bonis patris, ut cum filii una cum patre in ejus negotio æqualiter laborant: pertinent ad patrem tum quoad *usumfructum* tum quoad *proprietatem*.

Huc sub aliquo respectu revocantur quæ conferenda sunt in divisione fratrum: et ideo etiam bona filio data a patre in patrimonium ad suscipiendos Ordines sacros, etsi occasione Clericatus adquirantur [4]. Imo si Clericus moriatur ab intestato, vivente patre, patrimonium ecclesiasticum a patre constitutum ipsi cedit cum alterius exclusione, sub onere tamen proportionatim debita solvendi. Ceterum salva semper esse debet patri sua legitima portio, etiamsi filius de eo testetur vel disponat inter vivos [5].

Q. 2. *Ad quemnam pertinet administratio bonorum filiorum?*

R. Administratio bonorum filiorum pertinet ad patrem juxta illud Codicis civilis Albertini: *il padre è di più amministratore de' beni de suoi figli minori: l' amministrazione però dei beni, di cui il padre ha l' usufrutto, durerà per tutto il tempo dell'usufrutto medesimo. Il padre è tenuto a render conto delle proprietà e delle*

1) *Cod. civ. Albert.* Art. 226, et seqq. — C. A. civ. § 151.

2) Art. 224.

3) Art. 225, et seqq. — C. A. civ. §. 149.

4) Art. 1067, 1073.

5) Art. 937, 938.

rendite di que' beni, di cui non ha l'usufrutto e della sola proprietà di quelli, il cui usufrutto gli è dalla legge attribuito [1].

Quid (quæres) *de matre circa usumfructum bonorum filiorum?* En Codicis Albertini verba: *nel caso di morte del padre, la madre non rimaritata avrà sui beni dei figli, durante la loro minore età, lo stesso diritto di usufrutto, che apparteneva al padre, compresi ben anche i beni, che provenissero ai figli dopo la di lui morte, non però quelli provenienti dall'eredità paterna, e salve le disposizioni contenute ne' titoli delle successioni* testamentarie, ed ab intestato [2].

Q. 3. *An filiifamilias possint sibi in conscientia vindicare lucra, quæ domo patris proprio labore adquirunt?*

R. Si lucra filiifamilias adquirunt industria omnino separata a negotio patris, v. g. aliqua arte sibi unice propria, pictura, musica etc. quæ acquirunt, utique sibi acquirunt; nam *pietatem liberi parentibus debent, non operas* [3]. Hoc sane multum confert ad industriam, atque laborem fovendum.

Si vero filii ea lucra adquirunt in negotio patris laborando, vel nomine patris, vel ex bonis patris, distinguendum est: *vel* in his impendunt laborem ordinarium; *vel* extraordinarium.

Si in iis lucris impendunt laborem ordinarium, ea non sibi, sed *probabilius* patri acquirunt; cum acquirant ex illius bonis. Quid autem magis congruum, quam ut filii patrem adjuvent in sua arte, quam inde et ipsi addiscunt?

Si vero in iis lucris impendant laborem extraordinarium, tunc ea sibi acquirunt, uti docent Angelus, Bouvier, Baldus, Bartolus, Cabassutius, Collet, Decius, Lugo, Lessius, Pontas etc. Sane ex *una* parte filii non censentur deterioris conditionis, quam sit extraneus, cui in hoc casu concederetur stipendium illius excessus; ex *alia* nulla lege gratuito titulo illa extraordinaria adjudicantur patri [4]. Unde filii possunt sibi compensare illa lucra, si ex rubore non petierint, neque remiserint gratis laborare volendo, vel nisi remittere debuerint ob patris necessitatem; sed deducendæ sunt expensæ, quas pater fecerit in alendo, educando ac vestiendo filio; eas enim ipse dare non tenebatur filio potenti lucrari [5].

1) Art. 231 — C. A. civ. §. 149. 2) Art. 235.

3) *L. penult. ff. de obseq. par. præb.* Consentit *Cod. Albert.* Art. 226 — C. A. civ. § 151.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 448, 544 *et* 910 — Pavone, *Spicilegio ecc.* §§ 73 *et seqq.* ubi fusius.

5) « Quantitas autem exigenda æstimari debet in bona fide ex modo laborandi et

Q. 4. *An filiusfamilias perfectum habeat dominium in bona, quæ sibi a parentibus tradita sunt?*

R. Si bona a parentibus tradita *usu non consumuntur*, uti vestes, libri etc., filiusfamilias non perfectum, sed utile tantummodo habebit in iis dominium; quia parentes solent in filiis suis de hisce bonis improbare dispositiones, ipsis inconsultis, peractas. Ideoque bona ista nequeunt filii absque parentum consensu vel expresso vel rationabiliter præsumpto nec donare nec vendere nec mutare nec quomodocumque alienare.

Si vero *usu consumuntur*, ut pecunia, est distinguendum: *vel* bona illa data sunt absque ulla conditione; *vel* sub conditione aliqua, v. g. emendi libros scholasticos vel pensionem solvendi.

Si 1, *juxta omnes* potest filius de bonis iis pro nutu disponere, cum ipsis libera relicta sint; — Si 2, dominium in bona illa filius sub omni respectu non haberet, ideoque si alium in finem impenderet, v. g. si pecuniam datam pro pensionis solutione in ludo consumeret, peccaret profecto contra justitiam; cum disponeret contra jus ipsi tributum. Unde onus incurreret restitutionis, nisi rationabiliter judicaret parentes de hoc rogatos condonationem facile concessuros.

Vincula, quibus obstringitur dominium filiorum, pendent a patria potestate: unde si hæc posset dissolvi, et illa dissolverentur. Sit ergo:

§ unicus — *De patria potestate*

Q. 1. *Quid est patria potestas?*

R. Patria potestas est quoddam quasi *imperium a natura ipsa datum, a lege autem civili confirmatum patri, et in ejus defectu etiam matri, tam relate ad custodiam et educationem filiorum; quam etiam relate ad usumfructum bonorum iisdem competentium pro tempore a lege ipsa determinato.*

Duplici de causa genitoribus potestatem in filios tribuunt natura et lex civilis: — 1 quia liberi vitam ab ipsis habuerunt — 2 quia

natura operis; si enim filius laboravit ut socius, v. g. in commercio, habet jus ad lucra, juxta regulas istiusmodi societatum; si ut mercenarius, habet jus ad stipendium in tali conditione usitatum ».

« Quod de filiofamilias dicitur, pari ratione de nepote, de filiafamilias, et de nepte dicendum est, quod de patre, de matre similiter dici debet ».

« Sedulo autem notandum est hanc sententiam nostram circa præsentem gravissimi momenti quæstionem, publice docendam non esse propter incommoda, quæ per abusum inde sequerentur; sed in praxi non parum erit utilis ad solvendos ea de re casus existentes difficiles ». Ita Episcopus *Bouvier*.

cum parentes debeant liberos educare, non possent satisfacere huic officio, nisi eis inesset talis potestas in liberos suos [1].

Adquiritur patria potestas *matrimonio, legitimatione*, et *adoptione.*

Q. 2. *Quinam sunt effectus patriæ potestatis?*

R. Effectus patriæ potestatis alii sunt a jure naturæ, alii a jure civili.

Ex jure naturæ parentes habent jus et officium simul educandi, instituendi et corrigendi per opportunas et moderatas pœnas proprios filios.

Ex jure vero civili hæc habent: quoad *filiorum bona*, ut ipsi ea administrant, et eorum usumfructum percipiant, sub certis tamen regulis ex supra dictis: quoad vero *filiorum personas*, ut isti nequeant domum paternam deserere ante 25m ætatis annum completum sine consensu patris, vel nisi adsint probatæ causæ [2]. Item facultatem habet pater conjiciendi in carcerem filium suum quibusdam in casibus et sub quibusdam clausulis [3]. Quam facultatem habet etiam mater (licet ad secundas nuptias transierit) quoad filium minorem, qui non sit sub avi potestate; si tamen concurrant conditiones requisitæ a lege [4].

Q. 3. *Quot modis patria potestas dissolvitur?*

R. Pro ea parte, qua patria potestas innititur jure naturali, dissolvi non potest ullo modo, et sic cum officia honoris, amoris et reverentiæ filiorum erga parentes oriantur præcipue ex jure naturali; ea idcirco perpetua sunt et indissolubilia.

Pro ea autem parte, qua patria potestas innititur jure tantum civili, dissolvi potest sex modis:

1 *Morte patris:* solvitur nempe patria potestas morte naturali patris, qui patriam habet potestatem: et ideo filius, qui sub ejus manu est, eo mortuo, fit sui juris. Mortuo autem avo, nepos tunc tantum sui juris evadit, cum non recidit sub potestate patris sui: non recidit autem, si iste jam mortuus sit, vel si nepos, consentiente patre, fuerit ab avo emancipatus [5].

1) Notandum est *patris* nomine hic intelligi etiam *avum paternum*, quando pater ipse vel sit sub patria potestate, vel nondum emancipatus defunctus evaserit. *Cod. Albert. civ.*, Art. 211 — C. A. civ. §§ 172 et seqq.

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 212. Concordat C. A. civ. § 145.

3) Art. 214, et seqq.

4) Art. 221 — Huic ex professo inservit noviter instituta Societas opera Patrum a Somascha tum Mediolani; tum Genuæ, Rege Carolo Alberto probante. In ea siquidem male morati ac perditi filii recipiuntur, atque mira laudatorum PP. patientia, charitate ac zelo ad meliorem frugem revocantur totique immutantur — *V. Gazzetta Piem. n.* cxi, 10 *mag. an.* 1847, Append. *Pio Instituto dei figli discoli.*

5) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 237 — C. A. civ. § 176.

2 *Sententia criminali judicis:* id evenit si pater vel filius judicialiter damnetur ad pœnam, quæ patriæ potestatis exercitium non amplius patiatur, qualis est damnatio perpetua ad triremes [1].

3 *Declarata absentia patris;* inquit enim Codex Albertinus: *la patria potestà cessa non solo per la morte o per le condanne giudiziali, alle quali la legge ne ha annessa la perdita; ma altresì per l'assenza dichiarata del padre e durante la medesima* [2].

4 *Emancipatione,* ad quam deveniri non potest ante 18m annum completum filii. Est emancipatio *actus legitimus, quo pater liberos a sua potestate dimittit, ut sui juris efficiantur* [3].

5 *Sententia tribunalis:* si nempe pater modis graviter malis vexet filium suum, et patria potestate abutatur contra ipsum, munus erit tribunalis Regii filium a patria potestate per sententiam liberare [4].

6 *Facto* denique *ipsius filii,* quod sic explicat Codex Albertinus: *si considerano .... per emancipati quei figli di famiglia, i quali da cinque anni dopo il compimento della maggiore età, tengono casa separata dal padre, e sapendolo e non contraddicendo il padre medesimo, reggono ed amministrano da sè i proprii interessi* [5].

Isti modi hisce versiculis brevi continentur:

Si genitum vexet genitor, moriatur, et absit;
Si genitus liber, alterutrum si pœna coërcet.

Articulus IV. — DE DOMINIO UXORUM [6]

Q. 1. *Quotupliciter distinguuntur bona uxorum?*

R. Bona uxorum triplicis generis distinguuntur, nempe *dotalia, paraphernalia,* atque *communia.*

Dotalia sunt quæ ab uxore vel ab alio ejus nomine marito traduntur ad onera matrimonii — *Paraphernalia* seu extradotalia [7], quæ uxori obveniunt extra dotem, v. g. donatione et hæreditate — *Communia* quæ communi utriusque conjugis labore adquiruntur.

1) Cod pœn. Albertinus art. 20. 2) Art. 237 — C. A. civ. § 176.

3) Justinianus constituit modum emancipandi, et eo nos utimur: pater nempe, actibus intervenientibus et filio præsente et consentiente, apud judicem competentem declarat velle se filium e sua potestate dimittere. Ex quo deducitur ad emancipationem requiri *consensum* patris et filii: patris, quia ipse amittit potestatem in filium; nemo autem sine causa *invitus* jure suo privari debet: *filii*, quia emancipatio est beneficium filio factum, sed *beneficia in invitum non conferuntur.* Cod. civ. Albert. Art. 238, et seqq. — C. A. civ. § 174.

4) Art. 239 — C. A. civ. §§ 177, 178. 5) Art. 242.

6) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 489; et *Homo Apost. Tr.* x. *n.* 5.

7) *Paraphernale* dicitur a græco *para* præter, et *pherne* dos.

Q. 2. *Quod uxorum jus in bona dotalia, paraphernalia et communia?*

R. 1: *Bonorum dotalium* uxor habet proprietatem, maritus vero usumfructum et administrationem, qui ideo jus habet prosequendi in judicio dotis debitores etc. Potest tamen constitui in contractu, quod uxor singulis annis recipiat partem fructuum vel usurarum pro minutis expensis. Si autem dos sit in pecunia, vel res dotalis sit æstimata *in rebus mobilibus*, tunc maritus quidem acquirit proprietatem (nisi aliud fuerit declaratum); sed, soluto matrimonio, pretium debet restituere, quasi celebrata venditione.

Diximus *in rebus mobilibus*; nam si res dotalis æstimata immobilis sit, non transit in proprietatem mariti, nisi hoc ipsum in instrumento dotali exprimatur [1].

R. 2: *Bonorum paraphernalium* proprietas et ususfructus est penes uxorem: ideo hæc sine ejus consensu ne administrari quidem a marito possunt. Sed si omnia bona uxoris paraphernalia sint, non constituta dote, nec alia existente conventione, ipsa ad conjugii onera concurrit usque ad tertium suorum redditurum [2].

R. 3: *Bonorum* denique *communium* ob receptam, saltem penes nos, consuetudinem talis conditio est, ut quidquid uxor adquirit ex communibus operibus, v. g. si maritum in negotio vel in aliquo opificio adjuvet, non sibi, sed marito acquirat.

Quid (dices) *si mulier proprio nomine laboraret, v. g. si pictrix sit, vel propria pecunia negotietur?* Putamus eam non marito, sed sibi acquirere; nam mulier sui juris est: neque ullibi in jure recensetur inter eas personas, quæ aliis, non sibi acquirant.

Quando mulier dicenda sit sibi negotiari, attendantur Codicis Albertini verba: *la moglie non è considerata esercente publica mercatura, se non fa che vendere al minuto le mercanzie del traffico di suo marito; ma lo è soltanto quando ella esercita un traffico separato* [3].

An (quæres) *sponsi possint secum invicem inire societatem bonorum universalem?*

Affirmative sed tantum quoad fructus percipiendos, ac ea nonnisi in contractu matrimonii stabiliri potest. Item nequeunt comprehendi in ea societate debita et credita jam ante conjugium existentia: sicuti neque illa, quæ postea deferuntur titulo successionis, legati aut

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1530, et seqq. — C. A. civ. §§ 1227, 1228.
2) Art. 1567, et seqq. — C. A. civ. §§ 139, et seqq. 3) Art. 136.

donationis. Quoad reliqua, conventione deficiente, observentur regulæ pro contractu societatis [1].

Quod vero pertinet ad societatem *particularem*, ea tum sponsis tum conjugibus permittitur, si auctoritas accedat Præfecti tribunalis, qui certiorari debet de plena mulieris voluntate, ac cavere ne quid minimum fiat contra leges [2].

CAPUT QUARTUM

DE MODO MULTIPLICI ADQUIRENDI RERUM DOMINII

Q. *Quot sunt modi adquirendi rerum dominii?*

R. Cum dominium nunc innitatur duplici jure, *gentium* et *civili*, duplicis idcirco generis distinguuntur modi quibus illud acquiri potest: alii sunt *juris gentium*, alii *juris civilis*.

1 Modi *juris gentium* varii sunt pro rerum varietate:

Vel enim adquiritur res, quæ est *nullius* aut *nullius* censetur; et modus iste dicitur *originarius*, quia cum ipsa dominii origine nectitur. Modi isti sunt *occupatio*, cum nempe aliquid adquirimus facto nostro; et *accessio*, cum aliquid acquirimus vi rei nostræ.

Vel adquiritur res, quæ *alicujus* jam est, et modus iste dicitur *derivativus*; quia per eum dominium ab uno quasi *derivat* in alium. Et hic maxime venit *traditio*.

2 Modi *juris civilis* dividuntur in *universales*, et *particulares*:

Per *universales* acquirimus *universitatem bonorum*, v. g. totum assem hæreditarium. Et hic maxime venit *hæreditas*.

Per *particulares* non acquirimus, nisi dominium *rerum particularium*, v. g. domum, palatium etc. Huc veniunt *præscriptio*, et *contractus*.

CAPUT QUINTUM

DE MODIS ADQUIRENDI RERUM DOMINII JURIS GENTIUM ORIGINARII

Articulus I. — DE OCCUPATIONE [3]

Q. *Quid est occupatio?*

R. Occupatio definiri solet: *apprehensio rei corporalis in nullius dominio existentis animo eam sibi comparandi.*

1) Art. 1573, et seqq. — C. A. civ. § 1233. 2) Art. 1865.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3 n. 493; et *Homo Ap. Tr.* x. n. 9.

Dicitur 1 *apprehensio rei corporalis;* incorporalia enim, uti jura, apprehendi corporaliter non possunt.

2 *In nullius dominio existentis,* idest ad neminem in particulari spectantis; quia dominium earum rerum, quæ jam sunt alicujus, acquiritur diverso modo, uti dictum est.

3 *Animo eam etc.;* si enim quis rem compararet nomine alterius, non sibi, sed alteri eam acquireret.

Occupationis species sunt: *venatio, piscatio,* et *inventio* [1]. Inventione rerum occupatio casu fit; venatione vero et piscatione data opera nostra facimus animalia, quæ sunt *nullius* in particulari.

Hic animalia distinguuntur triplicis generis: — Alia sunt *natura sua fera* quæ nempe libere vagantur, qualia sunt animalia vel terrestria, uti lepores; vel volatilia, ut aves in aere volantes; vel natantia, ut pisces in mari aut fluminibus — Alia sunt *natura sua mansueta* et *domestica,* ut oves, gallinæ, boves — Alia *cicurata,* quæ nempe ex feris mansueta fiunt, ut columbæ in columbario, cuniculi in garena.

§ I. — *De venatione, et piscatione*

Q. 1. *Cujus sunt animalia venatione, et piscatione capta?*

R. Vel animalia sunt *mansueta,* vel *mansuefacta,* vel *fera:*

Si 1, ea semper sunt domini sui, etsi ab illius conspectu subtraxerint se. Ita ut siquis lucrandi animo ea detineret, vel fructus ab iis perciperet, v. g. plumam, ova, furtum commiteret; quia *res,* et *ejus fructus semper clamat ad dominum.*

Si 2, quoadusque ea retinent consuetudinem revertendi ad dominum, semper sunt domini perinde ac animalia *mansueta.* Si vero illam consuetudinem amiserunt, erunt *primi occupantis,* non secus ac animalia fera; quia eo in casu cum iis æquiparantur [2].

Si 3, jam lege definitum est eadem esse primi occupantis: *et volucres et pisces,* inquit Justinianus, *et omnia animalia quæ mari, cœlo et terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt; quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur* [3].

Verum addiscendæ sunt hac in re leges illæ peculiares, quæ a civili potestate interdum ferri solent juxta illud Codicis Albertini: *la facoltà della caccia, e della pesca è regolata da leggi particolari* [4].

1) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 682 — C. A. civ. § 381, et seqq.

2) Sed quoad cuniculos, columbas et apes v. *quæst.* 3. *seq.*

3) § 12 *Instit. l. de rer. divis.* 4) Art. 683 — C. A. civ. § 383.

Porro in Regno Sabaudiæ venatio ratione *loci* prohibita est in loco ac territorio *Racconisii* 1. Item sine licentia proprietarii in fundis, stagnis ac lacubus *vel* Regii demanii, *vel* communitatis, *vel* alicujus particularis. Item sic statuitur: *niuno potrà cacciando col fucile sparare in minor distanza di 50 metri* (80 *passi incirca*) *dalle abitazioni, come neppure sulla strada e sulle siepi che la fiancheggiano.*

Ratione *temporis* prohibita est a die 1 martii ad ultimam julii inclusive, cum hac advertentia: *la caccia coi segugi, coi levrieri o con altri cani da corsa non potrà incominciare che dal 15 di ottobre di ciascun anno.*

Ratione *personæ* omnibus iis est prohibita, qui facultatem non obtinuerint a Principe, nisi venatio fiat tempore permisso in fundis propriis muro ita clausis, ut non pateat ingressus. Hæc autem facultas non tribuitur neque iis, qui *pœnam* nondum penderint, casu quo hac in re jam deliquerint; neque iis, qui ob admissa furtula, vel ob otiositatem cui indulgent, vel ob alia hujusmodi *indigni* a publica auctoritate judicabuntur. Sic *interdictis* quoque denegatur, et iis, qui nondum 16 *annum* compleverint. Quod autem pertinet ad *minores* (ab anno 16 ad 21), si non sint emancipati aut habilitati; vel adhuc sub tutela parentum aut tutorum vivant, necessaria est parentum vel tutorum assistentia et auctorixatio, ut ajunt 2.

Ratione *modi* en textus legis: *è proibita la caccia* 1 *coll'uso di lacci o di trabocchetti di qualsiasi sorta;* 2 *col fucile di notte tempo da un' ora dopo il tramonto ad un' ora prima del levar del sole;* 3 *alla traccia sulla neve.* Iterum: *è proibito di prendere e distruggere le uova e le nidiate delle selvaggine, eccettuate però quelle degli animali di rapina, e di quegli altri che nidificano nei luoghi cinti e nelle case.*

Tandem pro modo violationis et modus pœnæ statuitur 3.

Quoad *piscationem* id unum adnotamus, nempe vetitum esse sub pœna 50 aureorum cursum fluminis deflectere; sub pœna vero 25 calcem projicere, vel quodvis aliud quod piscibus noceat 4.

1) Hæc Regi reservata est: quæ quidem reservatio legitima est, cum hæc conveniat illius dignitati. Hinc Lessius cum aliis contravenientem non solum de peccato gravi reum dicit, sed etiam ad restitutionem teneri contendit, si loca reservata sint clausa, nec alia sit imposita pœna — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 604, 605. Hoc pariter valet de piscatione.

Videant omnes venatores, ne venando segetibus fructibusque damnum inferant; qui enim damnum infert, de damno tenetur.

2) Quoad Clericos hic nulla lex est civilis specialis: est tamen lex ecclesiastica, de qua vid. de *Obligat.* d. 1. c. 2. a. 2.

3) *V.* Edict. 10 maj. 1831 — Edict. 29 dec. 1836 — Reg. Patent. 16 jul. 1841.

Quoad venationem in fundis propriis a lege, quia obtineatur licentia, permissam, hæc etiam declaratio data *Reg. Patentibus* 1 *jul.* 1845 est attendenda: « s'intenderà ristretta « ai fondi attinenti ad abitazioni, e chiusi con muri a calce, ed aventi l'altezza di metri « tre ».

4) RR. Const. L. 6. tit. 7. §§ 11 et 12.

Quoad piscationem autem quæ fit in fluminibus pro Regno Sardiniæ, novæ habentur leges ex RR. Pat. 29 apr. 1845, art. 46, et seqq.

Quid (quæres) *de iis, qui venantur in fundo alieno?*

R. Lege id vetitum est sine domini licentia. Audiatur Codex civilis Albertinus: *non è lecito d'introdursi ne' fondi altrui per l'esercizio della caccia contro il* divieto *del possessore del fondo* 1. Et quidem sub pœna id vetitum est 2.

In Edicto autem 29 dec. an. 1836 habetur: *tale* divieto *sarà presunto pei terreni seminati, o nei quali il raccolto è pendente,* o *che trovansi chiusi con riparo qualunque: per detti fondi deve risultare la permissione* per iscritto *ottenuta dal padrone.* Vid. etiam Codex *pœnalis* 3.

Q. 2. *Cujus est animal a te captum, si fugam arripiat?*

R. Si fugam arripiens animal a te captum, naturalem acquisivit libertatem, desinit esse tuum et fit *primi occupantis.* Secus semper tuum erit. *Naturalem autem libertatem recipere intelligitur animal, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus prosecutio:* ita Justinianus 4.

Quid (dices) *si fera est ab uno vulnerata aut illaqueata, capta vero ab alio?* Si fera ita vulnerata erat aut illaqueata, ut adhuc posset fugam arripere, fit *primi occupantis;* quia adhuc censetur in naturali sua libertate — Si vero ita vulnerata erat aut illaqueata, ut non amplius potuisset fugam arripere, tunc propria erit vulnerantis et illaqueantis ob contrariam rationem; est enim jam inchoatæ possessio. — Si vero res dubia sit, dividetur in partes æquales; cum æquale tunc sit utriusque et jus et spes. Ceterum est maxime attendenda juxta alios lex illa generalis: *feræ bestiæ capientibus cedunt, non vulnerantibus.*

Q. 3. *Quid de columbis, cuniculis et piscibus, si sedem mutent?*

R. Hujus casus definitionem habemus in Codice Albertino: *i colombi* 5*, conigli, pesci che passano ad altra colombaja, conigliera o stagno, si acquistano dal proprietario di questi oggetti, quando non vi sieno stati attratti con arte e con frode* 6.

Quid vero (quæres) *de apibus, si alveare reliquerint?* Hæc habet ipse Codex: *compete ad ogni proprietario di sciami di api il diritto di inseguirli sul fondo altrui; ma deve risarcire il danno cagionato al possessore del fondo. Quando il proprietario non li abbia entro due giorni inseguiti, od abbia cessato durante due giorni d'inseguirli, può il possessore del fondo prenderli e ritenerli.*

1) Art. 683. 2) RR. Pat. cit.

3) Art. 734, et seqq. 4) § 12 *Inst. l. de rer. div.*

5) Columbæ (quod valet cum proportione de cuniculis) proportionari debent latitudini fundi, atque a domino curandum est, ne damnum inferant, maxime seminationis tempore. Vicini quibus nocent, possunt eas ubique abigere, eaque de re reclamare. Vid. *Bouvier.*

6) Art. 474.

Lo stesso diritto compete al proprietario di animali mansuefatti, salvo il disposto dell'art. 474 (nempe quoad *cuniculos, columbos,* atque *pisces*); *ma non essendo quelli riclamati entro venti giorni, appartengono a chi li avrà occupati* [1].

§ II. — *De Inventione*

Q. 1. *Quotuplicis generis sunt res inventæ?*

R. Res inventæ triplicis generis sunt:

Aliæ dominum neque habent, neque habuerunt: v. g. *lapilli* et *gemmæ*, quæ in litore maris interdum reperiuntur.

Aliæ dominum quidem jam habuerunt, sed nunc desierunt habere: ut sunt thesaurus, *bona vacantia*, et *derelicta*.

Aliæ tandem dominum habent, sed ignoratur quisnam ipse sit: ut sunt nuper *amissæ res*.

Q. 2. *Cujus sunt res, quæ dominum nec habent nec habuerunt?*

R. Lege civili definitum est, res inventas, quæ dominum nec habent nec habuerunt, pertinere ad ipsum inventorem [2]. Hinc lapilli, gemmæ, fragmenta auri, margaritæ, coralla etc. quæ in fluminum fundo reperiuntur vel scopulis adhærent, sunt inventoris.

Non autem sunt inventoris *venæ metallicæ*, quæ considerantur tanquam pars fundi, in quo inveniuntur, uti aquæ fons qui ibi scaturiret. Hic tamen maxime sunt ipsæ locorum leges inspiciendæ [3].

Q. 3. *Quid de thesauro?*

R. Thesauri nomine venit: *depositio rei cujuscumque, cujus domini memoria non extat ita, ut nemo possit demonstrare illam esse suam* [4]. Dicitur *rei cujuscumque;* ergo pecunia, numisma, vasculum, urna, statua et similia possunt esse materia thesauri.

Si porro thesaurus invenitur in fundo proprio, pertinet ad inventorem. Si in fundo alieno, distinguendum est: *vel* simplici casu invenitur, *vel* data opera [5]. Si *casu*, dividendus est pro medietate inter

1) Art. 684 — C. A. civ. § 384.

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 682. — C. A. civ. §§ 381, et seqq. 3) Art. 432.

4) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 685. — C. A. civ. §§ 395, et seqq.

5) Qui bona fide emit arcam, in qua gemmas vel pecuniam invenit, totum sibi retinere potest, si nulla sint vestigia, quibus judicari possit, ad quem hæc pertineant; quia est simul inventor et dominus. Ita *Lessius*.

Item qui pretio communi emit agrum suspicans ibi esse reconditum thesaurum, totum retinere potest, si inveniat; nam thesaurus nondum repertus ad dominum agri nullimode pertinet, neque est pars fundi. Ita *Bouvier*.

Dices; non licet a rustico emere vili pretio gemmam, quam ipse putat esse vitrum, ergo a pari neque campum pretio ordinario, si ibi latet thesaurus. Sed disparitas est,

inventorem et dominum fundi. Si *data opera*, totus cedere debet domino fundi ipsius [1].

Q. 4. *Quid de fodinis?*

R. Quæ ad fodinas et similia pertinent, peculiaribus dispositionibus reguntur ex Cod. Albertino: *l'esercizio de' diritti sulle miniere e sulle saline e loro concessioni, non meno che l'amministrazione di ogni altro diritto regale, e dei beni del R. Demanio, sono regolati da leggi proprie a' medesimi* [2]. Nempe R. Diplomate 18 oct. 1822 cui conceditur fodinæ excavatio, solvit ærario vigesimam quintam partem auri, atque quinquagesimam aliorum metallorum [3].

Q. 5. *Cujus sunt bona derelicta, et vacantia?*

R. Bona mobilia *derelicta*, utpote domino carentia, fiunt *primi occupantis;* res enim derelicta est res vere *nullius*. Censetur autem dominus rem suam *derelinquere*, quando eam abjicit, vel linquet cum intentione eam non amplius habendi uti suam [4].

Quoad bona autem *vacantia immobilia*, quæ nempe quis reliquit ab intestato moriens non habens hæredes intra duodecimum consanguinitatis gradum, pertinent ad regium *fiscum* [5].

Sed quid (quæres) *de bonis naufragorum? suntne inter derelicta habenda?* Negative: *eas res palam est*, ait Justinianus, *non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit...; quare siquis eas lucrandi animo abstulerit, furtum committit* [6]. Imo si hæc bona pertineant ad Christianos, ea surripientes incurrunt excommunicationem *latæ sententiæ* [7].

Hic observamus, quod *tum* jura super bona in mare projecta aut a mari rejecta; *tum* jura super plantas et herbas, quæ crescunt juxta litus, ubique propriis reguntur legibus [8].

quod præstantia gemmæ sit pars ejus; insuper non emitur pretio quod ex communi habet æstimatione. At thesaurus non est pars agri; et ager emitur juxta communem æstimationem. Ita *Lyonnet*.

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 685. — Congruit cum nova lege Austriacis data, quæ partem fisco primitus debitam remisit.

2) Art. 432. 3) *V.* etiam *R. Edictum* 30 *jun.* 1840.

4) In fundo alieno fungos perquirere, vel colligere glandes, vel sibi vindicare nuces ac castaneas, quas (iis jam collectis) conductæ mulieres stramen pectinando, vel alii casu inveniunt, ferme ubique consuetudo permittit; ut permittit in alienis agris vel vineis colligere spicas vel uvas, quæ fugiunt manus metentium vel vindemiatorum. Hæc uti totidem bona a domino derelicta habentur. Sed cavendum, ne talia inquirendo alienis fundis damnum inferatur, ut non raro lugendum est.

5) Art. 911, 962. — C. A. civ. §§ 751, 760. — Vid. *de testamentis* in fine.

Est *fiscus* proprie vas ex junco: dein dictus fuit loculus aut sacculus ad pecuniam servandam: demum dici cœpit publicum ærarium et omnis pecunia publica.

6) Inst. de rer. div. § ult. 7) Ex c. excomm. de rapt.

8) *Cod. civ. Albertinus*. Art. 691. — C. A. civ. §§ 388, 408.

Q. 6. *Quid de rebus inventis, quæ dominum habere censentur?*

R. Si diligentia adhibita, quæ rei inventæ valori correspondeat [1], statim invenitur dominus, res ei tradenda est [2]; cum clamet ad dominum. Hinc d. Augustinus: *si quid invenisti, et non reddidisti, rapuisti* [3]; et Origenes, *multi sine peccato putant esse si alienum quod invenerint, retineant: et dicunt, Deus mihi dedit, cui habeo reddere? Discant ergo hoc peccatum simile esse rapinæ, si quis inventa non reddat* [4]. Est certum apud omnes.

Sed (quæres) *cui tradenda est res inventa, si debita diligentia adhibita, ejus dominus nullimode potuerit inveniri?*

Præmittenda sunt quæ a civili lege sunt constituta [5]; neque enim sine damno ignorantur, siquidem lex nulli transgressori parcit.

1 Si res inventa non excedat valorem duarum libellarum monetæ pedemontanæ, adjudicatur ipsi inventori; si enim statim dominus non potuit inveniri, id magis fit impossibile in decursu, cum parvæ rei non soleat institui longa inquisitio.

2 Si res inventa excedat valorem duarum libellarum, debet illico consignari Sindaco Communitatis ubi inventa fuit; vel alteri auctoritati quæ sit ad tale objectum usu deputata, quemadmodum apud nos est Parochus [6].

1) « Inventor *saltem ex charitate* tenetur ad inquirendum dominum cum diligentia pretio rei proportionata, quia in pari occasione idem sibi fieri unusquisque censetur velle. Dixi *saltem ex charitate*, quia plurimi Theologi cum Collatore Ambianensi, ut valde suspectum injustitiæ habent eum, qui omittit hujusmodi disquisitiones; adest enim quasi-contractus, quem vocant *gestionis*, vi cujus inventor, eo ipso, quod rem apprehendat, et in custodia accipiat, suscipit in se illius curam, ac proinde obligationem dominum quærendi, ut ipsi eam reddere valeat. Si has disquisitiones facere nollet, tunc res non erat apprehendenda.

Hoc satis rationi consentaneum est, et imo ultra omne dubium, si disquisitiones omittendo, rem inventu difficiliorem reddat, prout ordinarie accidit, cum inventor rem apprehendens causa sit, cur dominus communiter recordans loci, in quo eam perdidit, eam frustra hoc in loco quærat, vel res amissa non inveniatur ab eo, qui dominum diligenter inquisivisset ». Ita *Lyonnet*.

2) Si dominus inveniatur, ipse ex Codice civili Albertino tenetur non solum omnes expensas factas pro re sua solvere, sed etiam inventori præmium tribuere: « il padrone dovrà pagare a titolo di premio all'inventore, se questi lo richiede, il decimo della somma, o del prezzo comune della cosa ritrovata. Ove tale somma o prezzo ecceda le lire duemila, il premio pel soprappiù sarà solamente il vigesimo » art. 690 — *C. A. civ.* § 391.

Quod porro rationi congruum est, atque bonum publicum fovens; facilius enim sic alliciuntur inventores ad rem domino inquirendam, conservandam atque reddendam: ideo præmium tuto potest exigi, ac retineri.

3) Serm. 179. 4) Hom. IV in c. 4 Lev.

5) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 686, et seqq. — C. A. civ. §§ 386, et seqq.

6) Hoc præscribit et Synod. Novariensis, *cap.* 6 *de Pœnit.* § 23.

3 Quod si inventor tali muneri suo non satisfaciat (rem nempe vel domino tradendi, vel auctoritati consignandi, casu quo dominus non inveniatur, nec agatur de re excedente dictum valorem) habetur uti dolosus detentor rei alienæ. *Codex* autem *pœnalis Albertinus* in eum ita animadvertit: *colui che avrà trovato danaro od oggetti smarriti, e non ne farà prontamente la consegna ordinata dall'art.* 686 *del Codice civile, sarà punito come segue: se il valore reale della cosa ritrovata è maggiore di lire due, ma non eccede lire trenta, il colpevole è punito con multa eguale al doppio della cosa stessa: se il valore supera lire trenta, il colpevole è punito col carcere estensibile a sei mesi, ed è sottoposto al pagamento di una multa eguale al valore della cosa trovata* [1].

4 Tam Sindacus quam Parochus debet convenienti modo significare populo rerum inventarum notitiam, ut detegatur dominus [2]. Quod si adhuc non detegatur, tunc *lex* civilis post lapsum biennii a die publicationis præsumit res illas derelictas, et ideo inventoris proprias, cui *vel* in se tradendæ sunt, si adhuc extant, *vel* in æquivalenti, si conservari non potuerint — At si dictæ solemnitates omissæ fuerint, dominus apud quemcumque rem suam repetere potest cursu trium annorum ab amissione computando [3]. His positis:

R. Si post adhibitam debitam diligentiam non inveniatur dominus rei inventæ, cuinam illa sit tradenda in conscientia, non una sententia est.

Alii cum Navarro et Soto tenent, quod inventor potest tuto illam retinere; quia domino non invento, post omnem diligentiam, res censetur domino carere, et ideo fit primi occupantis. Unde lex civilis sic resolvens etiam conscientiose quæstionem resolvit.

Alii valde communius censent cum s. Antonino, Cajetano, Sylvio aliisque, rem perditam debere elargiri in usus pios. Ratio, quia præsumitur voluntas domini esse, quod si ipse rem amissam habere non possit, saltem illa pro anima sua erogetur. Hic citari possunt et Cathechismus Romanus, et s. Carolus in Concilio Mediol. IV, quibus aperte statuitur bona inventa in pios usus distribuenda esse. Et talis etiam videtur esse fidelium persuasio. Unde inventor non potest ea sibi applicare, nisi sit vere pauper.

Alii tandem sic verius distinguunt cum Croix, Holzman, et Lugo

1) Art. 683.

2) Ex eadem Synodo Novariensi res significari debet Episcopo, si excedat valorem duodecim libellarum monetæ novæ pedemontanæ.

3) Art. 2411.

si etiam post adhibitam diligentiam aliqua appareat spes inveniendi dominum, tunc ei conservanda est, aut ejus pretium; et si neutrum servari potest, debet distribui pauperibus; quia dum talis spes durat, dominus habet dominium rei; ideoque illa distribuenda est juxta ejus præsumptam voluntatem [1]. Hoc porro sensu accipienda sunt objecta testimonia — Si e converso, res (spectatis circumstantiis longitudinis, temporis, vel distantiæ loci, vel diligentiæ inquisitionis, vel impossibilitatis recognitionis rei, ut accidit in nummis ordinariis) non sit amplius possibile, quod ad dominum redeat, illam potest inventor sibi retinere, cum sit nullius; et si casu postea dominus comparcat, nihil ei debetur, cum amiserit omne jus.

Nec valet dicere, quod juxta præsumptam domini voluntatem est res illa eroganda in usus pios; nam quando attentis dictis circumstantiis, judicari potest, quod dominus amplius non possit inveniri (ut evenit in casu, quo omnia a supra memorata civili lege præscripta impleantur), tunc nulla supponi debet præsumpta domini voluntas; nam iste per suam impossibilitatem eam recuperandi, ejus dominium prorsus amisit.

Hanc sententiam expresse docet s. Thomas, qui ait 2. 2. q. 66. a. 5: *et similiter, si* (res) *pro derelictis habeantur, et hoc credit inventor, licet sibi eas retineat, non committit furtum.*

Ratio *a priori* est, quia jus gentium tribuit privatis dominium rerum non ad aliud, quam ut illis utantur. Hinc quando est impossibile rem pervenire ad ipsorum usum, illa tanquam derelicta evadit nullius, et redit ad primævum jus naturæ; ac ideo fit primi occupantis sine ulla obbligatione [2].

Quid autem (dices) *si Confessarius a pœnitente rogetur de rerum inventarum restitutione domino facienda?*

Confessarius non debet in se tale onus suscipere, nisi aliter restitutio satis commode fieri nequeat. Quo in casu ad omnem suspicionis notam effugiendam attente satagat, ut attestationem peractæ restitutionis in scripto exaratam a domino ipso reportet, eamque pœnitenti caute consignet [3].

1) Quod si post hanc distributionem dominus compareat, dicunt rem ipsi esse restituendam, si adhuc illa in se vel in æquivalenti existat, nec sit præscripta; quia largitio hæc videtur includere conditionem, *nisi dominus innotescat.*

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 603 — *V.* etiam Gousset, *Theol. n.* 704.

3) Ita etiam *Synodus Novariensis* pag. 124.

Articulus II. — DE ACCESSIONE

Q. *Quid est accessio, et quotuplex?*

R. Accessio est ille dominii acquirendi modus, *quo nostrum fit illud, quod vel rebus jam nostris adjungitur, vel ab ipsis rebus nostris producitur sive de industria, sive ipsa sui natura; sive res illæ mobiles sint, sive immobiles.*

Duo igitur sunt genera accessionum: res enim *vel* ab altera producitur, *vel* alteri adjungitur [1].

§ I. — *De accessione quoad rem, quæ una ab altera producitur*

Q. *Quomodo una res ab altera producitur?*

R. Res una ab altera producitur vel *realitate*, ut fructus agrorum, fœtus animalium etc.: vel *suppositione* seu juris fictione, ut pensio fundi locati, reditus vitalitii etc. Quæ omnia generali *fructuum* nomine appellantur. Ut igitur cognoscatur ad quem pertineant hæ accessiones, triplicem imprimis distinguendam dicimus possessorum classem: alii sunt possessores *vere domini*: alii *bonæ fidei*: alii *malæ fidei.*

Possessores *vere domini* sunt qui plenum habent rei, v. g. fundi, dominium.

Possessores *bonæ fidei* sunt qui rem alienam possident tanquam ejus proprietarii vi alicujus tituli, qui quidem idoneus est ad dominium transferendum; sed illud reapse non transfert ob vitium latens, quod a possessore penitus ignoratur [2]: v. g. si quis fundum ex hæreditate possideat putans eum fuisse a suo auctore aliquando emptum, cum non emptus revera fuerit, sed usurpatus.

Possessores *malæ fidei* sunt qui rem possident, quam non ignorant esse alienam, v. g. furto sublatam. His positis:

1 Dicimus: omnes fructus alicujus rei pertinent ad ipsius *proprietarium* cum sit *vere dominus;* sed cum onere compensandi aliis expensas omnes, si quæ factæ fuerunt:

2 Possessor *bonæ fidei* jus habet in omnes fructus perceptos [3], nec debet domino restituere nisi quos percepit a die, qua *judicialiter*

1) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 449. — C. A. civ. § 404.

2) *Cod. civ. Albertinus.* Art. 454. — C. A. civ. §§ 326, 330, 338.

3) Porro, *perseverante bona fide* (non obstante axiomate illo, quod *res fructificat domino suo*), ait Bouvier, *communius dicunt auctores hanc dispositionem valere pro foro interno, quia lex dominium hujusmodi fructuum ad possessorem intuitu pacis, et securitatis familiarum transfert.* — *V.* etiam *de Restit.* disp. 1. c. 1. a. 1. § 1.

de restitutione fuit expostulatus, non exclusa compensatione sibi facienda cujuslibet incrementi, quod res acceperit si adhuc retineat.

3 Possessor *malæ fidei* restituere debet non solum fructus omnes perceptos, sed etiam quos percepisset, si bene et tanquam bonus paterfamilias rem administrasset; ac merito, cum sit in culpa [1].

§ II. — *De accessione quoad rem, quæ una alteri adjungitur*

Hæc accessio contingit tum in *immobilibus* tum in *mobilibus*. Ubi notamus, quod hic generatim est receptum, ut accessorium sequatur principale. Est autem *principale* res, quæ subsistit, licet minus pretiosa; *accessorium* autem, quod alterius rei ornandæ causa accedit.

Q. 1. *Quot modis contingit accessio immobilium?* [2]

R. Duobus: 1 *plantatione*, et *ædificatione*; 2 *vi cursus aquarum*.

1 *Plantatione* et *ædificatione*.

Tres nempe factorum species supponi possunt hac super re: — 1 quod dominus ipse plantet, vel ædificet in fundo quidem proprio, sed materia aliena: et tunc evadit dominus plantationis et ædificii, dummodo tamen solvat valorem materiæ, imo ex Codice Albertino [3] potest etiam cogi ad compensationem damni et usurarum; — 2 quod extraneus plantet, vel ædificet in fundo alieno, sed materia propria: et tunc si id egit mala fide, dominus fundi habet jus vel sibi retinendi uti propria illa opera in fundo suo peracta, vel exigendi ut e fundo penitus evellantur. *Si* vult vindicare sibi opera ipsa, persolvere debet vel materiam et expensas illas, quæ vulgo dicuntur *la mano d'opera;* vel valorem longe majorem, quem fundus acquisivit propter opera illa. *Si* vero vult exigere operum illorum destructionem, operarius debet ea penitus evellere propriis expensis, et compensare damna, quæ inde fundo obvenerunt; — 3 quod tertius fabricet, vel ædificet in fundo alieno et materia aliena, v. g. si Titius ædificet in fundo Sempronii domum adhibens materiam Caji. Dominus materiæ non eam sibi vindicare potest, sed petere a tertio illo indemnizationem, et etiam a domino fundi valorem materiæ, si retineat ædificium [4].

2. *Vi cursus aquarum*. Quatuor sunt species accessionis, quæ fit *vi cursus aquarum:* 1 *alluvio*, 2 *avulsio*, 3 *mutatio alvei*, 4 *insula in flumine nata*.

1) Art. 452, et seqq. — C. A. civ. §§ 331, et seqq.
2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 493, *et seqq.*
3) Art. 461. — C. A. civ. §§ 316, et seqq.
4) Art. 462, et seqq. — C. A. civ. §§ 418, 420.

Contingit *alluvio*, quando aliquit *latenter* et *insensibiliter* ita fundo meo adjicitur, ut intelligi nequeat quantum quovis tempori puncto adjiciatur: hoc incrementum pertinet ad eum, cujus est fundus, sub certis clausulis. Similiter quando aqua paullatim unam ripam deserit alteram supergrediendo, proprietarius ripæ a flumine derelictæ hujus alluvionis incrementum acquirit, quin proprietarius ripæ oppositæ possit reclamare partem proprii fundi, quam aqua supergressa est. Excipe tamen loca a mari relicta 1.

Avulsio contingit, quando vi et impetu improviso, v. g. fluminis, pars aliqua notabilis distrahitur ab uno fundo et adjungitur alteri, et hæc semper manet in dominio illius, a cujus fundo detracta est; in hac enim facile potest dominus inveniri, quod non evenit in alluvione. Quare dominus partis *avulsæ* potest intra anni spatium illam sibi vindicare: quod si negligat, jure suo privabitur, nisi forte pars illa avulsa nondum sit ab aliquo occupata 2.

Mutatio alvei contingit, cum flumen, primo alveo relicto, per novum decurrit: porro alvei relicti fit dominus ille, cujus fundus fuit occupatus per novum alveum in quantitate respondenti 3.

Quoad *insulam* vero *in flumine natam*, si flumen navigationi inservit, insula est fisci, nisi opponatur titulus aut præscriptio, vel nisi fuerit impetu avulsa ab aliquo fundo (quo in casu esset compensandus proprietarius fundi). Si vero flumen non inservit navigationi neque insula impetu sit avulsa, ipsa pertinet ad eos, qui utrimque prædia possident prope ripam; attamen juxta legis limitationes 4.

Q. 2. *Quot modis contingit accessio mobilium?*

R. Triplici modo contingit accessio mobilium, nempe *adjunctione*, *specificatione*, atque *confusione* sive *commixtione*.

1 *Adjunctio* est, quando una res, vel multæ res mobiles, quæ ad diversos dominos pertinent, uniuntur et coalescunt alteri rei tanquam principali: v. g. si plures gemmæ plurium dominorum annulo includantur, ita ut unum annulum pretiosum constituant.

Jam vero: *vel* res secundaria, quæ principali adjungitur, est ipsa longe pretiosior: *vel* non — Si 1, proprietarius rei adjunctæ (si id factum sit absque ejus scientia ac consensu) potest arbitrio suo aut totum inde exurgens sibi vindicare, v. g. annulum tot iis gemmis præditum, soluto pretio rei principalis; vel petere separationem ejusdem a re principali — Si 2, tunc si res *possunt separari* absque earum detrimento, quilibet dominus retinet proprietatem rei suæ, et valet

1) Art. 465, 466 — C. A. civ. § 411. 2) Art. 468 — C. A. civ. § 412.
3) Art. 473 — C. A. civ. §§ 409, 410. 4) Art. 470 — C. A. civ. § 407.

ejus separationem a toto expostulare: si *non possunt*, totum pertinebit ad dominum rei principalis, soluto pretio rerum adjunctarum; quia *accessorium sequitur naturam principalis* 1.

2 *Specificatio* est, quando *species nova* conficitur ex re aliena, v. g. si quis ex lana Titii sibi conficiat pannum; vel ex massa auri quod Titii proprium est, sibi conficiat annulum; vel demum ex uva Titii sibi conficiat vinum: iste dicitur *specificans*.

Igitur *vel* res ad specificationem adhibita valde superatur a labore impenso in ipsa specificatione; *vel* non — Si 1, industria habebitur ut principalis, et ideo artifex poterit eam sibi retinere solvendo domino valorem materiæ, habita etiam ratione damnorum ac pœnæ, si dominus fuerit inscius — Si 2, dominus poterit novam speciem vindicare sibi, licet res ad primum statum reduci possit, dummodo tamen solvat pretium specificanti pro ejus labore, vulgo *mano d'opera*. Quod si species fuerit confecta partim ex propria, partim ex aliena materia, si separari non possint absque detrimento, neque primæ materiæ sint per integrum destructæ, tunc opus commune erit, quoad *unum* ratione materiæ, quoad *alium* ratione tum laboris in opere conficiendo, tum etiam suæ materiæ: unde erit res illa publica hasta vendenda 2.

3 *Confusio* sive *commixtio* est, quando diversæ materiæ ad complures dominos pertinentes simul confunduntur seu commiscentur. Id contingit *vel* in corporibus liquidis aut liquefactis, v. g. si vinum duorum simul infundatur in unum idemque vas; *vel* etiam in corporibus solidis, v. g. si nummi Titii cum nummis Sempronii misceantur, frumentum cum frumento.

Porro *vel* materiæ illæ sine prejudicio a se invicem separari possunt: *vel* non — Si 1, quilibet dominus rem suam potest sibi vindicare, v. g. quilibet suam pecuniam — Si 2, tunc *si constat* quænam sit res principalis, dominus rei principalis sibi vindicat totum, v. g. vinum, compensando ceteris materiam propriam, v. g. uvas; *si non constat*, res tota pertinebit ad singulos pro rata quantitatis, qualitatis et valoris materiæ uniuscujusque eorum 3.

1) Habenda autem erit uti *res principalis* illa, cui res altera adjuncta est tanquam ornamentum vel usus vel complementum: sic v. g. gemma adjungitur annulo, et purpura vesti. Si vero dubitetur, habebitur uti res principalis illa, quæ præstat valore et pretio: et si valor et pretium sint ferme æqualia, præfertur illa, quæ præstat volumine. *Cod. Albert.* Art. 476 — C. A. civ. § 414.

2) Art. 482, et seqq.

3 Art. 483, et seqq. — C. A. civ. §§ 414, 415.

CAPUT SEXTUM

DE MODIS ADQUIRENDI RERUM DOMINII JURIS GENTIUM DERIVATIVIS

Articulus unicus — DE TRADITIONE

Q. 1. *Quid est traditio, et quotuplex?*

R. Traditio definitur: *translatio possessionis de manu in manum, si res mobilis sit;* vel *immissio in possessionem, si sit immobilis.*

Traditio alia est *propria,* quæ consistit in rebus *corporalibus,* quæ mobiles sint sive immobiles — Alia *impropria,* quæ rebus incorporalibus convenit: hæ quippe dicuntur *tradi,* cum dominus alteri concedit earum usum — Alia demum *ficta* quæ triplex est, *brevis manus, longæ manus* atque *simbolica:*

1 *Brevis manus* est, cum res nostra, quæ jam est penes alterum, ex nova causa *jure dominii* ipsi relinquitur, v. g. si res nostra apud aliquem jam existens aliquo titulo, puta ex deposito, apud eundem relinquatur alio titulo, puta venditione.

2 *Longæ manus* est, cum res ante oculos posita sola voluntate alteri traditur, qui eamdem se accipere significat oculis, *quasi longa manu* eam apprehendens.

3 *Simbolica* est, cum intervenit aliquod signum, quod rei traditionem significet, v. g. si tradantur claves horrei ad significandam traditionem omnium, quæ in illo continentur.

Q. 2. *Quomodo fit traditio?*

R. Ex Codice Albertino, si agatur de rebus *incorporeis,* traditio fit per consignationem documentorum, quæ rerum illarum dominium respiciunt, v. g. patronatum alicujus Beneficii; aut per usum earumdem rerum de consensu domini.

Si vero agatur de rebus *corporeis* est distinguendum: vel agitur de rebus corporeis *immobilibus:* vel de corporeis *mobilibus* — Si 1, traditio fit per consignationem clavium, ubi agatur de aliquo ædificio; vel documentorum, ubi de alia proprietate sit sermo — Si 2, en Codicis verba: *la tradizione de' mobili si compie o colla loro consegna reale, o colla consegna delle chiavi degli edifizii che li contengono, o anche col solo consenso delle parti se la traslazione non può eseguirsi al tempo della vendita, oppure se il compratore li aveva già in suo potere in dipendenza di altro titolo* [1].

1) Art. 1612, et seqq. — C. A. civ. §§ 426, et seqq.

CAPUT SEPTIMUM

DE MODO ADQUIRENDI DOMINII JURIS CIVILIS UNIVERSALI ID EST DE HÆREDITATE

Q. 1. *Quid est hæreditas?*

R. Hæreditas definitur: *successio in universum jus, quod defunctus habebat tempore mortis.* Hæreditas in jure civili appellatur quoque *as, pondo* seu *libra*, cujus partes vel unciæ enumerantur duodecim, vel etiam plures, si ita placuerit.

Hæreditas generice accepta duplex est, pro duplici nempe modo quo ipsa hæreditas solet deferri.

Videlicet vel defertur ex hominis voluntate per testamentum declarata; et dicitur *hæreditas*, vel *successio testamentaria*. Huc pertinet etiam hæreditas *fidei-commissaria*, et *fiduciaria*.

Vel defertur ex ipsa legis vi et auctoritate, et dicitur *hæreditas legitima*, sive *successio ad intestato*.

Q. 2. *An omnes, qui usum rationis habent valide possint de bonis suis per testamentum disponere ipso jure naturæ?*

R. Cum *Bouvier* affirmative:

Prob. 1 *Scriptura*, ubi legitur: *addiditque Abraham: mihi autem non dedisti semen et ecce vernaculus meus* (Eliezer) *hæres meus erit* [1]. Unde sic: Abraham nullis tunc, saltem valde probabiliter, regebatur legibus positivis; atqui tamen intendebat servum suum instituere bonorum suorum hæredem, sicque de bonis suis per actum testamentarium disposuisset; ergo persuasum habebat talem facultatem a legibus positivis non exoriri.

Prob. 2 *Ratione*: supponamus plures homines in quadam insula, nullis legibus positivis subiectos: unus prope mortem dicit aliis: volo ut cum abiero, bona mea inter vos sic dividatis: Petrus habebit vestes meas, Paulus libros etc. Vel illa dispositio est valida, vel non — Si valida est, facultas disponendi per testamentum est naturalis — Si non esset valida, ergo bona defuncti erunt primi occupantis, et non obstante illius dispositione, fortior poterit absque ceterorum injuria, omnia sibi arrogare. At hoc rectæ rationi et obvio sensui repugnat. Adde ex naturali lege quisque suum donare potest sub conditione suspensiva; talis autem est donatio per testamentum; est nempe donatio sub conditione mortis [2].

1) Gen. 15.

2) Hoc ipsum contra nonnullos Juristas tuetur cl. Pastore, *Commenti del Cod. civ. Albertino h. t.*

Hinc sequitur quascumque dispositiones, lege positiva non clare prohibitas, esse validas per se; facultate enim naturali valide et licite uti possumus, dum illius usus nulla certa lege restringitur.

Præstat, ut Theologi materiam de hæreditate apprime calleant, ut consilium opportunum præbeant, et ne animabus laqueum imponant 1.

Articulus I. — DE HÆREDITATE TESTAMENTARIA 2

Q. 1. *Quid est testamentum?*

R. Testamentum, quasi *testatio mentis*, definitur: *justa et ex natura sua revocabilis sententia propriæ voluntatis de eo, quod aliquis post mortem suam fieri vult de rebus suis vel in toto, vel in parte.*

Dicitur 1 *justa et ex natura sua revocabilis sententia. Sententia*, idest certum et deliberatum animi judicium. *Justa*, idest legibus testamentariis accomodata. *Ex natura sua revocabilis* juxta illud Albertini Codicis: *non si può in qualunque siasi forma rinunziare alla libertà di rivocare, o cangiare le disposizioni fatte per testamento: ogni clausola, o condizione che vi apporti rinunzia, o modificazione, si ha per non scritta;* id est non impedit, quominus omnes, quæ per subsequens testamentum fierent dispositiones, suum habeant effectum 3.

2 *Propriæ voluntatis*, ut intelligatur testamentum ex nostro, non ex alieno arbitrio pendere.

3 *De eo, quod aliquis*, nam testamentum declarat ultimam voluntatem unius personæ, non plurium simul; et ideo nullum esset testamentum sive pro alterius, sive pro reciproca utilitate uno et eodem actu conditum a personis duabus, vel pluribus.

4 *Post mortem suam fieri vult;* quia testamentum vim suam non habet, nisi post mortem testatoris, et ideo dici etiam solet *ultima hominis voluntas.*

5 *De rebus suis, vel in toto vel in parte. De rebus suis*, quæ verba indicant materiale testamenti objectum. *Vel in toto vel in parte;* quia hodie testator contra veterem juris Romani præscriptionem potest

1) *V.* Omodeo, *Trattato delle successioni testamentarie* — Ferrero, *Trattato analitico e ragionato con tavole genealogiche delle successioni ab intestato* — De Vecchj, *Formolario dei Testamenti*, Vercelli 1845 — *Manuale del Notajo*, ossia istruzione per domande e risposte sopra i contratti, i testamenti ecc. con formole d'atti d'uno stile breve, chiaro e preciso, colla percezione ragionata dei diritti d'insinuazione, *Torino, Vol. unic.*

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 919 *et seqq.*

3 Art. 908 — C. A. civ. § 716.

etiam disponere de aliqua tantum parte rerum suarum, et relinquere ut ceteræ substantiæ suæ deferantur ad hæredes legitimos *ab intestato* [1].

Q. 2. *Quotupliciter testamentum potest considerari?*

R. Quadruplici sub respectu potest hic considerari:

1 Ratione suæ *formæ extrinsecæ;* — 2 ratione suæ *formæ intrinsecæ;* — 3 ratione *personæ testatoris;* — 4 ratione *personæ hæredis.*

§ I. — *De Testamenti forma extrinseca*

Q. 1. *Quotuplex est testamentum ratione formæ extrinsecæ?*

R. Testamentum si ratione *suæ formæ extrinsecæ* consideretur, aliud est *minus solemne* seu *privilegiatum*, in quo aliquæ solemnitates aliunde præscriptæ *privilegio* omittuntur. Aliud *solemne* et *non privilegiatum*, in quo solemnitates illæ debent præstari:

1 *Minus solemne*, et *privilegiatum* ad triplicem speciem revocatur — Idest ad testamentum *tempore pestis* vel contagii, quod valet, si recipiatur a notario, vel a judice, vel a parocho loci, aut ab aliis qui dictorum vices gerant, et duo sint testes, et aliqua alia serventur — Ad testamentum conditum *in itinere super mari*, quod a superiore navis potest recipi: hic pariter sufficiunt duo testes, et alia quædam — Denique ad testamentum *militare*, quod recipi potest a superiore militiæ, vel etiam a capellano aut chirurgo, si miles ægrotet: et satis est, si duo sint testes, ac alia nonnulla serventur [2].

2 *Non privilegiati* et *solemnis* duplex species: unum quod exhibetur Senatui, et ubi Senatus non existit, Tribunalibus vulgo *di Prefettura;* alterum quod debitis formis recipitur a Notariis.

Ad *primum* quod attinet, siquis velit eo modo testari, debet seipsum sistere coram Senatu, vel ubi Senatus non extat, coram Præfectura provinciali, et eidem exhibere schedulam, in qua scripta sit ultima sua voluntas, a se ipso signatam, clausam ac sigillo munitam. Et si scribere nesciat, debet declarare schedulam testamentariam esse conscriptam ab alio, sed a se lectam: hinc qui legere nequit non potest sic testari [3].

Quod vero pertinet ad testamentum *receptum a Notariis*, hoc duplex iterum distinguendum est, aliud *publicum*, aliud *secretum* —

1) Hæc dispositio, si comprehendit universalitatem bonorum, vel partem, puta dimidiam totius universalitatis, dicitur *a titolo universale*, et qui sic instituitur, dicitur *hæres*. Ceteræ dispositiones, dicuntur *a titolo particolare*, et qui sic a testatore vocatur, dicitur *legatarius*. Art. 697, et 806 — C. A. civ. §§ 353 et seqq.: 554 et seqq.

2) Art. 782, et seqq 3) Art. 758, et seqq.

Publicum est quando testator Notario ipsi declarat propriam voluntatem ultimam [1], ut eam publicis tabulis valeat consignare [2] — *Secretum* est quando Notario exhibet schedulam clausam [3], in qua continetur ipsa ultima testatoris voluntas [4].

Q. 2. *Quænam est forma extrinseca testamenti publici?*

R. Forma extrinseca testamenti publici ad illius valorem necessaria ad sequentes conditiones revocatur:

1 Ut testator Notario actum recipienti declaret expresse suam ultimam voluntatem; — 2 ut adsint quatuor testes idonei; — 3 ut Notarius actum testamenti recepti perlegat alta, et intelligibili voce una simul et testatori et testibus, facta hujus rei mentione; 4 ut actus subscribatur a testatore, a Notario, et saltem a duobus testibus (a duobus autem aliis subsignetur).

Si autem testator scribere nesciat vel non possit, subsignet, facta mentione impedimenti ejusque causæ. Quod si adhuc non possit, Notarius debet non solum hanc peculiarem circumstantiam in ipso actu adnotare, sed etiam declarationem hujus impotentiæ a testatore faciendam.

Si vero testator surdus omnino sit, si *sciat legere*, ultra dictas solemnitates testamentum legere debet coram testibus et tabellione, qui hujus rei mentionem faciet. Si *nesciat legere*, quinque tunc erunt testes adhibendi, quorum tres saltem testamentum subscribant [5].

Q. 3. *Quænam est forma extrinseca testamenti secreti?*

R. *Forma extrinseca testamenti secreti* hæc est:

1 Ut testator schedulam subscribat, si valeat; et quidem in fine,

1) Tam publicum testamentum, quam secretum, si placet, *solemne* dici potest, cum in utroque semper serventur solemnitates a jure præscriptæ.

Item omnia testamenta possunt appellari *holographa*, vel *non holographa*, prout propria vel aliena manu sunt conscripta; *holographum* enim est a græco *holos* omne, et *graphô* scribere. Publicum testamentum appellatur etiam *nuncupativum nuncupationis explicitæ*; secretum vero *nuncupativum nuncupationis implicitæ*.

2) Non necessario requiritur, ut actus consignationis testamenti secreti manu propria notarii exaretur: ita *RR. Patent.* 10 *mart.* 1840.

3) Charta pro testamentis debet esse obsignata *(bollata)*: si tamen non esset obsignata, solvenda esset mulcta; sed adhuc testamentum validum est, uti colligitur ex art. 62 *R. Edicti* 5 *mar.* 1836.

Hic obiter notamus *RR. Lit. Pat.* 16 aug. an. 1844 prohiberi sine regis permissione nomen familiæ mutari, vel aliud de novo addere.

4) In omni autem casu necesse est, ut Notarius certus fiat de identitate personæ, quæ testatur, ad quod quidem duo saltem testes fide digni requiruntur, qui ipsum certum reddant; secus enim pluribus fraudibus locus fieri posset.

5) Art. 745, et seqq. — C. A. civ. §§ 577, et seqq.

si testamentum sit *holographum*, id est totum manu propria confectum. Si vero usus est ad scribendum in toto, vel in parte opera aliena, debebit schedulam illam subscribere in singulis paginis.

2 Ut schedula testamentaria claudatur, et sigillo muniatur coram ipso Notario et quinque testibus, quorum tres saltem sint literati; vel si jampridem clausa et sigillo munita sit, testator coram prædictis Notario eam præsentet, simulque declaret in illa schedula contineri suam ultimam voluntatem. Si tamen testator non potuerit testationes subscribere, declarare debet causam hujus omissionis, ac insuper se eas perlegisse. Hinc qui legere nequit, non potest secreto testari.

3 Restat ut Notarius actum conficiat (absque interruptione) secutæ traditionis, qui actus tam ab ipso, quam a testatore et tribus saltem testibus est subscribendus, ab aliis vero subsignandus. Quod si nequeat testator, subsignet; et si adhuc non possit, sicut est declaranda causa omissionis subscriptionis, ita et subsignationis [1].

Q. 4. *Quinam sunt testes idonei in testamentis?*

R. Quinam sint testes idonei in testamentis ex civili lege, declarat Codex Albertinus: *i testimoni nei testamenti tanto pubblici che segreti debbono essere* maschi, maggiori di età, sudditi del Re, o dimoranti nello Stato almeno da tre anni, *e che non abbiano incorsa per condanna* la perdita de' diritti civili. *Non sono testimoni idonei i* praticanti [2] del Notaio, *che ha ricevuto il testamento* [3].

Q. 5. *An testamentum cui desunt tantummodo solemnitates extrinsecæ a jure civili præscriptæ, nullum sit etiam in foro conscientiæ?*

R. Quod sit nullum in foro *externo* testamentum, cui desunt solemnitates a jure civili præscriptæ, certum est; id enim expresse declarat Codex Albertinus, cui sunt conformes Codices fere omnes [4]: *le formalità, alle quali sono soggetti i diversi testamenti e le relative note e schede testamentarie.... dovranno osservarsi a pena di nullità del testamento.* Istæ vero formulæ hic habentur notatæ quæstionibus 2, 3, 4, et 6.

Utrum autem testamentum illud valeat saltem in foro *interno* et *conscientiæ*, dissident inter se Theologi [5].

1) Art. 750, et seqq. — C. A. civ. §§ 578, et seqq.

2) Unde graffiarii ipsius notarii erunt legitimi testes; quia non adnumerantur inter tyrones.

3) Art. 751. Censentur autem naturaliter incapaces ad testandum *surdi* omnino; *muti*, maxime si nesciant scribere; *cæci;* item qui testatoris *linguam penitus ignorant;* quia non satis esse possunt rei, pro qua vocantur. De *amente*, qui lucida habeat intervalla disputant.

4) Art. 802 — C. A. civ. §§ 591, et seqq.

5) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3 *nn.* 972, et fusius 711.

Alii cum Lessio docent, adhuc valere testamentum in conscientia; nam a voluntate oritur obligatio, et lex est tantum in subsidium juxta illud: *non fit locus provisioni legis, nisi quando cessat provisio hominis.* Hic porro hominis provisio habetur, licet erratum sit in forma.

Alii cum Suarez docent testamentum nullum esse, quia lex solemnitatum, cum sit lata ob bonum publicum, ad fraudes nempe præcavendas, in conscientia ligat.

Verum *alii* plurimi cum Bannez, Beja, Billuart, Bouvier, Cabassutio, Ferraris, Gousset, Layman, Sanchez, Soto etc. dicunt, eo in casu præferendum esse possessorem, semper ac donatio illa per testamentum sit libere facta, inter personas jure habiles, ac in parte disponibili [1]. Hanc porro sententiam *probabiliorem* et *in praxi omnino tenendam* esse dicimus; quia potius omni jure est *jus possessionis.* Quapropter hæres non tenetur solvere, et e contrario legatarii si jam bona fide legata sint consecuti, non tenentur restituere, nisi accedat judicis sententia, cui parendum est ob bonum commune, ut paci consulatur, simulque jurgiis et litibus imponatur finis [2].

Q. 6. *An testamento fieri possint additiones per simplices notas?*

1) *V.* Bouvier, *De donatione*, ubi pluribus id tuetur, *Edit an.* 1846, docens et usum sic se habere, et id esse rationi consentaneum, juxta mentem legum, atque a nimio rigore simul et laxitate alienum.

2) D'après ce sentiment (audiatur *Gousset*), le donataire ou légataire qui est en possession des objets qu'on lui a donnés ou légués sans observer les formalités prescrites par la loi, peut les conserver en sûreté de conscience; mais les héritiers du donateur ou testateur peuvent également, en conscience, refuser d'exécuter les dispositions de leur auteur, en faisant casser, au besoin, le testament ou l'acte de donation.

Dans cet état de choses, à quoi s'en tenir? Voici ce que nous pensons pour la pratique, modifiant l'opinion que nous avons émise dans notres *Conférences d'Angers:*

1° Un curé, un confesseur étant consulté si on peut en conscience recevoir des héritiers du testateur, ou conserver un legs ou un don nul par défaut de forme, répondra qu'on le peut certainement...

2° Consulté par les héritiers s'ils sont obligés en conscience d'accomplir les volontés bien connues du testateur, il leur *conseillera* de les accomplir, ou de traiter à l'amiable avec le légataire; mais il *evitera* de leur en faire une obligation, de crainte d'aller trop loin; à moins qu'il ne s'agisse d'un legs pieux, et qu'on n'ait de fortes raisons de croire que le testateur n'a fait ce legs que pour réparer une injustice, ou satisfaire au devoir de l'aumone envers les pauvres, pour lesquels il n'aurait pas fait, pendant sa vie, ce qu'il était obligé de faire, de l'aveu de ceux qui l'ont connu.

3° S'il est consulté sur les donations manuelles, accompagnées ou suivies de la délivrance des choses qui en sont l'objet, il répondra qu'elles sont valables. On suppose qu'elles n'excèdent point notablement la quotité disponible, et qu'elles ne sont point faites en fraude de la loi, qui défend de donner à un incapable.

R. *Affirmative:* testamento fieri possunt additiones per simplices notas, dummodo tamen habeantur sequentes conditiones:

1 Quod testator hanc facultatem sibimet reservaverit in testamento; — 2 quod singulæ sint scriptæ, et subscriptæ ab ipso testatore cum indicatione, temporis nempe, diei et anni; — 3 quod si fuerint conscriptæ ab alio, testator præter dictam temporis indicationem et subscriptionem, debeat declarare in iis notis contineri voluntatem suam propriam, non alienam; subscriptio autem in utroque casu sub nullitatis pœna fieri debet, etiam sub qualibet pagina. Hæc *ad valorem.*

Insuper oportet, ut *notæ* non adversentur dispositionibus testamenti jam conditi; et si exhibeant legata, ut hæc non excedant vigesimam partem illius, de quo testator disponere potest [1]. Quod si excedant, en verba legis: *se ne farà su tutti la riduzione* pro rata *del loro rispettivo ammontare, salvo il testatore avesse dichiarato, che alcuno dei legati abbia da pagarsi a preferenza* [2].

§ II. — *De Testamenti forma intrinseca*

Forma testamenti intrinseca respicit *institutionem hæredis; quarundam personarum exhæredationem;* et *modum utriusque peragendæ.*

Q. 1. *Quid de hæredis institutione?*

R. Hæredis institutio est *designatio personæ, quæ succedat titulo universali in jus, quod defunctus habet tempore mortis.*

Hæc fieri potest quocumque modo, idest quibuscumque verbis, sive *directis*, sive *obliquis*, sive *precariis*, sive *imperativis*, dummodo tam de voluntate testatoris, quam de hæredis persona certo constet; ita ut tanquam invalida habenda sit institutio personæ incertæ, quando nullo modo certificari possit. Item erit invalida, si incerta persona sit determinanda ab aliquo tertio.

Valet tamen dispositio testamentaria, etsi ea sit facta *titulo particulari*, et quamvis legatarius sit eligendus a tertio, ex determinatis tamen a testatore personis, vel institutis [3].

Q. 2. *Quibus verbis fieri potest institutio hæredis?* [4]

1) « Se il testatore, v. g., che possiede una somma di lire 60m., non lascia dopo di sè nè discendenti nè ascendenti; ma soltanto fratelli o sorelle, od altri congiunti, potendo egli a' termini dell'art. 726 disporre della totalità delle sue sostanze, i legati da lui fatti per mezzo di note testamentarie potrebbero ascendere a lire 3m., ma non potrebbero fra tutti eccedere questa somma ». *V.* Pastore, *Commenti vol.* 6.

2) Art. 775, et seqq. — C. A. civ. § 582.

3) Art. 803, et seqq. — C. A civ. § 552.

4) Quæ omnia proportionatim valet de vocatione *legatarii.*

R. Dispositio bonorum quadrupliciter fieri potest:

1 *Pure*, si testator instituit hæredem, quin causam indicet, aut conditionem apponat; sed simpliciter illum nominat, ut passim fit.

2 *Sub causa*, quando nempe exprimitur ratio, quæ ad disponendum movet, quæ si sit *falsa* ac finalis, nulla est dispositio. Si tamen dignosci non potest eam *unicam* fuisse, quamvis illa tantum fuerit indicata, non ideo tamen dispositio est invalida.

3 *Sub demonstratione*, quando scilicet testator describit rem vel personam, quin tamen ipsam nominet. Porro falsa vel rei vel personæ demonstratio non nocet, si aliunde res vel persona certo dignoscatur; demonstratio enim per se habetur uti quid *accessorii*, ideoque per se non influit in substantiam [1].

4 *Sub modo*, quando scilicet hæredi aliquid faciendum injungitur, vel omittendum: modus non suspendit institutionem, sed cautio præstanda est de illo implendo [2]. Nonnunquam tamen modus vestit indolem conditionis.

5 *Sub conditione*, quando nempe testamentaria dispositio habet aliquam conditionem adjectam vel *suspensivam*, quæ rem suspendit; vel *resolutivam*, quæ eam non suspendit, sed veniens resolvit. Dispositio sub conditione *resolutiva* nulla est, si hæres ante illius verificatione moriatur [3]. Non idem est, si conditio sit *suspensiva* [4].

Ceterum loquendo de conditionibus generatim utrum valeant, distinguendum est: *vel* agitur de conditione possibili et licita, *vel* de conditione impossibili, turpi, ac legi contraria.

Si 1, institutio tenet; nam unusquisque potest pro suo libito de re sua disponere, modo non faciat contra leges: ideo suspendit successionem usque ad conditionis illius eventum.

1) *V.* Mantica, *De conjecturis ultimarum voluntatum, Coloniæ Allobrogum* 1735.

2) Art. 862.

3) « *Per esempio:* io lego a Paolo 8m. lire, se sua madre si rimarita. Sino al momento in cui il matrimonio di sua madre non si effettua, non vi ha per lui un legato, ma solo una speranza. Se Paolo more prima che la condizione sia adempiuta, il legato diverrà caduco, ed i suoi eredi non avranno diritto a cosa alcuna; al contrario di quanto avviene nelle obbligazioni, perchè il contratto si suppone fatto per sè e pei suoi eredi, mentre il testatore non si suppone aver avuto in vista, che il legatario ». Ita *Cod. civile spiegato ad art.* 325.

4) « *Per esempio:* io lego a Paolo una somma di lire 3000, che gli si pagherà, se suo padre viene a morire: siccome è certo che suo padre morrà, Paolo dal momento della mia morte acquista un diritto irrevocabile sul legato delle lire 3000; ma l'esecuzione è sospesa sino alla morte di suo padre. Se Paolo more prima di quest'epoca i suoi diritti passeranno ai suoi eredi, che potranno chiamare il pagamento dal lagato allorchè il padre di Paolo sarà morto ». *Cod. civile spieg. ad art.* 326.

Si 2, conditio ista habetur pro non adjecta juxta illa Codicis Albertini verba: *nel testamento si avranno per non apposte le condizioni impossibili, e quelle che sono contrarie alle leggi, ed ai buoni costumi* [1]: nempe vitiantur, sed non vitiant [2]. Et merito; nemo enim cogitans de morte jocare voluisse censetur.

Quid vero (quæres) *si conditio sit: si hæres a nuptiis abstineat, si religionem non ingrediatur*, vel *si eam ingrediatur?*

Prima conditio est contra legem, dicente Codice Albertino: *è contraria alla legge la condizione, che impedisca le nozze tanto prime che ulteriori* [3]; interest enim reipublicæ, ut proles augeantur, et multiplicentur cives. Excipe si agatur de aliqua pensione, usu, vel usufructu præstando, durante tali tempore; nam tunc non proprie conditio prohibens ponitur, sed determinatur tantum duratio præstationis faciendæ tali tempore durante. Item si conditio a conjuge sit posita, quæ semper uti posita habetur, si superstitem prolem relinquat: hoc enim et bonum prolis et votum primi mariti postulat.

Conditio autem *altera* item habetur pro non scripta, utpote quæ est injuriosa Religioni, atque turpis [4].

Tertia tandem conditio saltem in *sententia probabiliori* non reprobatur; quia indirecte tantummodo matrimonium per eam prohiberi censetur, quod quidem leges non improbant.

Q. 3. *Quid est exhæredatio, et quomodo facienda?*

R. Exhæredatio definiri potest: *exclusio a legitima hæreditatis portione.* Porro *vel* agitur de exhæredatione filiorum et descendentium; *vel* de exhæredatione genitorum et ascendentium:

Si 1, jus Romanum bis septem causas enumerabat; sed jus Pedemontanum septem tantum recenset: *le cause per le quali il figlio o discendente può essere diseredato, sono le seguenti solamente:*

1° *Se abbia apostatato dalla Chiesa Cattolica, e non vi sia tornato prima della morte del testatore. Lo stesso sarà, ove abbia rinunziato alla Religione Cristiana, se questa era professata dal testatore; —* 2° *se abbia irragionevolmente negato gli alimenti al testatore; —* 3° *se divenuto il medesimo furioso o demente lo abbia abbandonato senza prenderne alcuna cura; —* 4° *se potendo redimerlo dalla prigionia abbia senza ragionevole motivo omesso di*

1) Art. 810, et seqq. — C. A. civ. § 572.

2) Sic v. g. erit conditio *impossibilis*, si quis aliquem instituat hæredem, dummodo cœlum manu tetigerit. Erit *turpis*, si eum instituat, modo fiat hæreticus.

Conditiones vero contra leges habentur notatæ *art.* 822, 823, 824.

3) Art. 822. — Concordat C. A. civ. § 700.

4) Novell. 123. c. 37.

farlo; — 5° se siasi reso colpevole verso uno dei genitori di sevizie o di altro delitto; — 6° se si trovi ne' casi contemplati negli articoli 109, *e* 110 (si nempe matrimonium contrahat absque consensu vel scientia parentum ante annum 30m si masculus, 25m si fœmina), — *7° se la figlia, o discendente sia publica meretrice* [1].

Si 2, præter causas superius allatas sub n. 1° et 3°, tres alias addit Codex Albertinus pro exhæredatione patris et matris:

1° *Se abbia trascurato interamente l'educazione del figlio, e gli abbia irragionevolmente negati gli alimenti; — 2° se abbia attentato alla vita di alcuno de' proprii figli; — 3° se uno dei genitori abbia attentato alla vita dell' altro o lo abbia oltraggiato atrocemente* [2].

Exhæredatio tamen non præjudicat descendentibus exhæredati; et sane personalis culpa suos auctores tenere debet.

Exhæredationis causa semper in testamento exprimenda est ac probanda; alioquin exhæredatus habebit jus ad legitimam. Imo si aliunde non habeat ut vivat, licet exhæredationis causa fuerit expressa, ipsi alimenta debentur ab eo, qui illius legitima gaudet, uti æquitas postulat; alimenta tamen non debent superare legitimæ fructus [3].

§ III. — *De persona testatoris* [4].

Q. 1. *Quinam testari possunt?*

R. Ex jure naturæ facultas testandi de rebus suis competit iis omnibus, qui gaudent animi integritate, et nullo laborant corporis vitio, quo impediantur declarare quid de rebus suis fieri velint post mortem. Nihil enim vetat, ut ille qui potest rem suam in alium transferre, ita provideat, ut ejus dominium quoad vivit sibi adhæreat, post mortem vero transeat in alium.

Legibus tamen civilibus quarum officium est bono publico prospicere, nonnulla hac super re inducta sunt. Unde iis inhærentes dicimus, *eos omnes libere testari posse, qui testari non prohibentur a lege* [5].

Q. 2. *Quinam testari prohibentur a lege civili?*

1) Art. 738 — C. A. civ. §§ 768, 540, 542.

2) Art 739, et seqq. — C. A. civ. §§ 769, et seqq.

3) Art. 740, et seqq. — C. A. civ. § 771.

4) V. Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 942 *et seqq.* — Nemo proprie loquendo, ne in foro quidem conscientiæ tenetur ad testandum; jam enim eo in casu lex providit. Tenetur per accidens, ne lites, aliaque incommoda oriantur. Item præstat, ut christiani quædam etiam ad causas pias relinquat, et hac de re merito a notariis interpellantur.

5) Art. 700. — C. A. civ. §§ 586, et seqq.

R. Testari a lege civili prohibentur aliqui ob defectum sufficientis *consilii;* alii ob defectum communionis *jurium civilium*.

Prohibentur ob defectum *sufficientis consilii:*

1 Minores ætate annorum sexdecim completorum, etsi militares, vel clerici, qui bona castrensia vel quasi-castrensia possideant.

2 Qui a jure fuerunt interdicti ab administratione bonorum suorum, v. g. prodigi, qui in causis civilibus æquiparantur furiosis: quod tamen accipiendum est sub limitationibus in lege expressis [1].

3 Ii omnes, quos constat tempore conditi testamenti fuisse mentis non sanæ, uti fatui, amentes et furiosi [2]. Et si dubium sit, benigna interpretatio adhibenda est, si tabulæ ipsæ testamentariæ talem consilii inopiam non manifestent.

Prohibentur ob defectum *communionis jurium civilium:*

1 Ii omnes, qui jura civilia vel eorundem usum amiserunt, sive tempore quo mortui sunt sive tempore quo testamentum condiderunt [3].

2 Alienigenæ seu *albini*, sic dicti quasi *alibi nati:* hi favore alienigenorum testari non possunt de bonis suis intra ditionis nostræ fines positis. Sed relate ad ipsos idem servari debet jus, quod in illis regionibus servatur gratia *nostratum*. Hoc dicitur jus *reciprocitatis*.

Q. 3. *Quid resolvendum est de testamento alienigenæ, qui bona possidet in Regno nostro?*

R. Si iste alienigena jam habet in Regno nostro domicilium, impetrato naturalitatis privilegio et præstito juramento fidelitatis erga Principem, ejus testamentum validum est, tanquam si a vero subdito conditum esset etiam favore alterius alienigenæ in eodem casu [4].

Si aliter est, tunc est distinguendum: *vel* inter ejus Principem et Nostrum reciproca successio conventa est; *vel* non. Si *conventa*, testamentum subsistit vi illius *reciprocitatis* [5]. Si *non est conventa*,

1) Art. 704. — C. A. civ. § 568.

2) Idem jurisperiti resolvunt, si testamentum conditum sit in iræ æstu, vulgo *ab irato*.

3) Art. 34, et seqq. — *V. Cod. proced. Crimin.* art. 777, et seqq.

4) Art. 26. — C. A. civ. §§ 29, 31.

5) *Reciprocitatis* conventio in Regno *Sabaudiæ* inita fuit cum *Gallia* 24 mart. 1760 — cum *Austria* etiam pro Regno *Lombardo-Veneto* 4 oct. 1651; 31 aug. 1763; 12 apr. 1825 — cum *Bavaria* 3 sept. 1772 — cum *Hyspania* 12 sept. 1783. — cum *Lituania* 11 sept. 1787 — cum *Borussia* 19 febr. 1820 — cum Regno *Belgico* 4 jan. 1822 — cum *Saxonia* 30 jun. 1826 — cum Regno *Wurtembergensi* 6 mart. 1827 — cum Regno *Neapolitano* et *Siciliæ* 29 mart. 1822 — cum Ducatu *Mutinensi* 23 febr. 1817 — cum Principatu *Massæ et Carariæ* 3 apr. 1830 — cum Ducatu *Parmæ et Placentiæ* 21 jul. 1827 — cum Principatu *Lucæ* 28 oct. 1826 — cum *Hetruria* 23 feb. 1818 — cum *s. Sede* 7 nov. 1818 — cum *Helvetia* 16 mart. 1816 —

tunc si testamentum ab eo conditum est in favorem indigenæ et vere subditi, adhuc subsistit; secus nullum est et invalidum [1].

Sed quid (queres) *dicendum de testamentis nostratum conditis in aliena Ditione?* Ex Codice civili Albertino ea suum effectum sortiuntur, modo fuerint servatæ regulæ vigentes in externis locis; et modo excepta fuerint a notario, vel alia persona publica.

Possunt tamen ea etiam Consules aut eorum Vicarii ubi resident, excipere, si omnia præscripta ab Albertino Codice servent, cum hoc solo discrimine, quod in tali casu non requiratur necessario, ut testes præscripti sint subditi nostrarum ditionum [2].

Q. 4. *An filiusfamilias testari possit de suo peculio?*

R. Filiusfamilias dummodo compleverit annum ætatis suæ 16m, potest, etiam vivente patre, testari de quocumque suo peculio, si profectitium excipiatur. Nam ex Codice potestas patria non adimit filiis facultatem testandi: *la patria potestà non pregiudica al diritto di testare, che avranno i figli di famiglia giunti all' età fissata* etc. Non potest tamen pater privari legitima, si ei competat, uti ei competit, si dictus filius descendentes non habeat [3].

Q. 5. *Quid dicendum de Religiosis? possuntne testari?*

R. Si Religiosi pertinent ad Istituta Religiosa *sæcularia*, ut sunt v. g. Oblati s. Caroli, nullum est dubium, quin possint testari non secus ac ceteri Clerici omnes, cum paupertatis voto non teneantur. Excipe nisi aliquid peculiariter constitutum fuerit in eorum approbatione ex parte legitimæ Auctoritatis.

Si vero pertinent ad Instituta *regularia*, uti sunt v. g. Franciscani, tunc si vota nondum emiserunt, considerantur adhuc uti ceteri cives, et ideo testari possunt. Secus, si vota jam emiserunt, licet temporanea, cum tunc sint mortui mundo. En verba Codicis: *i membri degli Ordini monastici e delle Corporazioni religiose regolari non possono dopo l' emissione dei primi voti, ancorchè temporanei, disporre per testamento* [4].

Quid vero (dices) *siquis Monachus vel Regularis a voto legitime dispensatus ad sæculum redeat?*

cum *Russia* 30 jun. 1841 — cum *Lusitania* 1784 — cum *Svetia* et *Norvegia* 18 oct. 1842 — cum Republica Orientali *Uruguay* 12 nov. 1842.

V. Raccolta di Trattati publici della R. Casa di Savoja colle potenze straniere dalla pace di *Chateau-Cambrésis* (an. 1559) sino al 1846. *Ediz.* 2ª *Torino, tip. Favale con aggiunte ecc.*

1) Art. 702. — C. A. civ. § 33.

2) Art. 797, et seqq.

3) Art. 234: vid. dicta *cap.* 3 *a* 4 *q.* 1. *n.* 4.

4) Art. 714. — C. A. civ. § 573.

Si *perpetua vota* emiserat, ubi dispensatio valida sit et legitima, a die dispensationis suo effectu donatæ acquirit facultatem in posterum testandi de bonis deinceps acquisitis. Quod etiam intelligitur de jure accipiendi per testamentum alterius.

Si vero emiserat *vota temporaria*, tunc si in sæculum redeat *ante sexennium* a votorum emissione, non solum habebitur ut quilibet alius subditus relate ad facultatem testandi de bonis suis et accipiendi ab aliis per testamentum; sed poterit etiam sibi vindicare bona quæ fortasse fuissent eidem per tabulas testamentarias ab aliis antea relicta, cum fructibus tamen unius tantummodo anni, nulla habita ratione cujuscumque renuntiationis fortasse peractæ. Si vero *post sexennium* redeat, recurrit quod dictum est de iis, qui emiserunt votum perpetuum; quod merito statutum est, ne turbentur familiæ, ac diu dominia incerta maneant [1].

Q. 6. *An testator ad hæreditatem possit vocare quem voluerit?*

R. *Affirmative:* testator potest vocare hæredem quem voluerit, sed salva portione quam *legitimam* appellant, si aliquibus hæc a lege concedatur; et modo vocatus capax sit ad acquirendum per testamentum, ac vocans aliis obligationibus non obstringatur saltem quoad conscientiam. Quisquis sane rei suæ dominus est, si lex nulla obstet [2].

Q. 7. *Quid est legitima, et quibus in jure conceditur?*

R. Legitima definitur: *quædam portio bonorum defuncti ex legum civilium præscripto personis quibusdam debita.*

Dicitur: 1 *quædam portio bonorum*, non *hæreditatis;* nam in legitima æstimanda æs alienum prius deducendum est, quod in hæreditate non fit; — 2 *defuncti*, quia legitima non conceditur, nisi post mortem testatoris; — 3 *ex legum civilium præscripto*, quia ex lege naturæ patres filiis, filii parentibus non legitimam, sed tantum quod necessarium est ad vitæ sustentationem suppeditare tenentur; — 4 *personis quibusdam debita*, quia leges civiles indicant personas, quibus legitima tribuenda est, et dicuntur *legitimarii.* Sunt autem:

1) Art. 715. — C. A. civ. § cit.

2) Hic maxime præstat, ut Confessarii ad moribundos audiendos accersiti monitum curent, quod Parochis præbet Synodus Novariensis, nempe *postquam ægroti animæ ex Ecclesiæ præscripto consultum fuerit, si eidem bona aut jura quælibet sint, de quibus testamentariis tabulis legitime disponere queat, id ipsum efficiendum innuant, quin tamen iis rebus quæ hæredis institutionem spectant, sese ingerant, nisi generalibus verbis, ut nempe justitiæ, æquitatis, charitatis, et memoris animi significandi leges minime perfringantur* (pag. 190).

1 Omnes filii *legitimi* vel *legitimati:* et sub hoc nomine veniunt omnes eorum descendentes in quocumque gradu; et etiam filii *adoptivi*, et descendentes eorum, cum hoc tamen discrimine, quod descendentes non exhibeant nisi filium quem repræsentant in testatoris successione [1].

2 Deficientibus filiis aut eorum descendentibus, veniunt ascendentes testatoris, quibus successio esset concedenda etiam ab *intestato* [2].

Sed (quæres) *quæ legitimæ quantitas, et quomodo computanda?*

Si agitur de hæredibus in linea *ascendentali*, legitima erit *tertia pars* totius assis hæreditarii, sive unciæ quatuor ex duodecim; et ideo testator in hoc casu non poterit disponere, nisi de unciis octo.

Si vero agitur de linea *descendentali*, distinguendum est: *vel* descendentes isti non sunt plures, quam duo; *vel* plures sunt — Si 1, legitima pro ipsis erit *tertia* bonorum pars, uti dictum est de linea ascendentali — Si 2, legitima erit *dimidium* assis, sive unciæ sex ex æquo inter singulos dividendæ, ita ut testatori non liceat disponere, nisi de sex aliis unciis, quæ supersunt [3].

Legitimæ quantitas debita descendentibus his versibus includitur:

Binis, aut infra dant natis jura trientem:
Si tres, aut plures dant natis jura semissem.

Quænam (inquies) *in legitimæ computatione regulæ servandæ sunt?* Sequentes regulæ sunt servandæ in legitimæ computatione:

1 Cum legitima sit quædam pars bonorum, non potest nec debet computari, nisi deducto ære alieno, quo fortasse hæreditas gravetur: item lucris dotalibus, et oneribus quibuscumque.

2 In personarum enumeratione comprehenduntur ii omnes, qui successissent defuncto, si mortuus esset absque testamento; idest qui capaces fuissent succedendi, non exclusis exhæredatis, neque iis, qui hæreditati renuntiassent. Unde istis quoque legitima adsignatur, licet postea sit dividenda inter alios legitimarios.

3 Cum legitima sit quædam pars successionis defuncti, patet eam non habere locum, nisi post mortem ejus a quo provenit [4].

Q. 8. *An parentes teneantur, si non ex jure civili, saltem in conscientia filios suos instituere in toto asse?*

1) « Così che se Tizio muore lasciando un figlio immediato e tre figli di un figlio premorto, siccome questi ultimi rappresentano il loro padre ed in tale qualità di rappresentanti non hanno diritto di conseguire sulla successione dell' avo paterno, che quella porzione che sarebbe stata al detto loro genitore dovuta, ne segue che figurando ognora i legittimarii nel solo numero di due ecc. ecc. » Pastore, *Comm. ecc.* v. 5.

2) Art. 719, et seqq. — C. A. civ. §§ 762, et seqq.

3) Art. 719.

4) Art. 719, et seqq. — C. A. civ. §§ 762, et seqq.

R. Parentes non videntur teneri neque in conscientia omnia bona sua testamento relinquere filiis propriis; sed sufficit si eis relinquant portionem legitimam, prout est in jure præscriptum, saltem si portio hæc ipsis sufficiat ad vivendum secundum statum proprium et propriam conditionem. Nam si aliter esset, ipsi potius fructuarii, quam domini bonorum suorum dicendi essent, exitu inspecto [1].

Quapropter si pauperes gravi premerentur necessitate, vel opus aliquod esset perficiendum quod maxime cederet in bonum publicum, v. g. hospitale vel templum, nullo modo peccare videntur parentes, si relicta filiis portione bonorum legitima, quæ pro eorum statu congrue sustentando idonea sit, reliquum in dictos pauperes vel opus publicum impenderent.

Peccarent tamen si ita se gererent ex odio in filios; vel etiam, juxta multos, si absque causa sufficienti reliquam hæreditatem darent extraneo, cum hoc videatur contrarium ordini charitatis, et illi Proverbiorum: *bonus relinquit hæredes filios, et nepotes* [2].

Diximus *juxta multos*, quia sunt qui docent ordinem charitatis non obligare, si filii bona jam habeant proprio statui convenientia [3].

Sed (quæres) *an parentes teneantur filios instituere in parte æquali?* Si in familia adsunt filii, qui de ea, et de parentibus ipsis specialiter præ aliis fratribus sint benemeriti, nihil impedire videtur, quominus etiam in testamento parentes eos ceteris præferant aliqua ex parte, salva semper legitima in jure statuta. Sane ratio dictat plus merentibus plus deberi. Imo per se id licere videtur, quamvis filii talia merita non habeant; nam semper parentes domini sunt. Quod magis locum habet, si aliqui filii magis egeant, pusilli sint, vel si sint primogeniti quorum interest, ut familiæ decus tueantur: quod quidem vel ipsa lex adprobat, atque sustinet [4].

Quoad tamen potest, caveant parentes, ne concitent odia atque discordias hac agendi ratione; ideo meminisse juvat Josephi historia [5].

Quid (dices) *si testator habeat tantum fratres aut sorores, teneturne eos vocare hæredes?*

Si graviter non indigeant, certum est non teneri eos sub gravi vocare hæredes cum non sint necessarii.

Si vero graviter egeant, tunc tenetur ex præcepto tum charitatis

1) « La disponibilità di una parte dei beni concilia al padre nella famiglia maggiore autorità: è sprone ai figli per meritarsene l'affetto: e serve ad impedire così lasciti ad estranei, o ad uno dei figli ecc. » *Codice civ. spiegato ad art.* 719.

2) C. 13. 3) *V.* Liguori, *Opus Mor. L.* 3. *n.* 946.

4) *Art.* 879. et *Edict.* 14 *oct.* 1837: ac *RR. Pat.* 9 *oct.* 1838. 5) Gen. 37.

generali, tum speciali pietatis quam habemus erga fratres, et propter quam certum est *ex communi*, læsionem in fratres habere specialem malitiam in confessione aperiendam. Tenetur autem eos vocare hæredes saltem quoad sufficit ad eorum sublevandam indigentiam [1].

Quid vero (addes) *sentiendum est de aliis consanguineis remotioribus?* Est *commune* non adesse quoad illos tam gravem obligationem; quamvis non videatur posse excusari a veniali ipsorum præteritio, si graviter indigeant, cum erga ipsos adsit quoque aliqua, licet non ita stricta obligatio pietatis.

Quid tandem (inquies) *si testator habeat conjugem?* Duplex hic dari potest hypothesis: *vel* enim una cum conjuge adsunt filii superstites, aut descendentes; *vel* nulli adsunt.

Si 1, sic præscribit Codex: *il conjuge a cui sieno superstiti figli o discendenti, può lasciare all' altro conjuge l'usufrutto di tutta la porzione disponibile, e di più la metà della stessa porzione disponibile in proprietà, fermo però riguardo al conjuge binubo il disposto dell' articolo* 149 (quod nempe ipsi non relinquat majorem portionem quam reliquerit uni ex filiis primi matrimonii).

Si 2, sic ait: *non essendo superstiti nè figli nè discendenti, il testatore potrà lasciare al conjuge tutto quello, di cui potrebbe disporre a favore di un estraneo* [2].

Q. 9. *Quid si in dispositionibus testamentariis adsit excessus?*

R. In hoc casu en legis dispositio [3]: *le disposizioni testamentarie, le quali eccederanno la porzione disponibile, saranno riducibili alla detta porzione al tempo, in cui si apre la successione* [4].

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. n. 237.

2) *Art.* 726, 727. Hæc igitur conjux alteri conjugi potest relinquere; si tamen in testamento nulla conjugis facta sit mentio, signum est ipsi nihil relinqui. Aliter est si conjux sine testamento moriatur, tunc superstiti Codex tribuit jus *ex art.* 959, 960, 961. *Vid. infra art.* 2. § 2.

3) Art. 730, et seqq. — C. A. civ. §§ 729, 784, et seqq.

« Così se un padre di famiglia, ait *Pastore*, faccia il suo testamento mentre ha due soli figli, e può disporre a termini dell'art. 719 dei due terzi delle sue sostanze ed in detto testamento leghi ad uno di detti suoi figli la porzione disponibile, se quel testatore muore lasciando tre figliuoli, invano pretenderebbe quel legatario, che la porzione a lui legata sia quella predetta dei due terzi, di cui il padre poteva disporre al tempo del condito testamento.

Questa porzione non può essere altra, che della metà, perchè il testatore avendo tre figliuoli al tempo della sua morte non poteva, giusta il precitato articolo disporre, che per tale concorrente ».

4) Quomodo autem peragenda sit reductio, vid. *Codice civile spiegato* ad art. 731. et seqq. ubi ad rem exempla ponuntur — Reductio quæ fiebat in donationibus, olim dicebatur *Falcidia;* quæ vero in fideicommissis, *Trabellianica.*

§ IV. — *De persona hæredis* [1].

Q. 1. *Quid est hæres?*

R. Hæres dicitur ille, cujus favore testator disposuit in sua ultima voluntate. Hæres alius dicitur *necessarius*, quem nempe testator debet instituere vel exhæredare, si habeat justam causam, uti v. g. filius relate ad patrem. Alius *legitimus*, cui hæreditas devolvitur ab *intestato* ex vi legis ipsius. Alius tandem *extraneus* seu *voluntarius*, qui pro arbitrio institui potest.

Notandum quamcumque dispositionem testamentariam nullam esse, si ille in cujus favorem facta est, testatori non prævixerit [2].

Q. 2. *Quinam possunt institui hæredes?*

R. Illi omnes possunt institui hæredes, qui institui non prohibentur a lege. Unde hæc quæstio eo reducitur, ut videantur quinam sint, quos lex vetat ad hæreditatem vocari. Isti porro vocantur *incapaces ad capiendum*, quorum alii sunt tales *absolute*, et in *universum*; alii *relative* et *secundum quid*; alii *partialiter*, seu ut ajunt, *pro parte* dumtaxat.

Incapaces absolute et *in universum*, seu in omni casu sunt:

1 Filii, qui nondum concepti sunt tempore aperitionis successionis (non tamen filii immediati alicujus personæ determinatæ et viventis tempore mortis testatoris [3]);

2 *Non vitales*, idest *vitæ non capaces:* tales tamen non præsumuntur, qui enascuntur vivi, etsi brevi moriantur;

3 *Extranei*, tamen nisi successio reciproca cum eorum Principibus conventa sit [4].

Incapaces relative et *secundum quid* dicuntur:

1 Notarius vel quicumque alius officialis publicus, qui testamentum publicum recepit, relate ad ipsum testamentum (quod valet etiam de legatis), et testes eidem præsentes, necnon eorum conjuges, consanguinei et affines usque ad 2m gradum inclusive [5].

2 Qui testamentum ipsum conscripserunt sive publicum sit sive

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *nn.* 943, *et seqq.*

2) Art. 830 — Concordat C. A. civ. § 536.

3) « *Per esempio:* Tizio chiama erede il figlio primogenito nasciluro dal suo figlio pure primogenito: questa disposizione è valida, ancorchè l'erede instituito non sia ancor concepito alla morte del testatore; ma si richiede, che a quell'epoca il detto figlio di primo grado sia in vita, perchè ove non fosse ancor nato o già morto, sarebbe nulla la disposizione » *Cod. civ. spiegato ad art.* 705.

4) Art. 705. — C. A. civ. §§ 574, et seqq.

5) Art. 800.

secretum, nisi dispositio eorum favore peracta expresse approbetur manu ipsius testatoris vel in actu præsentationis [1].

3 Tutores ex testamento sui minoris, nisi rationes administrationis jam redditæ sint et recognitæ ante ipsam testamenti confectionem.

4 Indigni, qui nempe *vel* mortem testatori intentaverint, *vel* ætate majores illius occisionem non denuntiaverint, *vel* de infamante crimine eum accusaverint, *vel* fraude ad testandum induxerint, *vel* ab alio condendo testamento impedierint; sub limitationibus tamen in Codice Albertino expressis [2].

Incapaces partialiter tantum, seu pro *parte* sunt:

1 Qui amiserunt jura civilia, vel eorum usum: his nempe non competit, nisi facultas capiendi ex testamento alimenta [3].

2 Regulares utriusque sexus, de quibus habet Codex Albertinus: *i medesimi non possono.... ricevere per testamento, salvo modiche pensioni vitalizie a titolo di livello* [4].

3 Filii nati ex nefario damnatoque connubio, qui nempe non possunt aliquid capere præter alimenta [5].

4 Filii naturales nondum legitimati [6], qui nempe nec gentem nec familiam habere censentur: porro isti ex paterno testamento non possunt capere, nisi partem illam, quæ eisdem in jure adsignatur in successione intestata eorundem genitorum.

5 Conjux qui, extantibus liberis prioris matrimonii, aliud contrahit. Iste plus acquirere non potest, quam acquirit prioris conjugii filius, ultra lucra dotalia [7].

Q. 3. *An Ecclesia possit institui in legatum vel hæreditatem?*

R. *Affirmative:* Ecclesia enim ut vera et realis familia consideratur in ipsa societate existens, quæ ideo potest adquirere. Idque sane congruenter, cum pluribus indigeat Ecclesia ad cultum divinum, qua par est, sustinendum: quantum autem in ecclesiasticis cæremoniis pompa ad populi devotionem faciat, nemo sane ignorat. Qui vero clamat, *ut quid perditio hæc? potuit istud venumdari multo et dari pauperibus*, sciat, ea verba non a divino Magistro, sed a discipulo traditore prolata fuisse. Ceterum de Ecclesiæ bonis, et pauperes et opifices non parum capiunt [8].

1) Art. 801. 2) Art. 709, 922 — C. A. civ. §§ 540, et seqq.

3) Art. 705. — C. A. civ. §§ 574, et seqq.

4) Art. 714. — C. A. civ. § 573. 5) Art. 175.

6) Art. 950. — C. A. civ. §§ 754, 166, et seqq. 7) Art. 727.

8) *V.* Scotti, *Teoremi di politica cristiana, par.* 4. *Teor.* 3. *Et Teor.* 4. ait: « Gli avversarii ben conoscendo che il volgo, cui vogliono imporre, si lascia facilmente abbagliar dalle parole, e che sul nostro proposito le più opportune a destare una dispiacevole

Et hic omnium populorum unus sensus est; neque enim Hebræi tantum veri Dei cultores, sed ipsi quoque gentiles Templa et Sacerdotes ingentibus ditabant divitiis, ut *Romani, Galli, Ægyptiaci, Syri, Mexicani, Sinæ, Turcæ* etc. Et consentientes habemus vel ipsos politicos homines, ut *Mirabeu* 1, *Silhon* 2, *Lopez de Sierra* 3; imo et protestantes, ut *Springerum* 4, *Winestadium, Wood* 5, *Grotium* 6, *Melanctonem* 7, *Voet* 8, etc. etc. Et *Albertinus Codex* hac de re habet: *i corpi e le persone morali in generale, di cui nell'articolo 25, possono ricevere per testamento, salve però quelle modificazioni che per legge o per speciali Regie Patenti sono o venissero ordinate* 9. Articulo autem 25° habetur: *la chiesa, i comuni, i pubblici stabilimenti, le società autorizzate dal Re, ed altri corpi morali si considerano come altrettante persone, e godono de' diritti civili sotto le modificazioni determinate dalle leggi* 10.

idea sieno le *mani morte*, di queste appunto hanno abusato, ripetendole continuamente ne' libretti, ne' fogli, ne' discorsi al popolo, per indurlo a non più donare cosa alcuna alla Chiesa, ed a condannare come effetti della barbarie le donazioni che la veneranda antichità avea consagrate.

Ma qual cosa può trovarsi che sia più ridicola di codesto abuso? Forse sono *mani morte* nel senso che non mettono a buona coltura i fondi? ma noi abbiamo il contrario. Forse s'intenderà che non ne circoli il prodotto fra il popolo, o che lo stato ed i poveri non ne ricevano gagliardi soccorsi? anzi avviene l'opposto. Forse vorrassi dire, che le *mani* degli ecclesiastici sieno *morte* nel senso d'inutile al popolo? ma noi poc'anzi abbiam ragionato, ed altrove, del vantaggio che recano alla società. Forse que' beni periscono, come perisce una nave nel naufragio, un bosco nell'incendio, un esercito in una disfatta? ma quale idea più assurda? Gli ecclesiastici formano una parte sempre viva, energica, ragguardevole della società cristiana; e quindi i suoi beni si godono sempre dal *pubblico,* se a questo nome si attacchi la nozione che gli conviene (S. Augustinus, *De civ. Dei l.* 2. *c.* 21). Che importa al pubblico che i fondi sieno in una classe o in un'altra, se il loro prodotto non si scema, e se circola incessantemente?

Sia lungi dunque ogni odiosa idea dal titolo di *mani morte*, e si considerino dette così, perchè a capriccio non debbono dilapidare le robe che sono consagrate al culto divino *(Extrav. Ambitiosæ, de reb. Eccl. non alienandis)* ».

1) *L'Ami des hommes,* 3. 1. c. 2.
2) *Lib.* 2. *dis.* XI.
3) *Satisfacion a el supplemento presentado en el censejo etc.*
4) *Discurs. Acad. de pace relig. Concl.* 38.
5) *Hist. univers. Oxon l.* 1.
6) *Adnot. ad consult. Cassandri,* art. 26.
7) *Schuldetus, Curricul. vita.*
8) *Polit. ecclesiast.* L. IV, Tr. 2. c. 10.
9) Art. 717 — C. A. civ. § 26.
10) En nova legis civilis determinatio pro toto Sabaudiæ Regno, data *die* 5 *junii* 1850: « Gli stabilimenti e Corpi morali, sieno ecclesiastici o laicali, non potranno acquistare « stabili senza essere a ciò autorizzati con Regio Decreto, previo il parere del Consiglio « di Stato.

« Le donazioni tra vivi, e le disposizioni testamentarie a loro favore, non avranno « effetto, se essi non saranno nello stesso modo autorizzati ad accettarle ».

Q. 4. *An testator possit propriam hæreditatem relinquere animæ suæ?*

R. *Affirmative:* testator potest hæredem vocare animam suam, si aliis non sit ligatus obligationibus, cum sit dominus rei suæ, nec prohibeatur sic testari. Codex autem Albertinus præscribit, ut dispositiones testamentariæ factæ generatim *favore animæ propriæ*, vel *pauperum* absque determinatione operum specialium, in quæ impendenda sint bona, habeantur tanquam relicta pauperibus loci, ubi testator suum habebat domicilium tempore mortis: *saranno devolute alla Congregazione, Giunta, o Consiglio locale di carità* 1.

Q. 5. *Quo tempore hæres capax esse debet, ut succedat?*

R. Requiritur in hærede succedendi capacitas:

1 *Tempore conditi testamenti;* nam institutio, quæ ab initio nulla est, tractu temporis convalescere nequit.

2 *Tempore mortis testatoris;* quia tunc tantum obtinet testamentum 2.

Porro *successio aperitur:*

1 Momento mortis (habita ratione circumstantiarium ætatis et sexus, si multi cum testatore eodem tempore ac casu, puta in naufragio, perierint ad successionem vocati 3).

2 Declarata absentia personæ, nempe post annum 30 a die, quo præsumpti hæredes provisorie bonorum possessionem obtinuerunt, vel post annos 100 a nativitate absentis 4: necesse tamen est, ut interveniat auctoritas tribunalis præfecturæ.

3 Emissione votorum in Religione probata; si tamen vota sint temporaria, casu quo intra sex annos ab eorum emissione solvantur, bona illa restituenda sunt cum fructibus unius anni 5: unde hæredes toto illo tempore ea conservare debent 6.

Hæreditas vero adquiritur *aditione*, actu nempe quo hæres apertam 7

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 808 — C. A. civ. § 691.

2) Quoad non conceptos aut eos, qui privati existunt juribus civilibus; item et extraneos, vid. in *art.* 706 specialis determinatio.

3) Art. 964, et seqq. — C. A civ. § 25.

4) Art. 93 — C. A. civ. § 24.

5) Art. 977, 978.

6) Est autem aperiendum testamentum ad instantiam cujuscumque, qui sua interesse putat; et quidem aperiendum est a notario coram judice et duobus saltem testibus, ut cognoscantur status schedæ et ipsæ subscriptiones, quoad fieri potest (*art.* 886).

7) Aliud est *aperitio*, aliud *aditio* hæreditatis. *Illa* intervenit cum bona desinunt habere primum dominum, et alii aperiuntur. *Hæc* intervenit quando persona nominata sibi delatam hæræditatem aliquo modo capit, illique adit.

ac delatam sibi hæreditatem adquirendi voluntatem aperit. Dupliciter fit vel cum beneficio inventarii, vel sine tali beneficio [1].

Hic notandum est quod *uxores, minores, interdicti, prodigi, surdo-muti* si scribere haud sciant, nequeunt valide acceptare hæreditatem sine consensu illorum, quorum curæ dictæ personæ sunt commissæ. Item notandum, quod hæreditates *locis piis* delatæ, ab eorum administratoribus sunt acceptandæ. Idem est de hæreditate *minori* delata [2].

Q. 6. *Quid de hæredis juribus, atque oneribus?*

R. 1. Hæredis jura hæc sunt:

1 Hæres *statim* post mortem testatoris succedit in omnia ejus *jura realia*, eorumque fit verus dominus; quia hæres ab hero dictus est, et veteres *hæredem pro domino appellabant.* Diximus *in jura realia,* quia *jura personalia,* v. g. ususfructus, habitationis etc. unacum ipsa testatoris persona extinguuntur, cum personam comitentur — Penes nos possessio bonorum hæreditatis defuncti transit *ipso jure* a testatoris morte in personam hæredis, neque opus est ut eorum possessionem capiat [3]. Ideoque si hæres moritur antequam hæreditatem acceptet aut renuntiet, illius jus transit ad suos hæredes [4].

2 Hæres gaudet *jure adcrescendi,* nempe adquirit etiam portionem cohæredis, si hic testatori præmoriatur, vel si eam cohæres renuntiaverit, aut eam acceptandi sit impos. Excipe nisi testator expresse quotam singulis determinaverit; tunc portio illa volvitur ad legitimos testatoris hæredes, cum onere adimplendi onera adnexa [5].

R. 2. Sicut hæres succedit in omnia bona et jura defuncti; ita et omnibus ejusdem oneribus subjicitur, æquitate ipsa postulante, ne commoda ab incommodis sejuncta sint. Quod si hæredes sint plures, unusquisque onera ferre tenebitur pro parte sua — Diximus his oneribus *subiici hæredem;* nam legatarii hæreditatis onera ferre non debent, si tamen aliqui excipiantur casus [6].

Cum autem *supremæ defuncti preces sacræ sint,* hæreditatis onera tempore suo statim implenda sunt; quod si nullum sit definitum tempus, quoad primum poterit compleri debent [7].

1) *Vel* talis aditio exprimitur, ut cum quis actu publico aut privata scriptura assumit hæredis qualitatem; *vel* subintelligitur, ut cum hæres aliquid exercet, quod hanc voluntatem includat. 2) Art. 981, et seqq.

3) Art. 967. — C. A. civ. §§ 797, et seqq.

4) Art. 994. — C. A. civ. § 809.

5) Art. 865, et seqq. — Concordat C. A. civ. §§ 860, et seqq.

6) Art. 1104.

7) Ex Patentibus Litt. 18 jun. 1821 hoc insuper oneris hæredi impositum est, si non agitur de successione in linea recta, ut nempe aliquid solvat regio ærario ex bonis

Q. 7. *Quid si hæres timeat, ne onera plus æquo sint graviora?*

R. Ne temere quis oneribus hæreditatis opprimatur, duo hæredum gratia inducta sunt beneficia:

1m Est *beneficium inventarii*, quo hæres neque per contrariam dispositionem expoliari potest; sed acceptatio hæreditatis sub hac conditione est publico patefacienda.

2m Est *jus deliberandi*: trimestre videlicet conceditur a scientia hæreditatis, ut conficiatur inventarium ejusdem bonorum et onerum. Quo confecto, conceditur aliud trimestre ad deliberandum, utrum hæreditas acceptetur an non [1]. Hic autem ad hæredis normam animadvertere præstat expensas inventarii pertinere ad ipsam hæreditatem: *le spese dell' apposizione de' sigilli, se furono apposti, quelle dell' inventario e del conto sono a carico dell'eredità* [2].

Q. 8. *An hæres teneatur voluntatem testatoris implere, si de ea in testamento non constet?*

R. Si hæc defuncti voluntas, de qua in testamento non constat, respicit legata relicta in exonerationem suæ conscientiæ et debita ex justitia, procul dubio illa voluntas *statim ac certo constat*, implenda est; hoc enim onus est reale hæreditatis, quod transit in hæredes quoscumque. Ubi notandum est illud: *statim ac certo constat*, idest sive verbis sive nutu sive scriptis, aut per duos testes fide dignos; nam ex juris regula omnium consensu recepta non tenebitur hæres in sui præjudicium credere uni testi, quamvis probatissimo: *licet*

immobilibus hæreditatis, vel ex iis quæ uti immobilia habentur, cum hisce limitationibus ac proportionibus: *la tassa è imposta sopra qualunque trasmissione di proprietà o di usufrutto a causa di morte, di beni stabili o reputati stabili, ed anche di semplici crediti, purchè portati da sentenze, istrumenti o scritture cadenti nel patrimonio del defunto all'epoca della morte, e posti ne' regii stati.*

Per gli stabili essa è graduata come segue: 2 per 100 tra fratelli e sorelle e conjugi; 3 per 100 fra pronipoti, zii e nipoti e viceversa; 4 per 100 tra cugini di 1° grado, ossia figli di fratelli; 6 per 100 tra gli altri parenti ed affini; 10 per 100 tra gli estranei (pro bonis vero, quæ immobilia reputantur, taxa dimidia erit).

Quoad hospitalia autem, congregationes charitatis, aliaque publicæ beneficientiæ opera erit 5 pro 100.

Tandem a taxa liberantur: *i lasciti per celebrazioni di messe, di anniversarii e di uffizii per la concorrente, che a largo estimo si riconoscerà necessaria a far fronte all'obbligazione imposta; e così pure le elemosine, e i sussidii dotali per i poveri, e le giubilazioni ai famigliari.*

Hæreditas vero intra tres menses est consignanda, taxa autem intra sex est solvenda a morte testatoris, qui in regno nostro continentali decesserit: et qui secus egerit, mulctatur *V.* Sismondi, *Delle tasse sulle successioni*, Torino 1838.

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1010, et seqq. — C. A. civ. §§ 800, et seqq.

2, Art. 1032.

quædam sint causæ quæ plures exigunt testes, nulla tamen est quæ unius testimonio quamvis legitimo terminetur [1]. Quod quidem merito statutum fuit ad bonum commune, ut fraudes in civili societate evitarentur. Hinc hæres non tenetur credere soli Parocho licet probo, nisi adsit testis alter.

Si vero defuncti voluntas respicit meras donationes liberales, tunc nulla extare videtur obligatio solutionis, cum *satis probabiliter* quælibet proprie dicta donatio causa mortis facta nulla sit etiam in foro conscientiæ, sine debitis solemnitatibus. Et hoc maxime, quia hæres est in possessione [2].

Q. 9. *An hæres possit hæreditatem repudiare?* [3]

R. *Generatim loquendo* potest quilibet hæreditatem sibi delatam repudiare; cum nemo sit cogendus ad beneficium accipiendum invitus [4]. Diximus *generatim loquendo;* quia si agatur de communitatibus, de Ecclesiis ceterisque *corporibus*, ut vocant, *moralibus*, debent eorum administratores ex ipsa lege hæreditatem acceptare cum beneficio inventarii. Et sane tenentur administratores incrementum curare rei administratæ [5].

Ut tamen quis valide repudiet hæreditatem requiritur:

1 Ut hæreditas jam actu favore ipsius aperta sit. Quamobrem hæreditas futura et jura eventualia ad eamdem renuntiari non possunt, excepto casu ingressus in Institutum Religiosum [6].

2 Ut renuntians capax sit alienandi: et ideo absque formis legalibus nequeunt hæreditatem alienare uxores, minores et interdicti ab administratione bonorum suorum.

3 Ut renuntians non sit jam a trimestri in possessione hæreditatis absque implemento conditionum, quæ in jure præscriptæ sunt, si nempe ne inceperit quidem inventarium [7].

4 Ut nihil ab hæreditate subtraxerit [8]. Item ut facultas hæreditatem acceptandi, vel repudiandi non fuerit præscripta. Præscribitur autem lapsu annorum triginta, adeo ut, eo transacto, quin aliquem actum vocatus hæres circa hæreditatem illam exerceat, a jure cadat [9]. Repudiando autem quis hæreditatem non censetur item repudiare legata in sui favorem relicta [10].

Q. 10. *Quomodo hæreditas dividenda est, si hæredes sint plures?* [11]

1) C. licet de testib.
2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 923, *et seqq.* — *V.* de *solemnit.* in testamentis.
3) Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 932
4) Art. 980 — C. A. civ. § 805.
5) Art. 986.
6) Art. 1187.
7) Art. 1015.
8) Art. 1008.
9) Art. 1004.
10) Art. 999.
11) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 954, 955 — Pavone, *Spicilegio ecc.* §§ 70. *et seqq.*

R. Si testator ipse hæreditatis dividendæ modum præscripsit, patet modum illum esse servandum.

Item est, si nihil præscripserit testator, sed hæredes *consentiant* circa modum dividendæ hæreditatis. Tunc non requiruntur aliæ solemnitates, nisi concurrant minores, interdicti vel absentes; quibus in casibus requiritur bonorum æstimatio ac divisionis probatio a tribunali Præfecturæ — Si vero *non consentiant*, tunc judex sic debet divisionem instituere, ut omnium utilitati prospiciat [1].

Divisio peti potest, non obstante quacumque prohibitione; at testator eam poterit impedire usque post elapsum annum a die, qua postremus ex hæredibus majorem ætatem attigerit; semper tamen facta Magistratui facultate aliter statuendi. Item potest conveniri, ut divisio ad quinque annos non fiat; quam conventionem renovare licet.

Semel facta divisio rescindi non potest, nisi causa vis aut doli, vel causa læsionis ultra quartum propriæ quotæ [2].

Sed (quæres) *quænam sunt conferenda in hæreditatis divisione?*

Descendentes, cum succedunt ascendentibus suis, bona sibi ab iis inter vivos donata sive directe sive indirecte, simul in unum conferre debent æqualiter dividenda cum fructibus et usuris, nisi ab ipso defuncto aliter fuerit dispositum [3].

Diximus: 1 *descendentes*, unde fratres succedendo fratribus, ascendentes descendentibus nihil conferre debent.

2 *Cum succedunt ascendentibus suis:* ex quo capite simplices legatarii et donatarii nec ad collationem tenentur, nec ipsam petere possunt, nisi aliter disposuerit donans, vel donatio ut excedens sit reducenda.

3 *Bona inter vivos donata sive directe sive indirecte.* Hac in re habet Codex Albertinus: *è soggetto a collazione ciò, che il defunto ha speso per la dote e corredo delle discendenti, per costituire al discendente il patrimonio ecclesiastico, procurargli un ufficio o stabilimento qualunque e soddisfare a' suoi debiti* [4]. Excipiuntur autem a collatione munera usualia, expensæ in die nuptiarum, sumptus pro educatione, bona immobilia si absque culpa perierint: item utilia provenientia ex conventionibus cum defuncto [5].

1) Art. 1012, et seqq.

2) Art. 1038, et seqq. — C. A. civ. §§ 830, et seqq.

3) Art. 1067. — C. A. civ. §§ 787, et seqq.

4) Art. 1073.

5) « Questione: *La somma che il padre spende per surrogazione al servizio militare del figlio, dovrà ella essere soggetta a collazione?* Questa questione sembra tale da non potersi decidere in modo assoluto, ma da doversi invece giudicare secondo

4 *Cum fructibus et usuris:* hæc debentur a die qua successio est aperta.

Adde *nisi aliter* etc.; nam testator rei suæ dominus est.

Collatio, si agatur de *mobilibus*, fit computando valorem. Si de *immobilibus*, potest etiam fieri rem ipsam individuam conferendo. Si vero agatur de *pecunia* accepta, collatio fit accipiendo minorem pecuniæ quantitatem quæ reperitur in ipsa hæreditate: quæ si non sufficiat, conferens poterit se liberare mobilia conferendo, et in defectu immobilia hæreditatis ipsius [1].

Corollarium I. — De Legatis [2]

Q. 1. *Quid est Legatum?*

R. Legatum recte definitur: *donatio quædam a defuncto relicta, ab hærede præstanda.*

Dicitur 1 *donatio quædam*, ut intelligatur legatum proficisci quidem a liberalitate, sed esse donationem *impropriam*, maxime quia potest pro libito revocari; — 2 *a defuncto relicta*, ut a donationibus inter vivos distinguatur; — 3 *ab hærede præstanda*, quæ verba significant, legatarium, etiamsi rei legatæ dominium *ipso jure* adipiscatur, ejus tamen possessionem consequi debere ab ipso hærede; nemo enim jus sibi dicere debet [3].

Ex lege ii possunt legare, qui possunt testari; et sane qui potest majus, etiam minus posse dicendus est — Iis autem, ut patet, potest legatum adsignari, qui recipiendi capaces sunt [4].

Legatum autem illis modis fit, quibus testamentum. Insuper *in diem*, cum quis v. g. dat aliquid ad quinquennium; *ex die*, cum non dat nisi post certum tempus a decessu; *disjunctim*, si diversis diversa tribuat; *conjunctim*, si pluribus aliquid leget; *alternatim*, quando tribuitur facultas eligendi inter plura [5].

Legata resolvuntur iisdem causis, quibus nullæ sunt dispositiones

le circostanze. Potrebbe dall'un lato accadere, che secondo i principii dal Legislatore ammessi in questa materia, vi sia luogo ad imputazione; ma dall'altro potrebbe ezlandio una simile imputazione essere gravosa ed ingiusta, facendo sopportare da un solo dei figli ciò che il padre non avrà fatto, che a vantaggio comune della famiglia, cui fosse utile la presenza del surrogato. Il tribunale deve dunque apprezzare la questione secondo la diversità delle circostanze ». *Cod. civile spiegato art.* 1073.

Quod valet de ceteris similibus quæstionibus, uti merito notat cl. *Pastore*.

1) Art. 1080, et seqq. — C. A. civ. § 787.

2 *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 930, et seqq.

3) *Cod. civ. Albertinus* Art. 852.

4) Art. 700.

5) Art. 836, 870, et seqq. — C. A. civ. §§ 652, 660, 689 et seqq.

testamentariæ [1]. Insuper *alienatione* rei legatæ, vel *immutatione*, ita ut primam amittat formam. Item illius *interitu* totali, etsi perierit post mortem testatoris, et hæres fuerit in mora, modo æque periisset [2].

Q. 2. *Quænam res queunt legari?*

R. Res quælibet legari possunt, dummodo sint in rerum natura, vel fore sperentur sintque præterea in commercio humano, neque id a lege prohibeatur [3].

Imo legari possunt etiam res *incorporales*, veluti si testator alicui leget quod sibi debetur ab altero, et dicitur *legatum nominis*; vel quod sibi debetur a legatario ipso, et dicitur *legatum liberationis*.

Nullum autem est legatum de re, quæ alterius sit, nisi id sciverit testator et in testamento expresserit: quo in casu hæres tenetur *vel* rem illam procurare, *vel* ejus pretium legatario tribuere [4].

Q. 3. *An legatum relictum puellis, ut matrimonium ineant, possit in conscientia dari Religionem ingredientibus?*

R. Affirmative, *si legatum relictum sit personæ determinatæ*. Patet ex jure canonico, ubi dicitur, legatum relictum *certæ* personæ ad nubendum, ei dari posse, si fiat religiosa [5]. Et rationem affert, ne scilicet ad legatum consequendum cogatur Religionem relinquere.

Diximus *si legatum* etc. nam si sit indeterminatis relictum, nobis videtur certe *probabilius* cum Barbosa, Concina, Lugo, Molina et Sanchez, illud Religionem ingredientibus dari non posse, quia esset in aliarum præjudicium.

1) « Hic autem quæritur, *an testamentum nullum quoad causas non pias, valeat quoad legata pia?* Alii negant, quia corruente principali, corruit accessorium. Sed *communior* sententia affirmat, quia speciali ratio reperitur in accessorio, quæ non est in principali, nempe favor religionis; et ideo ibi attenditur tantum jus canonicum. Ita Layman, *l.* 3. *tr.* 3. *c.* 2; et Ronc. *de testam. c.* 2. *q.* 6. *res.* 2. *cum* Cov. ». Hæc habet s. Alphonsus, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 925.

Sunt etiam qui censent, id locum etiam habere quoad alia legata non pia; quia utile (inquiunt) per inutile non debet vitiari. Addunt, non certo constare quod hoc non obtineat ex ipso Albertino Codice: imo potius eruitur contrarium; nam si una pars bonorum aliquo casu accrescit legitimis hæredibus, adhuc sustinentur legata (art. 867 et seqq.). Saltem res dubia est, concludunt; at tunc ex Codice (art. 15) recurrendum est ad generalia juris principia, consideratis omnibus circumstantiis; atqui hæc principia favent legatis, ut patet ex tot. tit. *ff. si quis omiss. on. test.* — Verum hic recolantur quæ supra per nos dicta sunt, ubi de *solemnitatibus* in testamentis requisitis.

2) Art. 827-28 — C. A. civ. §§ 724, 725, 1147.

3) Nullum est legatum, si ex omni parte determinatio quantitatis relicta sit arbitrio hæredis vel tertii, nisi agatur de remunerandis præstitis servitiis in ultimo testatoris morbo; *art.* 813.

4) Art. 814 — C. A. civ. § 662

5) Authent. de Sanctiss. Epis. § et hoc.

Quid (dices) *si legatum relictum sit orphanis, darine poterit pauperibus habentibus patrem inutilem?*

Si extat concursus vere orphanorum, legatum non potest dari sine justitiæ violatione; cum enim voluntas testatoris possit impleri in sensu proprio, non est attendendus sensus figuratus [1].

Si vero talis concursus non sit, videtur receptum quod dari possit; sic enim voluntas impletur testatoris, quæ est opitulari filiis non habentibus a quo alantur, ut sunt qui habent parentes inutiles, quod idem est ac non habere; *inutilis* enim *reputatur uti mortuus* [2].

Quid vero (quæres) *si legatum relictum sit puellis, ut nubant, et jam sine dote nupserint?* Quando legatum relictum est puellis pauperibus dotandis, bene dari potest nuptis; nam tunc perseverat finis testatoris sublevandi illarum indigentiam.

Excipe nisi constet, expresse testatorem voluisse subvenire nubendis ad periculum prostitutionis vitandum; tunc enim per matrimonium remoto periculo, cessat jus ad legatum. Ita *communiter* Concina, Diana, Roncaglia, Salmanticenses, Sanchez, etc.

Quid demum (rogabis) *si legatum sit relictum virginibus ad nubendum, poterit dari corruptæ?* Si publice constat de corruptione, non potest; quia non adimpleretur finis testantis. Secus si clam sit corrupta, quia in communi æstimatione virgo reputatur; neque tenetur fœmina suam prodere turpitudinem.

Attamen *probabilius* fœmina illa non potest petere legatum; quia verba testatoris sunt servanda quoad fieri potest, maxime quia id vergeret in aliarum præjudicium. Excipiunt Concina et Roncaglia, si aliæ virgines desint; quia tunc benigne videtur posse legatum interpretari tanquam de virgine communiter habita uti tali.

Q 4. *Quid de legati solutione?*

R. Si legatum sit *simplex*, jus illud habendi legatario competit a morte testatoris, illudque jus ad legatarii hæredes transmittitur. Si sit *conditionale*, verificatio expectanda est; adstringi tamen potest hæres ad dandam cautionem.

Ceterum in omni casu res legata postulanda est, neque ex se propria fieri potest. Ipsa autem tradenda est una cum suis accessionibus necessariis: imo et usuræ peti possunt et fructus rei legatæ ab ipsa morte testatoris: — 1 si testator id imperaverit; — 2 si legatus sit fundus, pecunia vel res frugifera; — 3 si titulo alimentorum

1) *Ex Clem. Quia contingit de rel. Domib*; et *ex Trid. sess.* 25. *c.* 8.
2) Ex Glossa V. *Inutilem* in c. inter cetera de trans. Episc.

sit legata pensio. In aliis casibus fructus decurrunt a die judicialis petitionis, aut a die quo promissa fuit ipsa legati præstatio [1].

Sed quomodo (quæres) *est distribuendum legatum relictum pauperibus?* Si testator id reliquerit arbitrio hæredis, poterit dari cuicumque vere pauperi ex data facultate. Sin autem, ex præsumpta domini voluntate distributio facienda est juxta charitatis regulam.

Nempe præferendi sunt: — 1 conjuncti testatoris proximiores; — 2 pauperes testatoris concives; — 3 magis indigentes, et magis probi; — 4 in pari necessitate fœminæ sunt præferendæ, cum sint majori periculo expositæ. Ita *communiter* [2].

Non est hic omittenda lex Synodi Novariensis 3, qua præcipitur:

1 Ad legata assecurunda non omnia indistincte Ecclesiæ bona esse oppignoranda.

2 Qui ea distribuendi onus habent, non debere ea nisi in singulos annos adsignare, ut eorum dispositio libera maneat; et congruentius esse, ut cum Parocho rem habeant, cui status personarum facilius innotescit.

3 Ea solvenda citius, et qui ultra annum dolose protraxerit, cadit in reservationem, eumque Parochus tenetur Episcopo denuntiare 4.

Quod merito statutum est ob detrimentum non leve, quod evenit defuncto, non quidem quantum ad meritum eleemosynæ, quia meritum principaliter a voluntate et intentione dependet; sed quantum ad illius effectum, non quasi pro illa tarditate puniatur defunctus; sed quia ei remedium non adhibetur, dum suffragia differuntur, ex quibus plurimum juvaretur. *Ita divus Thomas* 5.

Q. 5. *An Pontifex possit quoad legata testatoris voluntatem mutare?*

R. Affirmative: constat *ex Clementina, quia contingit de religionis domibus*, ubi hæc leguntur: *ea quæ ad certum usum largitione sunt destinata fidelium, ad illum debeant, non ad alia (salva Sedis Apostolicæ auctoritate) converti.*

Hujusmodi tamen commutationes nequeunt fieri, nisi *et juxta et necessaria causa*, adeo ut commutatio sine tali causa peracta in

1) Art. 852, et seqq. — C. A. civ. § 686.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 930. *dub.* 10.

3) Hic etiam pergrave monitum sit omnibus Parochis ac Beneficiatis, qui de piorum Legatorum quomodocumque solutione tenentur, ut ea statis adimpleant temporibus, atque omnino de vice in vicem in apposito libro adimplementum adnotent, cum suis omnibus circumstantiis. Videant toto cœlo, ne differant de die in diem, sicque oblivionem evitent et confusionem: quot lites inter beneficii successores et antecessorum hæredes! quot controversiæ, quot inimicitiæ, et consequenter quot Dei offensæ, et peccata evitabuntur, si hæc adamussim serventur!

4) Pag. 230, et 237.

5) *Quodl.* 6. *q.* 8. *a.* 13. — Hinc merito ab Ecclesia Legatorum promotores constituti sunt, quorum quidem est invigilare, num rite impleantur piorum voluntates.

communi et *veriori* sententia, quam defendunt Busembaum, Layman, Salmanticenses, Sanchez etc. nullius ponderis æstimanda sit; quia R. Pontifex non tanquam dominus agit, sed tanquam piarum causarum dispensator. Sicut igitur Princeps potest legatum profanum commutare in aliud ob necessitatem publicam, vel alia justa de causa tantum; ita et Pontifex legatum pium [1].

COROLLARIUM II. — De Substitutionibus [2]

Q. 1. *Quid intelligitur nomine substitutionis in re testamentaria?*

R. Substitutio est scriptio alterius personæ in locum hæredis, qui nolit vel non possit hæreditatem adire — Triplex autem distinguitur: *vulgaris, pupillaris* seu *paterna*, et *fidei-commissaria:*

1 *Vulgaris* sic dicta, quia vulgo ab omnibus iis fieri potest, qui possunt testari, est institutio facta aliarum personarum, casu quo ille qui priori gradu scriptus est, hæres non fuerit. Hæc substitutio admittitur; substitutus tamen non jam primitus vocato, sed testatori succedit. Est autem nullius roboris, si substitutus præmoriatur testatori, aut primitus vocato antequam renuntiaverit [3].

2 *Pupillaris* ea est, qua quis habens filios, aut alios descendentes in sua potestate 16m annis minores, qui in alterius potestatem non sint recusari [4], se mortuo, aliam personam ipsis substituit expresse, casu quo decesserint ante prædictam ætatem sine filiis legitimis. Hæc substitutio respicit solum portionem disponibilem [5].

3 *Fideicommissaria*, seu *precaria* vel *obliqua* ea est, qua

1) An autem cum causa possint etiam Episcopi proprio jure commutare pias dispositiones, *probabilius* negant Layman, Molina, et Sanchez. Ratio, quia ex *C. Tua de test.*; et ex *Tridentino sess.* 21. *c.* 8, imponitur Episcopis exequi exacte ultimas voluntates; quod valet licet commutatio fieret in melius, ut dicunt Barbosa, Imola, Layman, Lugo etc. — Ex Tridentino autem *c.* 6. *sess.* 6, id unum committitur Episcopis, ut quando commutationes a Sede Romana eis committuntur, ipsi eas ante executionem examinent, an sit verum expositum; Concilium enim *c.* 5 præcedenti de hoc tantum fuerat locutum: unde illud caput frustra ab adversariis opponitur.

Sunt tamen causæ aliquæ, ob quas communiter creditur quasi per epichejam concessa Episcopis commutandi facultas. Esset 1 si pecunia ad aliquem usum legata non sufficiat; 2 si res legata nequeat deservire pro usu determinato; 3 si legatum non sit ad usum ita necessarium; puta si sit relictum pro vasis sacris conficiendis, quibus Ecclesia non egeat, sed potius casulis — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 931.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 952.

3) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 873. — C. A. civ. §§ 604, 609, 615, et seqq.

4) « Così l'avo non potrà sostituire in tal modo al nipote, poichè dopo la di lui morte deve dal padre esercitarsi in guisa assoluta la patria potestà sul proprio figliuolo ». *Cod. civ. spiegato* ad art. 874.

5) Art. 874, et seqq. — C. A. civ. §§ 609, 617.

hæres vel legatarius ex defuncti voluntate jubetur hæreditatem, aut legatum conservare, et alteri restituere, v. g. si quis dicat: *Titius esto meus hæres, et rogo et illius fidei committo, ut hæreditatem restituat Cajo.* Hæc in Sabaudiæ Regno non amplius obtinet: unde si talis substitutio fiat, uti non facta habetur, neque præjudicat sic vocato, qui illico libere succedit [1].

Admittuntur tamen *majoratus*, qui sic definiri possunt, ut sint: *facultates nobilibus ac benemeritis viris concessæ a Principe ipso, quarum vi jus adquirunt substituendi instituto alterum ex propriis filiis et descendentibus ad gradum indefinitum in successione conspicui ac certi patrimonii, cujus bona alienari prohibentur* [2].

Q. 2. *Quid sentiendum de hæreditate fiduciaria?*

R. *Fiduciaria* institutio ea est, qua quis instituitur hæres vel legatarius, data clam fide de legato vel. hæreditate alteri restituenda. Differt a *fideicommissaria*, quia in una clam, in alia palam onus restitutionis imponitur.

Hæc successionis species cum litium fons esset, a Codice Albertino abrogata est, neque amplius admittitur *in foro externo* [3]. Diximus *in foro externo;* nam cum sic institutus verus non sit hæres, hæreditatem retinere non potest, sed tenetur clam datam fidem exequi, si legitima sit; vel hæreditati renuntiare, ut sic ad hæredes transeat [4].

Corollarium III. — *De executore testamentario*

Q. 1. *Quid de executore testamentario?*

R. Præter hæredem solent aliquando a testatoribus una vel plures designari personæ, quibus officium incumbat executione donandi extremas ipsorum voluntates: istæ dicuntur *executores testamentarii.*

1) Art. 879, 880.

2) *V.* Edict. 14 oct. 1837. *R.* RR. Pat. 12 maj. *et* 9 oct. 1838. 3) Art. 807.

4) *Quid dicendum si testator hæredem amicum vocet, sed cum pacto ut ille bona reddat filio suo spurio?* Certe peccat tum pater tum amicus, eum agant contra legem. Sed si pactum acceptaverit, quid agendum erit? Salmanticenses enixe tuentur amicum acquirere hæreditatem, sed ob pactum ex justitia teneri eam reddere spurio. Sicut enim (ajunt) qui promittit pretium meretrici illicite promittit, et ante copulam promissis non tenetur, at copula secuta, licite pretium reddit, imo ex justitia tenetur, ut communiter AA. admittunt; ita a pari quamvis amicus illicite tradere promiserit spurio, licite tamen potest, imo debet ex inito pacto ipsi tradere postquam testator ei hæreditatem reliquit — Nobis tamen *probabilius* videtur in hoc casu amicum teneri bona restituere hæredi ab intestato, quia ex una parte non tenetur tradere spurio utpote contra legem; ex altera non potest sibi ea retinere, quia nunquam testator intentionem habuit ea ipsi tradendi. Et hoc conforme videtur Cod. civ. *art.* 809, ubi in tali dubio impugnatio institutionis admittitur; vid. etiam *art.* 718.

Nemo potest hoc munus suscipere, si a lege prohibeatur: prohibentur autem *minores* etiam cum licentia tutoris; et *fœminæ matrimonio conjunctæ* sine consensu mariti, licet legitime ab illo separatæ. Cum autem executio testamenti hoc modo personæ alicui commissa sit argumentum fiduciæ testatoris erga personam ipsam, patet hanc qualitatem extingui morte ejusdem [1].

Q. 2. *Quænam sunt executoris testamentarii munera?*

R. Videndum utrum hæres sit persona *privilegiata*, puta si minor, vel absens, vel aliquod publicum institutum; an *non privilegiata:*

Si hæres *non est persona privilegiata*, munera executoris sunt:

1 Ut intra mensem a morte testatoris, vel illius habitæ notitiæ debeat coram judice domicilii sui sive testatoris se sistere, et actu apposito (vulgo *di sottomissione*) promittere se bene et fideliter executurum esse testamentarias voluntates, et singulis annis rationem redditurum suæ gestionis Præfecto Tribunalis, si ab hærede vel fisco rogetur. Quod currit licet a testatore fuerit dispensatus [2].

2 Ut curet cito inventarium fieri totius assis hæreditarii in concursu ejusdem hæredis, excepto casu quo tribunal dispenset, neque contradicat hæres [3].

3 Ut diligenter incumbat in sibi assumptam testamenti executionem, et omnia bona administret tanquam bonus paterfamilias.

Si vero persona hæredis *est privilegiata*, executor testamentarius præter munera prædicta debet alia tria complere:

1 Ut sigilla toti substantiæ apponi curet [4].

2 Ut inventarium conficiat (intra mensem, nisi tempus prorogetur) coram administratoribus vel curatoribus aut aliis a judice deputandis [5].

3 Ut si agatur de alienandis bonis, id fiat observatis solemnitatibus a lege præscriptis, ut nempe illa hasta publica vendantur [6].

Scholium — De causis, quæ testamentum infirmant

Q. *Quomodo infirmatur testamentum?*

R. Testamentum ab ipso initio non valet, si deficiat in forma sive extrinseca sive intrinseca substantiali.

Ab initio vero validum infirmatur:

1 Si testator illud revocaverit vel *expresse*, nempe publico instrumento a notario excepto coram quatuor testibus, quorum duo

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 889, et seqq. — C. A. civ. §§ 816, et seqq.
2) Art. 893. 3) Art. 896. 4) Art. 895.
5) Art. 896, 897. 6) Art. 902, et seqq.

saltem illud subscribant; vel *tacite*, si aliud conficiat testamentum validum, licet non obtinuerit effectum, aliqua causa superveniente [1].

2 Si testator incapax evaserit testamenti condendi amissione jurium civilium, et sic decesserit. Item si falso putans nullos sibi adesse filios aut descendentes, eos præterierit. Vel si supervenerint legitimi aut legitimati, neque præviderit, neque illi sibi præmoriantur [2].

3 Si institutus hæres deficiat neque juri adcrescendi locus sit, testamentum ex hac parte cadit. Deficit autem hæres vel legatarius, quoties *vel* testatori præmortuus fuerit, *vel* hæreditatem adire aut legatum accipere noluerit, *vel* nequiverit utpote incapax. Idem dicendum, cum apposita conditio deficit, aut cum non resolvitur ante ipsius hæredis vel legatarii mortem [3].

4 Si proponatur ac probetur *querela*, ut ajunt, *inofficiosi testamenti*, sive quod factum sit contra pietatis officium; vel quod per fraudem (nempe sub alieno nomine) admissæ sint personæ exclusæ [4].

Articulus II. — DE HÆREDITATE LEGITIMA SIVE AB INTESTATO

Q. 1. *Quid est hæreditas ab intestato, quomodo fit, et quotuplex est?*

R. Ad 1: Tunc hæreditas dicitur *ab intestato*, quando ob defectum testamenti lex ipsa decernit quis debeat succedere in bonis defuncti. Idcirco huic hæreditati non fit locus, nisi deficiente testamento, ex illo juris: *non fit locus provisioni legis, nisi cum cessat provisio hominis.* Testamentum autem tunc *deficere* dicitur, cum non est conditum, aut conditum est *invalide*, vel hæredes nolunt aut nequeunt illud acceptare [5].

R. Ad 2: Hæreditas ab intestato fit *in capita* et *in stirpes.*

Fit *in capita,* quando hæreditas dividitur in tot partes *viriles* seu æquales, quot sunt *capita,* seu personæ proprio jure concurrentes ad hæreditatem [6].

Fit *in stirpes,* cum succeditur *jure repræsentationis,* seu cum succedentes obtinent tantum illam partem hæreditatis, quam si

1) Art. 908, et seqq. — C. A. civ. § 716.
Hac in re maxime notetur art. 912 « il testamento posteriore, che non rivocherà per modo espresso il precedente, o i precedenti, annullerà in questi le disposizioni soltanto che si trovassero contrarie, o incompatibili colle nuove ».

2) Art. 703, 704, 832, et seqq. — C. A. civ. §§ 568, 574, et seqq.

3) Art. 824, 830, et seqq. — C. A. civ. §§ 536, 703, 726.

4) Art. 718.

5) Art. 914. — C. A. civ. §§ 727, 728.

6) *Exemplum:* Titius genuit Petrum ac Paulum — Petrus et Paulus succedunt Titio patri *per capita,* ideoque in parte æquali; cum ambo sint in uno et eodem gradu.

viveret, accepisset defunctus, cujus personam repræsentant. Unde hic non attenditur numerus personarum, sed stirpis seu familiæ [1]. Et notandum, etiam absentes, et eos qui jura civilia amiserunt, repræsentari. Imo etiam filii, ac descendentes exclusorum vel quia indigni vel quia exhæredati sunt, gaudent jure repræsentationis, sub datis limitationibus [2].

R. Ad 3: Hæreditas ab *intestato* duplex est pro duplici specie personarum, quas respicit. Nempe vel respicit personas secum aliquo parentelæ etiam civilis vinculo conjunctas, et dicitur *regularis*. Vel respicit personas nullo tali vinculo ligatas, et dicitur *irregularis*. Prima complectitur *descendentes, ascendentes*, et *collaterales*. Altera complectitur *filios naturales, conjuges superstites*, et *fiscum*.

Inter utramque illud adest, quod in successione *regulari* possessio bonorum defuncti transeat *ipso facto*, et *jure pleno* cum suis oneribus in hæredem; in successione autem *irregulari* possessio bonorum expostulanda est a parentibus defuncti, vel ab auctoritate [3].

Q. 2. *Quid est stipes, linea, ac gradus?*

R. 1: *Stipes* est illa persona, ex qua descendunt aliæ, de quarum parentela et conjunctione quæritur; ideoque esse potest tam pater quam mater, sive simul accipiantur sive etiam separatim.

R. 2: *Linea* vero est ipsa series personarum ab uno, atque eodem stipite descendentium.

Alia autem est *recta*, quæ exhibet seriem personarum, quarum una ab altera genita est: et dicitur *descendentalis*, si in ea conficienda descendamus a stipite ad posteros; *ascendentalis* vero, si a posteris ascendamus ad stipitem. Utraque *maschilis* est, vel *fœminilis*, prout masculos comprehendit vel fœminas. Item *paterna*, vel *materna*, prout patrem respicit vel matrem.

Alia est *obliqua*, et dicitur etiam *transversa* vel *collateralis*, quæ exhibet seriem personarum, quarum una non est procreata ab alia, uti sunt v. g. duo fratres. Hæc porro vel est *æqualis*, quando

1) *Exemplum:* Titius genuit Petrum ac Paulum. Et ipse Paulus, qui jam defunctus est, genuit Joannem ac Jacobum — Titii hæreditas dividitur in duas partes: una erit Petri; altera filiorum Pauli, qui iterum illam dimidiam partem æqualiter dividunt inter se.

2) *Exemplum:* Titius genuit Petrum *(qui jura civilia amisit)*, Paulum *(qui nunc abest)*, Joannem *(qui merito exhæredatus fuit)*, et Jacobum. Petrus, Paulus, et Joannes singuli habent duos filios — Titii patris hæreditas dividitur in quatour partes æquales: una erit Jacobi, qui succedit in capita; altera filiorum Petri, tertia filiorum Pauli, quarta filiorum Joannis, qui omnes succedunt jure repræsentationis — *Cod. civ. Albert.* Art. 929, 711, 741, 792 — *C. A. civ.* § 541, 780.

3) Art. 968, et 972.

personæ quas exhibet, æqualiter distant a stipite, uti sunt duo fratres jam dicti; vel est *inæqualis*, quando personæ, quas exhibet, distant inæqualiter a stipite, uti sunt frater et fratris filius.

R. 3: *Gradus* est ipsa distantia personarum inter se.

In civili computatione tot sunt gradus in linea recta et transversali, quot sunt personæ genitæ, quæ generationem multiplicant, dempto stipite: sic fratres inter se distant duobus gradibus [1].

In computatione *canonica* quoad lineam *rectam* nihil diversitatis est; sed quoad *obliquam* sic gradus computantur, ut in *obliqua æquali* eo gradu distent collaterales inter se, quo gradu unus eorum distat a stipite: sic fratres distant uno tantum gradu inter se; in *obliqua* autem *inæquali* eo gradu distant, quo remotior distat, semper dempto stipite [2].

Q. 3. *Quotupliciter distinguuntur filii, ac fratres?*

R. 1: *Filii* alii dicuntur *legitimi*, si oriantur a matrimonio legitimo, vel publice et bona fide uti tali contracto saltem ex una parte [3].

Alii *illegitimi*, si aliter habiti sint. Isti porro vel sunt *naturales*, si oriantur ex muliere libera et patre item libero (ac possunt modis præscriptis legitimari, quo in casu dicuntur *legitimati*, et gaudent iis juribus, quibus legitimi). Vel sunt *spurii*, *quæsiti*, *adulterini*, *incestuosi*, *sacrilegi*, si habeantur a meretrice aut a commercio inter personas, quæ nequeunt secum inire matrimonium legitimum, uti v. g. si jam alio matrimonio sint ligatæ, aut sint frater et soror, aut voto solemni obstrictæ, aut sacris ordinibus initiatæ.

Alii denique dicuntur *adoptivi* [4], si ex adoptione suscipiantur [5].

1) « Quando si dice, che tanti sono i gradi, quante le persone generate, non si deva prendere la cosa così materialmente, che ogni individuo generato aggiunga sempre un nuovo grado alla parentela, onde nella linea retta molti figliuoli non fanno tutti altrettanti gradi di distanza dal loro padre, ma un solo... Parimenti nella linea collaterale i fratelli sono nel secondo grado fra loro; i nipoti col patruo al terzo, sebbene i fratelli, i nipoti e i patrui sieno nelle rispettive loro linee anche in gran numero....

Le persone adunque, che fanno crescere i gradi sono quelle, che semplicemente moltiplicano la stessa generazione, cioè di figlio, di nipote, di pronipote ecc. »

Ita Ferrero, *Trattato delle successioni ab intestato*, *pag.* 41.

2) Ratio disparitatis est, quia computatio canonica inducta est pro regula matrimoniorum, quæ quidem nonnisi inter duo haberi possunt; ideo in illis duo tanquam unum usurpantur (*can.* 2, *quæst.* 3, *caus.* 33). Quod non evenit in computatione civili; in ea siquidem ratio habetur successionis, in qua personarum numerus variare solet.

Idipsum obtinet etiam in affinitate, cum in ejus gradu computando habeatur ratio consanguinitatis. Unde disparitas quæ est in consanguinitate, erit etiam in affinitate. Hinc Titius secundum computationem canonicam est affinis in primo gradu cum uxore fratris sui; est autem in secundo gradu affinis secundum computationem civilem.

3) *Cod. civ. Albert.*, Art. 1€2. 4) *De adopt.* vid. Tract. *de matrim.* disp. 3.

5) Quoad legitimationem in Codice Albertino (*art.* 171, *et seqq.* — *C. A. civ.* §§ 161,

R. 2: *Fratres* alii dicuntur *germani*, si proveniant ex eodem patre simul et eadem matre — Alii *consanguinei*, si ex eodem patre, sed matre diversa originem ducant — Alii *uterini*, si oriantur ex eadem matre, sed patre diverso. Idem est de *sororibus*.

Tandem notandum est, quod *agnati* dicuntur qui descendunt per lineam masculinam; *cognati* qui per lineam fœminilem.

§ I. — *De hæreditate intestata regulari*

Q. *Quos complectitur hæreditas intestata regularis?*

R. Hæreditas intestata regularis complectitur personas *descendentium*, ut vocant, *ascendentium* et *collateralium*.

1ª *Est successio descendentium.* Et sic eam exponit Codex Albertinus: *al padre, alla madre ed a qualunque altro ascendente succedono i figli, o figlie legittimi, o i loro discendenti, quantunque nati da matrimonii diversi* 1. Succedunt autem per *capita*, si omnes sint in primo gradu: per *stirpes* autem, si primum gradum excesserint. Nomine autem filiorum legitimorum etiam debito modo legitimati intelliguntur 2. Quod vero pertinet ad adoptivos et ipsi et

et seqq.) statutum est, ut filii illegitimi legitimari possint *vel* subsequenti matrimonio, *vel* Principis rescripto, sed sub his limitationibus:

1 *Ab omni legitimationis beneficio* excluduntur adulterini, sacrilegi et incestuosi, si nati sint a personis consanguineis vel affinibus in linea recta ad infinitum, vel consanguineis in linea transversali ad 2m gradum.

2 Excluduntur a tali beneficio *per subsequens matrimonium* tum filii nati ex personis quæ conceptionis tempore ligatæ erant vinculo consanguinitatis in 3° gradu, vel in 2° affinitatis; tum filii orti inter adoptantem et adoptatum et hujus descendentes; vel inter adoptantem et conjugem adoptati, ac vicissim.

Quod pertinet autem ad Principis rescriptum illud a patre postulandum est, si vivat. Item requiritur ut ipse alios filios non habeat legitimos vel legitimatos, neque ab istis descendentes, et insuper ut aliter non possit filios legitimare — *V.* Nasi, *Dei figli illegittimi, e degli esposti*, Torino, 1843.

Hæc quoad affinitatem notanda sunt cum cl. Ad Ferrero: « L'affinità non produce alcun grado di successione, perchè come dice il testo: *adfinitatis jure nulla successio permittitur;* come nemmeno per la cognazione spirituale »....

1) *Exemplum:* Titius habuit ex primis nuptiis cum Titia Petrum et Paulum, habuit ex secundis nuptiis cum Sempronia, Joannem. Porro Petrus *(nunc defunctus)* genuit filium, item Joannes *(pariter defunctus)* duos habet filios — Titii hæreditas dividitur in tres partes æquales: una erit filii defuncti Petri, secunda Pauli, tertia duorum filiorum defuncti Joannis. Isti autem respective succedunt propriæ matri vel aviæ, nempe filius Petri et Paulus succedunt Titiæ, filii vero Joannis succedunt Semproniæ — *Cod. civ. Albert.* Art. 931 — *C. A. civ.* § 731, *et seqq.*

2) *Exemplum:* Titius habet duos filios legitimos Petrum et Paulum, et Joannem filium naturalem, sed legitimatum — Hæreditas Titii in tres partes æquales erit dividenda.

eorum descendentes succedunt adoptanti in concursu aliorum filiorum; *ma sono estranei a tutti gli altri congiunti dell'adottante medesimo* [1].

2ª *Est successio ascendentium.* Si nulli sint descendentes, hæreditatem sibi vindicant ascendentes: ac — 1 pater et mater defuncti, si adhuc vivant. Isti succedunt in capita filio defuncto una cum fratribus et sororibus ejusdem germanis, si quos habeat (mortui fratres, ac sorores germani repræsentantur ab eorum filiis): si non habeat, succedunt soli. Si non supersit nisi pater vel mater, succedit solus superstes [2]; — 2 ubi non adsint neque genitores neque fratres aut sorores germanæ, succedunt ascendentes lineæ tam paternæ quam maternæ pro parte æquali, si sint in gradu æquali; aliter magis proximus excludit remotiorem absque lineæ discrimine [3].

3ª *Est successio collateralium.* Si defunctus non habeat neque descendentes, neque ascendentes, hæreditatem sibi vindicant fratres ac sorores germani, aut eorum descendentes ad 12m gradum [4].

Quod si neque hos habeat, tunc succedunt fratres ac sorores unilaterales, id est consanguinei et uterini per capita, vel eorum descendentes per stirpes [5]. Quod si neque hos habeat defunctus, hæreditas

1) *Exemplum;* Titius genuit Petrum. Petrus autem habet tres filios, Paulum quem adoptavit, Joannem legitimum et Jacobum naturalem, quem legitimavit — Patri Petro omnes tres filii æqualiter succedunt, sed avo Titio soli succedunt Joannes et Jacobus.

2) Portio debita ascendenti vel ascendentibus minor esse non debet tertia parte.

« *Esempio:* Tizio muore lasciando padre, madre, due fratelli, ed una sorella. La sua successione ascende a lire 6m.: essendo cinque i chiamati alla successione, la porzione a ciascuno spettante sarà di lire 1200 cadauno, salvo tra i fratelli e le sorelle il disposto dell'art. 946. — Ma se sopravvivesse un solo degli ascendenti, restando solo quattro gli eredi, la porzione di ciascuno non sarebbe che di lire 1500, epperò riguardo all'ascendente minore del terzo. Così avrebbe questo diritto a prelevare lire 2000, e le restanti si dividono in tre parti eguali tra gli altri eredi, che vengono così a conseguire sole lire 1333, 33 1|3 ». *Cod. civ. spiegato ad art.* 936.

3) *Exemplum:* Titius genitus fuit a Paulo, et Lucia. Paulus *(qui mortuus est)* adhuc suum habet patrem; Lucia *(item mortua)* viventem habet avum — In hoc casu, si Titius moritur, tota hæreditas devolvitur ad avum paternum, cum sit proximior, cum exclusione proavi materni, qui remotior est — *Cod. civ. Albert.* Art. 926, 934 et seqq. — C. A. civ. §§ 731, 735 et seqq.

4) *Exemplum:* Titius habet tres fratres Petrum, Paulum ac Joannem. Paulus *(defunctus)* habet tres filios — Titii hæreditas dividitur in tres partes æquales: una est Petri, alia filiorum Pauli, alia Joannis.

5) *Exemplum:* Titius ex primis nuptiis cum Titia genuit Petrum et Paulum, ex secundis vero nuptiis cum Sempronia (quæ jam vidua erat cujusdam Eusebii, ex quo habuit Calixtum) genuit Joannem et Jacobum. Titius et Sempronia defuncti sunt. Item Petrus; Calixtus pariter, sed hic reliquit duos filios — Si modo Paulus moriatur, ejus hæreditas dividitur in tres partes, una debetur Joanni, altera Jacobo, tertia vero filiis Calixti.

devolvitur ad ejus proximiorem, vel proximiores absque discrimine lineæ paternæ aut maternæ usque ad gradum duodecimum prædictum [1].

Hactenus dicta modificantur per sequens:

Corollarium — De exclusione sororum favore fratrum et horum descendentium.

Q. *An aliquando ab hæreditate intestata ex parte excludi possint sorores in favorem fratrum suorum, ac descendentium?*

R. Ex Codice Albertino fratres germani aut consanguinei, eorumque descendentes per lineam masculinam, idest masculi a masculis, possunt excludere sorores et earum descendentes utriusque sexus ab hæreditate, quæ aperiatur in ipsa familia, idest patris, matris et cujuslibet ascendentis paterni masculi et fratrum. Hoc jus vocant *subingressum*, quo nempe masculi subingrediuntur loco exclusorum [2].

In hac exclusione en regulæ servandæ:

1 Ut ii solum fratres germani et consanguinei excludere possint sorores suas, qui familiam possunt conservare et ob statum proprium eamdem propagare; ea enim de causa id inductum est. Quare Sacerdotes et Clerici in *Sacris* excludere nequeunt; quia licet familiæ conservandæ idonei sint, non sunt tamen idonei eidem propagandæ.

2 Ut hoc jus non competat equitibus Melitensibus et Monachis, cum excludantur a successione: nec fratribus uterinis et adoptivis.

3 Ut in concursu consanguineorum soli germani excludant, et horum descendentes masculi a masculis.

4 Ut si agatur de successione materna, solis fratribus germanis et non consanguineis competat illud jus exclusionis.

5 Denique ut frater, qui sororem excludit, teneatur eidem tribuere *legitimam*, si agatur de successione paterna. Vel *tertiam partem virilis*, si agatur de successione fraterna, iis tamen deductis, quæ fortasse soror jam sit a defuncto consecuta titulo dotis [3].

1) *Exemplum:* Titius genuit Petrum, Paulum et Joannem. Petrus autem genuit Jacobum; Paulus Josephum et Ernestum; Joannes autem Honoratum — Cuinam debetur Jacobi hæreditas, si soli supersint Joseph, Ernestus, et Honoratus? Istis in partes æquales est danda, cum æqualiter distent; neque inter consobrinos fit locus repræsentationi.

At si Jacobus relinqueret fratrem consanguineum vel uterinum, iste omnes excluderet — *Cod. civ. Albert.* Art. 938 et seqq. — C. A. civ. §§ 735, et seqq.

2) Art. 946, et seqq. — *V.* Cadorna, *Dell' esclusione delle sorelle a favore de' fratelli germani o consanguinei, e loro discendenti maschi*, Novara, tip. Rusconi 1846.

3) *Exemplum:* Petrus, cujus patrimonium ascendit ad 80,000m. libellas, moritur intestatus, superstites relinquendo quatuor filios, Paulum ex primo matrimonio;

§ II. — *De hæreditate intestata irregulari.*

Q. *Quotuplex hæreditas intestata irregularis?*

R. Triplex est pro triplici quasi personarum qualitate, quas complectitur. Sunt 1 *filii naturales; 2 conjux superstes; 3 fiscus.*

1 *Successio filiorum naturalium.* Licet lex neget filiis naturalibus titulum *hæredis;* iisdem tamen (si ut tales sint probati) elargitur jus succedendi *vel* in bonis omnibus suorum genitorum, ubi deficiant alii parentes legitimi; *vel* in partem eorumdem, ubi adsint alii hæredes: quæ pars est major, vel minor pro hæredum qualitate [1]. Hoc tamen jus non conceditur filiis spuriis, adulterinis, incestuosis ac sacrilegis, quibus datur tantum jus ad alimenta, si iisdem careant, neque in aliqua arte mæchanica fuerint instructi [2].

2 *Successio conjugis superstitis.* Si conjux defuncto superstes sit solus, succedit in omnibus defuncti substantiis, modo ab eo non fuerit judicialiter separatus. Si habeat filios *legitimos,* succedit cum iisdem in quarta parte, si numerus eorum *non sit major tribus*

Ambrosium, Joannem, ac Luciam ex secundo. En portio, quæ unicuique competit: Paulo debentur L. 20,000m. — Ambrosio et Joanni germanis, ratione subingressus unicuique debentur L. 25,000m. — Et Luciæ titulo legitimæ 10,000m. tantum.

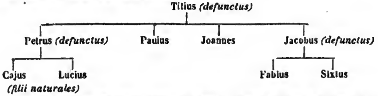
Alind *exemplum:* Titius non habet alios parentes, nisi fratres, Petrum *(sacerdotem),* Paulum *(religiosum),* Joannem *(equitem Melitensem),* et Luciam sororem. Titii hæreditas debita est, exclusis Paulo et Joanne, in partes æquales Luciæ et Petro, qui cum sit Sacerdos non excludit, sed succedit.

1) *Exempla:* Titius habet duos filios: Petrum filium naturalem, Paulum filium legitimum — Petrus habet jus ad sola alimenta.

Titius habet patrem et matrem, ac Petrum filium naturalem — Quarta pars Titii hæreditatis debetur ejus filio naturali; reliqua genitoribus.

Titius habet duos fratres germanos, ac unum filium naturalem — Dimidia hæreditas Titii est filii naturalis, alia dimidia pars est fratrum ejus.

Aliud ponamus *exemplum,* seu *schema.*

Si Paulus moriatur, ei succedunt Joannes in capita, Fabius et Sixtus in stirpes: unde hæreditas in duas partes tantum dividitur. Cajus autem et Lucius excluduntur penitus; filii enim naturales nullum habent jus in bona propinquorum patris vel matris eorum; sicuti neque isti propinqui in bona dictorum filiorum naturalium.

2) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 950 et seqq. — *C. A. civ.* §§ 754, 160 et seqq.

(sed tantum quoad usumfructum, qui etiam cessat, si adhuc uno filiorum vivente, ad alias nuptias transierit). Succedit vero in virili, si numerus *sit major* — Si habeat filios *naturales* tantum vel alios parentes cum jure successionis, succedit cum iis in quarta parte substantiæ, eamque consequitur in sua proprietate. Sed in omni casu semper computantur lucra dotalia, et ea quæ ex conventionibus matrimonialibus ipsi venerunt [1].

3 *Successio fisci.* Deficientibus omnibus ad 12m gradum, hæreditas devolvitur ad fiscum [2]: *fiscus post omnes*, regula est juris.

Si tamen filius ex ignotis parentibus natus ultra annum in aliquo beneficientiæ hospitio fuerit educatus, illius bona, si nullum vocaverit hæredem, ad dictum hospitium devolvuntur, non ad fiscum [3].

COROLLARIUM — De hæreditate jacente.

Q. *Quid de hæreditate jacente?*

R. Quando alicujus substantiæ non agnoscitur hæres, vel ii qui cogniti sunt, hæreditati renuntiaverunt, hæreditas illa dicitur *jacere* vel *jacens*, quasi nempe sit sine domino. Jam vero quando hæreditas talis evadit, deputatur ad eam tuendam, et administrandam aliqua idonea persona *curatoris* nomine nuncupata.

Si omnes usque ad 12m gradum hæredes renuntient, devolvitur hæreditas ad fiscum — Si autem non cognoscitur hæres, nec post 30 annos aliquis compareat, hæreditatem præscribit idem fiscus [4].

CAPUT OCTAVUM

DE MODIS ADQUIRENDI RERUM DOMINII JURIS CIVILIS PARTICULARIBUS

Modi hujusmodi sunt *præscriptio*, et *contractus*. Ob magnam rerum dicendarum copiam duabus dissertatiouibus illos explicabimus.

DISSERTATIO PRIMA

DE PRÆSCRIPTIONE [5]

Q. 1. *Quid est præscriptio, et an legitime inducta?*

R. Præscriptio, quæ hodie non distinguitur ab usucapione [6], definitur:

1) Art. 959, et seqq. — C. A. civ. §§ 757, 758.

2) Art. 962. — C. A. civ. § 760.

3) Ita in Regno Sabaudiæ ex Litt. Patent. 16 apr. 1839.

4) Art. 1034, et seqq. — *V.* Poncini, *Commenti ecc. h. l.*

5) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 501, *et seqq.*; et *Hom. Apost. Tr.* x. *nn.* 10, *et seqq.*

6) Nempe *usucapio* est acquisitio juris, *præscriptio* est liberatio ab aliqua obligatione. Usucapio dicitur, quia res *capitur usu*; præscriptio vero sic dicitur quasi *exceptio*, quia per eam exceptio opponitur domino rei.

medium institutum ad acquirendum aliquod jus, vel ad obtinendam liberationem ab aliqua obligatione, mediante lapsu temporis a lege præfiniti, et sub conditionibus a lege ipsa statutis [1].

Medium est præscripto vere legitimum et justum pro acquirendo rerum dominio in utroque jure, *civili* nempe et *canonico* expresse approbatum [2], et vim proinde habens in utroque foro: *externo*, id est *judiciali*; et *interno*, id est *conscientiæ*.

Hæc ejus justitia tota innititur ratione boni communis [3], quatenus nempe boni communis summopere interest, ut idem jus civile loquitur: — 1 *ne quarundam rerum diu, ac fere semper sint incerta dominia;* — 2 *ut aliquis sit litium finis;* — 3 ut possessores tranquillo animo in possessione sua serventur, neque *timore prope immortali teneantur;* — 4 ut vitetur dominorum *segnities, et longi temporis error atque confusio* [4]. Quare Angelicus de præscriptione ait: *dicendum quod siquis præscribat bona fide possidendo, non tenetur ad restitutionem, etiamsi sciat alienum esse post præscriptionem* [5].

Imo tanta vis est præscriptionis, ut aliquando ipsa currat in ipsis delictis, uti videre est in *Codice pœnali Albertino* [6].

Q. 2. *Quinam potest præscribere?*

R. Regula generalis est, ut illi omnes præscribere possint, qui capaces sunt adquirendi dominii. Sicque etiam corpora moralia, uti Ecclesia, Communitas, publica Instituta non secus ac privatæ personæ præscribere possunt, et præscriptioni subduntur [7].

Q. 3. *Quotuplex est præscriptio?*

R. Præscriptio, licet ex natura sua sit una semper et eadem; potest tamen claritatis gratia in triplicem quasi speciem dividi ratione temporis, quod requiritur in jure ad eam legitime peragendam.

Alia est *brevis temporis*, quam appellamus *ordinariam* sive *particularem:* et complectitur spatium sex mensium ad decennium.

1) *Cod. civil. Albertinus*, Art. 2354. — C. A. civ. § 1451.

2) De jure civ. patet ex toto *t. de præscript.:* de jure canon. patet ex *c. Relatus can. Præsulum* 2 *c.* 16. *q.* 3.

3) Unde quamvis immediate non profluat a jure naturæ, est tamen et valde conformis. Aliunde nemo negare potest, quod Princeps vel respublica possit de bonis privatorum disponere, si bonum publicum id exigat; tunc autem, quod dominus rei sit invitus, est irrationabile.

4 L. 1 de usurp. et usucap.: L. 5 pro suo; L. 7 in princip. cod. de præscr. 30 vel 40 ann.; L. 2 cod. de annali except. c. 5 de præscript.

5) Quodl. 2. a. 74.

6) Art. 144 — *V.* Ferrero, *Trattato delle prescriz. secondo le disposiz. del Cod. civ.*

7) Art. 2362.

Alia est *longi temporis*, quam appellamus *generalem*: et complectitur spatium annorum triginta.

Alia est *temporis longissimi*, quam appellamus *generalissimam*: et complectitur spatium annorum sexaginta.

Q. 4. *Quænam sunt conditiones ad legitime præscribendum?*

R. Conditiones ad legitime præscribendum sunt:

1 Ut res ad præscribendum sit *apta*; 2 ut adsit *bona fides*; 3 ut *titulus* quoque si justus; 4 ut sit *possessio justa*; 5 ut possessio ipsa sit continuata toto tempore a lege definito.

Quæ omnia hoc versiculo exprimuntur:

Sit res apta, fides, titulus, possessio, tempus.

1 *Res apta:* præscriptionis nempe capaces non sunt res illæ, quas ut tales declarat lex ipsa civilis, a qua præscriptio inducta est.

In Codice Albertino res præscriptionis incapaces sunt: — 1 res quæ non sunt in civili commercio aut possideri non possunt, uti res sacræ et jura spiritualia a laicis [1]; — 2 res publicis usibus deputatæ, uti forum, via publica, platea, pontes et similes, etsi earum usus in populo cessaverit; — 3 bona et jura regalia, quæ ad *Regium*, ut vocant, *Demanium* [2] pertinent [3]; — 4 res furtivæ; vel vi ablatæ quoad possessorem malæ fidei. Res vero istæ, si mobiles sunt, post triennium non amplius admittunt ullam in dominis suis actionem pro iisdem repetendis a possessore quocumque [4]; — 4 actio ad reclamandum statum proprium relate ad filium [5].

2 *Fides*, nempe *bona*: et est *illa animi affectio, qua quis prudenter judicat rem quam possidet, esse suam*. Hinc jus: *oportet, ut qui præscribit, in nulla temporis parte habeat conscientiam rei alienæ* [6].

Porro Codex Albertinus eam supponit initio præscriptionis, cum certe nunquam in mentem venerit Legislatoris transferre dominium alicujus rei in possessorem malæ fidei: quod esset approbare ipsum furtum — In præscriptione tamen *generali* annorum triginta, ne prætextu malæ fidei turbentur possessiones, et lites in infinitum protrahantur, cautum est ut omnes actiones tam reales, quam personales

1) Art. 2361. — C. A. civ. §§ 1455, et seqq.

2) *Demanium, domanium, demanialia bona* ex corruptione verbi *dominium*, sunt certi redditus sustentationi atque externo Principis decori constituti.

3) Art. 425. — C. A. civ. §§ 290, 1456.

4) Art. 2411. 5) Art. 169.

6) Cap. *Quoniam præscript.* — Et quidem bona fides *theologica* requiritur, quæ nempe excludit peccatum; etsi in foro externo habeatur uti sufficiens bona fides *juridica*, ea nempe quæ excludit indicia, ex quibus in foro civili mala fides probari possit.

extinguantur omnino spatio triginta annorum [1] a die, qua natæ sunt et eas experiendi potestas fuit [2].

Sed quid (dices) *in ipso jure canonico de fide dubia?* Vel tale dubium oritur *initio possessionis,* vel in *ejus decursu.*

Si 1, tollitur bona fides; quia, eo stante, esse non poterat in possessore illa animi affectio, qua putaret rem esse suam.

Si 2, tenetur diligentiam adhibere ad veritatem inveniendam, ne imprudenter se periculo exponat alienum possidendi. Quod si, adhibita diligentia, dubium perseveret, ex *communi* et *probabiliori sententia* potest rem illam sibi retinere; quia tale dubium sic superveniens bonam fidem *practicam* non destruit. Aliunde *in dubio melior est conditio possidentis.* Ita Anacletus, Croix, Lugo, Lessius etc. [3].

3 *Titulus justus:* titulus generatim est causa propter quam aliquid possidemus. Hic non agitur de *vero* titulo, nam tunc non esset necessaria præscriptio, quia nemo rem suam præscribit: sed de titulo agitur, qui suapte natura habilis habeatur ad transferendam proprietatem, ut esset venditio, donatio. Unde triplex distinguitur hoc in loco titulus, *coloratus, existimatus,* et *præsumptus.*

Coloratus, sive apparens est qui occulta laborat nullitate: esset v. g. si a Titio rem emerim, quam putabam esse Titii; cum tamen esset Sempronii.

Existimatus, est qui nempe prudenter creditur interfuisse, licet non interfuerit, v. g. si filius ex hæreditate possideat aliquam rem, quæ a patre putetur empta, cum tamen empta non sit.

Præsumptus tandem titulus tunc adest, quando lex ipsa ob temporis diuturnitatem eum præsumit interfuisse.

Jam vero ad præscriptionem aliquis semper titulus ex his tribus necessarius est; alioquin non adesset bona fides. Nempe ad præscriptionem *ordinariam particularem,* seu *brevis temporis* (minoris

1) Art. 2397 — C. A. civ. § 1463.

2) Notandum est, quod *jure canonico* fides bona necessaria est non solum *initio,* sed *toto præscriptionis tempore;* iniquum enim est, ut quis ex sua iniquitate locupletetur (*C. 5 et ult. de præscript.*).

3) *Quid* (addes), *si quis putet quidem rem esse suam, sed ex ignorantia culpabili?* poteritne iste præscribere? Vel ignorantia hæc est *graviter culpabilis,* vel *leviter.*

Si 1, non potest præscribere; quia nemo ex propria culpa debet commodum reportare — Si 2, videtur nobis *probabilius* præscribere posse; nam in Concilio Carthaginensi non damnatur, nisi sola fides cum *peccato mortali.* Adde: si ignorantia *leviter mala* impediret præscriptionem, res esset innumeris scrupulis obnoxia; nam posset quilibet illius suspicione agitari quotidie, quia facile ignorantia *leviter* culpabilis locum habet etiam in viris probis.

nempe annorum triginta) titulus *coloratus* 1 — Ad præscriptionem autem *generalem*, seu *longi temporis*, nempe annorum triginta (multo magis vero ad præscriptionem *generalissimam*, seu *temporis longissimi*) titulus præsumitur ex ipsa temporis diuturnitate. Et ideo qui in sui favorem producit præscriptionem hanc generalem, non tenetur probare ejusdem titulum 2.

4 *Possessio:* hæc est fundamentum præscriptionis, unde in jure: *sine possessione præscriptio non procedit* 3. Qualitates possessionis justæ ad præscribendum sic indicantur in Codice Albertino: *per indurre la prescrizione è necessario un possesso continuo e non interrotto, pacifico, pubblico, non equivoco ed a titolo di proprietà* 4.

Denique *possessio continuata tempore a lege definito*, idest nunquam interrupta. — Nonnulla autem super his solent inquiri 5.

Q. 5. *Quod tempus requiritur ad præscriptionem?*

R. Tempus hic computatur in dies, non in horas; mensis vero computatur spatio triginta dierum, et si ultima dies sit feriata, præscriptio completur, completa die immediate succedente non feriata 6.

Hoc posito, dicimus: vel agitur de *generalissima*, vel de *generali*, vel de *particulari* præscriptione:

1) *Cod. civ. Albertinus*. Art. 2364. — C. A. civ. § 1460.

2) Art. 2397. — C. A. civ. § 1477. — In nullo tamen casu valeret titulus *vitiosus*, qui nempe caret aliqua ex conditionibus a lege statutis. Unde habetur axioma: *melius est non habere titulum, quam titulum vitiosum.*

3) Reg. juris in 6°. 4) Art. 2364, 2411. — C. A. civ. §§ 1460, et seqq.

5) Ad res Ecclesiæ præscribendas hæc notanda sunt, quoad tempus:

1 Pro bonis immobilibus Ecclesiæ requiruntur 40 anni ex *c.* 1 *de Inst. restit.* Et pro immobilibus Ecclesiæ Romanæ, 100. An autem pro mobilibus Ecclesiæ requiratur idem tempus 40 annorum, affirmant Anacletus, Hostiensis, Panormitanus, etc. dicentes quod in textu non fit distinctio; alii negant æque probabiliter.

2 Possidens beneficium aut illius fructus per tres annos, juxta regulam Cancellariæ, etiamsi titulus fuisset nullus, præscribit; modo non intercesserit intrusio, aut simoniacus ingressus — *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* x. *n.* 10.

3 Dicunt Layman, Navarrus, Gobat etc. posse præscribi numerum Missarum, ac circumstantias appositas in fundatione 20, aut 30, aut saltem 40 annis. Sed *verius* id non admittitur; quia Tridentinum interdicit posse derogari illis oneribus; et Pius IV confirmans Concilium, declaravit irritum quidquid in posterum contra factum fuisset. Dicit autem Croix cum aliis *communissime* clausulam Decreti irritantem ligare etiam ignorantes, et in causis beneficialibus inficere titulum et possessionem. — *V.* Liguori, *Homo Apost. Tract.* xv. *n.* 71.

4 Etiam decimæ possunt præscribi, si necessaria maneant sustentationi; sed necessaria est bona fides, et requiruntur 40 anni cum titulo: sine titulo requiritur tempus immemorabile — *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* xx. *n.* 84.

Quæ res si dijudicantur in civili tribunali, juxta normam Albertini Codicis de illis instituitur judicium.

6) Art. 2395. — C. A. civ. § 1465.

1 Ad præscriptionem illam *generalissimam*, quæ nullam admittit exceptionem personarum, requiritur spatium annorum sexaginta. Ex Codice Albertino nulla est exceptio, quæ contra hanc opponi possit 1.

2 Ad præscriptionem *generalem* requiritur spatium triginta annorum. Sed contra hanc opponi possunt causæ, quæ ex jure *vel* impediunt, *vel* interrumpunt, *vel* suspendunt ejusdem cursum et effectum; non tamen exceptio proveniens a mala fide, aut a defectu tituli.

3 Præscriptio *particularis* alia perficitur spatio *sex mensium*; alia *unius anni*; alia *biennii*; alia *quinquennii*; alia *decennii*.

Spatio sex mensium præscribuntur actiones *canponarum* tum quoad cibaria, tum quoad præstita hospitia 2.

Spatio unius anni præscribuntur actiones:

1 *Magistrorum*, aut eorum, qui vel scientias, vel artes edocent, pro menstruis tamen lectionibus.

2 *Janitorum* (vulgo *uscieri*), pro mercede videlicet ipsis debita quoad actus ab ipsis notificatos.

3 *Mercatorum* pro mercibus nempe, quas vendiderunt privatis non mercatoribus.

4 Eorum, qui *contubernia* habent, pro pensione ipsis debita ob alimenta, vel instructionem alumnorum.

5 *Servorum*, *mercenariorum*, quorum videlicet merces pacta sit ad annum, vel ad tempus minus.

6 *Opificum* pro mercede ipsis debita, aut pro pretio materiæ iisdem suppeditatæ, aut pro pactis salariis 3.

Spatio biennii præscribuntur actiones:

1 *Magistrorum*, ut supra, sed qui stipendio conducti sunt ad tempus, quod ultra mensem perdurare debeat.

2 *Medicorum*, *chirurgorum*, et *pharmacopolarum* pro solutione expensarum, quas ipsi fecerunt, et pro honorario ipsis debito.

3 *Advocatorum* et *procuratorum* a die terminatæ litis vel revocati patrocinii pro expensis et honorariis, quæ ipsis essent persolvenda.

Spatio quinquennii præscribuntur.

1 Actiones *notariorum* pro expensis et honorariis, ut supra. Item actiones contra *tabularios* tribunalium et defensorum causarum ob onus reddendi rationem scripturarum, quæ lites respiciunt.

2 Actiones pro exigendis pensionibus *census perpetui* vel *vitalitii* vel *alimentarii* vel *domus conductæ* aut *fundi* item conducti.

1) Art. 2394. — C. A. civ. § 1479.
2) Art. 2399. — C. A. civ. § 1491.
3) Art. 2400. — C. A. civ. § cit.

4 Actiones tandem pro exigendis *usuris* pecuniæ mutuatæ.

Spatio decennii præscribuntur actiones contra *architectos*, et *redemptores* (vulgo *impresarii*) qui sic censentur liberati ab onere præstandi evictionem (vulgo *garantia*) pro factis operibus [1].

Ceterum hoc maximum interest discrimen inter *particulares* præscriptiones, et alias: — 1 quod *particulares* currant etiam contra minores, interdictos, absentes ac milites [2]; — 2 quod in illis bona fides non supponatur, et ideo aliquando admittitur *probatio jurata* de facta solutione [3]; — 3 denique quod minime per eas *conscientiæ obligatio* solvatur, alioquin lex faveret ei, qui in culpa est ac mora solvendi. Unde earum vis in eo tantum sita est, ut denegetur actio in judicio, ne lites multiplicentur, neque casus veniat ut iterum debita solvantur, cum facillime minima debita a mente excidere possint [4].

Q. 6. *Quando præscriptio dicitur interrumpi, et dormire?*

R. Ad 1: Tunc dicitur præscriptio *interrumpi*, quando aliquod impedimentum intervenit, quod illam jam inchoatam extinguat: idque contingere potest *naturaliter* et *civiliter*.

Naturaliter, cum quis a possessione dejicitur, et rei fruitione privatus ultra anni spatium fuit *vel* ab anteriori ejusdem proprietario, *vel* a tertio; tunc de novo incipienda est.

Civiliter quando intervenit litis contestatio vel injunctio, aut cum quis sequestrum indicit. Item per citationem coram judice licet incompetenti: aliter est si citatio nulla sit defectu formæ, si actor a petitione recedat, si perimi sinat instantiam, vel petitio rejiciatur [5].

R. Ad 2: Præscriptio dicitur *dormire* seu *suspendi*, cum tale eidem impedimentum opponitur, ut eo remoto, tempus præcedens queat cum tempore subsequenti computari atque conjungi.

Sic dormit, seu non currit: — 1 *quoad* minores, interdictos et absentes a regiis ditionibus causa alicujus officii civilis vel militaris: necnon quoad milites tempore belli; — 2 *quoad* uxores respectu fundi dotalis, nisi præscriptio inceperit antequam dotalis esset; — 3 *quoad* conjuges intra se invicem; — 4 *quoad* bona quæ majoratus onere gravata sunt; — 5 *quoad* credita conditionata, usquedum conditio fuerit impleta: *quoad* actiones ad rei evictionem præstandam, usquedum res aliqua fuerit evicta: *quoad* credita, quorum solutio

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2400, et seqq — C. A. civ. l. c.

2) Art. 2386. — C. A. civ. §§ 1475, 1491, 1496. 3) Art. 2401, 2107.

4) Quoad præscriptiones in rebus Commercii vid. *Cod. Commercii* art. 69, 117, 201, 460, 464, 501. — C. A. comm. §§ 189, 430, et seqq.

5) Art. 2377, et seqq. — C. A. civ. § 1497.

certo tempore pacta fuit, usquedum solutionis tempus sit elapsum; — 6 quoad bona hæreditatis in damnum hæredis, qui cum beneficio inventarii hæreditatem acceptavit.

Hæ tamen suspensiones opponi non possunt possessori 60 annorum [1].

Q. 7. *Quandonam præscriptio est viliosa in sui principio?*

R. Est vitiosa præscriptio in sui principio, si talis ei opponitur defectus, vi cujus ne posset quidem ea legitime inchoari. Sic si antecessor rem furto possideat, et ejus successor agnoscat, nequit inchoare præscriptionem; quia in ipso principio deest bona fides.

Q. 8. *Quid si possessio transeat in diversos possessores?*

R. En Codicis Albertini determinatio: *per compiere la prescrizione può il possessore unire al proprio possesso quello del suo autore* [2], *qualunque sia la maniera con cui vi è succeduto, tanto a titolo universale o particolare, quanto a titolo lucrativo od oneroso* [3].

Q. 9. *Quandonam præscriptio cessat?*

R. Præscriptio cessat per *renuntiationem* non solum expressam, sed etiam tacitam, quæ ex aliquo facto deducitur.

Ut autem quis huic beneficio renuntiare possit, requiritur 1 ut illud jam acquisierit: 2 ut potestate fruatur alienandi.

Non obstante renuntiatione, si sint quorum interest, præscriptio adhuc opponi potest; cum hæc sit jus reale [4].

DISSERTATIO SECUNDA

DE CONTRACTIBUS [5]

Q. 1. *Quid est contractus?*

R. Contractus sic dictus, quia duorum vel plurium voluntates in unum veluti trahit, sumitur *late*, vel *stricte*.

Late idem est ac pactum, seu pactio (dicta quasi pacis actio),

1) Art. 2385, et seqq. — C. A. civ. §§ 1494, et seqq.

2) « Però con qualche distinzione: se il titolo dell'autore era precario, il successore universale non solo non potrebbe unire al suo possesso quello del suo autore; ma non potrebbe nemmeno prescrivere, non avendo maggior diritto di quello, che ne avesse il suo autore. *Per esempio*, l'erede di un affittuario non avrebbe maggior diritto di prescrivere di quello, che ne avesse il suo autore (*art.* 2372).

All'incontro il successore particolare, come un compratore, avendo una causa di possesso che gli è propria, potrà prescrivere. Ma se compra da un possessore a titolo precario, da un affittuario per esempio, non potrà unire il suo possesso a quello del suo autore (*art.* 2374) ». *Cod. civ. spieg. ad art.* 2370.

3) Art. 2370. — C. A. civ. § 1493.

4) Art 2355, et seqq. — C. A. civ. §§ 1452, 1502.

5) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *nn.* 707, *et seqq.*

ac definitur: *duorum vel plurium in idem placitum consensus*, obligationem videlicet pariens in una saltem parte, ut subintelligunt [1].

Stricte acceptus definitur: *ultro citroque obligatio* [2]; seu *duorum pluriumve in idem consensus obligationem pariens in utraque parte.* Sæpe tamen hæc duo promiscue usurpantur, ut in Codice Albertino, ubi contractus definitur: *obligatio unius vel plurium* etc. [3].

Hic operæ pretium est indicare etiam *quasi-contractum*, qui potest definiri: *factum hominis voluntarium, ex quo enascitur aliqua obligatio erga testium, ac interdum mutua partium inter se obligatio.* Hic locum habere potest etiam inter illos, qui consensu sunt incapaces, cum consensus ex ipsa æquitate præsumatur.

Duæ autem sunt illius species: 1 *negotiorum gestio*, et evenit quando quis alterius negotium suscipit, proprietario licet inscio. Hic tenetur se habere uti bonus paterfamilias, et negotium laudabiliter gerere; habet tamen jus, ut servetur indemnis.

2 Est *solutio rei sibi indebitæ*, idque contingit quando quis bona vel mala fide aliquid accepit; qui procul dubio ad restitutionem tenetur, cum omnis res clamet ad dominum [4].

Q. 2. *Quotuplex est contractus?*

R. Contractus dividitur præcipue:

1 In *nominatum*, et *non nominatum*. Contractus *nominati* sunt qui habent *speciale* nomen, uti emptio, venditio, locatio.

Ad quatuor classes revocantur contractus nominati; quia quatuor modis conficiuntur, nempe *re, verbis, litteris*, et *consensu:* — 1 *re*, nempe traditione rei, ut fit mutuum, depositum, commodatum; — 2 *verbis*, formulis nempe a lege præscriptis, sive stipulatione. Hodiernis vero moribus verborum formulæ in usu amplius non sunt; ideoque omnis seria promissio locum tenet stipulationis; — 3 *litteris*, idest scriptura; — 4 *consensu*, quando solo consensu perficitur contractus, uti emptio et venditio.

Contractus vero *innominati* sunt qui carent nomine *speciali;* sed retinent genericum *pacti*, vel *contractus* vocabulum. Istorum quoque classes sunt quatuor, nempe: — 1 *do ut des*, v. g. *do tibi frumentum, ut tu des mihi vinum;* — 2 *do ut facias*, v. g. *do tibi frumentum, ut nepotem meum edoceas;* — 3 *facio ut des*, v. g. *servus meus vestimenta tibi poliet vel sarciet, ut des mercedem*

1) L. 1. ff. de pactis.

2) L. 19. ff. de verb. signif.

3) Art. 1189. — C. A. civ. §§ 861, 862.

4) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1489, et seqq. — C. A. civ. §§ 1035, et seqq.

postea constituendam; — 4 *facio ut facias*, v. g. *facio pro te iter usque Romam, ut tu amicum meum infirmum cures* [1].

2 In *purum*, et *non purum*. Primus est, cui nihil adjungitur, sed absolute fit: v. g. vendo tibi equum. Alter est, cui adjungitur aliquid, v. g. conditio aliqua; ut promitto tibi 100 aureos, si lauream consequeris.

3 In *formalem*, et *virtualem*. Ille adnexum habet *expressum* contrahentium consensum: ut si expresse duo contrahant de aliqua re. Iste vero *nonnisi tacitum* consensum habet adnexum; seu est ille, in quo tacite et implicite suscipitur obligatio justitiæ ex susceptione alicujus facti. Sic eo ipso, quo quis medetur, suscipit simul obligationem tale munus diligenter obeundi.

4 In *bilateralem*, et *unilateralem*. *Bilateralis* [2] est, in quo uterque contrahentium obligatur, ut in venditione; *unilateralis*, in quo unus tantum obstringitur, ut in donatione. Primus vocatur etiam *onerosus*, quia onus importat ex parte utriusque; alter vero vocatur *gratuitus*, *beneficus* seu *lucrativus*, quia vergit in utilitatem unius absque alterius onere [3].

5 In *contractum bonæ fidei*, et *stricti juris*. Hic *bona fides* sumitur pro bono et æquo; unde contractus *bonæ fidei* est qui non ex rigore verborum accipitur, sed ex benigna æquitate et interpretatione: ut evenit in deposito, in commodato, ac pignore. Contractus vero *stricti juris* est in quo id unum spectandum est, de quo nempe nominatim et expresse fuit conventum, puta in donatione scripta.

6 In *vestitum*, et *non vestitum* seu *nudum*. *Vestitus*, qui legis formam ita induit, ut in foro etiam externo pariat actionem. *Nudus*, qui tali caret fundamento, ut actionem in foro externo non habeat.

Q. 3. *Quotupliciter considerari potest contractus?*

R. Contractus considerari potest *in genere*, et *in specie*. Quædam nempe conveniunt contractibus omnibus et sunt iisdem *communia*. Quædam autem sunt quorumdam tantummodo *propria* et *specialia*.

1) Notandum tamen est, quod si illud quod datur, pretium est, tunc habetur contractus nominatus, nempe emptionis venditionis, uti si des Petro vinum, ut tibi pecuniam ille tribuat.

2) Bilateralis dicitur etiam *sinallagmaticus*, a græco nempe *syn*, una simul; et *allassô*, contrahere.

3) Iterum *bilateralis* alius est *commutatorius*, in quo uterque contrahens censetur dare aut accipere aliquid æquivalens et certum, ut in venditione; alter *aleatorius*, si quod datur vel promittitur, ab eventu accidentali pendeat, ut in ludis.

Nota: duas animadversiones hic ponendas esse censemus, quasi duo præmonita pro iis omnibus, quæ de contractibus mox sumus dicturi:

1 Quod materia omnis quæ in Theologia Morali ad contractus refertur (sicut ea quæ veniet in Tractatu *de Restit.*) ita per se gravis est et scitu necessaria, ut si in ea Confessarii non sint bene versati, ipsos in multa offendicula incurrere oporteat. Quare videant tyrones ipsi quando animorum conatu niti debeant in rebus his, ut bene omnia addiscant.

2 Quod facile evenire poterit, ut quæ principiis nostris inhærentes dicturi sumus, non omnium sensui satisfaciant; aliquibus enim quædam videbuntur sapere indulgentiam nimiam, aliquibus vero quædam videbuntur sapere nimiam austeritatem.

Quoniam vero sententias has nostras, ubi non facit Codicis Albertini dispositio, integre et præcise in statu suo desumpsimus ex doctrina Theologica s. Alphonsi De-Liguori, nostram idcirco defensionem adstruemus ipsiusmet verbis, qui ad rem sic scribit: « testor Deum, cujus honorem et animarum salutem mihi proposui, quod quidquid scripserim, non ab aliquo « impulsus, aut verbis aliquorum auctorum addictus, vel austeritati aut be« nignitati nimis adhærens ad hæc scribenda me induxi; sed in qualibet quæ« stione, prævio diuturno studio, curavi quidem veritatem investigare præ« cipue in iis quæ ad praxim magis faciunt.

« Et propterea non solum diligenti trutina perpendere elaboravi rationes « quas Doctores classici tradunt, sed etiam plures doctos recentiores consu« lere non neglexi... siquidem non tanquam ovis (ut verbis utar rigorista« rum) semitam scriptorum cæco ductu sectatus sum; sed operam dedi, ut « veritatem assequerer, aut sententiis quæ veritati magis accedunt, ample« xarer...

« Non prætermisi etiam rigidæ sententiæ auctores legere ac præcipue Mer« besium, Contensonium, Habert, Natalem Alexandrum, Juveninium, Ca« bassutium, Tournely, Genetum, Petrocorensem, Concinam etc. paratus « a sententiis meis desciscere, si de veritate me convicissent. Sed quomodo « me convincere poterant, dum videbam quod ipsi (ut plurimum) magis « conviciis quam vi rationum sententias suas suadere conantur? quomodo in « omnibus adhærere potuissem iis, qui opiniones suas sæpius veriores et « Evangelio conformiores prædicant, nonnisi quia rigidiores? et frequenter « insultant in oppositas sententias tanquam falsas ac Evangelio adversas, « nonnisi quia libertati favent? 1 ».

CAPUT PRIMUM

DE CONTRACTIBUS IN GENERE

Hic complectimur quæ contractibus omnibus sunt communia et æque propria. Jam vero in contractibus omnibus hæc considerare oportet:

1) Opus Morale l. 3. n. 517.

1 *Personas*, quæ contrahunt; — 2 *res*, quæ in contractum deducuntur; — 3 *consensum* contrahentium, qui solemnitatibus sit vestitus quæ lege præcipiuntur; — 4 *effectum* inde prosilientem, qui est obligatio.

Sine his quatuor nullus contractus proprie dictus esse vel concipi potest: sunt nempe tres quasi causæ, quæ ipsum contractum conflant; *efficiens*, id est *persona*; *materialis*, id est *res*; *formalis*, id est *consensus*; ex quo uti effectus sequitur *obligatio* 1.

Articulus I. — PERSONÆ QUÆ CONTRAHUNT

Q. *Quænam personæ contractum inire possunt?*

R. Omnis contractum inire potest, qui sufficiens animi judicium habet, neque a lege prohibetur; nam *ubi nulla lex obstat*, facultatibus naturalibus pro libito ut possumus. Diximus *ubi nulla lex obstat*; ex Codice enim Albertino *alii* sunt, quibus fere omnes; *alii*, quibus nonnisi certi contractus vel in quibusdam casibus prohibentur:

Primo: omnes contractus prohibentur:

1 *Minoribus*, nisi tamen agatur de iis rebus, de quibus liberam habent administrationem [2].

2 *Interdictis*, qui nempe ætate majores, *vel* habituali detinentur imbecillitate, dementia aut furore, licet aliquando potiantur lucidis intervallis, *vel* prodigi sunt sua bona dilapidantes [3].

3 *Uxoribus*, quibus ad contrahendum in iis, quæ simplicem rerum domesticarum administrationem excedunt, requiritur consensus mariti verbis vel scriptis expressus (et in casibus a Lege indicatis etiam auctoritas Tribunalis). Excipe nisi *vel* mercaturam exerceant separatim a marito, *vel* testamentum condere velint, *vel* perpetuo a viro suo sint separatæ, neque agatur de immobilium alienatione aut obligatione [4].

Secundo: certi contractus vel in quibusdam casibus prohibentur:

1 *Filiisfamilias*, quia etiamsi majores, nequeunt absque consensu ascendentis cui subjiciuntur vel judicis distrahere aut hypothecæ subjicere immobilia, quorum ususfructus aut administratio dicto ascendenti competit, nisi de mercatura sermo sit [5].

1) *Cod. civ. Albert.*, Art. 1195. 2) Art 1211. — C. A. civ. § 865.

3) Porro *primi* debent, *secundi* possunt interdici; id autem vel a parentibus, vel ab advocato fiscali est postulandum. Et si causa probatur, illi minoribus æquiparantur ac eis tutor adsignatur; si causa non ita probari possit, sed adhuc bonum postulet, illi deputatur consiliarius judicialis. — Art. 368, et seqq. — C. A. civ. §§ 260 et seqq.

4) Art. 130, et seqq. — C. A. civ. § 91. — Huc revocantur *tum* ii qui amiserunt jura civilia vel eorum usum, quibus nempe plurima sunt interdicta ex art. 34 et seqq.; *tum* religiosi, qui ob votum paupertatis nequeunt sine dispensatione legitima acquirere.

5) Art. 1212, et seqq. — C. A. civ. § 863

2 *Mulieribus*, quæ nequeunt se obligare absque auctoritate Tribunalis Præfecturæ: item *conjugibus*, qui matrimonio durante, nequeunt secum invicem contrahere: item *sponsis*, qui societatem specialem absque dicta auctoritate inire prohibentur [1].

3 *Tutoribus*, quibus non licet contrahere cum suis administratis [2]. Item *advocatis* et *procuratoribus*, quibus pacta interdicuntur circa res, de quibus agunt patrocinium [3].

4 *Extraneis*, qui conducere aut emere nequeunt immobilia in Regni finibus posita, quæ ab illis non distent quinque chilometris [4].

Nota. Contractus, ad quos prædictæ personæ inhabiles declarantur, non omnes videntur esse ipso facto nulli; nam variæ adsignantur regulæ pro eorum rescissione: quod probat, æquitate naturali servata, valere quoadusque rescindantur.

Imo ex Codice qui cum dictis personis contraxerunt, opponere non possunt talem capacitatis defectum; cum in ipsorum beneficium hæc rescissio inducta non sit [5].

Articulus II. — RES QUÆ IN CONTRACTUM DEDUCUNTUR

Q. 1. ***Quid requiritur, ut res in contractum deducatur?***

R. Requiritur, ut res illa sit *possibilis, honesta*, ac *propria:*

1 *Possibilis*, id est in rerum natura, et in commercio humano [6] sed etiam usus rei, cum sit pretio æstimabilis, potest constituere objectum contractus.

2 *Honesta*, ut nempe neque legibus neque bonis moribus adversetur; nam *quæ legibus aut bonis moribus adversantur, ea nec nos facere posse credendum est.*

3 *Propria*, quia illa quæ dominio nostro non subsunt, nullo modo possunt a nobis in obligationem deduci [7].

Q. 2. ***An res incertæ possint in contractum vocari?***

R. Cum distinctione: *vel* res illæ incertæ sunt quoad speciem, si v. g. non constet utrum frumentum in contractum vocetur, an vinum? *Vel* incertæ sunt quoad propriam quantitatem, si v. g. non constet quot frumenti mensuræ contrahantur.

1) Art. 1186, 1602, 1865, 2064. 2) Art. 1603.
3) Art. 1604. 4) Art. 28 — Hic tamen art. fuit abrogatus lege 5 feb. 1850.
5) *Art.* 1215. — C. A. civ. § 865. — *V.* Avv. Albini, *Degli atti nulli o rescindibili in generale ecc.* Novara, 1844. 6) Art. 1218. — C. A. civ. §§ 878, 880.
7) Bona Communitatis, vel quæ pertinent ad Opera pia ex art. 436 *Cod. civ.* alienari non possunt absque superiori permissione, atque nonnisi sub datis formulis.

Si 1, non possunt in contractum vocari ob hæc Codicis verba: *l'obbligazione deve avere per oggetto una cosa determinata, almeno riguardo alla sua specie* — Si 2, poterunt in contractum vocari, dummodo aliquo modo quantitas illa determinari queat [1]:

Q. 3. *An res futuræ constituant objectum contractus?*

R. *Affirmative:* res futuræ constituunt objectum contractus, ut si quis venderet uvas anni advenientis. Excipitur ex Codice Albertino successio hæreditaria nondum aperta, circa quam omnis stipulatio prohibetur; nisi tamen ageretur de persona ingrediente religionem [2].

Articulus III. — CONSENSUS CONTRAHENTIUM

Q. 1. *Quinam consensus ad contractus valorem requiritur?*

R. Requiritur ad contractus valorem, ut consensus sit: 1 *internus, et verus; 2 liber, ac plene deliberatus; 3 exterius manifestatus:*

1. *Internus, et verus.* Requiritur nempe, ut contrahens veram habeat voluntatem explicitam, vel implicitam sese obligandi. *Non satis est dantis esse nummos et fieri accipientis, ut obligatio nascatur,* verba sunt legis [3]; *sed etiam hos animo dari et accipi, ut obligatio constituatur* [4]. Et sane: ideo contrahens dicitur *obligari*, quia ipse est qui libere vult talem in se obligationem suscipere; ergo si talis in eo voluntas desit, contractus nullius est roboris [5].

2 *Liber, ac plene deliberatus;* quia secus nemo censetur in se suscipere obligationem *ex genere suo* gravem.

3 *Exterius manifestatus;* talis nempe esse debet, ut consensus unius possit ab alio cognosci, et acceptari. Est enim actus humani commercii; atqui talis esse non potest, nisi *exterius manifestetur.*

Quid (dices) *si contractus juramento firmetur?* — *In nessun*

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1219. 2) Art. 1220.

3) L. 3. ff. de oblig. et act.

4) Nota: dixi *explicitam* vel *implicitam;* quia sufficit, ut quis velit aliquid, cui obligatio ex natura sua inhæreat. Sic v. g. qui judicis officium suscipit, censetur *implicite* velle se obligare ad justas edendas sententias; quia hæc obligatio officio illi inhæret.

5) Excipe casum alicujus contractus onerosi, in quo alter contrahens suam jam partem impleverit; tunc enim tenebor et ego implere meam, tametsi ficte promiserim.

Quid vero (dices) *de eo qui contractus obligationem minime ignorans vult quidem contrahere; sed obligationem in se suscipere recusat?* Iste in *probabiliori* sententia ab omni obligatione immunis censendus est, uti dicunt Sanchez, Salmanticenses, Paludanus etc. contra Lessium, Sotum etc.; apposita enim conditio quæ contractus substantiæ adversatur, contractum ipsum invalidat; quemadmodum conditio, quæ adversatur substantiæ matrimonii, ipsum facit invalidum, licet adsit intentio contrahendi, prout habet Liguorius Noster, *Opus Mor. l. 3 nn. 709 et seqq.*

contratto ancorchè fatto giudizialmente, non si potrà dal notajo od altro pubblico uffiziale far giurare le parti o ricevere il loro giuramento, e ciò facendosi il contratto si avrà per maliziosamente estorto, e come tale sarà nullo e di niun effetto: ita Codex civ. Albertinus [1].

Quid vero (addes) *si adducta sit causa mala, vel nulla sit contractui causa adsignata?* Si causa sit *falsa* vel *illicita*, nulla est conventio, cum deficiat in substantiali — Si vero *nulla* sit expressa, conventio sustinetur; semper enim adesse supponitur ipso jure [2].

Q. 2. *Quænam adversantur consensui in contractibus?* [3]

R. Ex Codice Albertino consensui adversantur: *error*, *dolus*, ac *metus* [4]:

1 *Error* est æstimatio unius pro alio; *errare* enim ex Augustino, *est unum pro alio putare* [5].

2 *Dolus* est astutia, seu calliditas: duplex distinguitur *dolus:* alius *bonus*, et alius *malus* — Primus est *solertia quædam in agendo;* hoc sensu dixit Ulpianus licere contrahentibus in pretio emptionis et venditionis se *naturaliter circumvenire*, nempe intra limites justi pretii — Secundus est *calliditas animi, fallacia, machinatio ad alterum fallendum vel decipiendum adhibita: calliditas* sita est *in tacendo, fallacia in mentiendo, machinatio in faciendo.*

3 *Metus* est trepidatio mentis ob malum imminiens: duo igitur importat; et periculum mali et trepidationem mentis [6].

Q. 3. *An error, dolus malus, ac metus contractum invalideut?*

R. Ad 1: Error vel versatur circa contractus substantiam; *vel* circa ejusdem accidentia; *vel* circa personam, quacum contrahitur.

Si 1, contractus invalidus est; quia error circa contractus substantiam impedit consensum, cum tollat ipsam substantiæ cognitionem.

Si 2, v. g. si emerim equum decennem putans esse quinquennem, valet in opinione *communi* et *probabiliori* contractus, sive *accidentia* illa dent causam contractui sive non; error enim circa accidentia non tollit consensum circa contractus substantiam [7].

Si 3, contractus est nullus, quando qualitas personæ fuit principalis contrahendi causa; tunc enim rei substantiam ingrederetur [8].

1) Art. 1419 2) Art. 1221, et seqq.
3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l. 3 nn. 711 et seqq.* 4) Art. 1196.
5) C. 6. caus. 22. q. 2. 6) De metu vid. plura T. 1 pag. 28.
7) Nec refert, quod eo remoto, contractus non fuisse initus; nam in contractibus non attenditur quod factum fuisset, sed quod factum fuit. Alioquin non sine maxima societatis perturbatione contractus admodum pauci subsisterent. Non tamen dubitandum, teneri deceptorem damna omnia compensare, quæ ex deceptione sua orta sunt.
8) Art. 1197 et seqq. — C. A. civ. §§ 871 et seqq.

R. Ad 2: *Dolus malus* invalidat contractum, quando potest evidenter colligi ipsum totam illius causam fuisse, adeo ut una minime contraxisset, si pars altera dolum non fecisset; non enim tunc liber consensus haberetur. Dolus tamen non præsumitur, sed probandus est 1.

R. Ad 3: Quod ad *vim* sive *metum* pertinet, si ille sit *levis*, contractum non invalidat, neque eum *rescindibilem* facit; quia talis metus non impedit, quominus in contractum *vere* et *libere* consentiatur.

Si vero metus sit *gravis*, distinguendum est: vel metus ille *juste* fuit incussus; vel *injuste*. Si *juste*, contractus est validus, quia nulla intercedit injuria. Si *injuste*, sententia *communissima* et *probabilior* docet *ordinarie loquendo*, talem contractum esse quidem *validum*, sed *rescindibilem* ex parte illius, qui passus est metum.

Est quidem *validus*; quia non invalidatur neque *jure naturæ*, cum metus hic minime tollat *voluntarium simpliciter*; neque *jure positivo*, quia jus præcipit judicibus, ut tales contractus *rescindant*: quod supponit eos esse validos 2.

Est autem *rescindibilis* ex parte illius qui passus est metum, nempe *ratione injuriæ*, quæ metu illi irrogatur.

Diximus *ordinarie loquendo* talem contractum esse validum; quia excipiuntur sequentes contractus, qui celebrati ex metu gravi injuste incusso sunt prorsus invalidi:

1 Matrimonium; 2 contractus dotis, qui in hoc sequitur matrimonii naturam; 3 professio religiosa; 4 electio Prelati; 5 auctoritas tutoris extorta per metum; 6 traditio rerum ecclesiasticarum; 7 jurisdictio ecclesiastica et civilis per metum acquisita; 8 absolutio a censuris; 9 renuntiatio beneficiorum.

Quæ omnia, cum res gravissimæ sint, plenissimam libertatem postulant.

Insuper ex Codice Albertino quoad metum notandum est:

1 Ad illius gravitatem rationem habendam esse ætatis, sexus etc. — 2 nihil referre sive ille a contrahente, sive ab alio incutiatur. Item est si incutiatur ipsi contrahenti, vel uxori, aut marito, aut illius ascendentibus vel descendentibus; — 3 non dari locum rescissioni, si expresse vel implicite metum passus ratum habuerit contractum; vel labi sinat tempus ad illum impugnandum, quod est regulariter decennium 3 a die illius metus cessationis 4.

1) Art. 1203. — C. A. civ. §§ 874, 1295, 1324.

2) L. si mulier ff. de eo quod metus. — Consonat *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1199. — C. A. civ. §§ 870, et seqq.

3) Art. 1395.

4) Art. 1198, et seqq. — C. A. civ. §§ 870, et seqq.

Quid (dices) *de metu reverentiali in contractu?* Metus reverentialis, qui nempe concipitur erga personas reverentia dignas: qualis esse solet v. g. metus filii erga parentes, subditi erga Principem, uxoris erga maritum, Clerici erga Episcopum, contractum non invalidat ex Codice civili Albertino: *il solo timore riverenziale verso il padre, la madre o altri ascendenti, o verso il marito, senza che siasi usata violenza, non basta per annullare il contratto* [1].

Idem in *veriori* sententia dicendum est de *precibus* licet *assiduis*; cum voluntarium non ita infirment. Excipiunt nisi sint instantissimæ et sæpius inculcatæ saltem quoad forum internum, cum tunc videatur intercedere moralis quasi coactio.

Quid autem (quæres) *si contractus per metum, dolum et vim initi sint; suntne ipso jure nulli?* Jus civile semper requirit auctoritatem judicis: *la convenzione contratta per errore, violenza o dolo non è nulla di pien diritto; essa dà luogo soltanto ad agire per la nullità, o per la rescissione nei casi*, e *nei modi ecc.* [2].

Sed quid (inquies) *si res ista ad tertium possessorem transierit, qui sit in bona fide? Communius* poterit adhuc metum injuste passus eam sibi vindicare, quia ex legis adagio: *res semper transit cum vitio suo.* Confirmatur ex leg. 1453 *de eo quod met.* ubi hæc: *in hac actione non quæritur, utrum is qui convenitur, an alius metum fecerit; sufficit enim hoc dicere: metum illatum.*

Nota: etiam *læsio*, quæ in eo consistit, quod in contractibus onerosis æqualitas non servetur, vitiat aliquando contractum [3].

Articulus IV. — EFFECTUS E CONTRACTU PROSILIENS.

Q. 1. *Quinam sunt effectus e contractu prosilientes?*

R. Effectus e contractu valido prosiliens est obligatio, quæ in contractu *bilaterali* utrumque contrahentem afficit; in contractu autem *unilaterali* non afficit, nisi alterutrum.

Hanc obligationem, prout est effectus e contractu prosiliens, definimus: *juris vinculum, quoad aliquid adstringimur* vel *dandum* vel *faciendum* vel *omittendum.* Postulat æquitas, ut præstetur non solum quod in contractu expressum est, sed et omnia quæ naturalis ratio, consuetudo patens, ac certa lex cuique conventioni adscribunt [4].

1) Art. 1201. 2) Art. 1201. — Concordat C. A. civ. §§ 870, 877.
3) *Cod. civ. Albertinus, Art.* 1205. — Vid. dicenda *art. seqq.*
4) Art. 1216, et seqq.

Q. 2. *An obliget contractus initus sine debitis solemnitatibus?*

R. *Solemnitatum* nomine hic habentur conditiones quædam ex legum humanarum præscripto in contractu adhibendæ, v. g. ut fiat coram tot testibus, scriptura etc.

Aliæ sunt *accidentales*, quæ pertinent tantum ad complementum; quæque proinde omissæ actum non invalidant.

Aliæ *substantiales*, quæ censentur pertinere ad substantiam, cum nempe adjunctam habent clausulam *irritantem*, si agatur de jure Ecclesiastico; vel etiam aliquando solum *prohibitivam*, si sermo sit de jure civili, ubi aliquando id irritum, quod prohibitum.

Utrum autem oriatur naturalis obligatio, si istæ omittantur solemnitates, triplex est Theologorum sententia.

Prima cum s. Antonino, Molina, Sa docet obligationem oriri; quia lex humana quamvis neget actionem civilem, non tollit tamen obligationem naturalem, ad quam solus consensus sufficit.

Secunda cum Lessio, Lugo, Salmanticensibus docet nullam e contractu sic inito oriri obligationem; quia leges contractus hujusmodi irritantes fundantur in præsumptione non solum doli, sed etiam periculi. Et ideo potest lex humana funditus tollere obligationem naturalem, quemadmodum Ecclesia nullum declarat et invalidum matrimonium contractum sine Parocho et sine testibus.

Tertia vero cum Cabassutio, Henriquez, Lopez, Sanchez aliisque docet, in his casibus semper esse præferendum possessorem, donec per judicis decretum ad restitutionem non condemnetur. Hæc ultima sententia est *probabilior* et *in praxi omnino tenenda;* nam cum possessio jus certum tribuat possessori, nequit ipse expoliari, nisi *certo* constet de jure alterius 1.

Ergo (dices) ***Princeps non poterit quoad contractus obligare in conscientia, ac de bonis subditorum disponere?***

R. 1: Princeps seu Respublica habet quidem jus de bonis privatorum disponendi; sed hæc dispositio rationabilis sit oportet, id est non ad merum arbitrium, sed sola necessitate boni publici impellente

1) Possessio videlicet jus tribuit insistendi in re possessa, quousque non certo probetur, clausulam civilem irritantem bene obtinere etiam in conscientia: quod certo probari non potest, cum in diversa abeant doctores hac de re.

Quod autem teneamur obtemperare judici, si postea judicet ad normam legis civilis, ideo est quia ejus sententia fundatur in periculo generali fraudum; et etiam quia quisque tenetur parere judici præcipienti, semper ac ejus sententia non est evidenter injusta, ob bonum commune pacis, ut litibus et jurgiis finis imponatur. — *V.* Liguori, *H. Apost. Tr.* x. *n.* 126; *et Op. Mor. l.* 3. *n.* 711, *et* 927.

confecta, ac unicuique civi juxta proprias substantias proportionata [1]. Princeps enim seu respublica non est domina bonorum, sed tutor ut ita dicam, et vindex. Attamen quia non uno modo in eo jure exercendo utitur Princeps, ideo pro casibus particularibus jugis est dubitatio, num scilicet in talis facti specie agatur de validitate, an de licitate tantum.

Sic aliquando de uno in alium *directe* rerum dominium transfert, ut in usufructu legali et inventione.

Aliquando *obligationem solvit*, quam quis jure naturæ contraxisset, ut evenit plerumque in mutuo filiisfamilias dato.

Aliquando tribuit *jus repetendi* quod alteri solutum est; sic minores habent jus repetendi amissum in ludo.

Aliquando *prohibet*, sed non irritat, uti ludos vetitos; sed aliquando *prohibet* et *irritat*, at post sententiam judicis: ut contractus metu ac dolo initos.

Aliquando nulla facta mentione judicis sententiæ et prohibet et irritat et impedit, ne quis rerum suarum dominium transferat *absolute*, vel *relative*. Sic impedit *absolute* omnes a testando quæcumque bona habeant, si nondum 16 annum compleverint. Et si compleverint, eos impedit *relative*, ne scilicet ad hæreditatem certas personas vocent, puta filium adulterinum etc. His positis:

R. 2: Quando certo constat vel ex ipsa lege, vel ex communi doctorum sensu Principem revera ob publicum bonum voluisse transferre rerum dominium de uno in alium, nulla est difficultas. Sic hodie nemo dubitat de validitate præscriptionis, de legitimo jure parentum in usumfructum bonorum filiorumfamilias.

Item si lex tribuat jus irritationis, quin tamen irritet, patet tunc valere contractum quoadusque hic a judice scindatur. Sic si in venditione intervenerit gravis læsio, venditio valida est; quia lex dat quidem jus rescindendi contractum, sed non ipso facto eum scindit.

Idem est ordinarie, si verba legis sint tantum prohibitiva, non irritantia; nam multa facta tenent, quæ tamen fieri prohibentur. Sic lex prohibet conficere testamentum in charta non obsignata (non *bollata*); si tamen id fiat, testamentum tenet [2].

Quod etiam valet, si lex fundata sit in præsumptione alicujus facti,

1) Hoc est dominium illud, quod vocant *eminens*, seu *altum*; quamquam ex Grotio proprie loquendo hoc non tam est *dominium*, quam *jurisdictio*, quia princeps bona, de quibus sic disponit, non sibi possidet. — *V.* Card. Soglia, *Instit. Juris Can. Laureti* 1844. *l.* 3. §§ 65.

2) *R. Edict.* 4 *mart.* 1836.

quod non subsistat; nam præsumptio facti juxta omnes cedit veritati; et ideo lex non obtinet. Sic lex statuit, judicialem depositionem semel factam, semper obtinere contra ipsum deponentem, nec revocari posse; si tamen illa depositio fundata fuerit in falsa alicujus facti suppositione, tunc lex ejus revocationem admittit; quia nempe præsumebatur factum quod non erat [1].

Sed quid (quæres) *si vel ob verba legis, vel ob alius causas de ipsius legis vi adhuc dubitetur?*

Eo in casu dicimus: 1 ex ipsa naturali æquitate resolvendam esse controversiam. Hoc sensu ordinem restitutionis a lege civili præstabilitum tuemur vel in ipso foro interno obligari.

2 Interrogandum esse communem Theologorum sensum: hac ratione defendimus legem deobligantem filiosfamilias a reddendo mutuo etiam in conscientia probabilius tenere.

3 Videndam esse quotidianam timoratorum praxim atque consuetudinem: sic dicimus dona *manualia* valide tribui, etiam non servatis a civili lege præscriptis solemnitatibus, quamvis generatim ipsa lex omnes donationes ita factas videatur prorsus irritare.

4 Si adhuc res non ita clara sit, tunc dicimus omnino potius jus esse jus possessoris: et hoc quidem rationi maxime consentaneum est, ut merito defendit *Bouvier* [2].

Ex quibus omnibus patet, nos non inter se pugnantia loqui, si non unam jugiter resolutionem occurrentibus casibus adsignamus.

Q. 3 *Quotuplex distinguitur obligatio in contractu?*

R. Triplex distinguitur obligatio in contractu: *mere naturalis,* quæ oritur a solo jure naturæ. *Mere civilis,* quæ actionem parit in foro externo ob aliquam præsumptionem, quæ cum non subsistat, non obligat conscientiam. *Mixta,* quæ obligat in utroque foro.

Iterum hæc obligatio multiplex distinguitur:

1 *Simplex,* si nuda sit, et nullo pacto nullave conditione adjecta: quæ proinde statim vim suam exerit.

2 *Ad diem*, quæ nempe, nonnisi certo tempore elapso debetur: hæc non obligationem ipsam, sed illius tantum executionem suspendit. Dies autem præsumitur appositus in favorem debitoris [3].

3 *Alternativa,* quando plures res obligatæ sunt, sed debitor liberatur alterutram solvendo. Electio est debitoris, nisi aliter conventum

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1470.

2) *V.* supra de solemnit. in *testamentis.*

3) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1276-77. — C. A. civ. §§ 902, et seqq.

sit — Hæc porro *simplex* evadit: 1 si una res ex promissis legitima non erat: 2 si ipsarum una perierit etiam culpa debitoris [1].

4 *Solidaria,* quando plures sunt qui debent, vel plures quibus una res debetur. Hoc jus habent *creditores*, quando titulus cuique tribuit jus solutionem poscendi totius crediti, ita ut solutio uni facta debitorem liberet. Hoc onus habent *debitores*, quoties ad unam ac eamdem rem ita devinciuntur, ut unusquisque cogi possit ad solutionem solidariam — Ista tamen obligatio si a lege non obtineat, non præsumitur: unde est in pactum deducenda [2].

5 ***Divisibilis***, vel ***indivisibilis***; si nempe coalescat ex aliqua re, quæ dum traditur, aut ex aliquo facto, quod dum executioni mandatur, dividi potest, vel non. Est v. g. si moriatur debitor, cui sint plures hæredes: si ipse unum tantum obligavit ad solvendum, obligatio *indivisibilis* est; secus debitum erit *divisibile* [3].

6 ***Sub clausula pœnali:*** est cum quis ad firmandam obligationem se adstringit ad aliquid, si eam non servet. Invalida obligatione, est invalida pœna, non vicissim. Pœna a judice temperatur [4].

7 ***Conditionalis*** [5]: conditio est ***accidens quoddam quod contractum suspendit, vel resolvit in incertum aut futurum eventum:*** suspendit donec eveniat, resolvit casu quo contingat vel non contingat.

Conditio alia est *casualis*, quæ a casu pendet. Alia *potestativa*, quæ pendet ab eventu, qui esse potest in potestate alterutrius contrahentis. Alia *mixta*, quæ pendet tum a tertio tum ab una contrahentium parte — Item alia *suspensiva*, quæ pendet ab aliquo futuro vel ignoto. Alia *resolutiva*, quæ solvit obligationem quoties verificatur.

Porro istæ conditiones *vel* sunt de re possibili, *vel* de impossibili — Si 1, tenent; quilibet enim potest se obligare modo quo vult. Imo effectus contractæ obligationis retrotrahitur ad diem quo fuit verificata conditio, licet verificatio adhuc occulta sit partibus [6] — Si 2, *generatim* contractus initi sub conditione *impossibili* tam *de facto*, v. g.

1) Art. 1280, et seqq. — C. A. civ. § 906.

2) Art. 1287, et seqq. — C. A. civ. §§ 888, 893, et seqq.

3) Art. 1307, et seqq. — C. A. civ. §§ 888, 889.

4) Art. 1316, et seqq. — C. A. civ. §§ 909 et seqq., et 1336.

5) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1259. — C. A. civ. §§ 696, et seqq.

6) Hoc tamen notandum est discrimen, nempe quod conditio *suspensiva* nunquam supponitur, sed adstipulanda est; non item *resolutiva*, quando pars altera deficit in suis obligationibus. Insuper res obligata sub conditione suspensiva stat periculo debitoris, qui se non obligavit ad eam tradendam, nisi casu quo conditio adimpleretur. — Art. 1273. — C. A. civ. §§ 1047, et seqq.

si *cœlum manu tetigero;* quam *de jure*, v. g. *si homicidium perpetravero*, nulli sunt et invalidi. Nam uti fert vulgare adagium: *de re impossibili, et illicita nulla est obligatio* [1].

Diximus *generatim;* nam jure positivo conditiones de *impossibili* habentur pro non adjectis: — 1 in ultimis voluntatibus, quia nemo præsumitur in morte nugari; — 2 in matrimoniis, ubi conditiones eorum naturæ adversentur. Hinc Gregorius IX præcepit, *ut conditiones appositæ in matrimonio, si turpes aut impossibiles fuerint, debeant propter ejus favorem, pro non adjectis haberi* [2].

Q. 4. *Si pactum de re turpi initum pars una præstiterit, poteritne alteram obligare ad pretium persolvendum, et illud sibi retinere?*

R. Quoad *meretrices* [3], commune et *certum* est eas posse sibi meretricii pretium petere et retinere, dicente s. Thoma: *cum quis dat meretrici propter fornicationem, mulier potest sibi retinere quod ei datum est; sed si superflue aliquid per dolum aut fraudem extorsisset, tenetur eidem restituere* [4]. Dat enim meretrix usum sui corporis, qui pretio æstimabilis est: unde *licet turpiter faciat, quod sit meretrix; non tamen turpiter accipit, cum sit meretrix* [5].

Agendo autem de aliis *maleficiis*, v. g. pro patrato homicidio, duplex est sententia — Prima *satis probabilis* cum Adriano, Concina, Continuatore Tournely et aliis, negat esse obligationem solvendi pretium, quia peccatum non est vendibile; et si esset, non præstaret mala promissa servari — Secunda vero *probabilior* et *communior* sententia cum Alasia, Antoine, Billuart, Bouvier, Cajetano, Covarruvia, Croix, Lessio, Lugo, Vasquez, Viva etc. docet teneri etiam in hoc casu promittentem ad solvendum, et recipientem e contrario non teneri ad restitutionem [6]. Et sane: in quocumque contractu oneroso lex naturæ dictat, quod cum quis partem suam præstiterit, teneatur et alter implere suam, si licite potest [7].

1) Art. 1263. 2) C. ult. de cond.

3) De *meretricio* quoad peccatum, diximus Tomo I, Tract. IV. disp. 2. cap. 3. art. 1. §. 1.

4) 2. 2. *q*. 30. *a*. 7; et *q*. 62. *a*. 5. 5) L. 4 de cond. ob turp. caus.

6) Alii tertiam addunt sententiam, quæ distinguit inter actionem, quæ abstrahendo a peccato vere pretio digna est, et inter eam quæ hanc abstractionem non patitur; cum peccatum sit ipsa actio substantialis, a qua nullimode potest separari: pretium tribuunt in primo casu, non in secundo. Nos id supponimus. Vid. *Alasia*, de restit.

7) Neque dicas, actionem peccaminosam nullo pretio dignam esse; nam nullo quidem pretio est digna *ut talis*, sed digna est, si consideretur *ut temporaliter* laboriosa, vel ignominiosa, vel periculosa præstanti illam: pretium enim et actio tunc secum una conveniunt saltem in genere *rei temporalis*.

Neque etiam addas, quod ex regula juris *in malis promissis fidem non expedit*

Q. 5. *Quomodo sustinetur, ac probatur obligatio?*

R. Contracta obligatio probatur ex Codice civili Albertino:

1 *Scriptura publica*, vel *privata* juxta diversitatem contractus. Ad scripturam privatam revocantur etiam libri negotiatorum ac tesseræ.

2 *Testium depositione*, quæ tamen non admittitur quoad conventionem 300 libellas excedentem nisi quibusdam in casibus.

3 *Præsumptione*, quæ nihil aliud est, quam consectarium quoddam, quod lex ipsa vel judex deducit a facto notorio ad ignotum.

4 *Partis confessione*: quæ quidem *judicialis* est, vel *extrajudicialis*, prout extra, vel in ipso judicio ipsa emittitur.

5 *Juramento*: juramentum *decisorium* jure deferri potest in qualibet specie controversiæ civilis [1].

Q. 6. *Quomodo contracta obligatio solvitur?*

R. Ex Codice civili Albertino contracta obligatio solvitur:

1 *Solutione* ipsius debiti, uti patet: ad hanc autem revocare solent *cessionem bonorum*.

2 *Novatione*, et evenit quando nova constituitur obligatio, veteri extincta. Esset v. g. si quod tu mihi debes ex empto, paciscamur ut illud ex tunc mutuum habeas.

3 *Remissione libere facta a creditore*: item *compensatione*: item *confusione*, nempe debiti et crediti in eamdem personam reunione.

4 *Rei debitæ interitu*, si nempe agatur de re certa et determinata; quæ tamen absque culpa debitoris interierit.

5 *Actione nullitatis*, vel *rescissione*. Nulla declaratur obligatio, si defecerit in substantialibus. Rescinditur autem, si intervenerit læsio; *gravis* tamen (nisi de minoribus agatur [2]), alioquin vix ullus contractus firmus esset. Unde licet in conscientia semper adsit obligatio corrigendi excessum, ne quis ex alieno locupletetur; attamen si læsio non sit *gravis*, rescissio in judicio non admittitur [3]. Porro actio nullitatis et rescissionis per decem annos durat [4], nisi aliter cautum sit.

Est insuper quoad læsionem notandum, quod si agatur *de minore* non habilitato, ei quoad omnes conventiones rescissio conceditur:

observari; nam hoc verum est ante patrationem criminis, sed posito contractu atque ab altero præstita parte sua, tu teneris jure naturæ ponere tuam — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 711 *et seqq.*, et *H. Ap. Tract.* x. *n.* 123; *Tract.* xiii. n. 68.

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1408, et seqq. — *V.* Ferrero. *Della prova delle obbligazioni, e dei loro pagamenti.*

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1397.

3) Erit gravis læsio sive dimidium justi pretii excedat, et tunc dicitur *enormis*; sive excedat duas tertias partes aut easdem æquet tantummodo, et tunc dicitur *enormissima*.

4) Art. 1395.

nisi *vel* læsio sit casui fortuito adjudicanda; *vel* ipse factus major ratum habuerit contractum; *vel* agatur de illius delicto aut quasi-delicto; *vel* ipse sit negotiator, trapexita aut artifex pro hisce contractibus; *vel* nisi sermo sit de conventionibus matrimonialibus, de immobilium alienatione aut hæreditatis divisione.

Si vero agatur *de majoribus*, hi non restituuntur in integrum causa læsionis, nisi in casibus expressis. Hoc eveniret in venditione immobilium et hæreditatis acceptatione, si læsio sit ultra dimidium [1]; in ipsius hæreditatis divisione, si læsio sit ultra quartum [2].

6 *Conditione actum resolvente:* hæc cum verificatur, rem in pristinum statum remittit, perinde ac si nulla sit inita conventio.

7 Tollitur obligatio *præscriptione* [3], ut omnibus notum est.

Scholium — De conventionum *interpretatione.*

Q. *Quomodo sunt interpretandæ conventiones?*

R. Conventiones sic interpretandæ sunt, ut potius sit attendenda communis contrahentium voluntas, quam verba. Quod si sensum habent ambiguum, interpretari convenit ea ratione, quæ usuvenit in loco, ubi contractus initus est. Unde clausulæ, quæ erant usu exprimendæ, tanquam expressæ habentur, etsi expressæ non sint. In dubio autem conventio accipitur in favorem illius, qui obligationem assumit; quisque enim censetur se minus, quam potest, obligare [4].

CAPUT SECUNDUM

DE CONTRACTIBUS IN SPECIE.

Contractus alii sunt *onerosi*, nempe 1 emptio-venditio, et ibi erit de permutatione; 2 locatio et conductio; 3 emphytheusis, census vitalitius, pignus et hypotheca; 4 cambium et transactio; 5 societas.

Alii sunt *gratuiti*, nempe 1 mutuum, ubi erit de usura; 2 donatio, ubi erit de dote et promissione; 3 depositum, sequestrum, fidejussio, commodatum, precarium et mandatum.

Alii denique sunt *aleatorii*, nempe assecuratio, sponsio et ludus.

1) Art. 1679, 997. 2) Art. 1109.

3) Art. 1324, et seqq. — C. A. civ. §§ 1376, 1412, 1438, 1444, et seqq.

De *cessione bonorum*, de *remissione*, ac *compensatione* erit Tract. De *Restit.* De *præscriptione* autem jam supra actum est; cetera patent.

4) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1247, et seqq. — C. A. civ. §§ 6, 914, 916.

Articulus I. — DE EMPTIONE ET VENDITIONE [1]

Q. *Quænam hujus contractus origo, et quomodo definitur?*

R. Res primum inter homines permutabantur; sed magna, quæ passim occurrebat difficultas permutationis, in causa fuit cur nummus inventus fuerit, qui res omnes repræsentaret [2]: inde orta est *emptio-venditio*, quæ solet communiter definiri: *contractus bonæ fidei, quo merx determinata datur vel danda convenitur pro pretio determinato.* Ex Codice Albertino *est conventio, qua quis se obligat ad rem aliquam tradendam, alter vero ad ejus pretium solvendum* [3].

Ex quibus deducitur concurrere ad contractum hunc: *consensum, mercem determinatam, pretium* item *determinatum.*

Nonne (dices) *requiritur etiam traditio rei ex parte venditoris, et traditio pretii ex parte emptoris?* Ex Albertino Codice emptio-venditio perficitur, etsi desit illa traditio: *essa* (vendita) *è perfetta fra le parti, e la proprietà si acquista di diritto dal compratore riguardo al venditore al momento, che siasi convenuto nelle forme volute dalla legge sulla cosa e sul prezzo, quantunque non sia seguita ancora la tradizione della cosa, nè sia pagato il prezzo* [4]. Ideo in definitione dictum est: *merx determinata datur vel danda convenitur.*

§ I. — *De Consensu.*

Q. 1. *An consensus in venditione sit de necessitate?*

R. Cum tota vis obligationis in contractu a voluntate proficiscatur,

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 793 *et seqq.*; et *H. Apost. Tr.* x. *nn.* 165 *et seqq.*

2) Jam a sæculo quæstio est inter Jurisconsultos et Æconomistas. I primi, scrive l'Pagnini, *non conoscono altro valore* (nelle monete) *fuori di quello arbitrario imposto loro nominalmente dalla pubblica autorità senza riguardo alla sostanza, ed alla bontà intrinseca delle medesime. — Saggio sul giusto prezzo delle cose* p. 2. Hinc Theodosius, Cod. l. 9. t. 23 in lege. *Quicumque*, ait: *pecunias nulli emere omnino fas erit, nec vetitas contrahere; quia in usu publico constitutas pretium oportet esse, non mercem.*

Æconomistæ moderni e contrario, si paucos cum Jenuensi excipias, docent, *che il metallo ridotto a moneta è vero corpo e merce effettiva, e non semplice rappresentante, equipollente, o surrogato delle cose fungibili; e che presenta perciò non un solo ente immaginario, ma sibbene una vera e reale compensazione del valore delle cose utili, e necessarie all' umana vita:* Ita Carli, *Delle monete.*

Hæc quæstio eo tendit, utrum nempe sit habenda etiam ratio valoris intrinseci pecuniæ, an vero tantum illius quod repræsentat.

3) Art. 1588. — C. A. civ. § 1053.

4) Art. 1589, 1595. — C. A. civ. §§ 996, 1053.

patet necessitas consensus ad venditionis valorem. Unde si quando quis ad rem suam alienandam cogitur causa publicæ utilitatis, adhuc supponitur consensus, rationabilis videlicet; nam quisque tenetur pro viribus publico bono concurrere, uti etiam præscribit lex [1].

Q. 2. *An consensus satis sit in venditione ad dominium transferendum?*

R. Jure Romano contractus emptionis et venditionis solo consensu perficitur; sed dominium rei in contractum deductæ non transit ad emptorem, nisi facta traditione, et pretio ab emptore soluto vel oblato; aut saltem præstito pignore, aut data fidejussione vel fide de illo — Jure tamen civili Albertino emptio-venditio perficitur, ac rei dominium transit etiam sine traditione rei, et solutione pretii [2].

Q. 3. *An ad contractum consensus innotescere debeat scriptura?*

R. Si agitur de rebus *immobilibus* Albertina lege scriptura seu publicum instrumentum ita est necessarium, ut si omittatur, nullus sit omnis emptionis, et venditionis contractus.

Si vero agitur de *mobilibus*, non requiritur scriptura, nisi de ea interponenda contrahentibus ipsis placuerit. Excipe nisi agatur de bonis publice venditis valorem 300 libellarum excedentibus [3].

Sed quorum (dices) *expensis erunt scriptura, et ceteri actus, qui ipsam sequuntur?*

Nisi aliter conventum sit, venditionis expensæ pertinent ad emptorem. Sane ipsius interesse debet habere documenta suæ acquisitionis. Consentit jus Albertinum: *le spese degli atti e le altre accessorie alla vendita sono a carico del compratore, salve le particolari convenzioni* [4].

Quid (addes) *si non agatur nisi de promissione venditionis, non vero de venditione ipsa?*

Si promissio venditionis facta est absque ulla arrhæ traditione (vulgo *caparra*), tunc ea æquiparatur venditioni ipsi, ubi tam de re quam de pretio adsit reciprocus partium consensus; et eidem subjacet formæ extrinsecæ, cui subiicitur ipsa venditio.

Si vero venditionis promissio est cum arrhæ traditione, quælibet pars poterit resilire a contractu, dummodo quæ dedit arrham eam amittat; quæ vero recepit, eamdem restituat in duplum [5].

1) *Cod. civ. Albertinus*, art. 441, et seqq. ubi hoc onus imponitur; et *Lit. Patent.* 6 *Apr.* 1839, ubi regulæ adsignantur. — C. A. civ. § 365.

2) Art. 1509, 1595. — C. A. civ. §§ 996, 1053.

3) Art. 1112. 4) Art. 1600.

5) *Cod. civ Albertinus*, Art. 1595, 1596. — C. A. civ. §§ 936, 938, 910.

Q. 4. *Quinam possunt inire contractum emptionis-venditionis?*

R. Possunt ii omnes inire contractum emptionis-venditionis qui non vetantur a lege. Vetantur autem a lege:

1 *Conjuges* inter se, paucis casibus exceptis; — 2 *tutores, curatores, ascendens emancipator* quoad bona minoris emancipati; — 3 *administratores communitatum, officiales publici, magistratus, judices, janitores, notarii, advocati*, et *procuratores* cum illis, quibuscum actionem vel relationem habent, sub pœna nullitatis [1].

§ II. — *De merce.*

Q. 1. *Quænam sunt obligationes venditoris?*

R. Duæ sunt præcipuæ venditoris obligationes:

1ª Est rem tradendi tempore ac loco convento, et in eo statu, quo res se habuit in ipsa venditione unacum omnibus suis accessionibus; nam statim emptoris facta fuit.

2ª Est emptorem indemnem servandi, *tum* ab evictione [2], si nempe a tertio res ipsa vendita vindicetur; *tum* a servitutibus, si iisdem deberet subiici; *tum* a vitiis occultis, si inde illius valor notabiliter minuatur: id enim vel ipsa ratio postulat, ut æqualitas servetur [3].

Q. 2. *Quænam res cadunt sub emptionem, et venditione?*

R. Cadere possunt sub emptione et venditione res omnes, quæ sunt in humano commercio; eum propterea æstimentur. Intellige tamen si id leges peculiares minime vetent. Sic vetatur:

1 Emptio-venditio *rei alienæ:* quod si emptor ignoraverit rem emptam esse alienam, potest repetere a venditore non solum pretium solutum, sed etiam damnorum compensationem, atque usuras [4].

2 Emptio-venditio *jurium successionis* alicujus personæ adhuc viventis, etiamsi ista consentiat [5].

3 Vetatur emptio-venditio rei, quæ *jam perierit:* si pars tantum perierit, in arbitrium erit emptoris vel resilire a contractu vel sibi expostulare partem superstitem, æstimato ejusdem pretio [6].

4 Emptio-venditio earum rerum, quæ *noxiæ* esse possunt. Hinc *illicita est per se loquendo* venditio rei, qua emptor prævidetur *certe*

1) *Cod. civilis Albertinus*, Art 1603, et seqq.

2) Evictio est *deturbatio juridica emptoris a possessione rei, quam emit:* v. g. Titius vendit vineam Cajo: Sempronius probat vineam esse suam; et ideo judex decernit illam esse Sempronio reddendam, eum res clamet ad dominum.

3) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1609, et seqq. — C. A. civ. §§ 425, et seqq.

4) Art 1706. — C. A. civ. § 923.

5) Art 1607. — C. A. civ. § 879.

6) Art. 1608. — C. A civ. §§ 1064, 880, 907.

abusurus; nam lex charitatis est, ut nemini occasio præbeatur peccandi. Et hoc maxime si res ex sui natura ac forma ad malum usum sit determinata, uti idolum [1]. — Hinc in *Codice Albertino pœnali* sub pœna, *vel* mulctæ pecuniariæ, *vel* carceris, *vel* reclusionis juxta circumstantias prohibetur venena conficere, retinere ac vendere iis, quibus a lege permissum non est [2].

Diximus 1 *illicita est:* valide enim vendi potest; cum etiam res nociva ratione substantiæ sit pretio æstimabilis; 2 *per se loquendo:* justa enim extante causa, etiam licite venditur; nam ex una parte hæc traditio est tantum occasio, ex altera cooperatio materialis non est prohibita, si gravis ac legitima causa sit; — 3 *certo abusurus;* in dubio enim nemo præsumitur velle rebus male uti, alioquin nulla ferme res vendi posset, cum nulla sit, qua homo non possit abuti.

Notandum hic, *Ecclesiæ bonorum,* quæ tempore publicæ perturbationis invalide alienata sunt, utpote sine Pontificis consensu [3], Pium VII Bulla *Ubi primum* anno 1817, venditionem confirmasse etiam pro foro interno ad bonum pacis ac fidelium tranquillitatem; modo tamen id contigerit juxta leges tunc vigentes.

Quod vero pertinet ad *onera pia* ipsis bonis adnexa, utrum teneantur acquisitores ad ea, s. Pœnitentiaria 20 martii anno 1818 de expressa Pontificis auctoritate Episcopo Bouvier respondit, dumtaxat *hortandos esse* [4].

1 S. Thom. 2. 2. q. 169. a. 2.

2) Art. 419, et seqq. — C. A. pœn. p. 2. SS 115, et seqq. — *V.* Lyonnet.

3) *V. La restituzione dei beni Ecclesiastici necessaria* ecc. Roma 1824.

4) Hic operæ pretium putamus afferre declarationem nuperrime datam a s. Pœnitentiaria, uti videre est in lib. *Amico Cattol. Mil.* Vol. 10 pag. 360:

« N. N. Confessarius Diœcesis Mediolanensis, videns viros pios æque ac doctos in diversam abire sententiam circa licitam retentionem bonorom ecclesiasticorum, quæ sub fine præteriti sæculi ac sub initio præsentis a Gubernio laico usurpata fueruut, ac postmodum alienata (sunt enim qui docent, exceptis iis bonis quæ a Gubernio laico post Concordatum italicum occupata fuere, cetera posse tuta conscientia retineri; et sunt qui varias afferunt distinctiones: adeo ut alii omnem hujusmodi acquisitionem illegitimam, nec adhuc in nullo Concordato sancitam tradant): humiliter quærit, utrum possint tuta conscientia retineri:

1° Bona ecclesiastica, quæ a Gubernio laico in Longobardia usurpata fuere et alienata, ante primam Gallorum invasionem factam anno 1796.

2° Bona ecclesiastica, quæ ante dictam invasionem occupata quidem, sed nondum alienata, in potestatem Gubernii Gallici devenerunt, ac deinde alienata ante vel post Concordatum italicum.

3° Bona ecclesiastica quæ a Gubernio gallico ante italicum Concordatum anni 1803 usurpata fuerunt, ac deinceps ante vel post ipsum Concordatum alienata.

4° Demum bona ecclesiastica post ipsum italicum Concordatum de novo usurpata.

Q. 3. *An vita hominis possit constituere objectum emptionis?*

R. Homo non potest esse venalis, hoc sensu, quasi nempe transferre possit in alium jus suæ vitæ ac necis; hoc enim jus est solius Dei. Poterit tamen vendere usum suæ vitæ ac membrorum, cum usus vitæ et membrorum bene cadat sub alterius dominio.

Hinc si res in se ipsa spectetur, et debitis intervenientibus conditionibus, commercium Nigrorum etsi lugendum, non tamen jure naturæ primario illicitum dicunt. Conditiones sunt, ait Bouvier: 1 ut justo titulo nigritæ libertate sua priventur; 2 ut humano modo tractentur; 3 ut in contractu non sit fraus. — Quæ tamen conditiones cum fere nunquam reperiantur, ideo merito in praxi uti illicitum et detestabile commercium illud habetur. Atque ideo merito Pontifices complures illud expresse damnarunt. Præstant inter eos Paulus III, Urbanus VIII, Benedictus XIV, Pius VII, et nostra etiam ætate gloriosæ memoriæ Pontifex Gregorius XVI, qui Apostolicis Literis 3 dec. anno 1839 hoc commercium aperte reprobavit, illud declarans *Christiano nomine prorsus indignum;* et simul districte prohibuit, *ne quis Ecclesiasticus aut laicus illud.... veluti licitum sub quovis obtutu aut quæsito colore tueri, aut aliter publice vel privatim* docere *præsumat* [1].

Q. 4. *An merx subjaci debeat ponderi, numero, et mensuræ?*

R. Contractus vel fit de merce in corpore, vulgo *in massa*, v. g. si vendatur totum frumentum in fundo existens; *vel* non fit in corpore.

Si 1, contractus valet etiam ante pondus, numerum atque mensuram. Si 2, contractus non absolvitur, nisi absolutis pondere, numero et mensura. Excipitur merx illa, cujus ante emptionem solet fieri, et haberi aliqua degustatio, vulgo *assaggio*, uti v. g. vinum et oleum; de hac enim sic deposuit lex civilis: *riguardo al vino,*

Sacra Pœnitentiaria, mature perpensis expositis, Oratori respondet, alienationes bonorum Ecclesiasticorum in ditione vulgo *Regno italico* a Gallico Gubernio factas, Apostolica postmodum Auctoritate sanatas fuisse; ac propterea ipsa Sacra Pœnitentiaria declarat licere iis, qui bona eadem acquisiverint (modo illorum alienatio fuerit omnino consentanea legibus, quæ obtinebant quo tempore alienatio ipsa perfecta est), tamquam propria et in suum dominium ac potestatem translata habere, deque iis libere disponere. Verum Sacra eadem Pœnitentiaria ipsos hujusmodi bonorum possessores ad se recurrentes hortari ac vehementer obsecrare solet, ut pro ea pietate ac religione qua catholicum quemque flagrare decet, pia onera, si quæ bonis illis inhærebant, adimplere non negligant — In reliquis autem recurrendum est in casibus particularibus.

Datum Romæ in Sacra Pœnitentiaria, die 7 julii 1845 ».

1) *V.* Cattolico, *Giornale Lugano,* Vol. 17. — Biot, *Su l'abolizione della schiavitù antica in Occidente,* Mil. 1841 — Roberti, *Lettera sopra il trattamento de' negri.*

all'olio ed alle altre cose, delle quali si usa di fare l'assaggio prima della compra, non vi è contratto di vendita, finchè il compratore non le ha assaggiate ed approvate [1].

Q. 5. *Quid si res duobus in solidum sit vendita?*

R. Si res vendita nondum tradita est, ei tradi debet, qui prius emit: et alteri remanet actio contra venditorem ratione *injuriæ* vel *damni; qui enim prior est tempore, potior est jure.*

Si vero res vendita jam est tradita, en Codicis Albertini verba: „ *la cosa che taluno si è obbligato con atti successivi di dare o di consegnare a due persone, è puramente* mobile, *quella fra di esse, cui ne fu dato il possesso reale, sarà all'altra preferita, e ne resterà proprietaria, ancorchè il suo titolo sia posteriore di data, purchè il possesso sia di* buona fede [2].

Q. 6. *Quid si venditor infimo pretio vendat rem suam, verum ejusdem valorem ignorans, licetne eam emere?*

R. Licet utique eamdem emere, quia contractus iste est vera venditio; nam ex *una* parte emptor juste emit solvendo infimum pretium, quod adhuc justum est: ex *alia* non videmus in eo obligationem monendi venditorem de ignorato valore, cum nullo modo eum *positive* decipiat aut cogat ad vendendum; et quod venditor rei suæ valorem ignoret, *per accidens* est.

Quid vero (dices) *si res nullum habeant pretium determinatum in humano commercio, uti gemmæ quædam, aves indicæ, veteres picturæ, statuæ, libri rari, et similia? vendine tanti poterunt quanti quis sibi voluerit?*

Affirmant Serra, Sotus, aliiquæ; quia cum res non sint taxatæ, illud pretium dicendum est justum, quod venditorem inter et emptorem fuerit conventum. Sed nos *probabilius* id negamus cum Bouvier [3], Lessio, Lugo, Tournely etc.; nam in omni re æqualitas

1) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1591, et seqq. 2) Art. 1232.

3) « Attamen (ait hic *auctor*) in his sicut et in aliis venditionibus, quando ex utraque parte bona existat fides, communiter pœnitentes non sunt inquietandi, nisi ex aliquo et fundato indicio appareat veram extitisse injustitiam: v. g. quotidie veteres libri in se optimi vili pretio venduntur; si essent novi licet non meliores, quadruplo pluris venderentur; nemo suspicatur aliquam ibi esse injustitiam, quia sic inter homines receptum est. *Ita Billuart......*

« Qui res minoris pretii in se asportant in regiones ubi maximo æstimantur pretio, v. g., cultellos vel specula ad Indos, eos pretio ibi recepto vendere possunt: quia pretium hujusmodi objectorum communi hominum ibi commorantium æstimatione determinatur; hoc vero pretium excedere injustum esset.

« Qui inter res communes invenit rem quam scientia privata novit pretiosam, v. g.,

semper servanda est arbitrio prudentum, neque privatorum esse debet pretium verum taxare 1.

Q. 7. *Quid de vitio, quod contingit in merce?*

R. Vitium in merce vel est circa *substantiam*, ut si vendatur stamnum pro argento: vel circa *quantitatem*, ut si dentur quinque pro octò: vel circa *qualitatem*, ut si vendatur vinum aqua commixtum pro vino puro.

Si 1, venditio nulla est, cum tota tunc deficiat illius materia. Si 2 et 3, valida est, modo *et* tale vitium non impediat, quominus adhuc res emptori sit conveniens 2; *et* de pretio subtrahatur quantum oportet: ita Angelicus 3. Ac merito; secus vix ulla negotiatio subsisteret 4.

Sed ex *Codice civili Albertino* emptor potest *vel* rescindere contractum, *vel* petere compensationem, si vitium tale sit, ut, eo cognito, non contraxisset. Venditor vero si vitia non ignoraverit, tenetur de

herbam medicinalem inter herbas communes, titam cum ceteris vili pretio emere potest, si sit in loco ubi valor iste a nemine æstimatur; et etiam probabilius, licet in eodem loco plures rei valorem æstimare valeant, quia ex usu et destinatione res illa censetur amisisse pretium et honorem: sic in praxi apprehendunt omnes. Ita multi Theologi; *Billuart, Deus, Vernier*, etc. contra *Collet* ».

1, L. 63. ff. de leg. Falc. — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 807, 808.

2) « Hinc patet (ait *Bouvier*) eos ad restitutionem teneri, qui guttam hydrargyri in aures equi infundunt, ut generosus appareat. Qui in sacci summitate melius triticum, in dolii extremitate majores pisces reponunt, ut sic emptores decipiant. Qui angulum et tenebras quærunt, ne mercium suarum detegatur vitium. Qui lanam aut avenam aspergunt aqua, ut majoris sit ponderis. Qui pannum adustum pro bono, domum ruinosam pro firma vendunt, etc. ».

3) 2. 2. q. 77. a. 2.

4) « Hinc qui vinum (iterum *Bouvier*) minus exquisitum eis præbent, qui vinum magis exquisitum velient, contra justitiam non peccant, si illis non noceat, nec inutile sit ad finem propter quem illud quærunt, modo pretium sufficienter imminuant; secus si vinum istud ad medicinam peteretur, vel ut diu conservaretur.

« Pariter qui vino aquam miscent, peccant contra bonam fidem et adversus societatem, quæ tales admixtiones detestatur: peccant etiam contra legem civilem, quæ hujusmodi falsificatores pœnis plectendos decernit... Peccant insuper contra justitiam et ad restitutionem tenentur, si vinum aqua sic admixtum emptori noceat, vel notabiliter illi minus sit utile, aut quamvis non minus utile, si pretium non minuant; non licet enim aquam pro vino vendere. Denique peccant contra charitatem, et etiam contra justitiam, si efficiunt ut emptor nimio pretio gravatus, alios gravet, et deceptus alios decipiat.

« Fieri potest, ut res vitiata minoris sit valoris respectu quorumdam hominum, non vero respectu aliorum; tunc his secundum totum valorem vendi potest absque revelatione vitii. Sic bos, qui propter aliquem defectum ad arandum est inhabilis, vendi potest, sine revelatione vitii et absque imminutione pretii, lanio aut mercatori, qui ad lanium eum præparabit ».

damnis [1]: imo eidem in illo casu pœna constituta est tum carceris, tum mulctæ pecuniariæ, prout videre est in *Codice pœnali Albertino* [2].

Nonne (dices) *tenetur venditor rei vitium aperire?*

R. 1: Si vitium sit circa *substantiam*, utique tenetur venditor illud aperire, cum tunc afficiat ipsam venditionis naturam — Item est, si vitium sit circa *quantitatem*; esset enim damnosa deceptio. Si tamen ob injustam taxam vel injustum monopolium quis non possit consequi justum pretium dando totam quantitatem; tunc non est improbabile, uti dicunt Lugo, Lessius, Palaus, Salas, Salmanticenses et Sporer, vendentem posse uti mensura tantum manca, quantum ad pretium justum, infimum tamen perveniat; ratio est, quia tunc iste injustam vexationem juste redimit [3].

R. 2: Si vero vitium sit circa *qualitatem*, distinguendum est: *vel* vitium illud patens est et manifestum; *vel* occultum et latens.

Si 1, venditor non tenetur vitium aperire ex *communi* sententia; tunc enim emptor illud sibi imputet: neque venditor tenetur manifestare quod omnibus manifestum est. Consonat Albertinus Codex [4]. Excipe in foro saltem interno: — 1 si venditori constet de emptoris ignorantia, si v. g. esset puer, vel fœmina rerum prorsus ignara; tunc enim tenetur in conscientia vitium aperire, vel damnum compensare; — 2 si qualitas transierit in substantiam, uti si emptor *expresse* declaret, se velle rem *talis* qualitatis, et *non talis:* vinum v. g. vetus, non recens.

Si 2, tenetur profecto venditor vitium aperire casu, quo illud ita noxium emptori futurum esset, ut usus rei non amplius sit ei conveniens; alioquin illum deciperet, et injustitiam patraret.

At si vitium non ita noxium futurum est, tunc si rogetur ab emptore de illo vitio occulto in specie, v. g. de ætate equi vendendi, tenetur utique responsum dare pro veritate rei; *tum* quia mendacium semper est illicitum: *tum* quia emptor jus habet, ut sibi de quæsita rei qualitate vere et recte respondeatur. Verum si non rogetur ab emptore, non tenetur vitium illud aperire; alioquin fere nulli fierent contractus. Oportet tamen, ut venditor tantum *subtrahat quantum oportet de pretio*, uti loquitur Angelicus.

Quid vero (dices) *si venditor protestetur, se nolle rationem dare de quocumque rei suæ defectu?*

1) Art. 1651-52. — C. A. civ. § 932.

2) Art. 404, 405. — C. A. pœn. p. 2. §§ 156, et seqq.

3) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. 186.

4) Art. 1649. — C. A. civ. §§ 413, 928.

Videtur tunc ad nihil teneri venditorem; quia per hujusmodi protestationem emptori factam videtur omnem a se labem injustitiæ repellere; et emptor satis apparet admonitus, ut sibi consulat. Hinc merito Tamburini 1 approbat consuetudinem, quæ alicubi viget præsertim in nundinis magnis, ut ita vendantur animalia, etiamsi vitia sint occultissima; ad tollendas enim lites atque ad bonum commune promovendum hoc satis cohonestatur a consuetudine, dummodo (quod caute præ oculis habendum) res ultra pretium justum saltem supremum minime vendatur, habita ratione illius vitii occulti — Hæc conventio probatur etiam a Codice Albertino quoad ea vitia, quæ ignota fuerunt ipsi venditori [2].

Q. 8. *Cuinam perit res vendita ante illius traditionem, vel ante habitam fidem de pretio?*

R. Cum distinctione: res vendita, sed non tradita aut non habita fide de pretio, vel est indeterminata saltem quoad mensuram, ut siquis emerit decem modios tritici ex granario, tres oves ex grege; *vel* est determinata, ut siquis emerit hanc domum, hoc dolium vini.

Si 1, res perit venditori; nam in his rebus venditio perfecta non habetur, nisi re adnumerata, admensa et appensa.

Si 2, perit emptori; quia res in individuo determinata et ad corpus vendita illico perficitur: unde perit domino suo (est tamen venditoris probare casum fortuitum). Excipe 1 si aliter conventum sit; nam *contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur;* 2 si venditor sit in mora culpabili; nam *mora sua cuilibet est nociva* [3].

Poteritne (quæres) *venditor mercem retinere, donec sibi fuerit persolutum pretium?* Potest si non concesserit moram ad solvendum; nam sic tuetur suam indemnitatem. Imo licet moram concesserit, ex civili lege adhuc potest illam retinere, si emptor evaserit obæratus aut decoctus, ita ut pretium periclitetur, nisi cautio tribuatur [4].

Q. 9. *Ad quemnam pertineant fructus rei venditæ ante illius traditionem, vel ante habitam fidem de pretio?*

R. Sententia *communis* et *verior* docet fructus rei venditæ ante habitam fidem de pretio vel ante illius traditionem spectare ad emptorem; tum quia cui debetur res, debentur etiam fructus rei tanquam accessorii; tum quia æquum est, ut ad emptorem spectet commodum fructuum, ad quem spectat rei periculum. Id congruit etiam cum dispositione Codicis Albertini: *dal giorno della stessa*

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 823.

2) Art. 1650 — C. A civ. § 928.

3) Art. 1591, et seqq.

4) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1619, 1620 — C. A. civ. §§ 1052, 1062.

vendita tutti i frutti spettano al compratore [1]. Neque dicas iniquum videri, quod emptor recipiat fructus et venditor nequeat pretio frui; nam satis iste compensatur per translationem periculi rei in ipsum emptorem.

Triplex tamen casus excluditur, et est:

1 Quando ex mora solvendi venditor patiatur aliquod damnum; etenim certe emptor tenetur utrumque compensare.

2 Quando venditor non intendat ratam habere venditionem ipsam, nisi postquam pretium solutum revera sit; tunc enim tam periculum rei quam commodum fructuum ad ipsum venditorem pertinent.

3 Quando aliter conventum sit; quia *commune est* et *probabilius*, quod venditor juste potest dominium directum transferre in emptorem, et reservare sibi dominium utile, ut fructus percipere valeat quoad pretium persolvatur, ut docent Bonacina, Filliucius, Molina, Sanchez aliique; nam tunc non exigit fructus ratione dilatæ solutionis, sed ratione ipsius venditionis hoc pacto initæ. Hoc tamen in casu si prædium pereat, vel fiat deterius, non posset venditor exigere id, quod ratione fructuum eidem emptor promiserit.

Q. 10. *Cujus est res empta pecunia aliena?*

R. Res empta pecunia aliena pertinet ad emptorem, modo illam emerit nomine proprio. Sic enim in *jure communi* expresse cautum est: *si ex ea pecunia quam deposueras, is apud quem collata fuerat, sibi possessiones comparaverit, ipsique traditæ sunt.... ab eo invito in te transferre injuriosum est* [2]. — Excipe tamen eadem lege, si pecunia sit *vel* Ecclesiæ, *vel* minoris, *vel* etiam militis; quia tunc ex privilegio res adquiritur illis.

§ III. — *De Pretio* [3]

Q. 1. *Quænam sunt obligationes emptoris?*

R. Duæ sunt præcipuæ emptoris obligationes:

1ª Est ut pretium solvat eo loco ac tempore, quo res est ipsi tradenda, nisi aliud pactum sit, vel nisi a possessione rei molestari timeat, et venditor cautionem non præstiterit.

2ª Est ut solvat pretii usuras, si hæc fuerit conventio, vel si res vendita et tradita fructus producat, vel si pretii solutio jam indicta sit [4].

Q. 2. *Quid est pretium justum, et quotuplex?*

1) Art. 1621 — C. A. civ. § 1050.

2) *Cod. de rei vindic. l. si eo.*

3) *V.* Pavone, *Spicilegio*, §§ 1, *etc.* ubi plurima ad praxim spectantia resolvit.

4) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1657, et seqq. — C. A civ. §§ 1052, 1062.

R. Pretium *justum* dicitur illud, *quod rei venalis valorem adæquat.* Duplex est: aliud *legitimum* vel *legale*, quod taxatur a lege vel a Magistratu. Aliud *vulgare*, seu *naturale*, quod spectatis circumstantiis, peritorum judicio determinatur.

Legitimum situm est in *indivisibili*, ita ut non liceat plus accipere, quam per legem fuerit statutum, et restitutionis urgeat obligatio, siquid ultra pretium illud exigatur: talis est v. g. venditio salis.

Vulgare patitur latitudinem, cum *communiter* peritorum judicium in unum convenire non soleat. Triplex idcirco distinguitur: *summum*, *infimum* et *medium*. *Summum* est supra quod a prudentibus æstimari non solet. *Infimum*, infra quod intelligentes non solent judicare. *Medium* stat inter *summum* et *infimum*.

Hæc autem regula *communiter* adsignari solet in determinatione pretii: ut res *vilior* minorem, *pretiosior* vero majorem habeat latitudinem. Unde vinum v. g. quod valet 5, potest vendi 6, vel 4: res autem pretiosa, quæ valet 100, potest vendi 95 vel 105. Imo si res *rarius* soleat comparari, admittit latitudinem maximam: v. g. domus, quæ elapso anno vendita fuit 1500, hoc anno vendi potest 2500 [1].

Q. 3. *An sit contra justitiam aliquid vendere supra pretium legitimum, vel supra pretium vulgare?*

R. *Affirmative:* est contra justitiam rem vendere supra pretium legitimum, item et supra pretium summum. Ratio est, quia si pretium excedat valorem rei, vel e converso si res excedat pretium, tollitur profecto justitiæ æqualitas. Hinc ajebat Apostolus: *ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotiis fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de his omnibus* [2]. Hinc quamvis *in foro externo* non invalidetur venditio, nisi deceptio sit *ultra dimidium* justi pretii; *in foro* tamen *interno* etiam deceptio *infra dimidium* obligat ad restitutionem.

Sed quid (dices) *si venditio supra pretium legitimum, vel vulgare bona fide contigerit; vel si utrique contrahentes valorem rei prorsus ignorantes sese mutuo commiserint sorti in contrahendo?*

In primo casu, id est si id contigerit bona fide, decipiens tenetur id saltem restituere, in quo factus est ditior; ne ditescat de alienis.

In secundo autem casu, nempe si mutuo consenserint contrahentes, valet contractus, etsi postea detegatur deceptio; quia censetur uterque sibi invicem voluisse excessum concedere.

1) Ubi notandum, pretium non tam æstimari secundum rei dignitatem, quam secundum illius usum in commercio; alioquin musca, quæ est animal sensibile, majoris esset pretii, quam una gemma, quæ est inanimata. 2) Thess. 4.

Q. 4. *Quandonam liceat rem carioris vendere, quam valeat?*

R. Rem carioris vendere quam valeat licet tribus in casibus:

1 Quando venditori causa venditionis obveniat damnum emergens, vel lucrum cessans (modo tamen emptor admoneatur, ut possit si velit, rem illam sibi diversimode comparare); nulla enim ratione tenetur incommodum illud in re sua venditor sustinere. Aliunde alter acceptando contractum, jam satis consentit. Hoc valet, etsi res sit a Principe taxata; quia taxa respicit rem tantum secundum se.

2 Quando adest peculiaris et insignis mercium bonitas, v. g. si sint omnino novæ et singulares, puta aves aut flores peregrini, monumenta antiqua, numismata etc.; quia et legislator et commune hominum judicium non solet considerare, nisi merces ordinarias.

3 Quando ex venditione rei sit obventura molestia aliqua peculiaris ob peculiarem affectum erga rem ipsam. Hic tamen distinguendum: *vel* affectus iste est in venditore; *vel* est in emptore.

Si 1, licet rem carioris vendere, ut *communiter* et *verius* dicunt; quia privatio rei, erga quam dominus est *specialiter* affectus, v. g. si eam accepisset a Principe vel a majoribus suis, pretio æstimabilis est [1]. — Si 2, non licet; nemo videlicet vendere potest quod suum non est; atqui in hypothesi affectio illa peculiaris est in emptore, non in venditore; ergo iste non potest eam vendere.

Q. 5. *An pretium vulgare augeri possit, et decrescere?*

R. Ad 1: Potest pretium *vulgare* augeri:

1 *Ratione penuriæ* seu *caritatis mercium*, et *pluralitatis emptorum;* quia merces eo in casu pluris solent communiter æstimari.

2 *Ratione modi,* quo merces venduntur, si tamen pretium non sit taxatum. Sic qui res minutim et in parva quantitate vendunt, hoc ipso possunt aliquando carioris vendere; quia majores debent labores, curas atque expensas effundere ad merces eas conservandas. Hoc modo excusant caupones et stabularios, qui fœnum, avenam, paleas carioris vendunt, quam alii.

3 *Ratione temporis,* quo pretium tradendum est: sic certum est rem posse carioris vendi, si pretium tradendum sit tempore, quo res ipsa pluris est valitura, modo a venditore ad illud usque tempus servanda fuisset; alioquin damnum emergeret venditori.

4 *Ratione periculi* in pretio exigendo. Hoc licet non omnes

1) Neque dicas, affectum hujusmodi non ferre emptori peculiare aliquod commodum; quia si hoc valeret, neque ob damnum emergens et lucrum cessans posset res pluris vendi; nihil enim commodi vel utilitatis emptori venit ex venditoris damno emergenti atque lucro cessante.

admittant, *satis* tamen *communiter* ac *probabilius* defendunt alii [1]; nam tali periculo se exponere, si revera adest, est pretio æstimabile. Sane quod periculo expositum est, minoris æstimatur a prudentibus [2].

R. Ad 2: Poterit pretium decrescere:

1 *Ratione copiæ mercium* et *paucitatis emptorum;* quia merces eo minoris æstimantur, quo communiores, et a paucioribus appetuntur.

2 *Ratione modi,* quo res venditur: sic emptor potest minoris emere, eo quod multa *simul* emat; quia tunc venditorem liberat a multis curis, et expeditum reddit ad nova alia sibimet comparanda.

3 *Ratione temporis,* quo res tradenda est: sic poterit vilioris emi, si tradenda sit tempore, quo minoris valebit; nam tunc res per se incipit esse utilis emptori.

Q. 6. *An liceat minoris emere merces ultroneas?*

R. Affirmative: in *communi* et *veriori* sententia licet minoris emere merces ultroneas; quia quando merces ultro offeruntur, ut plurimum adest parvus emptorum numerus, ut merito docent Concina et Roncaglia cum aliis — *Probabilius* autem Cajetanus, Filliucius, Mazzota et Sporer censent rem istam vilescere pro tertia parte.

Sed quid (dices) *si merces fiant ultroneæ ob solam paupertatem vendentis?* Busembaum, Vasquez et alii tradunt, illas adhuc minoris emi licite posse; quia (inquiunt) res ultronea de se, et natura sua pretio decrescit in communi hominum æstimatione; inopia autem vendentis non potest efficere, ut pretium immutetur.

Sed Salmanticenses et Tournely cum aliis id negant; quia charitati et justitiæ adversari videtur rem vilioris emere a paupere, qui vendit necessitate coactus, nisi ematur in solam gratiam venditoris ipsius, ita ut alias non emeretur. Hæc sententia est *æquior,* et *omnino suadenda;* sed prima non videtur carere *probabilitate,* si spectetur ratio, ac de rebus agatur quæ non ita facile venduntur [3].

Q. 7. *Quid dicendum de illis, qui mendaciis atque perjuriis alios inducunt ad merces carioris emendas?*

R. Qui mendaciis et perjuriis inducunt ad merces carioris emendas peccant non solum peccato *mendacii* et *perjurii,* sed et peccato *injustitiæ;* quilibet nempe jus habet, ne fraude inducatur ad carioris emendum [4].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 765, 810. 2) *V.* dic. de usuris § 3.

3) Neque in eo casu quidpiam officit, quod emptor re illa indigeret, quia id esset *per accidens;* at casus non mutat pretium rerum. Caute tamen tenendum est, quod cum alter tibi vendit coactus a necessitate, et tu non emis in solam gratiam ejus, facile potes peccare emendo pretio tam vili, si nempe etiam tui commodi rationem non habeas.

4) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 805.

Duo tamen hic sunt advertenda:

1 Regulariter fidem non haberi venditorum mendaciis ac perjuriis, cum nemo ignoret eorum dicteria non esse, nisi quædam stratagemata ad emptores facilius alliciendos. Unde nisi certo constet emptorem mendaciis venditoris credidisse et ideo majoris emisse, venditor qui illis utitur, peccat quidem saltem venialiter mentiendo, et graviter perjurando, sed non tenetur ad restitutionem.

2 Esse contra justitiam pacisci cum emptore de pretio *infimo*, ac postea pretium *summum* recipere occulte minuendo pondus, vel mensuram: quia esto quod illud non excedat latitudinem justi; at celebrato contractu, pondus, mensura ac pretium ita remanent determinata, ut nullam amplius patiantur variationem. Pactum enim ita finitum fuit acceptatumque, ut *commune* ac *certum est* cum Croix, Layman, Lugo, Medina, Navarro, Sporer, Soto etc. [1].

Q. 8. *An pretio currenti vendi possint merces, quas ex notitia peculiari dominus certo scit, mox valituras esse multo minoris?*

R. Affirmant *communiter* Antoine, Billuart, Collet, Lessius, Sylvius cum d. Thoma, qui habet: *venditor, qui vendit rem secundum pretium quod invenit, non videtur contra justitiam facere, si quod futurum est non exponat* [2]. Ratio est, quod non est inspiciendus valor mercis futurus; sed præsens, qui non pendet a notitia particulari, bene vero ab hominum æstimatione communi.

Eadem de causa fas erit cuilibet emere merces pretio currenti, etiamsi certo sciat contra omnem dominorum expectationem brevi pretium augendum fore, uti patet exemplo Joseph in Ægypto [3].

Imo potest etiam quis in emendo adhibere illas pecuniæ species, quas privatim scit brevi esse prohibendas, modo absint (quod semper intelligendum) mendacia, vis et fraudes.

Sed (dices) *nonne tunc saltem contra charitatem peccabitur?* R. Adhuc negative *generatim loquendo*; nam quilibet consulit rebus suis, etsi per accidens alteri damnum obveniat.

Diximus *generatim loquendo*, quia excipitur: — 1 si tali venditione emptor reduceretur ad gravem necessitatem; sicut enim charitas præcipit, ut subveniamus graviter indigenti, sic vetat ne in paupertatem per nos redigatur, ut nobis divitias comparemus; — 2 si is posset mercem vendere pluribus et vendat uni: vel cum posset vendere alicui, qui statim iterum venderet rem consumpturis, venderet alteri rem servaturo usque ad tempus diminutionis pretii.

1) *V.* P. Pavone, *Spicilegio canonico, morale, ecc.* §§ 6, *et seqq.*

2) 2. 2. q. 77. a. 3.

3) Gen. 41.

An in his quoque casibus peccatum contra charitatem sit semper *grave*, merito dubitatur; quia charitas non vetat, ne quis consulat sibi utendo jure suo, etsi alteri damnum inde *per accidens* obveniat.

§ IV. — *De quibusdam venditionis speciebus*

Venditionis species expendimus in praxi maxime occurrentes. Et sunt 1 venditio *ad creditum;* 2 venditio *per proxenetas;* 3 venditio *cum pacto;* 4 venditio *sub hasta;* 5 *monopolium.*

Q. 1. *An liceat merces carioris vendere ad creditum, quam numerata pecunia?*

R. Non licet merces carioris vendere præcise ob dilatam solutionem; esset enim pluris facere pecuniam numeratam numeranda quod damnavit Innocentius XI; et veri mutui rationem haberet [1].

Sed quæstio est, an id licitum sit titulo communis æstimationis, sive spectata consuetudine — Alii negant cum Garcia, Medina et Navarro; quia hoc semper est mutuum virtuale; ideo ejus vi aliquid exigere usura est — Alii *probabiliter* affirmant cum Lessio, Lugo, Salmanticensibus, Sanchez, Soto, Palao et Victoria; quia communis hominum æstimatio auget pretium illud, cum tunc plures soleant emptores concurrere; at communis æstimatio ipsa est quæ taxat pretium.

Eadem de causa dicunt licere rem *minoris emere,* numerata pecunia, non quia anticipatur solutio, sed ex communi existimatione; nam tunc pauci sunt emptores, multi venditores. Et ita apud mercatores nunc passim obtinere contendunt [2].

Quid (quæres) *est sentiendum de crediti ipsius venditione?* Credita vel chirographa, quæ dicuntur etiam *jura incorporea,* vendi possunt, quamvis non adsit consensus debitoris; nam quilibet potest pacisci de eo, quod suum est [3].

Quanti vero credita emi possint, fatentur omnes *credita incerta* et *periculosa* emi posse minoris, habita ratione periculi, laboris et difficultatis, quæ in solutione eorum exigenda haberi solent; quia credita hæc in communi æstimatione valent revera minoris [4].

Sed non ita res est, quando agitur de *creditis liquidis,* ut vocant, *certis et tutis* — Alii volunt cum Anacleto, Azorio, Bellarmino, Bernardino Senensi, Cajetano, Navarro, Sanchez et Tournely *probabiliter*

1) Ita Angelicus, 2. 2. q. 78. a. 2. — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 811.

2) Quidquid sit, concludamus cum *Bouvier:* « mercatores sic agentes inquietandos non esse arbitror, propter rationes superius expositas, et quia in dubio prudentia non sinit conscientias sic turbari ».

3) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1691, et seqq.

4) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 829.

etiam hæc emi posse pretio minori, quam infimo; quia non emitur pecunia, sed emitur actio ad illam. Ideo justum censetur pretium quod communiter negotiatores pro talibus chirographis persolvere solent — Alii ex adverso negant cum s. Thoma, Croix, Layman, Lessio, Sylvio, Sporer et Viva; quia actio ad creditum certum, liquidum et tutum, quin adsit periculum, vel difficultas occurrat in eo exigendo, tanti valet quanti valet ipsa pecunia debita.

Hæc secunda sententia est quidem *suadenda* uti *communior* et *tutior;* sed prima tam ob auctoritatem Doctorum illam propugnantium, quam ob rationem cui innititur, non *videtur rejicienda* ut *improbabilis.* Sane *in praxi* credita hujusmodi semper revera æstimantur minoris, quam ipsa pecunia numerata; quia vix unquam libera sunt a periculo exactionis et sumptibus, vel saltem a molestiis atque incommodis non paucis [1].

Q. 2. *An ille, cui traditur res vendenda pretio designato, possit sibi retinere excessum, quem forte traxerit?*

R. Cum distinctione: *vel* res vendenda tradita est a domino suo famulo; *vel* proxenetæ, qui a republica deputatur ad aliorum negotia gerenda, stipendio ipsi a partibus tribuendo.

Si 1, certum est eumdem minime posse excessum illum sibimet retinere, quia famulus jam tenetur domini sui negotia utiliter agere, et bonum procurare — Si 2, sententia iterum negans vera nobis apparet, et *in praxi omnino tenenda;* nam assignatio pretii facta a domino communiter intelligitur, ne *infra* pretium illud venditio sequatur, non autem ne *supra;* ideoque excessus pertinet semper ad dominum.

Excipe: 1 cum res per propriam ejusdem industriam non debitam melioris conditionis evaserit, et ob id pluris vendi queat.

2 Cum expressum vel tacitum pactum cum domino intercesserit: hoc præsumitur, quando dominus nullum venditori stipendium adsignaverit pro ejus labore.

3 Cum adhibita communi diligentia, et pretio majori non invento, rem sibimet emat et postea vendat pluris; quia tunc venderet rem propriam, non alienam. Caveatur tamen fraus, atque illusio.

Quid vero (dices) *de sartoribus, qui pannum pro aliis emunt?*

R. Si sartor fideliter negotium domini gerat minoris mercem emendo,

1) « Dico tamen (ait s. Alphonsus, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 179) excipienda esse chirographa quæ vulgo nuncupantur *fides crediti;* pro quibus nullum morale periculum adest: modo ob distantiam, incommodo aut periculo sibi non esset exactio propter eum, qui ad exigendum mittendus est ».

et ex alia parte mercator aliquid ei donaverit vere *gratis*, quia officinam suam frequentat, vel ut eum alliciat ad ipsam frequentandam *licite* potest sibi retinere donatum; nam tunc diminutio pretii vere fieret in ejus gratia. Ita Filliucius, Tournely, et alii [1].

Sed caute hic procedendum, ne justitia lædatur; nam mercatores potius simulant se sartoribus quidquam donare, cum tamen si dominus ipse officinam adiret, pro eodem pretio rem obtineret [2].

Q. 3. *An liceat rem vendere cum pacto, ut emptor teneatur iterum venditori eam cedere, si hic eam repetat?* [3]

R. Venditio cum pacto redimendi ea est, qua venditor facultatem sibi reservat rem suam repetendi sub conditione, quod pretium ejus restituat, sumptus solvat, aliaque damna resarciat. Hæc jure naturæ licita est, si ratio habeatur gravaminis, quod imponitur, cum tunc servetur æqualitas. Imo in ipsa veteri lege hæc præcipiebatur [4].

Ne tamen diu incerta maneant dominia, Codex Albertinus retractum conventionalem pro omnibus admittit tantum ad quinquennium. Quod tempus adhuc ad annum potest prorogari a tribunali: quo elapso, emptor fit irrevocabilis proprietarius rei [5]. Hic tamen notandum:

1 Hanc conventionem non admitti in beneficium emptoris; quamvis, jure naturæ spectato ac remoto fœnerationis periculo, *probabilius* hoc quoque liceat, cum solo consensu pacta per se firmentur.

2 Pro immobilibus non amplius admitti pactum *commissorium*, seu conventionem, vi cujus nisi emptor intra certum tempus pretium solvat, res sit commissa seu inempta [6].

Q. 4. *Quid est contractus moatra, et an licitus?*

R. Contractus *moatra* (sic dictus ab hyspanis, ab italis autem *stocco*, a pedemontanis *carrozzino*) ille est, quo quis mercem a te emit majori pretio ad creditum cum pacto explicito vel implicito, ut tibi eamdem retrovendat pretio minori, et numerata pecunia. V. g. Titius emit a Sempronio tot frumenti mensuras pro centum nummis credito conventis, addito tamen pacto, ut illico eas sibi revendat pro nonaginta nummis actu numeratis.

Talem contractum dicimus esse prorsus illicitum, quia usuram palliatam includit; venditor enim dat 90, ut statim recipiat 100, sicque imponitur emptori onus vendendi vili pretio absque ulla compensatione. Hinc Innocentius XI damnavit hanc n. 40 propositionem:

1) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *n.* 826.
2) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr. ult. n.* 34.
3) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *n.* 812.
4) Lev. 25.
5) Art. 1664, et seqq. — C. A. civ. §§ 1067, et seqq.
6) Art. 1661.

contractus moatra *licitus est etiam respectu ejusdem personæ et cum contractu retrovenditionis prævie inito cum intentione lucri.*

In talem contractum videtur animadvertisse etiam *Codex Albertinus pœnalis: saranno considerati come illeciti i contratti di compra e vendita di mercanzie fatti con qualsivoglia persona eziandio maggior d'età, quando risulti che le mercanzie vendute a credito sono ritornate alle mani del venditore o de' mediatori, o saranno state per mezzo di questi distratte a minore prezzo della compra, o si saranno stimate nel venderle a prezzo non giusto, e sarà stata sborsata qualche somma di danaro al compratore.* Pœna autem datur per mulctam pecuniariam a 100 ad 2000 libellas, et etiam per carcerem, si intervenerit fraus dolus vel seductio [1].

Si tamen res sine prævio pacto retrovendatur etiam minoris et eidem venditori, modo absit omnis usurarius animus, contractus *de se* licitus erit; quia nulla esset conventio, quæ læderet æquitatem [2].

Q. 5. *An liceat merces sub hasta quolibet pretio vendere et emere?*

R. Venditio sub hasta (vulgo *incanto*) est quæ fit voce præconis, et in qua uniuscujusque licitatio sub datis regulis admittitur, ac ultimo licitanti res adscribitur.

Hæc venditio licita est, *si absit fraus;* nam tam ementes, quam vendentes in pari conditione constituuntur lucri et damni. Eam probat etiam *Codex Albertinus;* imo aliquando eam præscribit [3] — Res autem, quæ sic exponuntur, possunt quanti carius vendi et quanti vilius emi [4]; quia tunc potestas publica vel communis æstimatio adprobat pro justo pretium illud, quod publice emptorum concursu probatur [5].

Diximus *si absit fraus*, quæ esse potest tam ex parte venditoris, si immittat fictos licitantes, quam ex parte emptoris, si alios dolo impediat a licitatione; læderetur enim libertas. Quod valet etiam de proxenetis, si ex industria mercem exponant, cum pauci sunt emptores, ut sic amicis faveant. Hac de re fraudes punit *Codex pœnalis Albertinus* [6].

Verum inspecto modo, quo licitationes fieri solent, non tam facile est damnandus venditor, qui per se vel per alios licitaretur; *tum* quia emptores jam de hoc suspicantur, ideoque possunt sibi providere, *tum* quia adhuc libertas remanet licitandi.

Sicut neque illico damnandus est emptor, qui alios rogat ne licitentur; sic enim non aufertur libertas.

1) Art. 518, et seqq.
2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 813.
3) Art. 1691, et seqq.
4) L. 2. C. de rest. vend.
5) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 808.
6) Art. 415, et seqq.

Imo non immerito (ait *Bouvier*) aliqui docent, neque peccare duos vel plures amicos, qui secum una conveniunt, ut unus eorum tantum licitetur, modo cum aliis tale quoque non ineant pactum. Tunc enim hæc habenda esset uti quædam commercii societas, cujus membra utique contra se non licitantur.

Q. 6. *Quid est monopolium, et an liceat?* [1]

R. Ad 1: Monopolium idem est ac *venditio unius;* ducitur enim a græca voce *monopola*, quæ indicat *venditorem unicum*. Duplex autem distinguitur monopolium:

Aliud *publicum*, quod privilegium est a Principe concessum uni vel pluribus, ut soli quasdam merces vendere possint.

Aliud *privatum*, quod privata auctoritate inducitur, quodque ordinarie *monopolii* nomine solet intelligi, et definitur: *machinatio, qua unus vel plures ex industria efficiunt, ut soli quasdam merces vendant vel emant, statuto ab iisdem pretio.*

R. Ad 2: Monopolium *publicum* jure admittitur; cum illud sit a legitima auctoritate ad commercii prosperitatem, ad industriæ incrementum, atque in laboris præmium constitutum.

Ad *privatum* vero quod spectat, illud tribus præcipue modis contingere potest: *vel* mercator impedit quominus aliæ merces advehantur, ut solus ipse suas vendat supra pretium: *vel* emit merces omnes, ut deinde solus revendat; *vel* cum aliis conspirat, ut nemo ipsorum vendat merces minoris.

Si 1, certe monopolium est, et contra justitiam; cum sit contra libertatem commercii, in reipublicæ damnum, atque extraneorum.

Si 2, *communis* et *vera* sententia tenet pariter esse contra justitiam; nam talis emptor in causa est, cur pretium injuste augeatur: quare tenetur ceteris emptoribus, ac reipublicæ restituere juxta prudentum judicium. Excipe: 1 nisi res emerit, quæ non sint ad sustentationem necessariæ, uti gemmæ; nullus enim tunc damnificatur. Excipe 2 *probabiliter*, si non venderet, nisi pretio summo; nam adhuc justum est [2].

Si 3, peccant contra justitiam omnes conspirantes ad vendendum ultra pretium summum (idem est, si conspirarent cum aliis, ut nemo ipsorum merces emat, nisi infra pretium infimum); quia privatim commutarent communem ac legitimam pretii taxationem.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 814, *et seqq.* — Item *Homo Ap. Tractat.* x. *nn.* 183, *et seqq.* — Pavone, *Spicilegio etc.* §§ 16, *et seqq.*

2) Verum utrum saltem tunc contra charitatem peccet, *alii* affirmant, cum charitas obliget ad præcavendum proximi damnum; negant *alii*, cum ipse prosequatur jus suum.

At si conspirent ad vendendum pretio rigoroso, etsi *probabiliter* contra *justitiam* non peccent, si non conspirent vi (prout tuentur Billuart, Lessius, Lugo et Sylvius, aliique multi contra multos: nam cum pretium illud justum sit, nemini damnum irrogant illud exigendo); peccant tamen contra charitatem; hæc enim etiamsi non te obliget ad vendendum infra pretium summum, utique videtur obligare ad non dissuadendum aliis, ut non vendant pretio mitiori [1]. Unde merito hæc conspiratio sub pœna carceris ac mulctæ prohibita est in *Codice pœnali Albertino* [2].

§ V. — *De rescissione venditionis*

Q. *Quomodo solvitur emptio-venditio?*

R. Emptio-venditio ex lege generatim iis solvitur modis, quibus ceteræ conventiones. Speciatim vero emptio-venditio solvitur, *vel* mutuo contrahentium consensu, *vel* ipso jure, *vel* sententia judicis.

1 *Mutuo consensu:* sive nempe contrahentes de novo conveniant, sive antea de rescissione pactum posuerint [3]; *per quas enim causas res nascitur, per easdem dissolvitur* [4].

2 *Ipso jure:* quod tunc locum habet (et quidem in utilitatem solius venditoris, ac circa res venales, vulgo *derrate*, aliasque res mobiles), quando emptor tempore præfinito non se obtulerit ad rem recipiendam; vel si obtulit se, non tamen pretium solvit quod debet [5].

3 *Judicis sententia:* quam quidem, justa interveniente causa, tum venditor, tum emptor invocare utiliter potest.

Ac primo venditor *læsionis* causa (licet huic beneficio renuntiaverit) scissionem petere potest in judicio: — 1 si agatur de immobilibus quoad majores (quoad minores etiam de mobilibus): neque res illæ venditæ sint hasta publica, judicis auctoritate; — 2 si læsio sit ultra dimidium; — 3 si intra quinquennium scissionem petat. Emptor tamen poterit rem sic emptam sibi retinere, soluto pretio justo [6].

Secundo emptor poterit rescissionem contractus urgere: — 1 si venditor mercem non tradat tempore debito; — 2 si immobile excedat vigesimam partem quantitatis in contractum deductæ, si tamen

1) Hic ad rem maxime faciunt, neque satis divitibus ac mercatoribus hæc verba Proverbiorum c. 11. repetuntur: *alii dividunt propria, et ditiores fiunt; alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. Anima quæ benedicit, impinguabitur; et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis; benedictio autem super caput vendentium.*

2) Art. 401, et seqq.

3) *V.* dicta supra § 4. q. 3.

4) Art. 1664. — C. A. civ. § 1070.

5) Art. 1662.

6) Art. 1679, et seqq. — C. A. civ. §§ 1060, 934, 935.

intra annum rescissio petatur; — 3 in casu *evictionis*, licet una tantum rei pars evicta sit, — 4 si agatur de fundo servitutibus onusto, quæ declaratæ non fuerint, neque sint apparentes; — 5 si res vitiosa sit, modo tamen vitium non sit parvi momenti, neque de re agatur judicialiter vendita: ac modo *actio redhibitoria* [1] fuerit proposita intra dies 40 a traditione, si sermo sit de animalibus; vel intra tres menses, si de rebus mobilibus agatur [2].

Scholium — De permutatione

Q. *Quid est permutatio?*

R. Permutatio est *contractus, quo partes contrahentes rem aliquam sibi vicissim dant ad aliam habendam.*

Hæc ex Codice Albertino iisdem legibus regitur, quibus venditio, cum hisce tamen aniadversionibus ejusdem Codicis:

1 *Se uno dei permutanti ha già ricevuta la cosa datagli in cambio, e provi in seguito che l'altro contraente non è proprietario della stessa cosa, non può essere costretto a consegnare quella, che egli ha promesso in contraccambio; ma solamente a restituire la cosa ricevuta.*

2 *Il permutante, il quale ha sofferta l'evizione della cosa ricevuta in permuta, può a suo arbitrio domandare il risarcimento dei danni ed interessi, o ripetere la sua cosa.*

3 *La rescissione per causa di lesione non ha luogo nel contratto di permuta. Se però siasi convenuta a carico di uno dei permutanti una rifatta in danaro che superi il valore dell'immobile da lui dato in permuta, tale contratto si considera come una vendita, e la lesione potrà perciò essere proposta da colui che ha ricevuta la rifatta* [3].

Articulus II. — DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE [4]

Q. 1. *Quid de contractu locationis-conductionis?*

R. Locatio-conductio est *contractus, quo quis, constituto pretio, se obligat vel ad concedendum alteri ad certum tempus alicujus rei usum, vel ad aliquam operam illiberalem pro ipso præstandam, pacta mercede.* Diximus *illiberalem*; opera enim liberalia artis,

1) Actio *redhibitoria* est jus petendi in judicio rescissionem.

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1617, et seqq. — A. C. civ. §§ 902, et seqq.

3) Art. 1708, et seqq. — C. A. civ. §§ 1045, et seqq.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 857, *et seqq.*

scientiæque a mercedis ac locationis nomine abhorrent, et pro iis, quod tribuitur, *stipendii* et *honorarii* nomine appellari amat. Qui rem vel operam confert dicitur *locator;* qui ea fruitur, *conductor.*

Substantialia locationis consistunt in re usu non consumptibili, ac in mercede. — Non est autem de necessitate, ut ea fiat publica scriptura nisi agatur de locatione immobilium ultra novennium 1.

Ex allata definitione patet, duplicem esse locationis speciem: unam *rerum,* alteram *operum.* Item duæ hæ species in alias distinguuntur.

Quoad res enim si locatur domus, dicitur *dare a pigione, a nolo;* et qui eam conducit, appellatur *inquilino.* Si locatur ager ruralis, ut alter eo fruatur, dicitur *colonia, affittanza;* et qui eum conducit, *colono affittuario.* Si ager locatur, ut cum domino dividantur fructus, dicitur *massarizio, colonia parziaria;* et qui conducit, *mezzajuolo, massaro, colono parziario.*

Quoad operas vero si quis se obligat ad alicui famulandum, vel ad res aut personas transferendas, dicitur *prestazione d'opera.* Si quis operas aliquas perficiendas suscipiat, dicitur *appalto, cottimo, o a prezzo fatto.* Tandem si quis pecudes custodiendas suscipiat dicitur *soccida.* Tres ultimæ locationis species suis reguntur legibus 2.

Q. 2. *Quænam sunt obligationes locatoris in genere?*

R. Obligationes locatoris in genere sola vi contractus, alia nempe conventione seclusa, sunt sequentes:

1 Rem tradere aperiendo vitium, si quod sit rei locatæ, v. g. si domus sit ruinosa.

2 Solvere expensas extraordinarias ad rei locatæ conservationem necessarias, v. g. servare tectum domus locatæ, publica tributa persolvere; nisi aliter sit consuetudo.

3 Rei locatæ formam non immutare. Quod si, urgente causa, reparari contingat, conductor id pati debet, quin pretium conductionis imminuatur, si non ultra 20 dies labor producatur.

4 Conductorem tueri, ut re pacifice fruatur. Sed hæc tantum respiciunt locationem rerum ac bonorum rusticorum 3.

Q. 3. *Quodnam tempus pro locatione determinatum est?*

R. Si agitur de locatione *operum,* statutum est lege civili ut nemo possit se obligare, nisi ad tempus aut ad determinatum opus.

Si vero agitur de locatione *rerum,* tunc si quæstio est de locatione

1) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1412, 1722.

2) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1714, et seqq. — C. A. civ. § 1090.

3) *Cod. civ. Albert,,* Art. 1727. — C. A. civ. § 1096.

mobilium, nullum in lege tempus constitutum est, ideoque ipsi contrahentium arbitrio relinquitur.

Quid (dices) *si agatur de immobilium locatione?* R. Si agatur de bonis prorsus *incultis* atque silvestribus, quæ locantur cum pacto, ut ad debitam culturam redigantur, locatio fieri potest etiam ad annos centum, non ultra. Si vero agatur de bonis jam *cultis*, locatio fieri non potest ultra annos 30.

Verum adhuc limita: — 1 domum, quæ potest locari ad vitam inquilini, et etiam ad biennium post ejus mortem; — 2 bona minorum, quæ ultra novennium non debent locari absque speciali concessione [1].

Sed (quæres) *an successor possit ante completum terminum conductorem expellere?*

Vel agitur de successore *universali*, uti est v. g. hæres universalis, vel agitur de *particulari*, uti est v. g. legatarius aut emptor.

Si 1, non potest successor ille conductorem expellere; quia quisque censetur stipulasse pro se et suis. — Si 2, jure potest diversa ratione, nisi locatio per scripturam facta sit. Conductor autem habet in eo casu actionem *pro interesse* contra locatorem aut ejus hæredes. Insuper moneri debet tempore a consuetudine determinato, si agatur *de domo;* si vero *de bonis rusticis*, saltem uno anno ante [2].

Notandum tamen, *minores*, *beneficiatos*, et *uxores* haberi tanquam successores *universales;* ideoque *primos* stare debere locationibus sui curatoris, *alios* sui prædecessoris, et *postremas* sui mariti.

Q. 4. *Quænam sunt obligationes conductoris?*

R. Obligationes conductoris sunt sequentes generatim:

1 Ne utatur re locata, nisi ad usum in contractu expressum, atque ut bonus paterfamilias; neque eam deserat ante elapsum terminum.

2 Ut solvat statutam pensionem statutis temporis periodis. Poterit tamen pretium imminuere, *si* res ex parte destruatur, *si* illius reparationes ultra 20 dies perduraverint, *si* molestias circa rem ipsam patiatur. Item *si* medietas saltem fructuum fundi rustici casu perierit, modo tamen locatio non sit ad plures annos; quia tunc compensatio fit in præcedentibus vel subsequentibus.

3 Ut faciat expensas ordinarias ac parvas, ut sic rem eo statu, quo recepit, restituat: poterit autem conductor rem sublocare, nisi expresse id ipsi prohibitum sit [3].

1) Art. 1719, et seqq.
2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1755. — C. A. civ. § 1120.
3) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1755, 1756, et seqq. — C. A. civ. § 1098.

Hæc quoad locationes *rerum*; quoad *operum* vero locationem, conductor eas exequi debet modo ac tempore præfinito [1].

Q. 5. *An qui locavit operam suam alicui pro itinere aliquo suscipiendo, possit mercedem integram accipere etiam a secundo, si etiam a secundo mittatur?*

R. Non est difficultas, ait Concina, quoad aurigas, quod etiam a secundo integram mercedem accipere possint, ob receptam consuetudinem.

De nuntiis vero, qui a duobus mittuntur, opinatur æquum esse, ut ipsi dimidiam tantum mercedem exigant a secundo conductore; quod videtur *satis probabile*. Ceterum adhuc *satis probabile* est (uti docet Lessius cum *communi*) ipsis quoque licere integram mercedem a duobus accipere; nam semper verum est, quod opus suum præstant duobus, ac quod se obligant ex justitia erga duos. Sicut ergo si deficerent, duobus obligarentur restituere; ita æquitas postulat, ut si non deficiant, a duobus accipiant [2].

Q. 6. *Quandonam locatio-conductio solvitur?*

R. Locatio-conductio rerum solvitur:

1 Si res totaliter perit: perit autem locatori, cum ipse dominus sit, modo conductor non sit in culpa.

2 Elapso tempore præfinito; si vero contractus scriptura sit initus, nec elapso tempore conductor rejiciatur, habetur repetita locatio, sed usque ad tempus, quo perduraret, si absque scriptura fuisset inita.

3 Partium *tum instantia*, si nempe compars in suis deficiat obligationibus, aut res fiat inutilis; *tum voluntate*, nam *unumquodque eodem modo dissolvitur, quo colligatum fuit*. Non tamen alienatione rei locatæ, si authentica vel certa locationis scriptura habeatur, nisi aliter conventum sit. Sicuti nec morte conductoris vel locatoris [3].

Hæc de locatione *rerum*; quod vero ad *operum* locationem pertinet, ea conductoris morte resolvitur [4].

Articulus III. — DE CENSU, EMPHYTEUSI, VITALITIO, PIGNORE ET HYPOTHECA.

Q. 1. *Quid est census, et quotuplex?* [5].

R. Ad 1: *Census* sic dicitur a *censeo*, quia cives eorumque bona

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1233.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 862 — Non tamen ipsi per se possent integram mercedem exigere et a mittente et ab eo, ad quem ipsi mittuntur, ut patet.

3) Art. 1730, 1744, et seqq. — C. A. civ. §§ 1117, 1113, et seqq.

4) Art. 1818. — C. A. civ. § 1162.

5) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *nn.* 839, *et seqq.*

recensebantur seu describebantur, ut data proportione tributa solverent. Hinc census *modo* sumitur pro annua pensione solvenda; *modo* pro jure eam exigendi; *modo* pro contractu, quo tale jus adquiritur. Et hoc sensu hic a nobis acceptus definitur: *contractus, quo quis obtinet jus pensionem annuam percipiendi ex re vel persona aliena frugifera.*

Dicitur: 1 *quo quis obtinet jus:* unde census non consistit in pensione, quæ solvitur; sed in jure eam percipiendi. Hæc autem pensio potest esse tam pecuniaria, quam fructuaria [1].

2 *Ex re vel persona,* quia hoc jus non tantum fundari potest in re alterius, v. g. domo; sed etiam in persona, si hæc fructifera sit, id est si aliquid lucrari valeat ex officio, labore etc.: ita ut in his, quæ ipse lucratur, aliqua pensio annuatim percipi possit. Qui jus illud emit, dicitur *censualista, emptor,* vel *creditor:* qui vero pensionem solvit, dicitur *censuarius, venditor,* vel *debitor.* Ipsa autem pensio dicitur *canon,* vel *reditus;* quia quotannis redit et redditur.

R. Ad 2: Census in genere spectatus alius est *reservativus,* alius vero *consignativus,* seu *constitutivus.*

Primus est contractus, quo censualista plenum rei suæ dominium censuario cedit, reservata sibi ex ea re annua pensione, quæ quidem dicitur *rendita fondiaria.* Nullum est dubium de illius honestate; nihil enim impedit, quominus quis rei suæ proprietatem cedat, reservato jure ad partem fructuum. Et hoc legitur fecisse Joseph [2].

Secundus est contractus, quo censualista jus emit ad annuam illam pensionem, mediante solutione pecuniæ. Dicitur *consignativus,* quia censuarius hoc jus consignat censualistæ (et appellatur *rendita semplice*) — Qui triplex distinguitur: 1 *realis, personalis,* et *mixtus;* 2 *redimibilis,* et *irredimibilis;* 3 *temporarius,* ac *perpetuus.*

1 Census *realis* est qui in re frugifera constituitur; *personalis* est quo pensio percipitur ex industria alienæ personæ; *mixtus* qui constat de utroque — *Realis* immediate afficit rem, ideoque perit, re pereunte; sicuti, re ad alium transeunte, transit et census — *Personalis* immediate et unice afficit personam: unde ipsa pereunte, census perit — *Mixtus* simul afficit rem et personam; nempe ille est, qui in personam censuarii et in ejus bona simul constituitur, ita ut re pereunte, persona maneat obligata, et creditor jus suum integrum servet. Et sic ordinarie creantur census.

2 Census *redimibilis* est qui redimi potest arbitrio censualistæ, vel censuarii, vel utriusque — E contrario *irredimibilis* est qui a

1) *Cod. civ. Albert.,* Art. 1938. — C. A. civ. SS 1422, et seqq. 2) Gen. 47.

neutra parte extingui potest. Codex Albertinus censum *irredimibilem* non admittit [1]; imo ante definitum tempus in ipso censu redimibili debitor cogi potest ad censum redimendum hisce in casibus: *il debitore di un' annua rendita, oltre a' casi che fossero previsti nel contratto, può essere costretto al riscatto della medesima: — 1 se dopo una legittima interpellazione non avrà pagata la rendita per il corso di due anni consecutivi; — 2 se tralascia di dare al creditore le cautele promesse nel contratto; — 3 se le cautele date venendo a mancare, il debitore non ne sostituisce altre di eguale sicurezza; — 4 se per effetto di alienazione o divisione il fondo, su cui è costituita, od assicurata la rendita, viene ad essere diviso fra più di tre possessori. Si fa pur luogo al riscatto nel caso di fallimento o decozione del debitore* [2].

3 Census *temporarius* est qui durat ad tempus, *vel* certum v. g. ad 10 annos; *vel* incertum v. g. ad vitam alicujus, et tunc dicitur *vitalitius* — Census vero *perpetuus* est qui ex se semper durat, nisi redimatur. In Albertino Codice admittitur quidem census *perpetuus* et *vitalitius;* sed quælibet alia temporaria immobilium concessio habetur uti locatio-conductio [3].

Q. 2. *An census realis liceat?*

R. Utique licitus est census realis, modo tamen conditiones præscriptæ non desint. Constat ex Martini v et Callixti III Extravag. *de empt. et vendit.* Ex Bulla s. Pii v *Cum onus* [4]. Ex ipsa ratione; nam

1) Art. 1943. 2) Art. 1945, 1946. 3) Art. 1718.

4) Ex *Bulla Piana* hæ sunt conditiones: — 1 ut res in qua constituitur census, sit immobilis, frugifera et certis finibus nominatim designata; — 2 ut fiat in numerata pecunia, et quidem publico instrumento; — 3 ut non solvatur anticipate; — 4 ut nulla conventio fiat obligans a casus fortuitos; — 5 ut nullum sit pactum auferens, vel restringens facultatem alienandi rem censui suppositam; quæ si sit vendenda, dominus census est præferendus, et per mensem expectandum, an velit uti optione. Item nulla pacta omnia adversus morosum census debitorem: item pacta novi census: item pacta continentia solutionem onerum ad eum spectare ad quem non pertinent; — 6 ut re pereunte et census pereat, vel pro rata, prout res perit; — 7 ut quando traditione pretii reditus extinguendus est, per bimestre ante id ei denuntietur, cui pretium dandum est; et post denuntiationem (infra annum tamen) etiam ab invito pretium repeti possit; extra hunc casum pacta repetendi censum etiam ab invito prohibentur; — 8 denique ut pretium semel constitutum neque minatur neque augeatur.

Quæ omnia tum ad inducendam contractus æqualitatem, tum ad avertendam usuræ suspicionem constituta sunt: ubi notandum:

1 Quod si pacta in censu repugnant illius substantiæ, census nullus evadit; nisi clausula sit, contractum intelligi semper constitutum ad formam *Bullæ Pianæ* (tunc pacta habentur uti non apposita si non sint executioni mandata).

2 Quod hæc *Bulla* quoad omnia apud omnes non viget; alibi enim ea abiit in desuetudinem, alibi recepta non fuit — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 818, *etc.*

quilibet, cunctis fatentibus, vendere potest jus ad partem fructuum rei suæ; ergo *a pari* etiam jus ad fructuum eorumdem valorem. Nec refert, quod tractu temporis pensiones percipiendæ excedant pretium solutum; id etiam in venditione rei frugiferæ contingit, neque tamen eam illicitam dicunt.

Census iste probatur etiam in Codice Albertino, modo: — 1 illa pensio sit speciali hypotheca in aliquo determinato fundo assecurata — 2 modo non excedat taxam a lege statutam tempore contractus [1].

Q. 3. *An census personalis liceat?*

R. Certum est censum personalem lege ecclesiastica vetitum esse post Bullam *Cum onus* s. Pii v [2]. Id statutum est ob periculum usuræ: esset v. g. si quis daret pecuniam præsentem per partes recipiendam, adjecta personæ industria tanquam hypotheca.

Utrum autem etiam lege naturali dicendus sit prohibitus, alii cum Concina et Lugo affirmant, quia persona liberi hominis est invendibilis; sed multi graves auctores cum Abelly, Habert, Bouvier, Continuatore Turnely, Merbesio, Lessio, Soto etc. *probabilius* ac *communius* negant; quia sicuti, inspecto jure naturæ, potest quilibet locare operas suas, ita et vendere: atqui in censu personali proprie venditur non quidem persona, sed personæ industria. Accedit, uti narrat Benedictus xiv, Pium v Hyspanis indulsisse, supplicante Philippo ii, ne ad Bullæ observantiam adigerentur: quod quidem factum non fuisset, si iste census esset jure naturæ prohibitus [3].

Q. 4. *Quid de Emphyteusi?* [4].

R. Emphytheusis, si ad tramites juris communis consideretur, definitur: *contractus bonæ fidei, quo res immobilis in perpetuum, vel ad longum tempus possidenda et fruenda traditur sub onere eam meliorem efficiendi, et domino annuum canonem præstandi.* Emphytheusis græca vox est, quæ sonat *inserere;* quia nempe hoc erat in ea præcipuum, quod fundo erat aliquid inserendum, et sic meliorandum; quamquam postea et sine eo pacto tribueretur.

Hæc *vel* ecclesiastica est, *vel* civilis: prout constituitur super bona, *vel* ecclesiastica *vel* civilia — Annuus canon præstandus nuncupatur a latinis *libellus,* et inde natum est, ut itali ex hujus verbi corruptione illum dixerint *livello* [5].

1) *Art.* 1942 — Quæ taxa major esse non debet *sex* pro centum ex Encycl. Reg. Secretar. Internor. 10 jun. an. 1816.

2) Hanc Bullam ex nostris illustravit *Borellus.*

3) *De Syn. Diœc.* l. 20. c. 5.

4) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 865.

5) « Si finita emphytheusi temporali, dominus directus anni sequentis canonem acceperit, ex hoc solo quasi tacito consensu repetita censeri non debet, in dubio, emphytheusis ». Ita *Voet.*

Emphytheusis non prohibetur de uno in alium per contractum transferri; sed eo in casu a novo emptore aliquid pretii solvendum est dominio directo, nempe quinquagesima seu duo in centum, et solutum pretium *laudemium emphytheuticum* dicitur, quasi nempe sit *laudatio* illius translationis.

Ceterum circa emphytheusim nonnulla in Albertino Codice constituta sunt, quæ cum ejus definitione convenire non possunt, etsi adhuc contractus sustineatur alio nomine. Statutum est autem:

1 Quod concessio bonorum immobilium ad tempus transferat in concessionarium bonorum ipsorum plenum dominium, non obstante quocumque pacto contrario; quæ si facta sit *titulo oneroso,* subjacet legibus, quæ respiciunt emptionem et venditionem: si vero facta sit *titulo gratuito,* subjacet legibus, quæ pertinent ad donationem [1].

2 Quod quælibet temporaria bonorum immobilium concessio sub onere præstandi annuum canonem, non transferat dominium, sed habeatur ut locatio [2]. Unde liquet emphytheusim apud nos non amplius obtinere, sed reduci vel ad locationem, vel ad censum reservativum [3].

Q. 5. *Quid de vitalitio?*

R. *Contractus vitalitius* est quædam species census, qua quis pro certa pecuniæ summa, vel etiam pro re tam mobili, quam immobili pretio æstimabili et censuario tradita, ab eodem sibi jus emit pensionem annuam recipiendi ex ipsa pecunia vel re usque ad finem vitæ propriæ, aut alterius in contractu indicati.

Cum adsit periculum tum in *censitore* accipiendi plus vel minus, quam traditum ab eo est; tum in *censuario* solvendi plus vel minus, quam fuerit acceptum; idcirco auctores contractum vitalitium potius considerant pro contractu sortis, quam pro vero et proprie dicto contractu emptionis et venditionis: et hoc ipso, quod puro eventu fortuito innitatur, ab omnibus uti licitus existimatur.

Neque ideo periculum inest intentandæ mortis censitoris; nam hoc non ex contractu ipso oritur, sed ex hominis malitia: sicuti nonnunquam vel ipse filius mortem peroptat patris ad hæreditatem consequendam. Hunc contractum s. Thomas [4], jus canonicum [5], et Codex Albertinus admittit tam titulo oneroso, quam gratuito v. g.

1) Art. 1941 — C. A. civ. §§ 1126, et seqq. 2) Art. 1718.

3) Notandum est, quod omnes concessiones immobilium ante Codicem Albertinum titulo emphytheusis factæ adhuc sustinentur legibus anterioribus. Hæc de re vid. *RR. Patent. 6 dec. an.* 1837.

4) Opusc. de usuris 73. p. 1. c. 9.

5) Arg. Clem. c. 1 de reb. Eccl. *non alien.*

donationis et testamenti, modo formis præscriptis celebretur et non excedat quotam pro liberalitatibus a lege concessis [1].

Q. 6. *Quomodo pretium vitalitii est constituendum?*

R. Ad constituendum vitalitii pretium voluere Theologi habendam esse rationem ætatis et sanitatis in censitore ipso: et sic in diversas abiere sententias, contendentes aliqui exigi posse 10 pro 100, aliqui 12, alii 14, alii etiam 16.

Hac de re habet Codex Albertinus: *la rendita vitalizia può costituirsi in quella misura d'interesse, che piacerà alle parti di stabilire* (est enim contractus meræ sortis), *purchè l'interesse medesimo superi il frutto, di cui è capace la cosa che si è data per mezzo della rendita* [2].

Pensio autem debetur proportionatim ad numerum dierum, quibus proprietarius vivit, nisi ex conventione anticipate solvenda sit [3].

Q. 7. *Quænam vitalitii conditiones ex lege civili?*

R. Ex Codice Albertino hæc speciatim sunt notanda in vitalitio:

1 Ut persona, super cujus vitam constituitur, sit reapse inter vivos, nec moriatur ante dies quadraginta a celebratione contractus [4].

2 Ut personas illa adquirendi sit capax [5]. Non tamen extinguitur amissione jurium civilium; sed solutio tunc fit ex legis præscripto [6].

Q. 8. *Quid de pignore dicendum occurrit?* [7]

R. 1: Pignus (quod juxta aliquos dicitur a *pugno*, quia res pignori data manu traditur) generatim acceptum definitur: *contractus bonæ fidei, quo a debitore vel alio illius nomine res aliqua traditur creditori in securitatem crediti sui.*

Si traditur res *mobilis*, habetur *pignus* simpliciter — Si vero *immobilis*, tunc pignus est *improprium*, et a juristis appellari solet *antichresis*: a græco *anti* contra, et *chresis* usus [8].

R. 2: In pignore *simplici* duo sunt jura creditoris:

1m Est retinendi usque ad totius crediti extinctionem rem pignori datam. Imo a judice potest postulare, ut sub hasta vendatur

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2002, et seqq. — C. A. civ. SS 1281, et seqq.

2) Art. 2010 — C. A. civ. S 1280. 3) Art. 2014. 4) Art. 2008-9.

5) Art. 2001 — C. A. civ. S 1280. 6) Art. 2016.

7) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 913 — Pignus differt a *deposito*, in quo sola custodia; a *mutuo*, in quo dominium; a *commodato*, in quo usus rei transfertur. Pignus in securitatem traditur tantum — Possunt rem pignori tradere qui liberam habent bonorum suorum administrationem. Pignori autem generatim subjiciuntur quæ possunt emi et vendi; hinc non possunt pignorari res sacræ, nisi urgente causa gravissima.

8) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2121, et seqq. — C. A. civ. SS 447, et seqq.

pignus, si quod sibi debitum est, non solvatur; privata tamen auctoritate, quocumque pacto non obstante, de illo disponere prohibetur.

2º Est exigendi solutionem sui crediti cum privilegio et prælatione propria relate ad ceteros creditores, si qui extent. Sed tunc requiritur, ut contractus conficiatur scriptura, si de re agatur excedente valorem 300 libellarum.

Tenetur vero creditor: — 1 rem pignori sibi traditam bene custodire uti bonus paterfamilias; — 2 usuras a re ipsa perceptas compensare debitori; — 3 denique rem debitori restituere ubi debitum fuerit extinctum. Debitor autem compensare debet expensas, si quæ forte peractæ sint pro pignoris conservatione [1].

R. 3: In pignore *improprie dicto*, sive in *antichresi*, quæ apud nos publico instrumento est conficienda, creditor adquirit non quidem jus proprietatis; sed jus percipiendi fructus ex immobili sibi tradito eos computando primo in solutionem *interesse* si debetur, inde *sortis*.

Hinc creditor tenetur: 1 bonum illud conservare et custodire diligenter uti suum; — 2 solvere tributa annua eidem inhærentia, nisi secus convenerint. Item alias utiles et necessarias expensas, sed cum jure compensationis ex fructibus rei; — 3 ipsum restituere domino, extincto debito [2].

Q. 9. *Quid est hypotheca?*

R. Hypotheca (sic dicta a græca voce, quæ idem sonat ac res *supposita;* quia per eam res aliqua speciali obligationi supponitur vel subiicitur) definitur: *jus creditoris in rem immobilem debitoris constitutum ad securitatem ejus, quod sibi debetur.* Differt a pignore in eo, quod pignus traditur, hypotheca vero nuda conventione firmatur.

Hypotheca alia *legalis* est, quæ ab ipsa lege inducitur in favorem communitatum, uxoris, filii et minoris super bona administratorum, mariti, patris et tutoris.

Alia *judicialis*, quæ nempe procedit a tribunalis sententia, vel ab actibus judicialibus in illius gratiam, qui sententiam obtinuit contra eum, qui causa cessit.

Alia *conventionalis* quæ pendet a mutua contrahentium voluntate circa bona immobilia, et præsentia. Hæc maxime, ut vim habeat suam, actu publico debet exarari, et in officio ad id delegato inscribi cum documentis opportunis [3].

1) Art. 2126, et seqq. — C. A. civ. SS 461, et seqq.

2) Art. 2139, et seqq. — C. A. civ. SS 451, 452, 1372 — Hic monendum, quod quæ a lege civili de antichresi decernuntur, nullo modo officiant juribus, quæ tertio cuipiam competere possunt in bona ipsa immobilia antichretico pacto alteri tradita.

3) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 2163, et seqq.

Duo hic notanda a Parochis præsertim et Beneficiatis, qui inter bona propriæ præbendæ aliqua habent jura fundata in hypothecis.

1 *L'iscrizione dovrà farsi nell'ufficio delle ipoteche nel cui circondario sono situati i beni gravati.*

2 *Le iscrizioni conservano il privilegio e l'ipoteca per quindici anni da computarsi dalla loro data; cessa il loro effetto, se non sono rinnovate prima della scadenza di detto termine* [1].

Articulus IV. — DE CAMBIO ET TRANSACTIONE

Q. 1. *Quid est cambium, et quotuplex?*

R. Ad 1: *Cambii* nomine venit *contractus, quo fit permutatio pecuniæ pro pecunia cum aliquo lucro supra sortem* — Ille a quo petitur cambium, vocatur *campsor, bancharius, nummularius, trapezita, publicanus*. Ille vero qui petit, *campsarius* dicitur.

R. Ad 2: Cambium aliud est *siccum*, aliud *reale*.

Siccum, sic dictum, quia succo et humore privatur, illud est quo pecunia reapse non commutatur, sed fingitur commutari; et ideo etiam *fictum* dicitur: uti v. g. cum hic datur pecunia tanquam in loco alio recipienda, quæ hoc ipso in loco recipitur.

Reale autem, seu *verum* est illud, in quo *vere* et *realiter* pecunia pro pecunia commutatur — Quod si commutatur pecunia præsens pro præsenti habetur *cambium minutum*. Si vero commutatur pecunia præsens pro distanti, habetur *cambium locale:* quod quidem hodie maxime fit per literas, sic dictas, *cambiales*.

Q. 2. *An cambium sit licitum?*

R. Cambium *siccum* est prorsus prohibitum a Pio v anno 1571 Bulla *In eum*, ubi illud expresse declaravit uti *usurarium*. Ac revera ad usuram palliandam hic contractus fuit excogitatus ab insatiabili avaritia. Sane permutatio pecuniæ in ipso non fit, sed fingitur; ideoque resolvitur reapse in verum mutuum cum lucro.

Cambium vero *minutum*, seu *locale* omnibus de jure naturæ licitum est; quia in eo adest justus titulus aliquid lucrandi, nempe labor *campsoris* in numeranda pecunia, diligentia in nummis cujuscumque generis conquirendis, expensæ in famulos, pericula *tum* furum *tum* cessionis debitorum *tum* imminutionis monetæ etc. In cambio tamen per literas campsor debet minus exigere, quam si realiter pecuniam transtulisset; quia minus est oneris et periculi [2].

1) Art. 2235, et seqq.

2) Verum ad *literas cambiales* quod attinet, cum hic contractus late pateat ac mirifice

Diximus *licitum esse omnibus de jure naturæ;* nam jure positivo ecclesiastico id vetitum est Clericis; ipsis enim officium campsoris seu cambium activum exercere sive per se sive per alios prohibetur a Clemente XIII sub pœnis contra negotiatores statutis 1.

Q. 3. *An accipiens pecuniam adulterinam possit eam expendere?* 2

R. *Negative;* accipiens pecuniam adulterinam non potest eam expendere, si intrinsecus sit falsa, ut si des stamnum pro argento; non enim justum pretium solveres. Neque obstat, quod tibi fuerit tradita; non enim quia tu ab aliis deceptus fuisti, tibi licet decipere alios.

Si vero pecunia falsa sit quoad formam tantum extrinsecam accidentalem, etsi non sit contra justitiam commutativam per se loquendo eam expendere; cavendum tamen ne sic proximus gravi damno exponatur, cum ex lege civili quæcumque monetæ falsificatio, detractio vel alteratio sit sub maximis pœnis vetita 3.

Q. 4. *Quid est transactio, quotuplex, et quid de ea?*

R. Ad 1: Transactio est *contractus, quo partes contrahentes finem imponunt liti alicui, quæ vel jam intra ipsas nata sit, vel quæ prævideatur nascitura.* Ex quibus patet transactionem requiri:

1 Ut per ipsam terminum habeat lis actu existens vel futura.

2 Ut lis ipsa vel ejus objectum exhibeat aliquod dubium de exitu, quanquam creditor ad finiendam litem, adhuc si non sit dubium transigere possit, cum sit rei suæ dominus.

3 Ut mutuus partium consensus intercedat.

4 Ut adnexam habeat certam legem et conditionem, vi cujus

commercii prosperitati et securitati inserviat, fusius de eo pertractavit Codex Albertinus *Commercii* Art. 119, et seqq. — *C. Aust. Commercii* § 110 et seqq.

« *La lettera di cambio è la cessione o trasporto di una somma di denaro, che il traente di una lettera fa a colui pel cui vantaggio vien tratta, od all'ordine di questo, per essere pagata dal corrispondente del traente in un luogo diverso da quello, ove la lettera è tratta. Questa cessione, o trasporto si fa mediante il valore che colui, al quale la lettera è consegnata paga al traente in danaro, in merci, od in altri effetti....*

Si dice *rimettente* o *prenditore* colui, a profitto del quale vien tratta la lettera ed al quale, od al cui ordine debb'essere pagata. *Traente* colui che crea la lettera, mandando ad un terzo domiciliato in altro paese di pagarne il valsente. *Trattario*, od *accettante* colui, sul quale la lettera è tratta e che s'incarica di pagarla. *Portatore*, o *possessore* quegli cui il prenditore ha ceduta la lettera. *Girante* quel possessore che la cedette ad un terzo chiamato *giratario* ». — *V.* Bronzini, *Studii Elementari di diritto Commerciale applicati al Cod. di Commercio, Torino* 1843, §§ 227, 228.

1) *V. Tom.* I; *Tract.* III, *disp.* I. *cap.* 2. *art.* 1. § 2. *n.* 1.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 855.

3) *Cod. pœn. Albertinus*, Art. 331, et seqq. — *Cod. civ. Albertinus proced. crimin.* art. 641, et seqq.

contrahentes neque amittant neque consequantur omne id, quod in lite petebant; sed ex parte amittant, ex parte consequantur. Si enim ita non esset, ipsius litis derelictio esset transactio, quod nemo dicet [1].

R. Ad 2: Transactio quadruplex est, *generalis, particularis, judicialis*, et *extrajudicialis* — *Generalis* terminat una simul lites omnes, quæ inter partes existunt, vel existere possunt. *Particularis* non terminat, nisi aliquam specialem litem. *Judicialis* fit mediante auctoritate judicis. *Extrajudicialis* e contrario.

R. Ad 3: Nemo potest valide transigere, nisi habeat facultatem disponendi de rebus, quæ sub transactione cadunt. Unde tutores transigere nequeunt super bonis minorum, nisi interveniant formulæ ab ipso jure præscriptæ [2].

At quando transactio permittitur, illius magna vis est; nam, ea semel admissa, nequit amplius impugnari neque causa læsionis neque ignorantia juris. Et si error contigerit in calculo, error corrigitur, sed transactio subsistit. Rescinditur tamen, si error sit *vel* in persona, *vel* in objecto controverso, *vel* si intervenerit dolus aut vis [3].

Articulus V. — DE CONTRACTU SOCIETATIS [4]

Q. 1. *Quid est, ac quotuplex societatis contractus?*

R. Societas est *contractus bonæ fidei, quo duo vel plures aliquid conferunt ad commune lucrum.* Duplex distinguitur societas: alia *universalis*, alia vero *particularis*.

Illa respicit omnia bona præsentia, vel omnia lucra inde provenientia. Si lucra pereunt, sociis pereunt; si vero pereunt bona, pereunt eorum proprietario.

Ista respicit tantum res determinatas, aut earum usum vel fructus. Huc pertinet etiam societas, qua plures conveniunt de certo opere perficiendo, aut de exercitio alicujus artis vel professionis [5].

Societas particularis subdividitur in *civilem* et *commercialem*, prout nempe respicit actus privatorum civiles, vel actus commercii. Hæc ultima suis peculiaribus regitur legibus [6].

1) Transactio tamen prohibita est super pensionibus, vel provisionibus alimentorum futurorum absque approbatione tribunalis — *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2098.

2) Art. 344, 436, 2081. — C. A. civ. §§ 1380, et seqq.

3) Art. 2087, et seqq.

4) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *nn.* 901, *et seqq.* — Pavone, *Spicilegio ecc.* §§ 54, *et seqq.*

5) Art. 1855, et seqq. — C. A. civ. §§ 1178, et seqq.

6) *Cod. Albert. Commercii*, Art. 28, et seqq. — C. A. Commercii §§ 18, et seqq.

Q. 2. *Quomodo contrahi potest societas?*

R. Contrahi potest societas pure vel conditionate, quibuscumque pactis et conventionibus, modo æquitati ac legibus non pugnent; contractus enim est, qui partium consensione perficitur. Si tamen immobilia conferantur, requiritur scriptura ex Codice civili Albertino [1]. Ex quo hæc insuper veniunt notanda:

1 Nulla societas universalis obtinet, quæ non sit inter personas sibi invicem dandi et accipiendi jure habiles.

2 Societas universalis absque ulla alia declaratione inita non inducit nisi societatem universalem quæstuum.

3 Quilibet sociorum absque aliorum consensu potest sibi adjungere alium quoad suam portionem, non tamen in societatem admittere.

4 Socii non tenentur in solidum ob debita societatis non commercialis; neque unus alium potest obligare absque facultate expressa [2].

Q. 3. *An contractus societatis sit licitus?*

R. Contractus societatis est utique licitus, quando requisitis conditionibus fulciatur; quia nihil tunc eidem deesset ex iis, quæ in jure præcipiuntur ad constituendum contractum proprie dictum atque legitimum. Adde nulla lege prohiberi, apud omnes esse in usu, ac valde ad commercium conferre — Conditiones autem requisitæ sunt:

1 Ut societas fiat in negotiatione honesta; nam *delictorum turpis atque fœda communio est* [3].

2 Ut damnum sortis spectet dumtaxat ad dominum; quia caute distinguendus est contractus societatis a mutuo. In mutuo sors data alienatur et ejus dominium transfertur in mutuatarium, cujus proinde fit proprium periculum et commodum, damnum et lucrum. Sed in contractu *societatis* qui sortem confert, eam non alienat a se.

3 Ut servetur æqualitas lucrum dividendo juxta quæ quisque contulit sive de pecunia, sive de labore. Quum enim socii in jure habeantur uti fratres, eidem repugnat quælibet nimia inæqualitas, ut si quis vellet percipere de lucris, et nulli subjici damno: hæc esset illa societas, quam *leoninam* [4] appellant, merito reprobatam [5]. Ideo necesse est, ut socius uterque subeat onus damnorum et expensarum. Nomine *damnorum* intelliguntur quæ solo societatis intuitu sociis obveniunt, si alteruter v. g ob comparandas, vel custodiendas societatis merces a latronibus diripiatur. Nomine vero *expensarum* veniunt sumptus itinerum, solutiones vectigalium etc.

1) Art. 1412. 2) Art. 1761, et seqq. — C. A. civ. §§ 1177, et seqq.

3) L. 35. Cod. l. *delic.*

4) Sic dicitur ab apologo leonis, qui pactum inierat cum ceteris feris, ut ipse participaret prædis omnibus; non tamen labori et periculis. 5) Art. 1878.

Sed (quæres) *quid si unus pecuniam conferat, alter vero laborem?* In fine societatis ante omnia restituendum est domino suo illud pecuniæ *capitale*, quia non fuit inter socios commune quoad dominium et proprietatem; sed dumtaxat quoad usum seu commoditatem. Quare sicuti pecunia illa, si periisset, periisset domino suo; ita et si superest, superest domino suo. *Si finita societate*, ait Sixtus v Extrav. *Detestabilis, ipsum capitale existat, ei qui illud in societate contulerit, restituatur, nisi socio recipienti fuerit communicatum, aut aliter inter contrahentes legitime conventum sit.*

Q. 4. *Quomodo dividendum lucrum comparatum in societate?*

R. Lucrum in societate dividendum est *pro rata*, habita nempe ratione *industriæ* ex una parte, et *commoditatis* per pecuniam habitæ ex altera: idque juxta communem existimationem lucri, quod communiter fieri solet de pecunia negotiationi applicata; secus non servaretur æqualitas — Observandum vero injustum esse illud pactum, vi cujus empta merce, ante omnia (ipsa durante societate) restituatur domino capitale, ac deinde quod superest æqualiter dividatur; quia ponenti pecuniam minuitur periculum sui capitalis, dum ab initio illud salvat ab omni periculo; mercator vero, si postea pereat merx, subjacet sine compensatione periculo capitalis ac lucri.

Quid (dices) *de pacto, quod, sorte pereunte, commune sit damnum inter socios?*

Si pactum illud importat etiam communionem sortis, si v. g. dicatur, ut sicut damnum ita et sors ipsa communis sit, licitum est pactum. Quia sicut ponens operam habet commodum, ut consequatur mediam sortis partem, quamvis illa *de jure* tota spectaret ad dominum; ita æquum pariter est, ut sorte pereunte, ipse subeat partem damni, quamvis damnum sortis *de jure* ad illum non pertineret.

Si vero pactum illud excludit sortis communionem, ut si dicatur: v. g. commune sit quidem damnum, sed domino suo sorte semper salva, tale pactum evidenter illicitum est et injustum; cum nulla hic detur justa compensatio, ac proinde auferatur æqualitas.

Q. 5. *Quot modis finitur societas?*

R. Hisce modis finitur contractus societatis:

1 Finito tempore ad negotiandum constituto, aut finita negotiatione. Item mutuo sociorum consensu, cum mutuo consensu fuerit firmata societas.

2 Morte alterius socii *naturali*. Cum in societate eligatur personalis industria mercatoris, neque præsciri possit quanta futura sit industria hæredum ipsius, clare patet societatem ad hæredes minime transire, nisi aliter conventum sit.

3 Per mortem etiam civilem, cum hæc naturali æquiparetur quoad conventiones, uti per solemnem religionis professionem vel exilium Item per interdictum vel decoctionem.

4 Si socius *vel* egestate, *vel* infirmitate laborans, *vel* in carcerem conjectus non amplius possit pecuniam aut laborem promissum præstare; *vel* si pereat pecunia collata. Item est, si res ita mutatæ sint, ut societas non amplius esse possit idonea: sed hoc in casu requiritur judicis auctoritas; sicut si unus socius velit intempestive renuntiare [1].

Q. 6. *Quid est contractus trinus, et quid de eo?* [2]

R. Ad 1: *Contractus trinus est ille, in quo simul concurrunt contractus societatis, assecuratio sortis, et emptio lucri.* Sic v. g. Lucius confert mille aureos in societate cum Titio; en primus contractus *societatis.* Cum vero ex ea speret quindecim pro singulis 100, veritus ne negotiando sua pecunia pereat, quinque ex eis cedit Titio, ut sortem sibi assecuret; en secundus contractus *assecurationis.* Verum sciens melius esse modicum certum, quam majus incertum, quinque alios sic speratos cedit Titio ipsi, ut quinque certa, quidquid eveniat, sibi solvat; en tertius contractus nempe *emptio lucri.* Unde hic duo Lucio certa sunt, *sors collata* et *lucrum pactum.*

R. Ad 2: Contractum trinum *alii* cum Habert, Bouvier, Concina, Continuatore Tournely, Merbesio etc. negant esse licitum; nam per tales contractus societati adjunctos, societas ipsa destruitur, cum de hujus natura sit, ut damnum et lucrum stet ex utraque parte. Unde solum remanet lucrum fœneratitium; amovere enim omne periculum sortis, mutuum est; ex mutuo autem lucrum pacisci, usura est. Quare merito hic contractus a Sixto v damnatus fuit Bulla *Detestabilis.*

Alii vero cum Lugo, Lessio, Layman, Navarro, Roncalia, Salmanticensibus, Sylvio, Sporer etc. affirmant contractum trinum licitum esse; nam si tres hi contractus disjunctim valent, etiam conjunctim valere debent. Neque enim in contractibus per se attenditur diversitas personæ; sed æqualitas rei ad rem: et hæc bene adest, cum pro majori periculo et major tribuatur spes lucri. Neque destruitur societas, cum in ea socius debeat impendere pecuniam, ac alter sentiat incommodum minoris lucri. Neque obstat Bulla; *vel* enim recepta non fuit, *vel* contrario usu est abrogata, *vel* dicendum per eam solos usurarios contractus fuisse reprobatos; ut ajunt Pontificem respondisse, quod quidem confirmavit Romana Rota.

1) *Cod. civ. Albertinns,* Art. 1888, et seqq. — C. A. civ. §§ 1205, et seqq.

2) *V.* Liguori, *Opus. Mor. l.* 3. *nn.* 908, *et seqq.*

Hæc secunda sententia, quam plures tuentur Universitates, licet *communior* sit ac *satis probabilis;* est tamen valde periculosa in praxi. Et Benedictus XIV ait, eam *minus congruere Sixtinæ Constitutioni* [1]. Et ipsa civili lege videtur expresse reprobata [2].

Articulus VI. — DE MUTUO ET USURA

§ I. — *De mutuo* [3]

Q. 1. *Quid est mutuum?*

R. Mutuum vi nominis significat *aliquid ex meo tuum fieri.* Juxta hujus nominis usum aliquando sumitur pro ipsa re mutuo donata, aliquando et sæpius pro contractu, quo ea res alteri datur.

Et hoc sensu mutuum solet definiri: *contractus stricti juris, quo per traditionem transfertur dominium rei usu consumptibilis in alterum, cum obligatione tantundem reddendi in eadem specie et bonitate post aliquod temporis spatium.*

Dicitur 1 *contractus stricti juris;* quia cum sit plene gratuitus et unilateralis, est semper explicandus et servandus juxta rigorem verborum, quibus initus fuit.

2 *Quo per traditionem,* ut indicetur hunc esse contractum realem, qui sola rei traditione perficitur.

3 *Transfertur dominium;* quia qui rem aliquam mutuo accipit, potest pro libito ea uti; sicque omne rei mutuo datæ periculum devolvitur in eum, qui accipit, uti ait ipse *Codex Albertinus* [4].

4 *Rei usu consumptibilis,* v. g. panis, vini, imo pecuniæ, quæ licet physice non pereat, ei tamen perit moraliter, qui illa alteri tradit [5]. Unde patet in rebus, quæ usu non consumuntur, proprie mutuum obtineri non posse.

5 *Cum obligatione tantundem reddendi,* et quidem *in eadem specie;* si enim res traderetur absque ulla obligatione eamdem restituendi, esset *donatio.* Si autem res non similis esset reddenda v. g. vinum pro frumento, esset *permutatio* vel *venditio.* Si vero res eadem *physice* et in *individuo* esset reddenda, v. g. equus, domus, esset *commodatum* vel *locatum,* non vero *mutuum.*

6 *Et in eadem bonitate;* quia qui mutuum dat, servari debet

1) *De Syn. Diœc.* l. 7. c. 1. 2) *Cod. civ. Albert*, Art. 1878.

3 *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *nn.* 754 *et seqq.;* et *Homo Apostolicus Tr.* x. *nn.* 139 *et seqq.* 4) Art. 1915. — C. A. civ. § 983.

5) Pecunia hodie est ferme sola mutui materia.

indemnis; atqui talis non servaretur, si res similis in eadem bonitate non redderetur: uti v. g. si vinum commune redderetur et ordinarium pro generoso et optimo.

7 Tandem *post aliquod temporis spatium:* quibus verbis mutuum distinguitur et *a cambio*, in quo aurum v. g. pro argento datur; et *a precario*, quo res fungibilis ad mentem concedentis tribuitur, sed reddi debet *statim* ac a domino expostulatur.

Qui mutuum dat, dicitur *mutuans* vel *mutuator*. Qui illud accipit, *mutuatarius*. Res vero, quæ mutuo datur et *capitale* constituit, *sortis* nomine solet in Scholis appellari [1].

Q. 2. *Quinam mutuum dare, et accipere possunt?*

R. Ad 1: Mutuum *dare* possunt omnes, qui liberam habent bonorum suorum administrationem, neque lege prohibentur. Sic civili lege prohibentur *interdicti*, *minores* sine auctoritate tutoris, *uxores* sine viri consensu, *filiifamilias*, si de re patris agatur, *Præsides* Provinciarum, et *socii*, si de re communi sit sermo.

R. Ad 2: Mutuum *recipere* possunt omnes, qui possunt ex contractus obligari. Excipiuntur *filiifamilias* etsi majores, quibus Senatus consultum *Macedonianum* [2] dare vetat pecuniam mutuam; et si fuerit iisdem data, repeti non potest neque post emancipationem, licet filius habuerit fidejussorem. Ita etiam *Codex civilis Albertinus* [3].

Excipitur 1 si filius possideat bona propria, quorum vel administratio, vel ususfructus sit penes ipsum; — 2 si separatim vivat a patre propria bona administrans; — 3 si mutuum detur filio longe a paterna domo in necessariis; — 4 si fuerit datum in utilitatem ipsius patris, aut de illius consensu: casus nempe esset, si ipse pater filium præposuerit negotiationi [4].

Hæc juris dispositio obligat *satis probabilius* etiam in conscientia;

1) A latinis hoc vocabulum desumptum est; nam Terentius ut indicaret se valde timere, ne amitteret bona sua *capitalia*, sic ait: *de* sorte *nunc venio in dubium*.

2) Sic dictum a quodam Macedone qui malis artibus pecuniam mutuam tradebat filiisfamilias.

3) Hic autem hæc notantur ex *eodem Codice:*

Se però il figlio ha restituito la somma mutuatagli, non la può più ripetere.

Se ne ha restituito una parte, non è obbligato a pagare il rimanente.

Se il padre ha approvato o ratificato l'obbligazione, o se egli paga senza riserva una parte qualunque del capitale o degli interessi, l'obbligazione non può più essere rivocata.

E lo stesso ha luogo se il figlio, dopo che è sciolto dalla patria podestà, abbia ratificato la sua obbligazione o vi abbia senza riserva soddisfatto anche in parte come sopra.

Ma questa ratifica o pagamento non nuoce al padre ancora vivente, nè ai fideiussori. *Cod. civ. Albertinus*, art. 1922-23.

4) Art. 1919, et seqq. C. A. civ. SS 152, 865.

eum lata sit causa publici boni familiarum, ne scilicet filii hæreditatem dilapident ante ejus consecutionem, et cupiditati dediti tristem exitum sentiant [1].

Q. 3. *An aliquando adsit præceptum dandi mutuum?*

R. 1: Quadruplex personarum classis hic venit distinguenda.

Prima divitum est, eorum nempe, qui mutuum postulant ad suas augendas opes — *Secunda* item est divitum, qui hic et nunc mutuo indigent, v. g. ad litem magni momenti finiendam, vel ad grave damnum e bonis propriis declinandum — *Tertia* vero pauperum, qui tamen fundatam spem habent fore, ut sibi bona obveniant, v. g. ex hæreditate vel industria — *Quarta* denique item pauperum, sed quorum talis conditio sit, ut rationabiliter judicaro non liceat eos unquam habituros esse, unde solvere queant. His positis:

R. 2: Nunquam erit præceptum dandi mutuum personis *primæ* classis et *quartæ*. Non quidem *primæ;* quia nulla laborant necessitate. Non *quartæ;* quia durum nimis esset, ne dicamus ridiculum iisdem mutuum dare sub onere restituendi, cum bona quibus restituant neque habeant neque unquam presumi valeant habituri: unde ipsis per eleemosynam subveniendum est.

Stricta tamen adest *charitatis* obligatio mutuum ex superfluis suppeditandi personis *secundæ* classis; nam quilibet ex *charitate* tenetur alteri facere quod sibi fieri rationabiliter ipse vult. Atqui rationabiliter vellet quilibet, ut alter sibi de superfluis *mutuo* subveniret, si in dicta divitum conditione esset constitutus.

Strictissima vero est hæc obligatio, si agatur de personis *tertiæ* classis; adest enim strictissima obligatio pauperibus indigentibus subveniendi vel *per mutuum* vel per *eleemosynam.* Atqui eleemosynam elargiri non oportet iis qui bona præsumuntur consecuturi; ergo restat, ut subveniatur illis per mutuum.

Q. 4. *Quænam sunt obligationes mutuantis, ac mutuatarii?*

R. *Mutuans* tenetur: — 1 de damnis, si quæ obvenerint, casu quo scienter rem vitiosam tradiderit; — 2 non repetere mutuum ante tempus præfinitum; et si nullum sit tempus hujusmodi, judicis erit ratione adjunctorum illud definire [2].

Mutuatarius regulariter loquendo tenetur: — 1 res mutuatas restituere eo tempore ac loco, quo fuit conventum; et in eadem quantitate ac qualitate. Quod si haud possit, attendi debet æstimatio

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 757.

2) *Cod civ. Albertinus,* Art. 1926, et seqq.

rerum ipsarum [1]; — 2 solvere rerum usuras a judiciali petitione, si non restituat tempore statuto. Imo si sit in mora culpabili, tenetur etiam de damnis, quorum est causa [2]

§ II. — *De usura* [3]

Q. 1. *Quid est usura?*

R. *Usuræ* nomen ab usu deductum est, et significat usum quemcumque rei sive bonus sit sive malus: mos tamen invaluit, ut in malam partem assumatur [4]. Usura autem definitur: *lucrum ex mutuo proveniens immediate, seu vi ejusdem mutui.*

Dicitur 1 *lucrum*, quo nomine intelligitur non solum pecunia, sed res quælibet pecunia æstimabilis, vel onus quodcumque mutuatario impositum, ad quod alioquin non teneretur.

Ex quo deducitur quidquid non est pretio æstimabile, vel quod jam aliunde debitum est ex justitia, non posse objectum usuræ constituere, quia non est lucrum. Hoc lucrum ex mutuo proveniens appellatur etiam *auctarium*, quod est vocabulum latinum a Plauto adhibitum ad significandam utilitatem *alicui rei quasi superadditam*. Auctarium vero vulgari vocabulo nuncupatur etiam *interesse.*

2 *Ex mutuo proveniens;* quia ex communi hominum sensu in solo mutuo usura proprie habet sedem; et si in aliis contractibus aliqua contingat injustitia, non appellatur *usura*, nisi ibi revera existat mutuum saltem implicitum.

3 *Immediate, seu vi ipsius mutui;* quia non est usura aliquid percipere occasione *mutui*, sed ob titulum honestum.

Q. 2. *Quomodo dividitur usura?*

R. 1: Dividitur usura in *explicitam*, seu *formalem;* in *implicitam*, seu *virtualem;* et in *palliatam*, seu *obtectam.*

Explicita est, si expressa fiat conventio de illa solvenda — *Implicita* locum habet cum mutuans nullam quidem init conventionem de lucro; sed sufficienter declarat aliquo suo actu, se illud expectare; veluti si dicat, se indigere ut sua pecunia aliquid sibi producat — *Palliata* vero intervenit, quando in alio contractu implicite continetur, ut evenit in cambio *sicco*, atque in contractu *moatra.*

1) Quid autem, si res crescant vel decrescant, resolvendum, vid. *§ seqq. quæst.* 3.

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1930, et seqq.

3) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *nn.* 758 *et seqq.*; et *Homo Apostolicus T.* x. *nn.* 142 *et seqq.*

4) Hæc dicitur etiam *fœnus* a græca voce quæ fœtum significat, eo quod pecunia licet de se sterilis, fœtum tamen seu fructum pariat.

R. 2: Usura potest adhuc esse, uti observat Bouvier, *realis*, *mentalis*, atque *mere mentalis*.

Est *realis*, quando ex aliquo pacto sive explicito sive implicito percipitur — Est *mentalis*, quando ex mutuo desideratur, intenditur, speratur aliquid ut debitum, et percipitur — Est *mere mentalis*, quando sic intenta et sperata de facto non percipitur.

Q. 3. *An usura proprie dicta, id est lucrum ex mutuo immediate proveniens vi ipsius mutui prohibeatur?*

R. Id negant Judæi putantes sibi a Deo omnem usuram erga extraneos licitam esse [1]. Id negant quoque Pseudo-Reformati, Calvino duce, ac præsertim Molinæus et Salmasius affirmantes usuram non esse prohibitam, nisi in quantum est contra charitatem; secus licitam esse uti pretium locatæ pecuniæ. Huic ferme opinioni subscripserunt catholici nonnulli, qui duplex mutui genus distinguunt; alterum *consumptionis*, quo pecunia ad consumptionem datur maxime pauperibus; alterum *incrementi* seu *commercii*, quo res traditur ad negotiandum. In *illo* lucrum reprobant, in *hoc* permittunt.

His præmissis cum Benedicto XIV [2], dicimus certum omnino esse, usuram proprie dictam jure omni prohiberi [3].

1 *Jure naturali;* jus enim naturale, id est ipsa hominis ratio altissime clamat esse prorsus illicitum, et contra justitiam commutativam in illis contractibus, in quibus ex propria eorum essentia servanda est æqualitas, plus exigere vel plus accipere (vi eorumdem contractuum, et secluso alio titulo), quam valeat res ipsa quæ datur; atqui exigere vel accipere aliquid supra sortem in mutuo ratione ipsius mutui est exigere vel accipere plus quam valeat res data.

Hinc etiam gentiles solo naturali lumine ducti usuræ malitiam et iniquitatem penitus agnoverunt et abominati sunt, uti Plato, Cicero, Seneca aliique. Hoc argumentum sic ferme prosequitur Angelicus: *licet in re, quæ usu non consumitur, v. g. in fundo, in equo et similibus, usus a re ipsa distingui possit; in re tamen consumptibili, v. g. in vino, in tritico, in pecunia, nullus nec adest nec adesse potest usus ejusdem rei a dominio diversus, cum usus rei sit ipsa rei consumptio; et ideo in mutuo dominium rei ex natura sua transfertur in mutuatarium. Ergo si quid exigeretur pro usu rei consumptibilis, exigeretur pro re quæ non extat, ideoque exigeretur injuste* [4].

2 *Jure divino positivo* tam in veteri, quam in novo fœdere —

1) Deut. c. 23.
2) De Syn. l. 10. c. 4.
3) *V.* Alasia, Billuart, Bouvier etc.
4) 3. 2. q. 78. a. 1.

In *veteri* quidem R. Psaltes hæc habet: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?... qui pecuniam non dedit ad usuram et munera super innocentem non accepit* [1]. Sic etiam Ezechiel inquiebat: *si genuerit filium latronem effundentem sanguinem .... ad usuram dantem et amplius accipientem, numquid vivet? non vivet... cum hæc detestanda fecerit, morte morietur: sanguis ejus in ipso erit* [2].

In fœdere autem *novo* notissimum est illud Christi mandatum: *mutuum date, nihil inde sperantes* [3]. Concors porro est et unanimis ss. Patrum doctrina his verbis prohiberi lucrum quodlibet a mutuo proveniens *ratione et vi ejusdem mutui*, uti probat Benedictus XIV celebri Encyclica *Vix pervenit*.

3 *Jure humano* tam *ecclesiastico*, quam *civili* — *Ecclesiastico* quidem, uti constat ex Concilio Nicæno 1, Lateranensi 2°, 3° et 5°. Adde integrum tit. *de usuris* in corpore canonici juris; ex quo etiam usurarius, si publicus sit ac notorius, a fidelium communione arcetur, absolutione pro foro pœnitentiæ privatur, infamis habetur, ac si impœnitens moriatur quin satisfecerit, sepultura ecclesiastica privatur. Adde memoratam Encyclicam Benedicti XIV, quæ tota in eo est ut usuram proprie dictam diris perpetuo devoveat.

Jure autem *civili*, tum *communi*, tum *municipali* — De communi adest Novella 83ª, in qua dicitur: *usura ubique a Spiritu* (nempe Dei) *decreto condemnari* — De municipali patet omnium nationum Codices volvendo [4].

Sed (dices) *esto, res ita sit, quando agitur de mutuo rei usu consumptibilis, ut est vinum, et oleum; sed non erit ita in* mutuo pecuniæ, *cum pecunia de se et natura sua non sit res sterilis, sed valde fructifera. Quod satis probant lucra illa ingentia, quæ in communi hominum commercio ex ipsa pecunia etiam sola proveniunt.*

R. Hæc circa pecuniam exceptio recens in lucem edita a quodam neoterico jam fuit a Benedicto XIV in sua Encyclica *Vix pervenit* omnino proscripta atque expresse damnata. Et merito; lucrum enim quodcumque ex pecunia proveniens totum oritur ex mera industria hominum, et non ex natura pecuniæ ipsius [5].

1) Ps. 14. 2) C. 18. 3) Luc. 6.

4) Codex pœn. Albertinus habet: *chiunque sarà dato abitualmente all'usura esigendo un interesse superiore a quello fissato dalla legge, sarà punito col carcere estensibile secondo le circostanze da sei mesi a quattro anni, e con multa non minore di lire duecento.* Poterit dici *habituatus*, qui per tres vices usuram exercuerit Art. 517. — *C. Aust. pœn. par.* 2ª, § 233.

5) *V.* Concina, qui prædictam opinionem in apposito libro invictissime refutavit.

Sed (addes) nonne *Deus Judæis permisit ab alienis usuras exigere?*

R. 1: *Vel* dicendum est cum Amorosio, permissum dumtaxat fuisse Judæis usuras exigere ab inimicis, a quibus jam Deus dominium abstulerat rerum omnium, sicut permisit Judæis ipsis, ut vasa auferrent Ægyptiorum [1]: vel dicendum cum Angelico, id tantum fuisse toleratum uti minus malum, eo pacto, quo propter eorum duritiem fuit toleratum uxorum repudium [2]; sed Deus nunquam potuit probare quod intrinsece malum est.

R. 2: Ex his colligitur, in conscientia teneri *usurarium* ad usuram mutuatario restituendam; nam cum contractus omni jure sit nullus, nequit dominium transferre, neque nuda traditio transfert. Quod *verius* dicendum est, licet quis bona fide contractum iniisset, et si scivisset, potuisset alium legitimum inire; nam de facto non iniit, et titulus deficit tale lucrum retinendi.

Quid vero (dices) *si usuræ jam acceptæ sint, et illæ jam fructum produxerint?*

Si usura accepta sit res usu consumptibilis, ut pecunia, fructus non debent restitui; quia cum ea res fructus ex se non producat, fructus illi sunt industriæ, non rei. Unde ei debentur qui industrie egit.

Si vero usura sit res, quæ usumfructum habeat, ut domus et ager, *non solum tenetur qui eam accipit restituere domum et agrum, sed etiam fructus inde perceptos; quia sunt fructus rerum, quarum alius dominus est:* ita Angelicus [3].

Hoc valet etiamsi usurarius non percipiat fructus, quos percepisset dominus; iste enim omnino indemnis servandus est. Imo tenetur eos etiam restituere, quos dominus non percepisset, si ipse percepit; quia *res cum suis fructibus clamat semper ad dominum* [4].

Q. 4. *Quid de iis, qui sunt causa, ut usuræ solvantur?* [5]

R. Isti non solum peccant; sed tenentur etiam ad restitutionem, casu quo usurarius, qui primo loco tenetur, non restituat, cum efficaciter influant in alterius damnum.

Hinc tenentur: 1 *consulentes*, nisi id egerint in gratiam mutuatarii; consentienti enim nulla fit injuria.

2 *Judices, advocati, notarii*, qui in causa sunt, ut solvantur usuræ. Sicut etiam qui e locis suis non excludunt usurarios, maxime si inde animosiores reddantur: imo isti excommunicantur *ipso facto* [6].

Sed quid (dices) *de hæredibus usurarii, qui usuras non restituerit?*

1) In Tob. c. 15. 2) L. cit. 3) L. c. a. 3.
4) *V.* Liguori *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 757, 763, 773, 783, *et seqq.*
5) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *n.* 790. 6) Clem. ex grav. de usurp.

Tenentur hæredes usuras restituere secundum vires hæreditatis, si usurarius ipse non fecerit; cum collective sumpti testatorem in bonis repræsentent — *Satis* tamen *probabiliter* non tenentur in solidum, ut docent Habert, Billuart, Collet, Lessius. Imo Bouvier ait, quod hæc sententia sibi *certa* videtur; nam obligatio debita solvendi afficit immediate personam, mediate bona debitoris. Unde hæredes non contrahunt obligationem, nisi quatenus personam defuncti repræsentant: id etiam jus firmat [1]. Excipe nisi res ipsa usuraria penes unum ipsorum sit.

Quid vero (quæres) *dicendum de famulis, qui dominis usurariis cooperantur?* Si agitur de famulis non principalibus, qui nempe tantummodo scribunt, pecunias enumerant, pignora deferunt et similia operantur, isti neque peccant, neque tenentur ad restitutionem; quia ipsorum opera non censetur directa in damnum cooperatio.

Si vero sermo sit de famulis principalibus, qui nempe usuras exigunt, distinguendum est: *vel* isti cooperantur in re debitoribus ingrata, v. g. eos cogendo ad solutionem et apodixas subscribendo: *vel* cooperantur in re iisdem non ingrata, v. g. hortando simpliciter ad solutionem, vel usuras exigendo sine ulla coactione.

Si 1, in *sententia probabiliori* famuli et peccant et tenentur ad restitutionem in defectu dominorum, cum vere sint causæ injustæ in damnum alterius *proxime* cooperantes.

Si 2, famuli non videntur peccare; quia in hoc casu eorum cooperationi debitores non censentur inviti.

Quidquid tamen sit, famuli *probabilius* non excusantur a peccato cooperationis *ratione solius famulatus;* sed gravior videtur requiri causa ad præbendum etiam solum physicum concursum volenti peccare: saltem requiritur metus gravis damni [2].

Q. 5. *Quid si usura sit pure mentalis?*

R. Si usura mentalis est ex parte utriusque, nempe tam mutuantis quam mutuatarii, ita ut et mutuans lucrum accipiat tanquam pretium mutui, et mutuatarius ut tale etiam persolvat, certe lucrum restituendum est, cum non adsit titulus legitimus retinendi.

Si usura mentalis est ex parte solius mutuatarii, quatenus iste dat lucrum ut pretium, et mutuator accipit *bona fide* ut gratis datum; tunc non tenetur restituere ex injusta acceptione, sed tantum ex re accepta, cum noverit mutuatarium non gratis præstitisse.

Si tandem usura mentalis est ex parte solius mutuantis, quatenus

1) C. *Tua nos* 9. *de usurp.;* et *l.* 1. *Cod. de delict. defunct. l.* 4. *t.* 17.
2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 788.

mutuatarius dederit gratis et mutuans receperit ut pretium, tunc cum noverit ipsum liberaliter donasse, datum retinere potest [1].

Sed quid (dices) *in dubio, an mutuatarius dederit gratis, necnon?* Poterit mutuans datum sibi retinere, si bona fide acceperit, et dubium postea supervenerit; quia *melior est conditio possidentis.*

Secus vero si acceperit cum ipso dubio; quia hoc modo nequibat inchoare possessionem rei alienæ, maxime cum in dubio mutuatarius regulariter præsumi debeat dedisse coacte, non gratis. Difficiliter sane homines solent sua gratis elargiri, nisi præsumptionem contrariam circumstantiæ personæ, loci aut temporis oriri faciant.

Ceterum in foro externo qui usuras persolvit non conventas, nequit amplius easdem sibi repetere: *il mutuatario che ha pagato interessi non convenuti, non può ripeterli, nè imputarli sul capitale* [2].

Q. 6. *Quid de Montibus Pietatis, ut vocant* [3]?

R. Montes, sic dicti *Pietatis*, definiri possunt: *cumulus pecuniarum pauperum gratia collectus, ex quibus certa quantitas eisdem datur, tradito pignore et aliquando aliquo auctario.* Hos ab omni usuræ labe immunes esse constat ex Concilio Lateranensi v sub Leone x, quod eos approbavit. Sane auctarium non est ad ditandos Montes, sed ad alendos ministros, aliasque impensas sustinendas. Ad auctarium tamen exigendum requiritur consensus s. Sedis [4]. Item neque potest exigi, si aliunde Mons conservari possit [5].

Ut Montes hujusmodi licite erigantur requiritur:

1 Ut pecunia tradatur pauperibus intra limites certæ summæ pro tempore determinato restituendæ. Unde ajunt peccare divites, qui illam pecuniam acciperent; atque ideo tenerentur ad restitutionem, quia Montes dumtaxat in subventionem pauperum instituti sunt. Alii tamen id intelligunt de Monte, qui sit pauper.

2 Ut pignus a debitoribus exhibeatur, illudque a ministris custodiatur, et tempore præfinito sub hasta vendatur, ac retento pretio, quod Monti debetur, reliquum restituatur *domino* pignoris, vel *pauperibus*, si ille inveniri non possit; vel cedat eidem etiam *Monti*, si pauper sit — *V.* Benedictus xiv [6].

§ III. — *Tituli, vi quorum licet aliquid supra sortem exigere*

Q. 1. *Quid est titulus, vi cujus aliquid exigi potest in mutuo?*

R. *Tituli* nomine hic intelligitur ratio, cujus intuitu aliquid in

1) Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 761.
2) *Cod. civ. Albert.*, Art. 1934.
3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 765.
4) S. Congr. 6. sept. 1604.
5) S. C. penes Benedictum xvi, de Syn. l. 10. c. 5.
6) *De Syn. Diœc.* l. 10. c. 5; et *Notificatione* LXIX.

mutuo exigitur. Titulus vel est mutuo *intrinsecus*, qui ipsi ita inhæret, ut ejus substantiam sic ingrediatur ut nequeat separari: esset v. g. aliqua temporis determinatio in eo restituendo: vel est eidem *extrinsecus*, qui non semper et necessario illud comitatur: ut est damnum, quod inde mutuanti evenit.

Ob titulum intrinsecum nihil profecto exigi potest; secus vi mutui exigeretur, ideoque contra præceptum Domini, cum mutuum natura sua omnino gratuitum sit. Hinc merito damnata est ab Innocentio XI hæc n. 41 propositio: *cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit qui non majoris faciat pecuniam præsentem, quam futuram, potest creditor aliquid supra sortem a mutuatario accipere, et eo titulo ab usura excusari;* hoc enim est prorsus et ex se mutuo intrinsecum.

Ob titulum vero extrinsecum, si legitimus sit, bene poterit aliquid repeti; quia tunc nulla habetur mutui ratio — Hic porro titulus quadruplex distinguitur: 1 *damnum emergens:* 2 *lucrum cessans:* 3 *pœna conventionalis:* 4 *periculum sortis.* Quoad *legem civilem*, utrum ea legitimus sit titulus, valde disceptatur.

Q. 2. *An liceat mutuanti exigere quod sibi interest ob titulum damni emergentis, ut vocant, et lucri cessantis?* [1].

R. 1: *Duplici modo*, inquit Angelicus, *potest quis damnificari: uno modo auferendo ei quod actu habet, et dicitur damnum emergens; alio modo impediendo, ne adipiscatur quod erat in via habendi, et dicitur lucrum cessans* [2].

R. 2: Tam ob *damnum emergens*, quam ob *lucrum cessans* licet mutuanti quod sibi interest causa mutui exigere a mutuatario, si conditiones debitæ intersint; nam inquit Angelicus, hoc *non esset vendere usum pecuniæ, sed damnum evitare* [3]. Et sane non patitur æquitas, ut quis lucrum amittat vel damnum sentiat ex beneficii collatione; *nemo cuim debet pati dispendium, unde præmium videtur meruisse.* Adde id expresse probari Bulla Benedictina.

Diximus *si conditiones debitæ intersint;* conditiones sunt:

1 Ut interesse ab initio in pactum deducatur, nec tamen illico exigatur, præmonito etiam mutuatario de titulo damni emergentis et lucri cessantis, vel de alio titulo qui extet, pro quo aliquid ultra sortem exigi vult; nam post contractum mutuans nequit amplius exigere, etiamsi damni emergentis et lucri cessantis fuerit immemor. Ad contractum enim non sufficit voluntas interpretativa, sive conditionalis;

1) V. Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 766, *et seqq.*

2) 2 2. q. 62. a. 4.

3) 2. 2. q. 18. a. 2.

sed requiritur actualis vel virtualis, aut saltem aliquando habita et non retractata: *debebat sibi cavisse*, ait Angelicus de mutuante in tali casu, *ne detrimentum incurreret: nec ille, qui mutuum accipit debet damnum incurrere de stultitia mutuantis.*

Diximus *nec illico exigatur;* secus non totum realiter tribueretur. Sic si mutues 100, et statim pro lucro cessante accipias 5, tunc revera non mutuas 100; sed 95. Unde eo in casu privares mutuatarium commoditate partis mutui.

2 Ut non plus exigat mutuans, quam sit damnum quod patitur, aut lucrum quod sperat ex alio contractu licito juxta æstimationem spei et periculi, ac deductis expensis; id enim tota est ratio exactionis.

3 Ut mutuum vera sit causa damni emergentis, aut lucri cessantis; nam si mutuans *vel* aliam habeat pecuniam, quam ad negotiandum substituat; *vel* si lucrum quod amittit ob mutuum ex mercatura faciendum, potest et vult alia via vel arte sibimet comparare, tunc nequit quidquam exigere [1].

Potestne (quæres) *mutuator aliquid exigere etiam cum absque ullo incommodo valet pecuniam aliam negotiationi substituere?*

Affirmant *probabiliter* Layman, Lessius, Lugo et alii; quia vere tunc mutuatio est causa, ut mutuanti cesset lucrum ex pecunia illa speratum. Neque tenetur in gratiam mutuatarii pecuniam negotiationi minime destinatam negotiationi destinare atque exponere.

Hoc tamen nobis non videtur admittendum, nisi mutuator vere animum habeat pecuniam illam reservatam negotiationi minime substituendi per aliam, quam possidet.

Quid vero (inquies) *si damnum emergens, et lucrum cessans sint incerta vel tantummodo probabiliter adfutura?*

Commune est cum Navarro, Salmanticensibus, Sylvio aliisque, adhuc aliquid exigi posse supra sortem; habita tamen et caute servata proportione inter timorem damni vel spem lucri, et *auctarium* quod in hypothesi acciperetur. Ratio est, quia debita æqualitas jam inde servatur; nam sicut damno non eveniente, lucraretur mutuator, ita contra eo eveniente, lucraretur mutuatarius [2].

1) Excipe vel nisi esset major molestia habenda in tentanda illa diversa via lucrandi; vel nisi pecuniam illam reservaturus esset in usum familiæ. Tunc posset etiam aliquid exigere pro rata; quia nemo tenetur causa mutui alicui traditi negligere providentiam sui aut suorum.

2) Nec refert, quod damnum prævisum non accidat; etenim pactum de Auctario non fit pro damno, sed pro periculo ejusdem, quod actu supponitur et est pretio æstimabile. Res explicabitur exemplo piscatoris, qui vendit jactum retis: iste non vendit quidem pisces, qui forte nulli capientur; sed vendit spem eorum probabilem, quæ actu existit, et est pretio æstimabilis.

Ob eamdem rationem *probabile* videtur mutuatorem, qui *non* jam *certo*, sed *probabiliter* tantum erat pecuniam mutuo datam destinaturus ad negotiationem, posse aliquid exigere *pro rata* illius probabilitatis. Neque dicas posse igitur exigi etiam ob *possibilitatem* applicandi pecuniam illam ad negotiationem: nam *possibilitas* longe differt a *probabilitate*. Illa enim non aliud est, quam mera potentia passiva, sive non repugnantia applicationis, et quid tantummodo negativum. Hæc vero est fundamentum alicujus spei, quæ si actu existit, est pretio æstimabilis, et quid vere positivum.

Q. 3. *An liceat in mutuo pacisci de pœna solvenda a mutuatario, si sortem non reddat tempore definito?* [1]

R. Licet utique hanc pœnam solvendam pacisci *ex communi* sententia, quam defendunt Cabassutius, Lessius, Tournely et alii; nam ea apponitur, ut contractus firmitati consulatur, et impediatur negligentia mutuatarii. Observandum tamen pactum non esse licitum, nisi:

1 Mora debitoris sit notabilis et culpabilis: *notabilis*, nam aliqua mora est mutuo intrinseca; *culpabilis*, nam qui non peccavit non est puniendus.

2 Absit animus lucrandi per pœnam illam appositam; qui animus adesse præsumitur, si debitor oneretur obligatione restituendi sortem eo tempore, quo certo scitur eum solvere minime posse.

3 Pœna sit moderata et culpæ proportionata; alioquin injusta esset. *Probabilius* autem ea ante sententiam debita est; nam magis habet rationem pacti quam pœnæ, licet et pœna sit, ut ait Tournely.

Sed (quæres) *mutuanti licetne aliquid supra sortem exigere, si obliget se ad sortem brevi non repetendam?*

Communiter negant, si conditio sit non statim repetendi; quia hoc est intrinsece inhærens ipsimet mutuo. Videtur huic sententiæ favisse Alexander VII, cum sequentem n. 42 damnavit propositionem: *licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus* [2].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 767, 774, *et seqq.*

2) Id tamen non impedit, quominus non videatur sua aliqua probabilitate donari etiam sententia Sporer, Medinæ, et Henriquez, qui docent licere aliquid supra sortem exigere pro obligatione suscepta de non repetenda sorte, nisi post *multum tempus*, v. g. post tres vel quatuor annos. Ajunt enim: etsi in mutuo sit jam *per se* obligatio illa expectandi restitutionem sortis per aliquod temporis spatium, non est tamen obligatio eam expectandi per *multum tempus*.

Addunt: cum mutuans suscepit in se obligationem expectandi sortis restitutionem per tempus extraordinarium et idcirco aliquid accipit supra sortem, non accipit *ratione commoditatis*, qua privatur; sed *ratione oneris peculiaris* et *extra ordinem*, quod utique est pretio æstimabile.

Quid de pacto, ut restituatur res mutuata in eadem specie et qualitate, si res augenda sit vel minuenda tempore restitutionis?

Vel dubium est, utrum res tempore restitutionis augenda sit, an minuenda: *vel* certe prævidetur eo tempore pluris esse valitura.

Si 1, licitum erit pactum; quia in tali dubio æqualis est contrahentium conditio, ac induit naturam sortis.

Si 2, dicimus mutuatorem pacisci non posse, ut restitutio fiat in eadem quantitate tempore, quo pluris est valitura; tunc enim non servaretur æqualitas. Quod si prudenter prævideatur tempore restitutionis valituram minoris, poterit mutuator majorem mensuram petere quanta sufficiat ad seipsum servandum indemnem, nisi decrevisset illam servare usque ad tempus, quo prævidet minoris valituram, quod supponi vix potest.

Juverit autem hic referre quæ in *Codice Albertino* sancita sunt circa mutui restitutionem; *vel* igitur mutuo datæ sunt virgæ metallicæ aut aliæ res fungibiles a pecunia distinctæ; *vel* ipsa pecunia.

Si 1, sive res crescant sive decrescant, non est restituendum, nisi tantundem ejusdem quantitatis, et qualitatis.

Si 2, en Codicis verba: *l'obbligazione risultante da un prestito in denari è sempre della medesima somma numerica espressa nel contratto. Accadendo aumento, o diminuzione nelle monete prima, che scada il termine del pagamento, il debitore dee restituire la somma numerica prestata; e non è obbligato a restituire questa somma, che nella specie in corso al tempo del pagamento.* Excipitur tamen casus, quo pecunia mutuo data sit aurea vel argentea, et restitutio ex conventione debeat fieri in eadem nummorum specie ac quantitate [1].

Quid (dices) *de pactis generatim in mutuo appositis?*

Loquendo de pactis generatim, tunc pactum in mutuo est usurarium, cum est pretio æstimabile; nam tunc onus, et gravamen

Propositio autem (concindunt) damnata ab Alexandro VII per verba generalia, quibus concepta est, complectitur expectationem temporis cujuscumque, etiam illam, quæ mutuo intrinseca est, unde potest explicari. Neque sane dicit *usque ad longum tempus;* sed *usque ad certum tempus.*

1) Art. 1916, et seqq. — C. A. civ. §§ 985, et seqq.

Hic notamus, quod nummus papiraceus (vulgo *carta monetata*) tenet locum monetæ (ex legis norma), quæcumque sit ejus qualitas, sive ænea, sive argentea, sive aurea: unde quodcumque mutuum in eo potest restitui, non obstante contraria stipulatione. Sane cum hæc charta causa supremæ ac publicæ utilitatis excogitata sit, si cuiquam fas esset illam pacto refutare, non satis bono reipublicæ esset provisum. Sic nuperrime decisum habemus tum Novariæ die 11 apr. 1850; tum etiam Veronæ a supremo illo tribunali, eodem mense et anno.

importat. Hinc usurarius est qui mutuat alteri, ut sibi patrocinetur, ut suum agrum emat, domum locet; quia mutuatario onus imponitur, quod a natura mutui non est, et quod ipse aliunde, ut supponitur, non debet præstare.

Non est vero usurarius qui exigit rem jam debitam ex justitia, nempe ut desistat a privata vindicta, ab injusta vexatione etc.; nihil enim novi oneris imponit. — Item si exigat quod pecunia non appretiatur, uti est benevolentia, amicitia, modo tamen id in pactum non deducatur; secus jam esset debitum et onerosum. Hinc n. 42 damnata est ab Innocentio XI hæc propositio: *usura non est, dum aliquid ultra sortem exigitur ex benevolentia et gratitudine debitum; sed solum si exigatur tamquam ex justitia debitum:* ubi notandum est cum Viva, quod damnatio cadit in verba *et gratitudine debitum;* neque enim mutuatarius obligandus est ad satisfaciendum bonis suis obligationi gratitudinis, cum possit aliis modis; ideoque onus imponitur. Non vero quasi prohibitum sit benevolentiam expectare; etenim ex quolibet beneficio ea jam sua natura sequitur: ita ferme Angelicus [1].

Q. 4. *An liceat in mutuo aliquid supra sortem exigere ratione periculi illam amittendi?*

R. Quamvis hic titulus a nonnullis valde sit disceptatus; *communiter* tamen admittitur cum Antoine, Billuart, Lessio, Lugo, Sylvio et aliis innumeris. Et merito; nam uti docet Angelicus, suscipere tale periculum est pretio æstimabile [2]. Id confirmat S. Congregatio *de Propaganda Fide*, approbante Innocentio X 12 sep. anno 1645 [3]. Item s. Pœnitentiaria respondit anno 1815 ad Episcopum Bouvier, ut ipse refert. Idem habet Concilium Lateranense *sess.* 10, ubi pro usura damnatur quodcumque lucrum ex re infrugifera perceptum, secluso tamen titulo laboris aut sumptus aut periculi.

Nonnullæ tamen requiruntur conditiones et sunt:

1 Ut periculum sit verum et extraordinarium [4] amittendi sortem, vel eam non recuperandi sine magnis expensis atque laboribus; uti si mutuum detur homini dubiæ fidei; alioquin nulla esset illius æstimatio.

1) 2. 2. q. 78. a. 2. 2) Opus. 73. c. 6.

3 *V.* Liguori; *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 765, *et seqq.* ubi fusius.

4 Duplex enim potest esse periculum: *ordinarium*, seu generale ac omni mutuo essentiale et intrinsecum, v. g. periculum ne incendio cuncta bona mutuatarii pereant, ita ut postea sortem reddere nequeat: *extraordinarium*, extrinsecum seu quod non essentialiter in omni mutuo reperitur. Primum non potest attendi; utique secundum.

2 Ut mutuans non teneatur mutuum alteri concedere ex præcepto charitatis ad præsentem ejus inopiam sublevandam; quia in hoc casu periculum esset mutuo intrinsecum.

3 Ut mutuator non recuset sortis assecurationem, si sibi offeratur v. g. per pignus vel per fidejussionem; et non cogat mutuatarium ad tale periculum transigendum; hoc enim in casu periculum non esset reale, sed fictum. Quo sensu explicant *caput, Naviganti de usuris*, quod adversarii opponunt.

Q. 5. *An lex civilis sit justus titulus aliquid exigendi supra sortem?*

R. 1: Certum est legem civilem [1] permittere conventionem auctarii in mutuo, sub taxa tamen determinata [2]. Ubi notamus, quod omnino prohibitæ sunt *usuræ usurarum*. Nempe usuræ debitæ, si non solvantur, non ideo ex se induunt naturam sortis, ut ista usura et alias usuras producat; neque suffragatur pactum, si quod initum sit [3]. Hoc enim lucrum uti turpe habetur, cum in jure repugnet dari accessionem accessionis.

Excipe tamen: 1 si usuræ revera naturam sortis sumant: ut est si priori aliud debitum substituatur specie diversum; *vel* si persona creditoris aut debitori mutetur.

2 Si id lege cautum sit: sic pensiones debitæ a conductoribus, inquilinis, vel causa census aut vitalitii usuras producunt a die judicialis postulationis, aut initæ conventionis — Item dicendum est si agatur de aliquo tertio, qui alicui creditori, debitoris nomine, usuras aut debitos fructus penderit [4].

R. 2: An hæc legis civilis dispositio exhibeat etiam in conscientia titulum justum exigendi aliquid in mutuo supra sortem, magna est in re morali controversia, et nulla forsan magis hinc inde agitata.

Alii negant, quia lex humana nihil potest contra legem Dei; at lex divina absolute vetat aliquid de mutuo exigere. Unde ss. Patres humanas leges hac de re semper improbarunt.

Alii affirmant; nam Princeps ob bonum publicum potest rerum dominium de uno in alium transferre, ut patet de præscriptione.

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1933, et seqq. — C. A. civ. §§ 993, et seqq.

2) Mercatoribus, si iis pecunia debeatur causa negotiationis, ex *Reg. Const.* l. 2. t. 16. c. 2. § 24 conceduntur sex in centum — Quibus vero pecunia non est debita ex negotiatione seu commercio, interesse quod tribuitur ex lege non unum semper fuit: nunc ex Manifesto Senatorio 1 jan. 1815 sunt quinque in centum.

V. Il Cod. civ. spiegato ecc. ad art. 1936.

3 Usura usurarum in jure dicitur etiam *usura composita;* et suo nomine *anatocismus*, a græco *ana*, supra; et *tocos*, usura.

4) Art. 1245, et seqq. — C. A. civ. §§ 998, 1335.

Adde si id non liceret, commercium deficeret, lucrum in regno cessaret, damnum emergeret, cum pauci tunc essent mutuantes: at si licet pacisci *de interesse* ob damnum privatum, multo magis ob periculum damni publici [1].

Verum frustra utrinque adducta argumenta controversiam dirimere valent, cum adhuc desideretur supremum Ecclesiæ judicium, et rationes adhuc multæ sint ex utraque parte. Unde sat erit regulam tradere, qua hac super re tam fideles in conscientia, quam Confessarii in tribunali Pœnitentiæ se gerere debeant.

Unde hæc proferimus:

1 *Ad fideles quod attinet*, qui capitalia sua aliis tradunt, ut ex illis fructus percipiant juxta taxam a lege civili præscriptam, dicimus ipsos *non esse ea de re inquietandos; neque cogendos ad restitutionem fructuum perceptorum, neque in foro Pœnitentiæ absolutione Sacramentali idcirco esse privandos.* Si tamen 1° sint in bona fide; 2° si vere parati sint stare mandatis et definitionibus Sanctæ Sedis, si quando edentur.

2 *Quod pertinet ad Confessarios*, dicimus; — 1 *non esse inquietandos neque absolutione privandos Præsbyteros illos* qui contendunt legem Principis esse titulum sufficientem percipiendi aliquid ultra sortem absque titulo vel lucri cessantis vel damni emergentis, *quousque Sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui parati sint se subjicere;* 2 non esse inquietandos Confessarios qui pœnitentes lucrum eodem modo percipientes absolvunt, si isti objicientes sententiam lucro faventem non fuisse damnatam a s. Sede, *promittant se obedire judicio s. Pontificis, si illud aliquando intercedat.*

Hæc responsio nostra continet summam Decretorum, quæ a sancta Sede organo Pœnitentiariæ, ac supremæ Congregationis Sancti Officii edita sunt ab an. 1822 usque ad an. 1833 [2].

Cum vero prima conditio indicata in allatis Decretis si *bona fides*, et hæc non parvam adhuc in quorumdam opinione facesseret difficultatem; ad eam penitus de medio tollendam atque ad alia simul præoccupanda dubia cujuscumque generis, quæ a Scholasticorum subtilitate possent excogitari, Illust.us ac Rev.us D. D. Galvano Episcopus Nicæensis hanc iterum quæstionem sac. Congregationi anno 1837

1) *V.* Bouvier, *Inst. Theol.* De usura in fine, ubi fusius.

2) Hæc videre est, simul collecta et propria authenticitate donata in Opusculo Augustæ Thaurinorum edito cura Illustr.mi ac Rev.mi illius Metropolitæ 5 febr. 1833 cum tit. *Sanctæ Apostolicæ Sedis responsa circa lucrum ex mutuo ab an.* 1822 *ad februar.* 1833, Taurini Typ. Marietti.

sapientissime proposuit: *an pœnitentes, qui moderatum lucrum solo legis titulo ex mutuo dubia vel malam fide perceperunt, absolvi Sacramentaliter possint, nullo imposito restitutionis onere; modo de patrato ob dubiam vel malam fidem peccato sincere doleant, et filiali obedientia parati sint stare mandatis s. Sedis?* — Sub die 17 jan. anno 1838 responsum fuit *affirmative, dummodo parati sint stare mandatis s. Sedis* [1].

Sed (dices) *quid sentiendum de Confessario, qui cum intime persuasus sit sententiam, quæ rejicit titulum legis civilis tanquam insufficientem esse longe probabiliorem, securiorem et solam in praxi tenendam, donec s. Sedes definierit, pœnitentibus qui ab eo consilium petunt, utrum possint auctarium percipere ex mutuo (tametsi nullum habeant titulum a Theologis communiter admissum præter titulum legis civilis), respondet eos non posse præfatum auctarium exigere, et denegat absolutionem Sacramentalem si exigant?*

Respondemus hunc Confessarium *nimis dure et severe se habere erga hujusmodi fideles*, quandoquidem ex datis a s. Pœnitentiaria responsis liquet *fideles, qui bona fide ita se gerunt, non esse inquietandos* [2]. Ipse autem responsione sua prædicta inquietat profecto: et ideo debet se abstinere studendo, ut *in praxi* sese ejusdem Pœnitentiariæ oraculis *valeat conformare*. Ita ex Decreto 11 novemb. anno 1831 [3].

1) Autographum Decreti servatur in actis Curiæ Episc. Nicæensis.

2) Opus. Taurini edito, cit. pag. 35.

3) *Quomodo ergo* (instabit fortasse quispiam) *cum his Decretis poterit conciliari celebris Encyclica Benedictina:* Vix pervenit ad aures? *in hypothesi veræ contradictionis nonne potius Bullæ adhærendum est, quam Decretis posterioribus?*

Negamus *suppositum:* hæc nempe objectio supponit Benedictum xiv directe vel indirecte controversiam circa usuras in Scholis pendentem prædicta Encycl. definivisse, et ejus definitioni adversari responsa posteriora ss. Congregationum; atqui hoc est falsum. Sapientissimus enim Pontifex tantum abfuit a tali definitione ferenda, ut anno 1746, id est vixvix post editam anno præcedenti suam Encyclicam, permiserit Romæ sub ipsis oculis suis in lucem typis edi, imo et sibi dedicari Opus Scipionis Maffei Veronensis cum titulo: *Sull' impiego del denaro,* ubi thesim ipsam aperte tuetur, quam adversarii supponunt in Encyclica illa fuisse proscriptam.

Hoc adeo verum est, ut etiam post Benedictum xiv thesis ipsa fuerit adhuc apertissime in scholis Catholicis propugnata, et adhuc, a compluribus propugnetur, sciente et non reclamante Sede Apostolica, uti videri potest in libris 1 Bolgeni (s. Pœnitent. Theologi), *Dissertaz. sopra l' impiego del danaro e l' usura* — 2 Mastrofini, *le usure, libri tre* Romæ sub Pio viii — 3 Cardin. De La Luzerne, *Sur le prêt de commerce* — 4 Rolando, *Osservazioni sull' usura*, Torino, aliorumque plurium. Quis autem credat tot Auctores catholicos, et quidem tam magni nominis, voluisse thesim tueri, quæ jampridem tam expresse et apposita Bulla fuisset a Benedicto xiv proscripta?

Notamus ultimo hæc duo:

1 Illa allatarum responsionum verba: *non esse inquietandos*, non meram tolerantiam, sed positivam permissionem significare, ut docet s. Alphonsus in alia re [1].

2 Ecclesiasticos, qui in publicis concionibus decretorie prædicant, licitum esse auctarium legis reticendo clausulam: *modo sint parati etc.* probari non posse; *quia privata auctoritate definiunt quæstionem, quam s. Sedes nondum voluit definire.* Ita responsum fuit Episcopo Vivariensi 7 mart. anno 1835, ut refert Bouvier.

Articulus VII. — DE DONATIONE [2]

Q. 1. *Quid est donatio, et quotuplex?*

R. Ad 1: Donatio idem sonat ac *doni datio*, et potest definiri: *liberalitas in alterum collata, seu liberalis traditio alicujus rei alteri facta actualiter ac irrevocabiliter, et ab eo acceptata.* Ex qua definitione deducitur ad donationem *proprie dictam* requiri:

1 Liberalitatem omnino spontaneam ex parte illius, quia donationem facit, et dicitur *donans* vel *donator*.

2 Actualem translationem absolutam et irrevocabilem rei dono traditæ in dominium illius, cui fit donatio, et dicitur *donatarius* [3].

3 Acceptationem ex parte ipsius donatarii, ut habeatur perfecta donatio. Hoc modo donatio est primus ex contractibus gratuitis, cum nihil importet oneris vel conditionis, sed usus rei et res ipsa ex se

Verum id clarius patebit, si objecta Encyclica attente consideretur: ibi videlicet prohibetur quidem perceptio auctarii cujuscumque ex mutuo *vi et ratione ipsius mutui*; sed ne verbum quidem videre est de *titulo extrinseco legis civilis*, de quo solo tota est controversia.

Hinc s. Pœnitentiaria interrogata ab Episcopo Veronensi: *an Confessarius ille possit absolvi, qui licet Benedicti* XIV *et aliorum Summorum Pontificum de usura definitiones noverit, docet ex mutuo divitibus aut negotiatoribus præstito percipi posse præter sortem lucrum quinque pro centum etiam ab iis, qui nullum omnino alium præter legem civilem titulum habent mutuo extrinsecum;* aperte respondit sub die 14 augusti an. 1831, *Confessarium illum non esse inquietandum, quousque sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui paratus sit se subjicere, adeoque nihil obstare ejusdem absolutioni in Sacramento Pœnitentiæ* (*V.* Coll. citata).

1) *Opus Mor. l.* 3. *n.* 766. 2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 721, *et seqq.*

3) « Paul répéte (ait *Gousset*) de temps en temps à son domestique qu'il veut reconnaitre ses services; qu'il se propose de faire un legs en sa faveur, ou de lui donner une certaine somme d'argent. Paul meurt sans avoir fait aucune disposition au profit de son domestique. Celui-ci peut-il prendre la somme qu'il croit lui avoir été promise? Non; car autre chose est de donner, autre chose de former le projet de donner, d'en faire même une espèce de promesse vague et générale, sans avoir intention de s'obliger.

irrevocabiliter tribuatur. Si tamen deficiant prædictæ conditiones, tunc dicitur *donatio impropria* [1].

R. Ad 2: Præter distinctionem donationis in *propriam*, et in *impropriam*, alia datur a Juristis in donationem *inter vivos*, et in donationem *causa mortis*; in donationem *mere gratuitam et remuneratoriam* seu *antidotalem*.

Donatio *inter vivos* fit *absque ulla contemplatione mortalitatis*, et donator vult rem dono traditam cito fieri propriam donatarii.

Donatio *causa mortis* ex adverso fit *contemplatione* et *intuitu mortis*, et donator vult rem dono indicatam non fieri propriam donatarii; nisi post mortem sui: hæc apud nos solo testamento fieri potest; unde a legato non amplius distinguitur.

Donatio *mere gratuita* procedit a sola donantis liberalitate. *Remuneratoria* vero oritur ex animi gratitudine ob acceptum beneficium vel obsequium. Ex his patet: donatio *causa mortis* est donatio *impropria*; sicut donatio *intuitu matrimonii*, et *inter sponsos* [2].

Q. 2. *An donatio ante acceptationem sit valida?*

R. Negative: donatio ante acceptationem non est valida; nemo enim potest acquirere jus in res alienas, quin prius consentiat. Hinc donatarius, si *nesciat rem, quæ apud se est, sibi esse donatam, donatæ rei dominus non fit* [3]; et donatio ante acceptationem revocari potest, etiamsi juramento firmata sit, cum juramentum sequatur naturam actus, cui adnectitur. Excipitur, si sit facta contemplatione certi et determinati matrimonii, antequam sit initum; quæ donatio ob defectum acceptationis nequit impugnari [4].

Quid (inquies) *si donatio fiat ad causas pias?* Vel ea fit immediate Deo in piarum causarum utilitatem, v. g. pro altari in Ecclesia ad Missæ celebrationem ædificando: vel fit immediate ipsimet causæ piæ, v. g. hospitali pro infirmis curandis.

Si 1, valet donatio quia se habet ad instar voti, quod a Deo illico acceptatur — Si 2, *probabilius* tenent eam non valere, quia generatim ad donationis valorem requiritur acceptatio. In dubio intentionis præsumitur animus vovendi; quia in causis piis communiter intentio fertur primario in Deum [5].

1) Art. 1121, et seqq. — C. A. civ. §§ 938, et seqq.

2) Etiam donatio *remuneratoria* a jure romano recensetur inter donationes improprias; quia non a mera animi liberalitate videtur oriri. Sed cum semper verum sit etiam hanc donationem fieri *nullo jure cogente*, idcirco Codex Albertinus relicta juris Romani subtilitate, ad donationem propriam revocavit *tum* donationem remuneratoriam *tum* illam, cui adnexum sit aliquod onus — Art. 1122 — C. A. civ. §§ 938, et seqq.

3) Dig. c. absenti de donat. 4) Art. 1133 — C. A. civ. §§ 943, 945.

5) *V.* Ligouri, *Opus Morale l.* 3. *n.* 726.

Q. 3. *An validæ sunt donationes, si fiant ab ære alieno gravatis?*

R. *Verius* ac *communiter* docent invalidas esse donationes factas ab ære alieno gravatis; ideoque eum peccare qui illas accipit, et omnino teneri ad compensationem damni, quod inde obvenerit creditoribus. Nam sicuti donans læsit justitiam se reddendo imparem solvendis debitis suis; ita læsit quoque donatarius, qui *positive* cooperatus est injustæ donantis actioni cum creditorum præjudicio. Donatio nempe non consistit in sola voluntate donantis, sed etiam in voluntate accipientis; sine qua donatio non potest fieri; ideoque licet donatarius non sit *causa motiva*, est tamen *causa* vere *influxiva*, et *efficax* alienationis rei in damnum creditorum [1].

Q. 4. *Quæ res donari possunt, et in quali quantitate?*

R. *Ad qualitatem* quod spectat, omnes res præsentes ex Codice Albertino donari possunt. Imo donatio etiam bona futura comprehendere potest, si fiat alicujus matrimonii contemplatione [2]. Potest autem quis donare etiam sub reservatione ususfructus; vel sub conditione, ut iterum res ad se revertatur, v. g. si donatarius præmoriatur.

Ad quantitatem quod attinet, animadvertendum est ex eodem civili jure rejiciendas esse donationes, quæ fiunt in quantitate tali, ut donator ad indigentiam redigatur, nec amplius habeat, de quo possit testari: *le donazioni di tutti i beni presenti non sussisteranno, se i donanti non si riserveranno l'usufrutto, o qualche porzione discreta per sovvenimento a' loro bisogni*, e *per poter testare* [3].

Q. 5. *Quinam donationes agere valent, et acceptare?*

R. Ad 1: Illi soli donare possunt, qui liberam habent bonorum suorum administrationem, et testari queunt. Hinc donare nequeunt: — 1 tutores de bonis minorum, nisi agatur de parvis donationibus remuneratoriis, et de eleemosynis; — 2 prodigi sive de jure sive de facto. Item minores licet habilitati, nisi agatur de contractu matrimoniali, vel donationibus modicis, quas alii ejusdem conditionis agunt; — 3 uxores sive consensu mariti vel tribunalis [4].

R. Ad 2: Ii possunt donationes acceptare, qui non prohibentur a lege. Prohibentur autem: — 1 incapaces ad acquirendum per testamentum [5]; — 2 conjuges inter se, matrimonio ipso durante. Quod merito statutum est, ne mutuato amore invicem spolientur [6].

Q. 6. *Quid de donationibus factis sponsis occasione matrimonii?*

R. Donationes, quæ fieri quandoque solent sponsis occasione certii

1) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *n.* 722. 2) Art. 1178.
3) Art. 1139 — C. A. civ. § 944. 4) Art. 1151.
5) Art. 1153. 6) *Cod. civ. Albert.* Art. 1186.

et determinati matrimonii, a quocumque tandem fiant, consistunt in bonis vel præsentibus, vel in futuris, vel in utrisque simul.

1 Si donationes sint de bonis præsentibus, sive proveniant ab extraneis sive a parentibus, sive fiant utrique sponso sive tantum alterutri, iisdem regulis subjacent, quibus donationes ceteræ inter vivos, sed cum his clausulis: — 1 cum sitæ donationes induant natura donationis impropriæ (quia habent pro causa dati matrimonii celebrationem); ideo nequeunt invalidari ob defectum acceptationis in donatariis, neque revocari ob eorum ingratitudinem; — 2 si matrimonium non sequatur, habentur uti non factæ; — 3 tales donationes præsumuntur factæ etiam favore prolis nasituræ [1].

2 Si donationes sint de bonis *futuris*, complectuntur bona, quæ tempore mortis suæ habebit donator, et inducunt in ipso donatore quamdam obligationem relinquendi tempore mortis suæ illa bona donatario [2].

3 Si donationes sint circa bona præsentia simul et futura, videndum an actui donationis fuerit adnexum inventarium bonorum cum debitis et oneribus donatori inhærentibus super iis bonis; an non.

Si 1, moriente donatore, potest donatarius eligere inter hæc duo: *vel* acceptare omnia bona existentia tempore mortis donatoris ipsius, et solvere omnia ipsius debita: *vel* acceptare bona existentia tempore actæ donationis solvendo debita item eodem tempore extantia.

Si 2, donatarius non habet jus, nisi ad bona existentia tempore mortis donatoris. Idcirco debebit *vel* omnia acceptare cum debitis et oneribus, *vel* omnibus valedicere. Ratio discriminis est: in *primo* casu bona actu donationis vi illius inventarii censentur cito translata in dominium donatarii. In *secundo* non sic ob inventarii defectum.

Q. 7. *Quænam solemnitates, et conditiones requiruntur ad donationis valorem jure civili Albertino?*

R. Ut donatio sit valida ex Codice Albertino requiritur:

1 Ut non sit facta *vel* sub conditione impossibili, aut bonis moribus contraria; *vel* sub conditione, cujus implementum a solo donante pendeat; *vel* sub conditione omnibus satisfaciendi oneribus

1) Art. 1168, 1160, 1181, 1176.

2) *Ergone* (inquies) *non amplius in vita sua de bonis illis poterit aliter disponere donator?* Non poterit titulo gratuito: v. g. donando aliis bona ipsa, quia hoc titulo jam de iis disposuit in actu donationis prioris; sed poterit disponere titulo *oneroso* et extra fraudem, v. g. annuo canoni pecuniario bona illa subjiciendo, non ut donatarium bonis privet, sed ut bona ipsa in melius convertat: imo potest donator de bonis illis disponere etiam titulo *lucrativo*, v. g. vendendo, dummodo supersit quantum satis sit ad implendam donationem.

etiam non expressis, aut non extantibus donationis tempore, nisi agatur de matrimonio [1].

2 Ut ea sit a donatario acceptata; ab ipso quidem si sit major, vel alio illius nomine; si vero sit minor, acceptari debet ab illius curam habente. Imo etiam pro majore si sit filiusfamilias, patris consensus requiritur. Item pro uxoribus consensus mariti, pro surdomutis, et locis piis requiritur acceptatio administrantium [2].

3 Ut non sit inofficiosa, id est facultatem donantis excedens; sustinetur tamen donatio in eo, quo talis non est.

4 Ut non includat futura bona, nisi de determinato atque certo matrimonio sit sermo [3].

5 Ut si agatur de mobilibus, res omnes singillatim designentur cum declaratione proprii valoris.

6 Tandem ut ea fiat publico instrumento, et homologetur [4]. *Homologatio* autem est actus, quo auctoritas judicialis, prævia causæ cognitione, proprio quasi nomine illam vestit confirmatque [5].

Q. 8. *Quinam sunt donationis effectus?*

R. Donationis *effectus* duo sunt:

1 Ut proprietas rei donatæ in donatarium transferatur etiam absque ipsa formali traditione.

1) *Cod. civ. Albert.*, Art. 1141, et seqq. 2) Art. 1127, et seqq.

3) Art. 1138, 1155 — C. A. civ. §§ 944, 951, 952.

4) Art. 1123 — C. A. civ. § 943.

5) Est autem *probabilius* ac *commune* dona usualia, si sint libere facta inter personas habiles, in parte disponibili, adhuc in conscientia vim habere (saltem ante judicis sententiam), etsi ceteræ solemnitates a lege civili præscriptæ non fuerint observatæ. Codex enim Albertinus videtur illis formis voluisse tantummodo viam præcludere improvidis donationibus, non vero justis liberalitatibus: *non può dirsi certamente con quest'articolo* (1123) *tolto quell'arbitrio di donare altrui piccole somme od oggetti di non alto valore, che piuttosto donativi che donazioni si potrebbero chiamare — V.* Codice civile spiegato — It. Tartara, *Supplementum ad Theol. Moral. cl.* Alasia *ex novo Codice civili*, Taur. 1839 — It. dicta de *solemnitatibus in testamentis, et contractibus in genere.* Et talis revera est usus.

Inter hæc dona numerantur ex *Bouvier:*

1 Donatio *de manu ad manum*, ut cum donantur libri etc.

2 Donatio *indirecta*, quæ nempe occultatur sub specie contractus onerosi, ut cum quis v. g. vendit Titio villam suam 100, sed statim obligationem illi tradit, pretio non accepto, cum intentione pretium condonandi.

3 Donatio *accessoria*, seu quæ ex conventione cum tertio inita sequitur; v. g. domum meam vendo Petro ea conditione, ut 100 donet Paulo.

4 Donatio *remuneratoria*, id est quæ fit ob beneficium acceptum, vel officium præstitum, maxime cum hæc sit quasi compensatio.

5 Donatio *onerosa*, ea nempe cui donator quoddam adnectit onus; tunc enim est potius quædam solutio vel commutatio. Hisce regulis, si nempe recte accipiantur atque explicentur, pluribus incommodis ac difficultatibus occurri potest.

2 Ut donatio natura sua irrevocabilis sit, nisi gravis ac probata causa intervenerit, quæ revocationem permittat [1].

Sed quæ erit probata et gravis causa donationem revocandi? — Ob tres causas ex Codice Albertino donatio revocari potest [2].

1 Ob non impletas conditiones. Quo in casu libera ab omni onere redeunt bona donata in donantem, sed rescissio erit judicialis.

2 Ob ingratitudinem donatarii in donantem. Tunc revocatio debet intra annum postulari; obtenta autem rescissio non liberat bona ab iis oneribus, quæ tempore habili fuerint imposita.

Non tamen quæcumque ingratitudo sufficit; sed ea tantum, quæ hisce versiculis includitur:

Ingratum faciunt atrox injuria, damnum;
Impia dextra, fides fracta, pericla necis.

Casus autem sic explicat Codex Albertinus: *la donazione tra vivi non potrà essere rivocata per ingratitudine, che ne' seguenti casi: se il donatario abbia attentato alla vita del donante: se siasi renduto colpevole verso di lui di sevizie, delitti od ingiurie gravi: se neghi ad esso gli alimenti* [3].

Nunquam vero fit locus revocationi ea de causa: — 1 si donatio facta sit Ecclesiæ vel causæ piæ, v. g. monasterio; quia hæc donatio primario facta est Deo ipsi, qui ingratus esse non potest; — 2 si donatio sit impropric dicta, quia hæc in odiosis donationis nomine non venit; — 3 si donator scivit ingratitudinem, et tamen donationem non revocavit; nam censetur remisisse; — 4 si facta sit donatio causa alicujus determinati et certi matrimonii.

3 Ob *supervenientem prolem* donatori ipsi. Hæc revocatio pleno jure suum sortitur effectum statim ac donatori superveniat filius legitimus et naturalis, etiamsi postumus, idest natus post mortem patris; vel si legitimetur per subsequens matrimonium, casu quo natus sit post actam donationem.

Causa cui hæc revocatio innititur est, quod donans censetur actu donationis non prævidisse in se ipso vim illam, quam natura ipsa excitat in cor patris, quando ipsi oritur filius. Ac tunc bona ab omni onere libera ad eum redeunt.

Quid (dices) *si donator in ipso actu donationis renuntiaverit huic juri revocationis ob prolem sibi supervenientem?*

Invalida erit talis renuntiatio, nisi agatur de donatione impropria,

1) Art. 1133 — C. A. civ. §§ 913, 915.
2) Art. 1161, et seqq. — C. A. civ. §§ 916, et seqq.
3) Art. 1163.

quæ fiat occasione alicujus matrimonii certi et determinati. Quo etiam in casu tribuitur filiis facultas reductionem petendi [1].

Q. 9. *Quid de donationibus factis occasione ingressus in Religionem?*

R. Hæ donationes non reguntur iisdem dispositionibus, quibus donationes inter vivos; sed Codice civili Albertino statutum est, quod illæ fieri possint ab ipsis minoribus decimosexto anno completo; et quod possint etiam comprehendere bona futura, v. g. jura successionis ab ipsis acquirenda usque ad professionis tempus.

Erunt tamen nullæ factæ renuntiationes: — 1 si renuntians intra sex menses Religionem non fuerit ingressus; — 2 si vota temporalia emittens in sæculum regrediatur antequam elapsi sint anni sex ab illorum emissione [2].

Ad donationem pertinere potest dos propter nuptias, et promissio.

COROLLARIUM I. — De dote propter nuptias

Q. 1. *Quid est dos, et quid de ea dicendum?*

R. Ad 1: Omnes tam Juristæ, quam Theologi ita solent dotem definire, ut sit *donatio ab uxore vel ab alio ejus nomine in maritum collata ad sustinenda onera matrimonii.*

Alia dicitur *æstimata*, alia *inæstimata*. *Æstimata* consistit in certa pecuniæ quantitate, vel in alia re quacumque, cui competat numerus, pondus atque mensura — *Inæstimata* consistit in aliqua re mobili vel immobili, quæ marito tradatur absque ejus valoris æstimatione — Adest inter utramque duplex discrimen:

1 Quod *illa* transeat in plenum dominium mariti pro matrimonii oneribus sustinendis; *ista* tota remaneat commissa periculo uxoris.

2 Quod cum *primæ* maritus efficiatur verus et solus proprietarius, potest de ea disponere arbitrio suo, modo pretium æstimatum legaliter repræsentet; *secundæ* autem, cum ejus proprietas sit uxoris, maritus non habet nisi usumfructum [3].

R. Ad 2: Si filia occasione sui matrimonii sit sufficienter prædita bonis propriis, nullum habet jus ad dotis cujuscumque petitionem.

Si hæc bona sufficientia aliunde non habeat, potest dotem expostulare, ac eam tenetur eidem tradere pater, et in ejus defectu avus paternus, ac deinde mater. Hanc petitionem filia potest facere etiam durante ipso matrimonio: imo et occasione secundi matrimonii, si,

1) Art. 1174. 2) Art. 1187-88. — C. A. civ. § 783.
3) Art. 1517, 1545 — C. A. civ. § 1218.

primo matrimonio soluto, dos fuerit patri restituta, vel si absque uxoris culpa perierit [1].

Sed (quæres) *in quanam quantitate dos est tribuenda?* Ex Codice Albertino dos est tribuenda in media parte legitimæ, quæ super patrimonium dotantis esset filiæ concedenda; salvis tamen juribus eidem filiæ competentibus tempore mortis ipsius dotantis.

Quid (dices), *si dotans vellet filiam excludere per ipsam dotis constitutionem a sui successione hæreditaria?*

Tunc tenetur tradere integram legitimam, quæ ad exclusionem cujuscumque fraudis erit a tribunali determinanda, modis et formis in jure præscriptis [2].

Q. 2. *Quid sunt lucra dotalia?*

R. Mos est, ut sponsus super dote, quam recipit a sponsa, augmentum constituat, et vicissim sponsa si præmoriatur, lucrum aliquod marito tribuat in eadem dote: en *lucra dotalia* [3].

Si id agunt in ipso contractu matrimoniali, sibi invicem donare possunt ea omnia, de quibus disponere permittuntur per testamentum, id est dimidiam partem, si filios legitimos aut legitimatos relinquant plusquam duos; secus duas tertias partes.

Si vero nulla sit facta conventio, censebitur pactum lucrum reciprocum tertiæ partis æstimationis dotis pro superstite, et quidem in *proprietatem*, si nulli ex conjugio sint descendentes; secus in *usumfructum* tantummodo [4].

1) Ad eam autem constituendam publicum instrumentum requiritur: et semel constituta, matrimonio durante, alienari non potest sine tribunalis auctoritate. Soluto tamen matrimonio, dos ipso jure transit ad uxorem — *Cod. civ. Albertinus*, Art. 117, 1412, 1535, et seqq.

2) Art. 1525, et seqq. — C. A. civ. §§ 1220-21.

3) Hæc lucra amittuntur a conjuge, si ad secundas nuptias transierit, nondum completis decem mensibus post mortem prioris conjugis ex *art.* 145 *Cod. civ. Albertini.*

4) *Art.* 1719, *et* 1529 — *C. A. civ.* §§ 1242, *et* 1266.

« Così supponendo la dota di Tizia con Mevio di L. 30000, se Tizia lascia superstiti due figli ed il marito, quest'ultimo godrà l'usufrutto di L. 10000, nè sarà tenuto di restituire, sè vivente, ai due figliuoli eredi di Tizia, loro genitrice, che L. 20000. Questo usufrutto è indipendente dalla patria podestà che al padre possa competere, e distinto da quello di cui all'art. 224.

Se poi Tizia fosse predefunta senza prole, le L. 10000 passeranno in piena proprietà al marito. Presupponendo ora il caso contrario, se il marito di Tizia le precedesse, potrebbe questa chiedere a' di lui eredi la restituzione della dota di L. 30000, più L. 10000 aumento del terzo in usufrutto, essendovi figli; in proprietà nel caso di non esistenza di prole ». *Cod. spieg.* ad art. 1529.

Corollarium II. — De promissione [1]

Q. 1. *Quid est promissio?*

R. Promissio *est liberalis, deliberata ac spontanea fidei datio exterius facta et acceptata de re possibili et honesta.*

Dicitur: 1 *liberalis*, et sic discrepat a contractu oneroso; — 2 *deliberata*, id est cum plena advertentia: *ac spontanea*, id est immunis ab errore, dolo et metu etiam levi; nam liberalitas importat omnimodam libertatem; — 3 *fidei datio;* sic distinguitur et a *donatione*, quæ est rei datio, et a *proposito*, quod est simplex voluntas aliquid faciendi, sed non se strictim obligandi; — 4 *exterius facta*, idest talis ut homo eam cognoscere possit; — 5 *et acceptata*, quia promissio et donatio semper facta censetur sub conditione, *si acceptentur*, adeo ut ante acceptationem semper revocari possit; — 6 *de re possibili et honesta*, quia *impossibilium nulla obligatio, et in malis promissis fidem non expedit observari.*

Promissio si sit prodiga obligat ad servandum quod prodigum non est; quia si ex una parte *nulla est obligatio de illicito*, ex altera *utile per inutile vitiari non debet* — Qui promittit, dicitur in jure *promittens*, vel *promissor;* ille cui fit promissio, *promissarius.*

Q. 2. *Quid de promissionibus, prout generatim fieri solent?*

R. Promissiones hujusmodi saltem ex justitia ac regulariter loquendo non obligant; qui enim eo modo promittunt ordinarie non intendunt proprie dictam obligationem suscipere. Sane siquis eos interrogaret, an tanquam fures vel tanquam injusti rei alienæ detentores haberi velint in hypothesi, quod promissiones taliter factas non impleant, negative statim responderent. Hoc etiam sentiunt illi ipsi, in quorum gratiam promissiones hujusmodi factæ sunt.

Diximus 1 *saltem ex justitia;* quia non desunt qui velint promissiones obligare ex fidelitate, quamquam ne ex fidelitate quidem obligant hoc ipso, quod sic promittentes non intendunt fidem suam serio obligare; et quando dicunt *promitto, polliceor*, nihil aliud exprimere volunt, quam actuale propositum et bonam animi voluntatem erga alios, non vero obligationem stricte sumptam.

Diximus 2 *regulariter loquendo;* quia promissiones obligant etiam ex justitia, quando reapse constet promittentes obligationem proprie dictam voluisse sibi suscipere.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l. 3. nn. 720, et seqq.*

Talis censetur esse promissio: — 1 si juramento firmetur: neque enim quis censetur usurpare inaniter Sacramentum; — 2 si fiat coram testibus ad hoc vocatis, vel notario; — 3 si detur chirographum aut aliud instituatur instrumentum; virtus enim sinceritatis et veritatis exigit, ut scripta factis conformia sint, alioquin latissima mendaciis via panderetur; — 4 si promissarius fidens promissioni expensas fecisset, v. g. si filium suum educari curaverit, quia alter promiserat ad expensas concurrere, ac postea concurrere renuat.

Q. 3. *An promissio acceptata obliget sub gravi in re gravi?*

R. Certum est promissionem serio factam et a promissario acceptatam in re gravi posse per accidens obligare sub gravi, quando v. g. intercedat ratio gravis damni proximo obvenientis, uti si ego alteri promisissem dare mutuum, quo graviter indigebat, et ille mihi confisus aliunde non prospexisset sibi.

Verum utrum obliget sub gravi per se, et ex natura sua, disputant — S. Thomas docet, simplicem promissionem ex natura sua non obligare nisi sub levi etiam in re gravi; quia in ejus opinione promissio quælibet ex se obligat tantum secundum quamdam honestatem, non autem secundum jus civile, hoc est secundum justitiam [1] — Alii contra sentiunt; quia fidelitas promissa jus verum et strictum præbet promissario. Hinc Augustinus ajebat: *omnis fidei violator iniquus est* [2].

Q. 4. *Quomodo interpretandæ sunt promissiones?*

R. Cum tota promissionis vis et efficacia pendeat a promittentis intentione, in ipsius favorem promissio ipsa interpretanda est. Hinc in dubio, an quis voluerit se vere obligare ex justitia, an tantum ex fidelitate, an *graviter*, an vero *leviter; probabilissimum* erit, cum non obligari nisi *sub levi*, ut dicunt Holzman, Lugo, Sporer etc.

Q. 5. *Quandonam cessat promissionis obligatio?*

R. Cessat obligatio promissionis:

1 Quando promissarius jus suum remittit; remissio enim obligationem tollit.

2 Quando res fit illicita vel impossibilis; nam inhonestorum ac impossibilium nulla obligatio datur.

3 Quando fit noxia vel inutilis promissario; nam tunc omnis cessat promissionis finis.

4 Quando contingit notabilis mutatio non prævisa; tunc censetur neminem velle se obligare: unde *Apostolus non est mentitus, qui non ivit Corinthum, quo se iturum promiserat, ut dicitur 2ª Cor. 1º, et hoc propter impedimenta quæ supervenerunt.* S. Thomas [3].

1) 2. 2. q. 88. a. 3. 2) L. 1 de Doc. Chr. c. 36. 3) 2. 2. q. 100. a. 3.

Articulus VIII. — DE DEPOSITO, SEQUESTRO, FIDEJUSSIONE COMMODATO, PRECARIO ET MANDATO

Q. 1. *Quid est depositum?* [1]

R. Depositum proprie dictum [2] est *contractus bonæ fidei, quo alteri res gratis custodienda traditur, ut quandocumque deponenti placuerit, eadem specie restituatur.* Ille qui rem deponit, dicitur *depositor*, vel *deponens*; ille vero cui res deposito datur, dicitur *depositarius* — Ex Codice Albertino depositum fieri nequit nisi de rebus mobilibus, et non nisi per traditionem. Insuper si depositum est voluntarium et excedat libellas tercentum, requiritur scriptura [3].

Diximus *si depositum est voluntarium*, ut indicemus depositum esse duplex, aliud *voluntarium*, aliud *necessarium*:

1m Est quod fit libero consensu *deponentis* et *depositarii*; ejus proprietas patet ex dictis.

2m Est cui dat causam casus peculiaris, v. g. incendium, naufragium. Idem dicendum de rebus viatorum depositis penes cauponas. Et in hoc admittitur probatio per testes, qualiscumque sit rei valor [4].

Q. 2. *Quænam sunt depositarii obligationes, ac deponentis?*

R. Ad 1: *Depositarius* tenetur:

1 Ad diligentem rei depositæ custodiam, quasi ea esset sua: imo ad majorem, si *vel* eam promiserit, *vel* si in illius commodum tantum depositum vergat, *vel* si de eo aliquid percipiat.

2 Depositum cum fructibus suo tempore restituere, nisi *vel* obstet sequestrum, *vel* cognoscatur rem esse furtivam, *vel* evaserit deponens ad acceptandum incapax ex lege; qui porro sine causa renuit illud restituere, in carcerem conjici potest.

3 Indemnem deponentem servare, si res sua culpa deterior facta sit; vel si sit in mora culpabili et res perierit, etsi casu fortuito [5].

R. Ad 2: *Deponens* tenetur:

1 Ad nutum depositarii, nisi tempus statutum sit, rem suam recipere; quod si illi importuna videatur restitutio, judex definiet.

2 Impensas ac damna resarcire, quæ alter passus est; æquitas enim postulat, ut ex onere gratis suscepto non sentiat detrimentum [6].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 746, *et seqq.*

2) Sic appellatur, quasi nempe *de manu in manu positum.*

3) Art. 1951, et seqq. — C. A. civ. §§ 960, et seqq.

4) Art. 1930, et seqq.

5) Art. 1961, et seqq. — C. A. civ. § 961.

6) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1978, et seqq. — C. A. civ. §§ 962, et seqq.

Sed (quæres) *depositarius potestne ex re sibi deposito tradita fructus percipere? et an teneatur usuras deponenti persolvere, si agatur de deposito in pecunia?*

Depositarius nequit fructum ullum percipere e re sibi deposito tradita, nisi adsit deponentis consensus expressus, vel tacitus. Si vero absque tali consensu aliquid perceperit, tenetur perceptum restituere, cum perceperit ex re aliena. Ita Codex civilis Albertinus, qui addit: *non è debitore* (depositarius) *di alcun interesse del denaro depositato, se non dal giorno, in cui fu costituito in mora a farne la restituzione.* Pecunia autem sive creverit sive decreverit, restituenda est ea, qua accepta fuit, specie 1.

Q. 3. *Quid est sequestrum?*

R. Sequestrum *est species depositi, qua res controversa deponitur apud tertium eo fine, ut post sententiam judicis vincenti tradatur.* Sic dicitur a *sequendo*, eo quod utraque pars contendens fidem tertii sequatur, qui controversiam resolvit, quique dicitur *sequester.*

Duplex autem est, *conventionale* et *judiciale;* et utrumque extenditur ad bona tam mobilia, quam immobilia 2.

Q. 4. *Quid dicendum de fidejussione* (vulgo *sicurtà*)?

R. Fidejussio (sic dicta a *fide* et *jussu*) est contractus, *quo unus vel plures in se suscipiunt obligationem alterius debiti solvendi, si debitor ipse non solverit;* eo *tamen adhuc manente ligato.* Pro ea pretium accipi potest, cum assumptio talis oneris sit pretio æstimabilis. Hæc porro obligatio suscipitur etiam, debitore ignorante, atque semel valide suscepta, transit ad hæredes, excepta corporis apprehensione, si eo usque ex natura contractus alter se obstringere debuisset.

Duo autem ad hujus contractus validitatem requiruntur:

1 Capacitas se obligandi: unde mulieres excluduntur, nisi accedat auctoritas tribunalis, vel nisi agatur de mercatura.

2 Validitas contractus, unde debitum exurgit; nam fidejussio est accessorium ac illam supponit. Excipe nisi contractus nullus sit ratione tantum incapacitatis personæ: tunc enim adhuc valet fidejussio, si non agatur de mutuo filiorumfamilias. Item admittitur fidejussio fidejussionis 3.

Onera fidejussoris hæc sunt: *vel* ipse se obligavit in defectum debitoris tantum, *vel* se obligavit renuntiando beneficio debitorem primum excutiendi, *vel* se obligavit solidarie cum ipso debitore.

Si 1, non tenetur solvere, nisi in defectu. Unde urgere potest,

1) Art. 1961, et seqq. — C. A. civ. § 965.

2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1939, et seqq. — C. A. civ. § 968.

3) *Cod. civ. Albert.*, Art. 2014, et seqq. — C. A. civ. §§ 1344, et seqq.; et § 836.

ut prius debitor excutiatur, modo tamen hoc postulet ineunte judicio, et expensas necessarias solvat anticipate, ac bona debitoris indicet quæ libera sint, et intra fines jurisdictionis magistratus posita, ubi facienda est solutio — Si 2, illico solvere tenetur, quin necesse sit, ut ad debitorem fiat recursus — Idem dicendum est de tertio casu [1].

Jura vero fidejussoris hæc sunt:

1 Pretio soluto, ipse succedit in omnia jura creditorum contra debitorem; — 2 potest petere compensationem omnium damnorum; — 3 etiam nondum facta solutione, urgere potest debitorem, ut sese a fidejussione liberet in hisce casibus sic a Codice Albertino expressis: 1 *quando è convenuto giudizialmente pel pagamento:* 2 *quando il debitore è fallito, o si trovi in istato di decozione:* 3 *quando il debitore siasi obbligato di liberarlo dalla sicurtà in un tempo determinato:* 4 *quando il debito sia divenuto esigibile per essere scaduto il termine, che era stato convenuto pel pagamento:* 5 *al termine di anni dieci, quando l'obbligazione principale non abbia un termine fisso per la scadenza, purchè l' obbligazione principale non fosse di tal natura da non potersi estinguere prima di un tempo determinato, come accade riguardo alla tutela* [2].

Q. 5. *Quid est commodatum?* [3]

R. Commodatum (sic dictum, quasi *alterius commodo datum*) est *contractus bonæ fidei, quo res aliqua mobilis vel immobilis ad certum tempus et usum alicui gratis traditur, ut finito usu eadem species restituatur.* Si hæc concessio fiat ad tempus indeterminatum, dicitur *precarium.*

Qui rem concedit, dicitur *commodans* vel *commodator;* ille vero cui conceditur, *commodatarius* — Commodatum transit ad hæredes, nisi sit peculiariter contemplata persona [4].

Q. 6. *Quænam sunt munera commodantis, et commodatarii?*

R. Ad 1: Ad hæc tenetur *commodator:*

1 Non potest ante tempus definitum absque injustitia rem commodatam sibi repetere; esset enim contra datam fidem. Poterit tamen, si sibi grave damnum impenderet, licet impenderet etiam commodatario ex illa rei repetitione ante tempus; in commodato enim utpote gratuito hæc conditio subintelligitur: *nisi interea contigerit rem esse commodatori necessariam.* Verum requiritur judicis auctoritas.

1) Art. 1293, 2057, et seqq. — C. A. civ. §§ 1354, et seqq.

2) Art. 2065, et seqq. — C. A. civ. §§ 1358, et seqq.

3) V. Liguori, *Opus Morale*, l. 3. nn. 744, et seqq.

4) Art. 1897, et seqq. — C. A. civ. §§ 971, et seqq.

2 Tenetur de damnis, sed si scienter rem vitiosam tradiderit; nam *in commodante ignorantia non consideratur*, nec facile puniendus est qui tribuit favorem [1].

R. Ad 2: *Commodatarius* tenetur:

1 Commodatum diligenter custodire, et expensas ordinarias facere; — 2 eo uti pro fine tantum determinato; — 3 damna resarcire, quæ sua culpa in re venerint. Imo tenetur etiam de casu fortuito, *si* eam servare potuisset suam substituendo, *si* fuerit in mora restituendi, *si* ita conventum sit, *si* ea fuit æstimata nec aliter pactum sit, *si* demum ad diversum usum vel tempus diuturnum contra præscriptum ea ipse fuerit usus; — 4 tempore statuto rem domino reddere. Et cautum est ex Codice Albertino ut eam neque compensationis titulo possit sibi commodatarius retinere [2].

Q. 7. *Quid est precarium?* [3]

R. *Precarium* (sic dictum, quia *ad preces* petentis conceditur) non differt a commodato, nisi in hoc, quod usus rei precario datæ possit ad nutum concedentis revocari. Definitur autem: *contractus, quo petenti conceditur res utenda, non ad certum tempus, sed donec concedenti ipsi libuerit.*

Precarium cessat per mortem accipientis, non vero per mortem dantis, si ab hæredibus minime revocetur: patet ex ipsa natura rei.

Q. 8. *Quid est mandatum* (vulgo *procura*)?

R. Mandatum (sic dictum, *quasi manu datum*) definiri solet: *contractus bonæ fidei, quo negotium honestum ab alio ex fiducia commissum gratis administrandum gerendumve suscipitur.* Ex quo patet, mandatum gratis iniri: unde si merces intercedat, erit locatio-conductio operarum. Si tamen aliquod detur honorarium, non desinet mandatum esse *gratuitum,* cum honorarium longe differat a mercede.

Qui mandat, dicitur *mandator* vel *mandans;* cui datur mandatum, *mandatarii* nomine solet indicari, et potest etiam esse mulier et minor emancipatus, sed cum consensu mariti et curatoris.

Mandatum aliud *judiciale* est, quod vulgo dicitur *procura ad lites;* aliud *extrajudiciale,* seu *procura ad negotia.* — Aliud *generale,* si omnia gerenda negotia comprehendat; mandatum tamen generalibus verbis conceptum non respicit nisi actus administrationis — Aliud *speciale* si aliquod tantum negotium, vel certa negotia comprehendat.

Ad mandati valorem requiritur missio mandantis et mandatarii

1) Art. 1910, et seqq. — C. A. civ. §§ 976, 981, et seqq.

2) Art. 1903, et seqq. — C. A. civ. §§ 978, et seqq.

3) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *n.* 745.

acceptatio expressa vel tacita. Item scriptura, si mandatum respiciat immobilia, vel actum ex sui natura publica scriptura concludendum [1].

Q. 9. *Quænam sunt officia mandantis, et mandatarii?*

R. Ad 1: *Mandans* tenetur:

1 Mandatario refundere expensas, quas propter mandatum fecerit, et omnia simul damna resarcire, quæ mandatarius ipse *occasione mandati* passus fortasse sit, etiamsi res bonum et felicem exitum non habuerit; — 2 solvere usuras pecuniarum, quas mandatarius in antecessum solvit. Si vero mandatarius sit a pluribus constitutus, singuli tenentur erga ipsum in solidum; non item vero, si plures sint constituti mandatarii (alia conventione præclusa) tenentur in solidum erga mandantem [2].

R. Ad 2: *Mandatarii* obligationes sunt:

1 Ut mandati limites non excedat, v. g. pluris quam sibi præscriptum est, emendo aut vendendo; — 2 ut rem vel negotium cum debita diligentia gerat; — 3 ut mandanti reddat quidquid vi mandati percepit sive titulo et causa lucri, sive etiam titulo et causa doni; quia cum non agat nisi nomine mandantis, eidem, non sibi acquirit. Si vero mandatarius alium substituit, tenetur de substituti culpa, quando illum substituendi non fuit ei tributa facultas; vel si fuit tributa, substituit inhabilem, non designatum: semper tamen poterit mandans contra substitutum, si velit, agere [3].

Q. 10. *Quot modis extinguitur mandatum?*

R. Mandatum extinguitur:

1 *Per revocationem* mandantis expressam vel tacitam, ut si alium substituat in eadem re primum certiorem reddendo; — 2 *per* mandatarii *renuntiationem* notificatam, et factam tempore congruo; — 3 *per mortem* naturalem ejusdem, vel civilem. Item *per interdictum*, vel *decoctionem*; quibus obvenientibus habetur uti prorsus inhabilis ad administrandum.

Quidquid tamen agit mandatarius, validum est quoad illos, qui sunt in bona fide, licet ejus mandatum cessaverit. Quare præstat ut revocatio publicetur, ita ut ea omnibus possit opponi [4].

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2018, et seqq. — C. A. civ. §§ 1002, et seqq.
2) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2028, et seqq. — C. A. civ. §§ 1011, et seqq.
3) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2024, et seqq. — C. A. civ. §§ 1009, 1025.
4) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 2036, et seqq. — C. A. civ. §§ 1020, et seqq.

Articulus IX. — DE SPONSIONE, LUDO ET ASSECURATIONE.

Q. 1. *Quid est sponsio, et an licita?* [1].

R. *Sponsio* (vulgo *scommessa*) est *contractus, quo duo vel plures de veritate et eventu alicujus rei certantes sibi invicem aliquid spondent, ut ejus sit qui fuerit veritatem assecutus.* Si debitis conditionibus prædita sit, nulla lege per se prohibetur; est enim contractus fortunæ, quo uterque spondens sese periculo æqualiter exponit. Imo aliquando est honesta recreationis species inter amicos usitata, et etiam stimulus ad aliqnid perficiendum.

Non tamen negandum, quod in praxi regulariter vix caret culpa veniali; quia deest, ut plurimum, motivum cohonestans licitæ recreationis. Hoc sensu videtur intelligendus s. Antoninus, qui lucrum sponsionis appellat *turpe, utpote nulli deserviens utilitati, sed vanitati et prodigalitati.* Ceterum lex Pedemontana civilis nullam in judicio actionem tribuit sponsionis causa [2].

Debitæ sponsionis conditiones sunt:

1 Ut sit de re dubii eventus quoad utrumque spondentem; secus non esset æqualitas in re.

2 Ut uterque accipiat eodem sensu id, de quo spondetur: alioquin nunquam convenirent in unum.

3 Ut non sit circa illicita; neque tenet obligatio contra mores: talis est sponsio vere animalis circa ingluviem et potum.

4 Nec pariter tenet, si sit circa Pontificis electionem aut super ejusdem vitam vel mortem, quod expresse prohibuit s. Pius v Bulla *In eligendis* [3].

Quid (dices) *si quis manifestet se certo rem scire, et alter adhuc perseveret in sponsione?*

Probabilius tenent sponsionem hujusmodi invalidam esse: tunc enim æqualitas deesset, et sponsor haberetur ut insanus. Sicut qui vellet pertinaciter emere gemmam tanquam veram, licet certior factus sit esse falsam: eo in casu fatentur omnes nullum esse

1) *V.* Liguori *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 869, *et seqq.*

2) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1999 — C. A. civ. §§ 1270, et seqq.

3) Et addit Roncaglia, Gregorium xiv id Bulla *Cogit nos* extendisse ad electionem Cardinalium, addita excommunicatione *latæ sententiæ* quoad electionem Pontificia, et *reservata.* Videtur tamen ad eam incurrendam requiri, ut notabilis summa sponsioni exponatur; quia materia *levis* non potest constituere culpam *gravem,* nec proinde subjici pœnæ adeo *gravi.*

emptionis contractum; ergo a pari. Nec refert quod ille cedat juri suo; cedit enim ex errore.

Excipe si ille qui a principio certus videbatur de aliqua re, postea, altero contradicente ac spondere volente, incipiat et ipse dubitare advertens jam alias errasse in iis, quæ sibi certa videbantur.

Q. 2. *Quid est ludus, et an licitus?* [1]

R. Quamvis ludus sæpe cum joco ac lusu confundatur; differt tamen, si recte loqui velimus. Nam *ludus* proprie dicitur in factis, *jocus* in verbis, *lusus* vero magis fit voluptatis causa, quam lucri spe.

Non hic loquimur de ludo prout generatim sumitur, seu ut est simplex animi relaxatio; sic enim licitum esse nemo dubitat; nam sicut corpus quiete indiget, ne nimio labore frangatur; ita anima, ne continua meditatione enervetur. Sermo noster est de ludo in ordine ad justitiam, quo sensu definitur: *contractus, quo ludentes inter se conveniunt de certo pretio victori cessuro*. Et triplicis est generis: *alius* in quo sola virtus; *alius*, in quo mera sors; *alius*, in quo partim virtus, partim sors dominatur.

Porro talis contractus *jure naturæ spectato*, et *si debitæ adsint conditiones* est profecto licitus. Sicut enim potest quilibet dominus rem suam absolute donare; ita potest etiam illam tradere sub conditione aliqua. Aliunde oblectamenti genus est. Adde utriusque partis eamdem esse conditionem: unde qui ludendo perdidit, solvere tenetur: libera enim conventio servanda est.

Diximus: 1 *jure naturæ spectato;* nam quoad ludos meræ sortis, eos vetat expresse lex civilis, ac contravenientes graviter punit [2]. Et merito; hi enim otium fovent, rixas atque blasphemias — Per se tamen loquendo *commune* est, et *certum* inter DD. laicis id non esse per se sub gravi peccato proihibitum. Imo *probabilissime* respectu ad leges positivas, laici ludentes ne *venialiter* quidem peccant [3]. Ajunt enim jus Canonicum consuetudine esse derogatum; jus vero civile respicere tantum pœnas.

Diximus: 2 *modo debitæ adsint conditiones*, quæ quidem sunt:

1 Ne ludo turpe aliquid misceatur et inhonestum sive facto sive etiam verbis. *Duplex* (ajebat Tullius quamvis gentilis) *distinguitur jocandi genus, unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: aliud elegans, urbanum, ingeniosum, facetum.*

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 871, *et seqq.*

2) *Cod. pœn. Albertinus*, Art. 509, et seqq. — C. A. pœn. c. 2. § 266.

3) *Quoad Clericos* autem vid. T. 1. pag. 252 — *V.* Liguori *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 893, *et seqq.*

2 Ut nulla in ludo sit occasio peccandi, aut scandalum vel damnum alterius. Sic v. g. *communiter* peccaret ex hoc capite *peccato mortali*, qui totum se ludo traderet, cum sciat se in blasphemias, in verba inhonesta et in peccata similia prolabi, vel impotentem fieri ad debita persolvenda atque ad alendam familiam. Unde summa, quæ ludo exponitur, sit modica juxta cujusque conditionem et facultatem.

3 Ut non ludatur principaliter ob lucrum; nam finis proximus ludi esse debet animi levamen et oblectatio, ut sic animus ipse promptior evadat et aptior ad proprii status officia obeunda. Hinc *probabilius* docet Angelicus, ludere unice propter lucrum cupiditati deserviens non excusari a *veniali* ob quamdam turpitudinem [1]. Et ait dem doctor ex Aristotele: *parum de delectatione sufficit ad victum, quasi pro condimento, sicut parum de sale sufficit in cibo* [2].

4 Ut omnis fraus absit, et injuria. Unde oportet, ut sit æqualitas moralis quoad omnes ludentes in spe lucrandi, et in periculo perdendi, ne sit ludus justitiæ læsivus [3].

5 Ut quæ ludo exponuntur, sint propria ludentium, ut in eorum dominio, ac in eorum libera disponendi facultate, ut patet [4].

Q. 3. *An lucrum ex ludis possit tuta conscientia retineri?*

R. 1: Loquendo de filiisfamilias, summa filiisfamilias victa in ludo etiam alioquin de se licito, ipsis restituenda est; qui enim rei dominus non est, aut eam alienare non potest, neque potest de ea ludere [5]. Et eo in casu tenetur, ut *verius* dicunt, etiam filiusfamilias lucratum collusori restituere; neque enim esset æqualitas, si hic posset perdere et non lucrari. Excipe tamen, si summa victa filiofamilias sit de bonis castrensibus aut quasi; aut si summa sit parvi momenti, in qua præsumatur patris consensus, qui honestam recreationem non vult filio denegare: aut sit aliqua pars moderata deducta ab alimentis, quæ ei pater subministrat.

R. 2: Loquendo de ceteris, qui nempe rei expositæ in ludo liberam habent administrationem, jure naturæ qui perdidit, tenetur solvere, et qui vicit, potest lucratum (licite de ingenti re agatur, ac ludo prohibito) tuto retinere, ut docent *probabilius* Habert, Bouvier, Billuart, Sylvius aliique contra multos. Sane libera conventio

1) 2. 2. q. 77. a. 4. 2) 2. 2. q. 168. a. 4.

3) *V.* Sales, *Filotea c.* 32.

4) Tres primæ conditiones respiciunt *licitum* tantummodo, ceteræ etiam *validum*.

5) Quod valet etiam de religiosis, et uxoribus — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 872 *ad* 876; *l.* 4. *n.* 31; et *Hom. Apost. Tr.* x. *n.* 215.

est observanda, cum potest sine peccato; porro hic ludentes peccarunt ludendo, sed non peccant tribuendo [1].

Diximus *jure naturæ;* nam ex lege civili duo hic observanda sunt:

1 Codex Albertinus nullam actionem tribuit victori contra victum, ut sibi solvatur, nisi sermo sit de ludis industriæ, vel nisi illi corporis exercitio inserviant. Sed his etiam in casibus, si summa est excessiva, potest tribunal petitionem respuere.

2 Neque victo jus tribuit contra victorem, ut petat solutum, nisi ille sit minor, vel nisi in ludo fraus aut dolus intervenerit [2]. Quo porro in casu victus poterit etiam non solvere, ut dicunt *communius* et *probabilius;* nam *frustra solvitur, quod statim repetendum est* [3]. Si tamen solverit, non poterit nisi judicialiter solutum petere, cum jam tunc valide sit translatum dominium.

Q. 4. *Quid siquis ad ludendum coactus fuerit?*

R. *Vel* cogens ad ludendum propria peritia alterum valde superabat; *vel* non — Si 1, non potest cogens sibi retinere quod lucratus est, nam æquale non fuit periculum neque spes; sed tenetur illud restituere saltem juxta mensuram peritiæ, qua alteri præcellebat — Si 2, *probabilius* docent cogentem posse *per se loquendo* retinere lucrum a tali ludo reportatum; non enim in tali hypothesi coactio aut ludus, sed potius casus et diligentia cogentis fuit causa damni. Et sane si cogens sic perderet, teneretur ex *communi* solvere, et alter posset solutum sibimet retinere; ergo *a pari* poterit retinere, si vincit. Præterea contractus ille, non obstante tali coactione, fuit satis utrinque voluntarius et validus juxta *communem sententiam;* ergo effectum suum producere debet.

Diximus *per se loquendo;* quia si metum passus petat restitutionem, metum incutiens restituere tenetur lucratum; nam metum passus potest pro suo arbitrio contractus rescissionem postulare.

Q. 5. *Quid de iis, qui fraudibus utuntur in ludo?*

R. *Vel* fraudes illæ non adversantur ludi regulis et receptæ consuetudini; *vel* adversantur.

Si 1, non peccat qui iis utitur; scit enim uterque ludens

1) « Verum, ait *Bouvier*, prudens confessarius per modum satisfactionis injunget pœnitenti, qui sic ex ludo notabilem lucratus esset summam, ut illam vel magnam illius partem pauperibus eroget, vel in alia pia opera impendat; nam talis ludus est inhonestus: ludens igitur peccavit; porro ex peccato ditari non licet, saltem non convenit; convenit, e contra, ut pecunia sic lucrata pia impendatur, ne spes talis lucri ad novum impellat peccatum ».

2, Art. 1999, et seqq. 3, *L. Creditori*, 5 *de pactis.*

fraudes hujusmodi esse solitas, et sic in illas libere assentitur. Esset si quis sciens se chartas meliores habere, conqueratur tamen et simulet timorem, unde sic alter impellatur ad sponsionem augendam. Vel siquis chartas alterius ex sola ipsius negligentia inspiceret et absque dolo. Vel erraret in numerando; nam nemo tenetur alterius partes agere.

Si 2, ut siquis in ludo ita se collocet malitiose, ut chartas alterius perspiciat; aut alium constituat, a quo de iisdem admoneatur; aut chartas ipsas furetur; aut eas clam a tergo signo aliquo notet, tunc lucrum est illegitimum et debet victor illud restituere, etiam cum eo, quod juste retulisset alter, si abfuissent fraudes, damnosam enim injuriam socio intulit [1].

Q. 6. *An liceat ludere precibus pro victore fundendis?*

R. *Affirmative,* quia malum quidem est adhibere spiritualia propter profana; non vero malum est ex adverso adhibere profana propter spiritualia, quemadmodum probat bonorum usus, esset enim potius se obligare sub conditione ludi.

Q. 7. *Quid de illis sortitionibus, quæ in usu sunt, vulgo* riffe, lotterie?

R. Sortitio hæc potest definiri: *contractus, quo omnes concurrentes quamdam pecuniæ summam tribuunt vel promittunt, ac dein sortiuntur quisnam objectum sit accepturus.* Hæc nihil continet mali in se; est enim emptio juris sortiendi et acquirendi id, quod per sortem advenerit: vel si placet, ludus aleæ est, qui sua natura est licitus. Hinc, justa extante causa, sub datis conditionibus, probatur etiam a lege nostra, non solum pro publica utilitate ac piis locis, sed etiam pro personis privatis [2].

Huic affinis est sortitio regia, vulgo *regio lotto,* quamquam periculosior; nam in ea est majoris lucri spes etsi inanis, atque ipsa ferme quotidiana est. Quare providentissime Carolus Albertus habet: *d'ordine Nostro si è già eseguita l'abolizione di non pochi banchi del lotto, onde minorare l'allettamento a tal giuoco, e si stanno maturando ulteriori disposizioni a questo riguardo* [3].

1) *V.* Ligneri, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 877.

2) RR. Patent. 10 jan. 1835.

3) RR. Patentibus 31 dec. 1838 — Et RR. Literis Patentibus 10 jul. 1845 remittitur taxa, quæ ex Patentibus 10 jan. 1835 regio Ærario solvenda erit (decem pro centum); si tamen sortitio *vel* causam publicam *vel* Religionis decus *vel* pauperum levamen *vel* industriæ progressum respiciat. Pro ceteris sortitionibus novæ dantur dispositiones ad eas coercendas, vel earum abusus tollendos.

Q. 8. *Quid est assecuratio?*

R. Assecuratio definitur: *contractus sortis, quo quis rei alienæ periculum in se suscipit obligando se ipsum sub certo pretio, et etiam aliquando gratis, ad illius compensationem, si forte perierit.*

Si fiat *gratis*, est gratuita promissio, si *pretio*, est quasi emptio, quas assecurans vendit suam obligationem præstandi alterum in sua re indemnem.

Hinc contractus est licitus, si pretium solvendum sit periculo proportionatum; tunc enim servaretur æqualitas in periculo et in spe.

Hujus assecurationis variæ sunt species, quæ omnes suis legibus reguntur ex *lege civili* [1].

Nempe de *navium* assecuratione agit *Codex Commercii* [2]. — Quoad assecurationem *domorum* contra incendia; *agrorum* contra tempestates etc., speciales extant societates a Principe probatæ, quæ tale periculum in se suscipiunt, mediante pecuniæ summa quotannis solvenda.

1) *Cod. civ. Albertinus*, Art. 1998 — C. A. civ. §§ 1267, et seqq.

2) *Cod. Commerc. Albertinus*, Art. 362, et seqq. — C. A. Comm. §§ 332, et seqq.

TRACTATUS SEPTIMUS

DE RESTITUTIONE

Hactenus de Virtute Justitiæ. Quid porro si ejusdem quandoque præcepta violari contigerit? quid si *meum* illud et *tuum* fuerit perturbatum? Clamant tunc Moralistæ unanimiter justitiam non amplius haberi, nisi res in pristino statu *vel* ad æqualitatem *vel* eo saltem meliori, quo poterit modo, reponantur. Id vero *restitutionis* vocabulo solet in Scholis indicari: *restitutio*, inquit Angelicus, *est reparatio inæqualitatis existentis in rebus* 1. Hinc Tractatum *De Justitia et Jure* sequitur hic alter, quem hoc ipso titulo *de Restitutione* donamus. Neque alia de causa peculiarem sedem in curso nostro Scholastico ipsi elargimur, nisi ut in tanta rerum dicendarum copia tyronum nostrorum utilitati melius consulamus.

Ut autem omnium virtutum moralium satis apta notio habeatur, Tractatu expleto, una erit Appendix duobus capitibus inclusa, quorum primum erit *de justitiæ filiabus*, alterum *de celeris virtutibus cardinalibus*.

Quædam de more præmittimus principia generalia de restitutionis natura, obligatione, radice et divisione.

PRÆLUDIUM

Q. 1. *Quid est restitutio?*

R. Restitutio, quæ nihil aliud esse videtur, quam iterato aliquem statuere in possessionem vel dominium rei suæ, potest breviter definiri, ut sit *juris alieni redintegratio* — Communiter autem definiri consuevit: *actus justitiæ commutativæ, quo vel res accepta suo domino redditur, vel damnum injuste illatum compensatur* 2.

Dicitur 1 *actus justitiæ commutativæ*, ut indicetur ex sola justitiæ commutativæ violatione oriri obligationem restitutionis; — 2 *quo vel res accepta suo domino redditur*: unde supponimus, rem quæ redditur, jam antea propriam illius, cui redditur; — 3 *vel damnum injuste illatum compensatur*; quia damnum alicui injuste inferre perinde est ac ejusdem jus et dominium violare, seu aliquid e rebus

1) 2. 2. q. 62. a. 1.

2) Unde restitutio differt tum a *solutione*, quæ fit ad præcavendam injustitiam; tum a *satispassione*, quæ sustinetur ad obediendum justitiæ vindicativæ; tum a *satisfactione*, quæ datur ad personales offensas solvendas. Nam restitutio præsupponit violationem juris alieni. Ita *Vogler*.

suis auferre. Addimus *injuste;* nam si damnum fuisset illatum ob causam justam, v. g. ob justam vitæ propriæ defensionem, nullam esset obligatio compensationis [1].

Q. 2: *Quandonam locum habet restitutio?*

R. Restitutio tunc locum habet, quando intervenit injuria; injuria enim definitur *violatio juris alieni.* Quæ quidem violatio erit gravis vel levis, prout ipsa per se apta est parere tristitiam magnam seu difficile sedabilem, vel non. Id autem judicabitur in casu particulari ex prudentum æstimatione, spectata communi hominum conditione et dispositione naturali.

Ceterum notandum est, quod scienti et volenti nulla fit injuria, ideoque nulla illi debetur restitutio; eo enim ipso quod quis libere consentit, cedit efficaciter juribus suis. Ad hoc tamen requiritur:

1 Ut cessor juris plene consentiat: ex quo capite qui crumenam dat latroni, adhuc patitur injuriam; non enim nisi repugnans consentit.

2 Ut cessor juris possit revera illud cedere, nec ulla lege impediatur. Hinc minor libere consentiens in oblatione suorum bonorum veram patitur injuriam; quia lex obstat, ne possit jus suum cedere [2].

Q. *Quantanam est restitutionis obligatio?*

R. Tanta est restitutionis obligatio, ut vel *in re,* vel *in voto* necessaria omnino sit ad salutem: *impius non vivet, nisi pignus restituerit rapinamque reddiderit,* iniquit Ezechiel [3]. *Reddite omnibus debita,* inquit Apostolus [4]. — Id ipsa lege naturæ evincitur; omnibus enim natura clamat altissime suum cuique reddendum: nemini faciendum esse quod nobis fieri nolumus.

Dicimus vel *in re,* vel *in voto:* nam qui absolute nequit restitutionem peragere, excusatur quid *actu* a restitutione *in re,* cum nemo teneatur ad impossibile; non excusatur tamen a restitutione *in voto,* quia firmum saltem in eo requiritur propositum restituendi cum primum poterit; adeo ut si tale ipse non haberet propositum, eo ipso retineret adhuc affectionem malam ad rem, et sic versaretur in peccato habituali. Quare d. Augustinus proferens ea notissima verba: *non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum,* addebat hæc alia: *cum restitui potest* [5].

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 517, *et seqq.*
2 *V.* Lyonnet, *De Just. et Jure, App. l. p.* 2.
3. Cap. 33. 4. Rom. 13.
5) Relat. *can. Falsas de pœn. D.* 6.

Hoc autem præceptum de restitutione facienda, ait s. Thomas, *quamvis secundum formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum præceptum, quo prohibemur rem alterius detinere* [1]. Unde etiam obligat *ad statim* non quidem mathematice; sed moraliter, quando nempe commode potest fieri.

Q. 4. *Quænam vera restitutionis origo, seu radix?*

R. 1: Vera restitutionis radix *generalis* atque *remota* non est, nisi *violatio justitiæ commutativæ*, quatenus nempe certum est nullam restitutionis obligationem oriri, nisi justitia ipsa commutativa violetur. Et sane nulla est restituendi obligatio, nisi violetur *jus strictum* alterius; atqui *jus strictum* alterius non violatur, nisi per violationem ipsius justitiæ commutativæ. Quapropter læsio tam *justitiæ legalis*, quæ nempe respicit jura legum et pœnas; quam *justitiæ distributivæ*, quæ nempe merita personarum, nunquam *per se* poterit obligare ad restitutionem [2].

Non 1 violatio justitiæ *legalis;* quia jus reipublicæ in subditos non est directe in illorum personas, aut operationes; sed in publicum bonum, ad quod quisque concurrere debet — Non 2 violatio justitiæ *distributivæ;* quia ex Angelico, munera et officia in societate primario instituta non sunt in præmium meritorum, sed in publicum bonum. Unde jus quod habent digni, est jus dignitatis in voluntate reipublicæ fundatum, non jus strictum fundatum in proprietate.

Diximus *per se;* quia poterit obligare *per accidens,* si una cum justitia legali et distributiva violetur etiam *commutativa.* Sic v. g. qui indigno confert officium sive civile sive ecclesiasticum, violat quidem *jus strictum* societatis civilis vel ecclesiasticæ, et damnum eidem infert quod reparare tenetur; non violat tamen *jus strictum* dignioris, ideoque nihil debet ipsi restituere, quia hic ante collationem nullum habeat jus ad officium illud. Alioquin illud potuisset exigere etiam coram judice, quod nemo auderet affirmare.

R. 2: *Proxima radix,* et *specialis* duplex adsignatur a nobis: — 1 *res aliena inculpabiliter accepta,* cui adnectitur obligatio restituendi *ex contractu,* vel *quasi-contractu,* ubi maxime sita est justitia commutativa; — 2 *res aliena culpabiliter accepta,* cui adnectitur obligatio restituendi tum *ex injusta detentione,* quæ est virtualis ac quasi continuata acceptio; tum *ex injusta damnificatione,*

1) 2. 2. q. 62. a. 8.

2) Quamvis sit peccaminosa ob acceptationem personarum; cum apud Dominum *nulla sit distantia personarum*, ut legitur in Deuteronomio.

Aliquem enim damnificare in rebus suis idem est ac aliquid ab eo subtrahere, licet talis subtractio sit ipsi subtrahenti prorsus inutilis.

Attamen plerique claritatis gratia adsignant longe plures radices hujusmodi; sed omnes in duabus illis, nostra quidem sententia, continentur [1]. Nam tot sunt radices proximæ restitutionis quot sunt primariæ species læsionis juris alterius; atqui duæ tantum sunt species læsionis juris alterius; scilicet *læsio materialis*, cui respondet *obligatio ex re aliena inculpabiliter accepta;* et *formalis*, cui respondet *obligatio ex re aliena accepta culpabiliter*. Vel ipsa lex, et judicis sententia uni ex his innititur, cum aliquem ad restituendum adstringit.

Hæc autem duplex radix ab ipso Angelico innuitur, dum notat rem unius haberi posse ab alio dupliciter: *vel nempe per voluntatem ejus, ut in deposito: vel contra voluntatem ejus, ut in furto* [2].

Hic duplici modo restitutio consideratur: *generatim* et *speciatim*. Restitutio *in genere* complectitur omnia, quæ eam respiciunt *in communi*, et maxime veniunt: *subjectum, circumstantiæ, ordo, causæ excusantes*. Restitutio autem *in specie* respicit quosdam speciales ejusdem actus, qui *specie* inter se distinguuntur ratione bonorum, circa quæ potest restitutio exerceri, et sunt bona *animi, corporis, famæ, honoris, et fortunæ*.

DISPUTATIO PRIMA

DE RESTITUTIONE IN GENERE

CAPUT PRIMUM

DE SUBJECTO RESTITUTIONIS

Subjectum restitutionis est ipsa persona, quam restitutio afficit. Duplex est: *activum* unum, et est persona quæ ad restitutionem tenetur; *passivum* aliud, et est persona cui restitutio ipsa peragenda est.

Persona vero quæ ad restitutionem tenetur, vel rem accipit *inculpabiliter*, et dicitur *possessor bonæ fidei*; vel *culpabiliter*, et dicitur *possessor malæ fidei;* vel accipit aut retinet *dubitans*, num res sit sua necne, et dicitur *possessor dubiæ fidei*. — Hæc disputando fieri non potest, quin etiam objectum attingamus restitutionis.

1) Sex nempe adsignant: 1° est res aliena existens in se, vel in æquivalenti, sed sine culpa, puta si invenias inter tuas alienam gallinam; 2° est injusta acceptio, ut si quid habeas furto; 3° est injusta damnificatio; 4° est contractus, vel quasi contractus; quidquid enim fit contra contractum vel quasi, fit contra justitiam commutativam; 5° est justa lex, ut est per se lex tributorum; 6° est judicis sententia justa.

2) 2. 2. q. 62. a. 1, et 6.

Articulus I. — DE EO QUI AD RESTITUTIONEM TENETUR

§ I. — *De possessore bonæ fidei*

Q. 1. *Ad quid tenetur possessor bonæ fidei?*

R. Possessor bonæ fidei tenetur statim ac cognoscit rem non esse suam, illam domino reddere si adhuc retineat, et nisi eam legitime præscripserit; quia res semper clamat ad dominum, ac nemo debet cum alterius jactura locupletari.

Si vero rem *non amplius retineat*, distinguendum est: vel inde factus est ditior, puta quia eam cum alia re commutavit, vel non — Si 1, tenetur in eo, in quo factus est ditior rebus suis parcendo; quia in hoc æquivalenter retinet alienum — Si 2, ad nihil tenetur, quia alienum nec in se nec in æquivalenti possidet.

Hic tamen notandi sunt ex Codice Albertino civili duo casus, qui æquitati sunt consoni, cum faveant humano commercio, bono publico ac possessionum tranquillitati; ideoque probabilius tenent etiam in conscientia: sane forum internum sequitur externum, quando hoc non nititur falsa præsumptione [1]. En primus: *il possessore di buona fede fa suoi li frutti, e non è tenuto a restituire, se non quelli percepiti dal giorno della giudiziale dimanda* [2] — En secundus: *se l'attuale possessore* (utique bonæ fidei) *della cosa derubata o perduta l'ha comperata in una fiera o mercato, ovvero all'occasione di una vendita pubblica, o da un mercante venditore di simili cose, il proprietario originario non può farsela restituire se non che rimborsando al possessore il prezzo che gli è costata* [3].

Q. 2. *Quid dicendum si possessor bonæ fidei alienum consumpserit, sed in extrema necessitate constitutus?*

R. *Vel* possessor bonæ fidei consumpsit commodatum, conductum

1) « Judicandum est in foro interno, sicut in foro externo, quoties judicium fori externi fertur ob gravem utilitatem societatis, et non fundatur in falsa facti præsumptione; atqui tale est judicium externi adjudicans fructus possessori etc.: 1° fertur ob gravem utilitatem societatis. Judicium illud fertur tum ad culturam proprietatum validius excitandam, tum ad præcavendas familiarum ruinas, tum ad avertendas perquisitiones in rebus secretioribus privatorum; atqui illud certo multum utile est societati: ergo .... 2° Non fundatur in falsa facti præsumptione. Si niteretur in falsa facti præsumptione, maxime foret in præsumptione quod fructus illi consumpti fuissent; atqui non fundatur in hac præsumptione siquidem adjudicat fructus extantes et apparentes: ergo.... hæc sententia admittenda est tamquam regula conscientiæ certæ ». Ita *Lyonnet.*

2) Art. 453. — C. A. civ. §§ 330, 326.

3) Art. 2412.

aut precarium, in quibus dominium remanet penes dantem; *vel* consumpsit mutuum, in quo dominium transfertur.

Si 1, ad nihil tenetur consumptor, *nisi alibi teneat bona, quibus pepercit;* nam tunc nulla ratione potest cogi ad restitutionem, etsi postea ad meliorem fortunam venerit, cum usus sit jure, quod habebat, ad consumptionem. Sane qua ratione teneretur? non *ratione rei acceptæ*, cum hæc amplius non extet nec *in se*, nec *in æquivalenti;* non *ratione injustæ damnificationis*, cum eam legitimo jure consumpserit; non *ratione contractus*, cum hic non obliget, nisi reculpabiliter pereunte. Diximus *nisi alibi teneat* etc.; nam si alienam rem consumendo pepercerit bonis suis, factus est ditior cum jactura aliena, et res ipsa consumpta adhuc extat penes consumptorem, non quidem *in se*, sed *in æquivalenti*; ideoque tenetur eam restituere.

Si 2, tenetur restituere mutuum, quia non consumpsisset rem alienam, sed propriam; cum rei mutuatæ dominium transferatur in mutuatarium; atqui nemo consumendo rem propriam potest liberari ab onere restituendæ rei alienæ, quando possit; et solvendi sua debita, quando sit capax; ergo etc.[1].

§ II. — *De possessore dubiæ fidei.*

Q. *Ad quid tenetur possessor dubiæ fidei?*

Duplici modo potest quis rem alienam possidere *dubia fide:* 1 si rem illam possidere incipiat jam dubitans sua ne sit, an aliena; 2 si postquam illius possessionem adeptus sit bona animi fide putans esse suam, dubium superveniat. — Hoc posito:

R. 1: Si agitur de primo casu, possessor sic agens peccat; quia evidenter se exponit periculo rem alienam sibimet usurpandi: ideoque majori vel minori diligentia pro majori vel minori rei ipsius valore tenetur inquirere dominum.

Si compareat et *multo probabilius* existimet rem vere ad ipsum spectare, illi reddere debet; nam cum dubius certam possessionem inchoare non potuerit, res illius est, pro quo stat major veri probabilitas. Si non compareat, debet illam distribuere pauperibus ex præsumpta domini voluntate.

Si vero post adhibitam sufficientem diligentiam *multo probabilius* judicet rem esse suam, potest eam sibi retinere, paritate rationis. — Quod si dubium remanet hinc inde æquale, res dividi debet inter utrumque juxta dubii rationem; nam par est utriusque conditio[2].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 623. 2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 625.

R. 2: Si agatur de secundo casu, sententia *communior* et *probabilior* cum Layman, Lugo, Roncaglia, Sanchez et Sporer docet, eum ad nihil teneri, nisi moraliter constet rem esse alienam. Id autem probatur:

1 *Auctoritate juris canonici*, ubi hæc habentur d. Augustini verba: *possessor bonæ fidei rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum* [1]; atqui quamdiu certo moraliter non constat rem esse alienam, tamdiu possessor *ignorat se possidere alienum.*

2 *Ratione*, nam per possessionem bonæ fidei acquiritur verum jus, cum possessio a Juristis dicatur: *jus insistendi in re non prohibita possideri.* Ergo quamdiu dominium rei est dubium, tamdiu possessor retinet jus insistendi in ipsa, ita ut ante diligentiam ad veritatis assecutionem adhibendam teneatur quidem rem servare; sed post diligentiam illam, veritate non obtenta, possit eandem consumere et alienare, admonito tamen emptore de dubio adhuc vertente [2].

Quid (dices) *si contra possessorem adsit ratio probabilis, et nulla in ejusdem favorem?* Etiam in hoc casu possessor ad nihil tenetur; quia adest semper pro eo præsumptio orta ab ipsa possessione, quæ secum importat jus certum, quod nequit superari nisi ab alio jure item certo pro altera parte per rationes certas et convincentes, uti recte argumentantur Croix, Lugo, Wigandt, Viva etc.

Quid vero (repones) *si possessor iste, superveniente dubio, culpabiliter negligat diligentiam ad veritatem inveniendam, et postea non possit amplius invenire?* Tunc nonnulli putant possessorem *mortaliter* quidem peccasse omittendo illam diligentiam, sed ad nihil adhuc teneri; quia ex una parte damnum illatum est semper dubium, jus vero possessionis ex alia est certum.

Verius nos putamus, quod talis possessor teneatur aliquid restituere *vel* domino, si cognoscatur, *vel* pauperibus, si non cognoscatur; cum enim iste culpabiliter dominum privaverit spe, quam habere poterat ad rem suam sibi comparandam, et ista spes esset profecto pretio æstimabilis, jam damnum certum est eidem illatum [3].

1) *Can. si virgo q.* 1.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 1. *nn.* 35, *et seqq.*

3) Dicimus tamen non esse faciendam talem restitutionem pro quantitate dubii, ita ut si rationes essent æquales ex utraque parte, res pro medietate sit restituenda; sed minus et forte valde etiam minus, quia rei detentor est in conditione meliori ob jus possessionis, quod ipsi favebat, et adhuc favet.

§ III. — *De possessore malæ fidei*

Q. 1. *Ad quid tenetur possessor malæ fidei?*

R. Fur, vel quivis alius possessor malæ fidei tenetur domino reddere non tantum rem cum fructibus extantibus; sed etiam omne damnum emergens et lucrum cessans a die possessionis: quidquid uno verbo ex ea potuisset percipere, si ut bonus paterfamilias ipsam administrasset, et sic etiam legitur in Codice Albertino [1]. — Hinc præstare etiam tenetur augmentum rei, si talis ejusdem natura sit, ut crescat; nam res domino suo crescit [2] — Quod valet licet dominus fructus illos non percepisset, quia in omni casu quando res fructificat, domino suo fructificat.

Imo hoc valet *probabilius*, etsi dominus rem suam fuisset consumpturus tempore vilioris pretii, et apud furem crevit valor, sed postea apud ipsum decrevit ad pristinum valorem; quia cum rei pretium, quod v. g. erat 5, creverit ad 10 in domini beneficium, si eo tempore fur non restituit, damnum non fuit in 5, sed in 10. Mora revera fuit sola ac vera causa damni: porro a semel contracta obligatione fur non liberatur per rei decrementum [3].

Quid (dices) *si res ablata perierit?* Si res ablata perierit, tenetur fur ad illius pretium; neque enim dominus pati debet jacturam alterius culpa. Excipe nisi etiam apud dominum res fuisset peritura; si enim pereat apud possessorem malæ fidei absque sua vel alterius culpa, et eodem tempore ac periculo fuisset pariter penes dominum peritura, v. g. in eodem incendio, tunc in foro interno possessor malæ fidei non tenebitur ad restitutionem; quamvis enim furtum cum injuria commissum fuerit, non fuit tamen causa damni efficax et positiva; nam per subsequentem casum incendii verificatur, quod actio furis non erat vere damnosa ut putabatur. Neque enim penes dominum res illa diversum habebat valorem, cum esset certo et statim peritura.

Ut tamen possessor malus liberetur in foro interno a restitutione,

1) Art. 455. — C. A. ctr. § 335.

2) « Ceterum, ait ad rem *Stapf* § 152, ne in computandis infaustis consectariis exorbitemus, notare juvat, mala quæ alicui inferuntur, non ad inanes possibilitates extendenda, sed ita dimetienda esse, prout ex communi hominum æstimatione taxari solent. Sic, e. g., ridiculum foret illi, qui alterius gallinam occidit, calculum proponere quot pulli ex hac gallina successu temporis nasci potuissent ».

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 621.

requiritur, ut res omnino pereat *sine sua culpa, sine culpa alterius, et eodem tempore ac periculo, quo periisset penes dominum.*

1 *Sine sua culpa;* si enim ipse rem consumpsit, vel ex negligentia culpabili eam perdidit, videtur excusari non posse a restitutione; quia obligatio tunc evasit personalis. Verum aliqui eum adhuc excusarent, si rem consumpsisset eodem periculo et intra idem tempus, quo jam præviderat eam apud dominum item esse perituram; quia in tali casu adhuc verificatur, quod non sit efficax damni causa.

2 *Sine culpa alterius;* nam quemadmodum secundus iste damnificator obligationem contraxisset restitutionis, ita et primus remanet eodem onere ligatus.

3 *Eodem tempore ac periculo;* nam si cessante communi illo periculo, fur non restituat, et postea res pereat in alio periculo superveniente, videtur ad restitutionem teneri; quia non restituendo tempore debito fuit in mora culpabili. Quamquam *probabiliter* adhuc ipsum excusent, si hoc secundum periculum fuerit æque commune; tunc enim non mora, sed periculum semper fuisset efficax causa damni.

Diximus *in foro interno;* nam ad quodlibet fraudis periculum avertendum atque ad puniendam malam fidem ex Codice *civili Albertino* quocumque tandem modo ac tempore res furtiva perierit, semper remanet obligatus malæ fidei possessor [1].

Q. 2. *Quid si pretium quis accipiat pro re jam debita?*

R. *Vel* res illa, pro qua quis pretium accipit, jam debita erat ex justitia, *vel* ex alia virtute v. g. Religionis.

Si 1, pretium pro ea acceptum restitui debet; quia alter jam habet jus, ut actio ponatur absque ulla pretii solutione: unde retinendi pretium illud nullus est titulus. Sic v. g. detractor qui summam accepit, ut alter non diffamaret: latro cui pecunia est tributa, ne alium spoliet, debent acceptum restituere: sic etiam judex restituere debet quod accepit pro ferenda sententia justa; *injustus est qui justitiam, quam debet gratis ex officio facere, non vult facere, nisi accepto munere,* ait s. Thomas [2].

Si 2, nulla debetur restitutio; nam qui pretium præbuit, acquisivit jus quod antea non habebat, et uni juri aliud superaddidit [3]. Hinc dives, qui videretur ex charitate teneri locare domum pauperculo gratis omnino, non peccat contra justitiam, si pretium locationis exigat. Item qui ex charitate deberet curare infirmum pauperem, non violat justitiam, si ideo pretium exigat, et illud potest juste retinere.

1) *V.* Art. 1393. — C. A. civ. §§ 1118, 1015, et seqq.
2) De reg. Princ.
3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 713.

Q. 3. *Quid de ficto paupere, qui eleemosynas extorquet?*

R. Si eleemosyna parva sit, qualis ostiatim mendicantibus dari solet, ad nihil tenetur fictus pauper, ut ait Busembaum; hæc enim *communiter* censetur absolute data, licet peccent sic fingentes — Si vero sit magna, tunc restitui debet *vel* danti secundum Molinam, *vel* etiam secundum Palaum aliis pauperibus, cum enim talis eleemosyna datur, semper subintelligitur: si *vere pauperes sint.*

Hinc illi, qui insimulando pensiones obtinent pauperibus tantum relictas, dum propriis expensis studere commode possunt, tenentur ad restitutionem, quia evidenter fraudant benefactorum voluntatem: ad modum, quo tenerentur qui nullum omnino clericandi animum haberent, si tamen pensio ideo Clericis manifeste relicta sit, ut ad Sacerdotium omnino tendant [1]. Hoc porro dicendum non est, si talem ipsi animum primitus serio non excludentes, postea maturiori examine se vocatos non sentiant; cum fuerint in bona fide, neque velint benefactores, ut non vocatus fiat Clericus.

Q. 4. *Quid si possessor malæ fidei rem alienam in extrema consumpserit necessitate?*

R. Sententia communior et gravissima docet furem, qui rem alienam consumpsit in extrema necessitate, teneri ad restitutionem; nam obligatio semel contracta ex injusta acceptione per supervenientem necessitatem non extinguitur, sed tantum suspenditur.

Hoc tamen non obstante, *non est improbabilis* aliorum opinio, qui tenent furem eo in casu ad nihil amplius teneri; nam possessio mala non adimit jus universale, quod in extrema necessitate habet quilibet ad res omnes. Et sicuti poterat de novo surripere; ita et surreptum retinere ac consumere, quod non est aliud quam continuata surreptio. Et hoc maxime sub duplici limitatione, nempe 1 si consumptor sit pauper non tantum re, sed etiam *spe;* 2 si absolute indigeret re illa peculiari, nec posset aliter subvenire sibi, v. g. mutuum accipiendo; tunc enim esset absolute pauper [2].

Hæc de possessore malæ fidei generatim; quia tamen una ex præcipuis radicibus, unde oritur obligatio restitutionis, est injusta actio; ideo de possessore malæ fidei, seu injusto damnificatore longior instituenda quæstio.

Potest autem quis alicui *injuriam* inferre: 1 *immediate et per se ipsum,* v. g. aliquid propriis manibus a proximo suo surripiendo; 2 *mediate et per alios,* v. g. jubendo, suadendo, ut aliquis surripiat.

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* XIII, *n.* 44.
2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 620.

A — *De eo, qui culpabiliter damnum infert immediate*

Q. 1. *Quid requiritur, ut quis debeat restituere ratione delicti?*

R. Ut quis teneatur ad restitutionem ratione delicti, requiritur culpa; nam ubi non est culpa, neque esse potest delictum proprie dictum. In hac autem materia duplex solet distingui culpa, *theologica*, et *juridica* — Prima sic dicta a Theologis, quia pro foro conscientiæ spectatur, est quæ includit offensam Dei mortalem vel venialem — Secunda vero est omissio diligentiæ illius, quam jura requirunt, seu qua damnum potuisset impediri; nec refert an peccatum includat.

Culpa ipsa *juridica* triplex distingui solet — *Lata*, et est omissio illius diligentiæ, quam homines ejusdem conditionis solent in talibus circumstantiis communiter adhibere; v. g. si quis librum sibi commodatum relinquat absque ulla custodia ante ostium domus suæ — *Levis* est omissio diligentiæ illius, quam homines diligentiores et accuratiores adhibere solent, v. g. si quis sibi commodatum librum domi quidem reponat, sed ostium minime claudat cum clave — *Levissima* tandem est omissio diligentiæ illius, quæ adhiberi non solet, nisi a diligentissimis atque accuratissimis, v. g. siquis librum domi reponat et ostium claudat, sed manu etiam non tangat et probet, utrum clausum bene sit ostium necne.

Ex quo colligitur culpam juridicam etiam *latam* esse posse sine culpa theologica, idest sine peccato, nempe si sit omnino involuntaria.

Quænam (quæres) *requiritur culpa in delinquente, ut sub gravi teneatur restituere?* — R. Ut quis obligetur ad gravem restitutionem in *delictis* (seu extra contractum et officium) requiritur ex *communi* culpa *juridica lata conjuncta cum culpa theologica gravi:*

1 *Culpa juridica lata;* nemo enim debet restitutionis onere ligari, nisi id omiserit, quod homines ejusdem conditionis solent communiter in talibus circumstantiis præstare. Cum nempe quis diligentiam hujus generis adhibet, non potest amplius ab aliis rationabiliter incursari; nemo enim jure poterit a me exigere, ut plus præstem, quam præstare solent viri prudentes ejusdem conditionis, et in iisdem circumstantiis.

2 *Conjuncta cum culpa theologica;* restitutio enim est onus, quo conscientia ipsa gravatur: ergo oportet, ut adsit *vera* culpa theologica in ipsa conscientia, nempe peccatum.

3 *Culpa gravi,* cum de restitutione item *gravi* sit sermo; ut enim quis teneatur in conscientia in delictis ad *gravem* obligationem

oportet, ut *gravis* culpa præcesserit. Deinde restitutio communiter accipitur ut pœna; atqui pœna debet esse culpæ proportionata; ergo etc. [1].

Quid vero (dices) *si constet culpam theologicam non fuisse nisi venialem, nempe ex imperfectione deliberationis et advertentiæ, sed grave sit damnum?*

Hac de re plures sunt sententiæ. Alii cum Henrico a s. Ignatio docent auctorem damni ad totum teneri sub mortali; hoc tamen non est admittendum, quia gravis obligatio ex culpa levi per se oriri non potest — Alii obligant ad totum sub levi; sed adhuc negatur, quia aliqua debet esse proportio inter vim obligationis et illius objectum — Alii cum Layman obligant ad partem sub mortali; quod iterum non admittitur, defectu proportionis — Alii vero cum Bouvier tenent adesse obligationem restituendi partem sub culpa veniali; sic enim pro modo culpæ est obligatio damnum reparandi.

Verum *communius* et *probabilius* Filliucius, Lessius, Roncaglia, Sanchez, Viva et alii multi cum sapientissimo De Lugo, qui in materia justitiæ inter Theologos est facile princeps, docent nullam esse restitutionis obligationem neque sub *gravi* neque *sub levi*. Quod triplici hoc argumento probamus:

1 Culpa venialis ex imperfectione deliberationis et advertentiæ non est simpliciter delictum et injuria, ideoque non potest parere restitutionis onus; — 2 contractus et votum nullam producunt obligationem, nisi consensus adfuerit plene deliberatus; ergo a pari nulla erit restitutionis obligatio in delictis, nisi plena adsit mentis deliberatio ad culpam *mortalem*; — 3 leves hujusmodi inadvertentiæ facillime cuique occurrunt; ergo accensendæ sunt casui fortuito, nisi velimus latissimam angustiis et scrupulis viam patefacere.

Ergo revera neque *sub gravi*, neque *sub levi* esse potest in hoc casu obligatio restitutionis: non *sub gravi*, quia obligatio *gravis* non habet proportionem cum culpa *levi*; non *sub levi*, quia obligatio *levis* non habet proportionem cum materia *gravi*, in qua culpa *venialis* commissa est [2].

1) Sic v. g. si aperuisti foveam vel ad ædificationem domus, vel ad feram capiendam, et oblitus es, quod poterant ibi homines periclitari, vel adhibuisti communem ac sufficientem diligentiam, ne periclitentur; non tamen adhibuisti advertentiam illam, quam solent diligentiores et diligentissimi: si periclitatur aliquis et labitur in foveam, non peccasti mortaliter, nec teneris ad restitutionem. Vid. *Salmanticenses* — Vid. etiam hic *Codex civ. Albertinus*, art. 1500, et seqq. — C. A. civ. §§ 1293, et seqq.

2) Quid vero dices de illo, qui projicit in mare gemmam alienam æstimatam 10, si valeat 100? Alii obligant ad restituendum 100, quia damnificans cum culpa gravi tenetur ad omne damnum factum, licet ignoratum — Alii tamen *communius*, ac *probabilius*

Quid autem (dices) *si culpa sit levis, et leve sit damnum?* Tunc extabit profecto obligatio restitutionis, sed *communiter* et *ordinarie loquendo* non erit nisi *sub levi;* cum hæc ipsi materiæ parvitati respondeat [1].

Dicimus *communiter* et *ordinarie loquendo;* quia aliquando etiam ex culpa veniali ob parvitatem materiæ potest oriri per accidens restitutionis obligatio gravis. Casus est in eo, qui furta multa committit, sed omnia in se parva et levia: ex ultimo furtulo complente materiam gravem oritur in fure obligatio restitutionis *sub gravi* saltem illius ultimi furtuli, etiamsi illud patraverit non advertens ad furta præterita. Tunc enim gravitas obligationis non esset ex illa acceptione injusta, quæ utpote culpa tantum levis non potest obligationem gravem inducere; sed ex injusta retentione materiæ culpabiliter jam antea acceptæ, quæ ex accessione ultimi furtuli evadit gravis [2].

Quid (quæres) *si adsit culpa theologica gravis, at non in ordine ad damnum illatum: ut siquis lædat amicum illum credens invincibiliter esse inimicum suum?* Certum est ipsum graviter peccare ob malum quem gerit affectum: et merito in foro externo sic lædens non auditur [3], quia ex opere externo animus recte præsumitur.

Verum ad restitutionem quod attinet, utrum ad illam in foro conscientiæ teneatur, *recte* censet Sanchez, ipsum teneri, si amicum læserit ab eo aliquid furando, licet postea ablatum consumpserit; nam in furto non primario attenditur, cui volueris facere injuriam, sed an vere volueris rem accipere, invito domino. Unde persona hic est quid accessorii, ideoque a quocumque abstuleris, tu semper teneris ad restitutionem.

Si vero agatur de simplici damnificatione, ubi principaliter attenditur persona, cui damnum fieri vult, non res, cum nihil recipiat damnificator, v. g. siquis occiderit amicum putans inimicum occidere; utrum iste sit obligandus ad restitutionem, non una sententia est — *Alii* cum Filliucio, Lugo, Sporer, Tamburini, et aliis doctis junioribus negant; nam ille voluit quidem hominem occidere, sed nonnisi hominem *talem:* unde exercita actio est tantum materialiter

dicunt teneri tantum ad 10, quia obligatio restitutionis correspondet culpæ, et culpa injuriæ quæ intenditur; hic autem non intenditur injuria, nisi uti 10.

Verum quidem est teneri ad totum damnum cum saltem apprehenditur in confuso (ut cæteroquin regulariter apprehenditur) sed neutiquam, cum omnino invincibiliter ignoratur; nam voluntas non fertur in incognitum — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 613.

1) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* x. *n.* 40; *et Op. Mor. l.* 3. *n.* 550.

2) *V.* infra ubi *de furto.* 3) L. 8. § 3. de inj.

mala; ad inducendam enim obligationem resarciendi damnum, requiritur ut et damnum et mala actio sit circa idem. Sane si ille absolute intendit lædere solum inimicum et amicum voluntarie excludit, de facto culpabiliter neminem lædit: non *inimicum*, quia revera non læditur; non *amicum*, quia illius respectu talis actio est prorsus involuntaria, cum illi potius benefacere velit [1].

Sed alii cum Alasia, Antoine, Bonacina, Lyonnet acriter tuentur contrarium. Quia omnis actio contra justitiam advertenter posita parit onus restitutionis; neque error in persona tollit rationem injuriæ. Hic sane voluit hominem occidere, et hominem occidit: hinc saltem humanitatem læsit. Adde in materia justitiæ, sicut in materia contractuum, non attenditur quid agens facere voluisset, sed quid reipsa facere voluit; atqui reipsa in casu proposito personæ præsenti nocere voluit [2].

Q. 2. *An in contractibus ad inducendam obbligationem restitutionis necessaria sit culpa theologica?*

R. Certum est contrahentes posse, si velint, obligare seipsos ad restitutionem etiam absque culpa theologica. Sed utrum hæc eorum voluntas in contractibus semper de facto existere dicenda sit, etiamsi expressa non fuerit, non satis convenit.

Affirmant Layman, Navarrus et Vasquez, ac docent adesse obligationem restituendi ex culpa lata, si contractus cedat tantummodo in utilitatem alterius, quale est v. g. depositum — Ex culpa vero *levi*, si cedat in utilitatem utriusque, qualis est v. g. locatio — Ex culpa tandem *levissima*, si cedat dumtaxat in utilitatem illius, qui culpam committit, uti esset v. g. commodatum. Æqualitas enim in quolibet contractu servanda (ajunt) expostulat, ut ubi majus est commodum, ibi major etiam adhibeatur cura et diligentia. Deinde leges civiles id præcipientes in bonum publicum latæ sunt, ideoque sunt justæ et in conscientia servandæ.

Sed Croix, Lessius, Lugo, Roncaglia, Salmanticenses, Sotus aliique valde probabiliter negant, et contendunt absque culpa theologica restitutionis obligationem adesse nullam. Quia (inquiunt) ex una parte

1) Notandum tamen, quod talis adhuc incurreret excommunicationem, si tam occisus quam occidendus esset Clericus, ut tenet sententia *absolute probabilior* et *communissima* cum Viva, Bonacina, Sanchez, etc.; quia excommunicatio incurritur non ob personæ, sed ob status læsionem, qui status in eo casu jam voluntarie læditur, licet in persona erretur.

2) Quisque poterit abundare in sensu suo, neutram vero spernere sententiam; cum utraque et ratione et auctoritate præstet — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 629.

non est æquum obligare aliquem ad pœnam *gravem* absque culpa *gravi;* ex alia autem non constat, quod aliquis voluerit se obligare in conscientia ad reparandum damnum alteri illatum sine culpa mortali.

Leges autem, quæ in contrarium adduci solent obligantes ex sola etiam culpa juridica, *vel* præsupponunt culpam theologicam, *vel* obligant dumtaxat in foro externo, *vel* alio sensu non sunt receptæ, *vel* si *absolute* quibusdam in casibus restitutionem omnino præcipiunt, obligant quidem etiamsi peccatum non adsit; sed non obligant ante sententiam judicis, ut *communiter* dicunt [1].

Q. 3. *Quid de restitutione in quasi-contractibus, et officiis?*

R. Quod de contractibus dictum est, idem etiam de quasi-contractibus et officiis intelligi potest; quia eadem pro utrisque stat ratio. Ideoque pro generali principio statuendum est, ad restitutionis obligationem non sufficere, ut quis fuerit efficax causa damni, sed insuper requiri ut damnum illud *voluntarie* intulerit; nam ex adagio: *res, quæ culpa caret, in damnum vocari non convenit.*

Item omissio diligentiæ debitæ nullam imponit restituendi obligationem, nisi fuerit omnino voluntaria; quia absque voluntate peccatum nec esse nec concipi omnino potest. Hinc est, ut ad rem observat Alasia, quod nullus aut vix ullus sit, qui obliget Medicos, Advocatos et multo minus Confessarios ac Theologos ex culpa tantum juridica ad restitutionem; cum sæpe contingat vigilantissimis et peritissimis ob inadvertentiam naturalem, aut aliam causam inculpabilem aliis damnum afferre. Si res nempe aliter esset, nemo profecto his officiis perfungi vellet: quod nemo non videt in quantum Reipublicæ damnum cederet — Et id videtur congruere cum *Codice ipso Albertino*, qui in his casibus eam tantum requirit diligentiam, quam communiter bonus paterfamilias adhiberet [2].

Hoc tamen generatim est intelligendum; nam gravis restituendi obligatio oritur etiam ex culpa *levi* juridica: — 1 cum agitur de eo, qui ideo stipendium recipit; — 2 cum quis promisit diligentiam diligentia communi majorem; — 3 cum officium, quo quis perfungitur, magnam de se ac peculiarem istam diligentiam requirit. Verum ut consideranti apparet, hic adest etiam culpa theologica.

An (quæres) *quis in periculo teneatur rem alienam suæ præferre?* [3] *Vel* contractus ob quem habeo rem alienam, cedit in mei tantummodo

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 554.

2) Art. 1492. — C. A. civ. §§ 1037, et seqq.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 752.

utilitatem; *vel* cedit in utilitatem alterius tantum; *vel* demum cedit in utilitatem utriusque.

Si 1, æquitas postulat, ut rem illam meæ præferam, modo mea non sit pretiosior: quo in casu possum quidem rem meam utpote pretiosiorem præferre, sed ex Codice Albertino teneor pretium rei alienæ restituere, cum ob mei solius gratiam ea adducta sit in ruinam [1].

Si 2, tunc si res aliena est magis pretiosa, debeo rem illam conservare; quia rei alienæ eam debeo custodiam, quam prudens quisque. Verum possum exigere compensationem totius damni, quod passus sum eam servando; cum non tenear eam servare cum meo damno — Quod si æque ac mea pretiosa res sit, non teneor rem alienam præferre meæ; cum enim in illius tantum utilitatem retineam, æquum non est, ut ad eam servandam damnum sentiam.

Si 3, ceteris paribus, potero præferre rem meam, cum charitas a nobis ipsis incipiat. Volunt tamen alii alteri parti fieri debere aliquam compensationem; quia cum par sit ratio utilitatis, par quoque esse debet ratio periculi.

Hoc quidem lex præscribit in casu naufragii: si nempe merces in mare projici debuerint, omnes merces servatæ regulariter veniunt dividendæ; æquum est enim, ut omnium contributione sarciatur, quod pro omnium necessitate datum est [2].

Q. 4. *Quid de eo, qui alium impedit a consecutione alicujus boni?*

R. Qui alium impedivit a consecutione alicujus boni ipsi debiti ex justitia, tenetur ad restitutionem; quia est causa efficax et injusta damni, quod proximus patitur in rebus suis — Si vero alium impedivit a bono, quod ei ex justitia non sit debitum, tunc distinguendum: *vel* eum impedivit a consecutione hujus boni per vim, dolum, fraudem, calumniam, aliosve similes modos culpabiles, impellentes et iniquos; *vel* tantum consilio ac precibus.

Si 1, tenetur illi compensare damnum, quod judicio prudentis fuerit eidem illatum juxta certitudinem aut probabilitatem, quam habebat bonum illud consequendi; licet enim ille non habeat jus strictum in rem illam, illud tamen habet, ne dolo impediatur ab illa. Hoc tamen intelligendum, si illa persona sit digna, et bonum illud sine injustitia consequi possit; secus impediens nullum jus violaret: unde non teneretur nisi ad restitutionem famæ, si eam fortasse læserit.

1) Art. 1905 — C. A. civ. §§ 979, 965.
2) *Cod. Comm. Albertinus*, Art. 440, et seqq. — C. A. Commerc. §§ 410, et seqq.

Si 2, juxta *sententiam communissimam* et *probabiliorem*, quam tuentur Holzman, Layman, Lessius, Navarrus, Petrocorensis, Sanchez, Vasquez cum aliis plurimis, sic impediens non tenetur ad restitutionem, licet id egerit ex odio. Et sane nemo potest obligari ad restitutionem, nisi fuerit injusta simul et efficax causa alicujus damni. Nec sufficit mala intentio, quæ operis naturam non immutat, quæque simpliciter facit, ut *affective* peccemus contra justitiam, non autem *effective*; at requiritur insuper actio externa, quæ non solum sit occasio, sed etiam *vere* et *positive* in illud influat illudque operetur: *facere ex odio* (inquiebat Sotus explicans verba Angelici) *non te onere restitutionis gravat, sed facere injuste, scilicet nullo tuo jure, sed violando alienum.*

Ex his deducitur:

1 Eum non teneri ad restitutionem, qui Episcopo etiam determinato ad conferendum beneficium digniori, ex odio (non tamen ex vi) suadeat, ut illud conferat minus digno (etsi *probabilius* sit [1] tam Episcopum quam suasorem peccare *graviter*); hic enim habetur quidem læsio charitatis, non vero justitiæ commutativæ.

2 Ob eandem rationem non teneri ad restitutionem, qui sine vi, fraude ac dolo impedit testatorem, quominus relinquat hæreditatem alicui, qui nullum ad eandem jus habeat. Qui vero alium impedit a consecutione boni eidem ex justitia minime debiti, ut conferatur digniori, ne videtur peccare quidem contra charitatem; cum potius opus bonum operetur [2].

Quod dictum est de impediente a consecutione boni, dicendum de impediente a compensatione damni illati; cum eadem ratio sit.

SCHOLIUM — *De fraudatoribus tributorum ac gabellarum* [3]

Q. 1. *An tributa sint solvenda in conscientia?*

R. Quæ ad regios ac communes reipublicæ sumptus solvuntur, *tributa* generatim appellantur a verbo *tribuo*. Horum alia sunt personalia et directa, quæ uniuscujusque personam et bona afficiunt, et dicuntur *realia* ac *personalia*; alia sunt indirecta, quæ immediate in quasdam merces cadunt, et mediate in personas, quæ eas emere et vendere volunt, et dicuntur *vectigalia* vel *gabellæ*.

Non est dubium illa prioris generis *regulariter antequam petantur, si justa sint*, in conscientia et ex justitia esse solvenda; eo enim

1) *V.* de Beneficiis *ubi de electione.*

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 585, *et seqq.*

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 615, *et seqq.*

ipso, quod Princeps supremam administrationem pro omnibus suscipit, jus strictum habet ab omnibus proportionatim ea obtinendi, quæ sibi competunt, *tum* ad regiam dignitatem sustinendam; ut enim scribit Apostolus: *quis militat suis stipendiis unquam?* [1] *tum* ad sumptus pro publico bono necessarios; *neque enim*, ait Tacitus, *quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt* [2].

Diximus 1 *regulariter antequam petantur;* nam est obligatio justitiæ. Excipe nisi aliter ferat consuetudo: sic v. g. excipiunt pedagia ac portoria, quæ nempe tribuuntur ratione transitus per portam vel pontem, ut nempe non solvantur, nisi postulata.

2 *Si justa sint;* injustitia enim non ligat. Justa erunt, si proportionata necessitatibus ac personis, et a legitima auctoritate ob legitimam causam. Ceterum non est subditorum tributa examinare [3], sed solvere.

Hæc debent ab omnibus admitti, sed quæstio magna est de gabellis.

Q. 2. *Quisnam potest vectigalia, vulgo gabellas, imponere?*

R. Vectigalia imponere possunt generatim ii omnes, quibus publica rerum administratio commissa est; cum id necessarium sit ad sustinenda onera communia. Hinc possunt:

1 Imperatores, Reges, Respublicæ et Principes supremam habentes potestatem; — 2 Concilia et Pontifices ex potestate indirecta disponendi de temporalibus, quando id opus est ad regimen spirituale; — 3 illi quibus Principes gubernandi potestatem elargiuntur cum expressa facultate ea imponendi, si censuerint; — 4 Civitates et Communitates etiam subditæ, si tamen Princeps minime contradicat; nam tributorum impositio est actus primariæ jurisdictionis.

Q. 3. *An teneantur gabellas solvere subditi in iis rebus, quas deferunt ad usus proprios, et familiæ?*

R. Certum est apud omnes jure communi nullum deberi vectigal de rebus cuique deservientibus ad proprium suorumque usum [4].

Ut igitur subditi obligentur ad solvendum vectigal pro rebus hujusmodi, necesse est expressam in lege fieri mentionem; ideoque ad usum tam proprium, quam suorum res deferentibus nullus ingerendus

1) 1. Cor. 9. 2) L. 4. hist. c. 74.

3) Taxa tributorum de Regis Indulgentia solet minui, si communitati vel privato alicui grave damnum casu contingat, ut in incendio, in grandine, in alluvione evenire solet; et fit tunc recursus ad R. Secretariam per Intendentem loci. *V. Istruzione per l'amministrazione dei Comuni § 159, del 1 aprile* 1838. — *Guida del supplicante ecc. ecc. Torino* 1846, *pag.* 57, 107.

4) L. Universi c. de vectig.

est scrupulus, nisi aperte constet de ipsa vectigalis existentia, vel solutio pro rebus proprio usui servientibus jam sit introducta ex consuetudine. Ita s. Antoninus, Sanchez, aliique.

An vero (quæres) *pauperes teneantur ad vectigalia?* Si ita sint pauperes ut solvendo gabellas non amplius possint juxta proprium statum alere se ipsos et suos, non tenentur; jus enim ipsum naturale expostulat, ut quisque debeat prius alere seipsum et suos, deinde tributa persolvere. Imo videtur posse etiam minister alicui valde pauperi tributa remittere; quia in hoc casu rationabiliter præsumitur remittere Princeps ipse, prout docent Lugo, Lessius aliique.

Q. 4. *An defraudantes gabellas ad mercaturam peccent, et teneantur ad restitutionem?*

R. Duplex est hac super re Theologorum sententia:

Prima, quæ affirmat, et quam nos suadere omnino debemus, et communissima est et probabilior, innititur illis Christi verbis: *reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari* [1]. Et illis Apostoli: *ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam; ideo enim et tributa præstatis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes; reddite ergo omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal* [2]: ubi vides etiam vectigalia in conscientia solvenda esse, et quidem uti stipendia — Merito ergo docet Augustinus christianum in magno errore versari, si putet vectigal ab eo non esse solvendum [3] — Accedit ratio: sicuti Rex tenetur vacare saluti populi, consulere administrationi justitiæ et prospicere publicis aliis necessitatibus et oneribus; ita et populus tenetur ex justitia et de jure naturali solvere Principi vectigalia ad ejus et Reipublicæ conservationem necessaria — Neque subditi esse debet distinguere inter tributa et tributa, quæ nempe sint in conscientia debita, quæ vero non; maxime quia omnis lex de se nata est parere obligationem ac ligare conscientiam [4].

Secunda sententia, quæ negat, sua item non caret auctoritate, et probabilitate; licet enim subditi (sic inquiunt qui eamdem tuentur), per se loquendo teneantur de ipso jure naturali congruum subsidium Principi ministrare; non tamen tenentur sub culpa ad eas gabellas

1) Matth. 22. 2) Rom. 13. 3) Ep. 96.

4) In hac sententia et mercatores et in ipsorum defectu ipsi vectores, cum positive cooperentur ad damnum obligati remanent in conscientia.

Non loquimur de *præpositis*, qui fraudantes adjuvant, occultant, non requirunt, quos in omnium sensu ad restituendum teneri certum est; ideo enim suo officio deputati sunt et stipendium recipiunt, ut hac de re invigilent.

solvendas, quæ ab ipso impositæ sunt sub pœna magna solvenda a fraudatoribus; nam juste tunc Princeps præsumitur nolle eos obligare ad culpam simul et pœnam. Lex igitur gabellas imponens cum pœna gravi videtur istis Theologis conditionata sive disjunctiva, ut nempe solvatur *vel* gabella, ut sic liber quisque eat; *vel* pœna casu, quo fraudatorem contigerit deprehendi — Quod eo magis præsumendum esse videtur, quia gabellarum solutiones certo excederent Principum necessitates, si subditi integras impositiones solverent — Crescit hæc præsumptio in hujusmodi pœnis lucrativis pro Rege, in cujus commodum cedunt, quam in aliis tantummodo afflictivis — Dubium saltem est (addunt) utrum lex obliget sub culpa ad utrumque, scilicet ad solutionem gabellæ et pœnæ: et in dubio nemo tenetur obligationem certam subire; in tali enim dubio videtur favendum ei, de cujus damno agitur. Hoc jus confirmat inquiens: in *dubiis quæstionibus contra fiscum judicandum esse* [1]. — Tandem ajunt hanc esse *communiter* populi persuasionem [2].

Quidquid sit circa tam primæ, quam etiam secundæ sententiæ *probabilitatem* (quod sapientioribus definiendum remittimus), unum nos *pro praxi* monemus cum doctissimo Cardinali De-Lugo: *generaliter loquendo admonendi sunt populi et excitandi ad tributa solvenda, sed post factum non sunt cogendi ad restitutionem tributi defraudati, si probabiliter sibi suadeant in tanta vectigalium multitudine aliquid injuste solvisse, vel competenter contribuisse ad publicas necessitates.* In hoc consentit etiam Billuart [3].

1) L. 10. ff. de Jure fisci — Hic fusius Lugo, et Duardus: *primus* adstruit obligationem; eam negat *secundus.*

2) Hujus tamen sententiæ patroni ultro concedunt ad vectores mercium quod spectat, eos officium periculis plenum exercere, ideoque pro viribus esse deterrendos, cum in discrimine sint potestati resistendi et vitiis indulgendi.

3) Hæc præcipue dicta sint de illis mercibus, quæ ab extero regno in nostrum invehuntur, ut *capheum, saccharum* etc.— Sunt autem aliæ merces, quas hic leges afficiunt; *aliæ* enim absolute invehi et vendi prohibentur, ut tabacum exterum; *aliæ* licet nostræ sint ab iis tantum vendi possunt, qui ad hoc gaudent privilegio, ut sal; *aliæ* tandem venduntur, sed soluto tributo; sic venditur a caupone vinum.

Secundæ sententiæ patroni habentes has leges uti pure pœnales, nullam in eo, qui eas fraudat, obligationem agnoscunt — Quid vero patroni alterius sententiæ?

Quoad *primas* merces, eas fraudantes per se loquendo liberant non quidem a peccato, cum legi sit obtemperandum; bene vero a restitutione; quia nec principis nec privati jus strictum violant. Excipe nisi expresse id prohibeatur, ut merces regni facilius vendantur.

Quoad *secundas*, obligant fraudantes ad restituendum privilegiatis lucrum quod probabiliter fecissent, cum jus legitime ipsis concessum violent.

Quoad *ultimas*, iterum fraudantes de culpa et restitutione teneri probant, prout supra

Q. 5. *An emens mercem a gabellarum fraudatore teneatur ad ipsas?*

R. Cum distinctione: *vel* iste emptor cooperatur positive ad tributi fraudationem; *vel* sic non cooperatur:

Si 1, eum peccare et teneri ad tributi fraudati solutionem tradunt AA. qui in præcedenti quæstione stant pro sententia affirmativa; quia et ipse fieret causa influxiva damni. Idem docent de casu, quo emptor advertat, ex frequentibus hujusmodi emptionibus, aliis passim tale exemplum sequentibus, grave Principi et Reipublicæ damnum obvenire; quia cooperaretur in eo, quod redderet venditores animosiores.

Si 2, ad nihil emptor tenetur; gabella enim non est onus stricte reale, quod mercem gravet: at onus reale simul et personale, scilicet debitum quidem de tali re, sed non solvendum a quovis habente rem ipsam; bene vero a solo venditore, qui etiam facta venditione, adhuc remanet obstrictus onere solvendi gabellam.

B — *De eo, qui culpabiliter damnum infert mediate*

Q. 1. *An ille, qui proximo damnum infert mediate, indirecte et per alios, teneatur ad restitutionem?*

R. *Affirmative:* qui proximo damnum infert mediate, indirecte et per alios tenetur ad restitutionem; iste enim cooperatur in ejus damnum. At fatentur omnes, quod cooperatores in damnum alterius restitutionis onere ligantur: *digni sunt morte non solum qui faciunt,* inquit Apostolus, *sed etiam qui consentiunt facientibus* [1]. Hinc Innocentius III scribit: *si culpa tua datum est damnum vel injuria irrogata, aut irrogantibus opem forte tulisti, super his te satisfacere oportet* [2].

Hic tamen *culpæ* nomine ea intelligitur, quæ sui natura alterum inducit ad damnum, non vero quæ simplex est occasio; alioquin vel ipsa charitatis violatio ad restitutionem obligaret, quod nemo dixerit — Neque sufficeret ratihabitio damni ab altero illati (quod est confirmare voluntate nostra damnum, quod nobis insciis, actum est); nam

de fraudantibus gabellas ad mercaturam, docuerunt. Cuinam autem sit restituendum, alii dicunt Principi, quia profecto contra ipsum fraus admittitur: quod quidem adhuc valere dicunt, etsi princeps gabellas locaverit; quia ob dictas fraudes prævisas, illas minoris locare adigitur. Sunt tamen recentiores pii ac docti, ut observat *Bouvier,* qui docent restitutionem potius fieri debere subditis fidelibus; quia Princeps fraudes prævidens istos cogitur tributis gravare, ut sibi compensetur; at cum sit impossibile, ut singulis subditis restitutio fiat, ideo concludunt eam pauperibus faciendam esse juxta præsumptam subditorum voluntatem.

1) Rom. 1. 2) C. ult. de injuriis.

cum ratihabitio sequatur commissum facinus, in illud positive et efficaciter non potest influere: unde hæc tantum obtinet in contractibus, qui solo consensu perficiuntur [1].

Q. 2. *Quotupliciter potest quis in damnum cooperari?*

R. Duplici modo: *positive*, et *negative:*

Positive quando vel *physice*, vel *moraliter* influit in damnum proximi; *physice* quidem, si actionis damnificativæ particeps fiat, v. g. concurrendo in grassatione ad viatoris spoliationem; *moraliter*, si quempiam ad damnum proximo inferendum determinet, v. g. grassationem suadendo, furtum et fures dirigendo. — *Negative* vero, cum non impedit damnum alterius, etiamsi possit et debeat impedire.

Utrumque modum belle expressit *Angelicus* hisce versiculis [2]:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans [3].

Q. 3. *Quid requiritur, ut causa positiva teneatur de damno?*

R. Ut causa positiva teneatur de damno requiritur, ut illius cooperatio tres habeat qualitates; ut nempe causa damni sit *injusta*, *efficax*, et *theologice culpabilis:*

1 *Injusta*, quia nemo tenetur reparare damnum proximo illatum, nisi quatenus strictum ejusdem jus violaverit; atqui jus proximi strictum violari non potest, nisi per actionem injustam. Alioquin darentur jura hinc inde contraria, atque secum una pugnantia.

2 *Efficax*, nam ut quis teneatur reparare damnum, non sufficit intentio damni inferendi, sed necesse insuper est, ut vere et realiter inferatur; jus enim alterius per solam intentionem et sine aliquo opere externo non læditur.

3 *Theologice culpabilis*, quia sine culpa theologica non est, saltem extra contractum, obligatio restitutionis ex dictis.

Q. 4. *Quid requiritur, ut de damno teneatur causa negativa?*

R. Causa negativa nullum per se loquendo tenetur damnum proximi reparare; repugnat enim quemquam teneri reparare damnum præcise, quia illud minime impedivit. Alioquin tenerentur omnes jure naturali et ex justitia bonum proximi curare, et malum ejus avertere, quod nemo dixerit; quia *quod unicuique mandatum sit de proximo suo*, lex charitatis est, non justitiæ.

Diximus *per se loquendo*, quia potest quis obligari ex contractu vel quasi-contractu ad malum alterius impediendum; quo quidem in casu si non impediret cum possit, teneretur ad restitutionem.

1) *V. Cod. pœn. Albertinus*, Art. 107. 2) 2. 2. q. 62. a. 7.
3) Sex priores dicuntur causæ *positivæ* aliæ *negativæ*.

Unde concludimus: causa negativa nunquam dicenda est teneri ad reparandum damnum proximo illatum, nisi: — 1 ratione *officii*, vel alias ad illud impediendum obligetur ex justitia; — 2 ipsum quantum in se est impedire reapse valeat. Quo sensu tantum ex Codice Albertino parentes et magistri tenentur de damnis filiorum ac discipulorum respective [1].

Q. 5. *An dubitans, utrum actione sua fuerit causa damni proximo illati teneatur ad restitutionem?* [2]

R. Si dubitetur, an actio sit posita, vel si actio quidem posita sit, sed dubium sit, an damnum evenerit, commune est cum Lessio ac Roncaglia, nullam adesse obligationem restituendi; quia *factum non præsumitur, nisi probetur.* — Si vero ex una parte actio mala sit posita, et ex alia damnum sit secutum, et dubitetur solum, an illud damnum ex illa ipsa actione evenerit, tunc utrum adsit obligatio restituendi, tres habemus sententias:

Prima, quæ est valde probabilis, cum Habert, Lugo, Roncaglia et Sanchez obligat ad restitutionem; quia in tali dubio possidet crimen pravæ actionis, quæ cum esset de se apta ad damnum irrogandum, in dubio præsumitur revera damni causa fuisse.

Secunda etiam satis probabilis cum Lessio, Navarro, Salmanticensibus, Sylvio aliisque, negat esse obligationem restitutionis; nam nemo cogendus est ad eam, nisi de obligatione certo constet; atqui in proposito dubio de tali obligatione certo non constat, hoc ipso quia dubium est. Hanc videtur docere s. Thomas [3]: nec præsumendus est influxus; licet enim actio de se apta sit ad influendum, cum tamen non semper influat, ideo influxus est probandus.

Tertia tandem tradit obligationem adesse restituendi pro rata dubii. Sed huic aperte obstat, quod vel certo possidet mala actio, et reparandum est totum damnum; vel certo non possidet, et tenetur ad nihil, quia in dubio melior est conditio possidentis bona sua. Quod quidem principium saltem in materia justitiæ tamquam certum omnes admittunt [4].

Q. 6. *An causæ singulæ tam positivæ quam negativæ ad damnum simul concurrentes ad restitutionem simul sint obligandæ in solidum?* [5]

1) *Cod. civ. Albertinus,* Art. 1502. — C. A. civ. §§ 1301, et seqq.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 562.

3) Quodl. 62. a. 7.

4) « Alia res est, quando de mero consilio quæritur; si enim partes litigantes per amicam compositionem benevole inter se conveniant, talis transactio utique, plerumque saltem, summopere approbanda est; ast ad talem transactionem stricte obligari nequeunt, quia debitor semper vel ad totum vel ad nihil obstringitur ». *Ita Stapf* § 82.

5) Tunc quis dicitur teneri *in solidum*, cum aliis non restituentibus, ipse tenetur ad totum per se, ideoque etiam ad partem aliorum.

Distinguendum est: vel res ad quam concurrerunt, seu objectum damni, potest in partes dividi, ut est quædam pecuniæ quantitas; *vel* dividi non potest, ut est homicidium — His positis:

R. 1: Si objectum damni *dividi potest*, tunc si plures concurrerunt sine motore principali, aut sine mutua ad invicem conspiratione seu executione, singuli tenentur pro rata tantum; cum unus in alterius operam non influxerit — Si autem omnes excitati fuerint a motore principali, motor tenetur in solidum: alii in ejus defectu pro rata — Quod si motor principalis non adsit, sed omnes invicem se excitaverint et induxerint ad damnum ita ut, singulis non concurrentibus, damnum non evenisset, tunc singuli æque teneutur in solidum, quia singuli sunt totius damni causa; unus enim alterum juvat: unus procedit a confidentia, quam habet in alterius auxilio.

R. 2: Si objectum damni *dividi non potest*, tunc si ita concurrerunt, ut sine illorum opera damnum non fuisset secutum, certum est illos teneri in solidum; quia totus effectus a causis singulis hoc casu procedit — Si vero sine ipsorum opera damnum adhuc secutum fuisset, utrum singuli teneantur in solidum, duplex est sententia.

Prima *probabilis* affirmat; quia quilibet causa est moralis totius damni, cum moraliter totus effectus a singulis procedat, ac particularis operatio cujusque constituat unam eandemque actionem contra justitiam. Neque est de ratione et natura veræ causæ, ut ea non posita, non sequatur effectus; sed dumtaxat, ut ex ea effectus ipse sequatur. Ita Cajetanus, Salmanticenses, Sanchez, Sotus etc.

Sed *adhuc probabilis* est sententia Navarri, Sylvii et aliorum, qui docent singulos teneri tantum pro parte sua, si etiam sine illis damnum fuisset secutum; quia (inquiunt) cum obligatio restitutionis pendeat ab influxu, seu causalitate in damnum, obligatio non debet esse major, quam sit influxus ipse; sed influxus est tantum pro parte damni: ergo pro parte tantum erit et obligatio restitutionis [1].

Quidquid sit, non debemus hic omittere animadversionem momenti gravissimi, et est quod rudes, etiamsi teneantur in solidum; raro tamen in praxi eosdem expedit obligare ad totum; cum difficulter isti sibi persuadeant sese teneri ad restituendam etiam partem a sociis suis ablatam. Et in hoc casu satis præsumi etiam potest, quod domini ipsi, quibus restitutio facienda est, libenter consentiant, ut illi restituant partem propriam; cum bene perspiciant valde timendum, ne restituant nihil omnino, si obligentur ad totum.

1) Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 579.

Neque etiam prætermittenda declaratio Codicis Albertini tum *pœnalis*, quæ habet: *i condannati per uno stesso reato sono tenuti solidariamente alle restituzioni, ai danni, agli interessi ed alle spese* [1]; tum *civilis*, ex quo solidaria debitorum obligatio non præsumitur in contractibus, nisi *vel* expressa sit, *vel* ab ipsa lege inducta [2].

I. — *De Mandante* [3]

Q. 1. *Quid intelligitur nomine mandantis?*

R. *Mandantis* seu *jubentis* nomine hic eum intelligimus, *qui alterum inducit, ut suo nomine damnum inferat proximo*. Duplici autem modo id potest præstare, *expresse* et *tacite*.

Expresse, idest verbo, scripto, nuntio; *tacite*, idest nutu, signo vel facto quocumque alio, uti v. g. si pater vel dominus filio suo vel servo significet sibi gratam fore illius personæ occisionem, aut cum iisdem conqueratur, quod nemo injuriam sibi factam curet ulcisci. Qua ratione refert nobis historia ecclesiastica contigisse mortem s. Thomæ Cantuariensis sub Henrico II Angliæ Rege, qui cum suis sæpius conquerebatur se cum uno Regni sui Sacerdote pacem habere non posse.

Item est si quis paratus sit tuo nomine damnum inferre, et tu cum commode possis impedire, non impedis; nam censeris tacite mandare.

Q. 2. *Ad quid tenetur mandans?*

R. Cum Angelico: *mandans, qui est principaliter movens, ipse principaliter tenetur ad restitutionem* [4]; qui enim facit per alium, per se facere censetur. Tenetur etiam reparare omnia damna, quæ ex mandati sui executione sequuntur, si ea præviderit, vel culpabiliter ignoraverit; sic enim habet Innocentius III: *is qui mandat aliquem verberare, licet expresse inhibeat, ne occidatur nullatenus, neque membro aliquo mutiletur, irregularis efficitur si mandatarius mandati fines excedens mutilet vel occidat; cum mandando in culpa fuerit, et hoc evenire posse debuerit cogitare* [5].

Hoc tamen non currit pro omni casu, sed quando actio de se est periculosa; tunc enim recte præsumitur id præter mandantis intentionem haud esse secutum [6].

Q. 3. *An mandans teneatur reparare etiam damna, quæ mandatarius ipse mandato obtemperans passus est?*

1) Art. 80. 2) Art. 1290, et seqq — C. A. civ. § 891.
3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 558, *et seqq.* 4) Q. 62. a. 7.
5) C. ult. de homic. in 6. 6) *V. Cod. pœn. Albert.* Art. 107, 109.

R. Si mandatarius suscepit mandati executionem voluntarie et libere, mandans non tenetur reparare damna quæ mandatarius mandato obtemperans passus est; quia tunc pericula omnia ipse in se suscepisse jure merito existimatur — Si vero illam coactus vi vel metu gravi suscepit, juxta omnes tenetur mandans omnia illa mandatarii damna resarcire, *quæ de ordinario in talibus exequendis mandatis contingere solent*; mandans enim sic agens strictum mandatarii jus apertissime læsit eum moraliter cogendo.

Diximus *quæ de ordinario etc.* nam si mandatarius damnum patiatur extraordinarium, v. g. si in via fulmine perculsus, vel equo delapsus intereat; non videtur mandans teneri hæc quoque damna compensare, cum ea nec prævideril nec prævidere debuerit.

Q. 4. *Quid si mandans mandatum retractaverit?*

R. Cum distinctione: vel hæc mandati revocatio innotuit mandatario ante factum, *vel* non innotuit.

Si 1, ad nihil amplius tenetur mandans, uti mandans; quia per revocationem mandatum extinguitur: ideoque si adhuc mandatarius quidpiam operatur, non amplius nomine et impulsu mandantis operari dicendus erit; sed nomine proprio et propria voluntate.

Si 2, mandans tenetur ad damna compensanda, perinde ac si mandatum minime retractatum fuisset, idque etiamsi mandati revocatio non fuerit mandatario significata ex culpa vel oblivione nuntii, aut alia quacumque de causa; semper enim verum est etiam in hoc casu, mandantem ipsum esse causam injustam, et efficacem damni alterius, cum mandatum non sit sufficienter retractatum.

II. — *De Consulente* [1]

Q. 1. *Quid nomine consulentis, et an teneatur ad restitutionem?*

R. *Consulentis* vocabulo venit *is qui consiliis, precibus, blanditiis alium movet ad damnum proximo inferendum:* differt a mandante, quia in isto actio fit suo nomine et commodo, non ita in illo.

Consulens tenetur profecto ad restitutionem; cum sit causa injusta, et efficax damni. Hinc in jure si consilium dedisti, ut Cajus Titium occideret, secuta morte, teneris de homicidio. Si consilio movisti servum, ut fugeret aut furtum faceret, teneris furti vel servi corrupti. Si persuasisti Titio, ut me afficeret injuria, teneris mihi ratione injuriam [2]. Quare merito Innocentius XI diris devovit hanc n. 30

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 561, *et seqq.*

2 Cap. si *quis viduam* Dis. 50 C. Sicut dignum 6. de homicid. — L. 1. § *persuadere,* ff. de servo corrup. — L. *non solum* 11, ff. de inj. — *V.* etiam *Cod. Albert. pœnalis* art. 107.

thesim: *qui alium movet aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.*

Aliter esset, ut observat Alasia contra Antoine, si quis præberet pravum exemplum, quia hoc est potius occasio, quam vera causa influxiva; cum exemplum ex se non sit natum ad alios efficaciter movendos, licet de facto ex eorum fragilitate illo sæpius moveantur [1].

Q. 2. *An consilium præbens semper teneatur de restitutione?*

R. Duplici modo potest consilium dari: — 1 ratione status, professionis vel muneris, quo consulens ipse perfungitur; — 2 mera animi inclinatione, et comitate. Hoc posito:

Dico 1: qui *ratione status, professionis*, vel *muneris* consilium præbet, v. g. dicens talem actionem esse licitam, cum licita non sit; vel in tali casu restitutionem esse faciendam, uti sæpe contingit Parochis, Confessariis, Advocatis ceterisque similibus, cum tamen ea facienda non sit, totum tenetur damnum reparare ex consilio suo secutum, si præ ignorantia, vel negligentia mortaliter peccaverit.

Dico 2: pariter ad restitutionem tenentur qui licet ratione officii consilium dare minime teneantur, se tamen pro idoneis consiliariis jactitant, et in tali re peritos se esse declarant, etsi enim in officio jam suscepto non deficiunt, deficiunt officium illud voluntate suscipiendo.

Dico 3: qui neque tenetur consilium dare ratione status, et officii, neque peritiam jactitat, uti mulieres et plebei, quorum insufficientia nota est, non tenetur ad ullam damni reparationem; quia damnum quod inde supponitur esse secutum, non magis consilio alterius, quam imprudentiæ ipsiusmet postulantis tribuendum est; scit enim, vel saltem scire debet, a quo petit, ideoque discrimini voluntarie se committit. Excipe si una cum consilio adfuit etiam dolus, et si inde tertio damnum obvenerit.

Quid vero (dices) *si consulens non absolute loquatur, sed ostendat se vel dubitare, vel nescire, vel simpliciter dicat ita sibi videri, aut ita se credere?* Tunc adhuc non tenetur damnum inde secutum reparare; quia totum esset imputandum agenti, qui veritate non satis quæsita atque perspecta, damni illius periculo se ultro exposuit.

Q. 3. *An consulens teneatur ad restitutionem, etiamsi absque ullo consilio damnum certo secuturum fuisset?*

1) Limitat *Bouvier* cum aliis, nisi quis malum exemplum ea præcisa intentione præbeat, ut alios ad damnum determinet. Quod adhuc alii negant, quia non sufficit ad damnum intentio, sed actio de se influxiva requiritur — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *n.* 45; et *l.* 3. *n* 537 — Lyonnet, *De Inst. et I. App.* 2. *nn.* 281, *et seqq.*

R. Si executor non fuit ad damnificationem certo permotus etiam opera consulentis, consulens non tenetur; quia in hoc casu ex ejus parte non est secuta ulla proximi damnificatio. Si vero executor etiam alterius consilio permotus fuit, tunc et consulens tenetur damnum reparare ob causam contrariam; quia videlicet damni alterius esset causa vera, efficax et injusta [1].

Sed (quæres) *quid siquis jam sit certo determinatus ad damnum proximo inferendum, v. g. occisionem, et alter nox ei suadeat, nisi vel modum v. g. venenum, vel locum v. g. solitudinem, vel tempus v. g. noctem?* — Duplex est hac de re sententia:

Prima cum Cajetano, Viva aliisque docet consulentem teneri ad restitutionem; quia suggerendo modum concurrit ad substantiam damni, præsertim si per suggestionem in causa sit, ut alter damnum citius inferat; illo enim temporis intervallo contingere etiam fortasse poterat, ut voluntatem mutaret — *Secunda* sententia cum Layman, Lessio, Lugo et Sporer negat, et hæc videtur probabilior, quando est certum omnino, quod alter non sit voluntatem mutaturus; nam cum executor jam certo supponitur determinatus ad malum inferendum ante consilium, consulens in rigore non potest dici causa efficax quoad substantiam damni; ideoque possessio stat pro determinatione pravæ voluntatis in executore [2].

In Codice *pœnali Albertino* hi omnes uti complices puniuntur [3]: ac merito sane; in foro enim externo internus animus ex ipso externo opere recte præsumendus est; secus via aperietur fraudibus.

Q. 4. *Si consulens consilium revocaverit, et tamen damnum adhuc sequatur, tenebiturne ad restitutionem?* [4]

R. Certum est, quod si revocatio non innotuit damnificatori tempore habili, adhuc tenetur consulens; nam idem est ac si talis consilii revocatio non contigisset.

Si vero innotuit, distinguendum est; *vel* datum consilium consistebat in doctrina falsa, v. g. quod talis contractus esset licitus, cum tamen esset illicitus; *vel* consistebat in ostensione utilitatis et delectationis

1) Neque obstat quod damnum etiam sine suo consilio evenisset; semper enim verum est, illud sine illius consilio non evenisse: sicut currus, licet uno trahi possit equo, si duo tamen uniantur, duobus equis trahi dicendus est.

2) Hinc complures cum s. Antonino, Layman, Lessio, Holzman, Paludano, Molina *probabilissime* cum quoque excusant ab onere restitutionis, qui *materialiter* tantum cooperatur ad damnum, quando nempe alter etiam sine sua cooperatione adhuc *certe* damnum intulisset: esset v. g. siquis scalam ad furandum teneret ei, qui domum ascendebat etiam sine tali auxilio.

3) Art. 108, 109.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *n.* 550.

ab executione oriturae; *vel* denique consistebat in manifestando modo damnum inferendi — Si 1, non tenetur consulens ad restitutionem: quia per illam revocationem consilium extinguitur. — In aliis casibus disputant:

Habert, Croix, Lessius, Lugo et alii communissime affirmant; sicuti enim qui ignem injicit in segetem alienam, tenetur ad damni compensationem, etiamsi postea dolens de facto conetur omni, quo potest modo, ignem extinguere; ita et consulens: consilium enim ab eo datum etiam post actam revocationem adhuc efficaciter in damnum influit.

Negant vero s. Antonius, Azorius, Concina, Merbesius, Salmanticenses aliique casu, quo consulens in dati consilii revocatione curaverit omni meliori modo damnum dissuadere, adducendo rationem salutis æternæ; quia hæc ratio debet in homine christiano præponderare ceteris omnibus rationibus mundanis — Neque obest allata paritas: nam ignis in casu proposito operatur necessario; cum ex adverso post actam consilii revocationem damnum eveniat non amplius ex vi consilii, sed ex pura malitia executoris.

Hæc secunda sententia est quidem satis probabilis, sed primam censemus probabiliorem 1.

III. — *De Consentiente*

Q. 1. *Quid est consentiens, et an teneatur ad restitutionem?*

R. Ad 1: Nomine *consentientis* venit ille, *qui externa sua approbatione alium efficaciter movet ad damnum proximo inferendum.*

R. Ad 2: Duplici modo potest quis in damnum alterius consentire, consensu nempe *inefficaci* et consensu *efficaci.*

Inefficaci, quando quis videt malum proximo inferendum vel jam illatum, et plaudet gaudetque — *Efficaci* vero, quando malum proximo inferendum pendet vel determinatur a suo consensu: sic v. g. consentiunt Senatores, ac Judices, cum per sua suffragia *positive* concurrunt ad legem vel sententiam injustam.

Quo posito, dicimus:

Vel qui consentit in damnum alterius, id agit *consensu inefficaci*, vel *efficaci*. Si 1, ad nihil tenetur: etiamsi enim de damno illo gaudeat ex odio in damnificatum, nulla tamen ratione in illud influit, cum sit tantum mala animi dispositio. Si 2, tenetur ob contrariam rationem; quia nempe *positive*, *efficaciter* et *injuste* in illud influxit —

1) Adnotandum vero est diligenter, consulentem, si executorem a perversi consilii executione nequeat removere, teneri *ex justitia* monere lædendum, ut sibi caveat.

Idem dicendum, siquis *de industria*, et absque *sufficienti causa* abest, v. g. a Senatu vel a Capitulo, eum prævidet defectu sui suffragii numerum suffragiorum sufficientem fore ad damnum proximo inferendum; absentia enim esset de industria quæsita, ac injusta damni causa.

Q. 2. *Quid de eo, qui suffragium præbet ad injustam sententiam, sed actu quo cetera jam precesserint sufficientia?*

R. Certum est, eos qui prima suffragia præbent antequam numerus compleatur, teneri ad restitutionem in solidum, etiamsi prævideriut alios item esse consensuros; quia in damnum *efficaciter* influunt.

Ob eandem causam certum erit illum quoque teneri ad restitutionem, qui post completum numerum suffragiorum dat suffragium ultimum, pro sententia injusta, si prævideat alios suum revocaturos, quando ipse suffragium bonum præberet, vel ceteros hortaretur.

Si vero suffragia jam irrevocabiliter data sint sufficientia ad damnum, tunc qui post suffragia illa dat suum, ad nihil tenebitur, nisi ex communi consensu in conclusionem injustam omnes convenerint; nam non potest dici in damnum influere, cum jam sit consummatum; causa enim præcedit effectum suum, non eundem subsequitur [1].

Quid vero (inquies) *si iste dubitet, an suffragium suum datum sit, quando cetera jam erant sufficientia, necne?* Sententia *vera* docet, dubitatem teneri ut ceteros pro rata, et si alii non restituant, teneri in solidum; per illius enim suffragium jus alterius deterius evasit ac incertum.

Nec obstat, quod cooperator non teneatur, nisi quando scit se fuisse certam damni causam; quia in nostro casu quilibet suffragium ferentium est certus, se saltem deterius fecisse suo suffragio jus, quod habeat damnificatus ad exigendam restitutionem totius damni ab aliis suffragium exhibentibus, rem nempe incertam reddendo [2].

IV. — *De Palpone*

Q. *Quid nomine palponis?*

R. Palpo *a palpando* dicitur, quia quos adulamur, manu blandiri

1) Sed *Lyonnet* recte aliam exceptionem facit: utique liberatur a restitutione qui suffragatur injustæ sententiæ vel legi, quando jam numerus suffragiorum completus fuit et præcessit; sed intellige si ideo per ea suffragia sententia vel lex jam firmata sit ac completa, non vero si adhuc requiratur sanctio judicis vel præsidis aut regis ad illam firmandam sententiam vel legem. Tunc omnes probabiliter tenentur de restitutione; nam omnes concurrunt tam primi quam ultimi ad injustam sententiam vel legem, cum ipsa efformetur ex collectione omnium votorum: et revera nomine omnium fertur et promulgatur. Unde ultimus suffragans se habet sicut ille, qui se adjungit tribus furibus ad auferendam trabem, quæ a tribus jam commode asportari potest.

2) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* x. *n.* 50.

ac palpare solemus [1]. Unde palpo dicitur qui *laude, adulatione vel vituperatione alium inducit ad damnum proximo inferendum:* sic v. g. *palponis* nomine vocabimus qui duellum laudando, patientiam irridendo, ignaviam increpando ad illud alium incitat.

Palpo utpote efficax causa damni tenetur illud reparare; nam sæpe magis laudibus et vituperationibus inducitur quis ad damnum inferendum, quam malo consilio — Necesse autem non est, ut ille damnum intendat; sed sufficit, ut sciat se in damnum influere.

Palpones uti complices habentur in ipso *Codice pœnali Albertino* [2].

V. — *De Recursu seu Receptatore* [3].

Q. 1. *Quid intelligitur nomine receptatoris?*

R. Receptatoris nomine illum significamus, *qui præbet alteri securitatem, commoditatem et protectionem ad damnum proximo inferendum, vel ne illatum compenset.*

Q. 2. *Quando receptator ad restitutionem tenetur?*

R. Receptator tenetur ad restitutionem, *quando receptatio est causa furti:* tunc enim receptator habetur tamquam *socius criminis et fraudis*, ut ait s. Augustinus [4]; atque sic in damnum *positive* influit, et *efficaciter*. Hinc tenebitur ad damni compensationem, qui furem domi suæ receperit, qui illius furta aut instrumenta occultaverit vel emerit vel rapinas foverit. Item tenebuntur caupones, qui a filiisfamilias acceptant pecunias aliasque res parentibus subreptas, nisi omnibus perpensis, rationabiliter judicari possit, quod parentes non sint omnino inviti. Item domini non impedientes famulos, qui de ipsorum confidentia proximum damnificant.

Diximus *quando receptatio* etc. unde non teneretur qui post furtum juvat furem ad fugam capiendam, modo non influat in damna futura; sicut nec qui furem domi recipit, non qua furem, sed qua amicum aut parentem: vel etiam ratione officii, sub eadem tamen conditione,

1) « Quo blandior (adulatio) eo periculosior esse solet, ait *Stapf* § 372; adulator quippe, dum indigne coram aliis reptat, et quidquid dicunt, aguntve, summa cum impudentia miratur et effert, non se tantum, sed et illos deprimit, quorum gratiam et favores eblandiri studet; eos enim non amat, sed ludificat. Et quantam stragem impii assentatores regno morali non jam intulerunt! Quis illorum numerum computare poterit quos adulatio corrupit et perdidit? Imo historia exempla plurima refert, exinde fortissima quoque regna et imperia corruisse. Ab his ergo deceptatoribus unumquemque nostrum, illos vero maxime qui aliqua auctoritate pollent, sibi cavere oportet, memores illius quod Sapiens inquit: *melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi.* Eccle. 7. 6. — Cf. Prov. 29. 12; Is. 3. 14 »:

2) Art. 108. 3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 568. 4) Ep. 113.

idest dummodo in furta futura non influat; sic enim non est de crimine malo participare, sed humanitatis officium præbere.

Hic videri poterit *Codex pœnalis Albertinus*, ubi et graviter in receptatores animadvertitur, et quædam sapienter ad furta cavenda præscribuntur, *tum* artificibus circa res a privatis emptas, *tum* cauponibus quoad personas suspectas vel incognitas, quas hospitio excipiunt [1].

VI. — *De Participante*

Q. 1. *Quid intelligitur nomine participantis?*

R. *Participantis* vocabulo intelligitur, *qui vel in præda, vel in ipsa actione damnificativa fit socius quoad damnum proximo irrogatum.* Fit quidem socius *in præda*, si v. g. post furtum suscipiat partem de re furto ipso ablata; fit autem *socius in ipsa actione damnificativa*, si in illam actionem concurrat, qua fuit proximo damnum revera illatum.

Q. 2. *Ad quid tenetur participans?*

R. Vel sermo est de participante in præda; vel de participante in ipsa actione damnificativa — Si 1, tenetur participans restituere quantum de præda participavit; per hanc enim restitutionem satisfacit omni damno, quod proximo intulit — Si 2, tenetur saltem ad restitutionem pro modo concursus [2].

Sed quid (dices) *si quis concurrat quidem ad damnum alterius, sed nonnisi ob metum gravis detrimenti?*

Si damnum quod ipse timet non concurrendo, *est superioris ordinis*, si v. g. timet mortem, nisi furto cooperetur; tunc non peccat neque tenetur de restitutione, quocumque modo cooperetur sive mediate sive immediate [3]; quia habet justam causam. Neque dominus potest esse rationabiliter invitus, cum tunc illius bona necessaria evadant alteri ad se tuendum in re ordinis superioris, ut ait doctus Milante, cum Layman, Medina, et Navarro.

Si vero damnum non sit ordinis superioris, ut si damnum timet in bonis fortunæ, nisi furto cooperetur, non poterit concurrere; quia in pari causa quisque legitime jus habet, ut sua bona possideat [4].

1) Art. 259, 688, et seqq. — C. A. pœn. p. 2. §§ 219, et seqq. 2) Vid. supra § 2. q. 6.

3) Participatio in actione injusta vel fit *immediate*, ut cum quis actionem damnificativam cum alio exercet, v. g. si duo simul incendant domum; vel *mediate*, quando quis ponit actiones ex se non damnificativas, sed iis alter abutitur ad malum proximi, ut si scalam teneat, dum fur eam ascendit.

4) Alii in nullo casu permittunt concursum immediatum; quia, inquiunt, esset facere malum, ut eveniret bonum; alii permittunt in bonis inferioris ordinis ad mortem vitandam, si tamen participans animum gerat damnum reparandi. Concursum vero mediatum ex gravi causa permittunt, cum tunc sit ponere rem ex se indifferentem. *V.* Bouvier, Billuart, Lyonnet, Vogler etc.

Excipe nisi nimia sit disproportio, ut si furando parum de alienis possis servare te indemnem in magnis; sed eo in casu teneris rei ablatæ valorem domino restituere, cum semper agatur de re in eodem genere, et æquivalenter possideas quod alterius est [1].

VII. — De *muto, non obstante, et non manifestante*

Q. 1. *Quid est mutus, non obstans, et non manifestans; et quando tenentur ad restitutionem?*

R. Ad 1: *Mutus* dicitur qui ante damnum tacet, et non monet, cum monere teneatur — *Non obstans* dicitur qui dum fit damnum, illud non impedit, cum teneatur impedire — *Non manifestans* qui post damnum, illud non denuntiat, cum debeat denuntiare.

R. Ad 2: *mutus, non obstans, non manifestans* tunc restituere tenentur, ut ait Angelicus, cum malum alterius *culpabiliter* sinunt, quod *vel* ex pacto, *vel* officio, *vel* stipendio tenentur impedire; tunc enim violant alterius jus *strictum* [2]. Hac quippe de causa conducti sunt, mercedem recipiunt ac officium sustinent, ut nempe *clament, obstent, manifestent.* Sic v. g. Princeps, Magistratus et Duces belli tenebuntur ad restitutionem damnorum, quæ a feris, latronibus atque militibus ob *culpabilem* illorum negligentiam inferuntur. *Item* Consiliarii et Canonici tacentes ac non impedientes constitutionem vel electionem iniquam. *Item* tutores et administratores bonorum non impedientes damna minorum atque Ecclesiæ. *Item* famuli custodientes bona domini, si damna ab extraneis non impediverint, etc. [3].

Codex civilis Albertinus sic bene rem aperit inquiens: *ognuno è risponsabile del danno che ha cagionato non solamente per un fatto proprio, ma ancora per sua negligenza o per sua imprudenza.* Et iterum: *ciascuno è tenuto non solo per il danno che cagiona col proprio fatto, ma ancora per quello che viene arrecato col fatto delle persone delle quali debb'essere garante, o colle cose che ha in propria custodia* [4].

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 66, *et seqq.*; et *l.* 3. *n.* 571. — *It. dicenda de Virt. Theol. q. ultima* — Lyonnet, etc.

2) Q. 62. a. 7.

3) *V.* Liguori, *Opus Morale l.* 3. *n.* 573.

4) *Art.* 1501, *et seqq.* — *C. A. civ.* §§ 1301, *et seqq.*

Postea sic diversos casus exponit: *il padre, l'avo, o la madre sono tenuti per i danni cagionati dai loro figli minori con essi abitanti, ne' casi in cui rispettivamente hanno la cura e la direzione de' medesimi — I padroni ed i committenti per i danni cagionati dai loro domestici e commessi nell'esercizio delle funzioni, nelle quali vennero da essi impiegati — I precettori e gli artigiani per i danni cagionati dai loro allievi ed apprendisti nel tempo, in cui sono sotto la loro*

Ceterum observandum est, non omne officium obligare sub restitutionis onere saltem in foro conscientiæ; sed illud tantum, quod ex justitia ortum habet, sive ratione stipendii, sive quasi-contractus. Unde parentes non videntur per se teneri, si omittant filios corrigere; nam illorum officium ortum ducit a sola pietatis obligatione, quamvis jure merito in foro externo puniantur, ut diligentiores se gerant in cura suorum [1].

Q. 2. *An qui ex officio suo tenetur denuntiare contravenientes legi, teneatur ipse pœnam illam solvere, quam dominus a reis percepisset, si eos denuntiasset?*

R. Valde probabiliter affirmant Layman, Sotus et Sporer; quia omissio denunciationis, quæ est facienda ratione officii, est causa, ut illud jus amittatur.

Verum communius, ac satis probabiliter negant Lessius, Lopez, Lugo, Salmanticenses et Sanchez; ratio est, quia lex pœnalis non intendit, ut fiscus vel domini ditentur mulctis [2]; sed tantum, ut ii serventur indemnes ac transgressores puniantur. Unde non est nisi indirecte, quod illæ debitæ sint, nempe post sententiam. Quare fiscales non denuntiando peccant tantum contra justitiam legalem in ordine ad mulctam, ideoque tenentur tantummodo resarcire damnum vectigalium, quæ mercatores debuissent [3].

Pariter communissime dicunt citati AA. neque illum teneri ad restitutionem, qui impedit ne mulcta fisco applicetur ante sententiam; *vel* quia fiscus ante illam nullum ad pœnam jus acquirit; *vel* quia sic saltem accipitur communiter hoc fisci jus ad pœnas.

vigilanza — La predetta risponsabilità non ha luogo allorchè i genitori, i precettori e gli artigiani provano che essi non hanno potuto impedire il fatto, per cui avrebbero dovuto essere risponsabili — Il proprietario di un animale, o quegli che se ne serve, per il tempo in cui ne usa è risponsabile per il danno cagionato da esso, sia che si trovi sotto la sua custodia, ovvero siasi smarrito o sia fuggito.

Quæ tamen omnia culpam ac veram negligentiam supponere debent, ut quis ante sententiam teneatur in conscientia ad restitutionem; secus censendus casus pure fortuitus. Unde ajebat Augustinus Ep. 154: *neque enim reus est christianus, si bos ejus aliquem feriendo, vel equus calcem jacendo, aliquem occidat; aut ideo non debent christianorum boves habere cornua, aut equus ungulas, aut dentes canis?*

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 40.

2) Hujus generis mulctæ, quæ cedebant fisco, apud nos hodie applicantur beneficentiæ Operibus, quæ iis in locis existunt, ubi transgressio contingit. Si autem nulla hujus generis Opera sint mulctæ sunt distribuendæ a Parocho simul ac Syndaco loci. *V. Circolare della R. Secreteria di Stato* 20 *giugno* 1844.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 383; et *l.* 4. *n.* 237.

Articulus II. — DE EO CUI RESTITUTIO FACIENDA EST

Q. 1. *Cuinam restituenda sunt bona certa?*

R. Bona certa *ordinarie loquendo* restituenda sunt possessori legitimo, quamvis non sit eorum dominus, ut esset depositarius, locatarius; hic enim jus habet bona illa penes se retinendi.

Dicimus *ordinarie loquendo*, quia si bona restituenda in manu possessoris periclitentur, v. g. si ea sit consumpturus, vel iisdem abusurus in sui aut aliorum perniciem, utiliter geret negotium domini, qui illi ea non restituit [1].

Sed quid (inquies) *de bonis incertis, quorum nempe dominus post diligentem inquisitionem cognosci non possit?*

Si dominus ille incertus est in particulari, si nempe sciatur quidem bona illa spectare ad tres, aut quatuor homines in particulari, sed ignoretur ad quemnam præcise pertineant; tunc illa inter tres vel quatuor illos homines dividenda erunt, ut patet.

Si vero res etiam *in generali* incerta est, distinguendum; vel res aliena accepta fuit *bona fide*, vel *fide mala*. Si *fide mala*, restitutio facienda est pauperibus; quia *nemo debet commodum reportare ex propria iniquitate*. Si *bona fide*, tunc si spectatis omnibus circumstantiis, est adhuc possibile, ut dominus inveniatur, res vel ejus pretium servari debet, et si neutrum servari possit, in pios usus fiat conversio juxta voluntatem domini rationabiliter præsumptam, qui rei dominium conservat quamdiu illa suas in manus redire potest. Si secus, nulla amplius erit obligatio restitutionis; quia res habetur tanquam derelicta [2].

Q. 2. *Quid siquis rem bona fide emptam alteri vendat uti suam?*

R. Venditio rei alienæ suapte natura nulla est ex *novo Codice Albertino*; unde emptor semper poterit recedere ab emptione petendo declarationem nullitatis [3] — Qui tamen bona fide rem alienam vendidit, ex citata lege non tenetur nisi reddere pretium, quo ea vendita fuit, vel actionem cedere, qua illud valeat vindicari: unde non poterit instini actio contra emptorem, ut nempe res vendita ab eo

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 596, *et seqq.*

2) *V.* quæ supra tradita sunt de rebus inventis, ubi et modus adsignatur dominum inquirendi, et casus resolvitur si talis inquisitio omissa fuerit.

3) Art. 1608 est contra dispositionem juris Romani, ex quo hæc venditio valida erat; cui quidem est adhuc conformis C. A. civ. § 923.

restituatur [1]. Quod valet tam de mobilibus, quam de immobilibus, cum lex non distinguat [2].

Q. 3. *An qui emit bona fide rem furtivam, possit illam furi restituere ad pretium sibi suum recuperandum?*

R. Duplex est sententia: *una* affirmat cum s. Antonino posse rem furtivam bona fide emptam furi restituere, quia hoc modo nullum damnum infertur domino; cum res in priori suo statu collocetur.

Altera negat cum Concina inquiens, rem illam per emptionem e manu furis ablatam evasisse melioris conditionis, et ideo si iterum furi restituatur, fieri deterioris, quod est illicitum. Aliunde res clamat ad dominum, non ad furem.

Secunda hæc sententia negans est quidem *multum probabilis*, sed etiam prima illa affirmans non est *minus probabilis*, imo *forte probabilior*, si tamen eo in casu emptor constitutus sit, ut aliter non possit pretium suum recuperare; nemo enim tenetur rem domino suo servare cum æquali suo damno: idcoque poterit permittere, ut fur rem a se venditam iterum recipiat, ne emptor pretium suum amittat [3]. Adde; cum quisque jus habeat ad bona sua recuperanda, nemini interdicitur actio illa, quæ *per se* est directa ad damnum proprium reparandum, licet *indirecte* et *per accidens* damnum alteri superveniat [4].

1) Art. 1498.

2) « *Per esempio:* Paolo è erede di Pietro; si trova un testamento, in cui questi mi lega una casa. Paolo me la consegna, ed io, dopo d'averla ricevuta in buona fede, la rivendo a Giuseppe: un anno dopo questa vendita si scopre un testamento posteriore, il quale annulla il precedente legato. Paolo potrà bensì reclamare il prezzo della cosa venduta, perocchè io riterrei senza causa cotesto prezzo (art. 1325); ma non potrà agire contro l'acquisitore, dovendo imputare a se stesso di aver consegnato uno stabile senza doverlo; e l'acquisitore, il quale in seguito della consegna fattamene da Paolo eredette che io ne era realmente proprietario, non dee rimaner vittima dell'errore di Paolo.

La cosa procederebbe diversamente, se colui il quale reclama lo stabile, non è quello stesso che lo ha consegnato. *Per esempio:* trovo nella successione di mio Padre un campo, che avea tolto a Giovanni; lo vendo ad Enrico. Giovanni potrà rivendicarlo da Enrico, salvo il regresso di questo ultimo verso di me, giacchè non è Giovanni quello, da cui lo ricevetti: è allora il caso di applicare il principio: *nemo plus juris in alium potest transferre, quam quod ipse habeat* ». *V.* Cod. civ. spiegato ad art. 1498.

3) Neque obstat, quod res fiat hoc modo deterior; quia hic non habetur, nisi rescissio contractus; sed rescissio contractus huic emptori est *directe* licita et necessaria ad vitandum proprium damnum. Quod si inde damnum obveniat domino, id *per accidens* est; non enim emptor rem furi restituit, ut sibi eam retineat, sed ut rescindat contractum suum — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 569.

4) *Quid* (dices) *si agatur de emptore malæ fidei?*

Sed huic obstat *Cod. pœnalis Albertinus*, ubi habetur: *i compratori, o quelli che ritengono cose depredate, rubate, truffate e simili, ancorchè fossero in buona fede, sopravvenendo loro la notizia che tali cose siano furtive, saranno tenuti di denunziarle al Giudice sotto pena del quadruplo; salvo quanto alla restituzione degli oggetti il disposto negli articoli 2411-12 del Codice civile* [1]. Quibus nempe articulis statuitur, ut dominus cui res furto ablata est, possit eam a furti die repetere per triennium a quocumque, solvendo tamen pretium a tertio solutum, si ea empta fuerit *vel* a mercatore similium mercium, *vel* in aliquo mercatu, *vel* occasione alicujus hastæ. Idem valet quoad rem deperditam, si solemnitates omissæ fuerint.

CAPUT SECUNDUM

DE RESTITUTIONIS ORDINE [2]

Q. 1. *Quinam in restitutione servandus est ordo?*

Nota. Hæc ante omnia sunt observanda:

1 Qui rem alterius apud se tenet, quocumque titulo teneat, eam debet *vel* domino, *vel* ejus hæredibus tradere, *vel* demum pauperibus, si hæredes deficiant; quia *res semper clamat ad dominum*.

2 Debita ex titulo oneroso, v. g. ex contractu venditionis, prius solvenda sunt debitis ex titulo gratuito, v. g. ex donatione, ut *communiter* dicunt, etiamsi hæc facta sit ab eo, qui tunc quando eam fecit, impar non erat ad solvenda debita [3]; nam in omni promissione gratuita, hæc semper includitur conditio generalis, *si fortius*

Communius docent illum non posse rem furi reddere; nam mala fide surripiendo, idem esset ac si de novo eam furaretur, sicque in se transtulit furti obligationem; imo qui id ageret, gravem pœnam ex Codice *pœnali* non effugeret.

Sed De Lugo appellat, hoc non obstante, *forte probabiliorem* eorum sententiam, qui docent etiam in hoc casu posse emptorem rem furi restituere, ut proprium pretium recuperare valeat; licet enim iste peccaverit rem illam *mala fide* sibi comparando, tamen post emptionem habet jus non secus ac emptor bonæ fidei, contractum suum rescindendi.

Neque dicas actionem emptoris in hoc casu fuisse domino injuriosam; nam ad restitutionis obligationem requiritur, ut actio non solum sit injuriosa, sed etiam ut *realiter* influat in damnum alterius, quod in casu nostro non evenit, cum jam ab alio fuerit consummatum, neque de uno in alium furem re transeunte melioris conditionis evaserit.

1) Art. 689.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l* 3. *nn.* 284, *et seqq.*

3) Aliter esset si donatio jam sit consummata, et res donatario tradita sit; tunc contractus firmus est, ac stabilis atque in absolutum dominium donatarii res transit.

vinculum non obsit. Hinc debita defuncti solvenda sunt ante omnia legata, etiam pia — Hoc posito:

R. *Vel* debitor omnibus creditoribus satisfacere potest, *vel* non — Si 1, nullus ordo necessario servandus est, ut patet, modo suo tempore omnibus solvat — Si 2, tenetur dividere bona sua inter omnes creditores juxta proportionem debitorum, nulla habita ratione temporis prioritatis, *nisi quis eorum jus prælationis habeat;* nam cum debitor omnibus æqualiter sit obstrictus, iniquum foret omnia uni solvere, aliis posthabitis. Hoc etiam in Albertino Codice præceptum est.

Diximus *nisi quis eorum jus prælationis habeat;* hoc enim jus lex civilis tribuit *tum* privilegiatis, *tum* hypothecariis. Quod quidem obtinet etiam in conscientia; cum sit legitima lex superioris lata in bonum commune, ut ait s. Antoninus.

Porro *ad hypothecarios* quod spectat, ipsi prælatione gaudent post privilegiatos, ac primo qui prius inscripti fuerunt: quod si plures fuerint inscripti eodem die, æqualiter concurrunt.

Quoad *privilegiatos* vero, si eadem sit ratio privilegii et eadem erit ratio concursus: secus privilegiorum diversa videnda qualitas; nam *alia* constituta sunt in omnibus; *alia* in quibusdam mobilibus tantum. Item *alia* in immobilibus; *alia* in bonis tum mobilibus tum immobilibus, id est in universam substantiam, ita ut de universa substantia solutio peti judicialiter possit:

1 Ante omnia *ex omnibus mobilibus* solvi debent impensæ: — 1 judiciales; — 2 funerales; — 3 medicinales pro ultimo morbo, non tamen ultra annum; — 4 impensæ pro viduæ luctu et sustentatione ad primos 10 menses; — 5 stipendia domesticorum ad annum; — 6 demum debita pro cibis et indumentis a sex mensibus inita, si ea venditores *minutatim* vendant; si secus vendant, inita ab anno.

2 Privilegium habent *quoad determinata mobilia:* — 1 locator domus et prædii rustici pro pretio locationis in fructus anni currentis, et in valorem omnium mobilium, quibus domus instructa est, vel prædium; — 2 creditor in rem mobilem sibi oppigneratam; — 3 qui rem servavit vel meliorem fecit, si adhuc retineat, pro factis expensis; — 4 venditor pro pretio rei mobilis præcedenti anno venditæ, si adhuc sit penes debitorem: imo si adhuc res integra sit et sine mora sit vendita, intra quindecim dies repeti potest; — 5 caupones in res viatorum apud se depositas pro eorum impensis; — 6 vectores quoad res transvectas; — 7 creditores publici functionarii, qui commissa sibi negotia male administrat, quoad res in cautionem datas; — 8 collegia, communitates in pecuniam ab eorum

administratoribus in cautelam tributam: item qui ea de causa authentico actu pecuniam ipsam tradiderunt.

3 In *bona immobilia* privilegium habent: — 1 architecti, cæmentarii et alii operarii in ædificia et alia opera pro mercede; — 2 venditor pro solutione pretii rei immobilis venditæ; — 3 cohæredes in bona successionis pro solutione portionum, quæ ab aliis hæredibus refundi debent; — 4 qui pecuniam mutuam dederunt, ut per eam satisfieret iis, de quibus in numeris precedentibus, si id tamen authentice probari possit; — 5 tertius possessor in rem servatam vel meliorem effectam, quoad expensas utiles.

4 Privilegia *super mobilia* et *immobilia* sunt quæ habentur constituta in omnia mobilia notata sub n. 1°. Hæc tamen privilegia non obtinent in immobilibus, nisi in defectu mobilium: et quando id obtinet, expensæ judiciales ac funerales et ultimi morbi præferuntur omnibus specialibus privilegiis super immobilibus. Cetera postponuntur.

Tandem duo adhuc hac de re notanda sunt:

1 Ut privilegia vim suam obtineant, necesse est ut intra tres menses, quemadmodum hypothecæ legales, inscribantur (si ea excipiantur quæ sunt fisci quoad tributa fundiaria et indirecta, vel quæ respiciunt mobilia specialia, aut etiam omnia mobilia).

2 Etiam fiscus suis gaudet privilegiis, et quidem omnium primus quoad *tributa fundiaria* et *indirecta*, necnon quoad *debita functionarii publici*, qui cautionem tribuerit — Quoad tributum vero *personale* et *mobiliare* privilegio gaudet, sed solutis expensis judicialibus, funeralibus et ultimæ infirmitatis — Tandem quod pertinet ad expensas in materia *criminali* et *correctionali*, fiscus non gaudet privilegio, nisi post ea, quæ vel omnia vel determinata mobilia respiciunt [1].

Q. 2. *An debita ex delicto sint prius solvenda, quam debita ex contractu; item certa priusquam incerta?*

R. Ad 1: Sentit s. Thomas prius esse solvenda debita *ex delicto;* quia est major injuria ea retinere, cum major fuerit injuria, in Deum videlicet et in proximum, illud opus perpetrare [2].

Alii tamen communius et probabilius cum Alasia, Lessio, et Lugo docent nulla prælatione ea gaudere; quia obligatio quæ oritur ex commutativa justitia, eadem est in contractu ac delicto; delictum autem pœnitentia deletur, non restitutione.

1) Art. 2145, et seqq. — *V.* Sarti, *Istituzioni civili a tenore del Codice Albert.*, *Biella* 1839 — Cagnardi, *Li titoli* XXII e XXIII *del Cod. civ. spiegati ecc.*, *Novara Tip. Merati.* 2) Opus. 73. c. 18.

R. Ad 2: Si debita hoc sensu incerta sint, quia dubitas utrum debeas, ad nihil teneris; nam in dubio melior est conditio possidentis. Si vero certo debeas, sed dubites cui debeas, teneris restituere pauperibus juxta præsumptam voluntatem.

Verum quæstio est, utrum hæc debita sint postponenda illis, quorum domini certi sunt. Alii communius affirmant, *tum* quia fortius est vinculum juris naturalis quam positivi: at quod incerta debeantur pauperibus est de jure positivo; *tum* quia ita fert usus fori, ubi incertorum nulla habetur ratio. Alii tamen adhuc satis probabiliter tuentur, incerta æque ac certa pro rata solvenda esse; si enim dominus alium mitteret qui suo nomine debita sibi peteret, nonne esset illi solvendum? porro hic dominus mittit pauperes, qui juxta omnes dominorum incertorum personam repræsentant; ergo illis solvendum est perinde ac dominis.

Q. 3. *An possit præferri creditor pauper creditori diviti?*

R. Probabiliter affirmant Medina, Molina, et Sa cum d. Thoma [1] creditorem pauperem esse præferendum diviti; quia obligatio restitutionis datur ad reparandum damnum proximi; plus autem patitur damnum pauper, si ei non fiat restitutio, quam non indigens.

Verum id probabilius negant Lessius, Lugo et Vasquez aliique, quia nullo jure hæc prælatio pauperibus tribuitur; quando enim agitur de justitia commutativa, omnium jus æquale est, utpote in re fundatum. Excipiunt, si pauper versetur in gravi vel extrema necessitate: et sic revera tenendum est, casu quo creditor jam teneatur ex charitate cedere solutionem illam sibi debitam, habens superflua statui, ut pauperi subveniatur; alias non tenebitur ipse ex propriis pauperi illi succurrere cedendo solutionem [2].

Q. 4. *An prius exigenti liceat prius persolvere?*

R. Distinguendum est: *vel* creditor in judicio petit, *vel* petit extra judicium. — Si 1, affirmant *communiter;* lex enim tale tribuit privilegium in obsequium publici judicii [3]. — Si 2, dissident; sed *communissime* et *probabilius* adhuc affirmant, si agatur de creditoribus personalibus et æqualibus, et *absit fraus;* jura enim favent vigilantibus, et non distinguunt in judicio an extra [4]. Non ideo tamen potest debitor non rogatus arbitrio suo uni præ alio satisfacere, cum id nullibi fuerit ei concessum.

Diximus *si absit fraus,* ut esset si publice jam declerata sit cessio

1) Opus. 73. c. 18.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 691.

3) *V. Cod. civ.* art. 2177, et seqq.

4) L. pupill. ff. quæ in fraud.

bonorum; nam tunc debitor omni actione spoliatus existeret [1]. Hinc fraude accedente, fas est creditoribus lege Albertina omnes actus debitoris impugnare, cum his clausulis: *trattandosi di atti a titolo oneroso la frode debbe risultare dal canto di entrambi i contraenti: per gli atti a titolo gratuito basta, che la frode sia intervenuta per parte del debitore* [2].

Hic notamus cum Billuart, minime esse inquietandos qui, exorta de fortuna debitoris suspicione, debitum repetunt; *tum* quia hæc est vigilantia; *tum* quia non constando de impotentia debitoris, jus suum certum legitime prosequuntur.

Q. 5. *Qui ordo servandus inter causas negativas, et positivas?* [3]

R. Inter cooperantes tenetur *primo loco* restituere qui rem habet, cum *ea semper clamet ad dominum*. Neque obstat, si eam consumpserit; quia recte *pro possessore habetur qui dolo desiit possidere*.

Sed quid si damnificatio nemini fuerit lucrativa, v. g. si res aliena in incendio fuerit consumpta?

Primo loco tenetur restituere *mandans*, sive consilio [4] sive imperio mandaverit; quia ipse fuit primus movens, et princeps causa.

Secundo loco tenetur *executor*, quia est principalis, qui post mandantem damnum immediatius attingit.

Tertio loco *ceteræ causæ positivæ*: consulens in alterius gratiam, consentiens, laudans etc. habita ratione cooperationis; neque enim una est magis vel minus principalis causa respectu alterius, sed unaquæque in suo ordine cooperata est. Quia tamen ad totum est cooperata, sunt qui quamlibet causam obligant ad totum in aliarum defectu.

Ultimo loco veniunt *causæ negativæ*, in aliarum tamen defectum; quia cum causa positiva sit potior in influxum, ideo et prima esse debet in restituendo.

Porro inter istas causas illa primitus tenetur quæ magis damnum avertere tenebatur: sic custos specialis rei alicujus probabilius tenetur ante custodem generalem, cujus est primario invigilare in speciales custodes, non in rem ipsam — Ordinarie tamen inter causas negativas nullus videtur ordo adesse, cum æqualiter illæ de re teneantur, atque per se loquendo ad suam tantummodo partem obligantur, quia

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 114.

2) Art. 1258.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 580.

4) De consulente (damno ex consilio secuto) ait s. Alphonsus, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 560: « si consilium sit utile illud præbenti, ipsum primo teneri; secus, si soli executori. Si autem sit utile utrique, utrumque teneri pro rata: et idem puto, si ex damno illato neutri utile evenerit. In defectu autem alterius, tenentur in solidum ».

neutra est alterius instrumentum — Aliis tamen deficientibus, valde probabiliter unaquæque tenetur ad totum, cum revera unaquæque totum damnum avertere teneatur.

Hoc autem maximum est discrimen inter ipsas causas, quod illa quæ primo loco tenetur, semper teneatur restituere, licet aliæ causæ subordinatæ restituerint, id est solutum in istas refundendo; nam ipsa est causa prima ac substantialis; ceteræ autem non tenentur, nisi quando recte præsumunt, primas causas vel non posse vel nolle resarcire damnum.

Quid (dices) *si damnum passus illud condonaverit?* Si principali damnificatori condonaverit, ceteræ causæ liberantur; quia principale deficit cum accessorio. Secus si condonatio fiat minus principali.

Quoad remissionem autem debiti in contractibus statuit Codex Albertinus: — 1 quod remissio aut debiti liberatio pacta in utilitatem unius ex condebitoribus solidariis omnes alios liberet, nisi aliud exprimatur; — 2 quod remissio aut liberatio concessa principali liberet fidejussores, non e contrario [1].

CAPUT TERTIUM

DE CIRCUMSTANTIIS RESTITUTIONIS

Circumstantiæ respiciunt *tempus, locum*, et *modum* restitutionis. [2]

Q. 1. *Quo tempore facienda est restitutio?*

R. Vel restitutio facienda est ex *contractu; vel* non:

Si 1, eo tempore facienda est, quo fuit conventum, etiamsi eam creditor non petat; quia dies interpellat pro homine, uti fert juris adagium. Ubi vero nullum conventum fuerit tempus, non peccat graviter qui restitutionem differt quoad rogetur a creditore, *nisi obligaverit se juramento;* nam creditor sciènter non petendo videtur consentire dilationi, et talis est usus.

Diximus *nisi obligaverit se juramento:* nam juramentum vim interpellandi habet [3]. Neque obstat dicere, quod juramentum sequatur naturam contractus; respondent enim Salmanticenses; juramentum utique sequitur naturam contractus, sed primordialem seu actus substantialem: porro quod in conctractu monitione opus sit, hoc est ex accidenti, nempe ex consuetudine, non vero ex se [4].

1) Art. 1375, et seqq. — C. A. civ. § 1444.

2) *V.* Liguori, *Opus Morale, l.* 3. *nn.* 676, *et seqq.*

3) *V.* Pavone, *Spicilegio ecc.* §§ 95, *et seqq.*

4) Hic tamen notandum est ex art. 1419 *Codicis Albertini* vetitum esse sub pœna nullitatis contractus juramentum eidem apponere.

Si 2, fieri debet statim ac moraliter potest; secus non restituens esset morosus detentor, et privaret alterum usu rei suæ. Quod si nequeat obligationi huic suæ satisfacere pro toto, tenetur pro parte quam potest; utile enim per inutile non vitiatur — Item qui non potest commode restituere aperte, restituat occulte; qui nequit per se, faciat per alium, v. g. per ipsum Confessarium aut amicum.

Attamen excusatur a mortali qui differt restitutionem ad breve tempus, si dominus nec grave damnum patiatur nec graviter censeatur invitus. Palaus spatium 20 dierum putat ordinarie breve esse [1].

Q. 2. *Qui restitutionem plus æquo differt, teneturne dominio compensare damnum ex tali dilationem profectum?*

R. Si restitutio fieri debet ex delicto, probabilius et communius docent Croix, Layman, Lessius et Lugo debitorem teneri compensare omne damnum ex dilatione proveniens, etsi habeat nunc justam causam differendi; quia licet justa dilatio posterior non sit causa damni, tamen revera causa fuit illa prima injusta acceptio.

Si vero restitutio non sit ex delicto ex communi sententia qui distulit restitutionem justa de causa, non tenetur damnum compensare, cum non sit in culpa; tenetur autem, si justam non habeat differendi causam ratione contraria.

Q. 3. *Quid de eo, qui non vult restituere, nisi in morte?*

R. Qui non vult restituere nisi in morte, non debet absolutionis beneficio donari; quia semper est in statu peccati juxta illud Augustini: *non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum* [2].

Excipitur: 1 si sit in bona fide, neque monitio prævideatur eidem profutura; tunc, ne peccatum materiale evadat formale, in sua bona fide relinquendus est, ut *communiter* dicunt.

2 Si sit causa restitutionem differendi; v. g. si statim fieri nequeat sine scandalo vel infamia; tunc enim dilatio rationabilis est.

Sed (quæres) *quot peccata committit qui culpabiliter restitutionem differt ac negligit?*

Prima sententia docet tot peccata ab eo committi, quot sunt occasiones restituendi, et quoties ipse proponit se nolle restituere, imo quoties per somnum vel per alias causas distrahitur, tunc enim (ajunt) tot sunt interruptiones, ideoque et totidem peccata.

1) Hic observandum eum *Antoine*, licitum esse debitori anticipate solvere debita sua, si terminus fuerit præfinitus in ejus favorem; ut in mutuo, nam quisque potest juri suo cedere; neque tunc terminus appositus est, ne solutio anticipate fiat; sed ne ultra differatur — Secus si terminus sit appositus in favorem creditoris; nam fieret injuria creditori habenti jus, ne sibi fiat solutio ante præfinitum tempus: *ex l. 15. § de ann. legat.*

2) Ep. 54. ad Maced.

Secunda tradit unum tantum adesse peccatum, licet per annum et amplius restitutio negligatur; tale enim peccatum (inquiunt), licet physice interrumpatur, non interrumpitur moraliter; cum mala voluntas non retractetur et virtualiter perseverare dicenda sit in affectu, et in effectu, scilicet in retentione rei alienæ; ideoque putant sufficere, si pœnitens confiteatur restitutionis omissionem, quin tempus exprimat quo omissio perduravit — Prima sententia est *probabilis*, secunda videtur *probabilior* cum Lugo et Salmanticensibus.

Eritne (quæres) *debitor absolvendus antequam restituat?* Regulariter loquendo non est absolvendus, si restitutio sit ipsi moraliter possibilis; luctuosa enim experientia docet, debitores post absolutionem raro admodum restituere. Quare inquiebat s. Thomas a Villanova: *prius vadat* (pœnitens), *pecuniam alienam restituat... et tunc ad confessionem redeat, ut absolvatur.*

Si tamen prudens Confessarius revera deprehendat debitorem sincere paratum ad restituendum cum primum poterit, recte procedet, si absolutionem impertiatur etiam pro secunda et tertia, modo tales occurant circumstantiæ impellentes, ut Confessarius solo restituendi proposito debeat esse contentus: quod raro evenit [1].

Q. 4. *Quo loco, et cujus impensis fieri debet restitutio?*

R. Si agitur de restitutione facienda *ex vi contractus* (quamquam proprie loquendo tunc non tam habeatur restitutio, quam solutio), tunc standum est pactis in eo conventis: et ubi de hoc nihil fuerit in contractu expressum, ibi facienda erit ubi contractus est initus, vel ubi res erat tempore contractus, et impensis illius in cujus favorem cedit. Hinc in Codice Albertino: *il pagamento deve effettuarsi nel luogo destinato dalla convenzione: non essendovi destinazione di luogo, e trattandosi di cosa certa e determinata, il pagamento deve farsi nel luogo, ove al tempo del contratto si trovava la cosa che ne forma l'oggetto; esclusi questi due casi, il pagamento deve farsi nel domicilio del debitore. Le spese sono a carico del debitore* [2].

Si vero restitutio aliter facienda est quam vi contractus, tunc *vel* agitur de possessore bonæ fidei; *vel* de possessore malæ fidei.

Si 1, restitutio facienda est in loco, in quo res extat, et impensis domini; ipsa enim naturalis æquitas minime patitur, ut possessor bonæ fidei absque culpa sua damnum aliquod patiatur. Quando tamen primo advertit rem esse alienam, statim debet ejus dominum admonere, ut possit sibi consulere.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 682, 683.
2) Art. 1337-38. — C. A. civ. §§ 1420, 1905.

Si 2, facienda est in loco, ubi dominus eam possedisset, si minime fuisset ei subrepta, et expensis possessoris malæ fidei vel injusti damnificatoris, iis tantummodo deductis, quas fecisset dominus in ejus conservatione et translatione; nam si ex una parte dominus ex alterius culpa jacturam pati non debet, ex alia neque locupletari debet de alienis.

Sed (quæres) *cui perit res, si perit in illius translatione?* Per se loquendo si absit culpa ex omni parte et agatur de possessore bonæ fidei, perit domino suo, sicuti domino suo stat.

Quid vero (dices) si fur rem mittat ad dominum per virum fidelem, qui eam sibi retineat? *Vel* nuncius fuit a creditore electus aut expresse approbatus, *vel* non — Si 1, creditori perit, quia nuncius illius personam gerit et periculum in se suscipit: idem dicitur si fuerit a judice persona electa; judex enim creditoris causam tuetur ac vestit — Si 2, omnino tenendum rem furi perire; nam debitor ex delicto tenetur ad omne damnum, licet fortuitum, quia ex jure: *culpa præcedente, casus etiam fortuitus imputatur.* Præterea fur tenetur dominum efficaciter reddere indemnem eum restituendo in illum statum, quo erat antea. Adde si res in manu furis periret, fatentibus omnibus, ipsi periret; ergo a pari ipsi perire debet in manibus nuncii, cum illius personam repræsentet [1].

Q. 5. *Cum quonam damno debet injustus damnificator restituere?*

Nota: damnum hoc loco est pensandum comparative ad subjectum; nam fieri potest, ut damnum decem libellarum respectu debitoris inopis sit longe majus, quam damnum libellarum centum respectu creditoris opulenti, et contra — Quo posito:

R. Sententia communissima, et probabilior negat damnificatorem teneri ad restitutionem cum quocumque sui damno etiam gravissimo; justitia enim est virtus præcipiens prudentiam et æquitatem, ideoque non potest obligare ad restitutionem cum quocumque damno etiam gravissimo debitoris; tunc dominus ipse censeretur irrationabiliter invitus. Pro certo idcirco dicimus damnificatorem hujsmodi teneri ad restitutionem cum damno simili: imo cum duplo, ne scilicet potior sit conditio nocentis.

Si vero restituere non possit nisi cum sumptibus longe majoribus, et nequeat pretium transmittere, vel rem conservare domino aut ejus hæredibus, in probabiliori saltem sententia sufficit ut rem tribuat pauperibus, quia sic videtur charitati conforme: nam tunc restitutio

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 705.

habetur uti moraliter impossibilis. Ita s. Antoninus, Billuart, Lessius, Lugo, Sporrer, aliique communiter [1].

Q. 6. *Qui non potest restituere in uno genere bonorum, tenebiturne in alio inferiori, v. g. dando pecuniam, si nequeat famam resarcire?*

R. Duæ sunt sententiæ:

Prima *probabiliter* affirmat cum Antoine, Cajetano, Sylvio, Soto, aliisque; nam licet fama et membra non cadant sub commutatione ac civili commercio, attamen in ordine ad usus humanos bene datur compensatio: ita defectus formæ compensatur divitiis [2] — Pro hac opinione videtur certo esse s. Thomas, quamvis eum aliqui explicent de debito honestatis et convenientiæ [3].

Secunda vero sententia *communior* ac *probabilior* cum Croix, Filliucio, Layman, Lessio, Lugo, Salmanticensibus, Sanchez, Sporer, Vasquez, Victoria ac ceteris negat. Et probatur:

1 *Scripturis*, ubi dicitur, quod, vulnerato convalescente, *percussor erit innocens, ita tamen ut operas ejus et impensas in medicos restituat;* sufficit ergo damnorum compensatio in bonis fortunæ [4].

2 *Jure communi*, ubi dicitur vulnerantem teneri ad expensas curationis, et mercedes, quibus cariturus est vulneratus; *cicatricum autem aut deformitatis nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem* [5].

3 *Ratione*, nam justitia commutativa obligat ad restituendum juxta æqualitatem damni illati; atqui ubi restitutio est facienda in genere diverso, nulla adest æqualitas; per quamcumque enim pecuniam damnum non reparatur neque in toto neque in parte; quia res utpote diversi ordinis se mutuo attingere non possunt.

Docent tamen communiter congruum valde esse in praxi, ut pœnitenti imponatur aliqua erga læsum elargitio, hodie præsertim; cum *et decus et famam regina pecunia donat* [6].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 598.

2) Multi etiam dicunt ad hanc restitutionem teneri hæredes occisoris, vel mutilatoris, in hujus defectu; nam hæredes tenentur ad omnia debita, quibus gravatur hæreditas; porro dicta obligatione hæreditas certe gravatur; neque enim potuit occisor vel mutilator sibi obligare, quin obligaret bona sua — Sed multi hoc negant; quia hoc præcise non est debitum reale, sed personale; ideoque non transit ad hæredes.

3) 2. 2. q. 62. a. 2.

4) Exod. 21.

5) Dig. c. de his qui effund. l. fin.

6) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 626.

CAPUT QUARTUM

DE CAUSIS A RESTITUTIONIS OBLIGATIONE EXCUSANTIBUS

Q. 1. *Quænam sunt causæ a restitutione excusantes?*

R. *Causæ* a restitutione excusantes sunt [1]:

1 *Impotentia* tum *physica* (cum nempe quis neque in re, neque in spe habeat, unde restituere possit); nam ex regula juris in 6° *nemo potest ad impossibile obligari;* tum *moralis* (si nempe absque magna difficultate fieri non possit); hæc enim in moralibus idem est ac si esset omnino impossibilis [2].

Pertinent ad moralem impotentiam: — 1 jactura animæ suæ vel suorum, v. g. periculum desperationis, vel ne filii dent operam latrociniis; — 2 periculum vitæ, v. g. si debitor per restitutionem pecuniæ esset periturus, cum in extrema necessitate liceat aliena retinere, sicuti licet eadem auferre; — 3 jactura status juste acquisiti, v. g. si nobilis nequeat restituere, nisi se privet famulis, equis etc. neque creditori æquale damnum sit obventurum; nam pertinet ad bonum commune proprii status conservatio. Teneretur tamen aliquid sibi subtrahere ex non absolute necessariis; neque enim decentia status consistit in indivisibili. Diximus *juste acquisiti;* si enim injuste acquisitus sit, etiam cum illius jactura restituere debet; quia non esset statum amittere, sed ad pristinum reverti. Excipe nisi id agere debeat paullatim, ne bonum superioris ordinis amittat, scilicet famam, si ea injusta status acquisitio ignoretur; — 4 denique prout ratio ipsa suadet, grave damnum in bonis vel famæ vel fortunæ propriæ, modo dominus æquale damnum non esset passurus ex restitutionis omissione.

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 797, *et seqq.*

2) Hæc impotentia moralis vel contingit ob jam existentem necessitatem, vel ob eam quæ exurgeret ex restitutione. Ubi observandum necessitatem aliam esse *communem*, et est status personæ, quæ difficulter et nonnisi cum magno labore vivit, vivit tamen; aliam esse *gravem*, et est status personæ, quæ ita ægre vivit, ut incurrat periculum in gravem incidendi morbum aut jacturam, nisi auxilium eidem præbeatur; aliam esse *extremam*, et est status personæ, quæ adeo indiget, ut sine subsidio periculum incurrat amittendæ vitæ.

Necessitas *communis* hic certe attendenda non est, alioquin de restitutione actum esset; cum ea sit ordinaria. Quod vero pertinet ad necessitatem *gravem*, atque *extremam*, æquitas postulat quidem, ut earum habeatur ratio; sed cum hac generali advertentia; quod in pari causa melior esse debeat conditio innocentis, ac proprietarii rei. Ceterum vid. dicenda *quæst. sequenti.*

2 *Grave creditoris ipsius damnum*, si prævideatur eidem obventurum in restitutionis hypothesi, v. g. si ille petat pecuniam mihi mutuo datum, ut ea utatur ad peccandum. Restitutio enim ordinatur ad utilitatem creditoris; ideoque non potest esse rationabiliter invitus, si debitor ei differat restitutionem, quia prævidet ipsam hic et nunc ejus animæ noxiam esse futuram, ut habet *Angelicus* [1] — Aliter tamen esset, si restitutio afferat creditori tantum detrimentum temporale, quod ipse licite potest subire, ut si petat solutionem pecuniæ mutuo concessæ, quam vult applicare convivio minime necessario; ratio, quia non potes cogere dominum, aut creditorem graviter invitum, ne sua bona expendat in iis, in quibus licite potest expendere.

Item excusat *grave damnum Reipublicæ*, quod omni modo impediendum est; cum sit damnum commune — Et idem est *de damno tertii:* unde quando dominus re in tertii damnum est abusurus, tu teneris ex justitia denegare illam, semper ac sine tuo graviori damno potes ei illam denegare; nam ex una parte dominus nullum habet jus rem suam habendi in iis circumstantiis, ex alia tertius jus habet, ne quis in sui damnum cooperetur [2].

3 *Cessio bonorum vel fori*, quando nempe debitor debitis solvendis factus est impar, et bona omnia creditoribus cedit. Duplex est: una *voluntaria*, si eam creditores voluntarie accipiunt; altera *judicialis*, quam lex ipsa debitori bonæ fidei ac infelici tribuit [3]: hæc autem non transfert bonorum proprietatem in creditores, sed ipsis jus tribuit exigendi, ut ea vendantur, et interim ut ex illis fructus percipiant. Possunt quoque creditores reservare debitori administrationem sub datis regulis, moram concedere, partem remittere debitorum, ac alia præscribere in propriam utilitatem, si tamen non vergant in præjudicium hypothecarii aut privilegiati.

1) Q. 62. a. 5.

2) *Sed quid* (quæres) *si dominus minetur tibi mortem, nisi ei suum gladium restituas, quo quidem profitetur, se velle suum inimicum occidere?*

Alii cum Alasia docent, tunc utique posse gladium tradi; quia stante eodem periculo, quisque sibi primum providere potest — Sed communiter id negant alii cum Bonacina, Concina, Croix, Lessio, Lugo, Salmant. et Soto; ac docent gladium tunc reddere esse contra charitatem ac justitiam. Ratio quia reddens proxime cooperaretur ad mortem alterius, quod omnino est illicitum, etiam ad propriam mortem evadendam. In hoc enim proximus esset rationabiliter invitus; nec ullus potest, ut suam vitam servet, concurrere ad alterius mortem, quia in periculo æqualis damni melior est conditio possidentis — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 571, *et* 697; it. *Homo Apost. Tract.* x. *n.* 116.

3) In fraudulentos graviter animadvertit *Cod. pœnalis Albert.* art. 394.

Manet tamen semper in omni casu obligatio procurandi et præstandi integram solutionem, si ad pinguiorem fortunam debitor venerit, nisi creditores eum absolute liberaverint: quod quidem ex se non supponitur [1]; leges enim concedentes illam bonorum cessionem non intendunt creditores jure suo privare, sed tantum debitori privilegium impertiri, ne queat ob debita, quibus solvendis est impar, in carcerem detrudi [2]; ideoque cessante impotentia, cessat etiam excusatio a restitutionis obligatione [3]. Quamquam usus sit, ut (semel judicialiter cessione bonorum admissa) debitor ad meliorem fortunam evectus non excutiatur.

4 *Remissio creditoris*, dummodo libera sit et non extorta vi, metu aut fraude, neque aliqua lege prohibita, ut v. g. prohibita est Canonicis condonatio omissionis distributionum facta absentibus; cum enim creditor sit dominus rei suæ, potest eam alteri donare, sicque remittere omnem obligationem illius restituendæ, si sit ablata. Quæ remissio, etiamsi tacita sit, valet; nam *taciti et expressi consensus eadem ferme est vis atque conditio.* Hic juverit etiam duos proferre articulos Codicis civilis Albertini — Primus est: *la volontaria consegna della scrittura originale dell'obbligo sotto firma privata fatta dal creditore al debitore costituisce la prova della liberazione tanto in favore dello stesso debitore, quanto in favore de' condebitori solidarii* [4] — Alter sic habet: *la restituzione del pegno non basta per far presumere la remissione del debito* [5].

Etiam certo præsumpta remissio liberat, ut satis communiter docent cum Angelico; *quid enim dolo fecit, qui putat dominum consensurum fuisse?* [6] Hinc ajunt dominum ob levia furtula servum expellentem censeri eidem remittere omnem obligationem, hoc ipso quod nihil petat et expellat [7].

5 *Compensatio.* Alia est *impropria*, et est debiti recuperatio

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 699.

2) Art. 1355, et seqq. — C. A. Comm. SS 467, et seqq.

3) « Quare videant, ait *Stapf* § 72, quid æterno judici aliquando responsuri sint, qui postquam fortunas suas dilapidarunt et exinde bonis suis cedere coacti sunt, creditores adhucdum defraudare pergunt, et de omnibus prius cogitant, quam qua ratione tum Deo tum hominibus allatas injurias resarcire possint ».

4) Art. 1375 — C. A. civ. § 1444.

5) Art. 1377 — C. A. civ. § 467.

6) L. 46. § 7. ff. de furto — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 700.

7) Neque obstat, quod ad confessiones excipiendas, vel matrimonio assistendum requiratur de validitate facultas data, præsens et positiva; nam in nostro casu non requiritur positiva domini voluntas, sed satis est quod positive non sit invitus. Hae tamen in re non sunt laxandæ habenæ, ne furtis via aperiatur, ut recte observat cl. Alasia.

inscio debitore facta: evenit quando tantum auferimus de bonis debitoris, quantum satis est ad recuperandum quod nobis debitum est [1].

Alia est *propria*, quæ nempe in contractibus obtinet, et jure definire: *debiti et crediti inter se invicem contributio:* unde duo debita debent intervenire, quæ invicem compensatione extinguantur. Hæc porro licita est, cum sit quædam ac vera debiti solutio: imo expedit: sic enim inanes circuli evitantur. Et ea merito probatur ab ipso civili Codice Albertino [2], ubi statuitur compensationem ipso facto sub datis conditionibus, ac nonnullis tantum exceptis casibus, obtinere, insciis quoque debitoribus, usque ad concurrentem utriusque debiti quantitatem [3].

6 Tandem *compositio*. Et est quando s. Pontifex suprema, qua pollet auctoritate in fidelium bonum, ita rem componit, ut unam partem debiti condonet debitori, aliam impendat in pias causas [4].

Ut compositio legitima sit, requiritur: — 1 ut bona incerta sint; si enim domini aliqualiter cognoscantur, non poterunt sine injuria directe absque eorum consensu expoliari; — 2 ut adsit causa, secus esset illicita compositio in rebus ecclesiasticis, et in aliis bonis etiam invalida: quia in primo casu dispensatur in lege propria, non item in secundo. Si tamen causa justa sit, semel facta compositio non revocatur, quamvis compareat postea dominus; quia jam dominium translatum fuit.

Hanc concedit vel ipsa s. Pœnitentiaria, ut docet Benedictus XIV Bulla *Pastor bonus;* non tamen Episcopus; hæc enim facultas actus est supremæ potestatis [5].

Q. 2. *An paupertas a restitutione facienda excuset, si dominus ipse etiam est pauper?*

R. Oportet distinguere necessitatem extremam a necessitate gravi, ut status quæstionis plenius resolvatur:

Igitur « si debitor restituendo, ait *Alphonsus noster* [6], se aut suos (nempe filios, parentes, aut uxorem) in *extremam necessitatem* conjecturus esset, excusatur; quia tunc bonis quæ restituturus esset, utitur, non secus ac si jam in extrema necessitate constitutus esset. Et hoc quamvis res aliena in sua specie existeret, et etiamsi rei

1) *Vid. de furto.* 2) Art. 1381, et seqq. — C. A. civ. § 1438.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 521.

4) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 591.

5) Tres primæ causæ sunt *temporaneæ*, quæ illis tantum durantibus; ceteræ sunt *perpetuæ*, quæ perpetuo extinguunt obligationem restitutionis. Hac de re vid. *Sporer.*

6) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* X. *n.* 119.

dominus in eadem necessitate extrema reperiretur; quia in tali necessitate omnia sunt communia, et ideo in tali casu melior est conditio possidentis. Sed recte excipiunt Lessius et Castropalaus, si accideret casus, quod dominus rei ex illo particulari furto in extrema necessitate positus esset: dum dominus qui prius possidebat tunc præferendus est.

Loquendo autem de *gravi necessitate*, si solus debitor est in gravi necessitate, aut si restituendo decidere debet a statu suo juste acquisito, bene potest ille restitutionem differre.

Sed dubium restat, cum uterque, nempe debitor et creditor sunt in eadem gravi necessitate, an debeat fieri restitutio: respondetur quod si creditor jam in gravi necessitate reperitur, debitor restituere debet, licet in æqualem gravem necessitatem conjiciendus esset, quia in æquali necessitate præferendus est creditor. Ita communiter Azorius, Molina, Lessius, Layman, Sporer, Salmanticenses, Croix, etc.

Sed si debitor et creditor in eadem necessitate gravi jam reperiuntur, adeo ut illud vitæ sustentandæ juxta eorum statum satis non sit, tunc aliqui dicunt debitorem teneri ad restitutionem; saltem cum debitum est ex delicto, ut dicit Roncaglia. Sed Lessius, Castropalaus, Sylvius et Trullench cum eodem Roncaglia merito dicunt, probabile esse in tali casu restitutionem posse differri; quia tunc debitor restituendo subjicere se deberet damno multo majori, dum ex gravi necessitate in quasi extremam prolabi deberet. Excipitur semper, si creditor propter illud furtum in particulari in illam gravem necessitatem lapsus esset; et excipitur si res in specie existeret ».

Q. 3. *An si debitor aliquid creditori donaverit immemor debiti sui, excusetur a restitutione?*

R. Communis sententia docet, debitorem, qui immemor debiti sui aliquid creditori donavit, a restitutione excusari:

1 Si obligatio restitutionis oriatur a præcepto ecclesiastico, v. g. si Beneficiatus Horas culpabiliter omittat, et postea eleemosynas elargiatur immemor suæ obligationis; nam totum posuit, quod erat in præcepto, nempe *non faciendi fructus suos*; finis enim non attenditur in præcepti adimplemento.

2 Si agatur de debitis incertis, cum tanta non sit eorum obligatio: vel de casu, in quo *creditor probabiliter* præsumi possit libenter debita remissurus, si rem prout est in se bene perciperet; tunc enim dominus non esset positive invitus.

3 Si obligatio esset aliunde, quam ex justitia, v. g. siquis immemor voti opus debitum præstaret; in solo enim debito justitiæ attenditur obligatio rigorosa rei ad rem.

Hisce exceptis casibus, utrum liberetur a restitutione debitor, qui debiti immemor creditori donat quod ipsi ex justitia deberet (quod tamen, si debitum sciret, non donaret), duæ sunt sententiæ.

« Negant Sanchez, ait *Ligorius noster* [1], Layman, Bonacina etc. quia (ut ajunt) non potest una solutione satisfieri duabus obligationibus, uni ex titulo justitiæ, alteri ex titulo gratuito — Sed affirmavit Cardinalis Rodriguez, Mazzotta et Croix cum Rebellio ac aliis, quorum sententia satis est probabilis, semper ac certe præsumatur quod debitor, si debiti fuisset memor, nequaquam donasset. Ratio est, quia semper censetur quisque, cum dat bona sua, velle potius satisfacere obligationi justitiæ, quam voluntati donandi, sive obligationi factæ donationis: quæ cum facta fuerit per errorem, sive per debiti oblivionem, quæ dedit causam donationi, manet rescindibilis ab eodem donante, qui in conscientia non tenetur ad eam implendam; nam in quovis homine supponitur tacita mens non velle se obligare, ubi deceptus invenitur ».

Q. 4. *An debitis gravatus possit Religionem ingredi?*

R. Quoad praxim, ait *Patuzzi*, omnium fere Religiosorum Ordinum lex est, ut nullus ad habitum recipiatur, qui sit obnoxius vel rationi reddendæ, vel ære alieno obstrictus. Excipiunt, ut pro certo docent cum Suarez, si debita, quibus quis gravatur, sint incerta quoad personam, ita ut restitutio fieri debeat pauperibus; obligatio enim elargiendi pauperibus debita incerta non est ex justitia, neque ex jure naturali, sed tantum ex charitate et jure ecclesiastico. Nempe quod incerta debeantur pauperibus, lege et consuetudine inductum est; neque enim pauperes de jure naturæ legitime succedunt dominis, sed præsumptive tantum ac permissive. Cum ergo pauperes non habeant jus ita strictum, poterit talis debitor, omissa restitutione, Religionem ingredi. Nihil aliunde adeo pium est, quam se suaque omnia Deo perpetuo dicare.

Quod communiter adhuc concedunt, saltem pro foro interno, si debita sint ex contractu pure liberali; quia in hoc semper intelligitur conditio: *nisi meliorem statum eligero* [2].

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 120; it. *Opus Mor. l.* 3. *n.* 700, *ubi fusius.*

2) Si vero agatur de debitis ex contractu oneroso, et res resolvatur ex Theologorum principiis, utrum debitis gravatus possit religionem ingredi, tres habemus sententias.

Prima absolute negat cum Valentia, Atasia et aliis, debitorem Religionem ingredi posse; quia est contra naturale præceptum justitiæ lucrum spirituale quærere cum damno creditoris, ac consilium curare, et sic præceptum negligere.

Secunda absolute affirmat, licet solutio fuerit juramento promissa, uti ait s. Antoninus. Hanc ipse Angelicus docet, qui habet: *persona liberi hominis superat omnem*

DISPUTATIO SECUNDA

DE RESTITUTIONE IN SPECIE

CAPUT PRIMUM

DE BONIS ANIMÆ 1

Q. 1. *Quotuplicis generis sunt bona spiritualia, seu animæ?*

R. Duplicis generis: *supernaturalia* et *naturalia*.

Prima sunt quæ conducunt ad salutem æternam, uti gratia et Sacramenta Novæ Legis.

Secunda referuntur ad ipsam naturam humanam ejusque perfectiones, uti usus rationis, ingenium, memoria, scientiæ et artes.

Q. 2. *Ad quid tenetur qui alterum lædit in bonis animæ supernaturalibus, illum v. g. inducendo ad peccatum?*

æstimationem pecuniæ; *unde licite potest, exhibitis rebus suis, Religionem intrare: nec tenetur in sæculo manere, ut procuret unde solvat* (2. 2. q. 186. a. 6).

Tertio sententia *probabilior* cum Patuzzi, Sanchez, Salmanticensibus, Navarro, Azorio etc. affirmat posse debitorem ingredi, casu quo aliunde diu debeat in sæculo manere; nam tunc solutio haberetur uti moraliter impossibilis. Neque quis etiam in contractu oneroso censetur se cum onere tam exorbitanti velle obligare, ut debeat negligere statum suum; habentur enim circumstantiæ nimium immutatæ. Si vero possit brevi debita solvere, puta intra biennium *vel* triennium, tunc *vel* brevi illo temporis spatio nullum eidem imminet probabile periculum incidendi in peccata mortalia aut suam amittendi vocationem, *vel* imminet aliquod periculum hujuscemodi — Si 1, debet per id tempus in sæculo manere et debitis satisfacere; cum in hoc casu talis solutio non solum sit ei moraliter possibilis, sed etiam facilis — Si 2, potest etiam *cito* petere Religionem ad animæ detrimentum et æternæ salutis jacturam evitandam, quippe quæ cuilibet rei semper est præferenda; neque creditor potest esse in hoc casu rationabiliter invitus. Hæc quoad jus naturale.

Hac tamen de re, ad omnes abusus præcavendos, sciendum est, Sixtum v Bulla *Cum omnibus* 1587 declarasse ad Religionem non esse idoneos debitores illos, qui bona sua dilapidaverint, vel qui deponere debeant rationes, antequam debita solverint aut rationes ipsas reddiderint. Clemens vero VIII Const. *In suprema* 1602 sustulit quidem inhabilitatem illam, sed reliquit prohibitionem. Hæc tamen sunt intelligenda: — 1 de iis qui in sæculo manentes possunt creditoribus satisfacere; secus inutiliter morarentur — 2 de iis qui *magnis* debitis sunt gravati ex *propria culpa;* quia Bulla loquitur *de ingenti ære gravatis, qui dilapidaverint bona sua* — 3 ad Moniales non est Bulla extendenda, neque ad gravatos debitis incertis; siquidem *in odiosis stricta* interpretatio semper est adhibenda, ac testantur alio Decreto ita declarasse Sixtum v — 4 denique præceptum intelligendum est de reddendis rationibus valde litigiosis, intricatis, fraudulentis et causam litibus præstituris; nam de his tantum Pontifex loquitur — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *n.* 71.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 660, *et seqq.*

R. Qui alterum ad peccatum inducit vi, fraude aut dolo, v. g. si falsa dogmata ad decipiendum adhibeat, tenetur ex justitia vim, fraudem et dolum auferre, eumque in pristinam libertatem restituere et omnia damna resarcire inde secuta; cum istorum fuerit causa positiva, efficax et injusta. Non tamen videtur teneri ex justitia ipsum revocare ad pœnitentiam, nisi forsan seductus medium non habeat; quia omnis injuria in fraude consistit.

Si vero eum ad peccatum inducit precibus, consiliis, et suasionibus tunc distinguendum est: *vel* peccatum, ad quod alium inducit, justitiam non lædit: *vel* eam lædit.

Si 2, ex justitia quidem ad nihil tenetur; nam qui peccat non inductus vi, fraude, aut dolo, iste peccat sciens ac volens: *scienti* autem, *atque volenti* ex juris adagio *non fit injuria;* et *nullus spiritualiter moritur,* dicente Angelico [1], *nisi propria voluntate peccando.* Sed tenetur ex charitate conversionem seducti procurare; ipsa enim naturalis æquitas ex charitatis præcepto exigit, ut auctor mali illud reparare nitatur, suadendo saltem atque monendo. Hæc tamen obligatio non est sub mortali, nisi in casu, quo seductus, *vel* ob ignorantiam, *vel* ob aliam causam non habeat in sua potestate media pœnitentiæ; si enim habeat, et iis non velit uti, propriæ malitiæ, non alteri imputare debet impœnitentiam suam.

Si 2, utique tenetur ex justitia ad restitutionem, non quidem erga seductum sed erga damnificatum; quia nempe est causa efficax, et injusta ejus damni.

Q. 3. *Quid de eo, qui alium abstrahit a statu Religioso?*

R. Distinctione opus est: *vel* quis alium a statu religioso abstrahit vi, fraude et dolo; *vel* dumtaxat precibus, suasionibus, ac consiliis:

Si 1, peccat graviter contra justitiam, *tum* in seductum, quia illum injuste privat magno bono; ideoque sub gravi tenebitur, et ex justitia vim, fraudem et dolum tollere, et in pristinam libertatem illum reponere (qui si renuat, ipsi imputandum); *tum* in Religionem, et quidem non solum si sermo sit de professo (cum tunc jus jam acquisiisset Religio), sed probabilius etiamsi agatur de simplici novitio: nam quisque jus habet, ne vi aut dolo impediatur a consecutione boni; ideoque impediens etiam Religioni damnum resarcire debet juxta æstimationem commodi, quod inde percepisset [2].

1) S. Thomas, 1. 2. q. 73. a. 8.

2) Non tamen ad damnum compensandum tenetur se vel alium adducere ad Religionem; has enim in re est attendenda ratio vocationis, non compensationis. Adde id non haberi uti medium ordinatum ad restitutionem.

Si 2, qui id facit absque causa, quamvis non sit obstrictus onere restitutionis, quia tunc alter sciens ac volens Religioni renuntiat; attamen peccat mortaliter, cum charitas id prohibeat. Imo Tridentinum eos excommunicationi merito subjicit, *qui sanctarum virginum, vel aliarum mulierum voluntatem veli accipiendi vel voti emittendi quoquomodo sine justa causa impediverint* [1].

Qui vero id facit cum causa neque peccare neque ad ullam restitutionem teneri dicendus est: imo rem laudabilem facit.

Justa causa esse potest: — 1 si illius parentes graviter indigeant: ipsa enim natura impellit ad eis subveniendum; — 2 si matrimonii promissione obligetur et defloratio contingat: tunc enim ipsa persona remanet obstricta; — 3 si in religione, ad quam aspirat, disciplina recta non vigeat, vel ipse vires ad tale Institutum non habeat; — 4 si tales habeat vitæ mores, ut Religioni detrimento potius, quam decori et utilitati futurus esse rationabiliter prævideatur. Idem dicatur si abductus credebatur aptus, sed talis non sit; nam præsumptio cedit veritati.

Q. 4. *Quid de iis, qui alios ad Religionem inducunt?*

R. Cum Angelico Doctore: *inducentes alios ad Religionem non solum non peccant, sed magnum præmium merentur...; dicitur enim Danielis* 12, *quod* qui ad justitiam erudiunt plurimos, erunt quasi stellæ in perpetuas æternitates. — *Posset tamen contingere circa hujusmodi inductionem triplex inordinatio. Prima quidem, si violenter aliquis ad Religionem cogeret.* Secunda, *si aliquis simoniace alium ad Religionem trahat, muneribus datis (nec tamen ad hoc pertinet, si aliquis alicui pauperi necessaria subministret in sæculo nutriens eum ad Religionem, vel sine pacto aliquo munuscula tribuat ad familiaritatem captandam).* Tertia, *si mendaciis eum alliciat: imminet enim sic inducto periculum, ne cum se deceptum invenerit, retrocedat, et sic fiant* novissima illius hominis pejora prioribus, *ut dicitur Lucæ* 11 [2].

Q. 5. *Ad quid tenetur qui alterum læsit in bonis animæ naturalibus?*

R. Qui alium læsit in bonis animæ naturalibus, iisdem subjacet obligationibus, quibus obnoxius est damnificator in bonis animæ supernaturalibus. Quapropter siquis alium veneno vel alio quovis medio efficaci privavit memoria; ingenio vel usu rationis, tenetur *ex justitia*

1) Sess. 25 c. 18. de R. — Quoad eos autem qui impediunt viros, v Bullas Julii II *Inter ceteros* 1512; Leonis x *Etsi a summo* 1513: Clementis VII. *Exponi nobis* 1524; it. *Religionis zelus*; Sixti v *Pontifex Romanus* 1586 *etc.*

2) 2. 2. q. 189. a. 9.

reparare tum damnum *personale*, eum nempe a morbo curare quoad potest, tum omne damnum *reale*, quod inde secutum est, ut est amissio officii, lucri etc.

Item siquis officium vel conventionem susceperit alios edocendi artem, scientiam aut disciplinam aliquam, si munus tale susceperit absque sufficienti peritia, vel illud negligenter impleverit, pretium acceptam restituere tenebitur pro ratione suæ ignorantiæ aut negligentiæ. Et præterea damnum, quod intulit male docendo, reparare; ideo enim stipendium accipit, ut se utilem præbeat [1].

CAPUT SECUNDUM

DE BONIS CORPORIS

Inter præcipua corporis bona hæc solent a Theologis enumerari: 1 *vita et membrorum integritas*; 2 *virginitas et pudicitia*; 3 *castitas conjugalis*.

Violantur porro hæc bona triplici crimine: 1 *per homicidium et mutilationem*, vel per aliud simile; 2 *per stuprum*; 3 *per adulterium*.

Articulus I. DE HOMICIDIO ET MUTILATIONE MEMBRORUM

Q. 1: *Quid est homicidium, quotuplex, et quale peccatum?*

R. Ad 1: Homicidium sic dictum ab *hominis cæde*, est *violenta occisio hominis facta ab homine*. Quæ enim fit a fera, *proprie* homicidium non dicitur, sed *pauperies* in jure appellatur.

R. Ad 2: Homicidium aliud est *casuale*, aliud *voluntarium*, aliud *qualificatum*, aliud *simplex*.

Casuale contingit præter hominis intentionem — *Voluntarium* contingit ex ipsa hominis intentione, et duplici modo voluntarium esse potest: *directe*, cum quis *data opera* alium interimit; et *indirecte*, cum quis directe quidem alterius mortem non vult nec intendit, sed ponit ea, ex quibus potest prævidere mortem alterius secuturam — *Qualificatum* est quod speciales circumstantias habet adnexas: tale est homicidium *proditorium*, quod sub specie amicitiæ; *insidiosum*, quod ex insidiis; *assassinium*, quod ab aliis mercede

1) Videant ergo quid supremo exactori sint responsuri *tum* illi, qui ad salebrosa officia non meritis propriis, sed aliorum pervenientes, non curant quid valeant humeri, sed quid velit ambitio; *tum* illi, qui vix uni officio sufficientes, at superbi vel avari plura suscipiunt exsolvenda, sed omnibus deficiunt: et si desint laudatores, ipsi se apud suos inferiores arrepta occasione ad nauseam attollunt. Oh quam vera est sententia: *non nocet, si omnibus te supponas*; *nocet autem plurimum, si vel uni te præponas!* (De imitat. Christi l. 1. c. 7).

conductis; et *latrocinium*, quod spolii gratia perpetratur. Sed huc maxime veniunt cædes parentum, prolis, conjugis, principis atque personæ sacræ, quæ singularem qualificationem et atrocitatem involvunt — Quod autem hisce circumstantiis non est vestitum, dicitur homicidium *simplex*.

R. Ad 3: Injusta hominis occisio vetita est illo Decalogi præcepto: *non occides*. Est autem peccatum gravissimum *in Deum*, qui solus est mortis et vitæ dominus. *In rempublicam*, cum sua parte privetur. *In occisum*, cum ei bonum adimatur temporale maximum, irreparabile, ac aliorum bonorum veluti fundamentum.

Hinc omni jure punitur; *canonico* enim jure lata est irregularitas: *jure Diœcesano* est generatim reservatio, si agatur de homicidio directe voluntario sive per se, sive per alium patrato: tandem *jure municipali* fere ubique est ultimum supplicium [1].

Q. 2. *An liceat aliquando occidere innocentem?*

R. Nunquam licet innocentem *directe* occidere, nisi Deus, qui solus habet jus vitæ et necis, id jubeat vel concedat: *insontem et justum non occides*, legitur in Exodo [2].

Diximus *directe*; ubi enim justa adsit causa, fas est *indirecte* aliquid agere, ex quo præter agentis intentionem mors alterius sequatur. Hæc tamen causa debet esse tanti momenti, ut vitæ ipsi æquivaleat: sic si tyrannus minetur urbis excidium, nisi innocens occidatur, non licebit quidem illum directe interficere, cum non sit nisi pars moralis Reipublicæ, a qua non accipit esse et vivere, ut accipit membrum corporis a corpore; verum poterit publica auctoritas illum cogere, ut se ad tyrannum conferat, et ubi nolit, etiam tradere; nam eo ipso quod renuit, evadit Reipublicæ noxius, quum quisque ex charitate et justitia legali teneatur vitam exponere pro Republica [3].

Q. 3. *Quid sentiendum de homicidio casuali?* [4]

R. Duplici modo contingere potest homicidium casuale: *vel* dando operam rei licitæ, *vel* rei illicitæ. Utrumque sic resolvit Angelicus: *secundum jura si aliquis det operam rei licitæ debitam diligentiam adhibens et ex ea homicidium sequatur, non incurrit homicidii reatum; si vero det operam rei illicitæ, non evadit homicidii reatum* [5].

Ubi animadvertendum est, ad homicidii imputationem non sufficere, quod opus sit illicitum per se; sed insuper requiri, ut sit præcise

1) Ita Cod. pœn. Albert. Lib. 7. t. 10 — Concordat C. A. pœn. p. 1. §§ 117, et seqq.
2) C. 23.
3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 393.
4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 398.
5) 2. 2. q. 64. a. 8.

illicitum et vetitum relate ad omicidium. Ad hoc vero in foro saltem conscientiæ, omissis diversis sententiis, dicimus:

1 Si opus sit quidem illicitum, sed minime de se periculosum, non imputabitur ad homicidium illud exercenti, etiamsi mors ex illo sequatur: uti v. g. si fœmina, fœtu ex crimine concepto, in ejus partu moriatur; quia cum effectus non necessario procedat a causa, non potest esse in prævisione.

2 Si opus illicitum quidem sit et simul etiam periculosum, sed ita raro, ut non soleat mors, nisi valde raro inde evenire, non erit imputandum ad homicidium, si diligentia adhibeatur ad mortem illam vitandam. Sic v. g. excusabitur ab homicidio Clericus, qui venationi sibi prohibitæ vacans hominem casu interficiat, modo diligentiam adhibuerit, ne homini mortem inferret; ratio est, quia res est resolvenda ex communiter contingentibus.

3 Si opus illud sit illicitum simul, et tam frequenter atque communiter periculosum, ut ex eo communiter soleat mors evenire, tunc ad homicidium certe imputabitur, quæcumque ad mortem vitandam diligentia adhibeatur; est enim omnino voluntarium in causa: ut siquis v. g. funda lapides in via publica projiciat.

Hic operæ pretium est referre illa Codicis pœnalis Albertini verba: *chiunque per inavvertenza, disattenzione, imprudenza, negligenza .... avrà involontariamente commesso omicidio, o vi avrà dato causa, sarà punito colla pena del carcere da tre mesi a due anni* 1.

Venit etiam notanda reservatio Synodi Novariensis sic concepta; *suffocatio, imo et retentio infantis in lecto anno expleto minoris, omissa cautione cunarum, vel alterius firmi repaguli* 2.

Q. 4. *Ad quid tenetur injustus occisor?*

R. *Generatim loquendo* tenetur injustus occisor compensare damna omnia realia in bonis fortunæ, si quæ forte ex injusta ejus actione secuta sunt; fuit enim eorum causa injusta et efficax 3.

Hinc compensare debet: — 1 expensas in medicinis peractas; — 2 lucra, quæ ob occisionem cessaverint, non quidem in solidum, uti si jam de facto fuissent acquisita: potuisset enim occisus multipliciter

1) Art. 602. 2) Pag. 320.

3) Duplex est damnum, quod causat occisor; unum *naturale*, quod est ipsa amissio vitæ; alterum *temporale*, quod est suppressio bonorum fortunæ, quæ occisus, salvata vita, sperabat sibi comparare.

Primum occisor reparare non valet in æquivalenti; neque enim occisum resuscitare potest: utrum vero teneatur hæredibus aliquid restituere in bonis alterius ordinis, vid. supra c. 3 q. *ult.* — Quoad damnum autem temporale præsens instituitur quæstio.

impediri; sed pro majori vel minori spe eadem acquirendi [1]. Nihil vero tenetur restituere pro expensis funeris et sepolturæ; cum ipsæ aliquando faciendæ fuissent: excipe si ob occasionem necis illatæ (v. g. extra patriam) oportuerit eas fieri majores; — 3 aliquas satisfactiones præstare pro anima occisi, si iste erat pro se probabiliter satisfacturus; bene enim restitutio fieri potest in æquivalenti per orationes, eleemosynas etc.

Diximus *generatim loquendo;* nam claritatis gratia occisoris obligationes considerari possunt *vel* relate ad hæredes occisi, *vel* relate ad illius creditores, *vel* demum respectu alterius personæ, cui forte homicidium fuerit imputatum — Hinc:

Q. 5. *Ad quid tenetur injustus homicida erga hæredes?* [2]

R. Hæredibus necessariis, nempe patri, matri, uxori, liberis, aliisque ascendentibus et descendentibus [3], tenetur injustus homicida compensare damnum emergens et lucrum cessans, non solum quod cum occisi vita cessavit; sed etiam post ejus mortem juxta tempus, quo defuntus verosimiliter fuisset vitam suam acturus, attenta ejus ætate, valetudine aliisque similibus circumstantiis; quia isti unam personam constituunt cum occiso, atque in illius jura succedunt — Non tamen damnum est compensandum per integrum omnino; nam, ut bene advertit s. Thomas, illud poterat multipliciter impediri: sed juxta spem judicio prudentis æstimandum est [4].

Loquendo autem de aliis hæredibus, qui nempe necessarii non sunt, nec unam cum occiso personam constituunt, tenetur quidem injustus homicida ipsis restituere damnum jam bonis irrogatum per occisionem, et lucrum quod amisit vulneratus temporo quo vixit; nam moriendo transmisit ipsa lege ad illos (aliis supra memoratis

1) *Communius* autem docent nihil esse deducendum pro labore, quem occisus ad lucrandum impendere debuisset, quia labor iste libenter et non tanquam pœna sustinetur. Sed excipiunt rationabiliter, si præsumatur, quod occisus libenter aliquid daturus fuisset pro redemptione laboris — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 639.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 631, *et seqq.*

3) Hæredes in duplici sunt differentia: alii sunt *necessarii*, quos nempe testator non potest prætermittere, ut sunt ascendentes et descendentes; alii *non necessarii*, seu liberi, qui possunt prætermitti: succedunt tamen (hæredibus necessariis deficientibus) ab intestato, ut sunt fratres, cæterique consanguinei. Item huc veniunt cæteri, quos testator ex sola sua voluntate instituit. — Est autem notandum, quod in præsenti quæstione uxor, etsi proprie non sit talis, tamen habetur ut hæres necessarius, quia pertinet ad familiam mariti ex debito matrimonio necessario ab eo sustinendam.

4) Si tamen, addit Croix, uxor nupserit æque commode, vel siquis eidem alimenta præstiterit, huic nihil restituendum est; quia nullum reipsa pateretur damnum — Idem dicendum de filiis, cæterisque hæredibus necessariis.

hæredibus deficientibus) omnia sua jura proprie dicta [1]: sed non tenetur in nostra sententia restituere lucrum quod cessavit a tempore mortis; istud enim non erat debitum reale cum defuncto ipso contractum, sed personale, quod fundatur in industria futura personæ occisæ: in illud ergo nullum ipsis competit jus, cum non censeantur una persona cum defuncto.

Item, ut docent probabilius Concina, Filliucius, Lessius, Lugo, Salmanticenses etc. neque tenetur iis restituere ea, quæ occisus si viveret, erat probabiliter daturus, licet homicida hæc damna præviderit; quia semper remote, et per accidens sequeretur illud damnum, cum directe non intendatur.

Quid (dices) *si læsus omnia ante mortem lædenti remiserit?* Si remisit dumtaxat injuriam, quemadmodum fieri solet ut plurimum, adhuc viget obligatio compensandi damna; nam hæc duo non sunt necessario connexa, injuriam dimittere et condonare damna: *primum* enim præcipit charitas; *secundum* charitas aliquando prohibet, ut si læsus relinquat indigentes propinquos [2].

Si vero læsus remisit etiam omnia damna inde obvenientia, lædens ad nihil tenetur erga hæredes; isti enim quidquid acquirunt, non acquirunt nisi per ipsam voluntatem defuncti. Excipe tamen debita stricte talia, quorum condonatio non est in libera facultate læsi, cum lædant jus tertii: sic per suam condonationem non potest auferre jus, quod habent hæredes necessarii ad legitimam.

Q. 6. *Quid de creditoribus, si ex homicidio fuerint damnificati?*

R. Alii cum Layman semper obligant injustum homicidam ad restituendum creditoribus occisi, quia creditores jus habebant in debitorem, et eo per iniquam mortem expoliati sunt; qui ergo est causa mortis, ipse est causa damni.

Alii cum Sanchez eum obligant tantum casu, quo lædens damnum creditorum præviderit, quia tunc damnum est directe volitum.

Verum Billuart, Lessius, Salmanticenses, Sylvius et Viva probabilius

1) Debita realia contracta ab homicida ante mortem respectu defuncti omnia integra solvenda sunt quibuscumque hæredibus, ut quod expendit in curatione, vel si vixit aliquot dies post vulnus, quibus cessavit ei lucrum, quod suo labore acquirebat; vel in quibus convenit cum occisore de aliqua pecunia solvenda propter remissionem injuriæ. Quia hæc debita non debentur ratione alimentorum, aut lucri cessantis post mortem; sed sunt debita realia jam contracta ante mortem, quæ procul dubio debentur quibuscumque hæredibus defuncti, quos dum ipse viveret, habebat — Ita *Salmanticenses, Tr.* XIII. *c.* 3. *n.* 102.

2) Neque etiam resarciuntur damna per mortem lædentis; hæc enim datur ad solam publicæ justitiæ satisfactionem.

docent, homicidam ad nihil teneri erga creditores occisi, quamvis ipsorum damna præviderit, *modo tamen ea non intenderit;* tunc enim eorum damnum censetur evenisse *per accidens*. Nam creditores jus quidem habent in personam debitoris, ut de illius industria solutionem obtineant; sed nullum habent jus in actiones, quæ nonnisi mediate et præter intentionem sunt damnificativæ — Adde: in ipso foro externo nunquam datur actio creditoribus occisi contra homicidam, sed tantum hæredibus: at *perpetua fori externi praxis*, ait Bouvier, *legitima est juris naturalis interpretatio* [1].

Diximus *modo tamen ea* (damna) *non intenderit;* qui enim hominem interficit animo nocendi directe creditoribus vel aliis, recte dicunt communius et probabilius cum Concina, ipsum peccare contra justitiam erga illos; cum unusquisque jus habeat, ne vi impediatur a consecutione justi boni: tunc scilicet homicida opere suo injusto et externo lædit creditores, et ideo tenetur eosdem reddere indemnes.

Neque dicas: ergo tenebitur etiam qui alterum impedit a boni consecutione tantum ex odio. Nam patet discrimen, cum malitia hujus secundi sit pure interna, ex sola videlicet voluntate odientis; sed malitia illius prioris prodit in opus externum, in vim nempe externam et injustam, prout est homicidium debitoris.

Q. 7. Quid si homicidium imputetur innocenti? [2]

R. *Vel* hoc homicida non prævidit; *vel* ipse revera prævidit.

Si 1, ad nihil tenetur; nam tunc damnum innocentis pendet ab aliorum judicio, quod oritur ex diversis *vel* rerum, *vel* personarum, *vel* loci, *vel* temporis circumstantiis.

Si 2, Croix, Lessius, Lopez, Sanchez, Sotus etc. probabilius docent occisorem illum adhuc ad nihil teneri; semper enim verum est, non censeri alteri injuriosam actionem illam, ex qua provenit quidem damnum, sed non per se, bene vero ex errore aliorum, licet error iste prævideatur. Hoc nempe homicidium est quidem causa occasionalis imputationis, non vero efficiens causa damni, in quod proxime et directe non influit.

Quid vero (dices) *si talis error non solum prævideatur, sed*

1) Idem affirmandum de iis, quos forte occisus alebat bonis suis, etiamsi horum quoque damnum homicida præviderit, dummodo non intenderit; eadem enim semper ratio currit, nempe pauper nullum commutativæ justitiæ jus habet, ut ego non occidam ejus benefactorem. Unde tunc cum neque directe ejus læsionem intendam, neque mea actio directe ac proxime in eam influat, ea læsio nonnisi uti sequela accessoria ex homicidio sequitur.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 635, *et seqq.*

etiam intendatur? Eadem sententia probabilior docet etiam in hoc casu homicidam nulla restitutionis obligatione teneri; nam quotiescumque actio ex se, vel ex suis circumstantiis non causat proxime, et immediate imputationem, intentio prava juxta doctrinam communiorem non efficit, ut sit injustum illud opus, quod de se externe et graviter non est injustum respectu tertii. Nempe imputatio homicidii in talem personam non necessario sequitur, adeo ut homicida esse non possit persona alia; illa ergo imputatio cum tali homicidio patrato nonnisi remote et per accidens conjungitur; et sane tota imputatio pendet ex judicio aliorum putantium ob extrinsecas ac labiles conjecturas ipsum fuisse homicidam: unde si damnum evenit, est remote et per accidens. Excipe si ideo præcise quid ipse faciat, unde alii naturaliter id colligant; uti v. g. si vestibus alterius indutus occidas.

Et ex his resolvitur illa quæstio, an scilicet qui militiæ cum sint *conscripti*, se impotentes reddunt, et sic alii in ipsorum locum quæruntur, teneantur istis restituere? Videtur negandum: licet enim peccent *tum* in se ipsos se mutilando sine causa, *tum* contra justitiam legalem gubernio non obediendo, ac ideo gravissime puniantur ex *Cod. pœnali militari Albertino* [1]; non tamen videntur teneri ad restitutionem, quia non efficaciter influunt in alios vocandos, sed solum in se eximendos. Neque si deprehenduntur, ideo in ipsorum loco appellati dimittuntur, vel aliqua compensatio imponitur illis tribuenda [2].

Q. 8. *An liceat occidere facinorosos bono publico noxios?*

1) Art. 268, et seqq. — Et Edict. 16 dec. 1837.

2) Audiatur *Bouvier:* « qui ex industria fingunt infirmitates; aut eas graviores faciunt, non statim damnandi sunt ad restitutionem; nam 1° raro decipiunt realiter membra consilii *revisionis;* — 2° sæpe sunt in bona fide, et moniti ad restitutionem determinari non possent; — 3° contendi potest, juxta plures, eos contra justitiam commutativam non peccare, quia, seipsos solvendo per mendacia, non positive ac efficaciter inducunt magistratus ad alios in militiam adscribendos, non aliorum malum intendunt, sed tantum suam liberationem. Hæc posterior ratio quadam probabilitate non caret et inservire potest ad mitiorem decisionem imponendam, quando non alia suppetit via, nec amplius obtineri potest.

Nos autem, principiis strictis inhærendo, arbitramur quod qui fraude et mendacio decipiunt magistratus, vel pecunia aut aliis viis iniquis eos corrumpunt, et obtinent ut, contra legum justarum dispositiones, a militandi necessitate liberentur, atque alii pro se ipsis appellentur, contra justitiam peccant; certum est enim alios juvenes jus strictum habere, ut sic non decipiantur nec corrumpantur magistratus. Ergo

Defectu juvenum sic exemptorum eorumve parentum, qui injustam hujusmodi exemptionem obtinuerunt, totum damnum hinc illatum reparare debent magistratus corrupti, secundum regulas.... pro cooperantibus ad actionem damnificativam ».

R. Fuit olim hæretica Waldensium doctrina, quod nullum jus esset in societate civili plectendi pœna capitali homines facinorosos bono publico noxios. Eorum vestigiis inhærere non puduit quosdam ætatis nostræ Philosophos, uti videre est in celebrato Beccariæ opere, *Dei delitti e delle pene.*

Verum homines facinorosos *publica auctoritate* occidere fas esse demonstramus: — 1 ex veteri Testamento: *maleficos non patieris vivere*, ait Dominus: *qui immolat Diis, occidetur* [1]; — 2 ex novo: *qui gladio occiderit*, legimus in Apocalypsi, *oportet cum gladio occidi* [2]; — 3 ex Jure Canonico [3]: item ex Jure civili [4]; — 4 ex ratione: nam pars noxia toti communitati, licite abscindi potest ob conservationem totius, quum pars sit propter totum: sed quilibet homo est pars communitatis; ergo si communitati sit noxius, poterit licite occidi, ut bonum commune conservetur [5].

Diximus *publica auctoritate*; ait enim Doctor Angelicus: *occidere malefactorem licitum est in quantum ordinatur ad salutem totius communitatis; et ideo ad illum solum pertinet, cui committitur cura communitatis conservandæ* [6].

Notandum est, nomine *publicæ auctoritatis*, non quamcumque intelligi; sed eam tantum quæ societati politicæ completæ nulli subordinatæ præest, ut Rex in regno; nam supremum jus nonnisi supremæ auctoritati convenit. Unde qui præsunt aliis communitatibus etsi numerosis, sibi subjectos corrigere possunt pœnis ordinariis præservativis, non tamen pure vindicativis et exterminantibus.

Quamquam ipsa suprema auctoritas ordinem justi judicii servare debet; cum agatur de re gravissima ipsi a Deo communicata ob solam necessitatem. Hinc non potest lex facultatem tribuere marito, ut uxorem in adulterio comprehensam occidat; tum quia ex juris regula: *non est singulis concedendum, quod per magistratum publice potest impediri;* tum quia nisi urgeat gravis necessitas, nemo est inauditus damnandus aut impœnitens occidendus. Unde damnata est ab Alexandro VII hæc n. 19 propositio: *non peccat maritus propria auctoritate occidens uxorem in adulterio comprehensam.*

Non tamen negandum hanc occisionem remissius puniri; quia hæc plerumque censetur committi ob vehementem iræ motum, qui voluntarium minuit ac suo veluti impetu hominem aliquatenus vincit.

1) Exod. 22. 2) C. 13. 3) Can. 45. c. 23. q. 4. can. 4.
4) L. 6 de Offic. procons. — Et Cod. pœn. Albert. — Et C. A. pœn. p. 1. §§ 117 etc.
5) V. Romagnosi, *La Genesi del diritto penale* — Scotti, *Teoremi, Teor.* x. p. 1.
6) 2. 2. q. 64. a. 3.

Dicta de homicidio, cum proportione intelligenda sunt de injusta mutilatione ac vulneratione, de qua vid. etiam *Codex pœn. Albertinus* 1

Item ad homicidium pertinent etiam *bellum*, *suicidium*, *duellum*, *abortus*, atque *aggressoris occisio*. Sit ergo:

§ I. — *De Bello* 2

Q. 1. *Quid est bellum, et an licitum?*

R. Ad 1: Bellum 3 definitur: *congressio vi et armis inter Principes, vel Respublicas superiorem minime agnoscentes:* ex quo patet discrimen belli a rebellione, seditione et duello.

Duplex est bellum: aliud *defensivum* ad propulsandam injuriam; aliud *offensivum* ad obtinendam satisfactionem pro injuria.

R. Ad 2: Bellum est licitum, si *justæ adsint conditiones:* nonne Abraham in Lege naturæ bellum gessit, et ei a bello redeunti benedixit Melchisedech Sacerdos Dei? 4 Nonne in Lege scripta Deus ipse bellum probavit? 5 Nonne Christus in Lege nova laudavit Centurionem, qui erat militiæ addictus? 6 — Adde: tenetur procul dubio Princeps subditorum suorum vitam atque substantias tueri; atqui id sæpe non potest peragere, nisi bellum gerendo.

Diximus *si justæ adsint conditiones*, quæ porro sunt:

1 Ut geratur auctoritate Principis, Reipublicæ vel Magistratus nullum agnoscentis Superiorem; privatus enim ad propulsandam injuriam in promptu habet judicia.

2 Ut adsit causa gravis, v. g. necessitas boni communis vel quietis publicæ conservandæ, coërcitio perduellium, defensio innocentium etc.; cum enim e bello tot mala et corpori et animæ proveniant, illud nonnisi in extremis tentandum est: Unde Augustinus relatus in jure ait: *pacem debet habere voluntas, bellum necessitas.*

3 Ut recta habeatur intentio, id est non odium, non amor partium, non invidia vel inanis gloriæ cupiditas.

Si vero adsint duæ priores et desit tertia, ex bello non oritur obligatio restitutionis; quia adest causa, licet deficiat in modo 7.

1) Art. 586, et seqq. 2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 404, *et seqq.*

3) Sic dictum vel per *antiphrasim*, quia nihil habet belli seu ameni; vel potius a *bellua*, quia uti immanis bellua homines devorat.

4) Gen. 14. 5) Exod. 17. 6) Matth. 8.

7) Genuina historia parum instructi graviter hic calumniantur religiosa bella, quæ sæculis XI, et XII contra Turchas indicta sunt, vulgo *Crociate;* at propositum sanctum erat: ea enim instituta fuerunt tum ad recuperandam Terram Sanctam ab impiis Turcharum manibus, tum ad liberandos fideles ab immani eorum tyrannide, tum ad illorum compescendam audaciam, quippe qui totam minabantur Europam.

Ex his patet, teneri Principem antequam bellum incipiat, diligentissime curare, ut certus sit de ejusdem justitia et gravi causa. Et ideo hæc quatuor præstare debebit: — 1 non tantum peritos, sed etiam bonos consiliarios sibi adsciscere; — 2 non tantum consiliarios, sed etiam diversos Theologos interrogare de justitia belli secundum leges Evangelicas; — 3 coram Deo rem totam a se ipso attente perpendere, et statuere quod in tremendo suæ mortis punto fecisse vellet; — 4 attendere, ut omnes libere ad se perveniant, et non impediantur, vel intervertantur literæ et instructiones.

Quid vero (dices) *si, etiam his positis, Princeps non habeat pro se, nisi opinionem probabilem pro inferendo bello alteri Principi, qui Regnum jam bona fide possideat?*

Sententia nobis longe probabilior est, quod non possit bellum indicere; cum enim possessio tribuat jus certum in rem possessam, nequit eam possidens possessione sua expoliari, nisi certo constet illam injuste retinere — Adde tot flagitia e bello provenientia — Adde ipsam capitis sententiam, quæ in adversarios milites profertur: quæ omnia sine certo jure fieri ac permitti non possunt.

Q. 2. *Quid agere debent milites dubitantes de justitia belli?*

R. *Vel* agitur de militibus subditis; *vel* non subditis; *vel* de conductis.

Si 1, tenentur milites obedire Principi jubenti, donec de belli injustitia sint certi; subditi enim tenentur obedire ubi peccatum non est certum. Deinde in proposito casu bellum præsumere debent tanquam justum; possidet nempe jus superioris, *ita ut*, docente Augustino, *fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi* [1].

Utique hominum malitia in pluribus fraudata fuerunt, sed abusus alicujus rei non probat rem in se ipsa vitiosam; RR. autem Pontifices continuo reclamabant contra perversas hominum voluntates.

Ceterum qui indolem illorum temporum bene perspectam habet, memorata bella non parum utilitatis ipsi mundo attulisse, ultro fatebitur: « si concede, che vi siano periti due « milioni d'uomini, ma questi opprimevano venti milioni di schiavi; passarono in Asia « somme immense, ma vi s'imparò il segreto di farne entrare in Europa di più considerevoli mediante il commercio; il Clero, i monaci s'arricchirono, ma racquistando i fondi « che loro erano stati tolti, e che sarebbero rimasti incolti; la nobiltà decadde, ma perdette l'abitudine dell'insubordinazione e delle angherie. Se la potenza dei Papi si fe' « grande per alcun tempo, venne repressa quella de' maomettani più terribile, e impedita « d'abbrutire l'intera Europa. Ben librate tutte queste considerazioni, si vedrà da qual « lato cada la bilancia ». Ita Bergier, *Dizionario ecc. Milano* 1846, V° Crociata — *V.* Ferreri, *La Cattedra di s. Pietro onorata dall'ossequio dei fedeli, Torino* 1846, *pag.* 277 — Salzano, *Corso di Storia Eccl. Lib.* XIII.

1) L. 22. cont. Faust. c. 75.

Si 2, non debent militare, nisi certi fiant de belli justitia; cum enim agatur de damno tertii et quidem gravissimo, nequit illud eidem inferri antequam constet de injustitia possidentis.

Si 3, vel jam erant conducti *ante* bellum indictum, et idem dicendum ac de subditis; vel *post*, et valet quod de non subditis [1].

Q. 3. *An Principes Catholici possint in bello vocare in auxilium hæreticos, vel etiam gentiles?*

R. Est sententia, quæ id absolute negat ob illud Exodi: *cave, ne unquam cum habitatoribus terræ istius jungas amicitias, ne sint in offendiculum in medio tui* [2].

Alia sententia docet per se licere, et probat exemplo Davidis, qui se Philistæis adjunxit: ait tamen plerumque esse illicitum per accidens ob scandala et damna Religioni imminentia. Hæc si speculative consideretur, est quidem probabilis; sed in praxi videtur omnino tenenda illa prima; vix enim credi potest nulla esse eventura damna ob communicationem illam.

Q. 4. *Quando Principes et Duces in bello tenentur restituere?*

R. Ad 1: Principes tenentur, quando militibus stipendia debita non persolvunt; tunc debent videlicet compensare damna et ipsis militibus, et aliis, qui a militibus ipsis damna acceperunt; cum horum omnium illi sint causa injusta et efficaciter movens.

R. Ad 2: Duces, tribuni, centuriones aliique officiales tenentur ad restitutionem: — 1 si pauciores habeant milites, quam exhibent in stipendiorum solutione; — 2 quando commeatus curæ præfecti dant militibus cibum vel potum corruptum, ex quo morbi oriantur; — 3 quando in transitu per regiones accipiunt pecunias a variis pagis, ne hic vel illic pernoctent aut morentur; — 4 quando uni militi dant plures syngraphas ad domos diversas; — 5 quando stipendium militibus debitum subtrahunt, et permittunt, ut isti ab innocentibus sibi extorqueant necessaria.

In hisce enim casibus mali ansam, vel causam ponunt isti superiores [3].

1) Militum obligationes tradit liber, *Il soldato, ossia doveri morali di un soldato,* Roma — Grossi, *Della vita militare, pensieri di due uomini di stato*, Torino, Tip. Fontana 1841 — Fassi, *Brevi discorsi morali ad uso dei militari*, Torino 1835 — Cespedes, *Dubia conscientiæ militaria etc. Mediol.* 1643 — Discorso a disinganno de' guerrieri empii accompagnato da quarta rima in lode de' guerrieri pii di A. D. S. G. *Modena* 1820, *tip. Reali.*

2) Cap. 34.

3) « Quæstio est; an si cives nostri damnum ingens tempore belli passi sunt, his restitutio quædam a Republica debeatur? Vasquius in controversiis illustribus negat ea ratione, quod jus belli id permittat. *Sed hic recte absurdum,* dicit Grotius; *jus enim belli excusat non quæ civibus fiunt, sed quæ hosti nocent Ergo omnino reliqui cives*

Q. 5. *Ad quem pertinent bona hostibus erepta, et quid dicendum de repressalibus, atque prædis?*

R. Ad 1 : Bona immobilia ex lege belli cedunt Principi aut Reipublicæ; mobilia de usu fiunt capientis, nisi consuetudo habeat, ut pars cedat Principi et communitati.

R. Ad 2: *Ad repressalia* quod attinet [1], hæc licita sunt, cum sint quædam compensationis ac belli species; si tamen: — 1 constet cives alterius Reipublicæ fecisse injuriam; — 2 si illorum Superiores rogati recusent administrare justitiam; — 3 si constet eos culpabiliter id recusare, — 4 si Princeps supremus, causa cognita, id concedat; — 5 si non inferatur plus damni, quam satisfactio requirat; — 6 si non committantur in ecclesiasticos. Ita *communiter*.

R. Ad 3: Militibus propria auctoritate *prædas* agere non licet, cum non sint domini, sed simplices executores: hac in re delinquentes in Codice *pœnali militari Albertino* morte puniuntur.

Id tamen licitum est, si legitima adsit permissio [2]; nam ad belli finem conducit — Sicut etiam licet uti insidiis, ac stratagemmatibus, modo absit mendacium; esset tamen contra jura belli aquas veneno inficere, innocentes directe occidere, quo nomine veniunt pueri, mulieres, senes, peregrini, clerici, rustici, mercatores.

Ceterum quando urbs datur in prædam, vulgo *al saccheggio*, semper excipiuntur monasteria, ecclesiæ, locique pii ex cit. Codice.

Quid (quæres) *de militibus, qui castra deserunt sine causa?* Peccant graviter, cum ad hoc stipendio conducti sint; et injustitiæ rei fiunt erga Principem, ac Rempublicam — Non tamen videntur obligandi, ut ad vexilla cito redeant, si inde timeant gravissimas pœnas; quia nemo videtur ultro teneri se iisdem subjicere, ut ait Bouvier [3].

§ II. — *De suicidio* [4]

Q. 1. *An suicidium sit licitum?*

R. *Absque divina auctoritate* nefas est seipsum *directe* interficere; id enim repugnat charitati erga seipsum, et est injuriosum tam Deo qui solus est directus et absolutus dominus vitæ humanæ; quam

debent refundere damnum quod ex concivibus unus vel alter extra ordinem passus est; ex eadem ratione, ob quam contributio fieri solet ex *lege Rhodia* de jactu, si unius merces in mare projectæ sint, ut aliorum res salventur ». Heineccius, *Prælect. Acad. in Hugonis Grotii libros de jure belli et pacis, l.* 3 *c.* 20. § 7, 8.

1) Repressalia sunt retentio personarum vi, vel rerum inimicorum, quæ casu vel de industria in manus alterius partis perveniunt. 2) Art. 321, et seqq.

3) Pœnas indictas. *V. Cod. pœn. mil. Albert.* Art. 185, et seqq.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 366, *et seqq.*

societati et Reipublicæ, quæ injuste per suicidium privatur sua parte seu cive; ita Angelicus [1]. Hoc autem prohibetur generali illo præcepto: *non occides. Neque enim*, ait Augustinus, *qui se occidit, aliud quam hominem occidit* [2]. Id ipsum erudite probat more suo cl. Episcopus Scotti in suis Theorematibus [3].

Hinc suicidium jure merito punit *Codex pœnalis communis Albertinus: chiunque volontariamente si darà la morte, è considerato dalla legge come vile ed incorso nella privazione de' diritti civili, ed in conseguenza le disposizioni di ultima volontà che avesse fatte, saranno nulle e di niun effetto: sarà il medesimo privato degli onori funebri di qualunque sorta* — Imo vel ipsa mortis intentatio graviter punitur in omnibus ex cit. Codice [4]; gravius vero in militibus ex *Codice pœnali militari* [5].

Consonat Ecclesia ex parte sua, quæ privat suicidam sepultura sacra, ut videre est in Rituali R. Quæ tamen pœna eos non complectitur, qui furore, amentia aut phantasia per gravissimam animæ tristitiam turbati vitam sibi eripuerunt, vel qui ante mortem doluerunt. Iterum, inscio Episcopo, nulli est deneganda sepultura Ecclesiastica; cum hoc pertineat ad externam gubernationem.

Quid vero (dices) *si de suicidio dubitetur? — Vel* dubium est, utrum quis deliberate, an indeliberate sibi mortem intulerit; *vel* dubium est utrum ille a se, an ab alio fuerit interfectus. Si 1, in praxi erit sepultura Ecclesiastica privandus; nam opus externum semper præsumitur voluntarie positum, nisi certo oppositum constet [6] —

1) 2. 2. q. 64. a. 5. 2) L. 1. de Civ. D. c. 20.

3) *V.* jam dicta c. 2. a. 1. 4) Art. 585.

5) Art. 285 — C. A. pœn. p. 2, SS 90, et seqq.

6) « Multo sæpius hæc erga se ipsum sævities ex animo depravato oritur, præsertim ubi ex vitiorum frequentatione sensus religionis extinctus jacet vel fides ipsa evanuit... Præ reliquis turpes amores, ambitio, avaritia et immoderati iusus homines in barathrum horrendum adeo præcipitare solent ». *Stapf* SS 279, et seqq.

Absit autem, ut hanc sævitiem fortitudinem animi dicamus; « nam fortitudo homine cordato digna ea tantum est, quæ inter omnes temporum acerbitates fortunæque vicissitudines invicta perstat... qui ad eas declinandas semet enecant, nonnisi sensui acerbiori cedunt, et hoc ipso mentis suæ imbecillitatem testantur. Rectissime poëta inquit: *rebus in angustis facile est contemnere vitam — Fortiter ille facit qui miser esse potest* » Stapf.

Absit etiam, ut de facili suicidas excusemus, quasi nempe intercepto usu rationis phrenetico furore agantur: « nous estimons, que le trouble subit et momentané de la raison est la suite ou l'effet d'un penchant malheureux que l'on n'a point suffisamment combattu, ou de la négligence qu'on a mise à éviter les occasions propres à l'entretenir ou à la faire développer davantage. Ce sont ces circonstances ou ces causes génératrices du delire subit et partiel qui doivent déterminer le degré de culpabilité de l'action du

Si 2, nequit eadem privari; neque enim crimen tam grave præsumitur, nisi argumenta adsint, et indicia manifesta.

Q. 2. *An liceat mutilare seipsos?* [1]

R. *Negative:* non licet mutilare seipsum, nisi hoc *ad conservationem totius corporis* sit necessarium, idque *etiamsi fiat ad conservandam castitatem et sedandas tentationes.* Solus enim Deus est vitæ humanæ dominus absolutus atque directus; homo vero non habet, nisi convenientem usum.

Diximus: 1 nisi hoc *ad conservationem totius corporis sit necessarium;* cum enim pars ordinetur ad totum corpus conservandum, tali urgente necessitate, poterit utique membrum aliquod resecari.

2 *Etiamsi fiat etc.* quia hoc remedium non est absolute necessarium, cum sint alia media. Imo neque utile, uti docent Basilius, Chrysostomus, et Augustinus, cum potius tentatio fiat vividior, et facilis desperationi via aperiatur; privatio enim generat appetitum. Aliunde *peccatum subjacet voluntati, non corporis membro,* ut ait Angelicus [2].

Ex quo patet, quid sentiendum sit de puerorum *eviratione* ad vocem conservandam, licet consentiant pueri, et absit periculum mortis. Quamvis enim id non pauci permittant ex consuetudine, et bono, quod ipsis pueris obvenit; *adhuc tamen,* ait Benedictus XIV, *Theologorum id negantium opinio communis obtinuit* [3]; nam conservatio vocis non est bonum tanti momenti, neque conducens ad totius conservationem, ut liceat quod tantopere natura reprobat [4].

Q. 3. *Quibus mediis tenetur homo vitam sibi servare?*

R. Tenetur mediis ordinariis: qui enim tenetur ad finem, tenetur etiam ad media quæ sunt facilia; secus idem esset ac sibi moraliter mortem inferre [5]. Sed non tenetur ad extraordinaria, nisi ejus vita bono communi sit omnino conducens.

monomaniaque, parce que la volonté morale est subordonnée à la liberté morale, comme celle-ci est subordonnée à l'intégrité de la raison ». Ita ait Doct. Debreyne, in lib. *Essai sur la Théologie Morale considérée dans ses rapports avec la physiologie et la médecine Ouvrage specialment destinée au Clergé,* Bruxell. 1844.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 374; et *Homo Ap. Tr.* VIII. *nn.* 1, *et seqq.*

2) Q. 65. a. 1.   3 *De Syn. Diœc.* l. 2. c. 7.

4) Sed omnium maxime culpandi sunt qui sævitiem in seipsos exercent, ut ab officiis sibi imminentibus solvantur, v. g. ne adscribantur militiæ, vel ut mutilato corpore largiorem stipem accipiant etc.

5) Utrum autem necessaria ad vitæ conservationem remedia negligere dicendi sint qui nimis fidenter in locis difficillimis et arduis iter faciunt, venantur, natant, herbas colligunt, ligna vel frondes cædunt, arbores pertica concutiunt atque flagellant, non ita

Hinc non tenetur quis abscissione cruris, vel alia ejusdem generis operatione dolores nimis atroces afferente, vitam sibi servare; cum id sit extra communes vires positum. Eo in casu in communi æstimatione censetur justa de causa mortem tantummodo permittere [1].

Q. 4. *Quid de vigiliis, macerationibus, aliisque pœnis, quibus indulgere solent christianæ perfectionis studiosi?*

R. Pœnitentiæ hujuscemodi, si exerceantur consilio prudentis Prælati vel Confessarii [2], et justa de causa, hoc est ad corpus in servitutem animæ redigendum, quamvis per aliquot annos vita brevior efficiatur; attamen *ex vera Theologorum sententia, ea (pœnitentia) licite et cum merito peragi potest,* ut loquitur Benedictus XIV [3].

Si enim licet fabris ferrariis vitam sibi minuere laborando quotidie corpore prope ignem, a quo non potest non notabiliter consumari humidum illud naturale, quo tam indiget vita hominis: *si* licet studiosis sanitatem sibi labefactare ad scientias addiscendas; *si* licet militibus exponere vitam tot ærumnis atque mortis etiam periculis, cur non licebit religiosæ perfectionis amatoribus austeritates corporales amplecti, ut rebellem carnem in servitutem redigere valeant?

Neque dici potest, qui ita agunt, seipsos *directe* occidere; nam carnis tantum rebellionem *directe* coërcent et effrænem illius concupiscentiam, permittentes *indirecte*, ut ob justum finem hujusmodi vita sua aliquantisper imminuatur — Aliud profecto est procurare *directe* vitæ imminutionem vel mortem sibi *positive* inferre; et aliud illam permittere vel ejus subire periculum ob justam causam [4].

facile est definire; usus enim, indoles, cautela ac cetera hujusmodi efficere possunt, ut pro ipsis nullum periculum sit, aut nonnisi remotum. Idem dicendum de excursoribus, areonautis, ac circulatoribus, qui miros saltus ac difficillima tentamina agunt. Item est tum de illis qui, validis ventis insufflantibus, aquis se committunt audacter: tum de illis, qui ingentia pondera sustentant, atque humeris ferunt etc.

Quidquid sit, acriter sane sunt exprobandi temerarii illi ausus, ac illa stolida periculorum adito, quæ vel ex petulantia, vel ex vana sui ostentatione, vel ex indigno quæstu, in juvenibus maxime, procedunt. Quibus fit, ut qui robustissimi erant, per illam improvidam agendi rationem nec sibi, nec aliis amplius prodesse valeant. *V. Stapf* § 283.

1) *V.* Stapf, *Theol. Mor.* §§ 286, *et seqq.* — Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 30, 32, 372. — It. *dicta Tom. I. pag.* 323.

2) Quomodo hac in re se gerere debeat Confessarius, *V. Castelvetere, Pinamonti, Scaramelli, Sales*, etc. etc.

3) De Canon. SS. l. 3. c. 29. n. 6.

4) « In casibus singularibus plurimum interest attendere, cujus ætatis, physicæ complexionis, indolis, status, et conditionis persona illa sit, cui tale quid concedatur: *aliter est judicandum de fine, aliter autem de his quæ sunt ad finem: illud enim quod quæritur tanquam finis, absque mensura quærendum est; in his autem quæ sunt ad finem, est adhibenda mensura secundum proportionem ad finem. Est ergo considerandum, quod in spirituali vita dilectio Dei est sicut finis; jejunia autem, vigiliæ, et alia*

§ III. — *De Duello* 1

Q. 1. *Quid est duellum?*

R. Duellum græca voce *monomachia* dictum definitur: *pugna inter duos vel paucos privata auctoritate et ex condicto inita, cum periculo occisionis, mutilationis, vel vulneris.*

Dicitur 1 *pugna inter duos vel paucos*, ut distinguatur a bello, quod est multorum contra multos.

2 *Privata auctoritate;* duellum enim initum *auctoritate publica*, quale fuit illud Horatiorum cum Curiatiis in historia profana, et illud Davidis cum gigante Golia in historia sacra, licitum est; cum paucorum pugna non minus licita sit, quam multorum; imo desideranda, quia paucorum cæde finitur bellum.

3 *Ex condicto*, quod indicat locum ac tempus; sicque distinguitur a rixa, quæ non supponit pactum ullum præcedens.

exercitia corporalia non quæruntur tanquam finis, sed adhibentur tanquam necessaria ad finem, et ideo hujusmodi adhibenda sunt cum quadam mensura rationis, ut scilicet concupiscentia dometur, et natura non extinguatur (s. Thom. q. 5. a. 18) — Et hæc quidem de *via ordinaria* obtinent; asi Deus Ecclesiam suam omni tempore animabus singulariter dilectis exornavit, quas proinde per viam non omnibus usitatam, sed per summos et vere stupendos pœnitentiæ rigores deduxit, tum ut easdem ad extraordinaria spiritus sui charismata disponeret, tum ut mundo mollescenti et vecordi exempla præberet, quibus salubriter confunderetur. Quorum valetudo, quo minus sibi parcerent, eo robustior...

Procul a nobis sint criminationes et cavilli, quibus recentiores aliqui præsertim protestantes illos onerare non erubescunt... Defleamus potius ignaviam ætatis nostræ, quæ quidem tanta est, ut Ecclesiæ florescentis specimina pro deliramentis habeat. Quid impii ejusmodi irrisores facturi essent, si Deus talia quæ a Sanctis ultro perpetrata legimus, ab ipsis severa lege expeteret, ab ipsis, inquam, qui etiamsi mortificatione ac pœnitentia præ ceteris indigeant, ipsam tamen ejusdem umbram perhorrescunt? »...

« In hac materia plures nosmet abnegandi occasiones dantur quæ nobis invitis occurrunt; e. g. dum ob singulares labores consuetam refectionis horam differre cogimur, dum cibaria minus grata, insipida vel manu fors parciori apponuntur etc. Quod si ergo in ejusmodi casibus naturæ indignantis motus compescere, nosque rerum circumstantiis prompte accommodare studeamus, hæc nostri abnegatio præ omni inedia divinum nobis beneplacitum conciliabit. Præclare s. Franciscus Salesius (maxime pro collegialiter viventibus): *Summopere reverenda duco verba illa Redemptoris ad discipulos*, manducate quæ apponuntur vobis. *Ni fallor, majoris virtutis est indiscriminatim comedere quæ et quo ordine apponantur, sive sapiant dissipiantve palato, quam proprio motu semper deteriora sibi eligere; licet enim hæc posterior agendi ratio videatur austerior, prior tamen plus continet resignationis; per illam quippe homo non gustui tantum, sed suo quoque arbitrio renuntiat. Accedit, quod hoc mortificationis genus ab omni nota vanitatis immune, prorsus innocuum, et vitæ sociali perquam conveniens est* (Phil. p. III, c. 23) ». — Ita *Stapf* perbelle more suo §§ 517, et seqq.

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 399, *et seqq.*

4 Denique *cum periculo occisionis, mutilationis vel vulneris*, ut excludantur a notione duelli illæ pugnæ ad gravem læsionem inferendam ineptæ, uti quæ fiunt virgis vel levi baculo.

Duellum aliud *solemne* est, aliud *simplex:* — 1m fit adhibita forma circa tempus et locum, assumptis etiam testibus, sive ut vocant, *patrinis;* — 2m absque dictis solemnitatibus exercetur.

Q. 2. *An duellum sit licitum?* [1]

R. Duellum sive solemne sive simplex, est prorsus illicitum, intrinsece malum et mortale; repugnat enim legi naturali sese advertenter et privata auctoritate exponere periculo hominis occidendi vel mutilandi; atque usurpatur jus Dei, qui solus est vitæ dominus. Hoc est contra Hobbesium aliosque pseudo-philosophos.

Quare Tridentinum docet *detestabilem duellorum usum, fabricante diabolo, introductum esse, ut cruenta corporum morte animarum etiam perniciem lucretur* [2]. — Addimus Alexandrum VII damnasse hanc n. 2° propositionem: *vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.* — Quod valet ex Benedicto XIV, licet aliunde *officio et sustentatione privaretur;* et licet *certo sciat pugnam non esse secuturam*, utpote ab alio impediendam; et licet id faciat *ad bona conservanda:* neque enim sunt facienda mala sub quacumque boni spe [3].

Si vero duellum suscipiatur ad veritatem aliquam indagandam, ad justitiam vel innocentiam detegendam, tunc novam induceret malitiam, nempe superstitionem [4].

Q. 3. *Quænam sunt pœnæ contra duellantes statutæ?*

R. 1: Ex jure *pœnali Albertino* pœna statuta contra duellantes, etiam duello non secuto, est relegatio vel carceris detentio ad annos plures aut pauciores pro circumstantiis, unacum mulcta etiam pecuniaria [5] — Superadditur amissio gradus quoad *officiales* militiæ ex Codice *pœnali militari* [6].

1) « Medio ævo, ait *Stapf* § 391, ejusmodi pugnæ sæpe adhiberi, imo etiam auctoritate publica demandari consueverant, ut quis notam criminis sibi vel etiam aliis objecti tali modo amoliretur. Præfidenter nimirum et temere sperabant, Deum provisurum, ut pars innocens etiam victrix existat. Ab hac Dei tentatione ætas subsequens equidem respuit, ita tamen, ut in ejusdem locum vesania non minor successerit, opinio scilicet, ad partes et vix non ad officia honesti viri spectare, ut vel injurias sibi illatas ejusmodi certamine ulciscatur, vel ut hoc modo animum prorsus intrepidum ostendat ».

2) Sess. 25. c. 9.

3) Benedictus XIV Bulla *Detestabilem* quinque propositiones damnavit circa duellum: has retulimus Tomo I, ad Append. primam.

4) *V.* Scotti, *Teoremi l. c.* — *Pensieri di un Cattolico credente*, Mil. pag 233 — Gerdil, *Opere*, Tom. 3 — Bergier, *Dizionario ecc.* V° Duello.

5) Art. 630, et seqq. — C. A. pœn. p. 1, §§ 140, et seqq.

6) Art. 287.

R. 2: Ex jure Ecclesiastico tres pœnæ statutæ sunt in Tridentino:

Prima est excommunicatio *ipso facto* incurrenda, dein Pontifici Maximo reservata ex Bulla *Illius vices* Clementis VIII, quam incurrunt etiam *patrini:* item duellum consulentes, favorem eidem præstantes et locum exhibentes: item spectatores, non quidem qui obiter transeundo casu ibi reperiuntur; sed qui de industria spectant et propria præsentia duellum quodammodo fovent et approbant, atque duellantes ipsos inflammant [1].

Secunda est proscriptio omnium bonorum cum perpetua infamia. Hæc tamen pœna apud nos minime viget.

Tertia est privatio sepulturæ Ecclesiasticæ, si duellantes in conflictu ipso decedant, etiamsi ante obitum dederint pœnitentiæ signa; imo *etiamsi extra locum conflictus Sacramentis muniti decesserint* [2], uti præcipit Benedictus XIV Bulla *Detestabilem.*

Advertendum tamen pœnas hujusmodi non incurri, nisi ob duellum stricte sumptum, id est *de condicto,* convento loco et tempore; non vero ob conflictum quemcumque improvisum, quamvis pugnantes ex eodem rixæ impetu ad locum aliquem idoneum ex æquo perrexerint, prout declaravit S. C. 5 oct. anno 1744.

Q. 4. *An provocans teneatur restituere, si provocatus occumbat?*

R. *Negative:* provocans non tenetur restituere, si provocatus occumbat; licet enim peccaverit contra *charitatem* provocando, non tamen peccavit contra *justitiam* pugnando (nisi illum induxerit vi aut gravibus minis, sicque quasi coëgerit). Nam statim ac constat provocatum libere acceptasse duellum, uterque ad invicem sibi facultatem facit: at volenti nulla fit injuria damnosa.

Idem dicendum est de invicem rixantibus. Imo si duobus rixantibus, ultro quis occurrat ad rixam impediendam, si et ipse occidatur, rixantes principales ad nihil tenentur; quia, ut ait *Alasia,* illius homicidii non efficax causa fuerunt, sed simplex occasio.

§ IV. — *De abortu* [3]

Q. 1. *Quid est abortus, et quale peccatum?*

R. Ad 1: Abortus definitur *ejectio fœtus immaturi.* Quare ad abortum requiritur, ut fœtus conceptio, et animatio vere præcesserit.

1) Excommunicationem tam principales quam cooperantes incurrunt, etiam effectu non secuto — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 7. *n.* 220; et *Ho. Apost. Tr.* VIII, *n.* 28.

2) Hoc ultimum tamen, observat *Alasia,* non esse usu receptum in omnibus Diœcesibus.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 394, *et seqq.*

Fœtus autem ex communi Doctorum et antiquorum physicorum sententia, atque ex praxi tam s. Pœnitentiariæ, quam fori dicitur animari spatio 40 dierum si masculus, 80 si fœmina. Sunt tamen medici, qui hodie pro certo habent ex innumeris experimentis fœtum, nulla facta sexus distinctione, ab ipsa conceptione animari, statim ac nempe ipse incipit formari: quod quidem fere statim a coitu evenire censent [1].

1) Quando porro agitur de pœnis et irregularitate, utique res dijudicanda est juxta praxim s. Pœnitentiariæ. At hodie non ita, si de peccato quæritur; sed illico ac merito homicidam dicimus (ex doctrina peritorum) qui abortum curat a conceptione, homicidam, inquam, peratrocem, qui et corpus et animam perdit. Quo sensu accipienda sunt quæ hic discutiuntur.

Hic præstat audire Medicum Debreyne: « Cangiamila dit avoir vu un embryon qui n'avait que seize jours et qui donnait des marques très-sensibles de vie. Il en cite une foule d'autres exemples.

Plusieurs auteurs n'ont admis l'animation que lorsque les principaux membres du fœtus étaient déjà formés. Zacchias croit qu'elle a lieu au moment même de la conception. S. Basile ne voulait pas que l'on distinguât entre le fœtus animé et inanimé, parce qu'il était persuadé que l'âme est créé à l'instant même de la conception. S. Gregoire de Nysse ajoute que le bon sens ne peut admettre qu'une chose inanimée ait la force de se mouvoir et de croître: « *Enim vero, posteriorem esse originem animarum, ipsasque recentiores esse corporum compositione, nemo sana mente præditus in animum induxerit: cum manifestum et perspicuum sit quod nihil examinis habeat in se vim se movendi pariter atque crescendi* ». C'est cependant ce que l'on remarque dans l'enfant dès les premiers temps de la gestation; il faut donc qu'il ait vie. S. Césaire était dans le même sentiment. Florentini dit qu'il est probable que l'embryon est animé immédiatement après la conception. Il enseigne en conséquence que l'on doit, sous peine de péché mortel, baptiser le germe ou l'embryon lors même qu'il ne serait pas plus gros qu'un grain d'orge et qu'il ne donnerait aucun signe de vie, pourvu qu'il ne fût pas corrompu ou évidemment mort: et la raison qu'il en donne, c'est qu'il croit cet embryon animé, c'est-à-dire uni a une âme raisonnable. « Les théologiens célèbres et d'habiles médecins reçurent cet ouvrage avec une approbation marquée. Les facultés de théologie de Paris, de Vienne et de Prague, approuvèrent ce sentiment: celle de Paris dit que la doctrine de Florentini est sûre, *indubitata doctrina;* qu'elle est très-utile pour empêcher les avortements que les femmes sans religion se procurent sans scrupule, sous prétexte que le germe n'est point encore animé. Cette doctrine reçut également les éloges du recteur de l'université de Reims, de l'université de Salamanque, de plusieurs Évêques, et de facultés de médecine de Vienne et de Prague. On soutenait même alors, dans cette dernière, une thèse publique où on lisait cette proposition: *Au moment de la conception, le germe a une âme raisonnable* ». (Cangiamila)

Le célèbre Cangiamila, auteur de la Grande-Embryologie sacrée, enseigne également qu'il est probable que le germe du fœtus est animé immédiatement après la conception.

Nous embrassons l'opinion de s. Basile et de Zacchias, c'est à-dire que nous croyons que l'animation a lieu au moment même de la conception, et voici nos raisons: si la vie de l'homme cesse aussitôt que l'âme se sépare du corps, on peut croire qu'elle commence aussitôt que l'âme s'unit au corps, quelle qu'en soit l'exiguité ou la forme rudimentaire.

Hic obiter notandum est ab Innocentio XI damnatam fuisse hanc n. 35 propositionem: *videtur probabile omnem fœtum quamdiu in utero est, carere anima rationali.*

R. Ad 2: Quicumque malitiose vel in se vel in altero abortum procurat, graviter peccat sive fœtus animatus sit sive non. Etenim in *primo* casu est verum homicidium; in *secundo* autem tendit in ipsum homicidium, et est contra naturam generationis, cum proxime impediat vitam hominis: *homicidii festinatio est prohibere nasci:* ait Tertullianus [1]. Stricte tamen homicidium non est; nam fœtus inanimis non est complete, et simpliciter homo.

Q. 2. *An liceat matri in morbo extremo constitutæ pharmacum sumere ad expellendum directe fœtum inanimatum?*

R. Auctores gravissimi cum s. Antonino permittunt matri in morbo extremo constitutæ pharmacum sumere ad expellendum directe fœtum inanimatum, cum illum habeant ut partem viscerum — Hoc tamen negant communius, tanto magis quod inutiliter sumeretur, ut directe expellatur fœtus, cum possit indirecte. Ratio est, quia *verus fœtus* est propinquior vitæ humanæ, atque *in uteri possessione.* Neque potest dici pars viscerum, cum sit inchoative condistinctum individuum humanum; neque vitæ aggressor, cum ex se mortem non intentet, sed ea per accidens eveniat.

Or, dès que l'ovule est fécondé, ce qui a lieu au moment même de l'acte de la génération consommé, il croît; et il ne croît que parce qu'il vit, et il ne vit que parce qu'il est animé; donc le germe ou l'œuf humain est animé l'instant même de la conception.

De plus, la vie matérielle étant sous la dependance immédiate de la faculté sensitive de l'âme, et cette faculté sensitive de l'âme ne pouvant être séparée de la faculté intelligente de l'âme, il s'ensuit que l'âme raisonnable est unie à l'embryon au moment même de la conception.

Enfin, ne sait-on pas que l'âme demeure unie au corps jusqu'au dernier soupir de l'homme agonisant, alors même que presque tous les organes sont déjà frappés de paralysie et de mort? Ce souffle léger, ce faible reste de vie matérielle qui va s'éteindre dans quelques minutes, est-ce une vitalité bien superieure à celle de l'embryon fécondé? Celle-ci du moins est une vie formatrice, plastique et croissante. Et que notre raison ne soit pas étonnée de l'état informe et exigu où nous paraît la faible portion de matière animée. Vous ne voyez point d'organes dans le germe amorphe de l'œuf d'une poule; armez votre œil d'uno microscope, et vous observerez aussitôt tous les linéaments de l'organisation. Je le répète, que la petitesse matérielle n'étonne pas notre débile raison. Dieu est toujours grand et infini dans les petites choses comme dans les grandes, ou plutôt dans l'ordre matériel il n'y a aux yeux de Dieu, rien de grand et rien de petit: ces qualités relatives de grandeur et de petitesse sont une creation de la faiblesse de l'esprit humain, nécessaire ici-bas pour nous mettre en rapport avec le monde matériel et pour en juger et apprécier l'ordre et l'harmonie ».

1) Apol. c. 9.

Diximus 1 *verus fœtus;* nam si sit corruptus, licet expellere, quia potius est massa putrida.

2 *In uteri possessione.* Ex quo resolvitur, quod mulier oppressa poterit se vertere, coitum interrumpere, semen repellere ne immittatur; cum tunc per accidens ex viri malitia effundatur. Non tamen poterit expellere, si jam illud receperit; quia jam tunc esset in pacifica possessione uteri, ut recte ait Croix, et alii.

Quid vero (dices) *si fœtus sit animatus, poteritne mater remedium sumere, etsi timeatur abortus?*

Si remedium illud tendit directe ad occisionem fœtus, uti essent v. g. laceratio uteri, percussio ventris, nefas erit remedium illud suscipere, quia esset directa innocentis occisio; neque intentio mutat opus. Et hoc valet, etiamsi dubitetur de animatione; nam est intrinsece malum innocentem periculo necis positive exponere.

Si vero remedium directe non tendat, nisi ad salvandam matris vitam, ut esset moderata corporis purgatio, scissio venæ etc., illud licite poterit suscipi, ut communiter docent cum Habert, modo aliter mater certo moraliter prævideatur cum prole esse moritura; tunc enim valet adagium: *prosequenti jus suum non imputatur effectus præter intentionem secutus.* Aliunde sic providendo matri non fit deterior salus prolis; neque enim prolis periculum crescit.

Quid si dubium sit, an pereunte matre, proles supervivere possit et baptizari? Vel periculum abortus est æquale tam si medicina sumatur, quam si non sumatur; *vel* periculum illud fit majus.

Si 1, poterit mater medicinam suscipere; quia sic vitæ suæ juste consuleret sine majori fœtus periculo — Si 2, minime poterit; nemini enim fas est ad tuendam vitam suam temporalem exponere *positive* proximum in necessitate existentem periculo mortis æternæ. Hoc autem intellige, si quæ spes adsit salvandi vitam prolis post mortem matris; si enim spes nulla hujusmodi habeatur, non videtur charitas obligare matrem in extrema necessitate positam ad vitam suam negligendam, abstinendo se a remediis ob exiguam et remotissimam spem vitæ prolis.

Quamvis autem *medici* scrupulis non sint agitandi circa pharmaca, quæ matri prægnanti præbent, cum rarissime proles ei supervivat, quia læthalis morbus et humores corrumpit et prolis alimentum contaminat; tamen ea res non adeo negligenda est, quia non semel etiam accidit, quod ob peritiam chirurgorum statim ac spiritum exhalaverit, inciso matris utero, proles viva extracta fuerit et baptizata [1].

1) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* VIII. *n.* 26.

Q. 5. *Quænam pœnæ in procurantes abortum?*

R. Sixtus v Bulla *Effrænatam* omnes scienter procurantes abortum fœtus tam animati quam inanimati, et quomodocumque in eum consentientes, vel mulieribus præbentes venena sterilitatis, subjecit cunctis pœnis in ipsos homicidas statutis. Nempe (habita ratione diversitatis personarum) est privatio privilegii Clericalis, dignitatis ac Beneficii Ecclesiastici, necnon inhabilitas ad ea in posterum consequenda. Addidit etiam irregularitatem, et excommunicationem ipso facto incurrendam, effectu secuto; et utramque Pontifici reservatam. — Cum autem Papa loquatur *de scienter abortum procurantibus*, idcirco a pœnis illis excusat ignorantia etiam crassa.

Verum Gregorius xiv Const. *Sedes Apostolica* sustulit irregularitatem et excommunicationem pro abortu fœtus inanimati, ac utramque limitavit ad abortum fœtus animati [1].

Porro quod pertinet ad privationem beneficiorum, ad eam incurrendam requiritur sententia saltem declaratoria criminis; cum sit privatio juris acquisiti — Non item est de *inhabilitate*, sed ea statim incurritur, cum privet jure acquirendi.

Absolutio ab *inhabilitate* non improbabiliter valide conceditur ab Episcopo; quia in omnibus pœnis a jure generaliter latis nec specialiter reservatis possunt Episcopi absolvere, ut satis probabiliter defendunt multi cum Covarruvias, Scoto, Sporer et Soto cum s. Antonino, qui hoc vocat *commune*, cum Elbel qui hoc dicit *communismum*, cum Palao qui id probat ex Glossa in *cap. Nuper de sent. excommunicat.* [2] — Item absolvere possunt ab *excommunicatione* etiam per specialiter delegatos; cum ipsis a laudato Pontifice ea facultas tributa sit.

Quod tandem pertinet ad *irregularitatem*, ea ab uno Pontifice auferri potest, licet abortus sit occultus, ut patet ex Tridentino [3].

In Synodo autem nostram *procuratio abortus* relata est inter casus reservatos sub n. 3, *sive fœtus sit animatus sive inanimatus, et licet irrito effectu tentatus* — Et hic observandum est: cui deputatur facultas ab hoc casu absolvendi, illi est quoque ab Episcopo deputata facultas absolvendi ab excommunicatione Papali reos abortus fœtus animati (pag. 319).

1) *Quid in dubio de animatione?* Verius eo in casu excommunicatio non incurritur, quia versamur in odiosis; ac multo minus irregularitas, ut nobis certum videtur; nam jure canonico habemus eam non incurri, nisi in lege sit expressa *(C. Is, qui de sent. excom. in 6.):* de hoc porro casu nihil habetur expressum. Hinc concludunt *valde probabiliter* non censendum irregularem saltem in foro externo, qui intra 60 dies a fœtus conceptione abortum procuravit — *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* VIII. *n.* 21.

2) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* II. *n.* 58.

3) C. Liceat 6. sess. 24.

Tandem in *Codice pœnali Albertino* sic contra procurantes abortum definitum est: *chiunque con alimenti, bevande, medicinali, violenze, o con qualunque altro mezzo avrà procurato con effetto l'aborto di una donna incinta, se questa vi abbia acconsentito, sarà punito colla reclusione non minore di anni sette, od anche co' lavori forzati per anni dieci — La stessa pena sarà inflitta alla donna, che da se medesima avrà procurato con effetto l'aborto, od avrà acconsentito a far uso di mezzi, pe' quali è seguito l'aborto — Se la donna non vi avrà acconsentito, il colpevole sarà punito colla pena dei lavori forzati a tempo* — Hæc autem pœna uno gradu major erit in cooperantes medicos, chirurgos, pharmacopolas, obstetrices etc. 1.

Si tamen non sequatur abortus, reus punietur reclusione 2.

Q. 4. *An mulieres, quæ in semetipsis abortum procurant, excommunicationis pœnam incurrant?*

R. Certum est, mulieres non posse abortum sibi procurare etiam ante fœtus animationem, quamvis sibi videant ex uteri graviditate imminere periculum infamiæ, vel etiam mortis; cum id sit intrinsece malum. Et deducimus etiam ex ista, quam n. 34 Innocentius XI diris devovit, propositione: *licet procurare abortum ante animationem fœtus, ne puella deprehensa gravida occidatur vel infametur* — Item certum est peccare mortaliter et homicidium committere mulierem, quæ in se ipsa procuret abortum fœtus animati 3.

1) « Pharmacopolas et peritos artis medicæ, optime monet *Stapf* § 388, cautissimos esse oportet, ne, dum fœminæ nonnihil suspectæ sub diversis obtentibus consilium petunt, sive directe sive indirecte ad immane hoc crimen cooperentur.

« Iterum monet, neque illos excusari, qui ut se liberent ab importunitate, ac ne simul abortum causent, remedia inania tribuunt; hoc enim præter alia mala multum sane confert, ut fascinata juventus libidini audacter indulgeat; seculaque impræ̈gnatione, remedia oblata iterum et iterum pertentet, ei quod non obtinet efficacitate, id obtineat remediorum repetitione.

2) Art. 543, et seqq. — C. A. pœn. p. 1. §§ 128, et seqq.

3) In hac re, quæ tanti momenti est, in qua agitur de vita hominum temporali et æterna, omni sollicitudine enitendum, ut mulieres caveant et a causis quæ directe abortum causant, et ab iis, quæ illum per indirectum inducere possunt.

Iterum audiendus Physicus *Debreyne*: « Comme il est bon que les Curés et les Confesseurs connaissent les principales causes des avortements, afin de pouvoir donner les avis nécessaires aux filles enceintes, suivant que l'occasion et la prudence le leur permettront, nous en présenterons ici un court exposé.

L'avortement peut survenir dans toutes les époques de la grossesse indistinctement; quand il est spontané, on l'observe le plus souvent dans les deux ou trois premiers mois de la gestation....

Causes prédisposantes. Les principales sont; une très-grande sensibilité nerveuse un excès de pléthore ou de faiblesse et d'épuisement, l'habitation dans les lieux marécageux, froids, humides ou répandant des exhalaisons fétides; le séjour dans le voisinage des tanneries, des mégisseries, des voiries, et généralement de tous les foyers

Verum utrum incurrat etiam excommunicationem a Sixto v irrogatam, sententia communissima cum Bonacina, Sporer atque Viva, qui dicit hanc esse usu receptam, affirmat; quis enim abortus magis reus est matre ipsa, quæ ideo pharmacum suscipit?

Sed sententia negans (quam defendunt Avila, Lezana, Naldus et Salmanticenses; et quam enixe tuetur Roncaglia, quamque tenet Lugo, qui tamen concludit standum esse usui, si forsan aliter explicet Bullam) est valde probabilis, imo attenta ejus intrinseca ratione, videtur etiam probabilior; nam verba Bullæ sic habent: *ut hujus delicti gravitati non solum temporalibus, sed etiam spiritualibus pœnis prospiciamus, omnes qui vel quæ uti principales, vel uti sociæ ad tale facinus committendum opem, consilium, favorem dederint etc.* Ex quibus patet excommunicationem non imponi omnibus abortum procurantibus, sed tantummodo *principalibus*, sive *sociis opem, consilium* etc. *præbentibus;* atqui mulier, quæ sibi abortum procurat, non potest dici sibi præbere opem, consilium etc. [1].

§ V. — *De vitæ, pudicitiæ, honoris, et bonorum aggressione*

Q. 1. *An liceat injustum vitæ aggressorem occidere?*

R. *Potest quilibet injustum vitæ suæ aggressorem occidere cum moderamine inculpatæ tutelæ:* ita unanimiter Theologi cum Angelico, qui thesim suam confirmat ex eo, quod Exodi 22° furem

d'émanations infectes et malsaines; des odeurs trop fortes, des cosmétiques trés-odorants; des vêtements trop serrés, des bustes trop raides ou l'usage des corsets à baleine qui déterminent une constriction sur la poitrine et sur le ventre....

Causes déterminantes. L'impression vive et subite d'un air froid, surtout s'il y a transition brusque du chaud au froid; l'immersion du corps ou des membres dans l'eau trés-froide; la chute et les coups sur le ventre, les lavements irritans, les purgatifs violents, les préparations aloétiques, les vomissements causés surtout par l'émétique (tartre stiblé); les sternutatoires violents et réitérés, les remèdes dit emménagogues ou propres à provoquer le flux menstruel, les saignées, surtout celles du pied, les sangsues vers le parties inferieures, une marche prolongée et forcée, les secousses et les émotions causées par des sauts, l'equitation ou une voiture point on mal suspendue, la danse et surtout la walse qui est la plus échauffante et la plus mauvaise sous tous les rapports; des travaux durs et pénibles, des efforts, le mouvement des bras nécessaire pour puiser de l'eau, soulever un fardeau pesant ou atteindre quelque chose d'élevé....

Enfin, il est encore quelques causes morales capables de déterminer l'avortement, comme une subite explosion de colère ou de fureur; d'autres fois des cris violents, des vociférations bruyantes, une joie excessive, des ris immodérés, la colère, la brutalité, les mauvais traitements d'un mari, etc. etc. »

1) Et fortasse sapientissime Pontifex consulto ita se gessit ad novum animæ laqueum in his mulieribus declinandum, earum infirmitati compatiens — Saltem dubia res est, ait Roncaglia; at in dubio reo favendum est.

nocturnum occidere licet; ergo *multo magis*, ait, *licitum est defendere propriam vitam* [1] — Deinde *vim vi repellere omnes leges, et omnia jura clamant* [2] — Denique ipsa natura docet esse in homine verum jus vitam propriam defendendi, si injuste oppugnetur, eamque præferendi vitæ aggressoris injusti, qui ex propria malitia in tale periculum se conjecit. Quod probat etiam valere non solum pro sæcularibus, sed etiam pro ipsis Clericis et Religiosis; jus enim defensionis est unicuique a natura inditum.

Si secus esset, injustitiæ, bonorum cædi, rerum pubblicarum eversioni arma ministrarentur [3] — Hinc Cathechismus Romanus hoc jus omnibus tribuit indiscriminatim.

Diximus 1 *potest;* non enim tenetur quis aggressorem occidere; nam (si non agatur de eo, cujus vita sit omnino necessaria bono communi, quo in casu tenetur se ipsum defendere, nempe ratione publici boni), actus virtutis est sui occisionem permittere, ne alter vita temporali simul et æterna privetur.

Diximus 2 *cum moderamine inculpatæ tutelæ*, ut scilicet in tuendis nostris juribus illud moderamen servemus, quod nequeat culpari — Hoc autem juxta omnes importat:

1 Ut occisio aggressoris non fiat ad vindictam, cum hæc privatorum non sit; neque ex odio, cum hoc charitati adversetur: sed solum ad injuriam et vim propulsandam, seu ad sui defensionem.

2 Ut qui aggressionem patitur, non utatur majori violentia, quam necesse sit ad mortem vitandam. Ideoque si ab injusto aggressore liberare se queat fugiendo, vel vulnerando tantum, non potest occidere; alioquin occideret injuste, et teneretur ad restitutionem, cum jus excederet a natura tributum [4].

3 Ut aggressio sit *injusta*. Hinc non licet reo occidere ministros justitiæ, a quibus ad supplicium trahitur: nec proscripto contra illos se defendere; quia illi juste ipsum aggrediuntur: at non dantur jura juribus opposita.

1) 2. 2. q. 47. a. 7. 2) Cap. 18 de homic.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 380, *etc.* Et *Hom. Apost. Tr.* VIII *nn.* 11, *etc.*

4) Hoc tamen in casu, juxta plures, qui moderamen excedit, non teneretur ad totum damnum, sed tantum ad illud, quod proportionatur excessui defensionis, quia dumtaxat talis excessus injustus est: hoc Collet dicit *communissimum* esse apud TT.

Hic autem notandum est, quod hisce in accidentibus non adeo facilis est consilio locus atque moderationi; aliquando enim excitato clamore vel tumultu facile putamus nos posse aggressorem abigere; at aliquando ita subito tanto timore percutimur, ut juxta nostrum captum de nobis actum sit, nisi subito percutiamus, quod evenit maxime, si nocturni fures armati nos aggrediantur, vel ex insidiis in nos præcipites ruant.

4 Ut aggressio *actu moraliter* inferatur, id est ita impendens sit, ut non possit, nisi adhibita vi, eam repellere; si enim aggressionem vix probabilem feriendo vel occidendo præveniamus, vitæ alienæ aggressores nos ipsi efficiemur, non defensores nostræ [1].

An (quæres) *liceat occidere justitiæ ministros vel falsum accusatorem, testem, aut judicem, a quo sibi imminet injusta sententia?*

Negative; tum quia injuria propulsari potest ordine judicii servato; tum quia hoc semel admisso, via aperiretur cædibus: nam quisque potest facile sibi persuadere se accusari injuste. Hinc ab Alexandro VII damnata est hæc n. 18 propositio: *licite interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam judicem, a quo certo imminet iniqua sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare.*

Ratio intrinseca est, quod defensio in hoc casu est omnino excessiva; cum directe non procedat damnum ex omissione aggressionis, sed ex iniqua sententia.

Q. 2. *An liceat prævenire aggressorem, eumque occidere?*

R. Distinguendum est: *vel* ex aliqua actione quis certo moraliter novit aggressorem jam esse determinatum ad invadendum, v. g. si videat jamjam ipsum catapaltam parantem, vel gladium evaginantem; *vel* id certo non novit, sed habet tantummodo suspicionem ac timorem dubium de invasione.

Si 1, videtur (quando aliter nequit effugere) eum utique posse prævenire, alias enim ridiculum esset eundem cogere ad expectandam aggressionem — Si 2, non potest; neque enim ob dubium violentiam fas est proximum vita sua privare. Et hic monemus cavendam esse omnem hallucinationem.

Q. 3. *An liceat injustum aggressorem occidere ad defendendam vitam proximi?*

R. Affirmant communiter; si enim id licet ad defendendam vitam propriam, item licebit ad defendendam vitam proximi innocentis, quem debemus ex divino præcepto diligere sicut nos ipsos. Hoc modo s. Thomas defendit Moysen, qui occidit Ægyptium [2]: *potest dici, quod Moyses occidit Ægyptium defendendo eum, qui injuriam patiebatur, cum moderamine inculpatæ tutelæ* [3].

Imo *communiter* docent Lessius, Lugo, Salmanticenses etc. id locum habere, quamvis aggressus velit pati occidi; tunc enim non defenderes jus quod habet aggressus se tuendi, cui cessit; sed jus ad vitam, quod quidem cedere non potest.

1) *V. Cod. pœn. Albert.* Art. 607, ubi carcere punitur, qui moderamen excedit.

2) 2. 2. q. 60. a. 6.

3) Item in *Cod. pœn. Albert.* Art. 614.

Sed (quæres) *an sit etiam obligatio defendendi vitam proximi innocentis cum occisione aggressoris injusti?*

Certum est ad id teneri Principes, Magistratus et milites, qui specialiter conducti sunt ad civium defensionem. Isti tenentur etiam cum periculo vitæ propriæ, ubi agatur de avertendo à civibus malo publico; sed ubi agitur de vita dumtaxat alicujus privati, non tenentur cum tanto incommodo eandem tueri.

Ad alios autem quod attinet, probabilius est cum Lessio, Lugo et Tournely, *saltem generalim loquendo*, eos minime obligari ad talem innocentis defensionem cum occisione aggressoris injusti; *tum* quia præceptum charitatis eo in casu non videtur obligare, cum præstet evitare mortem æternam aggressoris; *tum* quia in alterius occisione non potest evitari incommodum grave v. g. ob timorem inimicitiarum, vel publicæ justitiæ, vel ob horrorem, qui concipitur in fœdando manus nostras sanguine humano.

Diximus *saltem generalim loquendo;* nam excipe: — 1 si invasus esset necessarius ad bonum publicum, ad quod curandum quisque tenetur sub gravi; — 2 si ipse sit pater, filius, uxor aut frater, quos pietas ipsa obligat omnino tueri; — 3 si sit ebrius et in statu peccati mortalis; quia tunc iste vere esset in extrema animæ necessitate, cui subveniendum est etiam cum ipso corporis detrimento.

Q. 4. *Quid dicendum de injusto aggressore pudicitiæ?*

R. Mulier in omnium sententia non potest suum oppressorem occidere vel mutilare, si aliter eum repellere valide potest v. g. verberibus, unguibus etc. — Hæc si non prosint, utrum puella possit illum occidere, vel graviter mutilare ad se liberandum, disputant.

Alii negant cum Antoine, Ballerinio etc.; quia pudicitia cum sit virtus, non in corpore, sed in anima residet; ideoque nemo eam formaliter potest auferre, nobis invitis. Materialis autem pudicitia non est tanti facienda, ut propter illam liceat in invasorem ita insurgere.

Verum nos cum Anacleto, Cuniliati, Elbel, Filliucio, Lessio, Lugo, Salmanticensibus, Sporer, et aliis communiter dicimus fas esse mulieri, quæ injustam hanc pudicitiæ suæ aggressionem patitur, seipsam defendere cum ipsius aggressoris occisione. Rationem affert s. Antoninus sic inquiens: *mulier utitur jure suo naturali, quo licet vim vi repellere, et magis tenetur saluti suæ providere, quam alienæ; nam exponit se periculo consentiendi actui peccati permittendo se opprimi.* Hoc autem admittit ipse Codex pœnalis Albertinus 1. Et

1) Art. 614.

sane si licet ex s. Scriptura occidere invasorem bonorum, quanto magis invasorem pudicitiæ, cum sit bonum superioris ordinis?

Unde quamvis puella invasorem occidere non teneatur, sed possit passive se habere, quia castitas invite non amittitur; ad id tamen non obligatur, *tum* quia vel ipsa materialis corporis integritas maximum est bonum ita, ut quis potius mallet mori, quam vel solum materialiter violari; *tum* quia adest periculum pudoris, *quod bonis fœminis morte gravior est;* ut ait sanctus Ambrosius [1].

Neque valet reponere, quod potior est vita proximi quam materialis nostri corporis integritas; nam hoc semel indiscriminatim admisso, neque fas esset occidere invasorem vitæ nostræ, quia invasor occisus amittit etiam vitam æternam, quæ quidem est potior vita nostra temporali; hoc tamen vel ipsi adversarii non tuentur. Dicendum ergo tunc habendam esse rationem proximi vitæ, quando in vitæ discrimen illum conjicit necessitas, non autem ejus voluntas.

Hic autem bene advertunt, quod non solum licet puellæ aggressionem propulsare *actu*, quo eamdem patitur; sed etiam *postea* aggressorem potest percutere alapis, pugnis, fuste, baculo et similibus ictibus minime periculosis, ut sic displicentiam suam atque constantiam ostendat, et aggressor facilius discedat, nec revertatur. Id porro (modo fiat immediate post acceptam injuriam et nunquam ad vindictam) non tantum permittendum, sed etiam consulendum est [2].

Quid (dices) *si mulier oppressa sit, et clamando possit se liberare?* Non est damnanda sententia eorum, qui censent puellam, si non sit in periculo consentiendi, non teneri ad clamandum od periculum nimiæ verecundiæ testes vocando; cum aliunde se modo passivo habere non sit consentire. Contraria tamen sententia in praxi est omnino suadenda, quia, ut ait *Billuart*, mulier difficulter poterit se eximere a periculo consensus; clamando vero, testes potius vocat suæ pudicitiæ.

Eadem ratione docent, puellam debere potius mortem subire, quam pati violari, casu quo invasor mortem ei minetur, si non acquiescat. Unde Susannam imitetur, quæ voluit *absque opere incidere in*

1) L. 3. de Offic.

2) Imo licet etiam ex charitatis suasione interficere invasorem *pudicitiæ alienæ*, si aliter defendi nequeat. Intellige modo invasa suum invasori consensum non præbeat, sed *positive* eidem resistat; alioquin invasorem occidere non esset vim vi repellere, cum non detur injuria ubi est consensus. Excipiunt nonnulli, si persona invasa sit tibi valde propinqua; tunc (ajunt) ante factum adhuc potes invasorem occidere, quamvis aggressa consentiat; eo enim in casu injuriam propulsas, quæ in te redundat.

manus inimicorum, et clamavit voce magna [1]. Hinc in Deuteronomio damnatur puella, quæ non *clamavit in civitate vim patiens* [2]: quamquam id potius pertineat ad externum judicium, in quo præsumitur consensus in non clamante [3].

Q. 5. *An liceat occidere invasorem honoris?*

R. Plures negant licitum esse occidere invasorem honoris, sive honor sumatur *radicaliter*, qui est excellentia illa, ob quam unus alteri præfertur; sive sumatur *formaliter*, qui est bona æstimatio, quam homines concipiunt de aliquo ob dictam excellentiam, ac foris signo aliquo manifestant — Primo scilicet modo honor, nobis invitis, non amittitur: secundo modo non est tanti habendus, ut ad illum tuendum liceat invadere vitam hominis.

Sed plurimi cum Azorio, Cardenas, Filliucio, Layman, Lessio, Lugo, Molina, Navarro, Roncaglia, Sylvestro, Vasquez, et s. Antonino tuentur, licere *viro nobili et laico, speculative loquendo*, occidere ad se defendendum ab eo, qui vellet eum graviter offendere in honore, et non jam verbis, quia verbis potest occurrere verbis; sed etiam factis, v. g. calcibus, colaphis etc. Quibus tamen semel illatis, non potest amplius percutere; quia tunc non esset defensio, sed vindicta. Hinc ab Innocentio XI damnata est hæc n. 30 propositio *tum* ob suam generalitatem, *tum* ex eo quod vindictam permittebat: *fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit. Idem quoque dicendum, si quis impingat alapham vel fuste percutiat, et post impactam alapham vel ictum fustis fugiat* [4].

Ratio hujus sententiæ est regula illa generalis: *vim vi repellere omnia jura permittunt:* aliunde honor pluris æstimatur quam divitiæ multæ. Verum est, quod nemo tenetur eo jure uti, quia culpa tantum officit animæ: imo melius est non uti, et illi *qui nos percutit in dextram maxillam, præbere et alteram* juxta dominicum consilium [5]; non videtur tamen improbandus qui velit eo uti jure, quod omnia jura permittunt, ad tuendum nempe bonum in æstimatione hominum magnum, quod *melius est quam divitiæ multæ* [6].

Diximus 1 *nobili et laico;* quia hoc non licet neque *plebeis,* quibus probrum non est fugere; neque *clericis,* quibus pariter non dedecet fugere, cum armorum usum non profiteantur.

1) Dan. 13. 2) Deut. 22.
3) Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 378, et 386.
4) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* VIII. *n.* 14.
5) Matth. 5. 6) Eccli. 41.

2 *Speculative loquendo*, nam quoad praxim hæc sententia parum aut nihil deserviet; ut enim sapienter ait Sylvius,* impossibilis aut valde rarus est casus, quo id liceat, si de solo honore agatur, nisi forsan cum Principe res sit; cum generatim fuga videatur in casu potius prudens dicenda, quam ignominiosa. En solida praxis.

Q. 6. *An liceat occidere aggressorem bonorum fortunæ?*

R. Antoine, Billuart et Collet cum aliis negant, licere occidere injustum aggressorem bonorum fortunæ; cum nulla sit proportio inter rem quæ defenditur et vitam invasoris.

Verum in sententia nostra, *si bona fortunæ sint magni momenti*, et non possent aliter defendi aut recuperari, nisi per ipsius aggressoris occisionem, v. g. si fur admonitus fuerit, ne raperet nisi vellet occidi, et ille obstinate resistat, tunc licita erit illius occisio. Ita passim docent Cajetanus, Croix, Elbel, Ferrari, Lessius, Lugo, Roncaglia, Salmanticenses, Sylvester, Sylvius, Sotus, Suarez, Viva freti auctoritate ss. Antonini [1], et Raymundi [2] — Ratio generalis et decretoria est, quod præceptum charitatis (quod unice movet adversarios) non obligat præferre bona proximi altioris ordinis, nisi quando ille est in extrema necessitate, non vero quando ipse de se et sponte et ex malitia propria periculo mortis occurrit, prout in casu nostro contingit.

Neque facessit, quod nulla sit proportio inter bona fortunæ et bonum corporis: et persona hominis superet omnem æstimationem pecuniæ. Nonne longe superioris ordinis est vita spiritualis proximi nostri respectu vitæ propriæ corporalis? nonne vita animæ superat omnem æstimationem vitæ corporis? Attamen licet vitam spiritus injusto aggressori adimere etiam in adversariorum sententia pro nobis servanda vita corporis. Quare? quia non necessitate, sed voluntate aggressor in illud discrimen se committit: unde per ipsum tantummodo stat, si velit perire [3].

Et hujus secundæ sententiæ communis ac probabilissimæ est certe s. Thomas, qui eam supponit ex illo Exodi 22 [4], ubi dicitur: *si effringens fur domum sive suffodiens inventus fuerit, et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis.* Hinc subdit s. Doctor: *sed multo magis licitum est defendere propriam vitam, quam propriam domum* [5].

1) P. 3. t. 4. c. 3. 2) L. 2. de raptu § 18.

3) Vel ipse *Cod. pœn. Albert.* Art. 615 in hoc casu nullam omnino in occisorem pœnam decernit. 4) 2. 2. q. 64. a. 7.

5) Nec obstant verba, quæ post allata leguntur in eodem Exodo, nimirum: *quod si*

Diximus: *si bona fortunæ sint magni momenti; nam pro conser-servandis vilibus rebus non esse tam acriter in alios excandescendum*, sunt verba juris, quibus damnantur duo religiosi, quorum alter interfecerat duos latrones vestes tantum eripere conantes [1].

Sed (quæres) *quantus esse debet bonorum valor, ut dicatur magni momenti?* Generatim loquendo bona illa censentur *magni momenti*, quibus ablatis, deficeret alicui sustentatio pro se et suis — Gravis autem notæ Theologi, inter quos Card. De-Lugo, docent etiam hoc nomine donari posse illa, quorum jactura damnum *notabile* afferret domino juxta qualitatem personæ.

Hinc notamus propositiones sub Innocentio XI proscriptas: 1ª *regulariter possum occidere furem pro conservatione unius aurei.*

2ª *Non solum licitum est defendere defensione occisiva quæ actu possidemus, sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, et quæ nos possessuros speramus.*

3ª *Licitum est tam hæredi quam legatario contra injuste impedientem, ne vel hæreditas adeatur vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et jus habenti in cathedram vel præbendam contra earum possessionem injuste impedientem* [2]

Articulus II. — DE STUPRO [3]

Q. 1. *Quid hic intelligitur nomine stupri?*

R. Stuprum, quamvis si proprie sumatur, sit *illicita defloratio virginis invitæ*; improprie tamen et latiori quodam sensu hic sumitur pro illicita virginis defloratione quacumque. *Jure* autem *civili* cadit etiam in viduam honeste viventem.

Imo *Codex pœnalis Albertinus* sic stuprum criminale definit: *si commette stupro violento semprecchè togliendo i mezzi di difesa, od inspirando gravi timori a persona di altro sesso, si abusa della medesima* [4].

Hinc data hac definitione, stuprum dividitur in *voluntarium* et *involuntarium*, prout mulier consentit vel dissentit [5].

Q. 2. *Ad quid tenetur stuprator in conscientia?*

orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur. Nam bene respondet hic A Lapide, quod id non dicitur ibi eo quia post lucem abest periculum mortis; sed quia alto jam meridie fur melius agnosci potest, et sic facilius bona recuperari possunt in judicio, quin a se jus faciat; et insuper quia orto sole melius potest fur repelli, invocato vicinorum auxilio — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 383.

1) *C. Suscepimus de homicid.*

2) Sub. nn. 31, 32, 33.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 640, *et seqq.*

4) Art. 530.

5) De gravitate hujus peccati *V.* Tomo I. Tract. *De peccatis.*

R. Variis distinctionibus opus est, ut res adeo gravis, quæ frequenter ad praxim deducitur, clare percipiatur: nempe *vel* stuprator virginem defloravit libere sibi consentientem; *vel* eam vi, minis aut fraude seduxit — In utroque casu *vel* id fecit absque ulla matrimonii promissione; *vel* hanc promissionem ad scopum suum adhibuit.

Q.3. *Ad quid tenetur stuprator, qui defloraverit consentientem; sed absque ulla matrimonii promissione?*

R. Stuprator qui defloravit puellam consentientem, absque ulla matrimonii promissione, ad nihil tenetur erga ipsam puellam; *volenti* enim et *consentienti non fit injuria.*

Quid vero dices relate ad parentes? Vel stuprum est iis occultum, *vel* notum — Si 1, nullam satisfactionem stuprator iisdem debet; nam exterius dehonorati non sunt, neque tenetur prodere turpitudinem suam — Si 2, docent ss. Thomas et Antonius teneri stupratorem injuriam resarcire parentibus per aliquod signum honorationis v. g. per veniæ petitionem, aut aliud simile; peccavit enim contra pietatem in parentes, quorum custodiæ commissa erat puella. Excipe si parentes presumantur nihil omnino sibi velle.

Quid vero (dices) *si ob secutum stuprum teneantur parentes augere dotem ad filiam in matrimonio collocandam?* Antoine, Habert, Collet et alii obligant stupratorem ad damnum reparandum; violavit enim jus strictum quod parentes habebant, ut filia sua decenter nubere posset.

Sed communissima sententia negat cum Billnart, Layman, Lugo, Navarro, Roncaglia, Sanchez, Soto, Suarez et Vasquez, stupratorem ad aliquid tribuendum teneri; nam sicut puella cum libere possit quascumque etiam nuptias respuere, nullam parentibus injuriam irrogat si ad alias se reddat minus idoneam consentiendo in illam sui deflorationem, ita nec iis ullam irrogat injuriam deflorator.

Excipitur tamen:

1 Si vir facinus ipse propalando puellam infamaverit; tunc enim tenetur ex justitia omne damnum ex tali infamatione proveniens compensare tam puellæ ipsi, quam ejus etiam parentibus; cum illa iniqua manifestatio vera sit et efficax causa damnorum.

2 Si stuprator sit valde dives et puella pauper; nam saltem ex consilio et æquitatem aliquam ad minus partem dotis eidem tradere debebit, etiamsi non promiserit; quia censetur in hoc casu puella sub hac spe, et quasi implicita conditione consensisse.

3 Denique si judex defloratorem ad aliquid condemnaverit ob injuriam parentibus illatam; superiori enim obtemperandum est.

Q. 4. *Ad quid tenetur stuprator si virginem dissentientem seduxerit vi, minis et fraudibus, sed sine matrimonii promissione?*

R. Distinguendo: vel crimen illud *manifestum* est, vel *occultum*.

Si 1, tenetur stuprator tam puellæ, quam parentibus omnia reparare damna honoris, atque fortunæ, cum eorum sit vera causa injusta et efficax. Ita habetur jam definitum in jure [1]: hinc ob dehonorationem debebit veniam petere parentibus, puellæ vero dotem augere tenebitur ita, ut bene nubere valeat perinde, ac si minime violata fuisset. Non tenetur autem illam sibi ducere in uxorem, cum id non promiserit, nisi forte damnum aliter reparare non possit, vel nisi intercesserit sententia Judicis, quæ ipsum damnaverit ad puellam ducendam [2]; quod Judex peragere profecto potest in pœnam criminis [3].

Si 2, id est si crimen sit occultum, ubi puella æque nubat, ad nihil tenetur seductor: non pro violatione virginitatis, quæ in sententia probabiliori non est pecunia commensurabilis: non pro damno, quia ex hypothesi nullum adest: non pro periculo nullas nuptias inveniendi, quia inventæ jam sunt: non demum pro injuria parentum, qui deflorationem ignorant — Sunt tamen auctores, qui volunt etiam in hoc casu stupratorem teneri aliquid puellæ suppeditare arbitrio prudentis propter mœrorem et periculum vexationis tolerandæ a viro, si ejus turpitudinem cognoscat.

Sed quid (quæres) *si stuprator loco fraudis, vis ac metus adhibuerit preces repetitas et importunas, vel dona, et similia?* Communissime dicunt eo in casu stupratorem *generatim* ad nihil teneri; preces enim, dona et similia non tollunt, quod virgo sponte et libere consentiat, cum facile possit molestias illas excutere et propulsare.

Dicimus *generatim*: nam excipitur:

1 Si unacum precibus conjungatur metus reverentialis: attenta enim sexus fragilitate, contradictio tunc evadit moraliter impossibilis.

2 Si preces adeo essent importunæ, frequentes, molestæ, ut puella majoris faceret vexationem illam, quam virginitatis jacturam; hæc enim sollicitatio esset cum ipsa vi comparanda. Id tamen non potest contingere, nisi rarissime, cum fœmina quælibet possit facillime, concepta ira, vel alio modo, a sollicitatore se liberare, si velit.

3 Si seductor jam incipiat vim puellæ irrogare tactibus, osculis

1) C. si culpa de injur. 2) C. 1 de adult.

3) Quod si seductor puellam quidem ducere velit, sed ipsa renuat, tunc eam dotare debebit, ut sic illata damna valeat reparare. Quod tenet etiam in dubio, num puella fuerit ab ipso violata, an ab alio; quia semper ipsa præsumitur inviolata, donec contrarium certo probetur.

aliisque modis similibus, etiamsi postea ipsa consentiat; quia per vim illam antecedentem vir censetur eam constituere in periculo proximo consentiendi — Item si nollet vir discedere, et virgo consentiat, ut postea statim discedat, quia timet infamari, si ab aliis sola cum solo inveniatur; tunc habetur uti moralis coactio. Ita Lugo, Navarrus, Roncaglia, Salmanticenses, aliique.

In his tamen casibus et similibus violator tenetur tantum ad partem damnorum, cum proprie puella omnino invita non sit.

Q. 5. *Ad quid tenetur stuprator, qui virginem seduxerit per fictam matrimonii promissionem?*

R. Stuprator qui virginem seduxit per fictam matrimonii promissionem, *si potest, tenetur generatim loquendo* promissionem implere, et sic virginem seductam sibi in uxorem suscipere. Ita d. Thomas cum communi [1]; *tum* quia aliter non potest restituere ad *æqualitatem*, neque damnum adæquate reficere; *tum* quia in contractibus innominatis *do ut des, facio ut facias;* quando unus suam partem implevit, tenetur et alter implere suam: idque ex justitia, quamvis ficte contraxerit; clamat enim ipsum naturæ jus omnem fraudem a contractibus esse eliminandam.

Diximus 1 *si potest,* nam *si aliam jam duxerit,* ita Angelicus, *sufficit si ei de nuptiis provideat;* 2 *generatim loquendo,* sunt enim casus, in quibus stuprator ab ea servanda promissione excusatur.

Sunt autem isti casus:

1 Si fœmina ex verbis aliisque conjecturis facile cognoscere poterat malam promittentis fidem de deceptionem; in hoc enim casu ipsa censetur libere consensisse. Hinc Lessius docet, quod si vir *vel* inconstanter fuerit allocutus, *vel* adhibuerit verba ambigua, *vel* nimis exaggerata, non teneatur ad matrimonium [2].

2 Si stuprator nobilitate vel divitiis valde superet conditionem mulieris, et hæc talem disparitatem non ignoraverit; ipsa enim conditionum disparitas *de se* ingerit motivum prudenter dubitandi de veritate promissionis. Quod si mulier eo in casu non animadvertit, uti debet, hoc per accidens se habet, et suæ negligentiæ imputandum est: *servet promissum,* ait s. Antoninus de viro stupratore sub promissione matrimoni, *nisi nimis distans esset eorum conditio*. Idque

1, Supp. q. 46. a. 2.

2) Imo s. Antoninus, Lugo, Sancius etc. probabilius docent illum in hac hypothesi ne teneri quidem ad damnum compensandum, quia deest actio externa injusta *per se* apta ad damnum inferendum; poterat enim puella facillime deceptionem percipere, et sic sponte decipi voluit.

tenet, etiamsi promissio fuerit juramento firmata; etenim juramentum non obligat, nisi secundum ipsam intentionem promittentis [1].

3 Si timeatur ex matrimonio pessimus exitus, v. g. si puella sit nimis levis, vel si timeantur magna scandala aut rixæ inter contrahentium consanguineos.

4 Si ex tali matrimonio dedecus veniret familiæ viri; tunc enim nos putamus stupratorem non teneri ad virginem violatam ducendam, etiamsi vere promisisset; quia hæc promissio nulla esset, utpote de re illicita. Ita s. Antoninus, Layman, Roncaglia et alii.

5 Si vir fœminam cognoverit existimans esse virginem, quæ nempe se finxerit talem, cum tamen non esset; nam deceptio deceptione compensatur. Idem dicendum putat Sanchez pro quocumque alio notabili errore viri.

Si autem ante patratum crimen vir cognoverit fœminam jam fuisse ab alio cognitam, tenebitur quidem eam ducere, si sit bonæ famæ et cognita in conjugio; quia id non habetur dedecori — Si vero extra conjugium fuerit cognita, non tenetur nisi ad damna, uti si forte ex copula illa infamiam mulier contraxisset; nam matrimonium cum fœmina inhoneste corrupta longe pejus habetur, quam copula extorta, ut verius dicunt Salmanticenses ac Lugo.

Sed quid (dices) *si stuprator exhibeat consensum ad matrimonium quod promisit, et puella renuat?* Ad nihil tunc stuprator tenetur; cum per ipsum non stet, quominus matrimonium contrahatur.

Quid si puella non recuset, sed contradicant parentes? Alii dicunt adhuc ad nihil stupratorem teneri; cum etiam per ipsum non stet. Sed alii verius illum obligant ad damnum reparandum: nam matrimonium principaliter ad damnum compensandum promisit. Licet autem per ipsum non stet, quominus matrimonium contrahat; cum neque id stet per puellam, ideo ista semper urgere potest, ut damnum sibi compensetur.

1) *Quid vero, si puella dictam conditionibus disparitatem ignoraverit?* Affirmant probabiliter Lessius et Busembaum, tunc stupratorem teneri ad matrimonium; nam mulier non potuit deceptionem cognoscere: verum adhuc valde probabile est illum non teneri, ut dicunt Lugo, Viva, Salmanticenses aliique; nam stuprator non debet obligari ad restitutionem, nisi ad æqualitatem injuriæ illatæ; sed compensatio injuriæ illatæ in hoc consistit, ut ipse servet quod mulier rationabiliter petiit, et propter quod crimini perpetrato consensit — Quid porro rationabile petiit mulier ignorans dictam conditionis disparitatem? non aliud profecto, nisi ut alter ejusdem conditionis vel parum excedentis eam duceret in uxorem; ergo si vir conditionis multo melioris illam duceret, redderet aliquid supra injuriam illatam, quod nec petiit nec petere intendit ipsa mulier: unde satis est aliter damnum reparare.

Q. 6. *Quid resolvendum est, si stuprator qui virginem seduxit vera vel falsa matrimonii promissione, voto vel castitatis vel ingrediendæ religionis sit innodatus?*

R. Vel votum illud emissum est post promissionem, *vel* ante.

Si 1, docent communiter illum teneri ad conjugium; tunc enim votum nullius est ponderis, cum emissum fuerit in injuriam puellæ deceptæ — Si 2, sententia probabilior et tenenda tradit adhuc obligari, quia damnum deflorationis nunquam adæquate reparatur, nisi per ipsum conjugium. Ideoque stuprator debebit voti dispensationem impetrare; nam qui tenetur ad finem, tenetur etiam ad media in ipsum conducentia, cum possit ea ponere sine gravi incommodo.

Neque obstat votum; nam debita onerosa sunt communiter præferenda gratuitis, quibus nempe semper inest conditio: *dabo, si status rerum non mutetur.* Neque proprie ex se votum cessat, sed vovens obligatur ad efficiendum, ut legitime, nempe per dispensationem cesset. Ita docent Lessius, Lugo, Sanchez, Sporer et Vasquez, certe et longe probabilius contra Layman, Navarrum et Salmanticenses.

Q. 7. *Quid si stuprum contigerit inter consanguineos?*

R. Qui sub vera matrimonii promissione et pacto expresso impetrandi dispensationem consanguineam defloravit, utrum debeat stare promissis, est distinguendum: *vel* agitur de impedimento, in quo nunquam aut fere nunquam solet Pontifex dispensare; *vel* agitur de impedimento, in quo dispensatio solet communiter obtineri.

Si 1, promissio erit omnino invalida, cum sit moraliter impossibilis. Unde sola remanebit obligatio compensandi damna.

Si 2, docent communius et verius validam esse in foro conscientiæ [1] illam promissionem; ideoque stupratorem teneri ad dispensationem petendam; matrimonium enim hoc modo vere est possibile, cum illud sit tale, quod Pontifex concedere solet. Imo licitum est, accedente dispensatione, quia tunc nulla lex frangitur. Imo est in futuro validum juxta axioma: *actus factus tempore inhabili valet pro tempore habili, ad quod refertur.*

Idem cum Croix, Lugo, Molina et Tamburini dicendum occurrit, etsi nulla facta fuerit dispensationis commemoratio; qui enim ad finem se obligat, censetur etiam se obligare ad media ordinaria [2].

Sed quid (dices) *si promissio matrimonii consanguineo facta fuerit ficta?* Distinguere oportet: *vel* est facta cum pacto implorandi dispensationem *vel* non.

1) Diximus in foro conscientiæ; nam in foro externo consulenda est praxis tribunalium. Hæc autem penes nos videtur omnino stare pro nullitate promissioni.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 650.

Si 1, tenetur deflorator ad eam impetrandam, ratione fraudis. Excipe nisi mulier fictionem potuerit advertere; tunc enim voluit decipi.

Si 2, ubi ad impedimentum non advertit inculpabiliter, non tenetur, nisi ad damna, si impetrari non possit sine gravi sumptu dispensatio: nam ad hoc præcise ipse se non obligavit stante ignorantia illa. Secus si de facili possit obtineri, vel culpabiliter ignoraverit impedimentum; nam ratione doli tenetur efficere omne id, quod facturus fuisset, si promissio fuisset sincera.

Q. 8. *Quænam sunt stupratoris atque stupratæ obligationes erga prolem, si enascatur?*

R. Ex jure civili et canonico, quando agitur *de stupro violento*, stuprator tenetur ad omnes *ventris expensas*, ut vocant, nempe ad prolis alimoniam, quamdiu hæc victum sibi per se valeat comparare, cum solus fuerit causa damni.

Si vero agatur *de stupro voluntario*, cum eo in casu uterque in culpa sit, mulier si potest tenetur prolem ex jure alere pro primo triennio [1]: postea obligatio transit in stupratorem, ita ut si ultra mulier prolem aluerit, jus habeat adæquatam compensationem a stupratore repetendi. Idem dicendum, si ipsa neque lac præbere possit, neque expensis suis nutricem conducere, licet voluntarie in stuprum consenserit; uno enim deficiente, onus ad alium damnificatorem transit.

Codex civilis Albertinus in casu divortii vult per quadriennium prolem a matre alendam esse [2]. Quæ dispositio non videtur applicanda in casu nostro; cum quæstio non sit de legitimo matrimonio.

Articulus III. — DE ADULTERIO [3]

Q. 1. *Ad quid tenetur adulter?*

R. *Vel* proles ex adulterio nata non est; *vel* proles nata est; *vel* dubitatur, utrum proles ex ipso adulterio nata sit, necne:

Si proles certe nata non est, nulla erit ex hoc capite obligatio restitutionis. Imo si crimen marito occultum sit, ad nihil tenebuntur neque erga eundem adulteri, cum non teneantur se infamare. Quod si ei innotuerit, debebunt personalem injuriam compensare per veniæ petitionem, per signa doloris et per alia hujusmodi.

Si proles certe nata est, tunc si uxor vi, minis aut dolo ad adulterium fuit inducta, damna omnia reparare tenetur adulter,

1) L. 9 de pat. potest. 2) Art. 142 — Concordat C. A. civ. §§ 142, 143.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 651, *etc.* — De enormitate adulterii T. 1 *de peccat.*

utpote qui est eorum causa principalis, efficax et injusta. Deficiente tamen adultero, tenebitur adultera ipsa, quæ fuit etiam damnorum causa saltem ex aliqua parte, licet minus principalis — Si vero uxor *libere* adulterio consensit, uterque tenetur ad damna: uxor quidem primo triennio prolem alere debet, quo completo, transit onus in adulterum, donec proles valeat sibi per se providere.

Quod pertinet ad alia damna tam marito, quam filiis legitimis obvenientia, uterque pariter tenetur illa resarcire; cum vero obligatio hæc sit in solidum, ideo, uno deficiente, obligatio devolvitur ad alium. Et si mulier nequeat prolem adulterinam alere extra domum, et damnum familiæ alia ratione compensare, debebit aliis industriis uti, v. g. diligentius curare rem familiarem, cultum sui corporis minuere, et si bona propria habeat, plus legitimis relinquere quam spuriis [1].

Si dubitetur, an nata sit proles ex adulterio, communis sententia cum Concina, Lugo, Tournely etc. adulterum liberat ab omni restitutionis obligatione; *tum* quia stante tali dubio, *possidet* matrimonium, et filius semper reputatur legitimus; *tum* quia melior est conditio adulteri possidentis bona sua, quibus se non tenetur privare pro obligatione incerta et dubia.

Ob eandem rationem in se spectatam probabilius idem dicunt Gobat, Filliucius, Lessius, Lopez, Sanchez, Zaccharias aliique, si dubium sit inter duos adulteros cujusnam sit proles; per accidens enim esset, quod a nullo tunc restitutio fiat. Neque enim sufficit, ut quis posuerit actionem, sed insuper requiritur, ut probetur eam damnum intulisse, cum non semper actio damnum causet — Excipe nisi ex communi consensu adulterium patraverint, vel posterior sciat illud ab altero jam commissum esse; hoc enim esset causa incertitudinis prolis, ideoque damni.

Q. 2. *An adulteri divites, qui prolem ad hospitale detulerint, teneantur expensas eidem compensare?*

R. Universim affirmant Bouvier, Lessius, Lugo, Salmanticenses, etc.; quia xenodochia solum pro sustentatione pauperum sunt instituta [2].

1) Utrum autem adulter et adultera teneantur restituere quæ ab ipsorum consanguineis dantur aut legantur spurio, quia legitimum reputant, *alii* affirmant cum Molina, quia donatio ex errore circa personam nulla est; hujus autem erroris causa sunt adulteri; ergo illi de restitutione tenentur. *Alii* cum Lugo (quod probabilius est, et in praxi admittendum ex *Bouvier*) negant; nam nemo tenetur de damno quod per accidens et præter intentionem ex actione sua evenit, ut contingit in præsenti casu.

Attamen observat *Billuart*, quod spurius, si talem se cognoscat, non potest illas donationes sibi retinere, quia revera nullæ sunt.

2) Juxta hanc sententiam, sic determinat taxam apud suos Ep. *Bouvier:* « Ut autem

Layman idipsum docet, casu quo hospitale sit pauper; quia non pauper divitem, sed dives pauperem alere debet.

Verum plures alii cum Dicastillo, Henriquez et Renzio universim negant, teneri divites parentes ex rigore justitiæ reficere hospitalibus expensas pro nutrienda prole, si illis eam exponant. Hoc porro putamus probabilius [1]; nam hospitalia hujusmodi non solum instituta et aperta sunt ad subveniendum pauperibus, ut dicunt contrarii; sed etiam divitibus in infamiæ periculo constitutis, ne videlicet ad infamiam illam vitandam cogantur vel abortum procurare vel prolem interficere. Imo pro ipsis pueris illegitimis et spuriis erecta esse videntur, ad eos nempe liberandos a discrimine mortis æternæ simul et temporalis, quam facile subirent, si adulteri etiamsi divites, cogerentur eosdem alere de ære proprio.

Adde parentes non teneri ex justitia filios alere, sed ex pietate et præcepto naturæ. Unde si parentes id negligant, et ideo ab illis ex pietate alantur, istis restituere non tenentur; quia qui præstat ex pietate id, quod alius item ex pietate præstare deberet, non transfundit aliquod onus restitutionis in illum.

Q. 3. *An mulier adultera, si sciat prolem esse illegitimam, teneatur se prodere ad vitanda damna mariti, et prolis legitimæ?*

R. Cum distinctione: *vel* damnum famæ propriæ multum præponderat damno mariti, atque familiæ; *vel* non.

Si 1, non tenetur adultera crimen prodere; nemo enim tenetur damnum alterius resarcire cum damno proprio longe majori — Si 2, utique tenetur, modo tamen certo probare valeat illegitimitatem filii; et sane tunc melior est conditio mariti innocentis et prolis legitimæ.

quantitas restituenda recte determinetur, quærendum est an proles vixerit, an autem et quando sit mortua: si *vixerit*, restituendi sunt omnes sumptus, qui apud nutricem fieri debuerunt; et deinde in ipso xenodochio usque ad annum duodecimum, quo sufficienter laborare incipit infans ad ea lucranda, quæ vitæ et vestitui absolute sunt necessaria. Omnes illi sumptus nunc æstimantur moraliter Cenomani, *mille fr.* Si proles *mortua fuerit*, sumptus restituendi a die expositionis ad diem mortis erunt computandi. Si vero nullo modo deprehendi possit utrum proles mortua sit an vivat, restitutio erit facienda secundum communes mortis, et vitæ probabilitates.

Tempore, quo prima hujus Tractatus editio prodiit, anno 1818, vix pars vigesima hujusmodi infantium a die nativitatis ad duodecimum annum perveniebat; nunc vero longe minor est numerus decedentium, ex quo majori diligentia conservationi vitæ dictorum infantium consulitur. Multo plures in primis annis et maxime in primis mensibus moriuntur. Omnibus perpensis, videtur quod in tali dubio circa *trecentos fr.* restituere sufficiat. Quando infans expositus aliquo charactere distinctivo fuit insignitus, semper facile cognosci poteat an vivat necne; omnes enim circumstantiæ expositionis accurate describuntur ».

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 656.

Hinc inferunt Theologi, matrem teneri se prodere in his casibus:

1 Si sit perditæ famæ, vel conditionis tam vilis atque abjectæ, ut non sit ea majoris facienda, quam damnum aliis obventurum.

2 Si aliter immineat damnum publicum, v. g. si filius spurius sit perditis moribus imbutus, et succedere debeat Regno.

3 Demum si mater verosimiliter speret filium sibi crediturum et bonis cessurum; secus frustra obligaretur.

Sed quid (dices) *in hoc casu de filio ipso spurio?* Filius spurius non tenetur credere matri asserenti illum esse spurium; *tum* quia est in possessione legitimitatis, utpote natus tempore legitimi matrimonii: hinc non tenetur credere, nisi convincatur de sui illegitimitate; *tum* quia etiam nemo tenetur credere uni testi, licet probatissimo; *tum* quia ampla via secus aperiretur fraudibus et deceptionibus. Et in *Codice civili Albertino* sola matris assertio non admittitur [1].

Ex quibus omnibus concludunt Elbel et Tamburini, raro in praxi matrem teneri ad se manifestandam [2].

CAPUT TERTIUM

DE BONIS FAMÆ ET HONORIS

Q. *Quid est fama, et honor?*

R. Fama, a *fando* dicta, hic sumitur *pro opinione publica de alterius excellentia*. Honor autem est *ipsa testificatio alienæ excellentiæ, prout animo concepta est.*

Ex quibus clare patet famam inter et honorem quid discriminis intercedat: nempe *fama* potissimum consistit in opinione interiori de alterius excellentia: *honor* vero in testificatione externa, quæ fit verbis aut factis — Iterum *fama* fertur de absenti: *honor* vero exhibetur præsenti vel in se, vel in alio qui illum repræsentat, sicuti rex honoratur in suo legato vel statua.

Porro fama læditur vel *interius* per dubitationem, suspicionem, opinionem et judicium temerarium; vel *exterius* per detractionem.

Honor autem maxime per contumeliam læditur.

1) Art. 151, et seqq. — C. A. civ. § 158.

2) « Tum præcipue, observat *Stapf*, § 454; quia mariti ipsius atque filiorum legitimorum plerumque longe magis interest, ut res maneat in occulto. Quid enim ex tali confessione timendum non est? infelix maritus gravissimo mœrore affligitur; salus domestica, et pax naufragatur.... Ex hac ipsa conjugii turbatione proba filiorum legitimorum educatio ingens detrimentum patitur etc. »

Articulus I. — DE MODIS QUIBUS LÆDITUR ET REPARATUR FAMA

§ I. — *De dubitatione, suspicione, opinione et judicio temerario* [1]

Q. 1. *Quale peccatum est dubitatio, suspicio et opinio temeraria?*

R. 1: Dubitatio temeraria est *suspensio animi circa proximi bonitatem absque fundamento rationabili.*

Suspicio temeraria est *assensus inchoatus, quo quis absque fundamento rationabili inclinatur ad malum judicandum de proximo suo.*

Opinio temeraria *dicit assensum in illud judicium, sed infirmum de opposito formidinem habentem.*

Hæ inter se discrepant, ut patet: sed quia parva est distantia, in moralibus promiscue non raro usurpantur: imo Angelicus eas sub uno suspicionis nomine includit [2]. — Hoc posito:

R. 2: Dubitatio, suspicio, et opinio temeraria *regulariter loquendo* non videntur esse nisi peccata venialia, *præsertim si procedant ex errore intellectus*, quo apprehenduntur tamquam sufficientia quædam indicia, quæ tamen talia non sunt [3]. Et sane: *suspicio* in se non est, nisi quædam animi concitatio ad assensum: *dubitatio* est simplex animi suspensio in partem neutram inclinantis: *opinio* tandem est cum formidine oppositi. Ergo manet adhuc in mente aliqua bona proximi existimatio, neque illi proinde gravis infertur injuria, neque in possessione famæ suæ graviter perturbatur — Uno verbo fama læditur tantum, non tollitur. Et ita ipse docet s. Thomas [4].

Diximus 1 *regulariter loquendo*; quia sententia probabilior docet esse peccatum mortale si suspicio, dubitatio, vel opinio temeraria fieret de peccatis gravissimis: v. g. si de religioso temeraria fieret suspicio, dubitatio vel opinio, quod sit hæreticus: vel si de viro communiter habito uti catholico, quod sit judæus, turca vel atheus; tales enim suspiciones, dubitationes et opiniones majorem quodammodo videntur iisdem injuriam inferre, quam si certum haberetur eorum judicium de delictis gravibus ordinariis.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 962, *et seqq.* 2) 2. 2. q. 70. a. 3.

3) « Interdum hæc animi ad suspiciones propensio vel ex indole hominis, vel ex præteritis illius factis aliquam excusationem admittit: e. g. ab ætate senili, vel dum quis iterato ab hominibus quos fidissimos arbitrabatur, se deceptum vidit etc.... At pessima illorum conditio est, qui ut fieri consuevit, ideo dumtaxat de aliis quidvis mali suspicantur et credunt, quia sibimet ipsi nullius virtutis conscii sunt ». *Stapf* § 399.

4) Q. 60. a. 3.

2 *Præsertim si procedant ex errore intellectus;* nam si temeraria suspicio, opinio et dubitatio talem habent originem, non videntur per se voluntariæ nec pertinaces; ideoque aliquam sibi merentur excusationem. Si vero orirentur ex malevolentia, et in iisdem graviter temerariis quis pertinaciter immoraretur, grave peccatum vix posset effugere ob injuriæ gravitatem.

Sed (quæres) *an omnia dubia semper sint in meliorem partem positive interpretanda?*

Generatim sufficit *dubia de personis* explicare negativo modo, nempe ipsas nec bonas nec malas judicando; *tum* quia non est necessitas judicii: *tum* quia per se nemo tenetur ad illum assensum, in quo se exponit errandi formidini; *tum* quia licet judicare pro modo objecti; objectum ergo cum neutrum sit, neutrum erit judicium.

Si tamen nobis non placeat vel non liceat suspendere judicium, tunc *vel* agitur de damno vitando, *vel* non.

Si 1, possumus dubia pejorem in partem accipere, non quidem definiendo, ut ait Angelicus [1], sed tantum supponendo, nempe ita nos gerendo quasi illa persona sit revera mala; hoc enim prudentis est habere consilium. Hinc Job licet nihil suspicaretur de filiis suis, offerebat tamen holocausta pro iis, *ne forte peccaverint.* Neque aliunde aliquod damnum irrogatur personis, cum sit simplex suppositum. Hinc qui ignotum domi suæ recipit, potest ita se gerere et sibi cavere, quasi esset fur. Hic superior utique se gerere potest ac si subditi revera delinquant, cum hoc sit ad cautelam.

Si 2, debemus dubia positive interpretari in meliorem partem, nempe positive asserendo proximum non deliquisse; jus enim habet ad famam; *neque in dubio est præsumendum delictum* [2]. Neque proximus sine causa a possessione suæ integritatis dejiciendus est. Et melius est errare bene, quam male judicando.

Quid vero (dices) *si dubia sint de rebus?* Si dubia sint de rebus, v. g. an talis contractus sit licitus, non necessario sunt ea in meliorem partem interpretanda, sed omnis res est suis æstimanda momentis; quia in his solum agitur de eo, ut veritas attingatur, nec ideo alicui irrogatur injuria.

Unde si audio aliquem propositionem hæreticam proferentem, propositionem hæreticam judicabo, quia est judicium de rebus; sed ipsum qui eam profert, hæreticum esse non ita facile dicam, cum possit ex inadvertentia vel ignorantia id evenire: *etiamsi*, ait s. Bernardus, *perperam actum quid deprehendas, ne sic judices proximum; magis*

1) 2. 2. q. 60. a. 4. 2) In jure.

autem excusa: excusa intentionem, si opus non potes, puta ignorantiam, puta subreptionem, puta casum [1].

Q. 2. *Quid est judicium temerarium, et quale peccatum?*

R. Judicium temerarium est *firmus animi consensus, quo quis absque rationabili fundamento judicat malum de proximo suo.* Si sit cum plena advertentia conceptum *de gravi* proximi malo, *communiter loquendo* erit mortale; gravem enim proximo injuriam irrogat, graviterque violat jus quod ipse habet, ne absque justa causa tanquam reprobus ab aliis judicetur. Hinc legimus [2]: *nolite judicare, ut non judicemini; in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini; et in qua mensura mensi fueritis, remetietur et vobis* [3].

Diximus *communiter loquendo;* nam tale judicium est veniale:

1 Si habeat quis magnam probabilitatem, etsi non omnino sufficientem ad certitudinem; certitudo enim moralis et magna probabilitas non adeo a se invicem distant, ut gravis censeatur injuria tenere uti certum, quod est valde probabile, v. g. siquis judicet juvenem inventum solum cum puella in cubiculo inhonesta tractasse.

2 Si malum quod judicatur, non sit adeo grave: judicium enim informatur a sua materia.

3 Si quis advertat quidem se male de proximo judicare; sed minime advertat signa sic judicandi non esse sufficientia, neque ullum de iisdem dubium gerat.

4 Si judicium sit tantum de indeterminata vel ignota persona; tunc per se loquendo injuria gravis irrogaretur nemini.

§ II — *De Detractione* [4]

Q. 1. *Quid est detractio, et quale peccatum?*

R. Detractio est *alienæ famæ injusta violatio et denigratio facta in ejus absentia.* Dicitur 1 *alienæ;* qui enim propriam lædit, ordinarie injustus non est, cum sit illius dominus; 2 *facta in ejus absentia;* quia si fit in præsentia, superadditur contumelia.

Detractio ex genere suo est peccatum lethale; nam superat furtum, quod utique lethale est, fatentibus omnibus; lædit videlicet proximi famam, quæ est majus bonum, quam opes et divitiæ. Hinc Scriptura: *si mordeat serpens, nihil eo minus habet, qui occulte detrahit:*

1 Serm. 40. in Cant. 2) Matth. 7.

3 Necesse tamen non est in confessione explicare speciem mali, quod de proximo temerarie judicatum est; cum omnia mala *justitiæ commutativæ* in specie infima adversentur.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l* 3. *nn.* 966, *et seqq.*

abominatio hominum detractor; maledici regnum Dei non possidebunt [1]. Et d. Hieronymus: *non putent religiosi se esse securos dicentes: grandia crimina non facimus, non adulteror, non furtum facio, non homicidium: grande scelus est, quando detrahis fratri tuo* [2]. Videlicet unico ictu detractio tres interficit lethaliter ex d. Bernardo, detractum, detrahentem, et audientem detractionem [3].

Porro si alicui detrahatur crimen verum aperiendo, dicitur simplex *detractio:* si aperiendo falsum, dicitur *calumnia*, quæ est illa gravior et specie differt, quia mendacium superaddit proximo perniciosum: *os autem quod mentitur, occidit animam* [4]. Et ideo merito in ipso *Codice pœnali Albertino* graviter punitur [5].

Attamen sive detractio sive calumnia potest esse etiam tantum venialis, vel ex levitate materiæ, si nempe grave damnum proximo non inferatur; vel ex defectu deliberationis perfectæ: *peccata, quæ committuntur in proximum* ait Angelicus [6], *sunt pensanda per se secundum nocumenta, quæ proximo inferunt; tanto autem est majus nocumentum, quanto majus bonum demitur* [7].

Q. 2. *Quot modis fieri potest detractio?*

R. Octo modis hisce versibus ab Angelico expressis:

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens,
Qui negat aut reticet, minuit laudatve remisse.

Primus omnium gravissimus est falsi criminis impositio, et dicitur *calumnia* vel etiam *contumelia;* si contingat in præsentia illius, cui falsum crimen imponitur — Huic accedit *alter*, qui est criminis veri amplificatio; nam quoad illud augmentum calumnia est — *Tertius* est

1) Eccli 10; Prov. 24; et 1. Cor. 6. 2) In Ps. 149.

3) « Circa hanc materiam, ait *Stapf* § 103, ingens plurimorum licentia reperitur. Prout in discernendis propriis vitiis plerumque cæci, ita ad detegendos carpendosque nævos aliorum valde perspicaces sumus. Unde in quotidiana hominum conversatione vix alia sermocinatio auditur, quam de aliorum vita et moribus. Imo, ut s. Hieronymus jam de suo tempore lamentatur: *tanta hujus mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant...* Multo deterior conditio illorum est, qui etiam in reliquis conscientiam curant, tum vero aliena errata sagaciter venari, quidquid detegunt quasi lætabundi suis in conventibus exponere, imo et exaggerare consueverunt ».

Nostrum porro omnium esse debet et verbo et exemplo fideles removere a vitio tam communi, gravissima ejus consectaria aperiendo — *V.* Careno, *Istruzioni pratiche, Istr.* XXVII, *et seqq.*

4) Sap. 1. 5) Art. 389, et seqq. 6) 2. 2. q. 73. a. 3.

7) Non ideo tamen excusaretur etiam a gravi culpa qui sine animo lædendi, sed ex levitate detraheret, si id deliberate agat. Non enim officit quod detractio directe non intendatur, nam est implicite volita, cum voluntarie dicantur ea, ex quibus illa provenit.

revelatio criminis occulti — *Quartus* sinistra interpretatio bonis operis; si quis v. g. dicat, eleemosynam mulieri pauperi fuisse quidem datam a Titio, sed ad pravum seductionis finem — *Quintus* est boni operis negatio — *Sextus* reticentia et silentium in iis circumstantiis, in quibus facile intelligi queat proximum nostrum *vel* non esse laude dignum *vel* saltem non tantam sibi mereri [1] — *Septimus* est alienæ virtutis extenuatio — *Octavus* est frigida commendatio, ex qua adstantes intelligant frigide laudantem non bene sentire de illo, quem laudat.

Q. 3. *An susurratio idem sit ac detractio?*

R. Susurratio est *verbum seminans inter amicos discordias.* Convenit cum detractione ex parte materiæ, quia utraque malum de proximo dicit; sed specie differt ex parte finis, quia susurratio insuper dissolutionem amicitiæ intendit [2]. Et ideo est ex genere suo peccatum lethale, specie diversa ac gravior detractione, quæ in confessione est exprimenda, ut notat Angelicus [3].

Quot ingentium malorum sint causa susurrones in familiis, in communitatibus, in universa societate, vix ac ne vix quidem dici potest. Hinc illud Ecclesiastici: *susurro, et bilinguis maledictus erit; multos enim turbabit pacem habentes* [4].

Q. 4. *An peccet peccato detractionis qui grave crimen revelat; sed uni vel alteri tantum, qui illud sub secreto continebit?*

R. Cum distinctione: *vel* revelatio fit ad leniendum offensæ dolorem, *vel* ex levitate et sine causa.

Si 1, communissime docent revelationem delicti factam uni vel alteri non esse peccaminosam; durum enim videtur, ut quis prohibeatur solatium quærere suum dolorem amico manifestando. Neque tunc malum proximi intenditur: imo medium hoc institutum est ab ipsa natura, a qua habemus, ut dolor communicando dimidietur. Atque id fieri per amicorum compassionem docet Angelicus [5]. Hinc excusant saltem a mortali famulos, qui referunt injurias sibi a domino illatas, uxores quæ referunt improperia mariti etc.

Si 2, alii censent esse mortale uni etiam crimen revelare; quisquis enim ægre fert, quod apud virum cordatum dehonoretur. Adde:

1) « Hujusmodi sunt, notat *Stapf* § 400, qui vultu vel nutibus calumniantur; ubi aliquis laudatur, malitiose subrident, humeros attrahunt; sermonem brevi interjectione abrumpunt etc. e. g. *Titius est quidem vir probus, verumtamen*... Imo qui tali interruptione, vel ad alienas laudes subridendo proximum vituperant, plerumque ejus famæ multo magis nocent, quam si certum aliquod vitium ipsius aperte designassent; tunc enim dum tacent aut rident, vagis et quibuslibet suspicionibus porta aperitur ».

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 5. n. 72.

3) 2. 2. q. 74. a. 2.

4) Cap. 28.

5) 1. 2. q. 38. a. 2.

Quid demum (quæres) *si nominetur quidem aliquis defectus moralis; sed illa persona jam de alio defectu morali sit infamata?*

Si illa duo crimina connexa sint, non erit grave; quia tunc notabiliter infamia non augetur. Imo jam subintelligitur, ut si dicas de ebrio rixari cum uxore.

Si vero duo illa crimina sint disparata, sub gravi prohibetur de uno crimine infamatum de alio crimine notare; infamis enim in uno genere vitii, non amisit jus famæ quoad alias virtutes. Sic v. g. eum, qui gravi etiam furto innotuit, nefas est infamare libidinis; sic fœmina de uno adulterio dumtaxat diffamata, non potest de alio occulto diffamari; quia unum non dicit connexionem ad alterum, neque ex se pravam consuetudinem importat.

Q. 5. *An peccet qui detrahit defunctis?*

R. Detrahere defunctis ultro concedimus, cæteris paribus, non adeo grave esse ac detrahere vivis; cum defuncti non amplius fama indigeant ad recte vivendum. Dicimus tamen adhuc mortale esse ipsis detrahere in re gravi: nam juxta communem hominum æstimationem semper in fama sua vivere censentur; unde scriptum est: *mortuo ne prohibeas gratiam* [1]. Hinc qui detrahit, ad restitutionem cogendus est; neque hæredes condonare eam possunt, cum famæ aliorum domini non sint — Idque valet, licet defuncti sint damnati: nam adhuc sunt nostri proximi secundum naturam; ideo neque licet ipsis duplex tormentum desiderare, ut ait Roncaglia.

Q. 6. *An liceat revelare crimen, quod semel publicum est?*

Nota. Triplici modo crimen publicum dici potest:

1 *Publicitate juris*, cum nempe de eodem constat *vel* per publicam judicis sententiam, *vel* per ipsam rei confessionem, *vel* per legitimam testium depositionem in judicio secutam.

2 *Publicitate facti*, cum in publico loco coram multis patratum est, ita ut non amplius possit neque ulla tergiversatione celari, neque ullo excusari juris suffragio.

3 *Publicitate famæ*, quando fama criminis pervenit ad majorem partem communitatis, vel ad tot personas ejusdem, ut, spectatis omnibus circumstantiis, fieri nequeat quin ad notitiam majoris etiam partis perveniat. Nos porro dicimus, ad hoc, ut crimen dici possit publicum *publicitate famæ*, sufficere, quod *si* communitas constet octo personis, illud sciant quatuor; *si* centum, sciant quindecim; *si* mille, sciant viginti circiter diversarum familiarum [2] — Hoc posito:

1) Eccli 7.

2) Notandum tamen est, crimen in una tantum familia vel monasterio notum non posse

R. Nullum peccatum est neque contra justitiam neque contra charitatem, si verum alterius crimen reveletur in loco, ubi sit sive *juris*, sive *facti*, sive *famæ* publicitate jam notum: *si palam res est, repetitio injuria non est*, est juris adagium. Imo expedit ad bonum publicum, ut unusquisque cognoscatur qualis publice cognitus est. Hoc etiam consuetudo confirmat, dum historiæ mandat crimina publica.

Item certum omnino videtur non peccare saltem mortaliter, qui verum alterius crimen in uno loco publicum revelat in altero ubi tale non est, sed quo *brevi tempore* ejus notitia perventura sit; non enim infamatus aliquam per hoc patitur injuriam saltem gravem, cum sit tantum quædam anticipatio, et aliunde fama spoliatus existat.

Sed quid (dices) *si criminis fama non erat intra tam breve tempus in locum alium perventura?*

Sententiæ variæ sunt — *Alii* cum Antoine tenent esse mortale contra justitiam crimen illud revelare; quia delinquens eo in loco adhuc suam possidet famam — *Alii* cum Sylvio dicunt esse *mortale* contra charitatem, quia reus licet amiserit jus ad famam, valde tamen tristatur sciendo crimen suum publicum fieri ubi non erat — *Alii* cum Lugo contendunt nullum peccatum adesse, quia expedit bono publico agnoscere malefactores — Concina sic distinguit: si crimen notorium sit notorietate tantum famæ, *cauti omnes sint oportet, quia facile fingitur hæc publica fama.* Si vero notorietate facti, licite patefit ubique: nam *auctor absolute amisit jus ad famam; qua enim voluntate in publico et coram universo populo crimen commisit, eadem suam prodegit famam. Contra vero quisque jus habet ad facti publici notitiam acquirendam;* et id literis commendatur vel ab ipsis severioris ethices hominibus. Hoc multo magis valet, si delictum notorium sit notorietate *juris:* ideo enim judex sententiam evulgat, ut sit in omnium notitia ad terrorem.

Quid vero (addes) *si injuste in primo loco crimen fuerit publicatum?* Adhuc poterit publicari in alio loco sub datis limitationibus: nam semel manifestato crimine sive juste sive injuste, totum fundamentum ablatum est, ut inquit Antoine, quo poterat celari; nam et publicum nunc est et verum. Excipe nisi notitia venerit ex confessione; nam lex sigilli sacramentalis omnes sequitur ubique.

Quid autem (subjunges) *si delictum olim publicum, nunc oblivione, vel bonis moribus sit obliteratum?*

dici absolute publicum; ac proinde non posse manifestari ne in alio quidem monasterio ejusdem Ordinis; quia est semper privatorum notitia, cum una familia habeatur ut unus homo.

Non est peccaminosum iterum illud patefacere, si fuerit publicum notorietate juris; quia expedit ad terrorem malorum judicis sententiam non ignorari. Idem dicendum de publicis historiis, licet crimen sit notum sola facti notorietate: id enim conducit ad publicum bonum; nam et instruuntur posteri et spe honoris ad præclara incenduntur et timore infamiæ a turpibus deterrentur: et ita passim fit.

Hisce exceptis casibus, *alii* dicunt esse contra justitiam de novo infamare, cum crimen est obliteratum; nam per oblivionem res reducta fuit ad eum statum, quo erat antequam esset publica — *Alii* dicunt solummodo charitatem violari, quia id sine novo mœrore infamati non potest evenire — *Alii* docent nullimode peccari; nam quisque ex una parte jus habet criminum publicorum acquirendi notitiam, ex alia per bonam vitam præsentem olim infamatus habet jus, ut censeatur bonus in præsentiarum, non in præterito juxta illud juris: *non aboletur turpitudo, quæ postea intermissa est* [1].

Quidquid sit, qui præteritum crimen revelat, debet in omnium sensu referre simul emendationem, ne etiam nunc habeatur malus.

Quid tandem (quæres) *est resolvendum de eo, qui manifestat alterius crimen occultum et falsum putans ex errore invincibili illud esse verum, et publicum?*

Eo modo, quo incendens sine culpa domum alterius, tenetur ignem extinguere, cum advertit, *et potest sine magno incommodo;* sic iste tenetur suum factum retractare. Et idem est, si rem magni momenti propalasti, quam parvi esse judicabas: idem si crimen narrasti de uno, quod auditores intellexerunt de alio. Sane qui retinet rem alienam, invito domino, eam tenetur restituere statim ac cognoscit esse alienam; sed in casibus dictis, quando tuum dictum non retractas, detines famam alterius, quia pravam opinionem ex tuo dicto causatam in aliorum mente relinquis; ergo teneris illam repellere aperiendo veritatem, quod non est proprie restituere, sed damnum inceptum interrumpere.

Adde: justitia non solum te obligat ad non inferendum damnum, sed etiam ne ex tua actione damnum sequatur, vel conservetur aut pergat influere. Unde licet illa tua actio ab initio non fuerit injusta, injusta ea evadit cum id avertis, et non provides, et adhuc subsistit: proindeque tunc de restitutione graviter teneris.

Diximus *et potest sine magno incommodo:* ipsa enim æquitas satis innuit, esse minorem obligationem restituendi in eo qui bona

1) L. 43 de ritu nupt.

fide alium infamavit, quam in eo qui formaliter contra justitiam id fecit: et ideo licet iste teneatur cum detrimento propriæ famæ, et bonorum fortunæ et aliquando etiam vitæ famam restituere; ille nunquam cum magno incommodo ad id obligatur sive in fama sive in vita, sive in divitiis. Sane nonne juxta omnes fortius ac majoribus cum expensis obligatur possessor malæ fidei, quam bonæ fidei? primus cum incommodo gravi rem alterius sub gravi tenetur domino reddere, quia est in culpa; secundus vero sub gravi quidem tenetur restituere, cum rem cognoscit esse alienam, sed non ita cum gravi suo incommodo, cum eum culpa primo non tenuerit. Ita *communiter* Layman, Lessius, Lugo cum Salmanticensibus [1].

Q. 7. *An aliquando liceat alterius crimen occultum revelare?*

R. Si notitia sit habita ex confessione sacramentali, in nullo casu licet alterius crimen revelare, quamvis sit levissimum, atque agatur de ipsa morte vitanda; nam semel data contraria suppositione, retraherentur fideles a Sacramento — Si vero notitia aliunde habita sit, illud revelare fas est *propter aliquod bonum necessarium, debitis circumstantiis observatis*, ut ait s. Thomas [2].

Unde dicimus cum P. Daniele Concina, licere revelare verum et occultum alterius crimen:

1 Ut proximus emendetur illud deferendo judici, aut prælato, aut domino, aut parenti, dummodo ex tali revelatione majus eidem damnum minime contingat; bonum enim animæ spirituale præferendum est bono temporali famæ, ut habet s. Basilius [3].

2 Ut publicum damnum evitetur: quo in casu quisque per se loquendo crimen manifestare tenetur; nam bonum communitatis vincit bonum particularis, ac quælibet pars tenetur ad bonum totius conferre. Hinc merito in *Codice pœnali Albertino* graviter in eos animadvertitur, qui crimina non pandunt ad bonum publicum [4].

3 Ut salvetur vita hominis innocentis, v. g. si innocens accusetur de homicidio, erit revelandus homicida; cum potior sit conditio innocentis. Etiam licet (imo aliquando necesse est) alterius occultum crimen revelare ad vitandum grave damnum proprium, vel alienum, etiam in bonis fortunæ; quia nocens non habet jus ad famam suam cum gravi damno innocentis, et ex lege charitatis bonum proprium, vel alterius innocentis bono nocentis est præferendum [5].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 993.

2) 2. 2. q. 73. a. 2.

3) In reg. brev.

4) Art. 204, et seqq.

5) Hoc multo magis obtinet, si agatur de propria tuenda fama, neque fiat ad sumendam vindictam, neque alter plus necessario infametur; tunc enim non jam est proprie infamare, quam prosequi jus suum, avertere a se grave malum, et vexationem injustam propulsare.

Hæc omnia tamen tunc tantummodo obtinent, cum damnum non potest aliter evitari, et damnum satis proportionatur amissioni famæ, et dummodo nec amplius nec pluribus crimen manifestetur, quam oporteat ad avertendum damnum quod in se ipso quis pertimescit. Unde sapienter monet Suarez ex Angelico: *charitas obligat ad subveniendum communi bono cum minimo damno privato; ergo si potest illud defendi et hoc vitari, utrumque faciendum est* [1]. Quare eo in casu per se liberum non erit Superiori interrogare [2].

Sed licitumne erit (quæres) *revelare alterius crimen occultum simul narrando pœnitentiam peractam?*

Negative: talis enim jus habet ad famam suam. Neque hæc compensatur per subsequentem pœnitentiam; semper enim quædam sinistra opinio in aliis ingeritur. Unde si quando id factum legimus, divina providentia tantummodo id factum est ad peccatores alliciendos, atque ad divinam misericordiam patefaciendam.

Quid vero (dices) *siquis ad proprium grave damnum vitandum manifestet occultum proximi crimen, cujus notitiam per vim aut fraudem, v. g. literas aperiendo absque ullo jure, adeptus sit?*

Tunc non potest crimen illud manifestare; nam actio injusta qua secretum assecutus est, cum obligat ad reparanda omnia damna proximo inde obventura. Et quemadmodum qui est in extrema necessitate tenetur restituere quod a proximo abstulit, quando proximum ipsum ob talem præcise subtractionem conjecerit in æqualem necessitatem; ita iste tenebitur ad compensandum damnum alteri illatum per revelationem secreti, quia per eam violentam secreti extorsionem conjecit proximum in necessitatem patiendi tale damnum.

Q. 8. *An sit mortale referre crimina uti audita ab aliis?*

R. Si referens crimina audita prævidet gravem infamiam ex sua relatione proximo non esse obventuram eo quod alii non sint credituri, non peccat mortaliter hoc ipso quod proximo damnum grave non inferat; secus peccat ob rationem contrariam.

Quod si referens prævideat audientes esse credituros ex propria malitia, non peccat quidem contra justitiam, quia non esset damni illius causa efficax et directa; sed mere per accidens. Peccaret tamen contra charitatem, quia tenetur quilibet grave proximi damnum impedire quantum commode potest.

1) De *charitate*, diss. 8. sess. 6.

2) Non abs re est hæc animadversio *Stapf.* § 385: « quantum illi peccent, qui alios instigante odio, vel ut præpositis adulentur, deferunt, per se patet. Ast homines etiam optimæ indolis denuntiationem justa n cum impia delatione sæpe confundunt, et obinde quoscumque abusus dissimulant etc. ».

Excipe: 1 si ita referat ipse per se, ut audientes probabiliter et merito sint credituri, v. g. si asserat se audivisse rem a persona fide digna. Tunc nempe aderit peccatum grave etiam contra justitiam; quia dat rationem sufficientem credendi malum.

2 Si referat crimen alterius valde enorme, ut hæresim, rebellionem, tametsi dubitanter; quia sola horum suspicio solet valde infamare.

Q. 9. *Quid de iis, qui detractionem audiunt?* 1

R. Cum distinctione: *vel* audiens gravem detractionem ipsi cooperatur, v. g. detractorem excitando, laudando; *vel* non cooperatur.

Si 1, certo peccat contra charitatem et contra justitiam, cum efficiatur vera causa damni, quod proximus patitur, injusta, et efficax — Si 2, iterum distinguendum: *vel* secum de illa gaudet, *vel* non.

Si audiens detractionem secum de illa gaudet, peccat mortaliter in materia gravi contra charitatem, et affectu etiam contra justitiam; cum delectetur de gravi damno proximi sui et de actu injusto. Unde monet Scriptura: *linguam nequam noli audire: detrahentia labia procul sint a te* 2. Imo peccaret contra justitiam etiam effective, si delectationem suam exterius manifestaret, cum tunc se habeat uti palpo et laudator detractionis — Excipiunt aliqui casum, quo quis non delectetur de ipsa detractione quatenus est proximi damnum, sed tanquam de auditione rei novæ seu de curiosa cognitioone criminum alienorum. Alii addunt etiam casum, quo delectatio sit quidem de ipsa quoque detractione; sed non ex odio vel gaudio de alterius damno, bene vero ex simplici animi vanitate (si tamen non sit superior). Quod deducunt ex s. Thoma, qui tunc tantum docet esse *grave* peccatum, quando *placeat ei detractio propter odium ejus, cui detrahitur* 3.

Si vero audiens detractionem de illa non gaudet, nullimode peccat, modo eam impedire conetur, si commode potest; se enim haberet modo tantum passivo. Item dummodo non sit superior, quia tunc specialis obligatio resistendi ei incumbit.

Sed (quæres) *adestne obligatio gravis detractionem impediendi si commode potest?* Distinguendum est; *vel* detractionem audiens est superior aut detracti aut detractoris: *vel* est persona privata:

Si 1, utique tenetur *superior;* cum ratione officii peculiariter adstrictus sit ad occurrendum subditorum damnis.

Utrum vero obligetur ex justitia, ita ut in defectu detractoris,

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 979.
2) Eccli 28; et Prov. 4.
3) 2. 2. q. 73. a. 4.

ipse teneatur restituere, *alii* affirmant de superiore infamantis, quia superior tenetur ex officio curare, ne subditus alteri noceat; *alii* affirmant de superiore infamati, quia pariter ex officio tenetur damnum subditi impedire; *alii* vero forsan probabilius de utroque negant. Et *primo* de superiore infamantis, cum non teneatur invigilare bono non subditi (licet peccet contra justitiam in ipsum subditum, quatenus eum corrigere debet). *Secundo* de superiore infamati, quia ipsi non incumbit bono temporali subditorum prospicere. Hæc tamen ratio probat illum utique teneri, si in temporalibus esset præpositus.

Si 2, certum est *personam privatam* detractionem non impedientem contra justitiam non peccare; quia nulla ei obligatio ex officio incumbit. Imo neque contra charitatem, si *vel* inutiliter corrigeret juxta illud: *ubi auditus non est, non effundas sermonem* [1]; *vel* si non posset sine gravi incommodo, cum quo non obligat charitas; *vel* si dubium sit an delictum jam evaserit publicum; non enim supponitur malus qui crimen patefecit.

Tota ergo quæstio est de casu, quo detractio sit certo injusta: an scilicet peccet *graviter* persona privata, quæ cum commode possit, tamen detractorem non admonet? Censet sapientissimus Lugo corrigere *sub gravi* æqualem raro, inferiorem rarissime teneri; imo absolute dicunt Salmanticenses cum communi Thomistarum, nonnisi *leviter* peccare privatum, qui ex verecundia, timore, negligentia detractioni non resistit. Id eruunt ex Angelico, qui id admittit, si ultra infamiam aliud damnum non timeatur [2].

Hæc communissima sententia rationabiliter sustineri potest, *tum* quia in hac materia difficillime constat monitionem fore profuturam; *tum* quia facillime offenduntur detrahentes coram aliis corripi, et periculum est quod potius augeant vel confirment detractionem.

Excusantur autem etiam *a veniali* illi, qui advertendo detractionem *vel* discedunt *vel* sermonem divertunt *vel* faciem tristem ostendunt. Ratio est quia istæ actiones sunt veræ correctiones juxta illud: *dissipat facies tristis linguam detrahentem* [3].

Q. 10. *An sub gravi facienda sit restitutio famæ?* [4]

R. Sub gravi fama restituenda est; si enim gravis est obligatio reparandi damnum in divitiis, a fortiori urgebit hæc obligatio, quando agitur de recuperanda fama; nam *melius est bonum nomen, quam divitiæ multæ* [5]. Hinc ad rem Gregorius IX: *si culpa tua datum est damnum, jure super his satisfacere te oportet.*

1) Eccli 32. 2) Q. 73. a 4. 3) Prov. 25.
4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *nn.* 991, *et seqq.* 5) Prov. 22.

Nec juvat dicere bono publico expedire, ut delicta detegantur: id aliquando verum est, si directe in damnum vergant communitatis. Sed generatim majus malum est ea patefacere; sic enim et pax et tranquillitas turbaretur, frænum tolleretur ad alia crimina vitanda, ac cædes inveherentur sæpe — Imo Confessarius curet, ut hujusmodi restitutio ante absolutionem fiat; quia ceteroquin difficulter postea implebitur, quamvis sit minoris difficultatis, quam restitutio pecuniæ.

Hic tamen advertendum est facile evenire, quod audientes nullam fidem habeant detractori, quia loquitur ex ira vel alia passione non probando delictum; tunc porro nulla proprie esset læsio.

Q. 11. *Quomodo fieri debet restitutio famæ?*

R. Cum distinctione: vel restitutio famæ facienda est ob revelationem *criminis veri*, sed occulti; vel ob imputationem *criminis falsi:*

Si 1, debet infamans quo magis potest, opinionem de eo ab audientibus conceptam abolere, dicendo v. g. *se male dixisse, vel injuste diffamasse* — Quia tamen hic modus, uti dicunt, vix hodie sufficiens est apud rusticos et simplices, ideo convenientius erit dicere, *se falsum dixisse, errasse, se deceptum vel mentitum fuisse.* Neque hæc verba mendacia sunt, sed vere amphibologica; *nam ipsa peccata,* inquit Angelicus, *falsitates dicuntur in Scripturis secundum Psalmum:* ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium? [1]

Ego soleo hoc consilium dare, ait s. Alphonsus, *ut dicant: ex capite meo hoc erui, vulgo:* me l' ho cavato dal capo, *æquivocando nempe; quia omnia verba a mente, pro qua accipitur caput, procedunt* [2] — At si prudenter judicetur restitutionem s'• factam potius fore noxiam, quam utilem, melius erit eam agere *indirecte* [3], videlicet offensum pluries, serio et data occasione honorando, vel de eo bene loquendo;

Si 2, infamans tenetur crimen illud falsum aperte retractare, adhibito etiam, ubi sit opus juramento; nam qui intulit damnum ad totum id tenetur, quod necessarium est ad injuriam reparandam, si adeo difficile non sit, uti non est juramentum. Neque obstat, quod ipse tunc diffametur; potior enim esse debet conditio innocentis.

Utrum vero teneatur etiam testes adhibere, si juramento fides non habeatur, videtur negandum, nisi in aliquo casu raro; nam id revera uti valde arduum habetur. Aliunde quid magis agere debet detractor,

1) 1. p. q. 17. a. 1.

2) *Homo Ap. Tr.* xi. *n.* 18; et *Opus Mor. l* 3. *n.* 992.

3) Si nullo modo sufficienti fama reparari possit, ut sæpe evenit, non tenetur probabilius detractor veniam petere et condonationem obtinere, ut patet de aliis injuriis, in quibus nihil tale præcipitur; ita neque famam compensare pecunia ex dictis.

quam Deum vocare in testem? unde restitutio nimium tunc damnum excederet, ut tenent Dicastillus, Navarrus, Salmanticenses et Trullenchus contra Bonacina et Lugo, qui etiam testes requirunt.

Sufficitne (quæres) *damnum retractare apud auditores immediatos?* Verius non sufficit, ut dicunt Concina, Croix, Lessius, Roncaglia, Salmanticenses, Sporer etc., sed etiam ea est facienda aput mediatos, quibus nempe crimen revelatum est ab auditoribus immediatis, si saltem in confuso prævideril eos crimen esse aliis revelaturos [1], et si isti officium suum negligant retractationem referendo. Ratio, quia ipse fuit prima et efficax causa damni; at secundis causis deficientibus, semper remanet obstricta causa prima.

Q. 12. *An simul cum redintegratione famæ adsit obligatio reparandi cetera damna, si quæ ex detractione secuta sint?*

R. Si ex læsione famæ ortum etiam est alteri damnum fortunarum, ut si privatus est officio, pensione, si exeidit spe matrimonii divitis, dotem amisit etc. tunc et fama reparanda est, et damna illa juxta æstimationem prudentum compensanda sunt, si saltem in communi fuerint prævisa, ut ordinarie prævidentur; qui enim aliquam liberam causam posuit, tenetur de illius effectibus. Adde, quod horum damnorum compensandi obligatio ad hæredes detractoris transit, cum habeat respectum ad illius bona [2].

Nulli autem dubium est, omnia omnino damna esse reparanda, si ea evenerint ex propalatione delicti falsi — Quæstio esse potest, si manifestatum sit delictum verum, occultum tamen. Nos omnino tenemus cum Croix, Layman, Lugo, Salmanticensibus aliisque etiam in eo casu integre damnum inde secutum esse reparandum; quia hic et nunc injusta revelatio est causa vera et unica damni, dum sine ipsa illud omnino abfuisset [3].

Q. 13. *Quæ causæ excusant a famæ restitutione?*

R. Quinque causæ excusant a famæ restitutione, et sunt:

1 *Impotentia physica*, vel *moralis*: physica quidem, ut si nulla omnino ratione possit quis restitutionem peragere; *moralis* vero, ut si eam peragere nequeat sine damno longe majori, ceteris paribus. Hæc nempe physicæ comparatur; at *impossibilium nulla obligatio.*

1) Non ergo isti tenerentur, si silentium fuerint stipulati cum iis, apud quos detrahebant (hæc tamen stipulatio esset inanis, si sciant auditores loquaces esse, qui nihil sibi retinere valent); vel si rationabiliter sperare potuerint, quod silentium essent servaturi; tunc enim ulterior revelatio facta est ipsis invitis, ac præter eorum malitiam.

2) Non tamen transit ad hæredes obligatio compensandi famam; nam hæc in re præstanda non consistit, sed in actione pure personali, quæ cum ipsa persona extinguitur.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 994, 996, *et* 613.

Qui autem restituere non potest totum, tenebitur saltem ad partem quam potest: neque enim restitutio consistit in indivisibili.

2 Si crimen, quod erat antea occultum, alia via evadat publicum; jus enim ad famam jam esset amissum. — Item est si auditores mihi crimen alterius enarranti fidem non adhibuerint; tunc nullum fuisset damnum illatum.

3 Si fama aliis modis sit recuperata, ut judicis sententia, veritatis evidentia, testimonio prudentum etc. nam tunc nullum damnum.

4 Si prudenter judicetur res jam oblivione deleta; nam longe periculosius est renovare memoriam per retractationem, quam retractationem ipsam omittere [1].

5 Si adsit infamati expressa vel tacita condonatio. Imo quandoque sufficit præsumpta, sive interpretativa ejusdem voluntas, si v. g. ita sit bonus et animo affectus, ut si rogaretur, certo condonaret: tunc enim non est invitus, et quilibet est suæ famæ dominus.

Intellige tamen *per se loquendo:* quod caute perpendendum; nam aliquando læsus illicite condonat, si ejus fama videlicet inserviat ad proximi ædificationem; ex charitate enim illam curare tenetur. Aliquando etiam invalide, si quando fama ei necessaria sit ad damnum alterius præcavendum, quod avertere tenetur ex justitia, ut si esset superior; nam jus habent subditi, ne sui infamia ipsorum bonum impediat.

Dictæ causæ continentur hisce versiculis:

Impos, publicitas, oblivio, cessio, fama
Si reparata fuit, si data nulla fides.

Q. 14. *An liceat compensare famam cum fama?*

R. Certum est 1, quod si unus velit alteri famam restituere, iste pariter tenetur ad idem erga eundem, si eam eidem abstulerit, secus non servaretur æqualitas; compensatio autem est remedium quod non obtinet, nisi in defectu.

Certum est 2, quod nemo potest famam alteri auferre eo, quod ab ipso fuerit infamatus; non enim esset compensatio, sed vindicta; cum fama unius non reparetur per infamiam alterius. Unde patet discrimen

1) Quid in dubio utrum oblivio illa existat necne? Vel agitur de *crimine vero*, vel *de falso*.

Si 1, non est de facili in memoriam revocandum; cum potius attendatur ad delictum, quam ad retractationem. Excipe nisi adsit periculum evidens, ne infamia illa ex alia via in hominum memoriam sit reditura — Si 2 revocanda est infamatio, nisi certo constet de oblivione; cum enim res vera haud sit, nullam proprie dictam infamiam per se importare poterit.

quoad famæ et pecuniæ restitutionem; auferendo enim pecuniam a fure, totum aufero, quod mihi debitum est, ac meum recupero. Non item infamando infamantem famam meam integro; nam fama alterius mea fama non est. Hoc tamen non impedit, quominus alterius testimonium labefactare possim aperiendo delictum verum.

Certum est 3, quod pariter hoc non licet, si inæqualitas sit maxima quoad illatas injurias; nequit enim justa compensatio intervenire.

Quæstio ergo tota est *de casu, quo duo ferme æqualiter sibi invicem famam læserint, et unus nolit eam restituere.*

Sententia probabilior et communissima cum Bouvier, Continuatore Tournely, Laiman, Lessio, Holzman, Roncaglia, Salmanticensibus, Sanchez, Silvio et Soto docet posse alterum compensationem facere et restitutionem differre; nam est generale principium: *non cogeris jus suum alteri reddere, si ille recuset tibi reddere tuum.*

Neque obstat, quod sic non restituatur fama; nam præterquamquod alterius testimonium remanet infirmatum per diffamationem, ideoque aliquo modo potest dici recuperata fama; tota ratio hujus opinionis est illa generalis: *quando jura sunt paria, non est illi servandum jus, qui suum non servat* [1].

Art. II. — DE MODO QUO LÆDITUR ET REPARATUR HONOR

§ unicus — *De contumelia* [2]

Q. 1. *Quid est contumelia?*

R. Contumelia est *læsio honoris alterius absque justa causa, quæ fit in ipsa ejus præsentia.* Differt a simplici detractione non solum in hoc, quod illa honorem, hæc vero famam respiciat; sed etiam in hoc, quod contumelia fiat aperte instar rapinæ contra præsentem, detractio vero instar furti occulti contra absentem.

Contumelia multipliciter fit: — 1 *omissione*, ut si cultus superioribus debitus denegetur; — 2 *factis*, si v. g. illorum imago conculcetur; — 3 *dictis:* hoc autem contingit *vel* objiciendo alicui naturales defectus, et dicitur *convicium; vel* defectus morales, et simpliciter appellatur *contumelia; vel* ejus indigentiam, et habetur *improperium.* Si vero quid jocando ei objiciatur, ut erubescat, dicitur *derisio*, vel *irrisio*, vel *illusio.*

Quæ omnia sub uno contumeliæ nomine accipi solent, et eandem

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 1001.

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 966, 981, *et seqq.*

speciem habent, si unam excipias *derisionem*. Hic sane modus ab aliis specie differt ex parte finis ac motivi, quia alii intendunt honorem deprimere, hic pudorem et verecundiam causare, ut notat Angelicus [1].

Q. 2. *Quodnam peccatum est contumelia?*

R. Contumelia est peccatum *ex genere suo mortale*, sicut ipsa detractio; nam quemadmodum detractio proximum lædit in fama, ita contumelia lædit eundem in honore, qui est bonum præstantius divitiis quibuscumque. Hinc Apostolus contumeliosos a regno Dei excludit [2].

Aliquando tamen erit tantum *veniale*, aliquando nullum peccatum:

1 Venialis erit contumelia, tum ex imperfectione actus, tum *si sit leve convicium non multum hominem dehonestans, et proferatur ex aliqua animi levitate, vel ex levi ira absque firmo proposito aliquem dehonestandi*, ut ait s. Thomas [3].

2 Nullum erit peccatum contumelia ex eodem Angelico, si convicium aliquod leve proferatur *causa delectationis ac joci, si debitæ circumstantiæ serventur*; id enim pertinet ad eutrapeliam. Idem est, si convicium dicere proficiat ad correctionem; *hoc modo Dominus discipulos vocavit stultos, et Apostolus Galatas insensatos*. Sed raro expedit; quia ex Augustino sæpius subditos ad iram excitat [4].

NOTA: contumelia erit multo gravior, si fiat in superiorem, cui quidem detraheretur non parum [5].

Q. 3. *An et quomodo reparandus honor per contumeliam ablatus?*

R. Ad 1: Honor ablatus utique reparandus est; cum ille pluris æstimetur divitiis. Et Christus dicit: *si quis dixerit fratri suo*, fatue, *reus erit gehennæ ignis* [6].

Præstat tamen omittere restitutionem: — 1 si recte credi possit illam recusari, ne memoria acceptæ injuriæ renovetur; — 2 si adsit periculum, ne renoventur odia in actu illo; — 3 si manifesta appareat injuriæ condonatio, v. g. si offensus sponte ad offensorem accedat, cum eo familiariter loquatur, jocose conversetur etc.

R. Ad 2: Cum distinctione: *vel* honor fuit publice ablatus in præsentia aliorum; *vel* privatim in præsentia tantum contumelia affecti [7].

1) 2. 2. q. 75. a. 1.
2) Rom. 1.
3) 2. 2. q. 72. a. 2.
4) L. 2. de serm. Domini in monte c. 19.
5) *V. Cod. pœn. Albert.* Art. 224, et seqq.
6) Matth. 5.
7) Etsi honorem nostrum curare præstet; monet tamen Stapf § 332, cavendum ne sub specie virtutis putidum egoismum sequamur. Item caute in educanda juventute nos versari oportet, ne dum stimulum honoris provocamus, animi juveniles dominanti ambitioni in prædam cedant.

Aliud monitum gravissimum pro iis ex nobis qui hominum æstimationem nimium

Si 1, honor restitui debet coram illis, qui dehonorationi fuere præsentes; vel saltem per modum, quo satisfactio ad illorum notitiam queat facile pervenire; alioquin non restitueretur integre. Sufficit autem id agere etiam per aliam personam: qui enim per alium facit, per se facere censetur — Si 2 satisfactio privata sufficit, nam pro modo peccati fit restitutio, sed semper fieri debet. Neque reparatur honor per communia signa postea ab offensore exhibita; quia hoc est pro præsenti honore, non pro damno præterito, quod tamdiu perseverat, quamdiu non reparetur per specialem satisfactionem.

Quid vero (dices) ***si offensus jam vindictam sibi sumpserit de contumelia sibimet irrogata?*** Sententia communis tradit offensorem ab omni onere liberari; *tum* quia offensus per illam vindictam jam censetur sibi per se satisfecisse, *tum* quia offensor ipse vindictam patienter in se ferendo videtur culpam sua recognoscere, et sic offenso satisfacere (excipe si vindictam inter atque offensam discrimen valde notabile existeret). Quod item Lugo censet *probabilissime,* si a judice pro honore ablato jam pœna inflicta sit; in hominum enim æstimatione videtur satis honor reparatus [1].

Q. 4. *Quæ satisfactio requiritur ad restitutionem honoris?*

R. Ad restitutionem honoris illa satisfactio requiritur, quæ censeatur sufficiens ad manifestandam æstimationem juxta conditionem personæ offensæ: sic v. g. si dehonorator fuit superior, sufficit si honorabiliter dehonoratum salutet, domum invitet et benevolentia excipiat; si enim amplius ageret, non satis consuleret suæ dignitati. Unde ajunt raro Superiorem teneri veniam petere a subditis, ***ne dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas*** [2].

Si vero dehonorator fuerit æqualis vel inferior, requiritur satisfactio major, v. g. ut locum ei cedat, salutando præveniat et similia peragat, quibus prudenter judicetur satis reddi ablatum honorem.

Ad *veniæ petitionem* quod attinet, ea non semper est necessaria; nam id unum justitia postulat, ut damnum reparetur ad æqualitatem, non autem quod hoc vel alio modo fiat — Aliquando autem non

curant, urget § 330. « Etiam in cura admodum delicati esse debemus, ne aut populi aut magistratuum potentiorumve gratiam mediis indignis captemus, qualia forent nimia celeritas in faciendo sacro, laxitas in Confessionali, turpis adulatio, conversatio justo familiarior, approbatio abusuum, qui alicubi invaluerunt etc.

Quoties hominum favor nonnisi per media indigna acquiri potest, illius nos meminisse docet, quod ait Apostolus: *an quæro hominibus placere?* si adhuc hominibus placerem, *Christi servus non essem* (Gal. 1) ».

1) *V.* Ligmori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 990. 2) S. August. Ep. 109.

sufficit, ut si injuria sit gravissima, v. gr. si subditus Superiori alapam impingat. Imo tunc veniæ petitionem debebit expostulare modo aliquo extraordinario, uti flexis genibus aut similiter, ut proportio servetur.

Q. 5. *Quomodo se gerere debet contumelia affectus?*

R. Omnes tenemur contumelias patienter ferre *animi præparatione*, quatenus abjiciamus omnem vindictæ amorem exemplo Christi ac Sanctorum, nam vindicta Domini est. Diximus *animi præparatione*, non enim semper actu contumeliam silentio ferre tenemur: sic ipse Christus cum suscepisset alapam, dixit: *quid me cædis?* [1]

Igitur oportebit contumeliam illatam repellere:

1 Propter bonum ejus, qui contumeliam infert, ut videlicet ejus audacia reprimatur, neque magis insolescat, dicente scriptura: *responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur* [2].

2 Propter bonum aliorum, ut si Prælatus eam tolerando redderetur in conspectu subditorum contemptibilis. Unde Gregorius dicit: *hi quorum vita in exemplo imitationis est posita, debent, si possunt, detrahentium sibi verba compescere* [3]. Ita fere Angelicus [4].

Scholium — De secreti manifestatione, et libello infamatorio [5]

Q. 1. *Quid est, et quotuplex secretum?*

R. Secretum, quod est *notitia rei occultæ*, triplex est: *naturale*, *commissum*, et *promissum*.

Naturale est illud, quod ab ipsa natura imponitur; ut si quid sciam, quod manifestare nequeam sine gravi alterius læsione in honore vel bonis. Quod si sciam ex alterius levitate vel casu, dicitur *naturale simplex;* si de industria, *naturale extortum* [6].

Commissum, seu *rigorosum* est, quando quis alteri quidpiam manifestat, eidem committens silentium circa illud. Id autem fieri potest vel *expresse*, si expressis verbis silentium committatur; vel *tacite*, si ab ipsa rei manifestatæ natura id deducatur; uti contingit Medicis, Advocatis, Theologis aliisque, ad quos nempe vel pro remedio vel pro consilio fit recursus.

Promissum est quando non modo qui rem manifestat, silentium exigit; sed etiam quando accipiens illam notitiam silentium promittit [7].

1) Joan. 18. 2) Prov. 11.
3) Homo 9. in Ezech. 4) 2. 2. q. 72. a. 3.
5) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *nn.* 970, *et seqq.*
6) Vid. de hac *extorsione* supra art. 1. q. 7: *Quid vero* etc.
7) De *Secreto Sacramentali* erit Tract. *de Pœnitentia*.

Q. 2 *An peccatum sit violare secretum sine causa?*

R. *Affirmative:* peccat qui secretum violat sine causa; quia aperte violatur jus alienum. Unde legitur: *qui ambulat fraudulenter, revelat arcana* 1. Imo *ex se* mortale est, cum sit contra bonum proximi; nam loquendo de secreto *naturali*, ipsa naturæ lex jubet illud servari sub mortali et ex justitia, quoties ex illius revelatione graviter læditur ille, cujus est secretum; quisque enim jus habet, ut secretum suum nemini manifestetur sine causa. Quod magis valet de *commisso* et *promisso:* nam in *commisso* tacite, in *promisso* expresse promittitur secretum non revelari 2.

Dixi *ex se*; a gravi enim peccato excusat parvitas damni; et in secreto *promisso* intentio promittentis, si tantum sub levi se obligaverit.

Q. 3. *Quando manifestari potest secretum?* 3

R. Casus, in quibus sine peccato (saltem gravi) secretum commissum potest manifestari, hoc versiculo continentur:

Res, consensus, inadvertentia, justaque causa.

1 Quando res sub secreto commissa *vel* est parva; tunc enim non videtur posse adeo strictam obligationem inducere, ut dicunt Salmanticenses: *vel* aliunde jam cognita est aut publica; tunc enim non detegitur secretum. Imo Axorius, Lugo, Mazzota et Roncaglia probabiliter tuentur mortale non esse, rem gravem sub secreto commissam relevare sub eodem secreto uni vel alteri probo (modo non

1) Prov. 11.

2) Hic etiam videri potest *Codex pœnalis Albertinus*, ubi qui violant secretum, quod servare tenentur ratione *officii*, vel carcere vel etiam interdictione a professionis exercitio puniuntur. *Art.* 631. — *C. A. pæn. p.* 1.ª § 86.

Item Cod. Albert. *proced. criminalis*, art. 150.

3) Audiatur Ep. Parisiis, *Quesiti di coscienza ecc.:* « Il segreto è proprietà individuale nel suo più stretto significato, e s'esso volge sulla vita privata, è carissimo sovra ogni bene, giacchè l'infamia è più terribile della povertà. Ora chi strappa altrui il segreto e lo disvela, lui non consenziente, al pubblico, è in colpa di formale ingiustizia, in faccia a Dio, ed ingiustizia tanto maggiore, quanto più rovinosa è l'infamia che ne risulta: dunque deve il giornalista rispettare gelosamente i segreti della vita privata, anche quando si tratti d'uom pubblico. Il che però deve intendersi di quegli atti privati, che non hanno immediato e necessario rapporto a funzioni sociali, e sottomesse per diritto costituzionale a pubblica censura. Così, a mo' d'esempio, ti sarà talvolta lecito svelare al pubblico certe pecche della privata condotta, cui tenga un educatore di gioventù, laddove inutile ed inonesta cosa perciò sarebbe, se si trattasse d'un impiegato di finanze. Rammenta però che la misura essendo estrema, essa non può essere giustificata che dall'interesse comune, e dal difetto d'ogni altro mezzo per conseguirlo; e che in ogni caso l'applicazione del crudele rimedio debbe farsi con ogni guisa di delicati riguardi.

detegatur illi, cui specialiter celari voluerit ille qui secretum commisit); cum adhuc res possit dici secreta [1] in illis rerum adjunctis.

2 Quando adest præsumptus consensus, ut patet.

3 Quando manifestatio contingit *vel* ex inadvertentia, *vel* ex indeliberatione, *vel* ex animi persuasione, quod res non sit gravis.

4 Cum adest justa causa, si nempe secretum servare verteret in grave damnum commune vel innocentis vel ipsius committentis. Imo tunc etiamsi jurasses servare, ex ordine charitatis illud recte revelas: est commune. Et idem probabilius ac communius dicendum, si agatur de proprio damno vitando; neque enim præsumitur quis se voluisse cum tanto onere obligare [2], ut docent Elbel, Layman, Lessius, Lugo, Roncaglia, Sotus, Sporer etc. [3].

Sed quid (dices) *si quis promiserit, se etiam cum vitæ dispendio secretum esse servaturum?* Tunc etiam cum gravi suo damno tenetur promittens stare promissis. Imo valde probabile et communius est cum Croix, Molina et aliis teneri ad secretum servandum cum ipso vitæ periculo, uti promisit, quia hoc non esset sibi mortem directe inferre, sed vitam minime tueri; quod licitum est ob justam causam, v. g. ad fidelitatem conservandam, cum id sit bonum virtutis.

Q. 4. *An liceat aperire, et legere literas alienas?* [4]

R. Literas alienas aperire peccatum non est hisce in casibus:

1 Quando sciamus eas in nostrum injustum damnum fuisse conscriptas, vel in nostram injuriam cedere, quam intendimus a nobis propulsare; hoc enim ad jus propriæ defensionis pertinet. Sic v. g. Princeps potest aperire literas non tantum hostium, sed etiam aliorum omnium, quæ tempore belli a locis hostium finitimis circumferuntur. Item ministri publici, si id bono publico expedit.

2 Quando habeatur consensus expressus, aut saltem tacitus illius a quo, vel ad quem literæ mittuntur, neque id speciali lege prohibeatur; ubi enim consensus adest, nequit esse injuria.

3 Quando Communitatis vel Instituti regulæ, aut legitima consuetudo id sinunt. Sic Superior Religiosus literas aperit subditorum

1) Hoc tamen non ita facile permittendum est; tanta enim est hominum loquacitas, ut vix secretum in uno sistere possit, experientia teste. Sub secreto unus alteri, secundus tertio, et ita successive res communicari novum non est; sicque tandem fit, ut occultissima quæque sub secreti larva omnibus nota sint.

2) Si tamen non adsit illa causa gravissima obvenientis damni impediendi, omni modo secretum commissum est servandum, adeo ut illud neque judici de eo interroganti liceat aperire, ut dictum est de *Monitoriis*, Tom. I. *De excomm.* — *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 4. *n.* 248.

3) *V.* Liguori; *Homo Apost. Tr.* xi. *n.* 9.

4) *V.* Liguori. *Op. Mor. l.* 3. *n.* 70.

snorum; id enim valde confert ad disciplinam sustinendam. Quod etiam de Superiore in Collegiis et Seminariis affirmandum ob eandem rationem.

4 Ex lege charitatis, quando id necessarium sit, vel expediens ad avertendam injuriam alteri imminentem, modo non plus legatur, quam quod ad talem finem necesse sit; atque ille, cui imminet damnum, jus habeat literas aperiendi ad malum illud propulsandum; quia proximo consulere licet contra injustum damnificatorem.

Exceptis hisce casibus, erit *mortale* legere literas alienas, si existimetur in iis contineri res gravis momenti; *veniale* vero, si contra; ideoque semper peccatum est. Sane quilibet ita jus habet ad suum secretum, ut ipse solus sciat, vel communicet cui voluerit.

Quod si ille a quod, vel ad quem literæ mittuntur, prævideatur id pro gravi sibi injuria habiturus, erit adhuc mortale *contra charitatem*, etiamsi res in literis illis sic apertis et lectis non sint nisi levis momenti, idque ratione gravis tristitiæ inde orituræ. Dicimus *contra charitatem*, quia objectum sive materia utpote in se levis, non est apta ex *natura sua*, nisi ad levem injuriam afferendam contra justitiam [1].

Quid vero de illo (quæres) *qui furtim scripta aliena legit, invito domino?* Sic legens peccat duplici ex capite:

1 *Peccato curiositatis*, etiamsi faciat animo discendi, et sine ulla damni suspicione; cum hic discendi appetitus non sit secundum ordinem.

2 *Peccato injustitiæ;* quia quilibet habet jus secreti suis in scriptis, quæ aliis non vult esse communia. Peccatum autem poterit esse etiam aliquando *mortale*, si nempe contingat cum notabili proximi damne, vel cum magna et gravi ejusdem pœna et animi conturbatione.

Sed quid (inquies) *si dominus literas dilaceravit, et alter colligat, jungat, et legat?* Iste probabilius peccat; hoc enim ipso, quod dominus illas minutatim dilaceravit, satis ostendit haud velle ut legantur; ex industria ergo colligere est agere fraudulenter [2].

1) Art. 270 Cod. pœn. Albert. hac in re delinquentes puniuntur.

2) *Quid* (quæres) *de illis sentiendum, qui ad superiores literas anonymas mittunt* (vulgo *cæcas*) *quibus occulto alicujus subjecti delicta manifestantur?*

Communiter ex genere suo est mortale; quia est revelare notabilia occulta fratris: et saltem notabilem suspicionem in superiore excitant, et hoc maxime cum id ordinarie procedat ex odio, ac vindicta — Non esset tamen peccatum, si id fieret ex charitate, solam emendationem quærendo ac ideo solum celetur nomen scribentis, justa de causa, si nempe aliunde pro se malum aliquod timeatur.

Non possunt tamen superiores ex hujusmodi tantummodo literis procedere ad *specia-*

Q5. *Quid est libellus infamatorius?* [1].

R. Libellus infamatorius est *scriptura, licet brevissima, continens occultam alterius infamiam, ut publica fiat.* Dicitur quoque *libellus famosus*, et veniunt communiter eo etiam nomine:

1 Schedulæ ad judicem delatæ contra aliquem sine nomine accusatoris, ob quas judices vetantur procedere.

2 Signa quæcumque infamatoria appensa ad januam domus alicujus, quibus publice dominus infametur. Item veniunt ex Codice pœnali Albertino *emblemata, manuscripta, imagines*, vel alia id genus in publicum divulgata — Quæ omnia hoc versu continentur:

Signa, manuscripta, atque emblemata, schedula, imago.

Non venit tamen sub eo vocabulo scriptura, quæ *vel* conficitur ad auctoris ingenium ostendendum, non ad malum publicandum; *vel* continet infamiam publicam; *vel* respicit boni publici procurationem.

Hoc libello graviter fama læditur: imo gravius, quam per simplicem detractionem; quia scripta evulgantur facilius ac diutius manent. Unde tunc restitutio sit efficax atque ad æqualitatem, fieri debet aliis scriptis, vel publica revocatione.

Q. 6. *Quænam pœna contra auctores libelli infamatorii?*

R. Est pœna excommunicationis latæ sententiæ, sit libellus contra R. Pontificem aut Cardinalem, aut contra Statum Ordinum Minorum, vel Prædicatorum; non vero si sit tantum contra religiosum particularem. Hæc est Papæ reservata — Si vero libellus alios respiciat, excommunicationis pœna non est, nisi *ferendæ sententiæ* [2].

Etiam *Codex pœnalis Albertinus* graviter animadvertit in auctores libelli infamatorii. Item in eos, qui quoquomodo iis cooperantur [3].

lent inquisitionem illorum delictorum, quæ continent, etiamsi in illis notificentur testes qui delictum valeant probare; quia hujusmodi literæ nullam inducant infamiam ex textu expresso *in Cap. Inquisitionis* 21 *de accusationib.* § *Tertiæ dubitationis.* Ita Rodriguez, Reginaldus, Lezena, Lessius et alii communiter. Possunt tamen superiores procedere ad inquisitionem *generalem*, quia ad hanc non requiritur infamia — *V.* Ferraris, *Bibliot. Concion. etc.* V° Literæ.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 995 — Et *Append.* 1 in fine hujus Voluni.

2) C. qui alterius 5. q. 1 1.

3) Art. 616, et seqq.

CAPUT QUARTUM

DE BONIS FORTUNÆ

Articulus unicus — DE FURTO [1]

Q. 3. *Quid est furtum?*

R. Furtum communiter definitur: *ablatio occulta et injusta rei alienæ, domino rationabiliter invito.*

Dicitur 1 *Ablatio,* ut distinguatur a simplici *damnificatione,* quæ fieri solet absque ablatione rei, uti contingeret in eo, qui domum alienam incederet. Sub nomine tamen *ablationis* intelligitur etiam iniqua retentio [2]; nam *detinere id, quod alteri debetur, eandem rationem nocumenti habet cum acceptione injusta* [3].

2 *Occulta,* ut distinguantur a *rapina,* quæ cum ipsa rei ablatione neludit violentiam domino scienti et invito irrogatam.

3 *Injusta;* aliquando enim qui alienum accipit, non furatur, imo actum virtutis exercet. Esset v. g. si uxor auferat a marito pecunias, ne ludis indulgeat; aut vinum, ne ebrietur; aut librum perniciosum, ne pervertatur — Prudenter tamen agendum est hisce in rebus, ne dum unum peccati genus impedire quærimus, aliud gravius excitemus nimium provocantes alterius indignationem.

4 *Rei,* quo nomine non corporales tantum res, sed etiam incorporea jura intelliguntur, ut census, credita etc.

5 *Alienæ;* quia ut patet, non includeret juris alieni violationem, si in re propria committeretur. Nihil autem refert sive res sit aliena *absolute,* atque *perpetuo;* sive sit talis *ad tempus* tantummodo, atque ut ajunt, *quasi aliena.*

6 *Domino rationabiliter invito:* ratio nempe furti in eo posita est, quod alterius jus violetur per ejusdem rei ablationem; atqui jus

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 518, *et seqq.*

2) Ex qua parte non videmus quomodo ab hac turpi macula se valeant purgare *tum* illi, qui finito opere, inanibus subterfugiis de pacta mercede fere semper aliquid subtrahunt operariis, qui non consentiunt, sed consentire debent; *tum* illi, qui modo apud unum, modo apud alterum cauponem divertunt edentes et bibentes, nihil tamen solventes; ac inde gloriantur, cum male fecerint; *tum* illi, qui pensionis solutionem, quam contubernariis debent, recusant, vel ne solvant, infinitas pretexunt causas; nec parsimoniæ student, nec aliquid sibi subtrahunt, ut valeant propriæ obligationi facere satis, quasi nempe agatur de supervacanea donatione, non de stricto debito justitiæ.

3) S. Thomas, 2 2. q. 66. a. 3.

hujuscemodi non violatur, quando dominus rationabiliter tenetur in ablationem illam assentiri. Sic v. g. nemo furem diceret qui gladium ab ebrio vel mente capto se ipsum aut alium interfecturo surriperet.

Q. 2. *Quotuplex est furtum?*

R. Furtum aliud est *simplex*, aliud est *qualificatum*. *Simplex* non habet aliam malitiam specie distinctam ab ipsa malitia furti. *Qualificatum* autem habet malitiam peculiarem sibi adjunctam ex aliqua circumstantia speciali.

Qualificatum solet *communiter* distingui quadruplicis generis: — 1 *sacrilegium*, quod est furtum rei sacræ, vel rei profanæ patratum in loco sacro; — 2 *peculatus*, quo aufertur pecunia vel res ad Fiscum Principis aut Reipublicæ pertinens; — 3 *plagium*, quo surripitur servus alienus vel etiam homo liber: sic dicitur, quia de hoc crimine convictus damnabatur ad plagas; — 4 *abigeatus* a verbo abigere, quo abducuntur animalia e grege alieno.

Diximus *communiter;* nam ex *Codice pœnali Albertino* furtum uti qualificatum habetur: — 1 *ratione valoris*, si nempe excedat summam libellarum 500; — 2 *ratione personæ*, v. g. si sit famulus, hospes, caupo; — 3 *ratione temporis*, si v. g. noctu sit commissum in habitatione; — 4 *ratione loci*, v. g. si fiat in Ecclesia vel Regiis domibus: ut tale etiam habetur furtum animalium e stabulis vel agris: imo erit *abigeatus*, si valor illorum excedat 500 libellas; — 5 *ratione mediorum*, si nempe adhibeantur arma, claves adulterinæ etc.; — 6 *ratione rei*, ut esset res sacra, vel sacro cultui dicata; item pecunia regia [1].

Q. 3. *Quale peccatum est furtum?*

R. Furtum est peccatum *ex genere suo* mortale, idque probatur tum *Scriptura*, Apostolus enim scribit: *neque fures neque rapaces Regnum Dei possidebunt* [2]; tum *ratione*, quia per furtum violatur justitia, cujus præceptum est, ut *nemo lædatur, et jus suum unicuique servetur;* atqui justitiæ præcepta obligant per se *sub gravi*. Adde: per furtum maxime perturbatur atque subvertitur pax et tranquillitas Reipublicæ, uti per se patet. Unde s. Thomas ait, quod si passim homines sibi invicem furarentur, periret humana societas [3].

Hinc *Codex pœnalis communis Albertinus* nullum furtum extraneorum impunitum relinquit; illud autem gravius punit, si *qualificatum* [4]. Gravissime vero, si a *militibus* sit patratum, ut videre est in *Codice pœnali militari* [5].

Diximus *ex genere suo*, nam erit veniale ex levitate materiæ vel ex imperfectione actus, ut patet.

1) Art. 653, et seqq. — C. A. pœn. p. I. SS 151, et seqq. 2) I. Cor. 6.
3) Q. 66. a. 6. 4) Art. 653, et seqq. 5) Art. 207, et seqq.

Q. 4. *Quænam censenda gravis, et notabilis materia furti?*

Nota. Materia furti potest esse gravis, *absolute* et *relative*.

Dicitur *absolute* gravis, atque notabilis, quando in communi hominum sensu censetur sufficere ad constituendum peccatum lethale, etiamsi furtum in hominem ditissimum committeretur.

Dicitur *relative* gravis, quando respectu quorundam v. g. pauperum, quibus res furto aufertur, censetur gravis; respectu vero aliorum, v. g. divitum, censetur levis: *in amissione unius gallinæ,* ait Angelicus, *plus pauper gravatur, quam unus multum dives gravaretur in mille marcis* [1]. Cum ista gravitas maxime sit mensuranda ex circumstantia personæ damnificatæ, quia furtum constituitur præcipue pro ratione damni; ideo status personæ attendendus est. Qui si non cognoscatur, præsumendum talem esse personam, qualem se externe præfert, et simul qualis in communi habetur — His positis:

R. Auctores dicunt communiter illam esse in furto materiam gravem, quæ alicui sufficiat juxta conditionem suam ad sui suæque familiæ sustentationem pro uno die, computatis victu, vestitu et habitatione. Verum regula hæc est valde obscura atque confusa, neque potest valere pro omnibus.

Nos itaque in tanta Scriptorum discrepantia hic ponimus quod pro singulis hominum statibus nobis videtur magis probabile, habita ratione ad diversas Scholarum sententias.

Erit videlicet materia *gravis* in moneta nova pedemontana [2].

1 *Pro mendicantibus* summa centesimorum 50; imo etiam 25, nempe in casu raro magnæ paupertatis.

2 *Pro fossoribus*, atque similibus operariis, communiter loquendo, sufficit una libella.

3 *Pro artificibus* aliquid amplius requiritur, quam una libella.

4 *Pro communiter,* sive *mediocriter divitibus* duæ libellæ: et minus etiam pro iis, qui ex propriis misere vivunt.

5 *Pro absolute divitibus* tres libellæ. Et idem censemus *pro mercatoribus valde opulentis.*

6 *Pro magnate ditissimo* quinque libellæ. Et idem putamus *pro communitate valde opulenta:* saltem pro hac dicimus sufficere quinque libellas cum dimidio.

7 *Pro regibus* decem libellæ. Quam summam dubitare non est gravissimam esse respectu quorumcumque; est enim in se notabilis, notabilem utilitatem parit, multisque incommodis occurrit.

1) Opus de *erud. Princ. l.* 7, *c.* 8.

2) Vulgo *franco.*

Ita Alphonsum Nostrum interpretatur Pater Neyraguet in suo *Compendio Theologiæ ejusdem Sancti* [1].

Q. 5. *An et quandonam minuta furta constituunt grave peccatum?*

R. Ad 1: Certum est etiam per minuta furta *mortaliter* posse delinqui, si nempe illa ad notabilem quantitatem pervenerint; tunc enim etsi singillatim domini forsan graviter non lædantur, graviter tamen æditur respublica et humana societas.

Sed notandum est, quod ad constituendam gravem materiam major quantitas requiritur in furtis minutis, quam in aliis; minus enim in istis, quam in aliis solent domini esse inviti — Hinc si minuta furta fiant eidem personæ cum intervallo, aut personis diversis eodem tempore, ad materiam gravem requiritur et sufficit (nostra quidem sententia) *unum simplex cum dimidio;* v. g. si materia gravis sit *scutorum quatuor*, per furta minuta requiruntur *scuta sex* — Si vero hujusmodi furtula fiant diversis personis et cum intervallo, putamus requiri duplum, *scuta* nempe *octo;* quia tunc gravitas non tam exurgit et damno illato, quam ex eo quod ille ditescat de alieno.

Item in furtis rerum expositarum, ut sunt fructus juxta vias et ligna in sylvis ad gravitatem major requiritur materia — Quod idem ordinarie docent de furto esculentorum, ac poculentorum; ac de furtis uxorum et filiorumfamilias.

R. Ad 2: Minuta furta tripliciter possunt contingere: *vel* quando unus multum furatur in globo, sed parum singulis personis: *vel* quando unus pluries uni furatur: *vel* demum quando plures furantur uni.

1: Qui pluribus furatur, ubi pervenit ad notabilem quantitatem graviter peccat; quia justitia prohibet non solum gravem alterius læsionem, sed et de alieno ditescere. Adde inconveniens quod aliter in communitate sequeretur. Hic Scriptura: *non habebis in sacculo diversa pondera: statera dolosa abominatio apud Dominum* [2].

2: Qui uni pluries aliquid parum furatur non intendens graviter nocere, nempe notabiliter ditescere, in singulis furtis non peccat graviter, neque ea furta constituunt mortale, nisi postquam ad

1) Merito tamen observant, quod hodie regula, qua olim furti mensura statuebatur, non ita urgeri potest; sed aliam latitudinem admittit, quia ea summa, quæ olim pluribus sufficiebat necessitatibus, hodie vix sufficit, cum pecunia et abundantior sit et abundatior tribuatur — Item si designata summa surripiatur diversis vicibus, nempe si agatur de furtis minutis, aliquid amplius surripiendum est ex communi DD. ad mortale peccatum, et ideo tradunt de rebus nimis expositis ex dicendis quæst. sequenti.

2) Deut. 25; et Prov. 11.

notabilem quantitatem pervenerint; nam illa simul non uniuntur statim et ex animo, sed tantum ex re accepta [1].

3 Si plerique simul furentur pauca, quæ simul collecta damnum *grave* proximo irrogent, opus est distinctione: vel *ex condicto* id agunt, communi nempe consensu atque consilio, ut quilibet modicum auferat, et sic furta levia simul collecta constituant materiam gravem: vel id non agunt *ex condicto*, sed independenter unus ab alio:

Si 1, singuli graviter peccant; quia singuli suo consilio atque consensu cooperantur moraliter in totum damnum, ideoque etiam singuli tenentur in solidum ad restitutionem.

Si 2, nemo eorum peccat mortaliter, neque ullam contrahit restituendi obligationem gravem; quia nemo in hoc casu esset causa formaliter injusta gravis damni alieni. Imo probabilissimum est neminem eorum peccare graviter, etiamsi sciant per minuta illa furta grave damnum domino irrogari; semper enim verum est neminem esse causam efficacem totius damni, sed per accidens ab aliis obvenit domino. Ita Habert, Lessius, Salmanticenses, Sanchez, Sotus [2].

Sed quomodo (quæres) *restituenda erunt quæ per minuta furta ablata sunt?* Certum est ea sub gravi esse restituenda cum ad notabilem quantitatem pervenerint. Hinc damnata est ab Innocentio XI hæc n. 38 propositio: *non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis.*

Porro si domini *incerti sunt*, ea restitutio sub gravi facienda est pauperibus aut locis piis [3], juxta præsumptam videlicet dominorum voluntatem [4] — Si vero domini *certi sint*, tunc singulis sua portio sub gravi tribuenda est, si portio singulis ablata per se materiam gravem constituat: hoc patet per se.

Sed quid (adest) *si singuli domini non sint graviter damnificati?*

Tunc etsi adhuc dominis videatur facienda restitutio juxta regulam

1) Quid, si inter unum et aliud furtum intercedat notabile intervallum? Ajunt ea furta non coalescere, si v. g. sit duorum mensium; nam domini non ita tunc damnum sentiunt.

Quid, si completa materia *gravi*, aliud surripiatur *leve?* Valde probabiliter non aliud mortale patratur; nam primum jam est in suo esse independenter constitutum. Qui tamen ex pluribus furtulis gerit intentionem ditescendi vel grave damnum inferendi singulis, peccat graviter ob intentionem illam graviter malam.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 530, *et seqq.*

3) Ex. c. *Cum de usur.*

4) Quæ distributio fieri debet pauperibus loci, ubi læsio facta est, si verosimiliter speretur, quod ita res sit ad suos dominos perventura.

generalem, quod nempe res quælibet sive parva sive ingens sit, semper clamet ad dominum; *nihilominus,* ait Alphonsus noster, *puto cum aliis doctis, quos super hoc puncto consului, non peccare graviter qui restituere pauperibus loci;* nam fur in eo casu non intulit damnum grave dominis, sed reipublicæ: hæc vero merito præsumitur non ita esse graviter invita, si restituatur partibus magis indigentibus. Hinc concludimus, quod licet *communissimum* sit, quod tabernarii pro minutis furtis per se loquendo debeant restituere civibus, qui minutas merces emunt; excusarentur tamen *a gravi* ex dicta ratione, si restituant pauperibus aut Institutis piis locis, imo etiam a veniali, accedente aliqua rationabili causa, puta si urgeat necessitas pauperum, vel infamia timeatur [1].

Q. 6. *Quid de iis, qui ligna in sylva Communitatis cædunt?* [2]

R. Certum est Communitati cuilibet fas esse ob bonum publicum sub aliqua pœna vetare, ne quis ligna in sylva cædat, dummodo aliunde oppidani possint sibi commode providere. Hac tamen prohibitione data, communiter docent, quod non peccat, saltem graviter, incola in eadem contra prohibitionem illam ligna cædens, neque tenetur ad restitutionem, nisi *magnam faciat lignorum stragem*, sed tenetur tantum ad pœnam post judicis sententiam [3]; talis enim prohibitio habetur uti pure pœnalis, sicut fert communis consuetudo.

Diximus nisi *magnam faciat lignorum stragem;* tunc enim excederet in jure suo particulari. Hæc autem ut *magna* dicatur, non est attendenda gravitas materiæ in se, sed damnum quod ipsi infertur Communitati. Hinc videtur non peccare saltem mortaliter qui sibi comparat unam sarcinam singulis diebus pro usu proprio, vel duas singulis hebdomadibus etiam ad vendendum; quia quod dives accipit ad usum proprium, pauper accipit ad vendendum [4].

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 28; et *Opus Mor. l.* 3. *n.* 595.

2) Diximus *Communitatis;* si enim essent sylvæ privatorum diceimus, eos qui ligna cædunt, teneri ad restitutionem; quia domini absolutum dominium habent super suis sylvis. Et idem recte dicunt de sylvis Communitatis, si privati emerunt vel conduxerunt omnia ligna illius, quia tunc Communitas totum suum jus transtulit illis.

Hoc quod dicitur de sylvis, valet de pascuis — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 520; et *Homo Apost. Tr.* x. *nn.* 23 *et* 25 — Pavone, *Spicilegio ecc.* §§ 40, *etc.*

3) *V. tum* Cod. pœnalis Albert. art. 673, 674 — *tum* RR. Pat. 16 sett. 1845, colle quali S. M. prescrive speciali provvedimenti relativi alla repressione dei furti di campagna — *tum* peculiares leges locorum, *Bandi Campestri* — tum Cod. proc. crim. art. 45.

4) « Et idem dicendum esse nobis videtur, ait *Bouvier,* de pauperibus, qui in agris et in sepibus quædam minuta ligna sicca pro gravi necessitate sua colligunt, si ea colligendo aliud damnum non inferant, v. g. sepes divellendo; nam domini tunc rationabiliter inviti esse non possunt ».

Id tenet etiamsi quis ligna cædat de sylva alterius Communitatis viciuæ, ut Filliucius, Lugo et Molina docent; quia illa communitas videtur esse contenta illius pœnæ quam a cædentibus exigit. Quod sane præsumitur cum læsa silet, neque damni per lignorum cæsuram sibimet irrogati compensationem curat.

Q. 7. *Quid sentiendum de furto uxoris?*

R. Uxor furti rea non est, si de rebus communibus subtrahit, *servato moderamine status*, in eà nempe mensura, quam communiter tenere solent ejusdem conditionis uxores; consuetudo enim tale jus eidem concedit, neque maritus potest eam privare, nise ipse per se velit huic obligationi satisfacere [1]. Sane uxor non est mancipium, sed socia viri; ergo plane expers esse non debet administrationis domesticæ, etiamsi viro ut capiti subjecta sit.

Diximus *servato moderamine status;* nam si uxor, marito rationabiliter invito, vel ejus voluntate non satis prudenter præsumpta, notabilem summam impenderet in eleemosynas, donationes, itinera ex bonis quæ subjacent administrationi mariti, peccaret graviter; cum præter injuriam, quæ marito ipsi irrogaretur, familiæ etiam præjudicium ex nimia illa liberalitate certo impenderet.

Ut tamen teneatur ad restitutionem uxor, major bonorum quantitas sublata requiritur quam in aliorum furtis, cum maritus non adeo sit invitus. Ita generatim TT.

Quid resolvendum est (quæres) *si uxoris pater, mater vel proles ex alio matrimonio suscepta egeat?* Ubi maritus nolit ipsis opitulari, poterit id facere uxor etiam ex communibus bonis, si propria non habeat; jure enim naturæ tenetur eosdem alere et maritus debet consentire. Hanc facultatem extendunt aliqui etiam ad fratres atque sorores. Ita Lessius, Lugo, Molina, Sanchez, aliique [2].

Q. 8. *Quid de furtis filiorumfamilias?*

R. Filiifamilias graviter peccant, si, invitis parentibus, ex bonis domesticis sibi surripiant summam notabilem; non enim sunt bonorum illorum domini. Hinc in Scriptura legimus: *qui subtrahit aliquit a patre suo, et matre, et dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est* [3]. Unde *si cohæredibus noceant* notabiliter, tenentur sub gravi ad restitutionem ex bonis castrensibus vel quasi-castrensibus, si quæ habeant, vel quantitatem rei ablatæ conferendo in divisionem hæreditatis post mortem patris, nisi pater ipse expresse vel tacite restitutionem remiserit, et remittere potuerit.

1) « Recte monent, ne confessarius in concedendis ejusmodi expensis, quæ viro nesciente fiunt, facilis sit, eoquod mulieres tali facultate sæpe abutuntur ». *Stapf* 445.

2) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 33.

3) Prov. 28.

Diximus si *cohæredibus noceant;* nam si filius sit solus, neque habeat cohæredes, Sanchez eum liberat ab omni onere restitutionis [1], quia (inquit) pater in hoc casu censetur minus invitus, et aliunde filius est aliqid patris [2].

Sed quænam summa (dices) *erit in his furtis censenda tanquam notabilis?* De-Lugo non improbat qui tenent non esse grave furtum filii, qui a bonis paternis surripit centum circiter libellas, si annuatim percipiat pater circa libellas octo mille, nec sit tenax et filius adoleverit et surripiat ad usus honestos. Ratio est, quia pater non tam est invitus ratione rei acceptæ, quam modi accipiendi.

Hic notandum est, quod ex *Codice pœnali Albertino* non datur actio patri vel marito in filiorum furtis aut uxorum, et vicissim. Item neque in furtis inter fratres et affines in eodem gradu, qui simul convivant. Cooperatores tamen extranei puniuntur [3].

Q. 9. *Quid sentiendum de famulorum furtis?*

R. Si famuli *esculenta* et *poculenta* domo exportent in materia gravi, aut divendant, graviter peccant et tenentur ad restitutionem cum domini graviter censeantur inviti. Si vero ea domi consument, facilius excusantur; quia dominus, maxime si non sit ita tenax, in his, ut plurimum, esse solet magis invitus circa modum illum occultum, quam circa rerum substantiam; sciunt enim domini id communiter evenire, attenta humana fragilitate, ad modum quo operarios in vineam conducens scit uvas ab iis esse comedendas ad saturitatem; nam quis bovi trituranti os alligabit? — Excipe nisi agatur de *esculentis* et *poculentis* extraordinariis aut in quantitate valde magna, vel nisi furtum sit de pecunia; quia in his domini esse solent magis inviti. Quod si tunc nequeant restituere sine magna difficultate, jubeantur compensare officiis et obsequiis extraordinariis.

Hic notandum, quod merito gravius punitur furtum domesticorum; habetur enim in *Codice pœnali Albertino* uti qualificatum [4]. Et sane famuli furando abutuntur dominorum confidentia.

Sed quid (quæres) *si famuli non impediant furta in rebus dominorum?* Tenentur ipsi restituere, si furtum fiat ab extraneis; nam

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* x. *n.* 32.

2) Præstat tamen, ut parentes in hac re delinquentes filios graviter puniant, atque ipsis continuo invigilent; pessima enim ac probrosa furandi consuetudo difficile rumpitur, atque tristissimos exitus habet.

Hinc reprehendendi omnino genitores illi, qui aliquid domum deferentibus eorum filiis, leviter acquiescunt ipsorum futilibus rationibus. Principiis fortiter obstent, neque sinant, ut eorum soboles, vel quid minimum surripiat quocumque prætextu.

3) Art. 681.

4) Art. 655, et seqq.

ex officio tenentur rem dominorum tueri; ac ideo valde probabiliter omnes obligantur etiam in solidum.

Si vero furtum fiat ab aliis domesticis, adhuc tenentur, si res sit ipsis commissa specialiter, vel se obligaverint vel teneant præsidentiam totius domus, nam tunc habent determinatum onus — Si secus, licet alii item affirment cum Bouvier generali ratione famulatus; alii tamen negant communius, et probabilius cum Azorio, Lessio, Lugo, Holzman, Salmanticensibus, Vogler etc.; quia res domini tueri a domesticis ex justitia non obligantur, sed solum ex præcepto generali charitatis; justitia enim respicit extraneos [1].

Q. 10. *Quænam excusant a furto?*

R. Duo sunt quæ excusant: *necessitas*, et *compensatio*.

Q. 11. *Quænam necessitas* (quæres) *excusat a furto?*

R. Nomine *necessitatis a furto excusantis* non intelligitur necessitas *ordinaria*, quam communiter patiuntur pauperes ostiatim viventes; alioquin nihil esset magis commune, quam furtum.

Neque *gravis*, si grave nempe respective damnum timeatur, v. g. gravis infamia, dedecus, aut e proprio statu juste acquisito decidendi periculum; hanc enim facile quisque fingere potest. Hinc damnata est ab Innocentio XI hæc n. 36 propositio: *permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.*

Unde hic *extrema* necessitas intelligitur, et est quando vita ipsa periclitatur. Porro certum est eum, qui tali laborat necessitate, posse alienum surripere quantum satis est ad se liberandum. Ita *communiter*, et sane tunc omnia bona sunt communia; jus enim gentium, quo bonorum divisio facta fuit, non potest derogare juri naturali, quod cuique competit vivendi in extremis de quibuscumque bonis [2].

Idem dicunt de necessitate *proxima extremæ*, aut illi *æquivalenti;* qui enim in ea constitutus est, potest sibi mediis ordinariis providere, cum in moralibus parvi non habeatur æstimatio. Talis esset necessitas illius, qui *vel* est in probabili mortis periculo, aut amittendi membrum aliquod principale, aut aliquem sensum; *vel* est in proximo periculo incidendi in perpetuam captivitatem sive pœnam triremium, in gravissimam aut perpetuam infamiam ac morbum.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 344, *et* 545.

2) Audiatur Angelicus 2. 2. q. 66. a. 7: *quæ sunt juris humani non possunt derogare juri naturali, vel juri divino. Secundum autem naturalem ordinem ex divina providentia institutum, res inferiores sunt ordinatæ ad hoc, quod ex his subveniatur hominum necessitati. Et ideo per rerum divisionem et appropriationem ex jure humano procedentem non impeditur, quin hominis necessitati sit subveniendum hujusmodi rebus.*

Sed quid (dices) *si dives negligat succurrere pauperi in extrema necessitate, tenebiturne de damnis, si quæ obvenerint?*

Si impedit vi ne bona sua accipiat, de restitutione tenetur; nam cum eo in casu habeat jus pauper rebus illis utendi, habet etiam jus, ne impediatur ab illis.

Si vero tantum negligit dare, probabilius non tenetur de damnis; nam obligatio sua est tantum charitatis; sicut enim quando omnia bona erant communia, quisque quod vellet, poterat accipere, nemo tamen ex justitia tenebatur dare: ita et in casu nostro, ubi iterum bona communia evadunt — Ex quo deducitur, quod pauper etiam rem magni momenti potest auferre, quin petat, si ea absolute indigeat, dives tamen eam non tenetur tradere; cum tantum ex charitate teneatur, quæ quidem non obligat cum gravi incommodo [1].

Q. 12. *An sit licita compensatio?*

R. Compensatio impropria (de qua hic agitur [2]) est acceptio rei alienæ sibi debitæ, inscio debitore. Licita profecto est sub debitis conditionibus; sic enim redditur unicuique suum.

Conditiones ad legitimam compensationem sunt:

1 Ut debitum sit ex justitia; si enim esset ex charitate vel gratitudine, non esset rigorosum debitum ideo nec in rigore compensandum.

2 Ut nequeat recuperari neque via juris neque alio modo sine notabili damno et molestia, aut sine gravi offensione aut inimicitia; secus bono publico expedit, ut nemo sibi jus dicat. Hoc tamen omittere est tantum *veniale*, quia defectus non esset nisi in modo.

3 Ut sit liquidum, nempe clarum, certum et sine exceptione; alioquin semper *melior est conditio possidentis.*

4 Ut compensatio fiat in re debitoris; secus esset cum damno tertii, uti contingeret, si fieret in re deposita vel commodata.

5 Ut debitor quantum fieri potest moneatur de debiti sui extinctione, ne vivat in conscientia erronea.

Attamen cum hæc res sit plena periculi et hallucinationis, bonum erit, si nunquam fiat sine consilio Directoris vel Confessarii, cui innotescant singulæ circumstantiæ, personarum præsertim et rerum [3].

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 3. *n.* 31; et *l.* 3. *n.* 520.

2) Quoad *compensationem propriam* vid. dicta de *Restitut. in genere c.* 5.

3) « Verum etiamsi, notat ad rem toties relatus *Stapf* § 449, omnes hæ conditiones adsint, leges tamen civiles tali compensationi parum favent, utpote qua ordo juris negligitur, atque discussio causæ ad privatum exactoris judicium defertur.

Unde etiam in confessionali, ubi hujus generis casus exponuntur, nos cautissimos esse oportet, ita ut eum vix unquam consulere et raro permittere expediat. At vero compensationi jam factæ, siquidem nullæ ex necessariis conditionibus desiderentur, eatenus connivere licet ut pœnitens ad restitutionem haud obstringatur ».

An (quæres) *possit famulis permitti, ut sibi occulte compensent in bonis domini, si non satis sibi tribui prætendant?*

R. *Generatim loquendo* negative; nam hoc semel admisso, furta passim inducerentur. Unde jure merito Innocentius XI hanc n. 37 diris devovit propositionem: *famuli et famulæ domesticæ possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quo recipiunt.* Quare non ita facile famuli audiendi sunt, quibus nimium solitum est de suis dominis conqueri, ac propriam miseriam exaggerare.

Diximus *generatim loquendo*, nam Salmanticenses circa hanc Pontificis sententiam hæc duo explicando docent:

1 Quod famulus nihil quidem possit sibi occulte compensare, si absque necessitate libere convenerit cum domino de stipendio minori: tunc enim dominus illi dicere potest: *nonne ex denario convenisti mecum?* Possit tamen *aliquid*, si ex necessitate, id est ad suam sibi levandam miseriam convenerit de salario notabiliter minori, quam justum sit; non enim Pontificia decreta intendunt obligare famulos contra justitiam [1].

2 Quod famulus, si ex propria electione debitas operas augeat, nihil possit sibi compensare, cum tunc censeatur operam suam velle condonare ad domini benevolentiam sibimet conciliandam — Si vero operas augeat ex domini voluntate expressa vel tacita, compensatio eidem erit concedenda; quia *dignus est operarius mercede sua* [2].

Hic tandem quoad *famulos* (idem currit de *operariis*) tria præsertim ex *Codice civili Albertino* notanda sunt:

1 Quod nemo illorum potest operas suas, nisi ad tempus obligare, vel ad certum opus.

2 Quod fides adhibetur domino cum juramentum emittit, si agatur *vel* de mercedis quantitate, *vel* de facta solutione pro anno elapso, *vel* de rebus in antecessum suppeditatis pro anno currenti.

3 Quod tandem semper servandæ sunt peculiares *politiæ* leges, quæ ipsos famulos respiciunt 3.

1) Hinc si famulus necessitate coactus convenit pro parvo pretio, poterit sibi compensare usque ad pretium infimum. Quod tamen ita accipiendum est, *tum* quod dominus alios famulos pro eodem parvo pretio juste non invenerit, *tum* quod famulus se ipsum ultro non obtulerit pro pretio illo, eumque dominus non susceperit ex pietate, et ex bona quadam animi indulgentia.

2) *Sed* (dices) *cujusnam erit judicium circa justitiam vel injustitiam stipendii in comparatione laboris famulatui respondentis?* Salmanticenses tenent posse ipsum etiam famulum ex se judicare, ideoque ex propria conscientia suam sibi operam compensare. Hoc nobis videtur *satis probabile*, si agatur de famulo, qui sit vir prudens, timoratus, vere aptus ad recte judicandum, et certus omnino de justitia compensationis, remoto quolibet hallucinationis periculo. Quod tamen quam rarissime eveniat, nemo est qui non videat — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *nn.* 522, *et seqq.*

3) Art. 1302, et seqq.

APPENDIX

DE JUSTITIÆ FILIABUS
AC CETERIS VIRTUTIBUS CARDINALIBUS 1

CAPUT PRIMUM

DE JUSTITIÆ FILIABUS

Ex dictis pag. 5 patet præter *Religionem* plurimas esse justitiæ filias. Præcipuæ indicantur, et sunt: *pietas, observantia, obedientia, veracitas, gratitudo, benevolentia, amicitia, beneficentia, liberalitas, misericordia, clementia, affabilitas, comitas* et *urbanitas*.

Articulus I. — DE PIETATE ET OBSERVANTIA

Q. 1. *Quid pietatis, et observantiæ nomine?*

R. Ad 1: *Pietatis* vocabulum, prout late patet, idem sonat ac *vitæ bonitas et morum integritas*, ita ut ille *pius* dicatur, qui probitate et innocentia præstat. Est etiam Spiritus Sancti donum, quo prompte movemur ad Dei cultum.

Si vero pietas stricte accipiatur, ex d. Thoma est *virtus moralis, qua bene animo afficimur in parentes, atque in patriam nostram:* in *parentes* quidem, a quibus gignimur et gubernamur; in *patriam* vero, in qua nati sumus et educati — *In parentibus porro*, inquit Angelicus, veniunt etiam *consanguinei, qui referuntur ad principia nostri esse* 2 — *Ad patriam* autem referentur concives propter eorum cum ipsa conjunctionem 3.

R. 2: Observantia est *virtus* item *moralis; qua personis dignitate præstantibus debiti honoris signa et reverentiæ argumenta deferimus*. Sane non eos solos debemus in societate colere et revereri, qui nobis præsunt *ex officio;* sed etiam illos, qui ratione quacumque præeminent *sive* ætate, *sive* sapientia et doctrina, *sive* honoris et muneris gradu, *sive* denique dote qualibet insigni. *Debitum morale est*, inquit Angelicus, *quod honorem debemus his, qui sunt in dignitate constituti, etiamsi non simus iisdem subjecti* 4

1) *V.* Orsini, *I fiori del cielo, ossia le imitazioni de' Santi*, Mil. Pirotta 1844.
2) 2. 2. q. 101, et 103.
3) *V.* Roberti, *Dell'amor della patria* — Porioni, *Difesa della patria*, Loreto 1835 — Stapf § 500 — Chateaubriand, *Genio etc. l. 5. c. 14.*
4) L. c. q. 102.

Q. 2. *Quænam pietatis, et observantiæ præcepta?*

R. Tria adsignari possunt graviora præcepta pietatis et observantiæ:

1 Ut debitus ille cultus et honor parentibus, patriæ, superioribus et singulis in dignitate constitutis, vel clara aliqua prærogativa fulgentibus, exibeatur tam verbis quam factis.

2 Ut molestiæ, quas nobis vel difficiles consuetudine vel ingenio nimis interdum fastidiosi afferunt, æquo animo ferantur, neque officia ipsi præstanda ea de causa prætermittantur: *fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes illum in vita illius; et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas illum in virtute tua* [1].

3 Denique ut illa ipsa officia cum quodam jucunditatis sensu et animo lubenti persolvantur: quod quidem meritum operis auget.

Articulus II. — DE OBEDIENTIA

Q. 1. *Quid est obedientia, et quotuplex?*

R. Ad 1: Obedientia est *virtus moralis, quæ reddit promptam hominis voluntatem ad exequendam voluntatem alterius, scilicet præcipientis:* ita Angelicus [2]. Speciale ergo obedientiæ objectum est præceptum superioris, *quatenus præcepto et voluntati divinæ minime adversatur,* tam si expressum sit, id est verbis voluntatem ejus claro manifestantibus; quam si sit tacitum, id est signis ad illam voluntatem indicandam.

Diximus *quatenus præcepto* etc.; nam secus obtemperandum potius est Deo, dicente d. Petro: *obedire oportet Deo magis quam hominibus* [3]. Quando enim a superiori principio certe movemur, inferius omnem amittit vim suam.

R. Ad 2: In se et ratione sui objecti una est obedientia; sed ratione superioritatis, a qua procedit præceptum, quadruplex distingui potest: *civilis, ecclesiastica, domestica, et sacramentalis.*

Civilis in eo consistit, quod populi Principi et Magistratibus subjiciantur, legesque servent ad commune civium bonum promulgatas, ex quo oritur tam ipsius Reipublicæ quies atque incolumitas, quam etiam subditorum salus.

Ecclesiastica, per quam fideles in rebus ad Religionem pertinentibus obtemperant Sacerdotibus atque Prælatis; ex qua et doctrinæ puritas et unitas veræ fidei conservatur.

Domestica, qua uxores maritis, filii parentibus, servi dominis,

1) Eccli 3. 2) 2. 2. q. 101. 3) Act. 5.

discipuli præceptoribus parent: ex qua pendet omne familiarum bonum, et pax.

Sacramentalis denique, per quam fideles in Sacramento Pœnitentiæ subjacent et obediunt proprio Confessario: et sic consulitur conscientiarium tranquillitati.

Obedientia *civilis, ecclesiastica*, atque *domestica* dicitur necessaria, quatenus in arbitrio nostro non est eligere Principem, Episcopum et parentes, quibus obtemperemus — Sed obedientia *sacramentalis* dicitur voluntaria, non quatenus sit in nostro arbitrio eam præstare vel negare; sed quatenus pendet ab eo electio Confessarii [1].

Q. 2. *An obedientia veniat sub præcepto?*

R. Obedientia venit profecto sub præcepto gravissimo tum *civilis* et *ecclesiastica*, quam *domestica* et *sacramentalis:*

1 *Civilis:* expresse enim in Scripturis legimus [2]: *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: admone illos Principibus, et Potestatibus subditos esse* [3].

2 *Ecclesiastica;* nam de hac Christus ait: *qui vos audit me audit, qui vos spernit me spernit.* Et addidit: *si quis Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* [4].

3 *Domestica;* nam Apostolus clamat uxoribus: *subditæ estote viris sicut oportet in Domino;* filiis: *filii, obedite parentibus per omnia;* servis: *servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quas hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Deum* [5]*;* singulis: *obedite præpositis vestris* [6].

4 *Sacramentalis;* quia in iis, quæ respiciunt animæ directionem in Sacramento pœnitentiæ, Confessarius est solus legitimus superior, uti docent unanimiter rerum spiritualium magistri. Res ipsa per se loquitur; a Christo enim omnis Confessariis facultas facta est per ea verba: *quæcumque solveritis super terram soluta erunt et in cœlo, et quæcumque retinueritis retenta sunt* [7].

Q. 3. *Quænam obedientiæ utilitas, ac præstantia?*

R. Maxima profecto est obedientiæ præstantia, camque Christus toto vitæ suæ curriculo in se ipso expressit *factus obediens usque*

1) *V.* Sales, *Filotea c.* 11. 2) Rom. 13. — Tit. 3.

3) Excipe nisi civilis lex pugnet cum lege Dei vel Ecclesiæ; nam ex eadem Scriptura *Act.* 5 oportet magis obedire Deo, quam hominibus; atque ideo animo excelso et invicto injustis laicæ potestatis legibus obsistendum est.

4) Matt. 18. 5) Coloss. 3. 6) Hebr. 13.

7) *V.* Liguori, *Sermoni compendiati etc. T.* 1. Ser. 25, *ubi duo explicat: 1 quanto sia sicuro di salvarsi chi ubbidisce al confessore: 2 in quanto pericolo sia chi non obbedisce.*

ad mortem, mortem autem crucis [1]. Imo *melior est obedientia, quam victimæ* [2]: ac merito, *quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero propria voluntas mactatur*, ut ait d. Gregorius. Et s. Augustinus vocat obedientiam virtutem, *quæ in natura rationali mater quodammodo est omnium, custosque virtutum* [3].

Et sane, tanta dici debet obedientiæ utilitas ac præstantia, quanta est ejusdem necessitas; atqui necessitas est maxima tam in statu civili quam in Ecclesia, tam in privatis familiis quam extra; nam sine ea neque Respublica stare posset neque Ecclesia neque familia neque ullus alius rerum humanarum ordo, uti docet experientia.

Etiam ad fovendam pietatem maxime conferre obedientiam, uno ore tradunt Ascetici: *multo tutius est*, inquit Thomas a Kempis, *stare in subjectione, quam in prælatura* [4].

Q. 4. *Quot sunt obedientiæ regulæ, seu gradus, ut vocant?*

R. Tres sunt: *animi alacritas, simplicitas*, et *hilaritas:*

1 *Animi alacritas* in eo consistit, quod obediens præceptum superioris, licet videatur humile, molestum, intempestivum, implere debeat prompte, expedite, exacte, et animo volenti: *cum bona voluntate servientes sicut Domino, et non hominibus* [5]. Sane nemo vere obedientem appellaverit, qui superioris quidem præceptum complet, sed fastidiose, querulus atque susurrans: *si moleste cœperis sustinere*, habet d. Bernardus, *et dijudicare Prælatum, si murmurare in corde, etiamsi exterius impleas quod jubetur, non est virtus* (obedientiæ); *sed velamentum malitiæ*. Et iterum: *fidelis obediens nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem* [6].

2 *Animi simplicitas*, quam sic indicat Apostolus: *obedite in simplicitate cordis vestri* [7]. In eo autem posita est, quod quisque superioris præceptum impleat cum certitudine sic implendi ipsam voluntatem Dei, quin ultro inquirat: *imperfecti cordis et infirmæ prorsus voluntatis indicium est* (ait s. Bernardus) *statuta seniorum studiosius discutere, hærere ad singula quæ injunguntur, exigere de quibusque rationem, aut male libenter obedire, nisi cum audire contigerit, quod forte libuerit* [8].

Contra tam insignem obedientiæ prærogativam peccare solent ut plurimum *adoscelentes*, qui licet nondum neque satis domitas habeant cupiditates, neque satis judicii maturitate et rerum experientia præditi

1) Phil. 2. 2) 1. Reg. 15. 3) De civ. Dei l. 4. c. 12.
4) De imit. l. 1. c. 9 — Scaramelli, *Direttorio Ascet.* Tr. 3. art. 3, etc.
5) Ephes. 6. 6) Serm. 3 de circumc.; et de obed.
7) 2. Cor. 1. 8) De præcept. et discip.

sint; eminere tamen volunt supra seniores, eorumque et dicta et facta vituperare, atque aspernari mandata [1].

3 *Animi hilaritas:* *tertius gradus*, ait d. Bernardus, *obedientiæ est hilariter obedire: non ex tristitia, inquit Apostolus; non ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus.... Serenitas in vultu, dulcedo in sermone multum colorat obedientiam obsequentis....; quis enim locus obedientiæ, ubi tristitiæ cernitur amaritudo?* [2]

Quid vero (dices) *putandum erit de illa obedientia; quam cæcam appellant?* Hæc obedientia in eo consistit, quod subditus mandata Superioris sui, in quo Deum ipsum sibi exhibet, quoties conjuncta non sint cum peccato manifesto, prompte exequatur sine ulla sive intrinseca sive extrinseca discussione, totum se ipsi quasi Deo tum quoad intellectum, tum quoad voluntatem subjiciens, et ideo *cæcam* appellant. Ejus exemplum habemus in Abraham Patriarcha, quando Deus eidem præcepit, ut suum sibi filium Isaac immolaret. Item in s. Josepho Sponso Beatissimæ Virginis Mariæ, quando ad vocem Angeli *consurgens accepit puerum, et matrem ejus et secessit in Ægyptum.* Unde si quem delicatulum hoc nomen offendat, ipse poterit nomen mutare, non tamen rem illo nomine significatam. Nonne et ipsi milites hac obedientia adstringuntur? et tamen nemo hoc obsequium irrationabile vocat. Sane quid respublica, si omnes subditi jus haberent inquirendi de justitia, honestate, ac congruentia legis? Est ergo cæca obedientia rationabilis ac logica [3].

1) Ex quo illud oritur, quod educatores sæpius dolenter animadvertunt, ut nempe juvenes quidam plurium annorum spatio in disciplinam traditi nihil utique prætermittant eorum quæ jubentur; nunquam tamen obedientiæ habitum sibi comparent, et vix e disciplina et schola egressi pessimam animorum affectionem ostendant, vera Reipublicæ pestis, dedecus communitatum et familiarum ruina.

2) Serm. de obed. — *V.* Bourdaloue, *Pensieri h. tit.*

3) Ad rem Lacordaire, *Conferenze*, Conf. XXXV: « Ma che cosa è l'autorità? L'autorità è una superiorità, che ingenera l'obbedienza e la venerazione; la prima cosa l'obbedienza, vale a dire per la sommissione spontanea di una volontà ad un'altra volontà. « Capitano, ponetevi là colle vostre genti e fatevi uccidere. Sì, mio generale ». Ecco, signori, l'obbedienza, e voi la comprendete, una obbedienza d'uom libero, nella quale chi comanda e chi obbedisce sono ambedue grandi ad un modo. L'uno giudicò cosa semplicissima il domandare una vita per la patria, l'altro del paro avvisò cosa semplicissima il darla. L'uno non ha concepito il sacrifizio se non perchè n'era capace, l'altro non ne fu capace se non perchè l'ha concepito. Qua v'ebbe azione e reazione di due anime, l'una delle quali non la cedeva all'altra. Quando i famosi Spartani delle Termopili si apprestavano nel loro cuore a morire per la salute della Grecia, scolpirono sopra uno scoglio la seguente iscrizione: « Passeggiero, va a dire a Sparta che noi siamo morti qua per obbedire alle sue sante leggi ». Ecco di nuovo l'obbedienza, nè già una obbedienza trascorsa oltre il necessario, la quale non è propria che solo di alcuni eroi, ma un'obbedienza, quale

Nedum ergo improbetur, ut aliqui immerito faciunt, imo laudibus in cœlum a nobis est efferenda, utpote quæ efficit, ut homo vere totum *abneget semetipsum* Deo suo. Hinc scimus ipsam valde in deliciis fuisse Sanctis Ordinum Religiosorum Fundatoribus præclarissimis, præsertim Benedicto, Francisco, et Ignatio, qui omnes obedientiam cæcam suis in constitutionibus ab Ecclesia solemniter adprobatis summopere commendarunt. Utinam ergo fieret communior et universalis! [1] Sed quia deficit amor, ideo et obedientia deficit [2].

Q. 5. *Quodnam est vitium obedientiæ contrarium?*

R. Obedientiæ opponitur *contumacia*, quæ *inobedientia* nuncupatur, et est *voluntas agendi contra præceptum superioris.*

Cum ex philosophorum adagio *eadem contrariorum sint consequentia*, patet tot mala ex hoc vitio oriri, quot ex obedientia enascuntur bona. Hac videlicet peste evertuntur familiæ, perturbantur communitates, labefactatur Respublica, nutriuntur cupiditates, et

bisogna alla società per vivere, e quale Sparta l'aveva ne' suoi bei giorni. Alle Termopoli aveva parlato tutta quanta Sparta, così i vivi, come i morti, e in tutta la repubblica non era anima alcuna che non avesse risposto all'anima del trecento gloriosi.

Dove falla la sommissione spontanea della volontà ad un'altra volontà, e talvolta ancora la sommissione entusiasta, l'unità è impossibile e del paro la potestà e l'ordine. Perocchè, come volete voi che le tante volontà separate ne formino una sola, se non esiste una volontà sovrana che le raguni in sè? Come avrete voi l'ordine, se tutte le volontà non concorrono coll'obbedienza a conservar le relazioni stabilite dalle leggi e minacciate continuo da tutti gl'interessi malcontenti? E come vorrà essere potestà, se ogni cittadino non è presto a pigliare al primo comando il posto al quale è trascelto?

La venerazione è un altro elemento dell'autorità, che torna a lei altrettanto necessario che l'obbedienza. Perocchè la venerazione non è che un rispetto mescolato d'amore, e noi non obbediam lungamente a chi non ci spira nè amore nè rispetto. La volontà dura già per sè stessa la molta fatica a soggettarsi anche alloraquando ama e rispetta sinceramente; e se le vien meno questo duplice sentimento, tosto o tardi non presta più obbedienza. La necessità e la violenza vi potrebbero provvedere; ma solo per breve istante, e la prima occasion propizia sarebbe il segnale in cui l'unità, l'ordine e la potestà perirebbono insiem coll'autorità; poichè ogni potestà che non produce l'obbedienza e la venerazione non apparecchia altro che la sua morte ».

1) *V.* S. Basilius, *Const. Mon. c.* 28, *et c.* 21 *in Fran.*

2) Item Lacordaire, *Confer.* xxv: « Voi lamentate la vostra sorte di essere schiavi, ma non sapete quello che vi dite: l'uomo è schiavo, quando serve suo malgrado; servite di vostro proprio grado, e la schiavitù sarà distrutta. Vi fu detto già, essere la schiavitù la più gran sciagura e la maggior vergogna, ed io vi dico: Fate della schiavitù un atto d'amore, ciò che era ignominia diventerà gloria, ciò che era schiavitù diventerà sagrificio, ciò che era l'ultima cosa diventerà la prima; ciò che era il colmo della sciagura si volterà in estasi. Non sapete voi che non v'ha cosa più dolce dell'amore? E quando amiamo, noi diamo noi stessi, quando diamo noi stessi, serviamo, e quando l'uom serve per amore è felice ».

omnia foventur vitia ad perniciem tam animæ, quam corporis. Illud etiam malum est tristissimum, quod qui abjicit obedientiam, cum voluntatem suam propriam sequatur tanquam unicam rerum agendarum normam, reddit se Deo execrabilem, dicente ipso Deo: *sicut gentes quas delevit Dominus.... ita et vos peribitis, si inobedientes fueritis* [1].

Sed contumacia eo magis præ ceteris nocet adolescentibus, quippe qui per hoc vitium sibi præcludunt viam ad suscipiendam disciplinam et sapientiam; sicque comparant se ad infelicissimum exitum rerum suarum, atque ad omnem calamitatem, dicente Scriptura: *disciplinam qui abjicit, infelix est* [2]; Deus nempe, ut istorum frangat audaciam, sinet profecto ipsos turpissime labi, cum *superbis resistat* [3].

Articulus III. — DE VERACITATE

Q. *Quid sentiendum de veracitate?*

R. 1: Veracitas est virtus, *quæ id sibi propositum habet, ut in significandis nostris cogitationibus res enuntiemus cujusmodi sunt, vel cujusmodi esse putamus.* Ex quo patet discrimen veracitatem inter et veritatem: nam *veritas* tota sumitur ex conformitate judicii cum ipsa re judicata; *veracitas* autem spectat potissimum conformitatem locutionis cum mente ipsiusmet hominis loquentis: prima tota est *subjectiva;* altera vero *objectiva.* — *Verax* idcirco esse potest etiam qui falsum dicit, si nempe putet se verum enuntiare: sicut et *mendax* esset, si verum pronuntiaret putans se dicere falsum [4].

R. 2: In veracitate naturalis quædam honestas inest; quemadmodum naturalis turpitudo est in mendacio: *verba sunt instituta,* inquit s. Augustinus, *non per quæ se homines invicem fallant, sed per quæ in alterius quisque notitiam cogitationes suas proferat, verbis igitur uti ad fallaciam peccatum est* [5].

Præterea ad mutuam inter homines societatem tuendam veracitas prorsus est necessaria; societas enim consistere nequit, nisi homines sibi invicem credant. Quare Apostolus: *deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque proximo suo* [6]. Hæc etiam nos similes Deo reddit: *nam principium verborum suorum veritas* [7].

Veracitati directe opponitur *mendacium.* Quare sit:

1) Deut. I. 2) Sap. 3.
3) *V.* Liguori, *La monaca santa, T.* 1. *c.* 7. § 2, etc. — Scaramelli, *Direttorio ascet. loc. cit.* 4) *V.* Stapf. §§ 369, *et seqq.*
5) Enc. c. 22. 6) Ep. 4. 7) Ps. 118.

Corollarium — De Mendacio [1]

Q. 1. *Quid mendacium et quotuplex?*

R. Ad 1: Mendacium definitur: *locutio* vel *significatio contra mentem*. Pertinet ad ejus naturam, ut qui mendacium profert, aliud clausum in pectore teneat, et aliud exterius verbo vel signis exprimat; sed non requiritur, ut aliqui contendunt, etiam animus fallendi; *mentiri* enim dictum est quasi ex verbo *contra mentem ire*.

Diximus *locutio* vel *significatio*, ut indicemus mendacium confici tam ore, nempe verbis, scriptis et nutibus; quam *facto*, quod *simulationem* appellant. Sic mentitur *facto* qui, cum mortali odio *interius* exardescat contra aliquem, eum tamen *exterius* benigne excipit, et verbis amicitiæ adhuc prosequitur: *ad simulationem* seu ad *mendacium facti* pertinent *jactantia, hypocrisis, adulatio* et similia.

R. Ad 2: omnibus nota est illa mendacii divisio in *jocosum*, quod patratur ob nostram vel aliorum voluptatem; in *officiosum*, quod patratur ob nostram vel aliorum utilitatem; et in *perniciosum*, quod patratur in injustam alterius damnificationem.

Q. 2. *An omne mendacium sit peccatum?*

R. Docuerunt ex Græcis nonnulli, uti Origenes, Cassianus, Theodoretus, esse licitum mendacium ob urgentem necessitatem.

Sed mendacium omne semper esse peccatum.

Prob. 1 *Ex Scripturis: verbum mendax justus detestabitur* [2]: *omne mendacium ex veritate non est* [3]; atqui omne illud quod justus debet detestari, et quod non est ex veritate, peccatum est, cum ex natura sua adversetur Deo, qui est summa veritas.

2 *Ex Patribus:* clamat d. Ambrosius, *os justi mendacium nescire* [4]. Et s. Thomas expresse habet: *non est licitum mendacium dicere ad hoc, ut aliquis alium a quocumque malo liberet* [5]. Quare merito Alexander III aperte docuit mendacium quodcumque prohiberi etiam ad vitam alterius salvandam [6].

3 *Ex naturali ratione;* si enim homo in casu aliquo mentiri licite posset, Deus diceretur mendacium illud approbare: imo in tali casu Deus ipse posset mentiri; atqui hæc duo repugnant: veritas enim est *essentialis perfectio naturæ divinæ*.

1) De mendacio prolato in confessione erit in Tract. *de pœnitentia;* de locutionibus vero æquivocis, jam actum est in Tract. *de Virt. Religionis.*

2) Eccli 7. 3) Ep. Joan. 1. c. 2. 4) L. 2. in c. 1. Luc.

5) 2. 2. q. 100. a. 3. 6) C. 4. de usur.

Deinde nemo non videt inordinationem manifestam in mendacio quocumque; istud enim pervertit naturalem institutionem et finem locutionis, quæ non in finem alium creaturis intelligentibus concessa est, nisi ut possint sensus suos sibi invicem communicare.

Q. 3. *Quale peccatum est mendacium?*

R. Mendacium, quod neque proximum, neque Deum graviter lædat, neque grave scandalum pariat, veniale est, uti de mendacio *jocoso* et *officioso* tradit d. Augustinus [1]; in hoc enim adest quidem inordinatio aliqua, sed non gravis; cum ea non opponatur charitati.

Mendacium vero *perniciosum*, quod graviter lædat proximum aut Deum, vel *grave* scandalum pariat, erit utique *mortale* ob rationem contrariam; et de hoc intelligitur illud [2]: *perdes omnes, qui loquuntur mendacium* [3].

Q. 4. *An aliquando licita sit simulatio?*

R. Simulatio *formalis*, nempe cum quis intendit per factum externum aliud significare, quam quod in animo habet, nunquam licita est; quia est verum mendacium facti, ut docet d. Thomas [4].

Simulatio vero *materialis*, scilicet cum quis aliquid agit, non intendens deceptionem alterius, sed aliquem suum finem, utique licita est cum causa, semper ac ex circumstantiis alii possint conjicere ad alium finem id agi. Sic Josue licite fugit non intendens significare metum, sed ut hostes longe abducerentur ab urbe *Hai*, et reliqui milites irruerunt in urbem [5]. Ita Christus D. *finxit longius ire* [6], non intendens ut discipuli hoc crederent, sed volens significare, se revera iturum fuisse longius, nisi ab eis invitaretur [7].

Articulus IV. — DE GRATITUDINE ET BENEVOLENTIA

Q. 1. *Quid dicendum de gratitudine?*

R. 1 Gratitudo seu gratia est virtus, *quæ tum beneficiorum quibus affecti sumus memoriam retinet, tum iisdem remunerandi voluntatem habet.* Sane post Deum, parentes, patriam et superiores nostros natura illis peculiariter animo adstrictos esse non docet, qui nos beneficiis suis exornaverunt: *si ab aliquo benefactore aliqua peculiaria beneficia percipimus*, ait Angelicus, *illi per hæc peculiariter*

1) In Ps. 5. 2) Ps. 5.

3) Quod porro de mendacio dictum est, ad simulationem quoque, jactantiam et similia extendi debet, quippe quæ sunt *mendacia facti.*

4) 2. 2. q. 111. a. 1. 5) Jos. c. 8.

6) Luc. 24. 7) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3. *n.* 171.

obligamur ex debito honestatis.... ideo justitiæ adjungitur gratitudo [1]. Hanc virtutem commendabat Paulus inquiens: *grati estote* [2].

Duplex est gratitudinis præceptum: — 1 ut cum possumus, paria, aut etiam majora beneficia referamus; — 2 ut cum referre non possumus, saltem gratias agere et constanter habere satagamus [3].

R. 2: Gratitudini opponitur *ingratus animus*, et *egoismus* ille tristissimus, cujus proprium est *vel* acceptum beneficium dissimulare, *vel* non æstimare satis, *vel* vituperare, *vel* habere pro maleficio. *Hoc tu cave tanquam maximum crimen*, inquiebat ipse Seneca [4].

Q. 2. *Quid est benevolentia?*

R. Benevolentia, ut nomen indicat, *est illa animi affectio, qua aliis bonum volumus et optamus.* Ad eam nos impellit tam natura, quæ homines considerat quasi communis ejusdem civitatis incolas, et ejusdem corporis membra; quam Religio, cujus illud est præceptum gravissimum: *diliges proximum tuum sicut te ipsum* [5].

Articulus V. — DE AMICITIA [6]

Q. 1. *Quid est amicitia, et quotuplex?*

R. Ad 1: Amicitia dici potest *mutuus, manifestus et gratuitus amor inter aliquas personas, quæ sibi invicem bene volunt, et se mutuo bonis cumulare desiderant* — Quibus ex verbis patet:

1 Discrimen esse quammaximum inter amorem proprie dictum et amicitiam; ille enim esse potest etiam non mutuus, imo etiam non notus personæ, quæ amatur; et ideo fit ut in amicitia semper sit amor, sed non semper in amore amicitia.

2 Ad amicitiam requiri mutuam honestorum bonorum communicationem, sine qua amicitia esse non potest: imo corruptela potius dicenda foret, quam vera amicitia [7].

3 Mutuum illum amorem gratuitum esse debere; qui enim privatam utilitatem respiceret, mercenarius esset, non amicus: *non*

1) 2. 2. q. 106. 2) 2. Tess. 6.

3) Scilicet *habemus* gratias, cum habemus voluntatem remunerandi; *agimus* vero, cum verbis et aliis significationibus externis, quo animo in benefactorem nostrum affecti simus, libenter et aperte pandimus.

4) L. 4. de benef. 5) Matth. 22.

6) Ex vulgari usu etiam illos *amicos* dicimus, quorum generalim favorem et promptitudinem experimur; item quibuscum familiariter aliquando conversati sumus, et hoc maxime evenit collegialiter viventibus. Hic tamen stricte nomen sumimus — De amicitia egregie Stapf in sua *Theologia* passim, ac præsertim SS 469, et seqq.

7) *V.* Liguori, *Sermoni, del fuggire i mali compagni* — Sales. *Filotea* c. 17.

debemus amare, ait Augustinus, *quomodo audimus gulosum:* amo turdos: *quæris, quare amat? ut occidat et consumat.... amicitia est quædam benevolentia, ut aliquid præstemus eis, quos amamus* [1].

R. Ad 2: Cum amicitia oriatur præsertim ex bonorum communicatione, clare deducitur tot esse adsignandas ejus species, quot sunt species bonorum, quæ inter amicos communicantur. Idcirco amicitiæ divisio erit in *veram* et *falsam*, in *corporalem* et *spiritualem*, in *sensibilem* et *sensualem*, prout bona quæ in ea communicantur *vera* vel *falsa* sunt, *temporalia* vel *spiritualia*, *sensibilia* vel *sensualia*. Soli autem amicitiæ *veræ*, quæ nempe fundatur in communicatione bonorum, quæ talia vere sint, non apparenter, proprie loquendo convenit *illud amicitiæ sanctum ac venerabile nomen.*

Imo quo bona perfectiora sunt, eo perfectior erit amicitia: sic si bona, quæ inter amicos communicantur, sunt scientiæ et artes, *laudabilis* erit talis eorum amicitia, quia in bono fundatur.

Sed si invicem communicentur virtutes, v. g. prudentiæ, fortitudinis et temperantiæ, erit sane *laudabilior*, quia fundatur in meliori.

Quid si communicentur pietas, religio, charitas in Deum et proximum? *eximia* tunc erit talis amicitia, et omnium sane præstantissima, cum Deum habeat pro suo principio et fine, ideoque fundetur in optimo. De ea habet Salesius: *quest' amicizia sarà eccellente, perchè viene da Dio; eccellente, perchè tende a Dio; eccellente, perchè il suo legame è Dio; eccellente, perchè durerà eternamente in Dio* [2].

Q. 2. *An liceat amicitias contrahere, et contractas fovere?*

R. Cum distinctione: vel agitur de amicitia *falsa*, aut *sensuali*, aut *sensibili*; vel agitur de amicitia *vera*, *spirituali*, et *sancta:*

1 Amicitias *sensuales* ne contrahere licet, nec fovere; cum fundentur super peccato: et dicente s. Ambrosio, *non potest homo hominis esse amicus, qui Deo fuerit inimicus* [3] — Amicitiæ sensuales reprobantur ab omnibus utpote peccaminosæ, inhonestæ et Deo ingratæ. Vulgo *innamoramenti* appellantur, de quibus audiatur Salesius: *io grido ad alta voce a chiunque è legato dentro le reti dell' innamoramento: tagliate, troncate, rompete: non bisogna fermarsi a scucire queste sciocche amicizie, bisogna schiantarle: non bisogna snodare questi legami, bisogna romperli e tagliarli* [4].

2 Amicitiæ *sensibiles*, illæ nempe, quæ fundantur in bonis

1) Tr. 8 in Joan.
2) Filotea c. 19 et 20 — Rossignoli, *L' Elezione dell' amico.*
3) Loc. cit. c. 18 et 22.
4) Filot. c. 18 et 22.

corporis sensibilius: v. g. pulchritudine, benevolentia, tractu, gratia, voce, gestu etc. licet non sint aperte inhonestæ, sunt tamen valde imperfectæ et periculosæ, et id maxime si contingant inter personas diversi sexus. Et ideo reprobandæ a Moralista, et absolute rejiciendæ [1]. A sensibilitate enim ad sensualitatem parva distantia est. Imo experientia teste, una ad aliam marte sua conducit [2].

3 Amicitias denique *sanctas, spirituales*, atque ad *virtutem directas*, non solum laudamus; sed etiam personis, quæ in sæculo vivunt et bonum animæ suæ ac veram virtutem in Deo diligunt, necessarias esse pronuntiamus. En verba Salesii: *quanto alle persone, che vivono tra i mondani, e che abbracciano la vera virtù, è lor necessario l'unirsi le une colle altre, mediante una santa e sacra amicizia, perchè col mezzo di questa si animano, si ajutano e si eccitano vicendevolmente al bene.*

Nonne amice inter se conjunguntur, nostra præsertim ætate, *filii tenebrarum* ad malum? cur ergo non idem suadendum *filiis lucis* ad bonum? [3] Hinc Scriptura: *frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma: amico fideli nulla comparatio* [4]

Art. VI. — DE LIBERTATE, MISERICORDIA ET CLEMENTIA

D. *Quid de liberalitate?*

R. Liberalitas est *virtus, quæ docet ordinem ad rectæ rationis*

1) Hunc amorem profani *honestum*, seu *platonicum* dicunt; sed absit ut affectioni illi mere animali vel nomen amoris donemus! exinde enim corda mollescere, phantasia vero et pruritus animales vehementer accendi solent, adeo ut serius aut citius nonnisi turpissimi lapsus timendi sint... Quapropter quis non summopere doleat, imo et indignetur, quod poësis, publica spectacula, sublimoresque artes animalem affectum unius sexus ad alterum ubique ceu dignissimum amorem et tanquam summam vitæ beatitudinem exhibeant? Quid mirum, si juventus ad hoc vitium jam alias proclivis tanto impetu ad voluptates anhelet, quæ auribus, conspectui et phantasiæ tam fallaciter, et tanquam omnis felicitatis culmen obtraduntur?

Animarum pastor incautam juventutem omni quo potest modo, ab hujusmodi familiari consortio dehortari et abstrahere conabitur, præsertim ubi nulla vel ambigua et remota honesti matrimonii spes effulget....

Periculum istud ipsi quoque Sacerdoti præsertim juniori sollicite cavendum est, ne scilicet intuitu singularis innocentiæ, pietatis etc. erga personas alterius sexus molliculum affectum admittat. Sensus iste, inquit Oberrauch, ultra omnem opinionem astutus est et periculosus admodum, utpote qui nedum ex re turpi, sed etiam ex ratione honesta non raro acrior evadit. *Stapf* SS 302, *et* 310.

2) *V.* Scaramelli, *Direttorio ascet. tr.* 2. *c.* 9 — Pinamonti, *Il Direttore c.* XVI.

3) *V.* Castelvetere, p. 2. c. 7 — Fasinelli, *Riflessioni agli Ecclesiastici.*

4) *Eccli* 6; *et Prov.* 18. In hisce divinis libris, plura invenies de amicitia vera.

tramites servandum in largiendis pecuniis, et rebus omnibus, quæ solent pecunia æstimari. Oritur ex ea charitate, qua ex naturæ et Religionis instituto totum genus humanum secum una debet conciliari; hujus enim conciliationis ratio nulla aptior esse potest, quam quæ mutuis liberalitatis officiis continetur.

Differt a misericordia, *quæ* tribuit indigentibus; *hæc* omnibus: a magnificentia, *quæ* respicit sumptus egregios, *hæc* mediocres.

Liberalitatis conditiones præcipuæ sunt:

1 Ut quod datur, honestatis et benevolentiæ causa detur; nam qui dat aut majoris lucri reportandi causa aut turpi consilio, a liberalitate longissime abest.

2 Ut largitiones ad facultates nostras accomodemus; *prodigus* enim non *liberalis* est, qui adeo largitur, ut ipse redigatur ad egestatem.

3 Ut quisque caveat quibus dandum, quantum et quo tempore; omnia enim secundum ordinem fieri debent.

4 Denique ut libenter et hilariter elargiamur; nam ut ait Poeta: *cum properat gratia, grata nimis.*

Nota. Quamquam *misericordia* atque *clementia* in genere considerari possint uti virtutes morales et justitiæ comites; melius tamen inter christianos revocantur ad charitatem, quæ est virtus supernaturalis et Theologica, de qua erit in Tractatu *Virtutibus Theologicis.*

Art. VII. — DE AFFABILITATE, COMITATE ET URBANITATE

Q. 1. *Quid de affabilitate?*

R. Affabilitas est *virtus, qua quis in convictum et in omni vitæ consuetudine facilem se aliis exhibere, et iisdem, ut decet, obsequi studet.* Vir affabilis medium veluti locum occupat inter ineptum assentatorem ac hominem nimis austerum et asperum. *Affabilitas,* inquit Angelicus, *est quoddam debitum honestatis, ut scilicet homo alteri faciat quod decet eum facere;* et postea addit: *homo tenetur ex naturali debito honestatis, ut aliis delectabiliter convivat* [1].

S. Hieronymus virtutem hanc Nepotiano Clerico suo dilectissimo enixe commendans sic eam descripsit: *virtus est lenis, blanda, tranquilla et omnium bonorum apta consortio; invitans ad familiaritatem sui, dulcis alloquio, moribus temperata.*

Sunt præcipua affabilitatis officia:

1) 2. 2. q. 124. a. 2.

1 Omnes benigne audire, eosque libenter atque hilari vultu alloqui.

2 Interroganti humaniter respondere, quamquam importunus aliquando videri possit.

3 Obvios salutare et salutationibus respondere, ea honoris et benevolentiæ significatione, quam *vel* locorum consuetudo *vel* amicitiæ ratio *vel* dignitas *vel* urbanitas exigit.

4 Vocem, verba, gestum et vultum ita componere, ut quidquid incidit in oculos eorum, quibuscum conversamur, præseferat suavitatem, et sit argumentum charitatis vere christianæ; ita ut dicere possimus cum Apostolo: *per omnia omnibus placeo* [1].

Q. 2. *Quænam affabilitati opponuntur?*

R. Duo opponuntur, *assentatio* et *asperitas.*

Assentatio est propria illorum, qui omnia ad alterius voluntatem, sive vera sint sive falsa, sive bona sive mala, et loquuntur et faciunt et laudant, quod viro ingenuo et christiano prorsus indignum est, et parit etiam vilissimam blauditoris ejusdem existimationem.

Asperitas est in iis, qui habitum habent perversum nihil unquam dicendi ad cujuscumque voluptatem; improbandi semper aliena facta et dicta, omnia ægre ferendi, semper contendendi, singulis in re quacumque contradicendi. Hoc in quibusdam superbissimis hominibus cernere est, ac sæpe in iis adolescentibus, qui totius humanitatis inexperti sunt, derisores, detractores, susurrones, a quorum defectu Timotheum suum sic caute removebat Apostolus: *stultas et sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites* [2]. Et ad Colossenses: *sermo vester semper in gratia sale sit conditus* [3].

Q. 3. *Quid de comitate?*

R. Comitas est *virtus, quæ servat decorum in jocis.* Ex quo patet discrimen affabilitatem inter et comitatem: *prima* tenet modum in suavitate sermonis; *altera* in conversationibus et in ludis:

Adversantur comitati *scurrilitas,* atque *rusticitas.* Et autem *scurrilitas* insulsa quædam et molesta dicacitas sæpe etiam odiosa; qua ordo, modus et decorum omne in jocis ludisque pervertitur.

Rusticitas vero est vitium, quo nec festivitate jocorum nec conversationis jucunditate quis delinitur; ita ut nec facetum quid unquam is dicat, nec eos qui dicunt ferre possit. Quod sane reprehendendum est; nam adversatur homini ad societatem nato. V. d. Thomas [4].

Q. 4. *Quid de urbanitate?*

1) 1. Cor. 10
2) Ep. 2. c. 2.
3) Cap 4.
4) 2. 2. q. 168. a. 4.

R. Licet affabilitas et comitas ad urbanitatem quodammodo referantur; in hoc tamen differunt, quod hæc latius pateat, atque omnes ferme hominis actiones et mores respiciat, ut boni sint ac decori. Toto ergo cælo erant qui urbanitatem collocant in corporis forma, et apta quadam et eleganti membrorum et vestium conformatione. Sita enim est in animo bene constituto, et exculto Religionis præceptis et exercitatione virtutum, sine quibus hominum mores nunquam nec vere boni, nec vere decori esse poterunt [1].

Colere autem urbanitatem, et mores exhibere bonos atque decoros ad illos præ reliquis speciali ratione pertinet, qui ad divinum Christiani Sacerdotii ministerium proludunt et rerum sacrarum habent procurationem. Isti scilicet rationes et vias omnes inire debent, quibus amabilem cuicumque reddere valeant Religionem atque virtutem, simulque populorum existimationem et benevolentiam sibi concilient, ut eos facilius ad honeste et pie vivendum alliciant [2].

CAPUT SECUNDUM

DE CETERIS VIRTUTIBUS CARDINALIBUS

Articulus I. — DE PRUDENTIA [3]

Q. 1. *Quid est prudentia, et quotuplex?*

R. Ab Aristotile definitur prudentia: ***animi habitus vera cum ratione actiones dirigens in iis, quæ sunt homini bona vel mala.***

Dicitur: 1 *vera cum ratione*, ut a prudentia excludatur temeritas et præcipitatio.

1) Persuasum porro omnibus præsertim adolescentibus esse debet, animum habere suavibus moribus limatum et expolitum, non tam utile esse, quam prorsus etiam necessarium, non iis dumtaxat qui vitam agunt in aula, atque in nobilium aut illustrium virorum frequentia versantur, sed iis etiam singulis, qui nolint in desertissima solitudine ætate consumere; nam urbanitatis frequens est usus, imo familiaris atque quotidianus.

2) *V.* Della Casa, *Galateo* — Galli, *Doveri di civiltà* — *Il giovine malcreato*, Torino Marietti — *Correspondance d'un ancien Directeur de Séminaire avec un jeune Prêtre sur la politesse, et la manière de se conduire dans le monde* etc. Lion 1843. — Valde præ ceteris omnibus Ecclesiasticis, præsertim Parochis commendamus Pizzoli, *Degli officii di gentilezza convenienti agli Ecclesiastici ne' loro varii rapporti*, Trento 1845 — Item Baricco, *Ammonimenti a' giovani Cherici, ovvero Trattato di educazione per gli Alunni del Santuario specialmente in fatto di urbanità*, Torino 1847— Tandem Ceretti, *Il Galateo del seminarista*, Novara tip. Miglio 1850.

3) Non loquimur de terrena prudentia, quæ suum finem constituit in carne vel divitiis; hæc enim *stultitia est apud Deum*, imo *animalis, diabolica* (1. Cor. 3; et Jac. 13). Sermo noster est de vera prudentia.

3 *Actiones dirigens*, ut secernatur ab habitibus mere theoreticis; nam potest quis esse doctissimus, et eruditus artibus et disciplinis omnibus, quæ in mundo sunt, quin tamen item sit prudens.

3 *In iis* etc. ut indicetur prudentiæ objectum in ipsa humanæ actionis probitate et honestate consistere.

Eximia sane ac necessaria virtus! neque enim opera nostra laudari possunt, nisi fiat electio eorum, quæ conveniunt ad finem. Hæc ex Angelico *adjuvat omnes virtutes et operatur in omnibus* [1]. Et ab Augustino vocatur *rerum agendarum et fugiendarum scientia* [2].

Tres prudentiæ veluti species vulgo solent indicari: *monastica* sive *privata*, *œconomica* sive *domestica*, *et politica* sive *civilis* — Dirigit *prima* hominem in actionibus, quæ eum *directe* et *solum* afficiunt, ut nihil temere aut inconsiderate operetur — *Altera* eundem moderatur in actibus, qui respiciunt domum atque familiam — *Tertia* regit actiones, quæ pertinent ad Rempublicam [3].

Quo magis optandum in adolescentibus studium prudentiæ *monasticæ* et *œconomicæ*, eo magis a *politica* arcendi sunt; nam juvenilis ætas non bene politicis rebus peragendis accommodata est [4].

Q. 2. *Quænam sunt prudentiæ munera?*

R. Prudentiæ munera, quæ dicuntur *partes prudentiæ potentiales*, tria sunt: nempe *bene consultare*, *bene judicare* et *bene præcipere*; nam actionis humanæ probitas, et honestas, in qua situm est prudentiæ objectum, importat accommodatam mediorum ordinationem ad fine consequendum — Hæc autem tribus perficitur:

1 *Recta eorum inquisitione*, et super iisdem *consultatione*, ideoque prudentia comites necessario habet *rationem*, *considerationem*, *meditationem*, *diligentiam*, *ingenium*, *solertiam* et *sagacitatem*.

2 *Recto judicio* de eorum aptitudine atque natura, ad quod concurrunt *æquitas*, *docilitas*, *animi candor*, *memoria præteritorum*, *intelligentia præsentium et prævidentia futurorum*.

3 *Præcepto*, quo mens vult, ut ea perficiantur, quæ judicata sunt, hucque pertinet *dexteritas*, *circumspectio*, *cautio et industria*.

1) 1. 2. q. 58. 2) *V.* Scaramelli, *Direttorio asc. Tr.* 3. *a.* 1.

3) Boussel, *La politica tratta dalla s. Scrittura* — Scotti, *Teoremi*.

4) Hinc tradit historia apud Cretenses fuisse legem, ut siquis adhuc juvenis accederet ad regendam Rempublicam, nunquam auderet in disceptationem vocare, essentne æquæ leges an iniquæ? senex vero siquid excogitasset, principibus aut æqualibus quidem referret, juvenum tamen audiente nemine. Quapropter stomachum movent profecto sciuli quidam ætate nostra adolescentes, qui manibus vix a ferula scholastica subductis, de rebus politicis quasi ex chathedra non loqui, sed effutire et blaterare audiuntur sesquipedales sententias effereutes — *V.* Scotti, *Teoremi*.

Ex quo patet quam difficilis, sed pretiosa virtus prudentia sit; neque mirum idcirco esse debet, si multi inveniantur vere docti et vere scientiis maxime exculti, pauci autem vere prudentes.

Q. 3. *Quænam prudentiæ dotes, ac vitia?*

R. Ad 1: Dotes, quas prudentia præseferre debet, ut finem suum consequatur, seu partes prudentiæ integrantes, sunt ex Angelico:

1 *Memoria*, seu recordatio præteritorum; præterita enim nos docent.

2 *Intelligentia*, seu diligens rerum agendarum consideratio ac cognitio, ne dicamus malum bonum et bonum malum.

3 *Docilitas*, sive animi promptitudo ad aliena capessenda consilia; nemo enim sufficit sibi.

4 *Sollertia*, seu animi sagacitas ad media quæ ad finem nostrum spectant, illico dignoscenda, ne accidentia nos animo dejiciant.

5 *Ratio*, sive recta ratiocinatio, ut recte quid ex antecedenter cognitis sit agendum, dignoscatur.

6 *Prævidentia*, seu futurorum consideratio, ne sive sumptibus inaniter ædificare proponamus.

7 *Circumspectio*, seu attentio ad omnes circumstantias; non enim omnia omni tempore conveniunt.

8 *Cautio*, ut sciamus omnia prævidendo impedimenta amovere; cum ea sæpe contingant.

R. Ad 2: Vitia alia *directe*, et *aperte* prudentiæ contraria sunt; alia quamdam prudentiæ speciem præseferunt, sed *ementitam* ac *fucatam*. Illa eam lædunt *per defectum*, ista *per excessum*.

Vitia primi generis sunt potissimum:

1 *Præcipitatio*, seu *temeritas*, cum quis non ex rectæ rationis præscripto, sed ex affectus sui impetu deliberat et opus aggreditur.

2 *Inconstantia*, cum quis leves ob causas a recta sententia recedit, ut aliam arripiat.

3 *Inconsideratio*, cum quis sine debita attentione de mediis ad finem accommodatis judicium suum emittit.

4 *Negligentia*, cum quis debitam in rebus deliberandis et peragendis sollicitudinem non adhibet — Quæ omnia hoc versu includuntur:

Præceps, inconstans, inconsideratus, inersque.

Vitia secundi generis sunt:

1 *Prudentia carnis*, quia quis finem ultimum collocat in rebus creatis.

2 *Calliditas*, quæ in illis cernitur, quorum celere est et aptum ingenium in excogitandis mediis ad finem consequendum idoneis, sed ab honestate et recto rationis præscripto alienis et abhorrentibus.

3 *Dolus* et *fraus*, quæ calliditatis pravitatem ad effectum perducit.

4 *Nimia sollicitudo* præcipue de rebus futuris, quæ sine ulla utilitatis specie animum angit — Hæc autem hoc alio versiculo continentur:

Fraus, et calliditas, carnis prudentia, cura.

Quæ porro omnia vel ex eo mala esse constat, quia adversantur prudentiæ, quæ omnes humanas actiones ad rectum tramitem moderatur.

Articulus II. — DE FORTITUDINE

Q. 1. *Quid est fortitudo?*

R. Fortitudo recte potest definiri, *virtus perficiens hominem, ut in ordine rationis humanæ et legis divinæ consistat ea repellendo, quæ ordinem eumdem pervertere valeant.* Cum enim pleraque in humana vita occurrant, quæ hominem solent deterrere a recto *tum* rationis *tum* legis tramite tenendo, aut ne diu in ipso permaneat, si eum jam sit assecutus; aliquo certe præsidio nobis est opus, quo adversus impetus hujuscemodi firmemur. Hoc porro præstat fortitudo.

Q. 2. *Quotuplex est fortitudinis munus?*

R. Est duplex fortitudinis munus. Unum in malis et laboribus perferendis situm est, quod sic explicat Angelicus: *oportet quod fortitudo animi dicatur, quæ firmiter retinet voluntatem hominis in bono rationis contra maxima mala.* Huc profecto respiciebat illud Christi: *nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum, qui et corpus et animam perdere potest in gehennam ignis* [1].

Alterum munus consistit in ipsis periculis adeundis atque suscipiendis: sic fortis in nomine Dei sui David Gigantem aggressus est. Ex Angelico huic fortitudini consociatur quædam iræ species, non quasi domina, sed quasi ancilla: *iram moderatam assumit fortis ad suum actum, non tamen iram immoderatam* [2].

Q. 3. *Quænam fortitudinis filiæ?*

R. A virtute fortitudinis aliæ oriuntur in homine Christiano virtutes morales præclarissimæ, tanquam ejusdem filiæ seu *partes integrantes*, ut vocant Philosophi. Quod sic explicatur: cum fortitudo maxinopere tendat ad superandas difficultates quæ in bene agendo nobis adversantur, varias pro earum varietate quasi sui ipsius species in se continet, quas ejus *filias* nuncupamus.

1) Matth. 10.   2) 2. 2. q. 123. a. 10.

Videlicet oriturne difficultas in agendo ab ipsa operis natura et magnitudine? eidem opponitur *magnanimitas*, illa nempe virtus, quæ ad quælibet magna et heroica inclinat.

Oriturne ab ingenti pecuniarum quantitate, quæ ad operis perfectionem, v. g. ad templi constructionem requiritur? eidem opponitur *munificentia*, illa virtus quæ ad magna opera externa externis ac magnis sumptibus perficienda inclinat.

Oriturne a timore et anxietate interna circa operis eventum? eidem opponitur *pax cordis et securitas animi*, illa virtus quæ nos ducit ad maxima quæque operanda gaudentes, gloriantes, in nullo deficientes.

Oriturne a multitudine et qualitate malorum, quæ in operis executione sunt perferenda? eidem opponitur *patientia*, illa virtus quæ facit, ut omnia adversa æquo ac forti animo toleremus [1].

Oritur a temporis diuturnitate? opponitur *longanimitas*, virtus illa, quæ nos firmat in expectatione.

Ab operis ipsius continuatione? opponitur *perseverantia*, virtus illa, quæ nos ad persistendum in molesto ac arduo opere inclinat.

A cordis humani instabilitate? opponitur *constantia*, quæ virtus est roborans ac firmans volubilitatem nostram. Sic de ceteris [2].

Sed (quæres) *quot sunt fortitudinis gradus?* Quinque numerantur:

1 Animum vincere, iracundiam cohibere, et voluptates contemnere. Quæ sic describit s. Ambrosius: *jure ea fortitudo vocatur, quando unusquisque se ipsum vincit, iram continet, nullis illecebris emollitur, non adversis perturbatur, non extollitur secundis, et quasi vento quodam variarum rerum circumfertur mutatione* [3].

2 Vitam propriam periculo exponere ob bonum spirituale et corporale proximi nostri juxta illud Christi: *majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* [4].

3 Martyrium appetere corde magno, et animo volenti, exemplo s. Ignatii Martyris, qui cum ad bestias esset damnatus: *utinam* (ad Romanos scribebat) *fruar bestiis, quæ mihi sunt paratæ!.. si venire noluerint, ego vim faciam, ego me ingeram, ut devorer.*

4 Mala gravissima, et ipsam etiam mortem, si repente et ex improviso contingat, fortiter et patienter tolerare.

1) « Præsertim nos Sacerdotes, monet *Stapf* § 267, patientia prorsus insigni armatos esse oportet, tum ut etiam ex hac parte simus exemplum gregis, tum ut in exequendo munere pastorali non tumultuarie, sed prudenter et in spiritu lenitatis agamus: qui patiens est, multa gubernatur prudentia; *qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam* (Prov. 11) ».

2) *V.* Scaramelli l. c. — Rodriguez, *Esercizio di perf.* — Liguori, *Opuscolo*, *Uniformità alla volontà di Dio* etc. 3) De Off. c. 36. 4) Joan. 15.

5 Denique (et hic est gradus *heroicus*) mala illa, et mortem pati etiam cum sincero animi gaudio, exemplo Apostolorum, de quibus scriptum est: *ibant gaudentes a conspectu Concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati* [1].

Q. 4. *Quænam vitia fortitudini adversantur?*

R. Tria vitia fortitudini adversantur:

1 *Timiditas*, quæ est fuga malorum, quibus pro loco ac tempore quis se objicere debet; — 2 *intimiditas*, quæ est defectus timoris justi; — 3 *audacia*, quæ est inconsiderata periculorum susceptio.

Quoad *primam* peccat qui eos unice timet, qui occidunt corpus. Quoad *secundam*, qui eum non timet, qui animam mittere potest in gehennam. Quoad *tertiam*, qui temere periculum quærit et confidit.

Articulus III. — DE TEMPERANTIA

Q. 1. *Quid est temperantia?*

R. Temperantia *stricte* sumpta definitur: *virtus moralis, quæ secundum rectam rationem et legem divinam moderatur appetitum, et usum earum rerum, quæ sensuum delectationes pariunt, uti gustus, odoratus et tactus.*

Hoc sensu est specialis virtus, utpote habens specialem materiam, nempe quatenus refrænat appetitum ab iis, quæ maxime alliciunt; si enim sumatur pro quacumque temperie, erit virtus generalis [2].

Q. 2. *Quænam sunt temperantiæ partes?* [3]

R. Partes *integrales* temperantiæ sunt: — 1 *verecundia*, seu timor turpitudinis, qui custos est modestiæ — 2 *honestas*, seu amor decoris.

Partes *subjectivæ* sunt: — 1 *abstinentia*, quæ consistit in cibo moderando; — 2 *sobrietas*, quæ sita est in moderando potu [4]; — 3 *castitas*,

1) Act. 5. 2) *V.* S. Thomas 2. 2. q. 141. a. 2.

3) *Partes* cujuslibet cardinalis virtutis sunt triplicis generis:

Aliæ *integrales*, et sunt quædam conditiones requisitæ ad actum ipsum virtutis bene et integre exercendum — Aliæ *subjectivæ*, et sunt species diversæ virtutis, quæ quidem variæ sunt pro varietate objecti, quod respicit virtus illa — Aliæ *potentiales*, et sunt virtutes secundariæ, quæ modum, quem principalis virtus observat circa principalem aliquam materiam, eundem observant in quibusdam aliis materiis minus principalibus et minus difficilibus. *V.* Billuart, *Tract. de temper. diss.* 1. *a.* 3.

4) *V.* Lessius, *De valetudine tuenda* — Castelvetere, *Direttorio p.* IV. *c.* 23 — Temperantiæ laudes passim apud Physicos celebrantur: vid. *Essai sur la Théologie Morale considérée dans ses rapports avec la physiologie et la medicine* par Debreyne; *quatr. part. ch.* 8 — Laur. Martini, *Elementa medicinæ forensis etc.* — Sella, *Lezioni popolari di igiene rurale e privata*, Biella 1842 etc. etc.

Hic venit innuenda celebris illa *Societas temperantiæ*, quæ an. 1838 opera Patris

quæ ipsam delectationem veneream temperat; — 4 *pudicitia*, quæ ab omni aspectu et tactu inhonesto abhorrere nos docet, sive potius versatur circa exteriora signa ad venerem incitantia, quæ cohibet [1].

Tandem partes *potentiales* sunt: — 1 *clementia*, illa nempe virtus, quæ ex animi lenitate pœnas moderatur, prout tamen justitia patitur; — 2 *mansuetudo*, quæ quidem iram moderatur secundum rectam rationem; 3 *continentia*, virtus illa generalis, qua resistimus quibuscumque pravis motibus in quacumque vitiosa materia.

Item est *modestia*, *humilitas*, *studiositas*, *eutrapelia*, *ornatus*, atque *simplicitas*. Quæ virtutes haud sunt contemnendæ; licet parvæ videantur; ipsæ enim nos comitantur ubique, atque per eas ad majora devenimus, siquidem in omni re a minimo incipiendum est [2].

§ 1. — De *Modestia* et *Umilitate*

Q. 1. *Quid est modestia?*

R. Modestia est *virtus, quæ exteriores hominis actiones et corporis ornatum ita moderatur, ut nullius offendat aspectum*. Verum modestiæ fundamentum in humilitate situm est, sive in illo animi sensu, quem sic expressit Apostolus: *quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* [3] Hinc a quibusdam definitur etiam *humilitas ad praxim reducta, seu humilitas practica*. Hoc sensu etiam de modestia inquiebat s. Gregorius M.: *intus est custodia, quæ composita servat exterius membra*. Et sane: siquis actus suos exterius ad verecundiam componeret absque ullo interiori virtutis motivo, jure merito diceretur in eo non modestia adesse, sed vana, mendax et superba modestiæ ostentatio, id est *hypocrisis*. Quapropter legitur: *finis modestiæ timor Domini* [4].

Habet modestia insigne quoddam ac mirificum decus præsertim in adolescentibus, quibus et præclaram penes Superioris *existimationem* et stabilem penes condiscipulos *auctoritatem*, et incredibilem *amorem* in omni hominum cœtu conciliat. Ratio est quia in bene composito corporis et motuum externorum habitu cernitur ordinate compositus animus. Quare Apostolus hanc virtutem alte commendans inquiebat: *modestia vestra nota sit omnibus hominibus* [5].

Mathew instituta est in Hibernia. Miri sunt illius effectus ad homines ad temperantiæ leges continendos — *V.* Bergier, *Dizionario; Ed. Med. ad Append.* V° Temperanza — It. passim *L'amico Cattolico*.

1) *V.* Pinamonti, *Il Direttore.*

2) *V.* Tassoni, *La religione dimostrata, T.* 3 *p.* 1. *c.* 5. — Roberti, *Trattatello sulle virtù piccole* — Pertusati, *Trattatello sopra le piccole sofferenze.* Milano 1838. Tip. Pirotta e Comp.

3) 1. Cor. 4.

4) Prov. 22.

5) Phil. 4.

Q. 2. *Quibus in rebus modestia collocanda sit?*

R. Quatuor in rebus præsertim modestia collocanda est: nempe in oculis, in verbis, in risu et in incessu:

1 *In oculis* juxta illud d. Gregorii: *deprimendi sunt oculi quasi raptores ad culpam* [1].

2 *In verbis*, quod sic exponit Ambrosius: *ne modum prætergrediaris loquendi; ne quid indecorum sermo resonet tuus; ipsum vocis sonum libres modestia, ne cujusquam offendat aurem vox fortior* [2].

3 *In risu*, quod monet s. Basilius inquiens: *illud etiam non mediocriter cavendum est ab iis, qui colendæ pietati student, ne in risum præter modum effusi sint* [3].

4 *In incessu*, quod sic idem Basilius explicat: *incessus esto nec segnis, ne animum dissolutum declaret; nec rursus vehemens, insolenterque incitatus, ne consternatos impetus animi significet.*

Hæc autem Ecclesiasticis est maximé necessaria, quod Apostolus vult *ornatos, et modestos* [4]. Nil ergo mirum, si d. Ambrosius duos repulit Clericos, qui externum præseferebant petulans, inconditum, atque inordinatum nimis; judicium probavit eventus [5].

Q. 3. *Quid de humilitate dicendum est?*

R. Humilitas est *virtus firmans voluntatem, ne inordinate extollatur*, seu ne succumbat amori inordinato propriæ excellentiæ. Hæc ab amore veritatis procedit; qui enim ad se animum convertit, illico intelligit se merum nihilum, et omnia a Deo gratis accepisse.

Tres humilitatis gradus assignantur: — 1 est subdere se majori, et non se præferre æquali, qui est sufficiens; — 2 se subdere æquali et non præferre inferiori, qui est abundans; — 3 vero subesse minori, in quo est omnis justitia seu perfectio [6].

Hic tamen notandum est, quod absque præjudicio humilitatis possumus dona, quæ accepimus, præferre donis, quæ aliis collata apparent, quando id manifestum est: *humilitas enim*, ait Augustinus, *in parte veritatis collocanda est, non in parte falsitatis* [7].

Potest quis nihilominus absque falsitate, non judicio absoluto, sed quasi suspensivo, ut dicit Estius, pronuntiare se omnibus viliorem: *vel secundum* defectus occultos quos in se recognoscit, et dona Dei

1) In L. Moral. 2) De Officiis. 3) De reg. 4) 1. Tim. 3.

5) L. 1. de Off. c. 18. — *V.* Correspondance d'un ancien directeur de séminaire avec un jeune prêtre etc. *Lyon* 1843.

6) Pinamonti, *Il Direttore*, c. 20. — Sales, *La Filotea*, p. 3. — Stapf §§ 258, *et seqq.*

7) De nat. et grat. c. 34.

quæ in aliis latent, aut quæ eis conferenda sunt; *vel* etiam quatenus si aliis datæ fuissent gratiæ quæ datæ sunt nobis, melius Deo respondissent; *vel* etiam hoc sensu, quod omnia peccata quæ ab aliis admissa videmus, debeamus reputare nobis a Deo remitti, qui custodivit nos, ne ea committeremus; *nullum enim est peccatum quod facit homo, quod non possit facere et alter homo, si desit rector a quo factus est homo*, ait idem Augustinus [1].

Præterea cum humilitas consistat in affectu voluntatis, potius quam in judicio mentis, unusquisque potest se subjicere non solum Deo, sed omni humanæ creaturæ propter Deum, nempe ex dispositione cordis.

§ II. — *De Studiositate et Eutrapelia*

Q. 1. *Quid de studiositate?*

R. Studiositas est *virtus, quæ affectum seu studium discendi, et cognoscendi ad rectos rationis tramites moderatur ac temperat;* omnia enim secundum rectitudinem fieri debent.

Porro duo sunt præcipua munera studiositatis: — 1 est cupiditatem sciendi, quæ sæpe in generosis præsertim adolescentibus vehementior esse solet, intra limites coërcere, ne se aut immoderatius offerat, aut in vana et noxia effundat; — 2 est torporem ingenii excutere et animum ad necessaria vel utilia perdiscenda inflammare.

Primo huic muneri adversatur nimia nec satis recta sciendi cupiditas, quæ *inanis curiositas* solet appellari — *Alteri* autem adversatur inertia laboris atque pigritia, quæ a rerum pulcherrimarum studio mentem avocat, ac ingenium turpi otio non tantum languescere, sed etiam hebescere ferme cogit, et dicitur *negligentia*.

Quid (quæres) *de nimia sciendi cupiditate, et negligentia?*

R. Ad 1: *Ad nimiam sciendi cupiditatem* quod attinet, animadvertimus, eam triplici præsertim ex capite vitiosam evadere posse:

1 Ex quacumque animi pravitate eidem adjuncta, veluti ex pravo fine. Hoc iis contingit, qui e studio nihil aliud, quam propriæ superbiæ pabulum quærunt.

2 Cum quis ita liberalis cujuscumque artis vel scientiæ, vel lectionis peculiaris suavitate deliniri se patiatur, ut ab iis studiis removeatur, quæ ejusdem statui, conditioni et officio sola conveniunt: uti v. g. esset adolescens ille, qui scholæ suæ libris posthabitis, totum se poneret in legendis comœdiis et fabulosis scriptorum quorundam narrationibus veræ scientiæ maxime exitiosis.

1) Hom. 10 inter 50. cap. 9.

3 Cum quis ad eas res studium adhibet, quæ humani vel proprii ingenii vires superant, ex quo contingit, ut facile in perniciosos errores labatur, monente Ecclesiastico: *altiora te ne quæsieris* [1].

R. Ad 2: Quod attinet *ad socordiam et negligentiam*, quæ discendi laborem refugit, tria hæc adolescentes sciant:

1 Gravi se culpa inquinare, si a parentibus ad studia missi ætatem studiis aptissimam ipsi in aleis, ludis, nugisque, vel quod pejus esset, in morum depravatione terant.

2 Sine vitio esse non posse ipsam temporis jacturam; cum tempus, dicente Seneca, sit thesaurus, *cujus unius avaritia honesta est.*

3 Futurum profecto esse, ut sese aliquando pœniteat, sed irreparabiliter et frustra [2].

Q. 2. *Quid de eutrapelia?*

R. Eutrapelia est virtus omnium jucundissima, quippe *quæ tota in amœnitate versatur, temperans videlicet jocos et ludos secundum rectam rationem* [3]; animum enim cum aliqua jucunditate, et liberali joci festivitate relaxare debemus aliquando, ut ad majora vitæ officia promptior fiat atque paratior [4] — Sed cum facile omnino sit in jocis et festivitatibus rectæ rationis violare præcepta, requiritur idcirco virtus aliqua, quæ modum iis valeat accomodare [5].

§§ III. — *De Ornatu, et Simplicitate?*

Q. *Quid de ornatu, atque simplicitate?*

R. Ornatus atque simplicitas est *virtus, quæ externum corporis cultum ad decoris et honestatis regulas moderatur ac regit.*

Videmus nempe sæpe illud in humanæ vitæ consuetudine vitium, quo *aliqui* vestitu obsoletiore, corpore in inculto et horrido, aspectu fœdo, barbaræ potius et belluinæ naturæ formam præseferunt, quam mores civili societati idoneos. *Alii* ex adverso ita nitidi et compti

1) Cap. 3. — Et præsertim illa curiositatis species carpenda venit, qua quis facta aliena malesane observat, et quidquid acciderit, temere interpretatur: *tu quis es qui judicas alienum servum?* Rom. 14. — *V.* Stapf, §§ 326, *et* 534.

2) Mirum in modum ad inflammandos adolescentum animos in scientiarum studia loquitur s. Pagina (Eccl. 6): *fili, a juventute tua accipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam: quasi is qui arat et seminat, accede ad eam, et sustine bonos fructus illius.* Quam sententiam expendens d. Hieronimus sic Nepotianum suum hortabatur: *senectus eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt, ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior et veterum studiorum dulcissimos fructus metit.*

3) Sic dicta est a græco *eu* bene, et *trepô* se vertere, ex facili nempe quadam et elegantis sermonis copia et flexibilitate.

4) *V.* Stapf, §§ 313, *et seqq.*

5) Regulæ servandæ, vid. ubi *de ludo.*

conspiciuntur, ut dignitatis naturæ obliti turpem animi mollitiem luxu fœmineo diffluentem insani amansiunculi expromant.

Ornatus porro, et *simplicitas* vitia hæc extinguit, et medium inter utrumque servandum sapienter docet.

Quia tamen hac in re facilius *per excessum*, quam *per defectum* in adolescentibus præsertim peccatur, tria idcirco iisdem ornatus et simplicitatis præcepta tradit s. Thomas:

1 Ne cultum nitidiorem affectent, quam ferat status et dignitatis conditio; — 2 ne exquisitas et effœminatas in cultu delicias sectentur; — 3 ne temporis nimium ac diligentiæ in id conferant, quod ad corporis ornatum cultumque pertinet: *vorrei che le persone divote fossero le più pulite e le meno ambiziose*, ait Salesius [1].

COROLLARIUM — *De Virginitate*

Q. 1. *Quotuplex distinguitur castitas?* [2]

R. Castitas triplex est: *conjugalis, vidualis*, et *virginalis*.

Prima abstinet a voluptatibus carnis illicitis, et utitur moderate licitis in matrimonio. Hæc est de præcepto a conjugibus servanda: *omnis enim fornicator et immundus non habet hæreditatem in regno Dei*, ait Apostolus [3].

Altera post solutum matrimonium abstinet in posterum ab omnibus venereis, et hæc est de consilio ex codem Apostolo [4]; nam adhuc liberum est novum inire matrimonium.

Tertia denique ab omnibus tam licitis, quam illicitis venereis delectationibus perpetuo abstinet, carnisque integritatem semper servat. Qui peccarunt mente contra castitatem, virginitatem per pœnitentiam recuperant; non tamen qui carnis integritatem voluntarie amiserunt, quæ de facto non amplius recuperatur, etiam remisso peccato quoad laureolam virginibus in cœlo præparatam [5].

Q. 2. *Quomodo definitur virginitas?*

R. Virginitas recte definitur: *firma voluntas perpetuo abstinendi ab omnibus venereis voluptatibus*. Dicitur *firma voluntas*, ut indicemus nos hic non definire virginitatem materialem, quæ consistit in quadam carnis integritate; sed *moralem*, quæ in animo sita est, atque in ejus proposito.

Ex quo patet differentia virginitatis a castitate; nam *ista* esse potest etiam in conjugatis, et pœnitentibus; non autem *illa*. Et ideo

1) P. 3. c. 25. *Filotea* — *V.* Castelvetere, *p.* 4. *p.* 11.
2) Plura de *castitate* Stapf, §§ 299, *et seqq.*
3) Eph. 5.
4) 2. Cor. 7. — *V.* Sales, *l. c.* c. 39, et 40.
5) 2. 2. q. 132.

propositum servandæ integritatis usque ad tempus nuptiarum non est virtus virginitatis, sed castitatis.

Q. 3. *An virginitas sit res bona in se, et licita?*

R. Virginitatem esse rem valde bonam in se, licitam, atque laudabilem tenent omnes Catholici adversus Lutherum. Et merito; nam nihil sub consilio cadere potest in Scripturis, quod non sit in se bonum, licitum atque laudabile, atqui virginitas in Scripturis sub consilio cadit: *de virginibus præceptum Domini non habeo,* inquit Apostolus [1]; *consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis.* Et postea: *solutus es ab uxore? noli quærere uxorem.* Et iterum: *dico non nuptis et viduis: bonum est illis si sic permaneant.*

Id ipsum pobatur exemplo Christi, B. M. Virginis, multorumque Sanctorum, qui virginitate secuti sunt.

Vel ipsas barbaras gentes consentientes habemus; virginitas enim semper in honore habita fuit apud Indos, Peruvianos, Mexicanos etc. 2.

Accedit ratio: nonne bonum in se est, licitum et laudabile, ut propter bonum animæ rejiciantur delectationes corporis? hoc intendit virginitas [3] — Hinc Nazianzenus *carmine* 2 sic eam extollit:

> Salve Virginitas divino tradita dono,
> Mater inoffensæ vitæ, bona maxima fundens,
> Christi pars, et spiritibus sociata supernis!

Q. 4. *An melior sit virginitas, quam matrimonium?*

R. Elvidius ac Jovinianus, contra quos scripsit s. Hieronymus, docebant statum virginitatis nullimode dici posse meliorem statu matrimonii. Protestantes moderni huic doctrinæ subscripserunt.

Verum facillime refutantur vix consulendo Paulum, qui controversiam expresse definivit sic inquiens: *qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit, et qui non jungit, melius facit.... beatior erit, si sic permanserit secundum meum consilium: puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam* [4]. — Hinc Tridentinum hunc tulit Canonem: *si quis dixerit statum conjugalem antepouendum esse statui virginitati vel cœlibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut cœlibatu, quam jungi matrimonio, anaema sit* [5].

1) 1. Cor. 7.

2) *V.* Scotti, *Teoremi,* par. 2. t. 8. § 3 etc.

3) *V.* J. Chrysostomus, *De virginit.* — D. Ambrosius, *Libri 3 de virginit.*

4) 1. Cor. 7.

5) Sess. 24. c. 10.

Nec deest ratio; nam *matrimonium* ex se convenit homini secundum partem inferiorem, qua similis est brutis; *virginitas* autem convenit eidem secundum partem superiorem, qua similis est Angelis *Illud*, ut ita dicam, in terris conversatur, et de terra pascitur; *ista* in cœlis habet sedem suam, et tota quæ sursum sunt, sapit — Unde d. Bernardus: *nuptiæ terram replent, virginitas paradisum* 1.

Hæc tamen accipienda *de ipso statu virginitatis pro Deo electo:*

1 *De statu virginitatis*, quo sensu statui matrimonii præstat; nam licet matrimonium in actu gratiam producat, si tamen consideretur in suo statu permanente, certe virginitate est inferius ex dictis;

Pro Deo electo; certum est enim statum hunc non præcellere, si eligatur malo fine; quia tunc non esset bonum virtutis.

1) *V.* Liguori, *Selva di materie predicabili. Discorso alle zitelle da farsi nelle Missioni* — La forza di un libretto, *Genova* — *Dei diversi stati che le donzelle possono abbracciare, e principalmente del celibato, dei motivi di appigliarvisi e del modo di vivervi santamente anche in mezzo alla società, scritti da una donzella.* Traduzione libera dal francese, *Genova* 1835, ecc. ecc.

TRACTATUS OCTAVUS

DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS

Locuti hactenus sumus de principiis, quæ actum humanum alliciunt ad bonum *in ordine naturali*, et sunt *Virtutes Morales*. Restat nunc dicendum de principiis, quæ eundem alliciunt ad bonum *in ordine supernaturali*, et sunt *Virtutes Theologicæ*, ac *Sacramenta*. Quapropter hic nobis tertia jam se præbet Theologiæ nostræ et ultima pars.

A virtutibus exordiendo, nonnulla de more præmittimus.

PRÆLUDIUM

Q. 1. *Quid est virtus Theologica?*

R. Virtus Theologica est *virtus infusa, quæ pro objecto suo immediato habet Deum uti auctorem gratiæ et gloriæ*. Dicitur *infusa*, ut distinguatur a virtute naturali, quæ potest naturaliter acquiri; cum ita non sit de virtute theologica.

Virtus theologica differt tum a Religione, quia hæc non habet pro suo objecto ipsum Deum, sed ejus cultum; tum a ceteris virtutibus moralibus, quarum item objectum omnino diversum est — In hoc tamen virtus theologica cum morali concordat, quod hominis actiones ad normam legis æqualiter alliciat, et ejus voluntatem provocet ad boni prosecutionem, ac ideo utraque ad principia actuum humanorum allicientia merito revocatur.

Q. 2. *An virtus Theologica sit necessaria?*

R. Cum Angelico: virtus theologica est profecto necessaria; nam cum homo tendat per virtutem in beatitudinem suam, cumque duplex sit hominis beatitudo, altera *naturalis*, ad quam pervenire ipse potest per virtutem naturæ suæ, altera vero *supernaturalis*, ad quam sua virtute non sufficit; ideo necesse est, ut homini divinitus superaddantur virtutes supernaturales quales sunt Theologicæ, quibus in finem et beatitudinem quoque supernaturalem, ad quem est a Deo sublimatus, tendere et pervenire valeat [1].

Imo habitus virtutum Theologicarum ipsis infantibus est necessarius necessitate medii; cum sine ipso nemo justificari, neque cum Christo uniri possit, ut docet Tridentinum [2].

1) 1. 2. q. 62. a. 1.

2) Sess. 6. c. 7.

Q. 3. *Quot sunt virtutes Theologicæ?*

R. Virtutes theologicæ sunt tres: *fides*, *spes*, et *charitas*; quarum ordo sic demonstratur. Ut recte moveamur in finem oportet: — 1 nos finem illum cognoscere; quia voluntas ex vulgari adagio *non fertur in incognitum;* — 2 necesse est finem illum sic cognitum a nobis exoptari, quia item voluntas ferri non potest in id, quod pertimescit. Hoc vero finis desiderium duo hæc secum importat: *fiduciam* nempe de illo obtinendo, et *amorem;* non enim desideratur, nisi quod haberi speratur, et simul diligitur.

Hoc modo explicatur origo virtutum Theologicarum: *fidei*, qua Deum cognoscimus; *spei*, qua nos ipsum obtenturos esse aliquando speramus; denique *charitatis*, qua eumdem amamus. Singulas sic recensuit Apostolus: *nunc autem manent fides, spes et charitas, tria hæc* [1]: quasi diceret *neque plures neque pauciores sunt.*

Ratione originis primum locum tenet *fides*, cum sit initium omnis justificationis. Ratione præstantiæ *charitas*, dicente Apostolo: *major horum est charitas;* est enim complementum et perfectio ceterarum: unde si posterior nominatur, est tantum generatione, ut ait Tridentinum [2].

DISPUTATIO PRIMA

DE FIDE

Fidei nomen multipliciter sumitur: scilicet 1 pro *fidelitate in promissis* juxta illud: *nunquid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit?* [3] 2 pro *ipsis promissis:* sic Apostolus dicit de quibusdam viduis, quod *primam fidem irritam fecerunt* [4]; 3 pro *conscientia*, ac *intima persuasione* juxta illud: *omne quod non est ex fide, peccatum est* [5]; 4 pro *fiducia*, ut illud: *postulet autem in fide, nihil hæsitans* [6]; 5 pro *argumento ad suadendum;* quo sensu ait Paulus: *Deus.... statuit diem, in quo judicaturus est orbem, fidem præbens omnibus* [7]; 6 pro *ipsa doctrina et objecto fidei*, ut in Symbolo Athanasii: *hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter, firmiterque crediderit, salvus esse non poterit;* 7 tandem et communius sumitur *pro assensu intellectus nostri ob alterius auctoritatem:* si est ob auctoritatem hominis, fides est humana; si est ob auctoritatem Dei, est fides divina, de qua hic.

1) 1. Cor. 13. 2) Sess. 6. c. 7. 3) Rom. 3. 4) 1. Tim. 5.
5) Rom. 14. 6) Jac. 1. 7) Actor. 17.

CAPUT TERTIUM

DE FIDEI NATURA AC DIVISIONE

Q. 1. *Quomodo definitur fides?* [1]

R. Apostolus sic fidem definivit: *sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* [2]. Dicitur 1 *substantia*, idest basis, et inchoatio; quidquid enim aliis supponitur et substernitur, substantiæ nomen, quod a *substando* dictum est, sortitur; 2 *sperandarum rerum*, quia fides est inclinatio et fundamentum futuræ visionis, quam speramus; 3 *argumentum non apparentium*, id est perspicua ostensio et convictio rerum non venientium in conspectum, ut de iis persuasi simus ac si oculo corporali perviderentur [3]. Hoc modo definitio nostra convenit etiam Patriarcharum fidei.

Hac definitionem explicando ac præsenti statui accomodando, fidem sic definimus, ut sit: *virtus Theologica divinitus infusa inclinans nos ad firmiter assentiendum omnibus, quæ Deus revelavit, et quæ Ecclesia credenda proposuit, ob Dei ipsius veracitatem.*

Dicitur: 1 *virtus Theologica*, quæ nempe Deum *directe* respicit, ad discrimen virtutum moralium, quæ ad Deum *indirecte* referuntur.

2 *Divinitus infusa;* quia fides est donum supernaturale divinum. Hinc Apostolus: *vobis donatum est pro Christo, ut in eum credatis* [4].

3 *Inclinans nos ad firmiter assentiendum;* quia assensus fidei debet esse omnino firmus, neque potest cum errandi formidine ullo modo consistere; alioquin hæsitatio esset, non fides.

4 *Omnibus, quæ Deus revelavit*, quæ quidem constituunt objectum fidei *materiale.*

5 *Et quæ nobis Ecclesia credenda proposuit;* quia divina revelatio nobis non manifestatur, nisi per Ecclesiæ propositionem, dicente Augustino: *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiæ Catholicæ commoveret auctoritas* [5].

6 *Ob Dei ipsius veracitatem;* quia veritas infallibilis quæ est ipse Deus, constituit objectum fidei *formale*, id est *rationem formalem*, ob quam credimus. Hinc ait Apostolus: *fides ex auditu, auditus autem* (seu assensus) *per verbum Christi* [6].

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 2.
2) Hebr. 11.
3) S Thomas 2. 2. q. 4. a. 1.
4) Phil. 1.
5) L. cont. Epis. fund. c. 5 — *V.* Bolgeni, *L'economia della fede cristiana*, Roma, Coll. Urb. 1832.
6) Rom. 10.

Unde assensum nostrum non facit sensus privatus; alioquin tot haberemus sententias quot capita. *Neque* S. Scriptura; cum multa difficilia et obscura contineat. *Neque* ipsa Ecclesiæ propositio, quæ cum humana sit, non potest rei divinæ seu fidei nostræ objectum constituere. Sed divinum testimonium prout ab Ecclesia propositum est: nempe hoc testimonium est ratio formalis, cur credimus; Ecclesia vero est judex infallibilis, viva et infallibilis auctoritas, quæ nos certos reddit hoc vel illud esse revelatum infallibiter, ut nulli dissensioni sit locus. *Quæ quidem viva et infallibilis auctoritas in ea tantum viget Ecclesia* (ut verbis utamur Pii Papæ IX), *quæ a Christo D. supra Petrum totius Ecclesiæ Caput, Principem et Pastorem, cujus fidem nunquam defecturam promisit, ædificata suos legitimos semper habet Pontifices sine intermissione ab ipso Petro ducentes originem in ejus cathedra collocatos, et ejusdem etiam doctrinæ, dignitatis, honoris ac potestatis hæredes et vindices* [1].

Quid ergo dicendum (inquies) *de divina Revelatione? nonne etiam ista ad rationem fidei formalem revocanda est?*

Non desunt qui ita sentiunt, atque dicunt veracitatem Dei esse objectum formale *quod*, nempe rationem præcipuam, ob quam credimus; revelationem vero esse objectum formale *quo*, hoc est medium quo credimus. Sed opinio *communior* cum Habert, Gotti, Scoto, aliisque tenet revelationem divinam non esse nisi conditionem, sine qua non crederemus, sive medium, per quod nobis applicatur notitia eorum, quæ credimus; ultima enim ratio ob quam credimus, non est revelatio divina, sed est Deus ipse utpote prima veritas [2].

Ergo tam veram habet fidem mysterii, v. g. Trinitatis hæreticus, quam catholicus; uterque enim illud credit ob veracitatem divinam.

R. *Negative*; quia hæreticus licet affirmet pro suæ fidei ratione se non habere, nisi veracitatem divinam; attamen aliam habet omnino contrariam, idest *spiritum privatum*, a quo in credendo dirigitur. Sane: si revera crederet ob auctoritatem testimonii divini, omnia

1) Encyclica, *Qui pluribus.*

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 4. Porro viæ, quæ nos dirigunt ad certo cognoscendam tum revelationis existentiam, tunc genuinum ejus sensum, *regulæ fidei* appellantur — illam autem ope ratio, qua pervenitur ad prima fidei principia, in quibus est quiescendum, dicitur *analysis*, seu *resolutio fidei.* Sic sciscitanti a me cur illam propositionem credam, respondendo, quia Deus eam revelavit: quærenti unde sciam Deum eam revelasse, dicam quia Ecclesia sic docet. Si petatur cur Ecclesiæ credendum sit adducam credibilitatis motiva, quibus ostenditur Ecclesiæ docenti tuto credendum esse, eamque talem propositionem definivisse. Hac methodo omnes fideles ad eliciendum actum fidei rationabilem facile deducuntur. *Bouvier.*

crederet a Deo revelata, et in cognoscendis divinis mysteriis eam iniret viam, quam Deus ipse in Scriptura sancivit, ad Ecclesiæ nempe tribunal confugeret, atqui diversimode se gerit hæreticus, cum judicio suo proprio et privato discernat inter credenda quæ sibi magis arrident, ideoque suum judicium teneat ut fidei regulam.

Catholicus autem methodo e diametro contraria in credendo procedit; cum hic Ecclesiæ Catholicæ propositionem sequatur, non quidem ut fidei motivum, sed uti conditionem illam, cui Deus ipsam fidei rationem voluit esse alligatam.

Q. 2. *In quonam fidei natura collocanda est?*

R. Fidei natura collocanda est in actu intellectus, quo creduntur dogmata. Est contra Calvinista, qui docent fidem non esse assensum, quo veritates revelatæ firmiter creduntur; sed fiduciam, qua certo credimus nos et promissionum Dei, et ejus justitiæ participes fieri.

Probatur 1 ex Scripturis, ubi sic distinguitur fides a spe: *nunc autem manent fides, spes et charitas, tria hæc* [1]: at si fides ac spes idem sonarent, non essent *tria hæc*, sed *duo*.

2 Ex Patribus: unus sit Augustinus, qui fidem collocat in actu intellectus, quo creduntur dogmata; spem vero in actu voluntatis, quo sperantur res promissæ, dicens: *qui fidelium pœnas non credit impiorum? non sperat tamen* [2].

Q. 3. *Quomodo fides dividitur?*

R. Triplici modo fides dividitur:

In habitualem, quæ est *habitus per se infusus permanenter habilitans ad actus fidei eliciendos.* Et *in actualem*, quæ est *actualis, firma ac supernaturalis adhæsio rebus revelatis, et ab Ecclesia ad credendum propositis:* hæc si exterius verbis aut aliter prodeat, dicitur *exterior;* si intus in animo lateat, *interior* appellatur.

2 *In explicitam*, et *implicitam:* illa est, qua fidei articuli distincte et in se ipsis creduntur: hæc vero est, qua assentimur *generatim et conglobatim* iis omnibus, quæ a Deo revelata sunt, ed ab Ecclesia vel jam proposita vel proponenda.

3 *In formatam*, quæ dicitur etiam *fides viva;* et *in informem*, quæ dicitur etiam *fides mortua. Viva* est quæ gratiam habitualem, sive charitatem sibi conjunctam habet; talis est fides hominis justi: *mortua* est quæ caret justitia et charitate; talis est fides hominis in statu mortalis culpæ constituti.

Q. 4. *An admittenda sit fides informis, seu mortua?*

1) 1. Corinth. 13.

2) Enchir. c. 1.

R. Quolibet peccato mortali ita fidem extingui, ut nulla amplius in peccatoribus admittenda sit neque *viva*, neque *mortua*, docuit expresse Calvinus, Quesnellus, aliique. Sed nos dicimus, fidem esse posse sine charitate, ac proinde fidem *informem* esse admittendam.

Prob. 1. Ex Scripturis: *si habuero omnem fidem*, ait Apostolus, *ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum* [1]; ergo fides a charitate sejungitur et sine ipsa esse potest. *Quid proderit, fratres mei*, inquit Jacobus, *si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? numquid poterit fides salvare illum?* [2]

2 Ex Patribus: pro omnibus unus sit Augustinus, qui *de fide et operibus* totus in eo est, ut ostendat neminem debere salutem sperare, si fidem habeat sine charitatis operibus.

3 Ex Conciliis: Tridentinum definivit: *si quis dixerit, amissa per peccatum gratia, simul et fidem semper amitti; aut fidem quæ remanet, non esse veram fidem, licet non sit viva; aut eum qui fidem sine charitate habet, non esse christianum, anathema sit* [3].

4 Ex Pontificibus: nam Alexander VIII hanc propositionem damnavit: *quando in magnis peccatoribus deficit omnis amor, deficit etiam fides; et etiamsi videantur credere, non est fides divina.* Clemens vero XI aliam similem in Quesnello confixit. Dicendum ergo charitatem esse non posse sine fide, quia fides est ejus fundamentum; bene vero fidem sine charitate: sicut potest esse fundamentum sine ædificio, non viceversa.

Sed (dices) *si fides in statu peccati mortalis mortua est; ergo amplius non existit, sicut cessat existere homo actu, quo moritur.*

Negamus *conseq.* et *parit.*; fides enim sine charitate dicitur *mortua*, non quasi cesset existere, quemadmodum mori dicitur homo; sed quia motum et operationem habere cessat in Christiano in ordine ad vitam æternam, eo nempe modo, quo corpus dicitur *mortuum*, quod existit quidem, sed vita est destitutum. Hanc comparationem nobis suppeditat Jacobus: *sicut corpus sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est.*

CAPUT SECUNDUM

DE FIDEI OBJECTO, AC SUBJECTO

Q. 1. *Quodnam est objectum fidei?*

R. 1: *Materiale* fidei objectum, seu materies, circa quam fides nostra occupatur, sive quod credere tenemur, est Deus ipse, et illud

1) I. Cor. 13. 2) Ep. c. 2. 3) Sess. 6. cap. 28.

omne quod ab eo revelatum fuit. Deus quidem ipse objectum primarium et proprium: cetera vero ad eo revelata objectum minus proprium et secundarium. Sic enim ait d. Thomas: *si consideremus ea, quibus fides assentitur, non solum est ipse Deus, sed etiam multa alia; quæ tamen sub assensu fidei non cadunt, nisi secundum quod habent aliquem ordinem ad Deum* [1], sive tanquam principium a quo procedunt, sive tanquam finem ad quem tendunt.

R. 2: Objectum vero *formale* fidei, seu formalis fidei ratio, quæ nos vovet ad credendum, est testimonium divinum, sive Deus ipse uti summe verax, imo et prima veritas; nam fides non assentitur alicui rei, nisi quia illa est a Deo revelata, ita ut quærenti cur fidei mysteria credamus, plane satisfiet, si respondeatur, quia Deus, qui verax est, imo et prima veritas, eadem revelavit. Ergo revera fides non innititur nisi veritati divinæ, ideoque hæc ipsa dicenda erit formalis ejusdem ratio. Hoc sane sensu inquiebat Apostolus: *cum accepistis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei* [2]. Et in actu fidei expresse dicimus: *credo, Domine, quidquid revelasti, quia summe verax es, qui nec falli nec fallere potes.*

Q. 2. *Quomodo est revelanda propositio, ut ad fidem pertineat?*

R. 1: Si propositiones sint explicite revelatæ, nullum est dubium illas ad fidem pertinere; explicita enim revelata propositio est quæ propriis vel synonimis verbis in deposito revelationis continetur: ut v. g. *Verbum caro factum est: tres sunt personæ in Deo.*

R. 2: Si vero propositiones sint tantum implicite revelatæ, quæ nempe nonnisi ope ratiocinii a propositionibus explicite revelatis deducuntur, tunc ad dignoscendum utrum illæ sint de fide espressa tenendæ, videndum est a quibus præmissis legitime deducatur nostra conclusio theologica. Nam ea potest deduci tum a duabus præmissis revelatis, v. g. *omnes Apostoli repleti sunt Spiritu Sancto; atqui Mathæus erat Apostolus, ergo repletus est Spiritu Sancto.* Tum ex majori generali revelata, et minori non revelata, v. g. *vera Christi Ecclesia debet esse una, sancta, catholica, apostolica; atqui Ecclesia Romana est una, sancta, catholica, apostolica; ergo etc.* Tum ex majori generali omnino certa, sed non revelata, et ex minori revelata: v. g. *omnis homo est visibilis, vel habet operationem humanam; atqui Christus verus est homo; ergo Christus est visibilis, et habet operationem humanam.* Hisce positis:

1) 2. 2. q. 1. a. 1.

2) 1. Tess. 2.

Dicimus 1: propositiones ex duabus præmissis revelatis legitime deductæ, ad fidem pertinent, nam in ipsa propositione revelata formaliter continentur; in hoc quippe natura syllogismi sita est, ut una præmissarum conclusionem in se contineat, et altera eam esse contentam manifestet.

2 Idem dicendum, si propositiones ex majori generali revelata et minori non revelata deductæ sint; nam adhuc in propositione revelata formaliter continentur; in propositione enim generali continentur, et minor non revelata declarat eas esse contentas [1].

3 Si conclusio deducatur ex majori universali omnino certa, sed non revelata, et ex minori revelata, utrum ad fidem pertineat, disputant. Multi cum Antoine, Cano, Vasquez etc. affirmant, nam talis conclusio necessariam habet connectionem cum propositione revelata, ergo eam vi testimonii divini credere debemus. Sed Lugo, Suarez, aliique communius negant: sane illa propositio non est de fide, cujus contradictoria non est hæretica; atqui contradictoria conclusionis ex majori naturali et minori revelata deducta, haberi non potest ut hæretica; qui enim propositionem generalem non revelatam, aut illationem ex illa negaret, aliquid revelatum non negaret, ac proinde hæreticus non esset [2].

Q. 3. *An fidei objecta lapsu temporis creverint?*

R. 1: Veterum Scholasticorum communis erat sententia, fidem *quoad substantiam credendorum* semper eandem fuisse ab ipso etiam mundi exordio — Recentiores ex adverso docent ipsam a mundi exordio usque ad Apostolorum ætatem et adventum Spiritus Sancti per novas identidem revelationes excrevisse: post illud vero tempus, quod *temporum plenitudinem* jure merito nuncupamus, eandem semper fidem permansisse absque ulla articulorum accessione.

1) Sed omnino requiritur ut *minor* sit absolute certa, ut est in supra laudato exemplo de Romana Ecclesia; alioquin firmissimus præberi non posset assensus ad fidem requisitus. Unde si minor esset tantum moraliter certa, conclusio ad objectum fidei non pertineret, et propositio ei adversa non esset hæretica, sed erronea. Hinc in hoc exemplo: infans legitime baptizatus et ante usum rationis moriens, est sanctus; atqui Petrus ante usum rationis mortuus, legitime fuit baptizatus; ergo etc. conclusio ad fidem non pertinet; quia moraliter tantum certum est Petrum fuisse legitime baptizatum, nisi ad summum respectu baptizantis, aut nisi tot fuerint testes, ut absolute certum sit nihil essentiale fuisse omissum. *Bouvier.*

2) Si propositio annuntiat rem mediate tantum revelatam, ita ut sit conclusio stricto sensu theologica, dicitur *fidei proxima.*

Propositio autem, quæ annuntiat rem sicuti est, sed in deposito revelationis nec mediate nec immediate contentam, dicitur *vera.* Et hæc si citra errandi formidinem cognoscitur, dicitur *certa;* si vero gravibus, sed non inconcussis nitatur momentis, tantum *probabilis* dicitur.

Duæ istæ sententiæ facillime conciliantur; nam *si per fidei objecta secundum substantiam* accepta intelligantur præcipua mysteria aut explicite aut implicite saltem credenda, negari non potest eadem semper fuisse: una est enim fides, *sine qua impossibile est placere Deo, et ad filiorum ejus consortium pervenire* [1]: omnesque Patres veteris Testamenti eundem nobiscum fidei spiritum habuerunt, teste Apostolo: *et ideo tempora variata sunt, non fides*, inquiebat Augustinus — Si vero objecta fidei accipiantur *explicite*, uti Scholæ loquuntur, ac veluti rami e radice sua foras emissi et inter se ordinatim distincti, tunc non est dubium, quin usque ad Evangelii prædicationem pedetentim numero excreverint; complura enim in lege naturæ revelata sunt Abrahamo, Jacobo aliisque Patriarchis, complura item innotuere per Moysem ceterosque Prophetas in lege scripta.

Neque tamen proinde dicenda est fidei substantia fuisse immutata, quemadmodum non est diversa substantia et materia humani corporis perfectis membris compacti ab ea, quæ antea erat; cum occulta et invisibilis in matris visceribus latitabat [2].

R. 2: A tempore autem Christi et Apostolorum, quocumque modo sumantur fidei objecta sive explicite sive implicite, nullum prorsus incrementum habuisse certissimum est; nimis enim clara sunt illa Christi verba: *omnia quæcumque audivi a Patre meo nota feci vobis; cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* [3]. Sane: credere non possumus Magistros fidei in toto orbe a Christo constitutos aliquas fidei veritates ignorasse; neque Ecclesiæ doctrina dici posset *Apostolica*, nisi quæcumque creduntur, fuissent Apostolis revelata et ab ipsis Ecclesiæ communicata.

Sed (dices) *quædam sunt dogmata, quæ non semper ad fidem spectasse demonstrant posteriores Ecclesiæ definitiones, v. g. valere baptismum ab hæreticis collatum etc.*

Negamus *ant.*: quod ut intelligatur, animadvertendum est hæc duo longe dissimilia esse: *rem aliquam dici de fide*, et *fideles teneri eandem credere uti talem*. Res aliqua dicitur *de fide*, quando a Deo revelata est: eam autem *uti talem* non tenentur credere fideles, nisi simul accedat Ecclesiæ propositio, qua definiat rem illam ad fidem revera spectare.

1) Heb. 11.

2) Ad rem habet doctiss. Klee in suo opere *La Storia dei dogmi vol.* 1 sub initio: « La sostanza dei dogmi fu e rimane sempre la medesima, ma la loro formazione dogmatica progredisce col tempo di conserva colla ragione verace e sincera, che li medita, e contro i fallaci e subbiettivi sforzi di chi li attacca ».

3) Joan. 5, et 16.

Hoc posito, *en responsio:* cum Ecclesia dicitur condere decreta fidei: non habet novas revelationes, neque nova dogmata conficit; sed ad compescendos errores, qui pedetentim insurgunt, decernit hoc vel illud ad finem revera pertinere, utpote contentum in divina Traditione vel in Scripturis, ideoque a fidelibus esse credendum. Ex quo patet post Ecclesiæ definitionem fieri quidem explicatiora, sed non idcirco augeri fidei dogmata: sic. v. g. semper fuit de fide valere Baptismum ab hæreticis collatum; sed cum a nonnullis revocaretur in dubium ac contrarium teneretur, Ecclesia illud definivit. Unde ex eo tempore tanquam hæretici habiti sunt, qui contrarium tenere et credere ausi essent.

Q. 4. *Quid de revelationibus privatis tenendum est, quas Sanctis plerisque factas scimus etiam post Apostolorum ætatem?*

R. Theologorum nemo est, qui non doceat, privatas istas revelationes inter fidei Catholicæ objecta non esse ullo modo recensendas. Fides enim nostra, ut ait Angelicus [1], non innititur revelationibus quibuscumque; sed iis dumtaxat quæ Patriarchis, Prophetis et Apostolis factæ sunt, et idcirco fideles dicuntur in Scripturis *superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu* [2]. Ille igitur cui privata fit revelatio, tenetur quidem credere Deo revelanti, si de divina revelatione certo constiterit; sed assensus iste non est assensus fidei Catholicæ, neque ceteri fideles fidem divinam præstare debent nec possunt, *tum* ob rationem supra allatam, *tum* quia etiam assensus quem revelationi privatæ exhiberent, non inniteretur *nisi* judicio humano, id est testimonio personarum illarum, quibus revelatio facta fuisset, quæque et falli et fallere omnino possunt.

Sed nonne Ecclesia hoc genus revelationum sæpe approbavit?

Cum Ecclesia id agit, nunquam easdem revelationes nobis credendas proponit uti dogma; sed sua approbatione solum intendit declarare nihil in ipsis contineri contra fidem, aut bonos mores; nempe tanquam pias et absque ulla superstitione prudenter recipi posse, licet adhuc, salva fide, ab iis possit recedi, si fiat, ut ait Benedictus XIV [3] *cum debita moderatione, non sine ratione* et *citra contemptum* [4].

1) 1. p. q. 1. a. 8. 2) Eph. 2.

3) L. 3. c. ult. de Canoniz. SS.

4) Et hic obiter notandum, quod Gregorius XVI Brevi 8 nov. an. 1843 damnavit novam sectam Gallicani Petri Vintras, qui arcana Angelorum, aliorumque Cœlitum, et ipsius Christi alloquia, visiones, miracula in vulgus spargere audebat. *V. Cattolico, Giorn. Rel. Vol.* 22, 23.

Quomodo (quæres) *se gerere debet Confessarius cum pœnitente, qui sibi a Deo factas revelationes affirmat?* [1]

R. Confessarius, qui talem nanciscitur pœnitentem, caute omnino procedere debet, maxime si cum mulieribus agendum sit, ita ut neque sit nimis credulus: neque omnino incredulus: *præmonendus lector est*, inquit doctissimus Blosius, *ne perversum quorundam hominum judicium sequatur, qui revelationes et visiones ceu vanissima somnia contemnendo se parum spirituales esse ostentant.*

Quare generatim loquendo hanc teneat viam:

1 Jubeat pœnitenti, ut sibi referat omnia, quæ videt et audit sive vera sive falsa: ipse tamen neque magnum in se de iis cognoscendis desiderium ostendat, nec quæ sibi manifestantur, aliis aperiat.

2 Caveat, ne peculiarem existimationem animæ illius manifestet, multo minus alios ad illam mittat, ut ejus precibus esse commendent. Imo ostendat se illam non facere majoris quam ceteras, sicque in humilitate et timore eandem contineat, atque indesinenter exerceat.

3 Si percipiat ipsam in perfectione proficere, adjuvet, et animosiorem faciat, uti historia Ecclesiastica nos docet fecisse s. *Franciscum Borgia*, et b. *d'Alcantara* cum s. *Theresia*, quam tutam fecerunt supernaturalia illa dona, quibus effulgebat, vere esse divina.

4 Eam adhortetur, ut initio orationis uti præludium præ oculis sibi ponat aliquod vitæ et passionis Christi Domini caput [2].

Q. 5. *Quodnam est fidei subjectum?*

R. Subjectum fidei aliud est *proximum*, alind *remotum*.

Primum est ipsa facultas seu potentia personæ, in qua fides residet. Hæc nihil aliud est, quam intellectus; *credere* enim, ait d. Augustinus, *est cum assensu cogitare:* atqui cogitatio residet in intellectu; ergo

1) Privatæ hujusmodi revelationes, sicut et visiones quædam et locutiones supernaturales esse possunt etiam a dæmone, qui est *pater mendacii:* ideoque prudens Confessarius curet inprimis, ut *quo magis fieri possit*, veras et divinas a falsis et diabolicis recte distinguat juxta illud 1. Jo. 4: *probate Spiritus, si ex Deo sint.* Hujusce enim hallucinationis exempla neque nostris temporibus desunt: vid. Bergier, *Dizionario*, App. V° *Guenca.*

Diximus *quo magis fieri possit;* nam vera certitudo sejuncta ab omni errandi formidine hic haberi non potest. Signa probabilia autem distinguendi veras a falsis hæc sunt: — 1 si fiant ex improviso, et absque eo quod anima de iis antea cogitaverit; alioquin ex ipsa imaginationis vi producta esse dicemus; — 2 si prius confusionem afferant ac metum, deinde pacem et tranquillitatem: item propriæ miseriæ cognitionem, ac perfectionis desiderium; neque enim vult dæmon hæc in anima suscitare.

2) *V.* Vita et opera s. Theresiæ — Castelvetere, *Direttorio mistico, l. 2. p. 2* — Scaramelli, *Dirett. mist.* — Liguori, *Praxis Confessarii, nn.* 139, *et seqq.* — Card. Bona, *De discretione spirituum:* ubi theoretica et theologica disquisitio habetur.

et credere, ac proinde etiam fides. Adde ex Apostolo: fidei succedit visio patriæ: *videmus*, ait, *nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem;* atqui visio est in intellectu: ergo et fides [1] — Secundum est persona quælibet, quæ fidei sit capax.

Q. 6. *An fidem habuerint Angeli, et homines in prima conditione?*

R. *Affirmative;* cum enim *homo* et *Angeli* in prima sui conditione donati quidem fuerint gratia, sed hæc in ipsis non esset consummata ita ut Deum per essentiam videre possent; oportuit in iisdem quamdam fuisse inchoationem speratæ beatitudinis. Quæ inchoatio locum habet in voluntate per spem et charitatem, in intellectu per fidem.

Q. 7. *Quid de beatis, damnatis, animabus purgantibus, et infidelibus?*

R. Quoad *beatos* dicimus: cum fides ex Apostolo sit *argumentum non apparentium*, id est *certa apprehensio eorum, quæ non videntur*, ut exponit Angelicus [2], beati autem jam *facie ad faciem* contemplentur quæ nos non videmus, nisi per *speculum et in ænigmate;* consequenter aperta res est, fidem in beatis minime reperiri [3].

Ad *damnatos* quod attinet, cum ex eodem Apostolo fides sit *sperandarum substantia rerum*, et donum valde insigne gratiæ divinæ, cumque damnati nulla amplius spe recreari possint in illis inferorum suppliciis sine fine duraturis; iis divina fides non competit.

Idem valet de *dæmonibus:* etsi enim, dicente Jacobo, *dæmones credunt et contremiscunt;* hæc eorum fides non est supernaturalis, sed naturalis, coacta, et orta ex evidentia rerum.

Quod pertinet ad *animas purgantes*, cum ipsæ nondum videant Deum *facie ad faciem et sicuti est*, patet in iis adhuc fidem manere.

Tandem ad *infideles* quod spectat, ut ipsum per se nomen sonat, fidem non habent.

Quid (dices) *de hæretico, qui quosdam articulos credit, et quosdam*

1) 1. Cor. 13. — Verum ad illius assensum requiritur etiam pia in nobis liberæ voluntatis affectio, et idcirco dicimus fidem esse etiam penes voluntatem: et Apostolus Rom. X habet: *corde creditur ad justitiam; ore autem fit confessio ad salutem.* Sane mens nostra nunquam ad assensum determinatur, nisi *vel* ab ipsa veritate per suam evidentiam, *vel* a voluntate per liberam sui motionem. Atqui in rebus fidei non potest mens nostra determinari ad assensum per veritatis evidentiam, cum res fidei non sint apparentes, dicente eodem Apostolo: *fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium;* ergo determinatur per liberam voluntatis motionem, qua pio affectu supplet defectum evidentiæ: et ideo fides est meritoria apud Deum. Ratiocinatio tota est d. Thomæ — *V.* Billuart, Contenson etc.

2) 2. 2. q. 4. a. 1.

3) Sed quomodo sciunt quæ nondum sunt, ut futura resurrectio, judicium generale, aliæque veritates futuræ? R. Communius docent Theologi, beatos hæc non scire per fidem divinam sicuti nos, sed illa in Deo videre intuitive.

rejicit? R. Vel agitur de hæretico materiali, qui nempe credere paratus est quidquid Ecclesia Catholica credit, et ex ignorantia tantum in quibusdam fidei dogmatibus errat; quia nondum Ecclesiæ sensum est assecutus. Vel agitur de hæretico formali, qui nempe post assecutum Ecclesiæ sensum adhuc in quibusdam assentiri recusat.

Si 1, fidem habet, uti Scholæ loquuntur, *in habitu* totam atque integram, dum profitetur se ex animo illud omne suscipere, quod docet s. Mater Ecclesia. Sic v. g. nemo negaverit veram fidem habuisse s. Cyprianum etiam actu illo, quo Baptisma ab hæreticis collatum rejiciebat uti invalidum.

Si 2, Durandus aliique pauci existimant veram fidem in hæreticis formalibus aliqualiter adhuc manere relate ad eos articulos, quos credunt. *Communis* tamen et *verior* sententia cum d. Thoma negat; etenim sicut peccatum mortale contrariatur charitati, ita discredere unum articulum contrariatur fidei: atqui charitas non remanet in homine post unum peccatum mortale; ergo nec fides in eo qui discredit unum articulum fidei.

Adde: qui nonnulla credit, et nonnulla rejicit, agit ex proprio judicio, ideoque non ex fide, ut argumentatur d. Augustinus [1].

Adde: fides habet unum medium credendi, *scilicet propter veritatem primam propositam nobis in Scripturis secundum doctrinam Ecclesiæ intelligentis sane; et ideo qui ab hoc medio decidit, totaliter fide caret.* Ita Angelicus [2].

Hinc Apostolus de quibusdam, qui tantum negabant corporum resurrectionem, generatim ait: *circa fidem naufragaverunt* [3].

CAPUT TERTIUM

DE FIDEI PROPRIETATIBUS

Plures sunt fidei proprietates [4]: en præcipuas: 1 est ejus *libertas;* et sane legitur: *qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui*

1) L. 17. c. 3 contra Faustum. 2) 2. 2. q. 5. a. 3. 3) 1. Tim. 19.

4) Nostræ *fidei laudes* ita mire prosequitur *Pius Papa* IX sua prima Encyclica: « Hæc scilicet fides vitæ magistra, salutis index, vitiorum omnium expultrix, ac virtutum fæcunda parens et altrix, divini sui auctoris et consummatoris Christi Jesu nativitate, vita, morte, resurrectione, sapientia, prodigiis, vaticinationibus confirmata, supernæ doctrinæ luce undique refulgens; ac cœlestium divitiarum ditata thesauris, tot Prophetarum prædictionibus, tot miraculorum splendore, tot Martyrum constantia, tot Sanctorum gloria vel maxime clara et insignis, salutares proferens Christi leges, ac majores in dies ex crudelissimis ipsis persecutionibus vires acquirens universum orbem terra marique, a solis ortu usque ad occasum, uno Crucis vexillo pervasit, atque idolorum profligata fallacia, errorum

vero non crediderit, condemnabitur [1]: quæ verba evidenter supponunt possibilitatem credendi et non credendi; 2 ejus *honestas:* sane si laudabilis est fides humana, multo magis divina juxta illud: *si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est* [2]; 3 ejus *supernaturalitas*, fides enim hæc nostra tendit ad Deum supernaturaliter cognitum: ergo ejus actus supernaturalis est; 4 ejus *meritum:* hic Tridentinum docet [3] fidem præparare hominem ad justificationem: et Apostolus de Judicibus, et Prophetis dicit: *per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissionem* [4]; 5 ejus *obscuritas;* alioquin non esset fides, sed scientia. Revelatio quidem fidei existentiam infallibiliter aperit, sed naturam ejus non manifestat.

Hoc tamen non impedit, quin fides omnimodam habeat certitudinem, credibilitatem, et necessitatem. Hinc sit:

Articulus I. — DE FIDEI CERTITUDINE

Q. 1. *Quanta est fidei certitudo?*

R. Tanta est fidei certitudo quanta est ipsa Dei revelantis auctoritas: huic enim soli tanquam objecto suo *formali* innititur; atqui Dei auctoritas in revelando certissima est, ergo et fides nostra. *Major* a nemine impugnatur: *minor* vero rejicitur a Priscillianistis, a Manichæis, et a quibusdam aliis, qui contendebant Deum mendacii esse capacem.

Sed facillime refutantur. Auctoritas enim Dei in revelando est quædam quasi complexio *tum* ex infinita sapientia, qua res uti sunt ita novit, ut falli non possit; *tum* ex infinita bonitate, qua res uti sunt, ita nobis vult revelare, ut non possit fallere. Hinc in Scripturis de Deo legitur: *non est Deus ut homo, ut mentiatur: Deus quidem est verax, omnis autem homo mendax* [5]. Unde tuti exclamare debemus cum Apostolo: *scio cui credidi, et certus sum* [6].

Accedit ratio: 1 Deus est summa veritas; atqui si in revelando mentiri posset sive de potestate ordinaria, sive de extraordinaria, jam non esset summa veritas.

depulsa caligine, triumphatisque cujusque generis hostibus, omnes populos, gentes, nationes utcumque immanitate barbaras, ac indole, moribus, legibus, institutis diversas divinæ cognitionis lumine illustravit, atque suavissimo ipsius Christi jugo subjecit, annuntians omnibus pacem, annuntians bona. Quæ certe omnia tanto divinæ sapientiæ ac potentiæ fulgore undique collucent, ut cujusque mens et cogitatio vel facile intelligat christianam fidem Dei opus esse ».

1) 1. Mar. 16. 2) 1. Jo 5. 3) Sess. 6. c. 6. 4) Hebr. 11.
5) Num. 23, et Rom. 3. 6) 2. Tim. 1.

2 Deus est ens perfectissimum, ideoque ejusdem naturæ omnino repugnat agere malum; quia semper est contrarietas boni et mali, veri et falsi. Hinc merito Innocentius XI hanc n. 21 damnavit propositionem: *assensus fidei supernaturalis et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis; imo cum formidine, qua quis formidat, ne non locutus sit Deus.*

Q. 2. *An assensus fidei sit certior cognitione naturali?*

R. Cum d. Thoma: *fides innititur veritati divinæ, cognitio vero naturalis rationi humanæ; ergo multo certior est homo de eo, quod audit a Deo qui falli non potest, quam de eo, quod videt propria ratione quæ falli potest* [1]. Unde ait d. Petrus: *habemus firmiorem propheticum sermonem* [2].

Hoc tamen intelligendum de certitudine fidei secundum *appretiationem*, non secundum *intensionem*. Nam sæpe contingit, ut scientia clarius percipiatur ab intellectu, atque ut connexio scientiæ cum veritate magis appareat, quam connexio fidei cum eadem; cognitiones enim naturales utpote captui nostro accomodatæ magis animum quietant, oblectant, ac veluti satiant.

Q. 3. *An fides major vel minor esse possit in uno, quam in alio?*

R. Cum Contensonio: non ideo fides potest dici major vel minor, quasi ipsa possit aliquem articulum repudiare; tunc enim fides foret infidelis, quod absurdum est. Neque dicitur major vel minor ex parte objecti formalis, cum hoc sit unum et simplex, nempe prima veritas.

Quare ex parte solius *objecti materialis* potest dici fides major vel minor, quatenus nempe unus præ alio habere potest majorem vel minorem fidei explicationem, et plurium vel paucarum veritatum notitiam — Vel etiam secundum majorem vel minorem *subjecti participationem*, tum ex parte intellectus ob majorem vel minorem mentis adhæsionem; tum ex parte voluntatis, propter majorem vel minorem promptitudinem, devotionem et pietatem. Hinc recte usurpatur precatio illa: *credo, Domine, adjuva incredulitatem meam* [3].

Articulus II. — DE FIDEI CREDIBILITATE

Q. 1. *Quid est fidei credibilitas, et quotuplex?*

R. Fidei credibilitas est evidentia illa, propter quam non rebus revelatis assensum nostrum exhibemus. Duplex evidentiæ genus oportet distinguere: aliud, quod rem aliquam ostendit evidenter esse veram,

1) 2. 2. q. 4. a. 8. 2) Ep. 2. c. 1. 3) Mar. 19.

et dici potest *evidentia veritatis;* aliud, quod evidenter ostendit rem illam esse credibilem, et potest appellari *evidentia credibilitatis.*

Illud est *evidenter verum,* quod ab intrinsecis rei principiis evidenter cognoscitur: hoc modo certum est duo et duo efficere quatuor.

Illud autem est *evidenter credibile,* quod probatur argumentis extrinsecis, nempe testibus, monumentis, signis et similibus tam fide dignis, ut illud evidenter appareat firmo assensu omnino dignum, neque in dubium amplius revocabile absque imprudentiæ censura: hoc modo certi sumus existere Romam, licet ibi non fuerimus.

R. 2. *Quænam evidentia fidei nostræ convenit?*

R. Fidei nostræ non convenit *evidentia veritatis;* si enim fides haberet hanc *evidentiam,* jam frustra diceretur ab Apostolo *argumentum non apparentium.*

Convenire tamen ei debet *evidentia credibilitatis,* ut sit rationabile obsequium nostrum; *non enim crederet homo,* ait Angelicus, *nisi videret ea esse credenda, vel propter evidentiam signorum, vel propter aliquid hujusmodi* [1]. Sic v. g. *evidentia credibilitatis* cognoscimus mysterium SS. Trinitatis fuisse nobis a Deo revelatum, et ab Ecclesia uti tale propositum, quin tamen mysterii naturam perspiciamus; nam hoc illi tempori reservatur, cum Deum non amplius videbimus *in speculo et in ænigmate, sed facie ad faciem, et sicuti est.*

Fidei autem nostræ *evidentiam credibilitatis* revera convenire, septem præcipue argumentis ponderis sane gravissimi solent ostendere Apologistæ. Quæ quidem sunt quasi totidem sigilla, ut ait Scaramelli [2], quibus fides nostra obsignatur. Et hæc celebris Gagliuffi paucis extemplo contraxit versibus:

Eja agite: et tuta vos in statione manere
Credite. Sunt vobis præsto septena sigilla,
Ut sit tuta Fides. Sanctorum *Oracula* vatum;
Portenta æterna semper rutilantia luce;
Lex Sancta; immensi famæ, laudumque *Triumphi;*
Firmantes verum devoto sanguine *Testes;*
Gloria, qua mundus late patet, inclyta; et usque
Firmumque et certum tot post discrimina *Regnum.*

1um Est omnium *Prophetiarum,* quæ Religionem nostram respiciunt, adimplementum: quæ quidem nedum a christianis postmodum confictæ sint, ab adversariis nostris Judæis religiosissime compluribus

1) 2. 2. q. 1. a. 4.

2) *Direttorio Ascet. Tr.* IV *c.* 1. — *V.* Liguori, 1 *Verità della fede;* 2 *Verità della fede fatta evidente per i contrassegni della sua credibilità.*

ante eventum annis asservabantur. At futura contingentia prædicere solius Dei esse potest [1].

2m Est numerus prope infinitus *Miraculorum*, quæ in ejus confirmationem patrata sunt, et quorum præcipuum est ipsa gloriosissima Christi resurrectio. Miracula enim esse nequeunt, nisi a vero Deo in testimonium veritatis, ne Deum ipsum testem falsitatis faciamus [2].

3m Est *sanctitas* et *excellentia doctrinæ*, quam Christiana Religio tradit et docet omnes gentes; puritas enim decurrentis aquæ puritatem scaturiginis testatur [3].

4m Est omnium doctissimorum atque ipsorum adversariorum *testimonium*, qui fidem scrutantes defecerunt in investigationibus suis; at non ipsa defecit fides in sua firmitate. Ex quo illud contigit, ut quos fides habebat adversarios, habeat laudatores [4].

5m Est *Martyrum* constantia et multitudo, qui Religionem Christianam proprio sanguine obsignarunt; neque enim nisi per virtutem divinitus infusam evenire potuit, ut hilariter tot omnium ætatum, sexus, et conditionis vitam prodigerent [5].

6m Est Christianæ Religionis in orbem universum *propagatio* [6],

1) *V.* Puy, *L'incredulità convinta colle profezie* — Muzzarelli, *L'Emilio disingannato*, *T.* 1. *Dial.* 14, 15.

2) *V* Houteville, *La verità della Religione cristiana provata coi fatti.*

3) *V.* Jamin, *Pensieri ecc.*

4) *V.* Testimonianze de' pagani in favore del Cristianesimo, *Cattolico, Giornale*, Vol. XXIII — La Religion cristiana autorizzata dalla testimonianza degli antichi autori gentili, Venez. 1760 — Ricordi, *La Religione Cattolica Apostolica Romana dimostrata dalla Rivoluzione del* 1789, Torino Stamperia Reale, 1827 — *L'incredulità convinta dagli stessi suoi seguaci*, Lucchesini. *Lug.* 1838, etc.

5) *V.* Cesari, *Orazione*, *I martiri di G. C. prove della sua divinità* — Muzzarelli, *Il buon uso della Logica*, Opusc. VII — Liguori, *Vittorie de' martiri.*

6) Si cui autem hodie scire placet quam late patet fides nostra, *v. Il Cattolico Giornale Rel. an.* 1847, *Vol.* XXVIII, *pag.* 120, ubi hæc: « Uno dei migliori giornali cattolici d'Alemagna, la *Nuova Sionne*, pubblica la statistica seguente della Chiesa cattolica.

Questa notizia che, al dire di quel foglio, gli sarebbe stata fornita da Monsignor Arcivescovo di Tessalonica, Segretario della Congregazione della Propaganda, comprende la popolazione cattolica di tutte le parti del mondo, e si riassume nei numeri seguenti:

Europa, 125,000,000 di cattolici; 103 arcivescovadi, 469 vescovadi.

Asia, 1,200,000 cattolici, 25 arcivescovadi, e 34 vescovadi.

America, 26,000,000 di cattolici, 12 arcivescovadi, e 67 vescovadi.

Oceania, 300,000 fedeli, 2 arcivescovadi e 5 vescovadi.

A questo numero bisogna aggiungere i differenti vicariati e le prefetture apostoliche, le quali comprendono in Europa, 3,500,000 cattolici; in Asia, 210,000; in America, 1,500,000; nell'Oceania, 60,000.

Da questo calcolo, sull'esattezza del quale si crede di poter contare, risulta che il numero dei cattolici sparsi sul globo sarebbe di circa cento sessanta milioni.

quippe quæ facta fuerit summa cum celeritate, maximis obstaculis contra nitentibus, et instrumentis ex se omnino ineptis ad tantum finem obtinendum. Quare nihil humani hic esse potest [1].

7m Est ipsa antiquitas et nunquam interrupta *perseverantia* [2], qua christiana Religio tot inter procellas atrocissimas, et persecutiones sine numero a mille octingentis et amplius annis semper invicta semperque firma conservata est, ut merito possimus exclamare: *digitus Dei est hic.* Sane error non habet, quod sit permanens.

Sed (dices) *si tot argumentis innititur nostræ fidei credibilitas, non erit virtus divinitus infusa, nec donum Dei supernaturale.*

R. Tametsi argumentis a ratione petitis ad Christianam Religionem adducamur; tanta tamen est imbecillitas intellectus humani, ut nemo *divina fide* credere actu valeat, nisi lumine etiam supernaturali ejus mens illustretur, eaque expositis argumentis reddatur intenta. Nam cum hæc motiva extrinseca sint et ab hæreticis impugnata, non penitus tollunt rei credendæ obscuritatem; neque ideo tantam pariunt evidentiam, ut intellectus illico ac necessario rapiatur ad assentiendum. Quare motio requiritur voluntatis, et quidem ex gratiæ auxilio juxta illud quod de Lydiæ conversione legitur: *Dominus aperuit cor Lydiæ intendere his, quæ dicebantur a Paulo* [3].

Hæc nempe divina illustratio duo efficit: 1 mentem roborat ad divinam revelationem attentius considerandam; 2 pium excitat in voluntate affectum erga revelatam Religionem, et eo vix concepto, voluntas imperat menti, ut veraci testimonio Dei revelantis innixa, licet revelatis rebus non intrinsece perceptis, firmiter tamen iis assentiatur.

Et ideo motiva credibilitatis hoc tantum præstant, ut assensus, quem christianæ Religioni præbemus, sit utique prudens, sed non sit supernaturalis, atque uti par est omnino firmus ac meritorius. Hinc merito ab Innocentio XI damnata est hæc n. 23 propositio: *fides late dicta ex testimonio creaturarum, similive motivo ad justificationem sufficit.*

Articulus III. — DE FIDEI NECESSITATE [4]

§ 1. — *De fidei necessitate ratione* actus interioris

Q. 1. *An interior fidei divinæ actus necessarius sit ad salutem?*

R. Certum est omnibus adultis ratione utentibus necessarium esse

1) *V.* Bullet, *Stabilimento del cristianesimo.*

2) Segneri, *L'incredulo senza scusa* — Valsecchi, *I fondamenti della Religione* — Bergier, Tassoni etc.

3) Act. 16.

4) Duplex hoc loco distinguitur necessitas (quæ distinctio in re Theologica est

interiorem fidei actum *necessitate medii*, adeo ut sine eo veram justificationem obtinere non possint. Est contrà eos, qui putant hominem invincibili mysteriorum fidei ignorantia laborantem salvari posse sola naturali cognitione Dei, ut docuit Andreas Wega Calvinista.

Nostra thesis probatur:

1 Ex Scripturis: Christus Dominus cum mitteret in mundum universum Apostolos sui Evangelii præcones: ait: *euntes .... prædicate Evangelium omni creaturæ: qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur* [1]. Eccur porro Salvator noster sic Baptismum unacum fide conjunxit, ut diceret: *qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit*, quin tamen repeteret: *qui vero non crediderit et non baptizatus fuerit, condemnabitur?* Profecto ad significandum solam fidem interdum sufficere ad salutem etiam sine Baptismo *in re*, sed sine fide sufficere nihil omnino, ut notat d. Bernardus [2]. — Deinde Apostolus expresse docet: *sine fide impossibile est placere Deo; credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit* [3].

2 Ex PP.: *fides*, inquit s. Ambrosius, *est salutis nostræ pretium, sine quo non emitur regnum cœlorum* [4] — *Fides est*, inquit s. Fulgentius, *bonorum omnium fundamentum, humanæ salutis initium: sine hac nemo ad filiorum Dei numerum potest pervenire; quia sine ipsa nec in hoc sæculo quisquam justificationis gratiam, nec in futuro vitam consequitur æternam* [5].

3 Ex Ecclesiæ decretis: Tridentinum aperte asserit *sine fide nulli unquam contigisse justificationem*; et addit: *fides est humanæ salutis initium, fundamentum et radix omnis justificationis, sine qua impossibile est placere Deo, et ad filiorum ejus consortium pervenire* [6].

quammaxime attendenda): alia *medii*, alia *præcepti*. Necessarium *necessitate medii* illud est, sine quo etiam inculpabiliter omisso finis obtineri non potest: et ideo dicitur etiam *necessitas finis*. Necessarium *necessitate præcepti* est illud, quo inculpabiliter omisso, finis adhuc obtineri potest. Unde quidquid est necessarium *necessitate medii*, est etiam necessarium *necessitate præcepti*, si in nostra sit potestate; nam eo ipso præcepto, quo tenemur nostram nobis salutem procurare, tenemur etiam nobis ipsa illa comparare media quæ ad salutem sunt necessaria.

Hic nobis sermo non est de fidei *habitu*; fidem enim habitualem ad salutem omnibus esse necessariam necessitate medii clarum est. Et sane nemo potest salvari sine gratia sanctificante; at gratia sanctificans est a fide habituali inseparabilis — Erit igitur hic quæstio tantum de fidei actu, et quidem respectu adultorum; nam infantes illius sunt incapaces: unde salvantur per fidem habitualem, quæ per Baptismum iisdem confertur.

Porro quoad adultos duplici sub respectu potest considerari utraque fidei necessitas: vel *ratione actus interioris*; vel *ratione actus exterioris*.

1) Mar. 16.

2) Ep. 77. 3) Hebr. 11. 4) In Ps. 37. 5) In Proleg. de fid.

6) Sess. 6. c. 7, et 8 — Hic *v.* Bourdaloue, *Dominicales, sermon sur la Foi.*

Accedit, quod Innocentius XI hanc n. 23 proscripsit propositionem: *fides late dicta ex testimonio creaturarum, similive motivo ad justificationem sufficit* [1].

Sed (dices) *si ita est, ergo adultus licet in infantia jam baptizatus, si de rebus fidei nec audivit unquam, nec audire quidquam potuit, æternis inferorum suppliciis addiceretur ob omissionem actus, qui fuit ipsi impossibilis; atqui hoc repugnat divinæ bonitati.*

Non desunt Scholastici, quibus persuasum est saltem eos adultos, qui per Baptismum in infantia susceptum justificati sunt, posse sine fidei actu salvari [2]. Sed nos id quoque rejicimus; quia in allatis oraculis nullum occurrit ejusdem vestigium — Ad propositum autem argumentum negamus *majorem:* cum enim amicis suis Deus in necessariis non desit, nisi prius ipsi defuerint, neque eos deserat nisi prius deseratur ab ipsis; providet iisdem media necessaria, quibus pervenire possint ad fidem, ita ut nemo eorum pereat ob defectum fidei sibimet impossibilis. Ita argumentatur Angelicus [3].

Q. 2. *Quænam credenda sunt de necessitate medii?* [4].

R. Adulti de necessitate medii, seu finis alia credere debent *implicite*, alia vero *explicite.*

Credere debent implicite, id est non distincte et secundum se, sed confuse et in alio, in quo continentur, omnia dogmata: nempe necessarium est, ut generatim credant vera esse omnia, quæ a Deo revelata sunt et per Ecclesiam proposita [5]. Ita enim quærit Dei revelantis auctoritas.

Explicite vero, id est distincte et secundum se, ac proprium conceptum, *juxta* omnes credere debent Deum existere ut *auctorem et remuneratorem supernaturalem*, sic dicente Apostolo [6]: *credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit* [7] — Hinc propositio hæc: *nonnisi fides unius Dei*

1) Hic omnino rejicienda singularis opinio Andreæ Vegæ, aliorumque paucorum, qui docent recensita testimonia posse intelligi de fide etiam in voto, et non tantummodo in re; ideoque adultum invincibiliter ignorantem mysteria fidei posse justificari. Nam fides est dispositio interna, omnis justificationis radix et fundamentum: nihil proinde supponit, in quo votum ejus includatur. Suarez censet absque errore in fide id negari non posse.

2) *Vid.* De Lugo.

3) Quæs. 14. de ver. a. 1.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n*, 2.

5) *V.* Klee, *Storia de' Dogmi*, *vol.* 1. *p.* 54.

6) Hebr. 11.

7) Diximus *ut auctorem et remuneratorem supranaturalem:* nempe credendum est actu explicito et supernaturali Deum existere, et in vita futura esse remuneraturum opera hominum. Nam de existentia Dei ut auctoris naturalis, plurimi nequeunt habere fidem; cum ratio naturalis evidenter eam demonstret. Hinc Deum esse non dicitur articulus fidei, sed præsupponitur ad articulos, seu est fidei præambulum, ut ait

necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita Remuneratoris, ab Innocentio XI damnata est n. 22 — Et sane Deus non vult salvare adultos sine illorum cooperatione, ad quam porro hæc fides necessaria est.

Diximus *juxta omnes;* nam controvertitur, an etiam mysteria Incarnationis et Trinitatis hodie post Evangelii promulgationem sint credenda fide *explicita* de necessitate medii.

Alii *satis probabiliter* cum Gotti, Layman, Lugo et Sylvio negant; quia repugnat bonitati divinæ et ejus providentiæ, ut damnet adultos invincibiliter ea ignorantes, si juxta lumen naturæ honeste vivant — Alii tamen et *probabilius* et *communius* docent nunc explicite credenda esse tum Incarnationis tum Trinitatis mysteria; etenim post Evangelium status gratiæ factus est perfectior, unde perfectior requiritur notitia Christi ac Trinitatis.

Utrumque confirmatur: ac primo de Incarnatione legitur: *hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* [1]; atqui *solus verus Deus* est credendus explicite; ergo et missio Jesu Christi. Et d. Augustinus habet: *a damnatione se non liberabunt qui dicere poterunt, se non audivisse Evangelium Christi.* Neque sufficit cognitio Incarnationis Jesu Christi solitarie accepta; sed insuper conjungi debet cum ejus morte et resurrectione, *quibus humanum genus a peccato et morte liberatur,* ut ait s. Thomas [2] — Hoc autem esse non potest sine explicita Trinitatis notitia; nam ut ait idem Doctor: *in mysterio Incarnationis hoc continetur, quod Filius Dei carnem assumpserit, quod per gratiam Spiritus Sancti mundum renovaverit, quod de Spiritu Sancto conceptus fuerit.*

Hinc in symbolo Athanasii legitur: *fides catholica hæc est, ut*

Angelicus 1. p. q. 11. a. 2, sive conditio, sine qua fides non existeret; vel rectius fundamentum est totius religionis revelatæ, et supponitur in omnibus fidei professionibus; nam prius credimus Deum existere, quam revelasse. Ita *Thomistæ.*

Quamquam nihil videtur obstare, ut circa idem objectum et scientia et fides existat, et fides rationi accedat, ut naturæ gratia. Sane quidquid est in libris canonicis ab auctoribus inspiratis narratum ad fidei objectum pertinet; et tamen in iis plura narrantur, quæ ad scientiam spectant, et viis naturalibus cognosci possunt: v. g. miracula Moysis, Christi, Apostolorum a testibus oculatis evidentia sensuum cognoscebantur. Adde: dicere unusquisque tenetur: *Credo in Deum... Omnipotentem, Creatorem Cœli et terræ:* quæ tamen per vias naturales optime cognoscuntur. Adde: non repugnat, quod firmus præbeatur assensus Deo revelanti sive objectum sit clarum, sive obscurum. Et tunc duplex distingui potest actus adhæsionis, unus evidentia innixus, et pertinet ad scientiam naturalem; alter revelatione fundatus, qui ideo est actus fidei — *V.* Bouvier, *De fide, art.* 3 — Benedictus XIV, *De SS. Canonizatione, L.* 3. *c.* 19. *n.* 10.

1) Jo. 17.

2) 2. 2. q. 2. a. 7 — *V.* Ferraris, *Bibl. Conc.* L. Fides.

unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.... Sed necessarium est ad æternam salutem, ut Incarnationem quoque D. N. J. C. fideliter credat.... Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit [1].

Quidquid tamen sit, certum est absolutionis esse incapacem, qui ea mysteria ignorat. Hinc damnata est ab Innocentio XI hæc n. 64 propositio; *absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia mysteriorum fidei, et etiamsi per negligentiam etiam culpabilem nesciat mysterium SS. Trinitatis et Incarnationis* [2].

Sed quid (quæres) *si a pœnitente in bona fide cum tali ignorantia jam peracta sit confessio?*

Alii dicunt, illam confessionem non esse repetendam: nam satis probabile est eam fuisse validam. Unde qui sic recepit Sacramentum, post factum non tenetur repetere, quia quod bona fide actum est, post factum supponitur recte factum quoadusque contrarium non sit omnino certum. Propositio autem supra allata loquitur non de collato, sed de Sacramento conferendo, atque de eo, qui laborat ignorantia etiam culpabili — *Alii* volunt eam esse repetendam; nam obligatio certa Confessionis non adimpletur, nisi per certam satisfactionem.

Verum nos dicimus: generatim quidem verum est non esse repetendum opus, cui bona fide, et ex sufficienti ratione satisfactum est; quia revera supponitur recte factum, nec præsumitur velle legislator iterum obligare cum tanto incommodo. Huc tamen alia occurrit ratio: non enim sufficienter satisfactum esse videtur ab ignorante ea mysteria, saltem si ignorabantur quoad substantiale illorum [3]. Et merito: vel *quia* agitur de valore Sacramenti; vel *quia* agitur de mysteriis longe maximis. Sed potior ratio est, quia absurdum videtur,

1) « Notant autem Tannerus, in 2. 2. *d. Thomæ*, *d.* 1. *q.* 7. *dub.* 2. *n.* 49 (ait s. Alphonsus, l. 2. n. 2); Sylvius, *ibid. quæst.* 2. *artic.* 8. *concl.* 8; Azorius *tom* 1. *lib.* 8. *cap.* 2. *quæst.* 6; et Valentia cum Guillelmo Parisiensi apud Sanchez, *dec. lib.* 2. *cap.* 3. *num.* 18, quod si quis adeo sit rudis, ut ea mysteria percipere nequeat, tunc excusatur ratione impotentiæ, et comparatur infantibus, ac fatuis.

Attamen Sanchez *loco cit.* dicit quod aliud est credere, aliud scire mysteria, nempe rationem de eis reddere. Unde censet, omnes adultos teneri necessitate medii aliquando hujusmodi mysteria credere; necessitate vero præcepti ea scire a quo præcepto scientiæ excusari mente obtusos: et sic intelligendos ait auctores citatos, concluditque cum Gabriele, qui dicit: *Sufficere eis* (scilicet rudibus), *quod singulos articulos explicite credant, dum eis proponantur* ».

2) *V.* etiam Benedictus XIV Brevi, *Etsi minime.*

3) *Substantiale* mysterii esset juxta aliquos, si quis v. g. ignoraret Deum factum fuisse hominem; *accidentale*, si illud sciret quidem, sed nesciret, quod qui homo factus fuit secunda Trinitatis persona est.

quod pœnitens Pœnitentiam recipiendo ubi Salvatoris merita communicantur, non debeat illis explicite credere, et fidem exercere [1].

Q. 4. *Quænam sunt discenda de necessitate præcepti?* [2]

R. Quilibet fidelis, ut vitam instituat christianam, *cum ad usum rationis pervenerit, præter ea, quæ scire debet necessitate medii*, tenetur necessitate præcepti et sub mortali credere explicite ac scire *crasso saltem modo, et quoad substantiam, nisi impotentia aut invincibilis ignorantia excuset:*

1 Symbolum Apostolorum: quod exigit vel ipsa professio christiana, quæ in eo compendiose continetur. Idque confirmat praxis fidelium et Catechismus R.

2 Orationem Dominicam; heæ enim a Christo præcepta est, continetque omnia a Deo petenda. Addunt Salutationem Angelicam ex usu fidelium.

3 Præcepta Decalogi, et Ecclesiæ; ut enim singula observentur, singula cognoscenda sunt.

4 Sacramenta maxime necessaria, ut Baptisma, Eucharistia et Pœnitentia: reliqua vero cum suscipere velit, ut digne suscipiat.

Diximus 1 *crasso saltem modo, et quoad substantiam*. Ita s. Carolus [3]; non enim omnes tenentur sub mortali prædicta scire memoriter, aut eo ordine, et verbis, quibus proponuntur in Catechismo. Sed *quoad Symbolum, præcepta Decalogi et Ecclesiæ ac Sacramenta* sufficit, si quis rogatus de singulis recte respondeat. *Quoad orationem Dominicam* sufficit, si sciat omnia bona petenda esse a Deo; ajunt enim ex consuetudine, non esse nisi veniale ea memoriter non habere, si aliunde quis interrogatus scit in genere respondere.

Diximus 2 *nisi impotentia, aut invincibilis ignorantia excuset;* nam excusantur communiter ii, quibus *aut* defuit doctor, *aut* nunquam venit in mentem obligatio similia addiscendi, *aut* qui nimis sint rudes, ita ut non possint ullo modo eadem comprehendere aut memoriæ retinere; nam impossibilium in re præcepta nulla obligatio.

3 *Cum ad usum rationis pervenerit;* nam tunc incipit obligatio ea addiscendi, cum tunc incipiat obligatio se ad finem ultimum dirigendi [4].

1) *V.* Liguori, *Homo Apost. Tr.* IV. *n.* 3.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 3.

3) Instr. ad Confess.

4) Huc addenda sunt *Officia proprii status*, quæ quisque scire debet — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* I. *nn.* 170, *et seqq.*

Hic etiam notamus cum d. Thoma 2. 2. *q.* 2. *a.* 6, quod Ecclesiastici tenentur ad magis explicitam notitiam rerum quæ ad fidem pertinent, quam laici. Sicut enim superiores Angeli, quia inferiores illuminant, habent pleniorem notitiam de rebus divinis, ita superiores homines, qui alios debent erudire, tenentur habere pleniorem notitiam de credendis. Hoc tamen non est de necessitate fidei, sed de necessitate officii ac status — *V.* Salmanticenses, *De Decal. Tr.* XXI. *c.* 2. *pan.* 5.

Q. 5. *Confessarius tenetur pœnitentem interrogare de scientia fidei?*

R. Ne se gravi peccato commaculet Confessarius Sacramentum exponendo periculo nullitatis, tenetur utique sub gravi pœnitentem interrogare de scientia fidei, si habeat rationabile motivum dubitandi, quod sit ignarus. Id autem colliget ex modo confitendi ipisius pœnitentis, ex conditione, ex statu, v. g. si sit rudis. Quamquam non raro inveniuntur, ut merito observat *Bouvier*, homines in humanis litteris sat expoliti, qui circa religionem crassa laborant ignorantia. Cavendum porro, ne propter damnabilem reverentiam in ea relinquantur [1].

Igitur pœnitentis ignorantia respicit quæ credenda sunt et scienda vel *necessitati medii*, vel *necessitate præcepti.*

Si 1, pœnitens instrui debet ante absolutionem, uti patet ex damnata illa propositione: *absolutionis capax est homo, quamvis laboret ignorantia mysteriorum fidei etc.* — Si 2, debet Confessarius interrogare de negligentia in iis addiscendis, quia per eam plurimi peccare solent. Dein si doleant cum proposito discendi, neque alias monita neglexerint, poterit illico eos absolvere; tunc enim recte præsumitur ipsos velle *operam impense dare, qua divinæ gratiæ præsidio ea discant*, uti ait Benedictus XIV Constitutione, *Etsi minime* [2].

Quid (dices) *si pœnitens sit in mortis articulo?*

Si ignorantia in rebus fidei respicit quæ scitu necessaria sunt *necessitate medii*, debet Confessarius talem pœnitentem docere *primo* quæ respiciunt vitam futuram; *deinc* mysterium SS. Trinitatis, et Incarnationis, et Passionis D. N. J. C., ac sic curare, ut Dei opitulante gratia, in eo excitetur dolor peccatorum cum proposito *non peccandi de cetero;* cum aliter non sit capax absolutionis.

Si vero ignorantia ista respicit quæ scitu necessaria sunt *necessitate præcepti*, non debet impendere tempus in eo de his instruendo; sed potius ad dolorem excitet, et adjuvet in eliciendis actibus fidei, spei et charitatis. Nam adhuc valet absolutio, si ipsum præteritæ negligentiæ pœniteat promittendo ea discere, si convaluerit.

Q. 6. *Quandonam obligat internum fidei præceptum?*

R. Internum fidei præceptum quatenus *negativum* obligat ad nunquam dissentiendum vel dubitandum de revelatis a Deo; secus injuria ipsi irrogaretur gravissima, quasi falli aut fallere possit.

1) *V.* Giustificazione della Teologia Morale di s. Alfonso, *cap. ult.*

2) Celebris ille et doctus Missionarius P. Leonardus industrium edocet modum, quo agendum est cum pœnitentibus civilis conditionis, qui res fidei ignorant, sed contumeliæ haberent, se de iis interrogari directe; ait enim decere confessarium, ut invitet et una simul cum pœnitente christianos actus eliciat — *V.* Liguori, *Praxis Conf. n.* 22.

Quatenus vero *positivum* internum fidei præceptum obligat aliquando *per se*, et aliquando per accidens:

Obligat *per se:* 1 pueros inter fideles educatos, quando rationis usum perfecte consecuti mysteria fidei audiunt, et mente apprehendunt sibi ad salutem necessarium esse illa credere; nam adulti ubi primum possunt, tenentur debitum mentis obsequium præstare Deo: ad quod fides requiritur. Unde peccant mortaliter id omittendo, nisi excusentur ob inadvertentiam, aut invincibilem ignorantiam, quemadmodum eorum compluribus solet evenire [1].

2 Adultos infideles, quando ratio dictare incipit res fidei sufficienter iisdem esse propositas, et sectam contrariam esse falsam. Hinc ab Innocentio XI damnata est hæc n. 4 propositio: *ab infidelitate excusabitur infidelis non credens ductus opinione minus probabili.*

3 Obligat non semel in vita: nam *justus ex fide vivit* [2].

4 In mortis articulo; tunc enim maxime urget obligatio in finem ultimum nos dirigendi, cum illius causa tunc perpetuo dijudicetur.

Obligat vero *per accidens:* 1 quando urget tentatio contra fidem, quæ aliter superari non possit; dummodo non agatur de scrupulosis; quia isti facilius superant tentationem convertendo mentem ad alia objecta

2 Quando ea urget etiam contra alias virtutes, et superari non potest, nisi per actum fidei.

3 Quando facienda est professio fidei exterior, vel ex præcepto eliciendus est actus alterius virtutis, v. g. spei, charitatis et pœnitentiæ, quæ fidem supponat [3].

1) *V.* Bossuet, *Réflexions sur un écrit de M. Claude.* 2) Gal. 2.

3) Ex Benedicto XIV, *Notificazione* LXXII sub gravi teneri parochos, confessarios, parentes sibi respective subjectos actus fidei sicut et spei ac charitatis edocere. Idem Pontifex *Rescripto* 11 *dec.* 1754 illos actus recitantibus indulgentias sub solitis formulis uberrimas concedit. Ubi notamus ex Decreto Congregat. Indulgent. 28 jan. 1756 ad lucrandas indulgentias actus prædictarum virtutum vocibus exprimendos esse; ad satisfaciendum vero divino præcepto actus internos, positivos, et sinceros omnino sufficere.

Valde autem utile est, ut certis verborum formulis illi actus jugiter fiant. « Quem enim latet, ait ad rem *Stapf,* § 155, hoc modo exercitium virtutum theologicarum plurimum promoveri ac facilius reddi, præsertim quoad eos, qui vel generatim, vel saltem in doctrina religionis minus perspicaces sunt? Ne tamen usus talium formularum in merum mechanismum degeneret, ad officia pastoris spectat, ut populum circa has nobilissimas virtutes sedulo instruere, et ipsas quoque formulas, quæ publice recitari solent, iterato explanare conetur.

Insuper plurimum interest, qua ratione ejusmodi formulæ *publice recitentur.* Si sacerdos ipse hujus generis preces absque omni sensu pietatis, imo frigide et quasi tumultuarie deblateret, quid mirum, si etiam communitas Deum nonnisi labiis veneretur? Absit quidem in præeundis publicis precibus omnis affectatio, et quidquid

Sed (quæres) *quoties tenemur in vita elicere actum fidei?*

Hic præmittimus propositiones ab Alexandro VII, et Innocentio XI proscriptas, et sunt: — 1ª *homo nullo unquam vitæ suæ tempore tenetur elicere actum fidei, spei et charitatis ex vi præceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium;* — 2ª *fides non censetur cadere sub præceptum speciale, et secundum se;* — 3ª *satis est actum fidei semel in vita elicere;* — 4ª *sufficit ista mysteria* (Trinitatis et Incarnationis) *semel credidisse* [1]. Hoc posito:

R. Non satis convenit inter Theologos quoties in vita teneamur ex vi præcepti actum fidei elicere — *Aliqui* docent, ad id nos teneri singulis diebus festis —*Alii* quoties mysteria in Ecclesia celebrantur— *Alii* quoties id sufficit ad profitenda mysteria nostræ Religionis — Sat probabiliter Concina, Franzoja, Salmanticenses et Sanchez cum communi tradunt, non teneri saltem semel in anno.

Quidquid sit ad tollendas anxietates advertimus, huic præcepto fieri satis etiam per exercitium aliarum virtutum, v. g. audiendo Missam, adorando Crucifixum, orando etc. Quamvis enim hæc non fiant directe ex motivo fidei; ex illo tamen motivo radicaliter oriuntur, et fidem ipsam specialius continent, ut ait Hurtadus. Quare qui semel amplexus est fidem christianam et christiane vixerit, Paschali saltem præcepto satisfaciendo, non debet dubitare, quin satisfecerit etiam præcepto fidei juxta sapientissimum De Lugo.

§ II. — *De fidei necessitate ratione* actus exterioris [2]

Q. 1. *An extet præceptum fidem exterius profitendi?*

R. Affirmative, præceptum extat fidem exterius profitendi: *duplex officium*, inquit Augustinus, *a nobis exigit fides, cordis et linguæ* [3]. Hoc est fidem, quam intus in corde tenemus, exterius etiam profiteri lingua debemus juxta illud Apostoli: *corde creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem* [4]; etenim honor Deo debitus exigit, ut ei adhæreamus spiritu et veritate.

Jam vero præceptum istud quatenus *affermativum* præcipit confessionem externam pro certo tempore: quatenus *negativum* prohibet omni tempore negationem fidei etiam mere externam.

declamatorium videtur; attamen distincte semper, et ita recitari debent, ut Sacerdos sinceram pietatem spiret. Hoc modo tales formulæ fient quod Ecclesia per illas intendit, nempe vasa ad conservandum religionis spiritum adaptata, et idonea vehicula, quibus corda hominum sursum elevantur ».

1) Alexander VII sub n. 1: Innocentius XI sub nn. 16, 17, 65.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 5, *et seqq.*

3) De fid. et sym. c. 1.

4) Rom. 11.

Q. 2. *Quandonam urget obligatio fidem exterius profitendi?*

R. Obligatio fidem exterius profitendi aliquando viget *jure naturali divino;* aliquando *jure Ecclesiastico,* vel *generali* pro toto orbe catholico, vel *particulari* pro qualibet particulari Diœcesi.

1 *Jure naturali Divino* viget obligatio fidem exterius profitendi: 1 cum honor Deo debitus; 2 cum utilitas proximo impendenda *privative*, vel *contrarie* (fidem non profitendo) subtraherentur.

Privative, si inde cessaret magnus honor in Deum, vel utilitas in proximum — *Contrarie* vero si Deus sine eo actu magna afficiendus esset injuria, vel proximus in grave malum esset prolapsurus. Ratio, quia actus virtutis *jure naturali divino* tunc esse præceptus, quando necessarius est ad præceptum ipsum servandum: atqui ita currit in duplici casu proposito; adest enim præceptum charitatis Dei, et proximi. De primo dicitur: *qui me erubuerit et meos sermones, hunc filius hominis erubescet* [1]. De secundo legitur [2]: *debemus pro fratribus animas ponere* [3].

2 *Jure Ecclesiastico generali* præter baptizandos vel per se vel per patrinos, fidem exterius profiteri unacum juramento obedientiæ erga Ecclesiam Romanam tenentur (et quidem *per se* non autem *per procuratorem,* ut declaravit s. Congregatio [4]): — 1 provisi de beneficio Curato, intra duos menses a die possessionis coram Episcopo vel ejus Vicario Generali, aut Officiali [5]; — provisi de Canonicatu vel Dignitate in Cathedrali (et hanc professionem emittere debent etiam in Capitulo): addita semper pœna, ut alioquin non faciant fructus suos [6]; — Patriarchæ, Primates, Archiepiscopi et Episcopi ante literas propriæ provisionis expeditas. Quæ insuper ab ipsis emittenda est in prima Provinciali Synodo unacum juramento Tridentinum observandi [7]; — 4 Pius IV hanc obligationem extendit ad Superiores Religionum etiam militarium. Pius vero V ad omnes promovendos in Doctores, Magistros, Regentes, Professores cujusvis scientiæ liberalis, addita excommunicatione latæ sententiæ et privatione omnium dignitatum, Beneficiorum et officiorum in eos, qui promovent ad tales gradus sine dicta fidei professione, et in Episcopos interdicto

1) Luc. 9. 2) 1. *Jo.* 3.

3) Hinc catholicus videns eucharistiam, vel sacras imagines contemni, obsistere debet, si valeat hoc impedire: est de honore Dei. Qui vero aliquid agit, unde alii conjiciunt ipsum negasse fidem, tenetur a facto desistere: est de charitate proximi.

4) *V.* Benedictus XIV, *Notificatione* LX.

5) Conc. Tridentinum, *Sess.* 24. *c.* 12. *d. R.*

6) Tridentinum, *L. cit.* 7) Sess. 25. c. 2. de R.

ab ingressu Ecclesiæ [1]; — 5 omnes, qui in Synodo Diœcesana convenire debent [2]; — 6 tandem hæretici ad Ecclesiam redeuntes, qui tenentur et hæresim abjurare et expressam fidei professionem emittere, prout passim fit, et ratio suadet ac jus firmat.

3 *Jure Ecclesiastico particulari, seu Diœcesano* generatim tenentur: — 1 provisi etiam de Beneficio simplici, vel Canonicatu, vel Dignitate etiam in Collegiata; — novi Confessarii et Concionatores [3].

Q. 3. *Quid prohibet præceptum fidei, quatenus negativum?* [4]

R. Tria maxime prohibet præceptum fidei negativum: fidem negare, falsam religionem profiteri, et falsam religionem simulare.

1 *Fidem negare.* Est contra Basilidianos et Priscillianistas, qui docuerunt sæculo II et IV, fidem sine culpa negari posse coram hominibus. Sed id aperte adversatur iis Christi verbis: *omnis... qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est.* Deinde illico subdit: *qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo* [5] — Quare inquiebat Apostolus: *si negaverimus, et ille negabit nos* [6] — *Quanta est vita confiteri Christum,* ait d. Augustinus, *tanta mors est negare Christum* — Accedit et ratio; *vel* enim exterior fidei negatio correspondet internæ; *vel* non. Si 1, est infidelitas, quæ suapte natura mala est. Si 2, erit mendacium, et quidem in re gravissima, quale est Religionis negotium [7].

2 *Falsam religionem profiteri.* Hoc enim est manifeste veræ fidei valedicere; cum nulla possit esse conventio inter lucem ac

1) Verum hæc decreta aliquibus in locis, ut notant Sanchez, ac Bouvier, non fuerunt usu recepta, vel desuetudine desierunt.

2) Tridentinum, *L. cit.* — In Synodo autem Diœcesana quamvis nulla sit obligatio ut juramentum præstet Episcopus, id tamen est in usu apud Diœcesim Novariensem. Vid. Synod. Novar. pag. 20.

3) Ita in Synodo Novariensi, *p.* 1. *c.* 1.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 12, *et seqq.*

5) Matth. 10.

6) 2. Tim. 2.

7) « Si Princeps, ait *Bouvier*, vel magistratus infidelis, aut hæreticus præciperet, ut catholici nonnullis induerentur vestimentis, quibus ab aliis distinguerentur, hi obedire non tenerentur; nimis enim vagum foret præceptum, ut inobedientes censerentur Christum erubescere, et dici non posset honorem Deo debitum et utilitatem proximo impendendam per hanc inobedientiam subtrahi. *Sic etiam communiter theologi.*

Item, si per edictum præcipiatur, ut omnes fideles sese prodant, cum multi sint occulti, nullus tenetur, præcise vi hujus præcepti, se palam facere.

Tandem licitum esse potest uti precibus vel pecunia ad impediendum, ne quis a magistratu de fide sua interrogetur; quia ex una parte hæc agendi ratio est quædam fidei professio, et ex altera parte tales concurrere possunt circumstantiæ, ut nihil inde contingat injuriosum fidei, nec proximi religioni nocivum — *V.* Benedictus XIV, *de Synodo diæces l.* 13, *c.* 20, *n.* 11 ».

tenebras. Hinc graviter peccat contra fidem, qui a quovis interrogatus de sua religione responderet, se esse Turcam vel Judæum, aut Gentilem; quia hoc ipso negaret se esse Christianum. Neque excusat timor mortis; cum ideo non liceat, quod intrinsece malum est.

3 *Falsam religionem simulare.* Sane cum minime intersit, utrum quis verbo potius an facto mentiatur, idcirco eodem præcepto quo prohibemur fidem exterius negare, prohibemur etiam falsam Religionem quamcumque simulare verbis, factis, signis, aut alia qualibet ratione, dicente Christo: *qui autem me erubuerit et sermones meos, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua* [1]. Ideo omnis *simulatio* in rebus Religionis sive ad fidem sive ad mores spectent, semper est detestanda; qui enim ea utitur, facto ostendit se esse falsæ Religionis sectatorem. Hinc merito damnati fuerunt *libellatici*, qui nempe obtinebant libellos securitatis, ex quibus eos idolis sacrificasse constabat, quod tamen verum non erat [2].

Diximus simulatio; est enim communis sententia fas esse aliquando tegere veritatem verbis, aliisve signis ambiguis ac indifferentibus ob justam causam, et quando nulla est necessitas confitendi, cum nulla tunc interveniat deceptio, sed sola deceptionis permissio [3].

Q. 4. *An liceat fidem occultare?*

R. Non licet fidem occultare, quoties urget præceptum illam exterius confitendi; eo enim in casu occultare fidem idem esset ac fidem negare. Si vero hoc præceptum non urgeat, fidem occultare aliquando erit non tantum permissum, sed conveniens ac necessarium, ne scilicet vel fidem, vel nos ipsos gravi periculo exponamus aliter agendo. Ceterum curandum ne occultando fidem videamur ipsam aperte negare, ut esset si iis utamur signis, quæ ex usu ac hominum institutione, aut ex ipsa sui natura fidei negationem indicent [4].

1) Luc. 9.

2) *V. Storia della Chiesa dalla sua fondazione fino al Pontificato di Gregorio* XVI, Torino, Marietti; pag. 81.

3) Hinc qui interrogatur, potest tacere, *nisi aliter expostulent rerum adjuncta:* vel respondere obscure, aut dicere se nolle respondere, se jure non interrogari, et similes adhibere tergiversationes, quæ non indicant eum velle negare fidem, sed nolle prodere.

Sed nota: *nisi aliter expostulent rerum adjuncta;* nam fieri aliquando potest, ut silentium habeatur pro absoluta negatione: v. g. si aliis rogatis, an fidem negare velint iisdem expresse respondentibus quod *non*, aliquis taceret; tale enim silentium in talibus rerum circumstantiis esset vere *negare*, ut docet s. Thomas. 2. 2. q. 3. a. 2. Ergo merito utpote nimis generalis ab Innocentio XI damnata est hæc n. 18 propositio: *si a potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri ut Deo et fidei gloriosum consulo, tacere ut peccaminosum per se non damno.*

4) Ex dictis colligitur, non licere uti vestibus hominum usu institutis ad falsæ fidei

Q. 5. *An liceat tempore persecutionis fugam arripere?*

R. *Affirmative:* licet tempore persecutionis fugam arripere, nisi aliud honor Dei populique necessitas ob peculiares circumstantias expostulet; clare enim id tradidit Christus inquiens: *cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam* [1] — Et sane qui fugit, ideo fugit, ne fidei negandæ periculo se exponat — Confirmatur exemplo Sanctorum, præsertim Athanasii, Cypriani etc., et ipsiusmet Christi, qui abscondit se a judæis eum lapidare volentibus [2].

Imo aliquando fugiendi obligatio est, si nempe bono publico expediat; id Augustinus probat exempio Pauli, qui ob Ecclesiæ utilitatem *se fuga eripuit e præposito Damasci* [3]. Verum hoc ordinarie non convenit Episcopis et Rectoribus: imo grave esset piaculum, cum magnis Ecclesia tempestatibus agitatur, eos se timidos exhibere et pusillanimes. Quid de navis gubernatore, qui illam deserit fluctibus agitatam? en casus illius pastoris, qui persecutionis tempore suam Ecclesiam deserit, prout ajebat Nicolaus v a quodam Episcopo consultus.

Hac in re præclarissimam regulam sic nobis tradidit Angelicus: *in qualibet obligatione præcipue attendi debet obligationis finis: obligant autem se Episcopi ad exequendum pastorale officium propter subditorum salutem, et ideo ubi subditorum salus exigit personæ pastoris præsentiam, non debet pastor personaliter suum gregem deserere, neque propter aliquod commodum temporale, neque etiam propter aliquod personale periculum imminens, cum bonus pastor animam suam ponere teneatur pro ovibus suis.... Si vero subditorum saluti possit sufficienter in absentia pastoris per alium provideri, tunc licet pastori vel propter aliquod commodum Ecclesiæ, vel propter personæ periculum corporaliter gregem deserere* [4].

Q. 6. *An liceat Catholico in hæreticorum locis manducare carnes diebus ab Ecclesia prohibitis?*

professionem, ut esset penes Turcas linea vestis talaris eorum Sacerdotibus propria; est enim se falsæ Religionis sectatorem ostendere: ita s. Inquisit. 1630. Secus tamen esset, si vestes distinguerent tantum nationem a natione; quilibet enim potest se aliorum accomodare usibus, si aliud non obstet.

Sed quid, si vestis distinguit sectam a secta, ut erat vitta flava, quam gestare tenebantur apud nos judæi? Alii dicunt ea uti idem esse ac facto testari, se judæum esse aut falsam religionem sequi. Sed alii negant, quia hæc signa sunt mere politica et distinctiva unius generis hominum ab alio, et non proprie professiva fidei. — *V.* Benedictus XIV, Consiit. *Omnium sollecitudinum, Inter omnigenas, Provinciale Concilium.*

1) Matth. 10. 2) Jo. 8. 3) Tr. 46 in Joan.

4) Lect. 3 in c. 10. Joan. — *V.* Muzzarelli, *Dell'obbligo dei pastori in tempo di persecuzione, Foligno*, 1790 — It. *Il buon uso della logica*, Opus. XXXVII.

R. Si *grave periculum immineret vitæ, vel bonorum, et aliis exceptis peculiaribus circumstantiis*, licet ad fidem tegendam vesci carnibus diebus prohibitis; quia cum abstinentia a carnibus non sit instituta ad professionem Religionis, iisdem vesci die prohibito non est fidem negare. Nonne id faciunt etiam Catholici mali et helluones? nec tamen dixeris, eos sic fidem negare.

Nec obstaret, si cibi essent idolo consecrati; ea enim consecratio non facit immundos. Hinc Apostolus eos comedere non prohibet, nisi in casu scandali aliorum, vel erroneitatis propriæ conscientiæ [1].

Diximus 1 *si grave periculum immineret vitæ, vel bonorum;* agitur enim de re per se gravi, ideoque non est attendenda simplex derisio vel levis vexatio; — 2 *aliis exceptis peculiaribus circumstantiis;* si enim aliquod accidens peculiare occurreret, ut ille carnium esus evaderet signum *professivum fidei*, v. g. si in odium Ecclesiæ Catholicæ inter convivas statueretur, ut qui hostis est Romanæ Sedis comedat carnes tali die, peccaret utique contra fidem, qui carnibus uteretur sine contraria protestatione; esset enim fidem facto negare.

Q. 7. *An liceat audire religiosas hæreticorum conciones, funus deducere, et sacris eorum interesse?*

R. *Vel* qui talia agunt ex regionis consuetudine et communi judicio censentur cum hæreticis in Religione communicare; *vel* non.

Si 1, ea agere non licet; quia esset vera fidei simulatio, ut patet.

Si 2, licet ob rationem contrariam (scandalo præcluso et animæ propriæ periculo, atque alia peculiari prohibitione). Esset v. g. si quis eorum sacris interesset, *vel* ad ea spectanda uti comœdiam *vel* ad politicum famulatum domino suo præstandum, ut in more habebat Naaman Syrus, qui incurvabat se, ut rex illi inniteretur dum coram idolo genuflecteret. Hoc enim civile obsequium tenebatur præstare regi, qui solebat sive in foro sive in templo inniti humero alterius, et adstantibus id notum erat [2].

Sed quid (dices) *si Princeps mandet omnibus sub pœna conciones hæreticorum audire?*

Ei non licet obtemperare, uti constat ex rescripto Pauli v ad Anglos. Idque valet etiamsi Princeps protestetur se hac in re nihil aliud exigere, quam obedientiam civilem; nam hæc de se apta est ad Catholicos paullatim pervertendos, atque ad injuriam fidei, et auctoritatem hæresi conciliandam [3].

1) 1 Cor. 8, et 10.

2) 4. Reg. 5.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *n.* 16.

Q. 8. *Peccat in fidem Catholicus, si contrahat matrimonium coram magistratu civili, vel coram ministro hæretico?*

R. Licet Catholico matrimonium contrahere coram magistratu civili, dummodo prius, vel posterius contrahat ritu Catholico; nam talis actio est instituta ad finem mere politicum, ut nempe coram lege civili tam conjuges ipsi, quam eorum filii conseantur legitimi.

Non licet autem contrahere coram ministro hæretico, qui assistat ut minister religionis, etiamsi ante vel post contrahatur etiam ritu Catholico; contrahentes enim testarentur tali cæremonia, se cognoscere hæreticum illum tanquam veræ fidei ministrum, quod est intrinsece malum, atque hæresim sapiens [1].

NOTA. Agi nequit de exteriori fidei professione, quin aliqua simul tradantur de ejusdem symbolis. Quare sit:

COROLLARIUM. — De Symbolis fidei

Q. 1. *Quid est symbolum?*

R. Symbolum vox græca est, quæ latine significat vel rerum plurimarum collationem in commune, vel signum aut *tesseram militarem*, qua veri milites ab aliis secernuntur.

Apud Christi fideles hoc nomen sumitur pro regula fidei, sive pro summa capitum fidei, quæ omnibus credenda sic proponuntur triplici de causa: — 1 ut uniformis ubique sit fidelium institutio; — 2 ut facilius memoriæ commendentur; — 3 ut facilius dignoscantur veri fideles, et discriminentur ab infidelibus.

Q. 2. *Quot sunt fidei symbola?*

R. Fidei symbola illustriora sunt: *Apostolicum, Nicænum, Constantinopolitanum* et *Athanasianum* — *Omnia*, ait Angelicus, *in nullo alio differunt, nisi quod in uno plenius explicantur quæ in alio continentur implicite, secundum quod exigebat hæreticorum instantia* [2].

1 *Symbolum Apostolicum* est, quod communiter recitatur a fidelibus in precibus quotidianis, et in duodecim veluti capita dividitur, quæ dicuntur *articuli*. Circa ejus originem fatentur ipsi hæretici jure dici *Apostolicum*; quia continet doctrinam traditam ab ipsis Apostolis.

Negant tamen multi ex Protestantibus, imo quidam etiam ex ipsis Catholicis, illud esse genuinum Apostolorum opus. Sed falsum est:

1) *V.* Benedictus XIV, *De Syn. Diœc. l.* VI. *c.* 7. § 5.

2) 2. 2. q. 1. a. 9.

ejus enim auctores non alios revera fuisse, quam ipsos Apostolos, *nonnullis verbis exceptis*, probat 1 usus ejusdem in Ecclesia vetustissimus, quem nemo potest inficiari: et sane ante Erasmum et Calvinum nullus est, qui de hac re dubium moverit. At teste d. Augustino, *quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate Apostolica traditum rectissime creditur;* 2 id docuerunt expresse traditionis Ecclesiasticæ testes locupletissimi, Ruffinus [1], s. Ambrosius [2], s. Hieronymus [3], Leo M. [4], Cassianus [5], et alii ferme innumeri. Imo s. Leo, aliique censent, singulos Apostolos articulum edidisse suum.

Diximus *nonnullis verbis exceptis;* quia non est negandum eidem symbolo exortis hæresibus additas fuisse aliquas voces ad eas melius profligandas. Communiter voces additæ censentur: *creatorem cœli et terræ: passus, mortuus, descendit ad inferos: omnipotentis: catholicam: sanctorum communionem; vitam æternam* [6].

2 *Symbolum Nicænum* conditum est in primo generali Concilio Nicææ in Bythinia circa an. 325 celebrato contra perfidum hæresiarcham Arium, qui blasphemabat Dei Verbum non esse Deum, sed meram creaturam ex nihilo, licet ante ceteras creatum. Unde declaratum fuit, Christum esse Patri *consubstantialem.*

3 *Constantinopolitanum* conditum est in Concilio Constantinopolitano primo, quod est generale secundum celebratum anno 381, *tum* contra hæreticos Eunomianos contendentes Spiritum Sanctum non procedere a Patre, contra quos definita est processio Spiritus Sancti a Patre; *tum* contra Macedonianos negantes Spiritus ejusdem divinitatem, contra quos posita sunt hæc alia vocabula: *qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.*

Non differt a Nicæno, nisi in distinctiori aliquot articulorum explicatione. Huic autem symbolo nonnulla addidit explicando Concilium Chalcedonense generale quartum anno 451. Tandem apposito verbo *Filioque* (a pluribus primum particularibus Conciliis, quod confirmarunt Leonense et Florentinum æcumenica), illud est, quod hodie in Missa solet Ecclesia Romana recitare.

4 *Symbolum* denique *Athanasianum* sic dicitur, quia summam fidei continet, cujus s. Athanasius sæculo Ecclesiæ quarto præcipue fuit assertor et vindex invictissimus.

Non est tamen certum penes eruditos, ab ipso fuisse confectum:

1) In expos. symb. 2) Ser. ult. *de jejun.* 3) Epist. ad Pammach.
4) Epist. ad Pulcher. 5) L. 6. *de Incarnat.*
6) *V.* Chr. Lupus, in *Synodo Nicæna.*

ita censet Baronius; sed *communiter* negatur, *tum* quia in eo confutatur Nestoriana et Euthichiana hæresis nondum suo tempore exorta; *tum* quia in eo non legitur verbum *consubstantialem*, cum tamen esset eo tempore unica fidei nostræ tessera. *Alii* illud tribuunt s. Ambrosio; *alii* s. Hilario; *alii* s. Eusebio Vercellensi; *alii* aliis. *Communius* censent illud opus esse Vincentii Lirenensis.

Ceterum quidquid sit, illud certo fidei nostræ regula est; cum ipsum jubeat recitari Ecclesia sancta [1].

CAPUT QUARTUM

DE VITIIS ET PECCATIS FIDEI OPPOSITIS

Vitia et peccata fidei opposita præcipua sunt: *infidelitas; 2 hæresis; 3 apostasia; 4 lectio librorum prohibitorum.*

Articulus I. — DE INFIDELITATE [2]

Q. 1. *Quid est infidelitas?*

R. Infidelitas est *carentia fidei*, et triplex distinguitur.

Aliquando nempe hæc fidei carentia accipitur secundum puram negationem, ita ut quis dicatur infidelis ex hoc solo, quod non habet fidem, et dicitur *infidelitas pure negativa*. Talis est in illo, cui fides vel nullo unquam modo, vel non satis fuit annuntiata.

Aliquando accipitur secundum negligentiam, vel ignorantiam, vel errorem culpabilem circa res fidei, et dicitur *infidelitas privativa*.

Aliquando denique accipitur secundum contrarietatem ad eandem fidem, quia aliquis repugnat auditui fidei, aut ipsam contemnit, et dicitur *infidelitas positiva*, vel etiam *infidelitas contraria*.

Prima non est peccatum, sed tantum pœna peccati; nam Christus Dominus ait: *si non venissem, et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent* [3]. Atqui Christus infidelibus *negativis* non est locutus neque per se, neque per suos ministros; ergo peccatum non

1) *V.* Storia della Chiesa dalla sua fondazione al Pontificato di Gregorio XVI, *Torino, Marietti*, 1840, pag. 49, 127 et 150.

Notamus: multa et gravissima fidei puncta, v. g. Eucharistia, Sacrificium etc. in symbolis non fuerunt expressa; et merito id factum credimus respectu infidelium, et catechumenorum, tum ob eorum infirmitatem, tum propter abusum qui merito tunc timebatur. Hac etiam ratione in illo religionis initio plura etiam tacebantur mysteria, ac nonnisi sensim sine sensu tradebantur — *V.* Salzano, *Corso di storia Eccl. l.* IV. § 9: disciplina dell'arcano.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 17, *et seqq.* 3) Jo. 15.

habent. Merito hinc damnata fuit illa Baji propositio: *infidelitas pure negativa in his, in quibus Christus non est prædicatus, peccatum est.* Et sane, hæc infidelitas neque in se, neque in alio est voluntaria.

Secunda peccatum est; nam *qui non crediderit, condemnabitur* [1]. Est enim omissio rei necessariæ ac possibilis, sine qua non est salus.

Tertia est item peccatum, et gravius infidelitate *privativa;* quia continet gravem injuriam ac contemptum Divinæ veritatis et auctoritatis.

Q. 2. *Quot sunt species infidelitatis?*

R. Ad infidelitatem tanquam species ad genus suum revocantur generatim *paganismus*, *et judaismus*.

Paganismus est infidelitas illius, qui neque in re, neque in figura fidem suscepit. Huc autem reducuntur: — 1 *politheismus*, qui plures Deos; — 2 *atheismus*, qui nullum Deum; — 3 *deismus*, qui unum Deum tenet, sed omnem revelationem rejicit (et dicitur etiam *naturalismus*, cum Deo cultum tribuere prætexat, quem sola natura suggerit); — 4 demum *mahumetismus* sic dictus ab arabo Mahumede illius auctore, qui licet unum Deum creatorem fateatur, plurima tamen rectæ rationi contraria ac honesto homine indigna tradit in putido suo Alcorano [2].

Judaismus autem est infidelitas illius, qui fidem suscepit in figura, sed non in re [3].

Hic certe non datur parvitas materiæ, cum hæc omnia semper includant formalem Dei contemptum.

Q. 3. *An infideles compelli possint ad fidem suscipiendam?*

R. Quamvis Ecclesia habeat jus prædicandi Evangelium ubique per ea verba: *prædicate Evangelium omni creaturæ;* directe tamen compellere non potest non baptizatos ad illam suscipiendam, *tum* quia Ecclesia nullam habet potestatem in non baptizatos [4]; *tum* quia fidei susceptio debet esse voluntaria, ut vera sit.

1) Matt. *ult.*

2) Huc revocari etiam potest monstruosus *pantheismus* (a græco *pan* omne, et *theos* Deus). Rerum universitatem Deum nuncupant pantheistæ: totus mundus Deus est, totus nonnisi Deus; et quæ contingunt in eo mutationes, sunt modificationes illius divinæ substantiæ. Nihil absurdius, nihil magis oppositum evidentissimis notionibus, quas quisque habet de spiritu ac materia; attamen putidum Spinosæ systhema ab inferis, hodie revocarunt in Germania primum Fichte, Schelling, et Hégel; in Gallia, Cousin, Leroux, et Sansimoniani — *V.* P. Perrone, *Præl. Theol.* — Bouvier, *Inst. Philosoph.* — Bergier, *Dizionario ecc.* ad Append. V° *Panteismo* — Roselly, *Della morte anteriore all'uomo.* Discorso preliminare.

3) *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* suis articulis — Lacordaire, *Conference Eccl.* Conf. XIX.

4) 1. Cor. 5.

Confirmatur ex jure Canonico [1], ex Tridentino [2], et praxi Ecclesiæ, quæ nunquam coactione usa est, sed tantum suasione. Et hoc sensu explicant illud Christi: *compelle intrare* [3].

Diximus *directe;* docent enim Ecclesiam posse compellere infideles ad audiendam fidem, cum adhuc electio libera ipsis relinquatur. Item vetare idololatriam, cum hæc legi naturali repugnet: sic, Ecclesia plaudente, Constantinus et Theodosius illam proscripserunt.

§ unicus — *De communicatione fidelium cum infidelibus et judæis* [4]

Q. 1. *An liceat fidelibus communicare cum infidelibus?*

Nota: duplex communicatio: *civilis* et *religiosa* — *Prima* consistit in rebus ad commercium civile et politicam societatem pertinentibus — *Altera* in rebus spectantibus ad religionem. Hoc posito:

R. Communicatio civilis *per se* non est vetita; inquit enim Apostolus: *siquis vocat vos infidelium et vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate* [5]. Diximus *per se*, nam *per accidens* erit prohibita, si sit nimis familiaris, et periculosa.

At communicatio religiosa prohibetur omnino jure tum naturali, tum divino; est enim quædam exterior professio, et approbatio falsæ religionis. Unde inquiebat idem Apostolus: *quæ pars fideli cum infideli* [6].

Q. 2. *Quid de fidelium communicatione cum judæis?*

R. Tum ad tuendam Christianæ religionis dignitatem, tum ad vitanda quæcumque perversionis pericula, statutum est ab Ecclesia [7]:

1 Ne christiani cum judæis habitent: — 2 ne eorum conviviis intersint, aut communi balneo utantur; — 3 ne iisdem famulentur, aut eosdem medicos adhibeant; — 4 ne eorum azymis vescantur; — 5 ne mulieres christianæ lactent judæorum infantes tam eorum domi, quam etiam domi propriæ [8].

Attamen, excluso quocumque scandali et perversionis periculo, probabiliter non est lethale, siquis *vel* eorum adeat Synagogas, *vel* nuptiis intersit, *vel* ludat cum ipsis. Imo neque ulla est culpa, si id fiat ob rationabilem aliquam causam, vel consuetudine interveniente [9].

1) C. 3 de bap. et 9 de jud. 2) Sess. 14. c. 2. 3) Luc. 14.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 18.

5) 1. Cor. 10. 6) 1. Cor. 6. 7) *C. nullus; c. omnis; c. judæi.*

8) Pius IV *Const. Cum enim;* et S. C. 15 mart. 1612 — *V.* Regis, *De Judæo cive.*

9) *V.* Pinamonti, *La Sinagoga disingannata* — Degli ostacoli che le consuetudini oppongono alla Evangelica rigenerazione degli Ebrei, e come superarli, Mil. 1844 — De Rossi, *Della vana aspettazione degli Ebrei del loro re Messia*, Parma 1773 —

Articulus II. — DE HÆRESI [1]

Q. 1. *Quid est hæresis?*

Q. Hæresis græca vox ab *eligendo* dicta, definitur: *error intellectus et pertinax contra aliquod fidei dogma in eo qui fidem suscepit* [2].

Unde ad hæresim hæc requiruntur:

1 Ex parte intellectus requiritur *error;* quia sicut fides est actus intellectus veritati revelatæ adhærentis, ita hæresis debet esse actus intellectus veritatem revelatam rejicientis. Quare non erit hæreticus qui exterius tantum fidem negat, aut colit idolum absque judicio interno fidei contrario; quia iste non errat errore intellectus, quamvis graviter peccet contra fidem, et in foro exteriori præsumatur hæreticus.

2 Ex parte voluntatis *pertinacia.* Pertinaciter autem errare non est acriter et mordicus errorem suum tueri, sed est eum retinere etiam postquam contrarium est sufficienter propositum, sive quando jam scitur contrarium teneri a reliqua universali Christi Ecclesia; tunc enim errans existimat judicium Ecclesiæ non esse sufficiens credendi argumentum, in quo sita est vera animi pertinacia. Hinc nemo hæreticus erit, quamdiu paratus sit saltem habitualiter judicium suum Ecclesiæ submittere, aut nesciat contrarium teneri ab ipsa Christi Ecclesia, tametsi sententiam suam mordicus teneat ex ignorantia crassa et culpabili. Hinc illud Augustini: *errare potero, hæreticus non ero,* defectu scilicet pertinaciæ.

3 Ex parte objecti *veritas clare ab Ecclesia proposita, uti revelata.* Unde qui negaret aliquam veritatem, sed non clare uti revelatam ab Ecclesiæ magisterio propositam, non esset stricte loquendo hæreticus.

4 Ex parte subjecti *christianismi emissa professio,* seu fidei in Christum per baptismum, ut docet Augustinus [3]. Quare cathecumeni si veritatem catholicam negarent, non essent hæretici, nisi lato sensu, nempe in foro Dei; non Ecclesiæ.

5 Item ex parte subjecti requiritur, ut *nec omnia dogmata,* nec fidem quis universæ rejiciat; alioqnin esset apostata, non hæreticus [4].

Démée, *La missione di Cristo considerata ne' suoi principali titoli, e presentata all'estimazione della coscienza e del buon senso ecc.* Mil. 1845 — Drach, *Lettere agli Israeliti* etc. etc.

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 19.

2) De hæreseos nomiuibus, causis, et progressu, vid. Klee, *Storia de'dogmi, cap.* 7.

3) L. 8 de Civ. c. 51.

4) Quoad hæreses, vid. Liguori, *Storia delle eresie* — Paletta, *Storia ragionata*

Q. 2. *Quotuplex dividitur hæresis?*

R. Hæresis dividitur: 1 in *materialem*, et *formalem*. Formalis est error voluntarius et pertinax circa aliquam veritatem catholicam. Materialis est ea, qua quis aliquid credit fidei quidem contrarium, sed tale esse omnino ignorat.

2 In *mere internam;* in *mere externam;* et in *internam et externam simul*. Illa ita latet in mente, ut nullo signo externo manifestetur. Hæc vero tota exterius est, et per eam aliquis ore, vel facto negat fidem, quam tamen corde adhuc retinet. Tertia tandem et adest in mente et externe etiam manifestatur.

Hæresis externa vel est *occulta*, quæ nemini aut paucis innotescit: vel est *manifesta*, quæ patet compluribus. Verum hæresis *materialis* et tantum *externa* non est hæresis proprie dicta; nam prima non habet pertinaciam, secunda caret errore in intellectu.

Q. 3. *An dubius in fide sit hæreticus?* [1]

R. Cum distinctione: vel quis dubitat *positive* de aliquo fidei dogmate ab Ecclesia jam definito, judicans nempe illud esse incertum ob rationes oppositas; vel dubitat tantum *negative*, suspendens nempe judicium et mentem suam ad alienam cogitationem divertens.

Si 1, certe hæreticus est, ut legitur in jure canonico: *dubius in fide infidelis est*, id est *hæreticus* [2]. Iste enim mente sua elicit judicium fidei contrarium et vere pertinax: unde pœnas etiam incurret ex communi DD. si dubium suum exterius panderit.

Si 2, tunc si judicium ita suspendit, ut practice judicet motiva

di ogni eresia — Bernino, *Storia delle eresie etc.* Qui omnes cum Chrysostomo observant, omnem errorem in fide a duabus causis ortum habuisse suum, a superbia, atque luxuria; *illa* enim de homine dæmonem facit, *ista* de homine brutum.

Valde præstat, ut tyrones nostri genuinæ Ecclesiæ catholicæ historiæ adamussim studeant; probrosum enim esset profanas historiolas, atque ficta commenta scire, ac inde Religionis cujus ministri sunt, nativitatem, incrementa, ac gloriosa bella ignorare.

Porro inter plures quæ circumferuntur, has præcipuas laudamus, quæ studiosis juvenibus maxime conferunt, et quia illarum brevitas non officit claritati, et quia illarum tractatio hodiernis moribus occurrit, et, quod caput est, catholicæ sunt. Sunt autem: 1 *Prælectiones Historiæ Eccl. quas in Collegio Romano S. C. de Propaganda Fide, et in Pontificio Seminario habuit Joan. Palma, Romæ* 1839 — 2 Salzano, *Corso di Storia Eccl. comparata colla storia politica de' tempi. Napoli*, 1848 — 3 Alzog, *Universal Geschichte der christlichen Kirche vom Katholishen Standpunkte etc.* 1841.

V. Audisio, *Introduz. agli Studii Eccl.* Cap. *Storia Eccl.*

1) In dubiis circa fidem videndum, num hæsitatio sit in voluntate, an in imaginatione tantum; an fundata, vel vaga. Si 1, solvenda est difficultas; si 2, spernendum est dubium. Et hoc maxime agendum cum scrupolosis: qui si vincere velint, non debent disserere cum tentatione, sed mentem alio divertere, aliosque varios elicere actus, nempe contritionis, spei, charitatis etc. — *V.* Liguori, *Praxis Confessarii*, *n.* 238.

2) C. I. de hæret.

fidei contraria incertam facere veritatem Catholicam, erit pariter hæreticus ob dictam rationem. Secus non erit; cum in hoc casu nullum judicium fidei Catholicæ injuriosum eliciat. Ita Cuniliati, Sylvius etc. 1

Q. 4. *Quale peccatum hæresis, et qui legitimus ejus judex?*

R. Ad 1: Hæresis unum est ex gravissimis peccatis, cum expellat fidem, quæ est fundamentum justitiæ; sine qua impossibile est placere Deo. Imo est maximum peccatum in specie infidelitatis, quia est positivus, et maxime voluntarius contemptus auctoritatis divinæ, et sic est immediate ac directe contra Deum. Hinc illud Apostoli: *hæreticum devita, quia subversus est, et delinquit* 2. Et illud Joannis: *nolite eum in domo recipere, nec ave ei dixeritis* 3.

Qui lapsus est in hæresim, in veriori sententia, non tenetur explicare qualis ea sit, sicuti neque quot fidei articulos denegaverit; nam objectum fidei nequit dici varium vel multiplex, cum unicum sit, nempe veracitas Dei revelantis. Ideo qui plures fidei articulos negat, est infidelis ac qui negat unum tantummodo 4.

R. Ad 2: Cum hæresis sit crimen mere ecclesiasticum, judex legitimus in eo esse non potest, nisi Ecclesia: et jure definitum est 5. Sunt nempe hujus criminis judices:

1 Summus Pontifex pro toto orbe et s. Congregatio Cardinalium generalium Inquisitorum ideo instituta.

2 Episcopus pro sua Diœcesi; cui demandatum est gregem suum a venenatis pascuis avertere. Imo ei facta est delegatio a Pontifice etiam contra Regulares *exemptos*, si opus sit. Ut tamen de hæresi cognoscat ejus Vicarius, commissionem ab eo accipere debet. 6.

3 Vicarius Capitularis, Sede vacante, cui tamen *probabilior* sententia negat auctoritatem procedendi contra *exemptos* sine speciali Apostolicæ Sedis delegatione; quia ipse non succedit Episcopo, nisi in iis, quæ sunt de *jure ordinario*.

Q. 5. *An hæretici denuntiandi sint?*

R. Quælibet persona cujuslibet dignitatis et gradus, si sciat aliquem esse hæreticum, tenetur illum denuntiare Episcopo vel Inquisitori ex Constitutione *Noverit* Nicolai III. Et quidem tenetur sub pœna excommunicationis *latæ sententiæ*, ac *reservatæ* ex Edicto supremæ et universalis Inquisitionis: a qua tamen post factam denuntiationem quilibet

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 7. *n.* 302. 2) Ad Tit. 3. 3) Ep. 2.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 5. *n.* 50. 5) Cap. 18. de hær. in 6.

6) C. 12. de hær. in 6.

7) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 3 *nn.* 122; et *l.* 4. *nn.* 149, *et seqq.* — It. quæ supra dicta sunt *pag.* 124.

Confessarius absolvere potest eos, qui ipsam neglexerint, ut posterioribus edictis definitum est [1] — Hæc autem obligatio urget:

1 Intra dies triginta ab habita hæretici illius cognitione, uti patet ex decreto s. Inquisitionis 10 martii anno 1677.

2 Urget etiam ante correctionem fraternam, cum agatur de bono publico. *Etiamsi hæresis probari non possit*, quia damnata est ab Alexandro VII propositio: *quamvis evidenter tibi constet Petrum esse hæreticum, non teneris denuntiare, si probare non possis.*

3 Urget etiam cum hæresis crimen sciatur sub secreto naturali, vel sub juramento ejusdem non manifestandi. Etenim conservatio secreti naturalis est bonum privatum, illius vero manifestatio in nostro casu est bonum publicum. Quia hæresis est pestis, quæ serpit ut cancer, et semper vergit in damnum commune spirituale: juramentum autem *non est obligatorium contra bonos mores.*

4 Urget etiam cum hæreticus sit mortuus vel emendatus, quia forte alios hæresi sua corrupuit, vel ab aliis ipse corruptus fuit.

5 Urget etiamsi hæreticus jam sit ab aliis denuntiatus, quia ex pluribus testibus certior fit de crimine, et facilius convincitur reus.

6 Urget denique etiam cum quis si tantum *de hæresi suspectus*, aut *credens*, aut *fautor*, aut *receptator* hæreticorum [2].

Sed (dices) *quinam de hæresi suspecti habendi sunt?*

Plurima olim crimina hæreseos ingerebant suspicionem, ut constat ex Constitutionibus Urbani VIII, Clementis VIII, Gregorii XIII et XIV, et Benedicti XIV, et ex Decreto s. Inquisitionis [3].

Attamen *vel* ob contrariam consuetudinem, *vel* quia censetur hodiernis moribus ferme impossibile, ut semper denuntiatio utiliter fiat, maxime si res sit cum sæcularibus, ideo nunc commune evasit, sequentes tantum *generatim loquendo* uti de hæresi suspectos esse denuntiandos: — 1 Confessarios ad turpia sollicitantes, vel sigillum frangentes, si tamen teneant illud non ita rigorose obligare. Quod Salmanticenses extendunt etiam ad Sacerdotes pluries in die, vel non jejunos celebrantes; — 2 voto solemni obstrictos, si matrimonium contrahant; — 3 rei polygamiæ simultaneæ; — 4 sæculares Missam celebrantes, vel Confessiones audientes; — 5 supertitiosos, si superstitio sit cum conscientia peccati, ac veram de hæresi suspicionem fundet; — 6 blasphemos hæreticales; — 7 hæreticorum denuntiationem dissuadentes, nisi fiat ex amicitia. Item hæreticos denuntiare negligentes, si teneantur ex officio.

1) *V.* Giraldi, *Exposit. jur. pontif.*

2) C. 8. de hær. in 6.

3) *V.* Ferraris, *Bibliotheca Can. Conc. etc.* V° Hæresis.

Diximus *generatim loquendo;* nam Synodus Novariensis vult etiam, ut tanquam de hæresi suspecti denuntientur Episcopo vel ejus Vicario:

1 Qui Ecclesiæ potestatem, ritus, leges et præcepta aspernantur.

2 Qui Sacramenta et eorum usum, orationes, indulgentias et suffragia mortuorum irrident et calumniantur.

3 Qui blasphemias in Deum, in Beatam Virginem, atque in Sanctos ex habitu et pacato animo eructant.

4 Qui ut alius ad turpia et inhonesta pertrahant, dicunt impudicitiam vel non esse malum vel prorsus leve.

5 Qui fidei et morum rudimenta, ætate adulta, discere negligunt; ac moribus tam dissolutis vivunt, ut fidem exterius interiusque amisisse videantur 1.

Q. 6. *Quandonam non urget obligatio denuntiandi hæreticos, vel de hæresi suspectos?*

R. *Generatim* obligatio denuntiandi hæreticos, vel de hæresi suspectos non urget:

1 Quando agitur de denuntiando se ipso; quia *nemo tenetur propriam prodere turpitudinem.* Ideo nec quando agitur de denuntiando complice, si fieri nequit, quin sic denuntians se manifestet.

2 Quando denuntiatio fieri nequit sine gravi incommodo, uti definivit s. Congregatio 22 jan. anno 1727. Hinc ajunt neque fratres sorores, neque patrem filium teneri denuntiare; quia id natura refugit, et esset in proprium dedecus. Hic s. Alphonsus distinguit inter hæreticos et solum suspectos de hæresi: *illos* docet denuntiandos esse semper, et a quolibet etiam consanguineo ob rationem boni communis; istos *vero* consentit non esse denuntiandos cum gravi incommodo: unde in ejus sententia denuntiandi non sunt consanguinei usque ad 4m gradum inclusive 2.

3 Demum quando nulla omnino est spes punitionis; nam ad opus inutile nemo tenetur: ut esset in iis locis ubi hæretici catholicis permixti sunt, vel ubi tanta est male sentientium de religione multitudo, ita ut eos superior punire nequeat, prout merito docet clarissimus *Alasia.*

Diximus *generatim;* nam si ageretur de *hæreticis dogmatizantibus,* qui nempe errorem divulgant, vel de avertendo damno communi, omnes ad denuntiationem tenerentur; quia ex dictis hæresis est pestis tam noxia, quæ difficillime habet remedium, si radices in societate semel conjecerit 3.

1) Pag. 24. 2) *Opus Mor. l. 4. n.* 249.

3) Hic audiendus *Stapf* § 171; « Quo magis hæresis formalis detestanda venit, eo magis quoque nos cautos esse oportet, ne cui absque sufficienti ratione maculam tanti criminis incuramus. Et sane, ut de privatis calamitatibus taceam, quis nescit, quanti

§ I. — *De pœnis in hæreticos constitutis* [1]

Q. 1. *Quænam sunt pœnæ in hæreticos constitutæ?*

Pœnæ latæ ab Ecclesiastica auctoritate sequentes enumerantur ex variis juris Canonici capitibus:

1 *Excommunicatio latæ sententiæ*, uti constant ex c. *Noverint*, *de sent. excom.*: et est reservata per Bullam Cœnæ; — 2 *irregularitas* [2]; — *privatio jurisdictionis spiritualis* [3]; — 4 *inhabilitas ad Beneficia* obtinenda: et hæc statim incurritur. Item *privatio Beneficiorum*, si quæ jam fuerint collata: et quidem quantum ad titulum privatio contingit *ipso facto*, unde statim fructus cessant [4]. Quantum vero ad possessionem, requiritur sententia declaratoria saltem criminis ex Sacra Congregatione; — 5 denique *privatio sepulturæ ecclesiasticæ* [5].

Observandum autem est *nomine hæreticorum* intelligi etiam:

1 Eorum *receptatores*, qui nempe ipsos hospitio receperint, etsi semel, ne a judicibus legitime quæsiti capiantur.

Excipiunt valde probabiliter qui recipit ratione amicitiæ, vel consanguinitatis, etenim iste non favet hæretico ut hæretico. Alii tamen adhuc negant; nam virtualiter, defendendo personam, hæresis defenditur — Sed quid si non obstante receptatione hæreticus incidat in manus judicis? Alii tunc negant pœnas incurri, quia amplius non fovetur hæresis; nobis tamen arridet contrarium, nam jam verificatus est effectus favoris in semel recipiendo.

2 *Defensores*, qui nempe personas hæreticorum, vel eorum mores tuentur.

tumultus ex hac illiberali accusatione in ipsam non raro Ecclesiam redundarint? Equidem dum aliquis ex nostris doctrinas perversas tenet, vel quod pejus, illas etiam divulgat, nos tam parum inertes spectatores esse convenit, quam parum nobis exorto fors incendio torpere licet. Attamen ita procedendum est, ut sine ira et studio inquiramus, an doctrina, quam quis profitetur, revera dogmati ab Ecclesia definito repugnet, nec ne: et ut illum, qui fors *bono animo* errat, tum *privatim*, tum ubi necessarium videbitur, *coram testibus*, erroris sui commonere, ab eoque reducere studeamus. Denique ubi hæc privata correctio non proficit, vel non profutura prævidetur, nostrum est errantem denuntiare Ecclesiæ ».

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l. 7. nn.* 303, *et seqq.* — Hic etiam vid. Salzano, *Corso di Storia Eccl. l.* xv, § 9: Digressione su di una dottrina del Guizot. *It.* § 15: Sconfitta degli Albigesi: Inquisizione.

2) C. statutum 2 de hær. in 6.

3) Ex Decreto p. 2. causa 24. q. 1. can. 4 et 36.

4) Ex Sexto l. 5. tit. 2. cap. 12.

5) Ex Sexto Decret. l. 5. tit. 2. cap. 2.

3 *Fautores*, qui nempe favorem præstant, ut facilius hæresim doceant, atque diffundant.

4 Denique *credentes*, qui scilicet verbis, factis, aliisque modis exterioribus hæreticorum sectam profitentur [1].

Q. 2. *Qualis esse debet hæresis, ut excommunicatio incurratur?*

R. Hæresis debet esse: 1 formalis; 2 exterius manifestata per actionem moraliter malam; 3 et cum animo eam asserendi.

Si enim aliter esset, v. g. si esset mere materialis; vel conjuncta cum ignorantia culpabili, licet supina; vel si esset tantum interna; vel exterius quidem manifestata, sed non ad docendum, bene vero ad solum consilium capiendum, aut puræ argumentationis et exercitationis causa, pœna non incurreretur: res est odiosa.

Quid vero (dices) *si hæresis exterius quidem manifestetur signo seu verbo; sed nemine vidente, vel audiente?*

Communissimum est, tunc pœnam incurri; qui enim sic hæresim suam exterius manifestat, est vere hæreticus internus et externus.

Q. 3. *Quinam ab hæresi absolvere potest?*

Q. *Vel* agitur de hæresi ad forum judiciale quomodocumque jam deducta coram Episcopo aut Inquisitore, ut si v. g. ibi sit probata saltem per unum testem, ut ajunt; aut si eo hæreticus sponte conveniat. Vel agitur de hæresi, quæ mansit occulta.

Si 1, certum est ab ea absolvere posse in utroque foro illum ipsum judicem, ad quem hæresis fuit deducta. Qui enim res cognoscere potest, poterit eas quoque terminare [2]: *imo uterque, ut recte observat* Del Bene, *potest pœnitentem hæreticum postquam suos ejuravit errores, ad simplicem Confessarium remittere, ut ab eo absolvatur:* verba sunt Benedicti XIV [3].

Si 2, tunc a quolibet Confessario potest hæresis absolvi, si ea sit *mere interna*, aut *mere externa*. Nam in primo casu nulla pœna est, quia *cogitationis pœnam nemo patitur;* in secundo casu hæresis non est, licet uti talis in foro externo haberi possit.

Sed quid (dices) *si hæresis sit interna simul et externa?*

Subdistinctio occurrit: *vel* res exigitur ad præscriptum Tridentini: *vel* ad Bullam *Cœnæ*.

Si 1, Episcopi possunt a tali hæresi absolvere ex his Concilii verbis: *liceat Episcopis in irregularitatibus omnibus et suspensionibus ex delicto occulto provenientibus (excepta ea quæ oritur ex homicidio voluntaria, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum)*

1) C. 12. § 5. de hær.
2) C. ut. off. de hær. in 6.
3) De Syn. Diœc. l. IX, c. 5.

dispensare. Et in quibuscumque casibus occultis etiam Sedi Apostolicæ reservatis delinquentes quoscumque sibi subditos in Diœcesi sua per se ipsos, aut per Vicarium ad id specialiter deputandum in foro conscientiæ gratis absolvere, imposita pœnitentia salutari. Idem et in hæresis crimine in eodem foro conscientiæ eis tantum, et non eorum Vicariis, sit permissum [1].

Si 2, *verior* sententia omnino *tenenda* ex Benedicto XIV docet, eos *non posse* [2]. Nam per Bullam *Cœnæ* hæc ab hæresi absolvendi facultas Episcopis derogata fuit, ita ut hodie amplius non liceat Episcopis *prætextu facultatum quarumcumque*, ut dicitur in Bulla, absolvere in foro interno ab hæresi occulta [3].

Sed adhuc poterunt absolvere ab irregularitate ideo incursa; sunt enim diversæ facultates ad diversos actus, et una tantum sublata est.

§ II. — *De Catholicorum communicatione et disputatione cum hæreticis in rebus fidei*

Q. 1. *Quid de Catholicorum communicatione cum hæreticis?*

R. *Vel* sermo est de Catholicis, qui in propriis regionibus communicare debent pro vita civili cum hæreticis toleratis. *Vel* de Catholicis, qui seipsos conferunt ad Provincias hæreticorum. *Vel* de Catholicis, qui cum hæreticis (aut schismaticis) communicant in divinis.

Si *primum*, ad omne subversionis periculum avertendum hæc a catholicis veniunt observanda: — 1 ut caveant diligenter, ne ex familiari hæreticorum consuetudine aliquid capiant detrimenti spiritualis; — 2 ne laici ullam cum ipsis disputationem suscipiant de rebus ad religionem pertinentibus; — 3 ne Rectores Ecclesiarum permittant hæreticos sacris Officiis inservire. Et multo minus debent illis pacem in Missa tribuere osculandam, quod esset signum solemne unionis, atque religiosæ concordiæ.

Si *secundum*, pro Italis hæc præcepit Clemens VIII Constitutione, *Cum sicut*: — 1 ut nemo Italus quocumque titulo audeat habitare in locis hæreticorum, ubi non extet aliqua Ecclesia cum Sacerdote Catholico, cui liberum sit ritus nostros publice exercere; — 2 ne

1) Sess. 24. c. 6. de R. 2) De Syn. Diœc. l. IX. c. 5. n. 4.

3) Intellige iis in locis, ubi hæc Bulla viget, uti viget apud nos. Porro quamvis hæc sit antiquior Tridentino, ipsi tamen prævalet; quia, etiam Tridentino celebrato, Bulla non desiit publicari cum additamentis etiam juxta Pontificum voluntates.

Certum notandum: de jure communi dantur casus, in quibus, Bulla non obstante, Episcopi valent absolvere ab omni hæresi — *V.* quæ diximus *Tract.* De censuris, *De Excommunicat.* — It. *v.* Pavone, *La luce fra le tenebre* §§ 278, *et seqq.*

matrimonium cum hæreticorum fœminis ineant sine licentia; — 3 ne eorum sepulturis intersint: nec filios eorum, nisi batizentur a Sacerdote Catholico, levare præsumant de sacro fonte, neque vicissim filios proprios levari sinant ab illis; — 4 ne utantur medicis hæreticis, si adsit copia medici Catholici satis idonei; — 5 ut discessuri ad habitandum in locis prædictis, id significent Ordinariis vel Inquisitoribus propriis, a quibus serio admoneantur de fide Catholica ibidem perpetuo retinenda, de Ecclesiæ præceptis accurate observandis, de Sacramentis percipiendis, atque de earum rerum attestatione referenda 1.

Si *tertium*, est omnino prohibitum; communicatio enim cum hæreticis in divinis esse non potest, quin *vel* occasio adsit periculi subversionis, *vel* occasio scandali, *vel* communicatio in falso ritu, *vel* quædam exterior approbatio falsæ sectæ aut honoris retributio.

Hinc non licet permittere, ut hæretici in nostris Ecclesiis celebrent, neque nobis licet in eorum celebrare Ecclesiis 2; nec licet eorum officiis interesse; nec Sacramenta extra necessitatem extremam recipere, ut pluries declaravit S. C. Officii. Censuit tamen tolerari posse, ut schismatici comitentur funera nostra causa honoris civilis, modo nullimode ritibus se immisceant.

Q. 2. *Quid agere debet Confessarius, si hæreticum inveniat, qui velit ad Ecclesiam Catholicam venire?*

R. Hæc attentissime præstare debet Confessarius, vel quivis Sacerdos:

1 Maxima imprimis charitate et benevolentia eum excipiat, atque interroget quomodo hæc ei vocationis gratia contigerit? cur sectam suam velit relinquere? cur nostram fidem amplecti? Hæc cautela ideo necessaria est, quia extant homines fraudulenti, qui sub pietatis velamine unice quærunt sibi sustentationem et bona temporalia, ut luctuosa docent exempla tam in hæreticis, quam in judæis.

2 Hoc explorato, si videat hæreticum proposito suo firmiter inhærentem, eundem excitet, ut quærat Regnum Dei, et gratiam cum fiducia. Nec tamen facilis sit in auxilio temporali ipso promittendo.

1) Hinc colligere est parentes, qui indiscriminatim pro temporali lucro filios tenellos in partes hæreticorum mittunt, peccare *graviter:*

1 *Contra charitatem*, quæ vetat, ne proximo occasio peccandi tribuatur; — 2 *contra pietatem*, quæ ipsos impellit ad spirituali filiorum bono vacandum; — 3 *contra fidem*, cujus amittendæ periculo filios exponunt: porro virtus quælibet præcipit, ut nemo sit illius lædendæ causa vel occasio.

2) In aliquibus tamen Helvetiæ locis in eadem Ecclesia ritus suos exercent tum catholici, tum hæretici, alii post alios: sic habet usus.

3 Bene prospiciat, utrum iste sit hæreticus *formalis*, an *materialis* tantum — Si sit *materialis* tantum, eum doceat reus scitu necessarias necessitate tam *medii*, quam *præcepti*, Catechismum Diœcesis adhibendo; et sic eum præparet ad confessionem peccatorum suorum et fidei nostræ professionem. Deinde proprium Episcopum vel ejus Vicarium Generalem consulat circa abjurationem private aut publice emittendam, nec non circa Baptismi renovationem, quæ ætate nostra videtur ferme semper necessaria [1]. — Si vero sit hæreticus *formalis*, Dei auxilio innixus (quod in omni hypothesi nunquam implorare cessabit) disputationes iterato assumat, ordine retento, quem Tractatu *De Locis Theologicis* ferme omnes sequuntur. Agat nempe de unitate et necessitate fidei, de notis Ecclesiæ, de necessitate judicis visibilis in controversiis fidei, de sensu privato, de dogmate Primatus Pontificii, ceterisque, in quibus hæretici a nobis discordant [2].

4 Caveat in omni casu, ne per inanes controversias traducatur, ne libros aut alia objecta magni pretii commodet, ne sese nimis eidem familiarem exhibeat. Uno verbo ne faciat quod factum nollet, si hæreticus iste conversionem suam non perficiat [3].

Q. 3. *Quotuplex disputatio de rebus fidei distinguitur?*

R. Disputare de rebus fidei est ad examen revocare Religionis dogmata, et argumentis quærere de eorum revelatione.

Duplex est hæc disputatio: alia *formalis*, quæ instituitur ad defendendum aliquod dogma adversus eos, qui illud inficiantur. Alia vero *materialis*, quæ nempe meræ exercitationis gratia fit inter eos ipsos, qui credunt.

Ipsa disputatio *formalis*, vel est *publica* vel *privata*, prout vel fit publice et coram populo, vel fit private et inter privatas personas; nemine aut paucis audientibus.

Sed (quæres) *an liceat disputare de rebus fidei?*

Quoad *materialem* disputationem nulli dubium est eam licere; quia

1) *V.* de *Baptismo*; ubi de ministro cap. 3. q. ultima.

2) *V. Viaggi di un Irlandese in cerca di una Religione* di Tommaso Moore, *Milano* 1834 — *La Guide du Catéchumène Vandois, ou cours d' instruction etc.* par M. Charvaz Evêque de Pignerol. *Paris* 1840 — Frassinetti; *Compendio della Teologia dogmatica*, Genova 1842 — *Réflexions sur l'Incredulité etc.* Paris 1843 *etc.*

Item opus Saintes, *Omaggi resi alla religion cristiana dai filosofi moderni*, Parma 1841 = *Scuola di filosofia e di Religione, e modo d' insegnarla*, Roma 1832 — *Il Protestantismo paragonato col Cattolicismo ecc.* opera del sac. spagnuolo *D. Giacomo Balmes, trad. in italiano*, Roma 1845 — Klee, *Storia de' Dogmi etc.*

3) *V* Liguori, *Verità della fede fatta evidente per i contrassegni della sua credibilità.* Cap. XII: *Dialogo, dove si scrive in breve il modo di convertire un infedele.*

est ad merum exercitium — Quoad *formalem* vero distinguendum est: vel agitur *de privata*, vel *de publica* disputatione.

1 Si agitur *de disputatione privata*, ea licita *per se* est cuique docto, imo expedit; nam quisque tenetur saluti proximi, ac Dei honori consulere. Hinc illud: *parati semper estote ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe, sed cum modestia* [1]. Diximus *per se;* nam jure positivo [2] sub pœna excommunicationis ferendæ laicis id prohibetur (quod tamen intelligunt extra casum urgentem). Unde disputatio privata jure Ecclesiastico Clerico tantum permittitur, et dummodo: — 1 ipse sit provocatus, non provocans. Cavere enim Catholici debent, ne hæreticos provocent ad disputandum; quia in causa essent, cur ipsi ortodoxa dogmata refellendo actus hæresis exercerent et fidem contemnerent; — 2 si prudenter judicet hæreticum provocare ad disputationem desiderio cognoscendæ veritatis; — 3 si cum fundamento speretur fructus aliquis vel in provocante vel in audientibus: v. g. si futurum sit, ut alii hæretici ab errore excutiantur, vel Catholici in fide sua magis confirmentur; — 4 si sit maxima doctrina instructus, ne bonæ causæ noceat. Hinc pro praxi potius a disputatione abstinendum, cum non facile omnes conditiones simul concurrere valeant [3].

2 Si agitur de *disputatione publica*, hæc nunquam fieri debet absque expressa Summi Pontificis licentia. Et merito, *quia* (ut habet s. Congregatio 8 mart. 1625) *plerumque vel ob loquacitatem, audaciam, aut circumstantias populi acclamantis veritas, falsitate prævalente, opprimitur.*

Articulus III. — DE APOSTASIA

Q. *Quid de apostasia?*

R. Apostasia a fide *est totalis defectio, seu recessus a fide Christiana per Baptismum suscepta.* Vox a græco deducta est, et indicat *post stare.* Cum autem apostasia a fide sit vera hæresis, iisdem pœnis subjicitur, et eandem induit naturam [4].

1) Ep. 1. Petr. c. 3. 2) C. 2. § 2 de hær. in 6.

3) Hac de re habemus Decretum Congregationis *de Propaganda Fide* 26 feb. anno 1630: *disputatio de rebus fidei laicis est prohibita; Sacerdotes nisi sint valde periti, ex consilio debent se abstinere, excusando se bonis verbis et prætextibus.*

4) Lege civili Albertina apostasia a catholica fide est justa exhæredationis causa. *Cod. civ. Albertinus*, Art. 738.

« Voi troverete sempre gli apostati alla testa dei carnefici. Gli apostati furono sempre, e tuttavia sono i nemici implacabili della religione e de' suoi ministri. Gli apostati cominciando da Lebon fino a Huguet, sono da per tutto nei primo ordine degli scellerati;

Diximus *apostasia a fide*; nam datur etiam: — 1 *apostasia ab obedientia*, quæ est in quolibet homine, qui justis Superiorum præceptis obedire recusat, — 2 *ab Ordine*, et est in eo, qui ss. Ordinibus initiatus deserit habitum Clericalem, ut more laicorum procedat et vivat; — 3 *a Religione*, et est in eo, qui, emissa jam professione, sine licentia recedit a statu religioso.

Articulus IV. — DE LECTIONE LIBRORUM PROHIBITORUM [1]

Si quæ alias necessitas fuit scribendi, legendique licentiam cohibendi, in præsentiarum est maxima. Atque ideo a feliciter Regnante Pontifice, sua prima Encíclyca, inter hodiernas machinationes inimicorum, quæ tot damnorum tum christianæ, tum civilis reipublicæ sunt causa, adnumeratur *teterrima tot undique volantium et peccare docentium voluminum ac libellorum contagio, qui apte compositi, ac fallaciæ et artificii pleni, immanibusque sumptibus per omnia loca in christianæ plebis interitum dissipati, pestiferas doctrinas ubique disseminant, incautorum potissimum mentes animosque depravant, et maxima Religioni inferunt nocumenta.*

Omnes, sed maxime juvenes a perniciosis libris arcendi sunt: curandum videlicet, ne se admisceant atque implicent erroribus, ac turpitudinibus, quibus facile illa ætas infici potest imprudens; nam difficilius ex animis effluunt, cum semel infusæ sunt.

Q. 1. *An Ecclesia habeat potestatem libros noxios prohibendi, atque ideo gravi peccato teneantur, qui hanc legem violant?*

R. 1: Inter tot errores, quibus ætate nostra portæ inferi dimicare conatæ sunt contra veram Christi Ecclesiam, iste etiam fuit, quo contendebant nonnulli hanc eidem non convenire potestatem, prohibendi nempe libros noxios; ideoque (quacumque ipsius lege non obstante, modo evidens subversionis periculum non appareat) libros quoscumque ab omnibus tuta conscientia perlegi posse.

Hæc doctrina potius hæreticorum est; sed non defuere etiam ex nostris, qui eam impudenter ausi sunt evulgare cum incredibili

e così doveva essere, e l'esperienza l'ha provato in tutti i secoli. Nulla vi è di più infame e di più atroce, che un apostata. Niun delitto può costare nulla ad un apostata: egli ha incominciato col maggior di tutti; e sopra tutto egli non può perdonare a quelli, la di cui fede ha rinnegata. Se i Maomettani hanno bisogno d'un uomo che non senta rossore di niente, s'indirizzano ad un rinnegato. E presso tutti i popoli nulla v'ha di più spregiavole, che un rinnegato ». Ita Laharpe, *Il fanatismo della lingua rivoluzionaria*, ecc. § 21.

1) Hac de re integra legenda perdocta Dissertatio s. Alphonsi Nostri in suo *Opere Mor. Append.* 3. *l.* 1. — U. vid. *Optimum Compendium regularum circa libros prohibitos*, in fine hujusce Voluminis.

animarum pernicie. Talis fuit imprimis petulans ille hæreticorum fautor Paulus Sarpius, quem copiosissime refutavit Cardinalis Pallavicini. Tales fuere alii Sedis Apostolicæ detractores infensissimi, uti Wan-Espen, Fleury, Tamburini, Dupinius atque Launojus.

His positis:

R. 2: Docent communiter Theologi dogma esse Catholicum, quod Ecclesia, et pro ipsa Summus Pontifex utpote Christi Vicarius et d. Petri successor jurisdictionem ab ipso Domino acceperit prohibendi fidelibus lectionem librorum sive de Religione impie tractantium, sive contra bonos mores, aut Ecclesiæ disciplinam aliquid continentium.

Prob. 1 *Scriptura:* nemo negare audebit per ea Scripturæ verba: *pasce oves meas, pasce agnos meos: pascite qui in vobis est, gregem Dei: attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei* 1, omnibus Ecclesiæ Prælatis, et præsertim eorum capiti Romano Pontifici datam fuisse potestatem decernendi de fidei et morum causis, et bona pascua ovibus Christi designandi, easdem arcendo a contrariis et noxiis.

2 *Traditione:* testes inter innumeros appellamus ss. Augustinum et Cyprianum — *Primus* morem præcavendi a libris malis, et eos concremandi ab Apostolis dimanasse demonstrat 2 — *Alter* vero ait: *si quando talia* (id est contra bonos mores) *quorumdam calumniosa temeritate conscripta sunt, legi apud nos non patimur* 3.

3 *Consuetudine:* hanc perpetuam in Ecclesia fuisse consuetudinem abolendi libros fidei aut bonis moribus noxios demonstrant indubitata historiæ monumenta; ab ipsa enim Apostolorum ætate *multi ex eis qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros et combusserunt coram omnibus* 4 — In Concilio Nicæno an. 325 Patres damnarunt et comburendos esse decreverunt libros Arii. In Ephesino an. 431 damnata sunt scripta Nestorii. In Chalcedonensi an. 451 scripta Eutychetis. S. Leo M. Romæ combussit libros Manichæorum. Idem fecerunt Symmachus, Hormisdas, Nicolaus I, Nicolaus II, Leo X, et alii innumeri.

Postquam vero inventa est ars typographica 5, cum noxiorum

1) Jo. 21; 1. Pet. 5; Act. 20. 2) L. 4 de bap. c. 24.
3) Ep. 42 ad Cornel. 4) Act. 19.
5) Versus annum 1455 hanc artem Guttemberg invenit, Fust protexit, Schoeffer perfecit, omnes Moguntini. Primi ab ipsis editi libri fuere *Psalmorum Codex*, et *Rationale Durandi* anno 1457; *Clementinæ* 1460; *Biblia Sacra* 1462.

Quam artem e Germania in Italiam attulerunt anno 1462 Corradus Sweynheim, et Arnoldus Pannartz. Primi libri, quos Subiaco prope Romam ediderunt, sunt *Opera Lactantii* anno 1465; et S. Augustinus, *De Civitate Dei* anno 1467.

librorum colluvies in immensum exeresceret, Concilium Lateranense sub Leone x an. 1515 decrevit, ne deinceps ullus posset liber typis in lucem edi, nisi probantibus Episcopis aut fidei quæsitoribus. In transgressores vero (præter excommunicationem) suspensionem ab exercitio artis, amissionem omnium librorum, aliasque pœnas Ordinarii arbitrio constituit — Deinde Paulus III an. 1542 statuit Romæ Congregationem Generalis Inquisitionis, cui pravos libros prohibendi curam imposuit — Postea sub Paulo IV confectus est *Index* librorum prohibitorum, quem Pius IV, annuente Tridentino, ampliavit magisque perfecit — Sed cum libri perniciosæ lectionis magno in numero undique ederentur, nec laudata Congregatio Inquisitionis ad eos examinandos sufficeret, S. Pius V novam Congregationem instituit, appellans *Indicis*, ideo quia libros noxios indicat [1].

Ex hac itaque constanti omnium ætatum sollicitudine.... patet luculentissime (ut verbis utamur Pontificis M. Gregorii XVI Encyclica,

1) In quolibet libri examine peragenda tot tantæque sunt constitutæ regulæ ac præcautiones, ut ferme impossibile sit vel partium studia vel errorem intervenire. Quid ergo de illis, qui ut hanc prohibitionem enervent, evulgare non erubescunt illam vel perfunctorie, vel non scite, vel invidia aliorum actam fuisse?

En norma, quæ servatur ex Benedicti XIV Bulla, *Sollicita* 9 jul. an. 1755.

1 Si agitur de *Congregatione S. Inquisitionis*, primum in Congregatione liber tradendus est uni ex consultoribus sive qualificatoribus, qui illum expendere debeat, censuramque signare, errores adnotando. Deinde idem liber alteri traditur revisori, suppresso primi Censoris nomine, ut alter liberius judicium suum exponat. Si censor secundus primo assentitur, tunc liber ad singulos cousultores mittitur, ut suum quisque suffragium præbeat; sin autem, adhibetur tertius revisor. Postea liber cum censura et consultorum suffragiis ad Cardinales transmittitur, ut hi in Congregatione definitive pronuntient. Demum acta omnia ad Pontificem referuntur, cujus judicio res absolvitur. Quandoque etiam Pontifex ob rei gravitatem judicium coram se ipso habendum mandat.

2 Si agitur de *Congregatione Indicis*, in hac plures adsunt Consultores et Relatores selecti ex utroque Clero sæculari et regulari, atque plures Cardinales a Pontifice Congregationi adscripti. Antequam censura ad Congregationem Cardinalium feratur, alia Congregatio privata sive præparatoria habenda est, cui sex assistunt Consultores cum magistro Sacri Palatii, et Secretario cui incumbit vota Consultorum in scriptis adnotare, ut dein in Congregatione Cardinalium una cum Relatorum censura omnia referre.

Item Pontifex declarat non esse opus auctores in judicium vocare, atque ideo minime improbandas librorum prohibitiones, inauditis auctoribus. Optat nihilominus hoc in posterum servari, quod sæpe eadem Congregatio facere consuevit, ut quando res sit de auctore catholico aliqua fama illustri, ejusque opus (demptis demendis) prodesse possit, vel auctor audiatur, vel unus ex consultoribus designetur, qui ex officio opus patrocinetur — Deinde dicit, ut ambigua dicta catholici adprobatique auctoris in æquam partem accipiantur.

Inspice igitur, benevole lector, quam caute et mature in hujusmodi examine procedat S. Mater Ecclesia, et qua animi docilitate ac integra et sincera submissione omnes catholici hoc judicium debeant accipere ac tenere.

Mirari vos) quantopere falsa, temeraria atque Apostolicæ Sedi injuriosa, ac fœcunda malorum in christiano populo ingentium sit illorum doctrina, qui nedum censuram librorum veluti gravem nimis et onerosum rejiciunt; sed eo etiam improbitatis progrediuntur, ut eam prædicent a recti juris principiis abhorrere, jusque illius decernendæ habendæque audeant Ecclesiæ denegare.

4 *Ipsa ratione naturali:* videlicet ipsius naturæ vox est, libros qui Religioni et bonis moribus officiunt, omni modo extirpandos esse, quia neminem latet quod mala in Religione ipsa et societate civili producant. *Corrumpunt bonos mores colloquia prava,* inquit Apostolus 1:

1) Adde: si hæc facultas penes Ecclesiam non esset, et fideles in hoc illi parere non tenerentur, fides illæsa servari posset, nec Christus satis Ecclesiæ providisset.

Hæc porro proibitio nullimode indiget regio placito, ut obliget; eum Ecclesia sit penitus independens ac libera in suis actibus, atque hæc facultas sit ipsi intrinseca ac necessaria. Neque ideo obstat, quod civilis lex facultatem scribendi edendique cuique tribuat. Id tantum accipitur quoad civiles pœnas atque politiam externam; neque enim civilis lex potest tribuere libertatem ad malum, vel in perniciem Ecclesiæ Dei ferri.

Hic plura pro praxi veniunt notanda:

1 Liber vetitus in uno idiomate, vetitus est, si in aliud quodcumque transferatur. Ita Clemens VIII ad Regulam 6 Iudicis, et S. Congregatio 4 mar. 1828.

2 Quando liber prohibetur sub clausula *donec corrigatur,* ea correctio non potest privata auctoritate fieri, sed submittenda est auctoritati S. C. Ita ejusdem Congregationis Secretarius Angelus Bardani.

3 Qui reperit suum librum in Indicem positum, si vere sit ex animo catholicus, se humiliter et publice subjicere debet, nec in hoc casu silentium est consensus; quo enim modo ruina posita est, eo modo est removenda, aliis præclusis; ac fideles scire debent eum, qui noxia scripsit, ea retractasse.

4 Turpiter errat qui negat se submittere, vel libros vetitos respuere, quia illa Congregationis prohibitio non est certa de fide. Absit enim, ut Ecclesiæ tunc tantum sit parendum, quando aliquid uti fide tenendum præcipit: tunc cui superiori parendum esset? Ceterum hac de re quam sit rationabile obsequium nostrum, patet ex rigoroso examine adhibito antequam liber prohibeatur.

5 Sunt nonnulli libri, qui olim erant in Indice, nunc ab eo expuncti sunt, ut Dialogus Gaillæi. Sed nunquid Ecclesia instabilis erit? non sane. Sunt aliqui libri qui uno tempore periculosi sunt, non alio (sicut etiam in naturalibus quod uno tempore juvat, altero nocet); quia nempe mutata est indoles, genium, amor sæculi. Ad Galileum quod attinet, ideo illius liber fuit vetitus, quia cum esset prohibitus pro suo systemate Scripturam ut certam adducere, id tamen voluit pertinaciter, et tunc temporis nimis scindebat animos controversia taliter accepta. De hoc facto ad nauseam usque objecto, vid. Bergier, *Dizionario Enciclopedico ecc. ecc.* V° Galileo — Henrion, *Storia Ecclesiastica, anno* 1631.

6 Non est opus, ut audiatur auctor antequam damnetur: sic judicarunt Patres Tridentini contra paucos Episcopos. In hisce enim judiciis non agitur de damnandis personis, sed de removendo damno, sive damni periculo in fidelibus: *reipublicæ debetur hæc medicina,* ait celebris Muratori, *De ingen. moder.* l. 2. c. 5. Unde etiam non officit, quod bona fide auctor scripserit, et valeat bono sensu sua scripta explicare.

at colloquiis pravis pravi libri noxiores sunt, quippe *qui* (ait Clemens XIII Constitutione *Christianæ Reipublicæ* anno 1766) *manent perpetuo et semper nobiscum adsunt, nobiscum peregrinantur, nobiscum domi sedent, et eorum penetrant cubicula, ad quæ improbo et occulto auctori aditus non pateret* [1].

7 Aliquando libri certi ac determinati auctoris prohibentur, etsi nondum editi; et tunc evenit, quando auctor jam ita perniciosus dignoscitur, ut ab ipso nonnisi perniciosi libri expectari possint: et tunc prohibitio dicitur *in odium auctoris*. Estne ridenda hæc prohibitio? imo laudanda de tanta sollicitudine Ecclesiæ: nonne pater ita agit avertendo a malo socio filium suum? non advertit ipse ad bonum quod socius agere potest, sed ad malum quod facere solet.

8 Si Pontifex librum sibi humiliter oblatum acceptet, et donatori agat gratias, non ideo sibi contradicit, si postea illum condemnaet; neque enim illa gratiarum actio est rei donatæ approbatio, sed simplicis urbanitatis actus. Si quis tibi perelegantem donaret librum, nonne illico cum gratiarum actione acciperes? sed quid si illum volvendo omne genus injuriarum in tuimet personam contineret?

9 Ecclesia generalim libros prohibet, quin errores indicet, ac speciales notas adsignet, et merito; est enim hic modus (ut de re simili ait ipse Bossuet, *Second écrit de livre de Fénelon*) promptior et expeditior, ac multo minus præbet locum cavillationibus auctorum, qui amore sui decepti, ac superbi iterum atque iterum opponèrent, sicque vim prohibitionis ex maxima parte eluderent. Nobis satis esse debet, quod Ecclesia sit magistra veritatis, et caute in omnibus agat.

10 Statim ac per fide dignos vel per publicas ephemerides ad nos pervenit certa notitia prohibitionis librorum, obligat; et satis est, quod Decretum Romæ publicetur, ut dictum est Tract. *De legibus*. Præstaret tamen, ut Episcopi vel in Calendario, vel alia arrepta occasione, tum Decreta prohibitionis librorum, tum aliarum Congregationum decisiones ad praxim spectantes publicarent.

V. Teppa, *Sulla lettura dei libri proibiti, Dialog. Torino,* Marietti 1847 — Bresciani, *Il Tionide: cap., I libri proibiti* — Cipollina, *Il Giobertista di buona fede, Torino.*

1) *V.* Cavazzoni, *I mali della stampa licenziosa, e quindi la necessità di una savia censura.* Ragionamento premiato. *Mod.* 1845 — Scotti, *Teoremi, T.* 1. *Teor.* IX; item *Omelie ai giovani studenti; p.* 1ª *Sui libri proibiti* — Torricelli, *Orazioni sacre e dissertaz. storico-polemiche* (Opus a Gregorium XVI celebratum), *Lugano* 1839, *T.* 1, *a.* 3 — Villadini, Saggio elementare di diritto pubblico Eccl. T. 1. p. 3ª — Zaccaria, *Storia polemica della proibizione dei libri, ecc.* — Pallavicini, *Storia del Concilio di Trento,* p. 2. l. 15, etc.

Hic vid. *Cod. pœn. Albertinus,* art. 467, et seqq.; 164, 446 — Item RR. 19 nov. 1835, et 22 apr. 1843. — Tandem in novo Regni Statuto habetur hac de re, art. 28: « La stampa sarà libera, ma una legge ne reprime gli abusi.

Tuttavia le Bibbie, i Catechismi, i libri Liturgici e di preghiere non potranno essere stampati senza il preventivo permesso del Vescovo ».

Hic etiam obiter adnotamus, illum fraudulenter agere ex lege civili ac puniri, qui Opera publicare vel imprimere audet in Regno Pedemontano vel Austriaco absque obtenta ab auctoribus facultate, cum proprietas ipsis indeterminate reservata sit: vid. *Convenzione tra S. M. il Re di Sardegna, e S. M. l'Imperatore d'Austria a favore della proprietà, e contro la contraffazione delle opere scientifiche, letterarie ed artistiche, 22 maggio* 1840 — Quam conventionem revocare vel modificare liberum fit partibus,

Hinc est, quod ipsi etiam gentiles putida ejusmodi scripta execrabantur. Sic Plato ajebat libros impudicos omnino a civitatibus eliminandos. Sic Virgilium ajunt opus suum propter confictam Didonis impudicitiam, cum morti esset proximus, præcepisse ut igni traderetur. Sic multoties apud Romanos, ut Livius refert [1], negotium hoc Magistratibus datum est, ut libros vaticinos, aliosque malos conquirerent, atque igni consignarent.

Q. 2. *An qui moraliter certus est nullum sibi imminere perversionis periculum, legere possit absque licentia libros prohibitos?*

R. Sententia communissima et sequenda omnino negat; finis enim prohibitionis non solum est, ut damnum evitetur conscientiarum, sed etiam ut servetur obedientia Ecclesiæ debita maxime in re tam periculosa; ac ne detur hæreticis aut aliis improbis scriptoribus ansa perniciosissima malos libros typis demandandi. Unde eo in casu non cessat omnino finis adæquatus prohibitionis. Et sane in Bulla prohibitiva dicitur *ex quavis causa, vel colore.*

Adde neminem quantumvis pium ac doctum tuto posse confidere, quod nullum detrimentum capiat ex tali lectione, maxime si elaborato stylo ac captioso (ut solet) liber sit conscriptus, et zelum ac charitatem ostentet; quidquid enim legitur, ita mentem occupat, animum demulcet, atque ad cor pertransit, ut sensim sine sensu res lecta fieri soleat propria lectoris: unde bene s. Basilius libros *cibum animarum* appellat. Sane luctuosa experientia testis est: sic Eutyches invictus antea fidei confessor ad unam lectionem libri cujusdam Manichæi mutatus est infandum hæreticorum caput. Sic Bulincerus doctor catholicus olim piissimus, librum legit Melancthonis, et eccidit. Sic Avitus præsbiter legendo scripta Origenis, quamvis simul legeret eorum confutationem, imo et per Hieronymum, ut sibi caveret monitus esset, virus tamen lethaliter absorbuit.

Tandem semel cognita lege, subditi non est ejus rationem sciscitari, sed observantiæ studere — Si secus esset, via nimis lata transgressionibus aperietur, ac nulla lex esset satis firma; cum trahat decipiendo sua quemque voluptas [2].

quatuor elapsis annis ab illius vigore: huic subscripsit Ducatum *Mutinense* 27 oct.; Principatum *Luccæ* 6 nov.; *S. Sedes* 16 nov.; Ducatum *Parmæ* 25 nov., *Hetruria* 10 dec. 1840 — Tandem eadem conventio inita est inter Regem Sardiniæ et Galliarum 21 aug. 1843 ad sex annos, quibus elapsis, ad annum ea successive perdurabit quoadusque ab alterutra parte modo præstabilito fuerit revocata: et nonnullæ explicationes datæ sunt 22 apr. 1846 *(V. Collezione Celerifera di Leggi ecc.*, Torino 1840-41-43-46. Tipografia Favale).

1 *Hist. l.* 39. *c.* 16; *et l.* 40. *c.* 29.

2, *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 1. *n.* 199; *et l.* 7. *n.* 291.

Q. 3. *A quo licentia legendi libros prohibitos est impetranda?*

R. Ordinarie loquendo a solo R. Pontifice, vel a Congregationibus *s. Inquisitionis* aut *Indicis* licentia legendi libros prohibitos est impetranda; nam illius est permittere cujus est vetare. Viva autem hoc tradit, quod nempe in casu magnæ necessitatis illam poterit impertiri etiam ipse Episcopus [1]. Videatur etiam Constitutio Gregorii XV *Apstolatus officium*, ubi patet hoc privilegium fuisse concessum etiam *Magistro sacri Palatii* pro Roma, ac suo districtu.

Hic autem notandum est, quod non ideo tutus potest legere qui licentiam obtinuit, si nesciat discernere inter lepram et lepram, neque satis firmus sit in bono proposito; quia lex naturæ est, ut nemo se peccandi discrimini committat [2].

Q. 4. *Quotuplicis generis sunt libri prohibiti, et quid de illis?*

R. 1: Triplici in differentia seu classe collocantur libri prohibiti.

Alii nempe sunt libri editi vel edendi hæreticorum, qui vel hæresim continent vel de religione ex professo pertractant. Imo si agatur de hæresiarchis, qui nempe sectæ caput sint, eorum libri sunt prohibiti, cujusvis tituli et argumenti existant.

Alii sunt libri cujusvis auctoris, qui ob hæresim, vel falsi dogmatis suspicionem prohibiti sunt — Huc etiam veniunt libri omnium hæreticorum qui sectæ caput non sint, licet neque de religione tractent, neque hæresim contineant. Excipe, nisi dicti libri aliquo modo sint probati, ut probati censentur atque permissi qui ad catholicorum loca libere sunt delati sub ipsorum superiorum oculis.

Alii denique sunt libri, qui alio nomine interdicti sunt: nempe quia continent malum vel in genere moris, vel in genere religionis, vel in genere fidei — Hinc recensenda quoque esset illorum librorum classis, qui prodeunt sine nomine auctoris; ajunt tamen nunc illos

1) Imo per se loquendo possunt Episcopi pro sua diœcesi libros prohibere, cum ipsorum sit oves suas arcere a noxiis pascuis; nec ita subito hæc prohibitio haberi posset a Romanis Congregationibus. Et Regula 10 Indicis habet: *liberum sit Episcopis aut Inquisitoribus generalibus secundum facultatem quam habent, eos etiam libros qui his regulis permitti videntur, prohibere, si hoc in suis regnis, aut provinciis, vel diœcesibus expedire judicaverint.*

Etiam Clemens XIII Bulla 25 nov. 1766 imponit Episcopis, ut circa libros noxios studiose invigilent. Item Gregorius XVI Encyclica 15 aug. 1832.

Ne tamen videantur Episcopi sic velle tribunal supremum ideo constitutum illudere, præstat ut postea librum Romam mittant, ut ejus decretorium habeant judicium — *V.* Croix, *l.* 7. *n.* 393, *q.* 46.

2) Hic grave monitum sit omnibus licentiam habentibus, ut caute libros prohibitos custodiant, ac provideant post eorum mortem, ne indiscriminatim in omnium hæredum manibus veniant; cum id esse non possit sine multorum pernicie: quod probavit eventus.

non prohiberi, nisi doctrinam pravam contineant: et tanto minus si edantur sub approbatione et oculo Ordinarii, ut hodie fit [1].

Hoc posito:

R. 2: Libri *primæ classis* prohibentur in Bulla *Cœnæ* sub pœna excommunicationis ipso facto, et Pontifici reservatæ. Eamque incurrunt scienter *legentes, retinentes, imprimentes, vel quomodolibet defendentes, vendentes.* Et extenditur etiam ad libros, qui tractant de astrologia judiciaria ex Sixto v.

Libri *secundæ classis* prohibentur ex Regula 10ª Indicis, et Constitutione *Dominici Gregis* Pii IV sub pœna item excommunicationis ipso facto, non tamen reservatæ. Sub eadem quoque pœna prohibiti habentur libri *magici,* quippe qui habentur ut de hæresi suspecti [2].— Non tamen prohibentur libri catholicorum, in quibus referuntur verba alicujus hæretici ad eum confutandum. Neque ubi adsunt notæ alicujus hæretici, modo non essent ita copiosæ, ut potius liber ex illis notis constaret.

Libri *tertiæ classis* nulla prohibentur pœna; sed legentes, aut retinentes præter mortalis culpæ reatum dicuntur Episcoporum judicio severe puniendi — Libri tamen antiqui, qui res lascivas continent ab ethnicis conscripti, ob elegantiam permittuntur, pueris exceptis [3].

Q. 5. *Quid requiritur, ut incurratur excommunicatio ab iis, qui retinent, legunt, imprimunt, vel defendunt libros hæreticorum?* [4]

1) *V.* Liguori, *Homo Ap. Tr.* XIX. *n.* 61. 2. Reg. 9.

3) Olim libri in propria classe prohibiti distinguebantur; sed cum id confusionem induceret, cum semper esset sub unaquaque littera et prima et secunda et tertia classis repetenda, sub Alexandro VII novus Index confectus fuit, in quo omissa illa distinctione, ordine alphabetico, omnes libri prohibiti reponuntur tantummodo signando qui sunt primæ Classis per verba 1. *Cl.* Aliæ duæ classes distinguendæ sunt vel ex modo prohibitionis, vel ex materia quam pertractant, vel ex doctorum consensu ac peritia.

Porro præstat, ut omnes Ecclesiastici hunc Indicem habeant, in quo adnotent qui de novo in dies prohibentur, ut sic rogati a fidelibus hac de re, occurrere salulariter possint ac providere.

4) *Retentores* sunt qui libros vetitos habent, quocumque modo habeant, sive nomine proprio, sive alieno; sive retineant ad confutandum, sive ignorent idioma, sive non intendant legere, sive solum retineant ad ornatum in bibliotheca. Item est si quis antequam liber prohiberetur, redegit in compendium; item si partem libri retinet; item si eos libros retinet ad involvendas merces aut similia. Sed excusatur famulus, auriga, qui eos gestant jussu domini licentiam habentis; item ligans, nisi librum apud se retineat.

Legentes sunt qui non solum verbis, sed etiam oculis librum percurrunt, modo intelligatur sufficienter idioma; secus non legerent, nisi materialiter. Excusatur tamen qui gravi metu ad legendum esset coactus. Non tamen excusatur corrector libri prohibiti, qui imprimitur; nam ipse revera eum legit.

Imprimentes sunt non tantum typografi aut patroni officinæ, sed qui humectant

R. Requiruntur hæ quatuor conditiones ex communi Doctorum:

1 Ut auctor sit *hæreticus:* vel saltem si sit anonymus, ut tractet *ex professo* de hæresi; tunc enim recte supponitur hæreticus. Unde non sufficeret, si esset infidelium liber, licet hæresim contineret; quia versamur in odiosis — Sciendum tamen est Hebræorum libros esse prohibitos per Bullas Pii v, et Clementis VIII.

2 Ut lectio fiat *scienter.* Unde qui ex ignorantia etiam vincibili nescit librum esse auctoris hæretici, vel hæresim continere, aut de Religione tractare, non incurrit excommunicationem. Excusat autem a censura non solum ignorantia invincibilis, sed etiam crassa. Imo juxta plures etiam affectata; quia in hac proprie loquendo deest dolus formalis, qui verum censuræ contemptum inducat [1].

3 Ut liber tractet *ex professo de Religione*, vel hæresim contineat; ideoque sufficit, ut tractet ex professo de Religione, etiamsi nullum contineat errorem.

Dicitur autem liber tractare *de Religione*, si tractet de s. Scriptura, de Theologia, de ss. Canonibus, de Ecclesiæ Ritibus, aut de aliis rebus spiritualibus — Dicitur vero tractare *ex professo*, si in fronte vel titulo præferat materiam religionis; aut in decursu ita fuse rationibus eam stabiliat, ut eam legentibus notanter persuadere velle videatur. Ita Voit.

4 Ut lectio sit in materia *notabili;* communiter enim admittunt auctores hac in re materiæ parvitatem [2].

Sed quænam (dices) *habenda erit uti materia notabilis?* Inter diversas sententias sic melius distinguunt Croix, Elbel, Holzman, Sporer etc. attendendo videlicet ad finem prohibitionis.

Si aperiendo librum offendis in doctrinam, quæ directe fidei adversatur, et legis, excommunicationem non effugies, etiamsi paucas lineas

seu præparant chartam, imponunt atramentum, typos ordinant, torcular premunt. Item transcriptores. Non tamen qui remote tantum concurrunt, ut vendentes chartam, typos, atramentum, etc.

Defendentes sunt omnes, qui quocumque prætextu vel causa librum quatenus hæretici opus est, laudant, exaltant, probant quæ in eo sunt; abscondunt, vel impediunt, ne tradatur superiori. Aliter esset, si quis laudaret tantum ingenium auctoris, stylum, vel eruditonem — *V.* Ferraris, *Bibl. Concion. etc.* — Sperone, *Theol. Moralis.*

Advertimus: quæ hic et in sequenti disputantur, maxime de hæreticorum libris accipiuntur, videlicet quoad peccatum et censuram. Sed, habita proportione, intelligi possunt etiam de aliis libris prohibitis, scilicet quoad peccatum tantummodo, quod a legentibus committitur.

1) Nos tamen adhæremus sententiæ utpote communiori, quæ docet affectatam ignorantiam non excusare quoad legentes libros primæ classis — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 6 *n.* 1124; et *l. 7. nn.* 48, *et* 296.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l. 7. nn.* 281, *et seqq.*

perlegas; quia periculo perversionis jam te exponis, vel certe agis contra finem prohibitionis, qui est non tantum, ut tollatur periculum in particulari, sed etiam in communi, et auferatur a pravis hominibus ansa scribendi edendique libros pravos.

Secus esset, si liber hæretici ageret de indifferenti, et si in loco quem legis, nullam advertas propositionem erroris suspectam: poteris forte a mortali excusari, etsi legas ad integram paginam. Attamen bene poterit incurri censura etiam legendo solum proœmium aut indicem libri, si sit in notabili quantitate, ut docet Layman.

Quid vero (addes) *si error fuerit abrasus?* Alii censent cum Croix librum legi posse; quia non amplius hæresim contineret. Sed multi alii cum Suarez id negant; quia illa particularis abrasio non tollit communem prohibitionem libri.

Verum melius distinguendum cum Sporer: nempe si liber ex professo de religione tractet, non obstante abrasione, remanet prohibitus juxta Bullam, quæ prohibet omnes libros hæreticorum de Religione tractantes. Secus vero, si liber ageret de indifferentibus, ut de philosophia, historia etc.; si tamen excipias illam Centuriatorum aut hujusmodi, quæ in substantia agit etiam de Religione.

Quid (dices) *si legatur tantummodo hæretici concio, vel epistola seorsim edita, vel folia libri errantia?*

Negant plerique censuram incurri; quia concio vel epistola (ajunt) non potest dici *liber*, et hac in re interpretatio stricta facienda est. Sed nos cum Salmanticensibus observamus in expurgatorio Romæ edito jussu Tridentini expresse prohiberi sub excommunicatione (non tamen reservata) omnes scripturas ab hæreticis compositas, etiamsi breves et hæresim non continentes, donec examinentur et approbentur. Et S. Congregatio apud Ferraris interrogata, quænam comprehenderentur nomine *libri*, respondit comprehendi conciones, lectiones, prædicationes etc.

Quid (quæres) *de hæreticorum manuscriptis?*

R. Censent aliqui censuram minime incurri ob talem lectionem; quia nomine librorum nullo modo intelligi possunt manuscripta, nisi improprie. *Probabilis* fortasse erit sententia ista; sed nos magis adhæremus sententiæ contrariæ, quæ est etiam communior cum Croix, Holzman, Sanchez, Suarez etc. Ratio est, quia usu vulgari manuscripta sæpe *librorum* nomine insigniri solent: sic appellabantur omnia scripta, antequam typographia esset inventa: sic etiam nunc in Rituali R. appellantur manuscripta, ubi adnotantur baptismata, matrimonia et funera fidelium. Hinc Benedictus XIV quotquot prohibuit libros, etiam manuscripta comprehendit.

Quid tandem (addes) *de audiente lectionem libri hæretici?*

R. Communius et probabilius negant cum Croix, Pignatelli, Silvester etc. hunc censuram incurrere — Imo Coninchius, Navarrus et Palaus, adhuc probabiliter ipsum ab ea excusant (licet non a peccato), etiamsi alium ad legendum induxerit — Imo Sporer et Susa, eum etiam a peccato excusant, si nullum timeat periculum perversionis (posito tamen, quod ille qui legit, licentiam habeat, secus inducens peccaret contra charitatem, utpote alium provocans ad actum prohibitum). Ratio est, quia *ex una parte* nullus est prævaricationis timor; *ex altera* lex prohibitionis loquitur solum *de legentibus, retinentibus, imprimentibus, vel quomodolibet defendentibus.*

Q. 6. *Quid de libris, quos romanenses dicunt* (Romanzi)?

R. 1: Narrat Nicephorus primum librorum romanensium inventorem fuisse quemdam Heliodorum Episcopum Tricensem in Tessalia, qui tempore suæ juventutis talem librum conscripsit, cujus lectio facile poterat juvenes impellere ad amores exitiosos. Synodus Provincialis, periculo cognito, legem imposuit Heliodoro, ut vel opus suum traderet flammis, vel Episcopatui renuntiaret. Quid ille? mente captus maluit suæ dignitati cedere, quam lethiferum illud opus destruere superbissimus homo!

R. 2: Isti libri universe quidem non damnantur jure *ecclesiastico*, nam in Indice tantum damnantur *libri, qui res lascivas ex professo tractant aut docent;* sed de jure *naturali* semper sunt de se graviter vetiti propter grave damnum, quod legentibus inferunt: in ipsis enim venenum quanto minus patet, tanto magis nocet [1]. Eos

1) 1 Qui componunt (audiatur Bouvier, *Dissertatio in sextum Decalogi præceptum*) libros graviter obscænos, mortaliter peccant; multis enim præbent occasionem ruinæ spiritualis, et nullam invocare possunt rationem, quæ eos excusare possit.

Similiter impossibile est dari rationem sufficientem libros hujusmodi ex professo vendendi: ergo mortaliter peccant librarii, qui eos in officina sua detinent, exponunt et occurrentibus vendunt.

Libros hujus generis ex libidine, imo ex levitate, ex curiositate, vel recreationis causa legere, est *regulariter* peccatum mortale, quia ex se nati sunt sensus commovere, immaginationem conturbare, et flammas impuras in corde accendere.

Dicimus *regulariter*, quia nolumus definire eos mortaliter peccare, qui ex sola curiositate tales libros legunt, si (ob ætatem provectam, complexionem frigidam, aut consuetudinem de rebus venereis tractandi) grave periculum non incurrant.

2 Alii sunt libri amores licitos vel illicitos describentes, qui ad libidinem graviter non excitant, nec sensus commovent, nec periculo notabili exponunt, ut sunt multæ tragœdiæ, comediæ, aliaque poëmata. Qui secluso gravi periculo et aliorum scandalo, ejusmodi libros ex sola curiositate legunt, mortaliter non peccant. Si vero ob causam legitimam, v. g. ad discendum, ad acquirendam aut perficiendam eloquentiam id faciant, nullatenus peccant, supposito quod officia sibi ratione status imposita propterea non

vocabat Origenes *calices Babylonis venena propinantes*. Et d. Augustinus *ranas ascendentes de ore bestiæ*. *Per talem lectionem*, ait Stapf, *tota imaginatio conspurcari, stimuli animales succendi, atque corda effœminata perversissimis affectibus imbui solent; simul vero omnis religionis sensus extinguitur, et ipse intellectus a veritate misere detorquetur* [1].

Talis est liber hodie expresse damnatus inscriptus *Pastor fidus*: talis est imo et perniciosior liber *Novellarum* Joannis Boccacci (etiam ille, qui dicitur expurgatus); hic enim, nostra quidem sententia, plus juvenibus nocere potest, quam opera ipsa Lutheri et Calvini: quem quidem ipsemet auctor reprobavit in quadam sua Epistola ad Mainardum, ut refert cl. De Luca [2].

Sane non desunt ætate nostra optimi libri, qui oblectant animum, quin vitium insinuent. Imo in eo toti sunt, ut virtutem extollant, ad eamque alliciant: quos porro præstat præ manibus adolescentium ponere, si hisce artificiose consarcinatis historiis delectentur [3].

Q. 7. *Quid de legentibus s. Bibliam in lingua vulgari?*

R. *Vel* agitur de iis Bibliorum in lingua vulgari versionibus, quæ

omittant, nec negligant. Raro Clerici istiusmodi lectioni vacare possunt sine peccato, quia vel officia sua communiter negligerent, vel scandalum aliis præberent: ad minus enim inde sequuntur, ut ex experientia constat, tædium pietatis, incapacitas labori continuo incumbendi, extinctio spiritus unctionis ac fervoris, etc. Unde merito notatur hos libros sæpe magis nocere fidelibus, quam prorsus obscænos qui horrorem excitarent; ab eorum igitur lectione avertendi sunt pœnitentes.

Qui prædictos libros etiam non graviter obscænos componunt, sæpe mortaliter peccant quia multis præbent occasionem ruinæ, sine ratione sufficienti. Non ita peccare videntur qui eos vendunt; cum enim, ex dictis, multi eos vel absque peccato, vel saltem absque peccato mortali legere possint, eo ipso aut nullatenus, aut venialiter tantum peccant eos emendo. Ergo librarius, qui eos in officina sua habet et petentibus vendit, inquietari non debet.

3 Patresfamilias, magistri scholarum, heri, et omnes qui curam aliorum habent, inferiores a lectione librorum romanensium quantum possunt avertant, eosque piis, sanctis ac gravibus studiis assuefaciant. Hac enim sola via formantur viri eruditi, sensati, virtutibus prædití, religionis ac societatis defensores, ad regendam propriam familiam idonei, et nulli negotio impares.

1) Non utique negandum, quod non omnes libri, qui nomen illud præseferunt, hoc gravis damni periculum contineant; atque ideo non illico a Confessario de mortali sunt incusandi eos legentes. Attamen, juvenes maxima, ab omni similium librorum lectione omnino sunt arcendi; hæc enim sunt inter cetera consectaria: propria studia fastidire, officia status obscitanter obire, negligere religionis actus, de rebus haud recte judicare, aliorum consortium fugere, ac nonnisi inania et fictitia quærere et cogitare.

2) *V. Annali religiosi, tit.* 11 — Tassoni, *Pensieri, l.* 7 — Roberti, *Del leggere libri di divertimento* — Opus, *La loro bocca è un sepolcro aperto,* Parigi, 1841.

3) Eminent inter ceteros, *Racconti* del Can. Cristof. Schmid. Mil. Pirotta e C. 1859.

a Sede Apostolica fuerint approbatæ, aut editæ cum adnotationibus desumptis a sanctis Ecclesiæ Patribus, doctisve ac catholicis viris; *vel* agitur de aliis tali qualitate carentibus [1].

Si 1, versiones hujusmodi conceduntur [2], uti videre est in Decreto s. Congregationis Indicis diei 13 junii anno 1757 [3].

Si 2, licet antea receptum communiter fuisse videatur, ut ubi nullus irrepsisset abusus, res tota solius Confessarii judicio definienda relinqueretur; hodie tamen propter abusus ex Biblicis societatibus præsertim provenientes dicendum est minime licere fidelibus tales versiones perlegere, et retinere *sine licentia Sedis Apostolicæ*. Imo qui contra facere præsumpserint, absolutione in confessione non erunt donandi, nisi prius Biblia illa Ordinario *reddiderint*, uti expresse definitum habemus in nuperrima declaratione prædictæ Congregationis sub die 23 januarii anno 1836 [4].

Diximus *sine licentia Sedis Apostolicæ;* nam Leo XII speciali mandato (24 maj. 1825) hanc facultatem sibi et successoribus suis reservavit. Hinc ad quæsitum: *utrum permittenda impressio versionis antiqui et novi Testamenti exaratæ per rev. Antonium Martini sine textu latino, et sine notis*, s. Congregatio respondit: *negative* [5].

Q. 9. *Ad quid tenetur qui habet libros prohibitos?*

R. Juxta Constitutionem Pii IV *Dominici Gregis* tenetur qui habet libros prohibitos, eos sub obedientiæ præcepto, ideoque sub gravi

1) Qui eruditionem peroptat amplissimam hac super re, adeat Benedictum XIV *De Syn. Diœc. l. 6. c. X, De vernacula divinarum Scripturarum lectione, etc.*

2) Celebris profecto est hac in re, atque omnibus commendanda versio Archiepiscopi Antonii Martini, quali nempe ab ipso vulgata est; quam quidem cum gratiarum actione excepit Pius VI Brevi 16 apr. 1778; quæque summo omnium plausu, ac fructu novis in dies editionibus donatur — It. *La sacra Bibbia* di Vence giusta la quinta Edizione del sig. Drach, corredata di nuove illustrazioni ermeneutiche e scientifiche, con Atlante e carte iconografiche, Milano, Stella e F.: *doctissimis enim ad rem Dissertationibus præstat* — It. Sacy, *La Sacra Scrittura*.

Ad pleniorem etiam s. Scripturæ intelligentiam inserviet: *Nuovo Dizionario Biblico compilato e munito di osservazioni critiche*, Novi 1843 — Aquila, *Dizionario Bib.* — Calmet, *Dictionarium Bibl.* — Et maxime Veith, *Sacra Scriptura vindicata*. Quæ quidem de facili ab omnibus adquiri possunt.

Opus autem in hac re absolutissimum, quod pluribus tomis distribuitur, est Commentarium Cornelii a Lapide omnium interpretum principis.

3) Extat in additione ad Regulas 4, et 7 Clementis VIII in Indice libr. prohib. his verbis: *quod si hujusmodi versiones vulgari lingua fuerint ab Apostolica Sede approbatæ, aut editæ cum adnotationibus desumptis ex sanctis Ecclesiæ Patribus, vel ex doctis catholicisque viris, conceduntur.*

4) *V.* Syn. Diœc. Nicæensis, 1840, pag. 60.

5) *V. Amico Catt.* vol. 7. pag. 279. Milano 1844.

tradere quamprimum vel Inquisitoribus vel Episcopis [1]. Et Alexander VII hanc n. 45 proscripsit propositionem: *libri prohibiti, donec expurgentur, possunt retineri.*

Diximus: 1 *tradere,* nam licet *communiter* a censura excusetur qui librum vetitum comburit, quia sic cessat illum habere; præceptum est tamen, ut *tradatur:* quod quidem semper, etiam nostris hisce diebus, præcipitur, quoties prohibentur libri. Idque merito; interest enim, ut superiores sciant quæ fidelibus propinentur venena, ut antidotum præparent [2].

2 *Quamprimum:* ceterum communiter excusant a mortali, ideoque a censura, qui uno vel altero die librum retinet. Imo excusatur omnino, qui librum retinet etiam longiori tempore, nempe expectans opportunam occasionem ad illum tradendum superiori, vel alii habenti licentiam.

Non tamen excusatur *neque* qui librum retinet etiam alieno nomine, v. g. in deposito, mutuo aut pignore, quia de facto retinet; *neque* qui librum dat alteri retinendum, cum possit arbitrio suo illum repetere. Excipe si deponeret apud eum, qui habet licentiam cum pacto expresso non repetendi, nisi *vel* post expurgationem, *vel* post ipsam licentiam impetratam [3].

Scholium I. — De fidei impedimentis generatim

Q. 1. *Quænam sunt fidei impedimenta?*

R. Fidei impedimenta diversa semper fuere pro diversitate temporum et sæculorum, uti videre est in historia Ecclesiastica. Licet enim fidei hostis (sane infensissimus) unus sit semper et idem, Princeps videlicet tenebrarum; non una tamen, nec eadem semper sunt arma, quibus eam aggreditur et præfocare conatur.

Quænam autem ipsa sint, saltem præcipua, ætate nostra, vix in sublimi Principis Apostolorum cathedra collocatus Pontifex Maximus Pius IX, quasi e culmine Turris Davidicæ subjectum sibi orbem catholicum attente circumspiciens, sapientia plane singulari indicavit

1) Sufficit autem tradere etiam habenti licentiam, ut usu receptum est.

2) Episcopi tamen Provinciæ Taurinensis Encyclica ad Clerum et populum sub die 23 jun. 1849 habent: *Bruciate, come i primi fedeli, tutti gli scritti e libri cattivi* (Act. 29: contulerunt libros, et combusserunt coram omnibus etc.), *e quei fogli periodici, dove il santo tremendo Nome di Dio è profanato, il Sacerdozio vilipeso, la pietà derisa, l'onestà lacerata, la fama del prossimo calunniata.*

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 7. n. 295.

omnibus christianitatis Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis et Episcopis, ut in ea avertenda et eliminanda animum ac studia simul omnes enixe intenderent [1].

Ad octo autem impedimenta fidei revocantur, et sunt: — 1 *Rationalismus;* — 2 *Progressismus;* — 3 *Massonismus;* — 4 *Biblismus;* — 5 *Indifferentismus;* — 6 *Conspiratio contra cœlibatum Clericorum;* — 7 *Communismus;* — 8 tandem *Colluvies librorum prohibitorum.*

De *Cœlibatu* erit Tractatus de Ordine. De *Communismo* Tract. de Justitia. De *libris prohibitis* mox supra. Hic de *ceteris.*

Rationalismus — Progressismus — Massonismus Biblismus — Indifferentismus

1 *Rationalismus: rationalismum* hic dicimus eorum conatum (ut verbis utamur Magni Pii Papæ IX), *qui præpostero sane et fallacissimo argumentandi genere nunquam desinunt humanæ rationis vim et excellentiam appellare, et extollere contra sanctissimam Christi fidem, atque audacissime blaterant eam humanæ refragari rationi. Quo nihil certe dementius, nihil magis impium, nihil contra ipsam rationem magis repugnans fingi, vel excogitari potest.*

Facile refellitur rationalismus ostendendo, quod etiamsi fides sit *supra* rationem, non est tamen *contra* ipsam, neque ulla vera dissensio inter utramque inveniri potest a viro cordato; cum utraque sit ab uno, eodemque principio immutabili, Deo nempe qui utrique scopum suum præfixit, ut sibi mutuam ferret opem: *rationi* quidem in fidei veritatibus demonstrandis, tuendis et propugnandis; *fidei* vero in ipsam rationem ab omni errore liberando, et rerum divinarum cognitionem mirifice illustrando, confirmando, perficiendo [2].

2 *Progressismus: progressismi* nomine, ut est fidei impedimentum [3] eam intelligimus insaniam quorumdam, qui divinæ Revelationi

1) *V.* sæpius laudata Encycl. *Qui pluribus* 9 nov. 1846.

2) *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* V° Razionalismo — Stapf, *Theol. Mor.* § 168 — Lacordaire, *Conferenze Eccles.* Confer. XXI.

3) Est enim et alius progressismus, quem non reprobamus: est progressus in fervore devotionis; progressus in solido amore proximi; progressus in scientiis optimis, in artibus utilibus, in virtutibus: quo sensu accipitur illud Apostoli 1 Tim. 4: *profectus tuus manifestus sit.* « Cave tamen, monet ad rem *Stapf* § 326, ne ea quæ hucusque usitata fuerunt, ex malesano nova moliendi prurilu indiscrete rejicias. Decet equidem, ut in negotiis, quæ nobis incumbunt, expediendis, semper perfectiora meditemur; ast plurimi nostra ætate hoc principio pessime abusi sunt, dum nempe studio novitatis ducti omnia miscere, et quidquid antiquum vel usitatum fuit, jam ex hoc solo titulo eliminare tentarunt; qui quidem antiquitatis contemptus nobis nimium quantum funestus accidit! » — *V.* Bellissima, *Theol. Dogm. Instit. T.* I. *pag.* 493.

Bello indicto, *humanum progressum* summis laudibus efferunt, et hunc in Religionem ipsam Catholicam ausu sacrilego inducere nituntur, perinde ac si fides nostra non Dei, sed hominum opus esset, aut philosophicum inventum, quod humanis modis provehi, ac perfeci possit: *abominabiles facit in studiis suis* (ad rem Pius IX) *humani progressus obtentu fidem destruere, eamque rationi subjicere, ac Dei eloquia invertere, contendunt, summopere Deo ipsi injuriam inferre non reformidant, qui cœlesti sua religione hominum bono, atque saluti clementissime consulere est dignatus*. Quæ verba tanti Pontificis retulisse; progressismum radicaliter confutasse est.

Adde ineluctabile argumentum: cum Religio nostra non fuerit a ratione hominum inventa, vel ab eorum ingenio profecta, sed a solo Deo nobis tota benigniter revelata, facile est intelligere ex sola Dei loquentis auctoritate, nullimode vero ab humana ratione, vel ingenio omnem ejusdem vim exoriri [1].

3 *Massonismus:* complectimur hoc vocabulo omnes et singulas sectas illas clandestinas (quocumque tandem nomine nuncupentur, cum in more habeant nomen sibi in dies diversum imponere, ut facilius latescere queant); quarum scopus est divinam Ecclesiæ auctoritatem, et leges acerrime oppugnare, legitimam Principum etiam sæcularium potestatem evertere, omnia uno verbo tum sacra tum civilia jura conculcare, sicque reipublicæ tam politicæ quam religiosæ exitium moliri, ac promovere [2].

Eas porro omnes Apostolico anathemate percusserunt e Petri Cathedra Pontifices fere omnes a Clemente XII usque ad Regnantem Pium IX, inflicta *pœna excommunicationis ipso facto, et reservatæ tam in eum, qui ab iisdem societatibus, earum cœtibus, conventiculis et aggregationibus non se abstinet vel easdem quoquomodo juvat ac fovet, quam in eum, qui illos non denuntiat, quos noverit his societatibus nomen dedisse vel consilium, auxilium aut favorem præstasse.* Item sub eadem excommunicatione ipso facto incurrenda ac reservata *prohibentur omnes libri, statuta, manuscripta, codices harum societatum, sicut etiam illos vel legere vel retinere. Quod item valet de omnibus libris ad illorum defensionem exaratis* [3]. Qui omnes legitimis superioribus sub gravi tradi debent.

1) *V.* Bergier, *Dizionario ad Append.* V° Progresso — Riccardi. *I conti fatti al progresso nel secolo decimo nono*, Vercelli, 1846 — Liberatore, *Il Progresso, Dialogo filosofico*, Genova 1847 — Ferreri, *La Cattedra di s. Pietro*, Giorno ultimo, Torino 1846 — Giuria, *Il Cristianesimo Religione di progresso*, Torino 1849

2) *V.* Bergier, *Dizionario ecc. ad Append.* V° Liberi Muratori.

3) Clemens XII, Constit. *In eminenti* 1738 — Benedictus XIV, Constit. *Providas* 1751 —

4 *Biblismus:* nemo est qui ignoret, per totum orbem inductas fuisse (Lugduni primum anno circiter 1814), et audacissime vagari quasdam hominum societates, quas *Biblicas*, vel etiam *Biblismum* appellant. Hæ veterum hæreticorum artem renovantes contra Ecclesiæ regulas libros sacræ Scripturæ vulgaribus quibusque linguis translatos, et sæpe etiam perversis explicationibus præditos non cessant ubicumque possint obtrudere incredibili exemplorum numero, et etiam rudioribus gratuito elargiri, vel minimi vendere. Quorsum hæc? Non alio profecto fine, quam ut omnes fideles assuescant sacras Paginas privato judicio interpretari, sicque se a Divina traditione, a Patrum doctrina, et ab Ecclesiæ Catholicæ sensu pedetentim subducere, et more Lutheranorum ac Calvinistarum emancipare in iis, quæ ad fidem, et æternam salutem maxime pertinent.

Hinc valde pertimescendum, ne vel corruptione, vel interpretatione perversa *Evangelium Christi Domini hominis fiat Evangelium, aut quod pejus est, Evangelium diaboli*, ut verbis utamur Doctoris Maximi [1]. Deus nempe ipse, ne fideles sui circumferantur *omni vento doctrinæ in nequitia hominum ad circumventionem erroris*, vivam constituit auctoritatem, quæ verum et legitimum sensum suæ revelationis doceret, ut omnes in rebus fidei, et morum controversias *judicio infallibili* dirimeret. Hæc autem auctoritas non in privato cujusque sensu residet, sed in sola Romana Ecclesia, cujus solius Catholici omnes fateri debent proprium esse judicare de vero sensu et interpretatione sacræ Scripturæ [2]. In Biblicas porro societates eliminandas toti fuerunt recentiores Pontifices, primo quidem Pius VII et Leo XII, dein Gregorius XVI et Pius IX [3].

5 *Indifferentismus:* Theologi catholici solent *Indifferentismi religiosi* vocabulo indicare illud quornndam systema, qui in Religionis negotio faciunt unicuique amplam libertatem, ut quæ sibi verior sententia visa fuerit, eam amplectatur et teneat [4]. Hoc porro quam

Pius VII, Constit. *Ecclesiam* 1821 — Leo XII, Constit. *Quo graviora mala* 1825 — Gregorius XVI, Encycl. *Inter præcipuas machinationes* — Pius IX, Encycl. *Qui pluribus* 1846 — Hac de re vid. etiam *Appendix* 2ª, in fine Vol. tertii.

Etiam *Pœnalis Codex Albert.* art. 487 etc. secretos conventus prohibet gravissime.

1) S. Hieronymus, In c. 1. *Epist.* 1ª *ad Galat.*

2) *V.* Cattolico, *T.* XXV. *p.* 223 — Amico cattolico, *Vol.* XII. *p.* 13 — Annali religiosi, *Serie* 2ª *Vol.* IV. — Solutions de grands problèmes, *Lyon*, 1845, *T.* 2.

3) Pius VII 1 *jun. et* 4 *septemb.* 1816 — Leo XII, *Encycl.* 3 *maj.* 1824. — Gregorius XVI, *Encycl.* 24 *maj.* 1844 — Pius IX, *Encycl. Qui pluribus* 1846.

4) *V.* Gazzaniga, *Prælectiones Theol. T.* 3. *d.* 2. *c.* 3. — It. Bergier, *Dizionario*, Vº Indifferenza religiosa — It. Alasia, *De fide*, *d.* 1. *c.* 6. *a.* 3. — It. *Saggio elementare di diritto pubblico eccl.* Tom. 1. c. 2, et 6. Lugano 1844.

absurdum sit et horrendum, nemo unus est qui non videat; cum enim veritas una sit et indivisibilis, quicumque cum ipsa non est, falsitatem sectatur. Hinc Apostolus monet, *unum esse Deum, unam fidem, unum baptisma* 1. Et habemus ex ipsius Servatoris testimonio, eos *esse contra Christum qui cum Christo non sunt* 2; et infeliciter dispergere qui cum ipso non colligunt. Hinc Hieronymus, cum in tres partes schismate scissa esset Ecclesia, narrat se tenacem propositi, quando aliquis rapere ipsum ad se nitebatur, constanter exclamasse: *si quis Cathedræ Petri jungitur, meus est* 3. Falso autem sibi quis blandiretur, quod et ipse in aqua sit regeneratus; opportune enim responderet Augustinus 4: *ipsam formam habet etiam sarmentum, quod præcisum est de vite; sed quid illi prodest forma, si non vivit de radice?* 5

Statuendum ergo erit a Theologo Moralista, *systema* hoc non esse aliud, quam turpissimam quamdam speciem infidelitatis *privativæ*, et errorem pestiferum ætatis nostræ, contra quem oportet Ecclesiæ Ministros viriliter dimicare: id enixe commendavit Leo PP. XII in sua Encyclica, *Ubi primum*, ostendens quam facile et cito *indifferentismus religiosus* convertatur in *Deismum*, imo in *Atheismum* ac putidum *materialismum*. Ipse autem Regnans Pius IX Encyclica, *Qui pluribus* vocat *indifferentismum systema horrendum, hac vel ipsi naturalis rationis lumini maxime repugnans* 6.

Q. 2. *Quidnam agendum est Parocho ad fidei impedimenta eliminanda in Parœcia sua?*

R. Parochus hæc peragat diligentissime ex munere suo:

1 Oves sibi commissas *opere, sermone*, et *exemplo* in fide confirmet, et ab iis vitiis studiose avertat, quæ fidem pedetentim extinguunt, uti sunt superbia, impudicitia, blasphemia, etc.

2 Populum interdum commoneat de obligatione gravi denuntiandi hæreticos, vel suspectos intra tempus statutum.

3 *Cum* (dicente Sancto Leone 7) *magna sit pietas prodere latebras impiorum, et ipsum in eis, cui inserviunt, diabolum debellare*, omni opera Parochus populo detegat multiformes inimicorum insidias, errores, fraudes et machinationes, ut sibi caveat.

1) Eph. 4. 2) Luc. 11. 3) Ep. 58. 4) In Ps. contra part. Donat.
5) Ita Gregorius XVI, Encyclica, *Mirari vos*.
6) *V. Enciclopedia Ecclesiastica e Morale*, T. 1. — *Raccolta di opuscoli varii.* Marietti, Torino, *Op.* 1, *et* 2. — Tassoni, *La religione dimostrata*, c. 31 — *Della indifferenza in materia di Religione*, Milano 1819 — *Le idee liberali ultimo rifugio dei nemici della Religione e del Trono.* Genova 1816. Firenze 1817 — Muzzarelli, *L'Emilio disingannato* — Maret, *Saggio sul Panteismo nelle società moderne.*
7) Serm. 8. c. 1.

4 Caute invigilet, ne in Parœcia sua libri perversi circumferantur: et si quos invenerit damnatos, curet ut quamprimum deferantur ad Episcopum, ut a Pio IV præceptum est.

5 Nitatur omnes superstitiones eliminare, uti sunt sortilegia, veneficia, divinationes et aliæ vanæ observationes, quibus innixi quidam jactitant se scire prædicere futura, morbos curare, thesauros detegere; quæ quidem fidem non parum labefactant.

6 Curet ut a Parœcia arceatur (implorato, si fuerit opus, judicis sæcularis auxilio) tam improbum illud hominum genus, quos *Zingaros* vocat [1]; quam garruli illi *circulatores*, qui indulgentias apocryphas, falsa miracula, ineptas orationum formulas promulgant [2].

7 Tandem si quos habeat Parochianos, qui mercaturæ exercendæ, vel addiscendæ artis causa ad loca hæreticorum conferre se soleant, studeat avertere plusquam poterit, vel saltem eos accurate doceat quæ a Clemente VIII tradita demonstravimus circa communionem fidelium cum hæreticis — Valde autem commendanda est consuetudo, ut ad Sacramentum Pœnitentiæ et Eucharistiæ accedant, tam cum discendunt, quam cum ad patriam revertuntur.

Scholium II. — De recentiori et peculiari fidei impedimento in Italia

Summus Pontifex feliciter regnans in sua Encyclica *Nostis Nobiscum*, data ad Archiepiscopos et Episcopos Italiæ (sub die 8ª decembris anno 1849, Neapoli in Suburbano Portici) solertissime indicat recens quoddam et peculiare fidei impedimentum in Italia inique serpens, quod hic prætermittere non possumus. Est autem audacissimus pravorum hominum conatus, qui diabolicum inіere consilium de *Italis populis traducendis ad Protestantium placita et conventicula*.

Præsulum idcirco omnium curas et vigilantiam ea de re impensius excitando Christi Vicarius remedia præbet validissima ad tantum periculum eliminandum, et sunt sequentia:

1 Populum de paratis sibi insidiis edocere, et diligentissime in doctrina christiana instruere, ut vitam et mores ad illius normam componere valeat.

1) *V.* supra *De Virtute Relig.* Disp. 3. c. 1. a. 2. q. 4.

2) Si qui eleemosynam emendicando circumeant asserentes, se ad fidem Catholicam esse conversos, consistere hosce in Parœcia non sinat Parochus, nisi literas *commendatitias* a Curia Episcopali probatas recognoverit; et ubi secum habeant mulieres simul vagantes, requirat testimonium conjugii, si conjuges se esse dixerint: vel fidem Baptismi, si dicant esse parentes.

2 Ecclesiasticorum omnium et præsertim illorum, quibus animarum cura demandata est, zelum accendere, ut *majori usque alacritate, prout temporum ratio postulat,* in dictam *christianæ plebis instructionem incumbant, illud specialim dogma singulis inculcantes sine fide catholica impossibile esse placere Deo, et æternam consequi salutem.*

3 In orationibus publicis fideles laicos unacum Clero peculiares identidem Deo gratias agere pro accepto Catholicæ Religionis beneficio, et suppliciter una simul efflagitare, ut ejusdem *professionem in regionibus nostris tueri et inviolatam conservare dignetur.*

4 Sacramentum Confirmationis tempestive suscipere, et sæpius Pœnitentia expiari atque ss. Eucharistia muniri.

5 Parochorum aliorumque Sacerdotum studiis in ordinario prædicationis ministerio adjungere interdum extraordinaria Spiritualium Exercitiorum et Sacrarum Missionum subsidia.

6 Blasphemiarum in Dei nomen et in Sanctos horrorem cunctis inspirare, et alia graviora scelera cum magno scandalo conjuncta eliminare, uti sunt concubinatus notorii, violatio dierum festorum et præcepti ecclesiastici circa jejunia, ciborum delectum et similia.

7 Viros insigni et sana doctrina præstantes impense ad hoc inflammare, ut contra libellos impios, ephemerides et pagellas illas *mendacii, calumniarum et seductionis plenas, quas novæ artis librariæ pravo usu vaferrimi Ecclesiæ inimici in vulgus edere et multiplicare quotidie non intermittunt,* alia ipsi parvæ item molis scripta de Episcoporum voto et approbatione in lucem edant, et prout locorum et personarum ratio suggesserit, inter fideles diffundant.

8 Tandem pietatem, venerationem atque observantiam in christiano populo insinuare, fovere, tueri et alte defigere erga supremam Petri Cathedram, ubi sedet verus Christi Vicarius, totius Ecclesiæ Caput et omnium Christianorum Pater et Doctor [1].

1) Hic præstat audire doctissimum P. Perrone in quadam sua Dissertatione: *Della denominazione che la Chiesa cattolica dà alle comunioni da lei divise di eretiche e di scismatiche* (Annali, Roma 1850, Serie 2ª, Vol. VII).

Adductis enim gravibus verbis ac minis Christi Domini, Apostolorum, ac ss. Patrum in sectatores omnes, ita concludit: « Se tale è l'idea, che delle sette e de' settari ei han di pieno accordo trasmessa dietro l'insegnamento di Cristo e degli Apostoli tutti i Padri dell'antichità; se tale è la sorte avvenire che ci vien descritta degl'infelici che ne furono o gli autori o i colpevoli seguaci, sebbene una gran parte di essi non peccassero che in alcuni punti di dottrina, e sol perchè la lor colpa era di resistere alle decisioni della Chiesa, alla fede attualmente dalla Chiesa insegnata, che avrà a pensarsi, che avrà a dirsi del protestantismo? Del *protestantismo* io dico, il quale non sol

Scholium III. — *De studio dilatandæ fidei*

Q. *An pro fidei nostræ dilatatione solliciti esse debeamus?*
R. *Affirmative:* præstat sane, ut non tantum fideles amoveamus a

discrede di ben molti e molti articoli della cattolica fede, ma di più si creò, si costituì, si eresse sulle rovine dell'autorità, proclamando sovra di ogni altra setta il principio della piena indipendenza della ragione individuale, il principio del libero esame, e però della propria scelta di dottrina in materia di religione? Principio che assorbe, distrugge, annienta ogni credenza? Principio che giustifica ogni errore, ogni scisma, ogni eresia che mai in tutti i secoli sbocciasse o sbocciar possa per l'avvenire da qualsivoglia stravagante cervello contro la dottrina di G. C.? Principio che si stende dalla Bibbia fino all'ultima traccia de' libri simbolici? Principio che divide e suddivide le intelligenze non meno che le volontà fino ad isolar l'individuo dall'individuo, e cancellare ogni idea di unità e di società religiosa? Principio rovinoso e terribile che fin dalla sua comparita, comechè non ancora abbastanza conosciuto e apprezzato, pur producendo fin d'allora al funesti effetti, che quasi in radice venefica in se racchiudeva, tosto lacerò il seno del protestantismo stesso in più fazioni, lo stritolò in processo in cento e cento sette tra sè contrarie, lo sfracellò, lo infrantumò non altramente che un fragile vetro con furibondo impeto scagliato su duro macigno, che in minutissima polvere si dissolve?

Che avrà a dirsi, ripeto, del *protestantismo*, il quale ora compiendo la sua missione colla perfetta e piena applicazione del suo principio generativo negò ad una ad una le verità de' sacri libri, negò la divinità di loro origine, ne disconobbe la veracità, li ridusse ad una serie di miti, ad un ingegnoso parto dell'umana intelligenza, cui unicamente deifica, sostituisce al Cristo, e confonde con Dio? Dove io ragionassi ad udienza meno colta, si prenderebbe agevolmente il mio dire qual'esagerazione, o trasportamento di mal inteso zelo; ma a chi di voi non è noto, come nel sinodo di Berlino dello scorso anno si è dichiarato, che *niuna forma di dottrina* sarebbe considerata come legale *nell' interior delle Chiese*, e lasciarsi a ciascuno la libertà d'intenderla a suo piacimento? A chi non è noto come nell'anno stesso il concistoro protestante si oppose al Re di Prussia, nell'esortarlo ch'egli faceva ad adottare la confessione di Augusta? Che il razionalismo tratto dalla filosofia di Hegel, di Strauss, di Bauer, di Feuerbach ha preso una forma esteriore, e si divise dalla evangelica? A chi non son conte, per scendere alquanto più al particolare, le pubbliche dichiarazioni di Guglielmo Marr, che *i dommi* cioè *della esistenza di Dio e della immortalità dell' anima, non sono che racconti da vecchie, gittati da lungo tempo tra le spazzature?* O di un altro scrittore formato alla scuola Hegeliana, il quale diceva: « La sventura dell'uomo ha cominciato il giorno in cui l'uomo ha concepito un essere supremo sovra di sè; da quel giorno egli ha rinunziato alla sua indipendenza natia, si è lasciato imporre il giogo di una legge, di cui egli stesso non n'è l'autore, e si è lasciato rapire un bene che or viene a riconquistare per sempre. Questo bene supremo, questo diritto imprescrittibile è il pensiero, che non avendo più altra regola che se stesso, è divenuto nostra assoluta ed unica autorità ».

Diffondentisi come il cholera asiatico *gl'illuminati*, o come altri chiamanli, *gli amici della luce*, si mostrano in forza a Kellen, ad Halla, a Magdeburgo, quindi a Koenisberg, e capitanati da' Wicislenus, dagli Ublich, da' Rupp ed altri rinunziarono solennemente ad ogni cristianesimo..... Son pochi giorni, da che in Manheim certo Scholl dichiarò,

periculo infidelitatis, sed ut pro nostro posse [1] vel ipsos infideles adducamus ad christianam fidem. « Quisquis enim, ad rem ait *Stapf* [2], præsentem hominis conditionem, atque absolutam religionis christianæ necessitatem perspectam tenet, profecto nihil magis in votis habere potest, quam ut Regnum Dei quaquaversus dilatetur — Quod ut eveniat, non tantum quotidie orare [3], sed etiam pro viribus conferre jubemur. Si enim Deum vere diligimus, quid nobis prius esse potest, quam ut Ipse, et quem misit, Jesus Christus, ab omnibus cognoscatur adoreturque, et ut benignissima ejus consilia in provehenda hominum salute per neminem frustrentur? [4]

Idem officium ex charitate fraterna resultat, cujus indoles est, ut alios destinationis suæ consortes reddamus. Cum igitur ad destinationem nostram feliciter consequendam religio necessaria sit, quis non videt, hujus dilatationem inter omnia charitatis obsequia locum facile primum obtinere? »

che *ogni liturgia è una stoltezza: non si tratta, che di spezzare e distruggere per fin l'idea di un altro mondo, e di condurre lo spirito del tempo a riconoscere la dissoluzione della divinità nell'umanità.*

Tralascio di accennare l'anarchia religiosa degli spiriti nella sedicente Chiesa anglicana, nella grecorussa, nella elvetica, e tutto altrove, ove lo scisma e la eterodossia hanno lor sede ».

1) Hoc valent omnes orationibus, et eleemosyna. Sed præcipue studium religionis dilatandæ nobis Ecclesiasticis incumbit. Quis sane dixerit illum Clericum spiritum ecclesiasticum possidere, qui indifferens est sive propagetur Religio, cujus minister est, sive non? Male cogimur opinari de illo, quem zelus Domus Dei non comedit.

2 Theol. Mor. § 166.

3) Matth. 6, 10.

4) Quem etiam non movet præceptum illud, quod Christus Dominus suis dedit Apostolis, eorumque successoribus prædicandi *Evangelium omni creaturæ?* (Mar. 16). Qui Christum amat, procul dubio ejus verba curare debet.

Hinc laudanda consuetudo in Romana Ecclesia existens Missionarios ad infideles mittendi (*V.* Henrion, *Storia delle Missioni;* it. Wittann, *Storia universale delle cattoliche missioni*).

Laudanda Societas Lugduni, quæ nempe est pro Fidei propagatione instituta, adeo a Pontificibus commendata, ac nuperrime a Pio IX (*V.* Amico *Catt. vol.* XIII, *p.* 80. — Item *L'orbe santificato* ecc. *Torino,* per Giac. Marietti, 1847).

Laudandæ societates *tum* ad optimos libros evulgandos (*V. Collezione dei buoni libri,* Torino 1849, 1850); *tum* ad Angliæ conversionem a Deo efflagitandam nostris temporibus erectæ: et aliæ similes (*V.* passim *Amico Cattolico — Cattolico — Memorie Modenesi* etc.)

DISPUTATIO SECUNDA

DE SPE [1]

CAPUT PRIMUM

DE SPEI NATURA, DIVISIONE ET OBJECTO [2]

Q. 1. *Quid est spes?*

R. Spes definitur communiter: *virtus theologica divinitus infusa, per quam certa cum fiducia beatitudinem æternam, et ejus media per auxilium Dei expectamus.*

Dicitur 1. *virtus*, quia *bonum est*, ex R. Psalte, *sperare in Domino* [3]; — 2 *theologica divinitus infusa*; quia est supernaturale Dei donum juxta illud: *Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe, et virtute Spiritus Sancti* [4]; — 3 *per quam certa cum fiducia*, quia spes ex parte Dei, id est prout innititur *Dei auxilio*, est certa; etenim *in Dei auxilio*, inquit Tridentinum, *firmissimam spem collocare, et reponere omnes debeat* [5]. Cum vero salus æterna pendeat a nostro etiam arbitrio, quod potest deficere, ideo spes ex parte nostra non est certa; — 4 *beatitudinem æternam, et ejus media per auxilium Dei expectamus*, quæ verba declarant duplex esse objectum spei.

Q. 2. *Quotuplex est spes?*

R. Spes alia est *habitualis*, alia *actualis*; utraque vero vel *viva est*, vel *mortua*: id est *formata*, vel *informis*.

Habitualis est habitus per se infusus actuum spei ex auxilio gratiæ elicitus, qui perdurat quamdiu per vitium desperationis, vel præsumptionis non expellatur. De hac sic loquebatur Apostolus: *nunc autem manent fides, spes et charitas, tria hæc* [6] — *Actualis* est quæ actus elicit, quibus æternam beatitudinem expectamus. De hac sic locutus est R. Psaltes: *in Domino spera* [7].

Viva est quæ cum gratia sanctificante conjungitur, et invenitur in

1) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *nn.* 20, *et seqq.*; et *Hom. Ap. Tract.* IV. *nn.* 6, *et seqq.*

2) Spes generatim sumpta est motus appetitivæ partis in bonum futurum, arduum, sed adeptu possibile: *in bonum*, secus esset timor: *futurum*, nam circa præsens est gaudium: *arduum*, nam quod statim est in nostra potestate, concupiscimus, non speramus: *possibile*, secus haberetur desperatio, non spes.

Hic tamen sumitur spes prout est virtus Theologica — *V.* S. Thomas, 1. 2. q. 40. a. 1.

3) Ps. 115. 4) Rom. 15. 5) Sess. 6. c. 13 de Justit.

6) 1. Cor. 13. 7) Ps. 30.

solis justis — *Mortua* quæ caret gratia sanctificante, et ideo esse potest etiam in peccatoribus.

Sed (dices) *nullus esse potest spei Theologicæ locus in illa Religione, quæ est Religio timoris; atqui talis est Religio nostra; hæc enim filiis suis indesinenter minatur pœnas æternas.*

R. Negando *min.* Religio enim chistiana semper habita est tamquam Religio charitatis, quippe quæ agnoscit Fundatorem suum et Patrem Christum Jesum, *qui est ipsa charitas* 1. Quod si pœnas minatur, pœnæ istæ sunt pro iis, qui præcepta sua aspernantur; non pro justis, quibus e contrario præmia promittit et gloriam non deficientem 2.

Instabis: *atqui Religio christiana etiam filiis suis bonis et justis pœnas minatur et timorem incutit; ad omnes enim diriguntur verba illa Apostoli:* cum metu et tremore vestram salutem operamini 3. *Concinit Regius Psaltes omnibus inquiens:* servite Domino in timore 4.

R. 1: Generatim: timor, quem ss. Literæ commendant, est timor filialis, qui optime cum gaudio et spe conciliatur juxta illud: *venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos* 5. Timor nempe iste totus situs est in fugiendo malo et peragendo bono; *non enim dedit nobis Dominus spiritum timoris, sed virtutis et dilectionis* 6: *exultate ei cum tremore* 7. Hæc enim exultatio conciliari non potest, nisi cum timore filiali, quo nempe filii timent, ne patrem suum offendat; in quo tamen et spem et amorem et fiduciam et lætitiam animi ponunt. Hoc sensu inquiebat Apostolus ad Romanos: *non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater).* De hoc etiam timore pulchre s. Zeno Veronensis: *o necessarius timor! qui nihil aliud agit, nisi ut beatos efficiat; qui timet arte, non casu; voluntate, non necessitate; religione, non culpa; qui Deum metuit, non naturam; sine fide studet timere, ne quid præter Deum, quem diligit, timeat* 8.

R. 2: Directe: et primo Apostoli verba ita sunt accipienda, ut non indicent, nisi diffidentiam de viribus nostris, qua ipse vult nos operari nostram salutem in solo Deo fidentes, quasi diceret: *cum humilitate et diffidentia in vobis ipsis, et cum tota fiducia in solo Deo salutem vestram operamini.* Hæc interpretatio conformis est menti Apostoli in cit. loco; ibi enim non aliud sibi proposuit, nisi ut animos Philippensium ob iniquorum persecutiones in suis absentia valde concussos erigere valeat. En textus: *itaque, carissimi, sicut semper obedistis non ut in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini; Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate* 9.

1) 1. Joan. 4. 2) *V.* Bergier, *De vera Religione.* 3) Philip. 2.
4) Ps. 3. 5) Ps. 33. 6) 2. Tim. 1.
7) Ps. 2 — *V.* Bergier, *Dizionario ecc.* V° *Malanconia religiosa.*
8) Serm. *de timore.*
9) Jam vero si verba illa: *cum metu et tremore* essent intelligenda in sensu nobis

Quod autem dixit R. Psaltes: *servite Domino in timore*, hoc ad Reges terræ in specie directum est: *et nunc, Reges, intelligite; erudimini qui judicatis terram.* Et merito, ne videlicet in magnitudine sua superbire audeant, ut hic observat s. Hieronymus.

Sed in loco ipso non cessat eosdem excitare ad gaudium et fiduciam addens: *et exultate ei cum tremore.* Ad justos autem generatim sic ait: *lætamini in Domino et exultate justi* 1: *jubilate Deo omnis terra: servite Domino in lætitia* 2.

Q. 3. *Quodnam est spei objectum?*

R. 1. Objectum spei *materiale primarium*, nempe quod primo sperare debemus, est æterna beatitudo, quæ est Deus ipse fruendus juxta illud Domini: *ego ero merces tua magna nimis* 3. Unde ajebat Augustinus: *præmium virtutis erit ipse, qui virtutem dedit* 4.

Secundarium autem sunt auxilium divinæ gratiæ, atque ipsa opera nostra divino isto auxilio peragenda; hæc enim ad Deum possidendum perducunt juxta illud Apostoli: *bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; in reliquo reposita est mihi corona justitiæ* 5. Hinc merita nostra spei nostræ fundamentum dici possunt, quatenus sunt conditio, *sine qua non.*

R. 2: Objectum *formale* sive motivum, propter quod sperare tenemur, alii dicunt esse Dei *bonitatem*, alii *omnipotentiam*, alii denique *promissionem*, et *fidelitatem* — Nos censemus hæc simul accepta constituere objectum spei *formale*. *Bonitas* nempe nos movet, et allicit ad Dei desiderium; *omnipotentia*, seu virtus auxiliatrix adjuvat erigitque animum ad prosequendum bonum arduum; *promissio* denique atque *fidelitas* efficiunt, ut ipsis utpote certis innixi certa cum fiducia salutem æternam, ejusque media expectemus 6.

Objices: *non potest esse objectum spei Christianæ quod paucis Christianis*

objecto, absurditatem includerent; dicerent enim *timete et contremiscite, quia Deus operatur in vobis velle et perficere.* At si accipiantur sensu a nobis tradito, nihil magis aptum ad animos confortandos proferri potest; æquivalent enim his verbis: *timete de vobis ipsis, et totam fiduciam vestram ponite in Deo solo, quia ipse solus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate.*

Quod autem Apostolus non aliud sibi velit, patet ex aliis ejusdem verbis in ipsa Epistola: *gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete.*

Et ita ex ss. Patribus, præsertim ex Augustino allatum textum exponit clariss. Martini: *operiamo la nostra salute con timore e tremore, cioè con una santa ed umile sollecitudine di spirito, temendo sempre di noi stessi, e diffidando delle proprie forze per confidare in Dio.*

1) Ps. 31.

2) Ps. 99. — *V. Tesori di confidenza in Dio*, Pinerolo 1831 — *Il Cristiano animato all' acquisto del Paradiso*, Torino, Marietti 1844.

3) Gen. 15.

4) L. 22. de Civ. D. c. 30.

5) 2. Tim. 4.

6) *V.* S. Thomas, *quæst. disp. q. un.*

reservatum est; atqui beatitudo æterna paucis reservata est: multi sunt vocati, pauci vero electi, *ait Scriptura* 1: omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium 2.

R. Negando *minorem;* nam nihil magis commune esse potest inter Christianos, imo inter omnes homines, quam proprius cujuscumque ultimus finis; atqui æterna beatitudo est ultimus omnium finis.

Deinde Christus non pro paucis, sed pro omnibus passus et mortuus est — Allata autem testimonia minime nobis adversantur. Non:

1 *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Ut hoc testimonium aliquid evincat, oporteret ostendere nomine *electorum* non venire, nisi qui salutem æternam consequuntur; atqui hoc incertum est. Prætermissis innumeris interpretationibus, unam proferimus celeberrimi Cornelii a Lapide, qui dicit *multos vocatos ad gratiam ordinariam* relate ad observantiam legis divinæ, *paucos electos ad gratiam extraordinariam* relate ab obervantiam consiliorum Evangelii: qua in re profert interpretes multos 3.

Nec magis probant verba eadem, cum sermo esset de invitatis ad nuptias, qui ire noluerunt; nam hic de solis hebræis Evangelium loquitur, qui omnes quidem *vocati* fuerunt, sed *pauci* vocationi adhæserunt. Ipsi hebræi perspexerunt ea verba ad se fuisse directa, *et cognoverunt,* inquit sacer textus, *quod de ipsis diceret* 4.

2 *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium.* Hic audiatur s. Anselmus: *currunt ethnici, hæretici, reprobi; sed unus christianorum, et electorum populus accipit bravium.* Ergo si Apostolus intelligendus est de toto Christianorum populo, ejus verba potius nobis favent, quam obsint 5.

Nota. Ut status quæstionis plenius dignoscatur, quatuor præcipuæ hypotheses hic conficiendæ sunt.

Igitur: 1 *vel* quæstio est de omnibus omnino hominibus, qui sunt, fuerunt ac futuri sunt: et tunc *commune* est *ac certum,* multo plures damnari; quot enim sunt ethnici, judæi, mahometani, hæretici, indifferentistæ, theistæ, peccatores! Quo sensu habemus illud Christi: *arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam* 6.

2 Vel sermo est de solis christianis sive catholici sint sive non, tam adultis, quam pueris: vel etiam de solis catholicis, attamen tam adultis, quam pueris. Et tunc videtur *certa* sententia, quæ docet multo plures salvari;

1) Matth. 19. v. 30; 20. v. 16. 2) 1. Cor. 9.

3) Et hæc videtur reapse magis literalis et textui conformior; ibi enim agitur de illo adolescente, qui cum rogasset a Christo quid sibi peragendum esset, ut perveniret ad statum perfectionis, audito ejus responso, *abiit tristis*, et vocationem suam non est secutus, tunc ait Dominus: *multi sunt vocati, pauci vero electi.*

4) *V.* Martini *in h. loco.*

5) Sane, si acciperetur literaliter de *una* tantum persona, concludendum solam B. Virginem esse salvam: tunc irrisorie Apostolus omnes ad cursum animose capessendum ita ibidem excitasset: *sic currite, ut comprehendatis.*

6) Matth. 7.

nam exploratum est, adultos et infantes numero fere æquali e vita decedere. Unde infantibus baptizatis, qui salvantur, sunt addendi adulti illi, qui in justitia moriuntur.

3 Vel quæritur de solis adultis christianis sive catholicis sive acatholicis, et tunc dicunt *probabilius* plures esse, qui damnantur; nam hæreticis, apostatis, ac schismaticis mali catholici adjungendi sunt.

4 Vel quæstio est de solis adultis catholicis, et tunc duæ sunt sententiæ. Prima docet ex adultis catholicis plures damnari; nam pauci servant tota vita innocentiam, paucique post peccatum agunt dignam pœnitentiam: quæ autem fit in morte, admodum dubia est. Et pro hac sententia non immerito citantur Gregorius M., Augustinus, Crysostomus etc. — Sed aliis magis arridet sententia eximii Suarez, qui tenet multo plures salvari. Hoc quippe Dei clementiæ, Christi meritorum virtuti, ac Sacramentorum efficacitati plane consentaneum est 1. Et congruit magis verbis Apocalypsi c. 7: *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Adde: licet major pars adultorum sæpius mortaliter peccet, tamen sæpius resurgit. Et in fine vitæ pauci sunt, qui per Sacramenta non præparentur ad mortem; at semel justificati facile solent illo parvo agonis tempore perseverare sine novo peccato.

CAPUT SECUNDUM

DE SUBJECTO SPEI ET PROPRIETATIBUS

Q. 1. *An spes Theologica sit in beatis, ac damnatis?*

R. 1: Spes non est in beatis: ait enim Apostolus: *spes quæ videtur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat?* 2 Sane beati jam perfruuntur felicitate illa æterna, quæ est *materiale* spei objectum.

R. 2: Neque spes est in damnatis; nam, *mortuo homine impio, nulla erit ultra spes* 3. Damnati enim semel ac pœnis inferni se addictos conspiciunt, jam ab illo puncto certo agnoscunt nunquam fere librandos, neque supplicia illa finem esse habitura.

Q. 2. *An spes sit in animabus purgantibus, in justis viatoribus, atque in peccatoribus?*

R. *Affirmative* quoad omnes: ac

1 Est *in animabus purgantibus;* cum in ipsis adhuc maneat fides, quæ est *sperandarum substantia rerum,* et spes admittenda.

2 *In justis viatoribus:* ratio est, quia isti habent habitum trium virtutum Theologicarum.

3 *In peccatoribus,* si in iis non adsit vitium desperationis vel

1) *V. Scriptura sacra contra incredulos propugnata, pars* IX. *sess.* 2. *in Apoc.* c. 3. quæst. 10. Laur. Veit, cujus Opera multum commendabat Pius VI.

2) Rom. 8. 3) Prov. 11.

præsumptionis; nam ex Tridentino peccatores *ad considerandam Dei misericordiam se convertendo in spem eriguntur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore* [1].

Diximus: *si in iis non adsit vitium desperationis etc.* quia per hæc vitia spes perit et extinguitur, cum illi directe opponantur.

Q. 3. *Quonam sensu spes Theologica certa est?*

R. Hoc sensu spes certa est, quod *ex parte Dei* innitatur infallibili ejus promissione, infinita omnipotentia, bonitate ac fidelitate tanquam objecto suo formali, ideoque non potest ullo modo deficere. Quare canebat David: *in te Domine speravi, non confundar in æternum* [2]. Et d. Paulus inquiebat [3]: *spes non confundit* [4].

Non est autem certa eo in sensu, quem sibi confingunt hæretici, quod nempe *ex parte hominis* excludatur timor ille valde salutaris et moderatus, qui nascitur ex opinione propriæ infirmitatis, et quo Deus ipse voluit nostram a nobis salutem operari, clamante Apostolo: *cum metu et tremore vestram salutem operamini.*

Quare Tridentinum merito damnavit Protestantium errorem his verbis: *siquis dixerit hominem a peccatis absolvi ac justificari, ex eo quod se absolvi ac justificari certo credat; et neminem vere esse justificatum, nisi qui credit esse justificatum; et hac sola fide absolutionem et justificationem perfici, anathema sit* [5].

Hoc sensu inquiebat Salesius: *timorem sine spe esse desperationem, spem vero sine timore esse præsumptionem.* Verum nedum hic timor spem destruat vel ejus certitudinem lædat, imo eandem fovet quammaxime, uti explicat s. Bernardus inquiens: *ipse timor firmissima quædam est et efficax materia spei; siquidem maximum quoddam Dei donum est timor iste, et ex perceptione præsentium firma est expectatio futurorum* [6].

Sed quomodo (quæres) cum hac doctrina concilientur oracula: *super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum* [7]. *Excæcavit oculos*

1) Sess. 6. c. 6. 2) Ps. 30. 3) Rom. 8.

4) Ad rem piissimus Contenson in *Reflexione* de præcepto fidei: « *In verbis tuis supersperavi:* Ps. 118. Non solum speras, sed supersperas, Propheta sancte; supra quid speras? Supra id omne, inquit, quod dici potest: supra id, quod ab homine cogitari potest; supra id, quod dixerunt Scripturæ; supra id, quod prædixerunt prophetæ; supra id, quod Sancti unquam annuntiaverunt. Supersperavi in misericordia, quæ cum infinita sit, spem omnem longe excedit. Supersperavi in verbis tuis supra cœlum et terram duraturis, quam promiserunt. Supersperavi in promissis tuis merita excedentibus et vota; quia licet magna sint quæ promisit, majus tamen est quod futurum est, etc. »

5) Sess. 6. c. 14 de just.

6) Serm. 15 in Ps. 90. 7) Amos. 1.

eorum (Christus), *et induravit cor eorum* 1. *Quæretis me et non invenietis, et in peccato vestro moriemini* 2?

R. 1: *Indirecte:* Deus est Pater amantissimus, qui filios suos etsi peccatores non derelinquit, neque privat gratia, qua ad eum (uti Prodigus Evangelii) redire facile queant, ubi velint. Sane apertæ sunt ipsius protestationes ad peccatorem amore plenissimæ: *vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat: convertimini, convertimini a viis vestris pessimis, et quare moriemini domus Israël, etc.* 3?

R. 2: *Directe* ad objecta testimonia:

1 *Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum.* Est communior interpretatio hic sermonem haberi de pœna temporali, quasi sic Dominus dixerit: *super tribus*, id est *super plurimis sceleribus Damasci et maxime super quarto non convertam eum, scilicet non revocabo populum Damasci a pœna, a supplicio, ab excidio ipso statuto*, ita Tyrinus — Cornelius autem a Lapide ex textu Arabico sic clarius verba illa explicat: *non convertam eum*, id est *eum amplius non reducam a captivitate in solum patrium.*

2 *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum.* Christus ex ipso Evangelista *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ergo quod hic objicitur de excæcatione et obduratione cordis, accipiendum est *eo* sensu, quo juxta omnes accipitur illud a Moyse in Genes prolatum de induratione et excæcatione Pharaonis, *permissive* videlicet, non *active* ex parte Dei: *excæcantur et indurantur*, ait d. Augustinus, *quia negando divinum adjutorium non adjuvantur.*

3 *Quæretis me et non invenietis, et in peccato vestro moriemini.* Hæc quoque verba eos tantum respiciunt, qui Deum non querunt ex vero corde. Id consonat cum istis: *cor contritum et humiliatum Deus non despicies* 4. Illud nempe: *et in peccato vestro moriemini* sic explicat ipse Christus 5: *dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris; si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro* 6.

Q. 4. *An spes Theologica sit necessaria?*

R. Spes theologica necessaria omnino est in adultis tam *necessitate medii*, quam *necessitate præcepti.*

1 Quidem *necessitate medii.* Nam si agitur de justis, spe indigent, ut recte possint gratias ad perseverandum necessarias postulare; *qui enim hæsitat*, ait Jacobus, *non æstimet homo ille, quod accipiat aliquid a Domino* 7 — Si agitur de peccatoribus, ea non minus indigent, ut se ad justificationem disponant; nam Tridentinum ad justificationem hoc inter cetera requirit, ut *spe erigantur fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore.*

1) Jo. 12. 2) Jo. 7. 3) Ezech 33. — *V. Tesori di confidenza*, T. 1. 4) Ps. 50. 5) Jo. 9. 6) *V.* Tesori etc. t. 2. 7) Ep. Jac. c. 1.

2 Est etiam necessaria *necessitate præcepti*; nam legitur in Scripturis: *sperate in Domino omnis congregatio populi* [1]: *dirige viam tuam et spera* [2]: *sperate in eam, quæ vobis offertur, gratiam* [3]. Hinc Alexander VII hanc n. 1° damnavit propositionem: *homo nullo unquam vitæ suæ tempore tenetur elicere actus fidei, spei et charitatis ex vi præceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium.*

Q. 5. *Quandonam obligat præceptum spei?*

R. Præceptum eliciendæ spei obligat *per se* et *per accidens:*

Obligat *per se* 1 initio usus rationis, quando nempe æterna beatitudo sufficienter proposita sit tamquam finis, ad quem unusquisque tendere debet, ita ut non differat notabili tempore; — 2 sæpe in vita, ut homo roboretur in prosecutione boni, ac fuga mali; — 3 in periculo mortis, ut homo contra tentationes validior fiat, et in Deum suum ultimum finem mox consequendum feratur.

Obligat vero *per accidens:* — 1 quando ex præcepto eliciendus est actus aliarum virtutum, v. g. orationis, quæ sine prævio actu spei exerceri non potest; — 2 quando ita urget tentatio, ut adsit periculum consentiendi, nisi spes animum erigat; — 3 quando christianus in peccatum mortale lapsus est, atque ad justificationem tenetur contendere; — 4 denique quando versatur in periculo desperationis. Ad hæc enim omnia avertenda mala medium est spes.

Q. 6. *An Confessarius in suo pœnitente spem excitare debeat?*

R. Quemadmodum Confessarius eniti debet, ut in pœnitentibus vivat, ac de die in diem augeatur fides et charitas; ita etiam debet eniti, ut in iis vivat simul, ac de die in diem augeatur et spes; sunt enim tres veluti sorores stricto vinculo secum conjunctæ [4].

Imo si omnibus anteactis sæculis id valde fuit opportunum, præsenti ætate est plane necessarium; nam ex quo inter nos audita fuit hæretica illa et horrifica Jansenii propositio, cui adeo plauserunt Quesnelliani, Bajanistæ et ceteri ejusdem damnatæ sectæ sequaces: *aliqua Dei præcepta sunt impossibilia, deest quoque gratia, qua possibilia fiant*, vulnus quoddam vere incredibile inflictum est spei Theologicæ, et quædam quasi diffidentia in catholicum orbem diffusa. Hæc autem generat illam indifferentiam religiosam, contra quam adeo vehementer clamant ex cathedra d. Petri Pontifices M. et Pastores omnes tanquam contra exitiosam sæculi pestem [5].

1) Ps. 61. 2) Eccli. 10. 3) 2. Petr. 1.

4) *V. Nuovo combattimento spirituale.*

5) Ex quo patet quantum Confessarius attente curare debeat, ut in pænitentibus actus spei frequenter excitet. Quam in rem contra Jansenistas utatur illis Christi verbis,

CAPUT TERTIUM

DE VITIIS SPEI OPPOSITIS

Q. 1. *Quænam spei opponuntur?*

R. Spei opponuntur *desperatio* et *præsumptio*.

Quæ duo sunt ex genere suo mortalia; *tum* quia opponuntur charitati in Deum, quem vel socordem, vel tyrannum faciunt; *tum* quia opponuntur charitati propriæ; nam ex Apostolo: *spe salvi facti sumus* [1]. Quare Augustinus ait, *ista duo animas occidere* [2]. Adde aliquando ea conjungi cum ipsa infidelitate.

Q. 2. *Quænam est pejor, desperatio, an præsumptio?*

R. Han sibi quæstionem jam videtur proposuisse s. Bonaventura, cum ait: *cavenda est conscientia nimis larga et nimis stricta; nam prima generat præsumptionem, secunda desperationem. Prima sæpe salvat damnandum, secunda damnat salvandum* [3]. Quibus verbis patet opinionem Doctoris Seraphici fuisse, quod vitium sit longe pejus desperatio præsumptione; cum aperte dicat in illa *sæpe* salvari damnandum, in ista e contrario damnari salvandum.

Suffragatur ratio; nam *præsumptio* adhuc in homine relinquit animi robur ad operandum, adhuc in eo conservat rerum spiritualium æstimationem, et usum aliquem mediorum ad salutem æternam, uti est v. g. confessio Sacramentalis. *Desperatio* ex adverso hæc omnia uno quasi ictu extinguit, Sacramenta contemnit, Religionis præcepta non amplius curat, animam pro nihilo habet, Deum ipsum uno verbo odit, et sic magis ab ejus amore removetur.

Adde: desperatio magis Dei benignitati adversatur; *quoniam magis est proprium Dei misereri et parcere, quam punire*, ait Angelicus [4].

Q. 3. *Quid est desperatio, et quænam illius causæ?*

R. Ad 1: Desperatio est *diffidentia de obtinendo Deo, aut æterna salute; vel de obtinenda venia peccatorum, aut auxilio ad emendationem vitæ necessario*. Est peccatum ex genere suo mortale, nec

Matth. 11: *jugum meum suave est, et onus meum leve: venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Utatur illis Joannis, Ep. 1. c. 5: *mandata ejus gravia non sunt.* Utatur denique Tridentino, quod jam expresse definierat contra Lutheranos et Calvinistas, *Deum impossibilia non jubere — V. Pinamonti. Il Direttore etc. c.* 28.

1) Rom. 8. 2) Serm. 87 de verb. Evang.

3) Comp. *Th. verit.* l. 2. c. 25.

4) 2. 2. q. 21. a. 2 — *V. Il Sacerdote santificato etc. Lett.* l. *n.* 43.

potest esse veniale ex parvitate materiæ, cum adversetur virtuti Theologicæ, et sit graviter injuriosum divinæ misericordiæ — Ad hanc revocatur incuria salutis, ut si quis vellet semper vivere et cœlum linquere; quia spem non haberet, sed illi prorsus valediceret.

R. Ad 2: Duæ sunt præcipuæ desperationis causæ: *luxuria*, atque *acedia*. Homo enim *luxuriosus* fastidit bona spiritualia, ideoque nullam potest fovere spem obtinendi beatitudinem illam, de qua ne cogitare quidem solet. *Acediosus* vero judicat, se ferme non posse mandata Dei observare; et sic abjicit omnem spem beatitudinis sempiternæ [1].

Q. 4. *Quomodo Confessarius se gerere debet cum eo, qui ob lapsus suos in desperationem inclinat?*

R. Si effectus iste desperationis in pœnitente adjunctam habeat aliquam superbiam, quod nempe nimis de se præsumens indignetur sibi lapsum contigisse, purget aurum a scoria, et præmisso justo dolore, acerbitatem illam ex superbia natam conetur extinguere.

Quod si videat ipsum in desperationem inclinare ob solam peccatorum gravitatem, eundem in spem erigat.

Dicat: 1 suos lapsus eidem esse posse initium magnæ sanctitatis, sicuti de tot Beatis constat; — 2 Deum pro sua infinita bonitate vertere lapsum pœnitentis in suam gloriam; — 3 Dei misericordiam non metiendam secundum angustias cordis nostri, sed eam esse sine mensura; — 4 Pastorem bonum Jesum sollicite quærere oviculam perditam, et de ea inventa maxime sibi gratulari; — 5 in fastis Sanctorum vix reperiri aliquem specialem favorem a Deo concessum innocentibus, quem pariter vere pœnitentibus non concesserit Deus; — 6 sæpe illud usurpet: *ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* [2] et cum d. Bernardo proponat considerandas *charitatem adoptionis, veritatem promissionis, potestatem redditionis* [3].

Q. 5. *Quid est præsumptio?*

R. Præsumptio est *fiducia obtinendæ beatitudinis, vel propter merita propria, vel absque cooperatione sua propter merita Christi.*

Præsumptio peccatum est ex natura sua lethale non secus ac desperatio, ob eandem causam. Imo cum ipsa hæresi conjungeretur, si ortum haberet ex judicio speculative falso contra fidem: v. g. si quis præsumeret, quia cum Novatoribus putat fidem sine operibus ad salutem sufficere. Ideo in praxi interrogandi pœnitentes, an cum præsumptione adsit nova peccati species? [4]

1) *V.* Stapf, *Th. Mor.* § 191.

2) Rom. 2. — Liguori, *Consigli di confidenza, e di sollievo per un'anima desolata.*

3) Hom. de *fragment. panum.*

4) Quod etiam dicendum est de *desperatione.*

Q. 6. *Quænam sunt causæ præsumptionis?*

R. Causæ præsumptionis hæ sunt: *et inanis gloria, et superbia, et ignorantia.*

Præsumptio enim, quæ innititur propriis viribus, oritur ex *inani gloria*, cujus proprium est tendere in id, quod proprias vires superat.

Præsumptio autem, quæ nimis innititur misericordiæ divinæ (per quam quis, sperat se obtenturum peccatorum veniam sine pœnitentia, et gloriam sine meritis) oritur ex *superbia*, qua tanti se æstimat, ut credat Deum non velle eum punire, vel a gloria excludere.

Præsumptio qua quis putat, Deum sibi ob bene facta corporis salutem reddere debere oritur ex *ignorantia:* quod evenit in idiotis.

Quid (dices) *de eo, qui vult in peccato perseverare usque ad mortem sperans fore, ut se extremo illo temporis puncto pœniteat?*

Licet hic difficulter excusari possit a peccato gravi contra charitatem erga seipsum, cum se exponat magno et evidenti periculo suæ damnationis: imo et contra Deum, cujus amicitiam floccifacit; non peccat tamen contra spem ex d. Thoma: *peccare sub spe veniæ*, ait, *quandoque percipiendæ cum proposito abstinendi a peccato et pœnitendi de peccato, non est præsumptio, et minuit peccatum; quia per hoc videtur habere voluntatem minus firmatam ad peccandum* [1].

Sed hoc intellige de casu, quo spes illa remissionis se habeat solum concomitanter ad peccatum; secus enim dicendum occurreret, si spes ipsa esset ratio, et motivum influens in peccatum ipsum.

Q. 7. *Quid agere debet Confessarius cum præsumptuoso?*

R. Confessarius debet præsumptuosum a spe ad timorem deflectere, ostendendo nempe:

1 Spem sine timore non esse spem Theologicam, sed vitium oppositum, nempe esse præsumptionem, de qua illud: *spes illorum abominatio* [2].

2 Sanctum hunc timorem valde commendari juxta illud: *timete Dominum omnes Sancti ejus* [3]. *Timor Domini sanctus permanens in sæculum sæculi* [4].

3 Carentiam hujus timoris esse valde periculosam. Hinc suadeat meditationem frequentem super novissimis, et lectiones spirituales [5]. Nec quiescat, quandiu ipsum viderit hoc salutari timore correptum [6].

1) 2. 2. q. 21. a. 2. 2) Jac. 11. 3) Ps. 33. 4) Ps. 18.

5) *V.* Liguori præsertim, *Via della salute. Apparecchio alla morte. Opere Spirituali ecc.* — Baudrand, *Pensateci bene*, ecc.

6) *V.* Manzoni, *La Morale cattolica*, c. 10.

DISPUTATIO TERTIA

DE CHARITATE

Bonum appetitui nostro propositum ut ipsi conveniens et coaptatum, quasi pondus ipsum appetitum movet, attrahit et inclinat ad se. Porro ista inclinatio, seu propensio dicitur amor, seu complacentia. Amor autem multiplex; si enim sit cum electione unius boni præ alio, dicitur *dilectio*, quasi delectio; si sit alicujus boni, quod ratione sui magni æstimatur, dicitur *charitas*, quasi nimis carum; si sit cum redamatione, dicitur *amicitia* [1]. Hæc tamen etiam promiscue usurpantur.

Amor Dei duplex: unus *naturalis*, quo Deus ut auctor naturæ amatur; alius *supernaturalis*, quo Deus amatur ut auctor gratiæ et gloriæ — Hic agitur de hoc secundo amore.

CAPUT PRIMUM

DE CHARITATIS NATURA, DIVISIONE ET OBJECTO

Q. 1. *Quid est charitas?*

R. Charitas communiter definiri solet: *virtus Theologica a Deo infusa, qua diligimus Deum propter se et super omnia, cetera autem propter ipsum Deum.*

Dicitur 1 *virtus*, quia reddit hominem bonum et Deo amicum. Imo ex Apostolo est virtus omnium præstantissima; cum Deum attingat, in eoque consistat: *nunc autem manent fides, spes et charitas, tria hæc; major autem horum est charitas* [2].

2 *Theologica;* imo nulla virtus hac prærogativa ita gaudet, cum nulla virtus æque ac charitas circa Deum occupetur, qui totus desiderabilis est.

3 *A Deo infusa* juxta illud: *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis* [3].

4 *Propter se, et super omnia — Propter se*, idest propter ipsas suas perfectiones — *Super omnia*, id est super res omnes creatas.

5 *Cetera autem propter ipsum Deum;* res enim amici sunt in ejus usum et commodum convertendæ. Atqui omnia sunt Dei; ergo per charitatem omnia diligenda sunt propter Deum, et in ejus bonum,

1) S. Thomas, 1. 2. q. 26. a. 1, 2, et 3.
2) 1. Cor. 13.
3) Rom. 5.

hoc est in ejus gloriam et honorem convertenda. Unde d. Augustinus: *Deum proximumque diligimus, sed Deum propter Deum; nos autem et proximum propter Deum* [1].

Sunt duo isti amores duo annuli, sed catena una, ait Gregorius Magnus; *duæ actiones, sed una virtus; duo opera, sed una charitas* [2]. Et sane affectus, quo amatur persona, unus et idem est cum affectu, quo ejus imago amatur [3].

Q. 2. *Quotuplex est charitas?*

R. Multiplex est charitas: alia *habitualis*, et *est habitus divinitus infusus actuum charitatis, permanenter habilitans ad actus ipsos eliciendos* — Alia *actualis*, et est *ipse motus animi* (ita Augustinus) *ad fruendum Deo propter ipsum et se, atque proximo propter Deum.*

Alia *appretiativa*, et est *qua Deus omnibus creaturis præfertur* — Alia *intensiva*, et est *quæ non solum diligit Deum super omnia; sed insuper quadam voluntatis vehementia, et cordis conatu quosdam elicit fervoris gradus erga ipsum.*

Item alia est *affectiva*, quæ in corde tantum sistit — Alia vero *effectiva*, quæ etiam in operas erumpit.

Addi potest alia vulgaris divisio: quod nempe prout respicit Deum, dicitur *charitas erga Deum;* prout respicit proximum, dicitur *charitas erga proximum.* Utraque tamen una est specie virtus ex s. Thoma; cum unum semper sit motivum, nempe *propter Deum* [4].

Q. 3. *Quodnam est charitatis objectum?*

R. Objectum *materiale primarium charitatis*, nempe quod primo amare tenemur, est Deus juxta illud: *diliges Dominum Deum tuum; hoc est primum et maximum mandatum* [5].

Secundarium sumus ipsi nos, et proximus noster; nam est de ratione perfectæ amicitiæ non tantum amare eum, quocum amicitia habetur, sed etiam illos, qui cum amico relationem habent. Porro creaturæ intellectuales beatitudinis capaces sunt aliquid ad Deum maxime pertinens. Hinc illud: *diliges proximum tuum sicut te ipsum* [6].

Objectum vero *formale charitatis*, seu motivum diligendi Deum, est ipse item Deus, quatenus est bonitas infinita, id est radix vel aggregatio omnium perfectionum; nam charitas importat amare aliquem propter se ipsum. *Charitate diligitur Deus propter se ipsum*, ait Angelicus, *unde una sola ratio diligendi attenditur principaliter a charitate, scilicet divina bonitas, quæ est ejus substantia secundum illud Psalmi* 105: *confitemini Domino, quoniam bonus* [7]. Hinc est

1) L. 8 de Trin. c. 8.
2) Moral. l. 7. c. 10.
3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 22.
4) 2. 2. q. 25. a. 1.
5) Matt. 20.
6) Luc. 10.
7) 2. 2. q. 23. a. 5. ad 2.

verus charitatis actus dicere: *Deus meus! amo te super omnia, quia es bonitas infinita* [1].

Q. 4. *An liceat amare Deum amore concupiscentiæ?*

R. Michaël Molinos Hispanus sæculo XVII inter ceteros errores hunc docuit, quod nempe qui Deum diligit, non debeat unquam secum ipse cogitare neque de præmio aut punitione, neque ullum habere propriæ sanctitatis aut salutis desiderium; sed totum se soli divinæ voluntati penitus conformare, et ipsi curam de omni re sua relinquere, ita ut nec habeat rationem tentationum diaboli, nec studium iisdem resistendi: sicque sinat, ut in se sine se Deus faciat voluntatem suam — Hoc systema in historia Ecclesiastica et in Scholis solet *Quiestismi*, vel *Pseudomysticismi* nomine nuncupari.

Verum Scripturis repugnat hæc doctrina: *quærite primum regnum Dei*, inquiebat Christus [2]; sed quærere regnum Dei non est aliud, quam Deum amare et cupere uti bonum nobis. Idem nos docuit sic Patrem suum orare: *adveniat regnum tum*. Ad Apostolos autem espresse dixit: *gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis* [3]; sed si optare mercedem in cœlis, nempe possessionem ipsiusmet Dei malum esset, non eam sic nobis Christus optandam proposuisset.

Unde Augustinus ajebat: *o tu homo! si titubas in re, esto firmus in spe* [4]. Apposite ergo Tridentinum: *si quis dixerit justificatum peccare, dum intuitu mercedis bene operatur, anathema sit* [5]. Merito etiam Innocentius XI damnavit omnes propositiones, quibus Michaël Molinos *systema* suum erexerat [6].

Q. 5. *An amor concupiscentiæ adversetur charitatis perfectioni?*

Nota. Franciscus De-Fenelon Archiepiscopus Cameracensis in Gallia in quodam libro super *Vita interiori Sanctorum*, licet amorem concupiscentiæ non diceret esse malum et damnandum cum Michaële Molinos; tradidit tamen charitatem Theologicam, ut sit perfecta, pervenire debere ad eum perfectionis gradum, et fieri in se adeo puram,

1) Ex quibus patet, amorem charitatis specie differre ab amore concupiscentiæ, cum habeant motivum diversum. Nam ex dictis amor *charitatis*, seu *benevolentiæ* est, quo quis amat alterum propter ipsum, et ejus bona tanquam bona ipsimet propria, quatenus nempe sibi complacet in illa persona a se amata talia invenire bona, quibus perficiatur. Hic amor dicitur etiam *amicitiæ*, si persona sic amata pari affectu prosequatur amantem.

Amor vero *concupiscentiæ* est, quo quis amat seipsum et bona sua tanquam sibi propria: vel amat alium, sed tanquam bonum ipsi sibi, et dicitur etiam *amor gratitudinis*.

2) Matth. 6. 3) Matth. 5. 4) Serm. 345.

5) Sess. 6 de Justif. c. 31.

6) *V.* Segneri, *Accordo dell'azione, e del riposo nell'orazione* — Bouvier, *Prælect. Theol. de spe, art.* 2.

ut habitualitate nullam involvat admixtionem motivi proprii interesse: et timor pœnarum ac desiderium remunerationis nullam habeat amplius in ea partem.

Cum doctrina hæc ad *Quietismum* accederet, dicta est idcirco *Semiquietismus*, et contra eam vehementissime disputavit et scripsit alter in Gallia Episcopus Meldensis Bossuetus — Hoc posito:

R. Refutatur Semiquietismus iisdem ferme argumentis, quibus Quietismus. Etenim si ex Christi præcepto oportet, nos *primum quærere regnum Dei*, et dicere *adveniat regnum tuum*; ergo amor concupiscientiæ non adversatur charitatis perfectioni.

Accedit: charitas definitur communi consensu *virtus a Deo infusa, qua diligimus Deum propter se et super omnia, cetera autem propter ipsum Deum*; ergo charitas non excludit amorem ceterorum, et maxime beatitudinis nostræ, dummodo hæc refundatur in ipsum Deum, et ab eo minime distinguatur.

Ipse Deus est, qui animæ sui amantissimæ seipsum proponit tanquam præmium suo tempore possidendum; ait enim *ego merces tua magna nimis* 1.

Res clarior evadet, si consideremus amorem concupiscientiæ *(ubi tamen cum amore benevolentiæ conjungatur)* directe et per se tendere non jam in aliquid diversum et distinctum a Deo, sed in Deum ipsum. *Primario* quidem tanquam infinitam bonitatem in se, et fontem omnium bonorum: at simul etiam *secundario*, tanquam bonum nostrum, et terminum ipsius gloriæ divinæ in nobis, eo quod nos adjuvet ad obtinendum ultimum finem nostrum, qui est Deus ipse. Ergo per amorem concupiscentiæ hoc modo acceptum Deum diligimus sub omni respectu, quo diligibilis est: ergo amor concupiscientiæ est ipsa Dei charitas consummata.

Hinc Apostolus, quem perfectissima utique *charitas Christi urgebat*, Evangelium prædicabat, ut *ejus particeps efficeretur; contendebat in agone, ut coronam incorruptam acciperet* — Et d. Augustinus inquiebat: *sic amare debes, ut ipsum* (Deum) *pro mercede desiderare non desinas, qui solus te satiet.*

Diximus *ubi tamen cum amore benevolentiæ conjungatur;* nam isti duo amores debent ita conjungi, ut nunquam separationem admittant; amor enim *concupiscientiæ* separatus ab amore *benevolentiæ* esset objectum spei, non charitatis.

Debent insuper ita ordinari, ut amor benevolentiæ sit *primarius*,

1) Gen. 15.

et concupiscentiæ sit *secundarius*, quatenus nempe hoc ipso, quod Deum concipimus et amamus uti bonum perfectissimum atque beatum in se, necessario trahamur ad eum simul concipiendum et amandum uti fontem nostræ quoque beatitudinis, quæ est Dei ipsius visio beatifica, et possessio sempiterna [1].

Q. 6. *An desiderium fruendi Deo sit actus charitatis?*

R. *Affirmative*, si desiderium tendat ad Dei fruitionem ob gloriam ipsius Dei. Imo est actus perfectissimæ charitatis, quia fruitio est charitas consummata: unde charitatem definit Augustinus *motum animi ad fruendum Deo propter se.*

Item actus charitatis est diligere bonitatem divinam uti nobis convenientem, quatenus nos adjuvat ad illius voluntatem exequendam ac ultimum finem assequendum; semper enim Deum respiceret.

Idem est, si diligatur Deus ob beneficia, quæ contulit nobis, sed ea respiciendo uti Dei bonitatis communicationem; esset enim diligere bonitatem dispensantis [2].

Q. 7. *An charitas possit augeri, minui, ac destrui?*

R. Ad 1: Charitas in mundo potest augeri sine termino. Id definitum est in Concilio generali Viennesi anno 1311 contra Beguardos et Beguinas. Hinc Apostolus hortatur: *in charitate crescamus* [3]. Et d. Augustinus de charitate habet: *ut perficiatur, nascitur; cum fuerit nata, nutritur; cum fuerit nutrita, roboratur; cum fuerit roborata, perficitur; cum ad perfectionem venerit, quid dicit? mihi vivere Christus est, et mori lucrum* [4]. Ratio confirmat; nam de ratione viatorum est, ut magis ac magis ad terminum appropinquent; sed terminus est Deus; ergo possumus magis ac magis illi appropinquare: istud autem facit charitas [5].

R. Ad 2: Non est quæstio de charitate actuali; certum enim est, actus charitatis esse modo intensiores, modo remissiores. Sed de habitu charitatis: hunc porro commune est, posse quidem indirecte

1) Propter has aliasque rationes innumeras Innocentius XII propositiones, systema et librum Fenelonii proscripsit: qui cito doctrinam suam penitus coram omnibus retractavit modo illo tam pio, tamque admirando, quem refert historia — *V.* Casari, *Fiori di Storia Eccl.* Ragionamento 9° *sopra s. Pietro.*

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 24. 3) Ep. 4.

4) Tract. 5. in Ep. 1. Joan.

5) Charitas tamen non augetur *extensive;* nam vel minima charitas completa est in sua specie, et se extendit ad omnia, quæ sunt charitate diligenda.

Sed augetur *intensive*, non quidem per additionem charitatis ad charitatem, quod esset charitatem multiplicari; bene vero per majorem radicationem in subjecto, sive per majorem actuationem subjecti. *Billuart.*

minui per peccata venialia, quatenus ejus fervor minuitur: non tamen directe; nam vel minima charitas necessario attingit omnia, quæ sunt ex charitate diligenda [1].

R. Ad 3: Utique charitas potest amitti: est contra Jovinianum; item contra Beguardos et Beguinas damnatos in Concilio Viennensi; item contra Calvinum damnatum in Tridentino his verbis: *si quis hominem semel justificatum dixerit amplius peccare non posse, neque gratiam amittere, atque adeo eum qui labitur et peccat, nunquam vere fuisse justificatum, anathema sit* [2]. Et theologica ratio firmat: per peccatum mortale homo fit dignus morte æterna juxta illud: *stipendia peccati mors* [3]; at e contrario quilibet habens charitatem, est dignus vita æterna: ergo qui commisit peccatum, gratiam necessario debuit amisisse.

CAPUT SECUNDUM

DE CHARITATIS PROPRIETATIBUS [4]

Q. *Quot sunt charitatis proprietates?*

R. Charitatis Theologicæ *proprietates* duæ sunt præcipuæ: *excellentia*, atque *necessitas*.

Excellentia ex ejus effectibus elucescit: ac — 1 charitas hominem efficit justum, quo nihil præstantius potest excogitari: *charitas* enim *operit multitudinem peccatorum* [5]; — 2 veram amicitiam constituit inter hominem justum et Deum juxta illud Christi: *qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum* [6]. Iterum: *vos amici mei estis... jam non dicam vos servos,.... vos autem dixi amicos* [7]; — 3 perficit omnes virtutes: *si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum* [8]. Iterum: *super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis* [9].

Necessitas autem tanta est, ut sine ipsa salus æterna obtineri non possit. Sane nemo salvatur sine gratia sanctificante; hæc porro ab ipsa charitate non potest separari [10]. Hinc illud: *qui non diligit, manet in morte* [11].

1) D. Thomas, 2. 2. q. 24. a. 10. 2) Sess. 6. can. 23. 3) Rom. 6.

4) *V.* Contenson, *Dissert.* 6 *Append.* Commendatio et elogia charitatis.

5) 1. Cor. 13. 6) Joan. 14. 7) Jo. 15. 8) 1. Cor. 13. 9) Coloss. 3.

10) Quamvis charitas a gratia non valeat separari, vult tamen Sylvius unam realiter distingui ab alia; quia charitate diligimus Deum, gratia diligimur a Deo. Hoc tamen negat Estius, sed contendit diversitatem esse tantum virtualem, ratione nempe diversorum officiorum. 11) Joan. 1. c. 3. v. 14.

Quatuor autem sunt diligenda, ut monet Augustinus [1]; unum; quod est supra nos, scilicet *Deus;* alterum, quod *nos* sumus; tertium, quod juxta nos est, scilicet *proximus;* quartum, quod infra nos est, nimirum *corpus proprium.* Primum diligitur ut causa beatitudinis; secundum ut subjectum felicitatis; tertium ut commercium beatæ societatis; quartum ut participium et extensio beatitatis. Ita *Contenson.*

Art. I. — DE CHARITATIS NECESSITATE ERGA SE IPSUM ET CORPUS

1 Homo debet se ipsum diligere ex charitate. Probatur: homo ex divino præcepto debet proximum diligere sicut se ipsum [2]; atqui proximus charitate diligendus est. Adde: amor charitatis fundatur in communicatione beatitudinis: unde illi sunt charitate diligendi, quibus beatitudinem volumus; atqui homo necessario debet velle sibi beatitudinem, ergo necessario debet se amore charitatis diligere. *S. Thomas* [3].

Imo amor, quo quis se diligit est fortior amore, quo diligit proximum; quia amor sui non importat tantum unionem, sed unitatem.

2 Homo debet ex charitate diligere corpus suum, est enim sui pars: et licet corpus nostrum non sit capax æternæ beatitudinis Deum cognoscendo et amando; est tamen capax beatitudinis participatæ, quæ ex anima gloriosa in ipsum redundat.

Unde quando Sancti dicuntur odisse corpus suum, id non accipiendum secundum naturam, quæ bona est, sed secundum corruptionem ejus, quæ aggravat animam; et infectionem concupiscientiæ, quæ inclinat ad peccatum. Hinc laudandi, qui corpus suum prudenter affligunt, ac macerant.

Articulus II. — DE CHARITATIS NECESSITATE RELATE AD DEUM

Q. 1. *An sit speciale præceptum charitatis erga Deum?*

R. Extat profecto grave, atque speciale præceptum charitatis erga Deum: *imo hoc est maximum, et primum mandatum in lege, et in prophetis: diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua* [4].

Et s. Augustinus inquiebat ad Dominum suum: *quid tibi sum ipse, ut amari te jubeas a me; et nisi faciam, irasceris mihi, et minaris ingentes miserias? parvane ipsa res est, si non amem te?* [5].

Idem deducitur ex hac n. 1° propositione proscripta ab Alexandro VII:

1) L. 1. de Doct. Chr. c. 29. 2) Matth. 19. 3) 2. 2. q. 25. a. 3.
4) Matth. 22. 5) L. 1. Confess. c. 5.

sufficit, ut actus mortalis tendat in finem ultimum interpretative hunc homo non tenetur amare neque in principio, neque in decursu vitæ suæ mortalis.

Et sane id, quod est finis, per se debitum est, cum habeat rationem boni per se; atqui talis est charitas [1].

Q. 2. *Quanam charitate Deus diligendus est?*

R. Modus diligendi Deum, ait s. Thomas ex s. Augustino, est eum diligere quantumcumque potest diligi; cum sit infinite diligibilis.

De natura igitur ac indole veræ charitatis erit, ut ea sit *interna, appretiative summa, efficax,* et *universalis:* — 1 *interna,* alioquin fictitia esset; — 2 *appretiative summa,* ita ut majoris faciamus Deum, quam nos ac cetera omnia, ei nempe super omnia ita adhærendo, ut *neque mors, neque vita, neque creatura alia possit nos separare a charitate Dei* [2]. Et sane cum amabilitas sit mensura amoris, Deus qui summe amabilis est, est super omnia amandus; — 3 *efficax,* id est non efficaciter movens ad ea, quæ Deo placent, secus labiorum est amor, non cordis; — 4 *universalis,* ut Deum semper in omnibus præferamus; cum sit infinite præferibilis.

Hæc omnia illis verbis continentur: *diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua* [3]. Deum nempe diligimus *ex toto corde,* quando nostra intentio tota fertur in Deum: *ex tota anima,* cum motus sensuum et passiones ad Dei beneplacitum dirigimus: *ex tota mente,* cum in omnibus rationes æternas consulimus: *ex tota virtute,* cum ob Dei amorem difficultates occurrentes superamus. Ita *Angelicus* [4].

Non hic loquimur de *amore intensionis,* qui licet sit valde exoptandus, non tamen est in præcepto [5]: quia *intensio* est quidem charitatis perfectio, sed solum *accidentalis;* cum tota sita sit in quadam vehementia, et in conatu affectus — Atque ex hoc exurgit *zelus,* vehemens nempe ille motus, quo homo pro viribus suis repellit quidquid repugnat bono Dei, et amplectitur quidquid ad eum ducit.

Q. 3. *An dentur signa charitatis Dei in anima immanentis?*

R. Dantur profecto signa charitatis Dei in anima immanentis, ut omnes fatentur cum s. Laurentio Justiniani, qui tria indicat [6]: —

1) *V.* Liguori, *Riflessioni divote sopra diversi punti di spirito a pro delle anime, che desiderano d' avanzarsi nel divino amore.*

2) Rom. 8. 3) Marc. 12.

4) 2. 2. q. 43. a. 1 — *V.* Liguori, *Dell' amor divino, e mezzo per acquistarlo. Pratica di amar G. C.; Saette di fuoco* — Sales, *Trattato dell' amor di Dio* — Pagani, *L' anima amante di Dio.* 5) *V.* De pœnit. ubi *de contritione.*

6) De ligno vitæ c. 11.

1 *libenter de Deo cogitare;* qui enim aliquem diligit, illius frequenter reminiscitur; — 2 *libenter pro Deo dare;* amor enim nescit esse vacuus: — *libenter pro Deo pati; fortis* enim *ut mors dilectio* [1].

Q. 4 *Quandonam obligat præceptum charitatis in Deum?* [2]

R. Charitas obligat aliquando *per se*, aliquando *per accidens:*

Obligat *per accidens:* — 1 quando est periculum labendi in mortale, nisi actus charitatis eliciatur, vel aliter superari nequeat tentatio gravis; — 2 cum urget præceptum contritionis, ut si necesse sit celebrare Sacerdoti, qui sibi conscius est peccati *gravis*, nec adsit Confessarius; nam in actu perfectæ contritionis includitur charitas.

Obligat vero *per se:* — 1 initio usus rationis; *primum enim*, ait s. Thomas, *quod occurrit homini discretionem habenti est, quod de ipso cogitet, ad quem alia ordinet sicut ad finem* [3]; — 2 in mortis articulo, cum urgeat tempus, quo se homo Deo unire debet, et tunc securissima via eligenda sit; — 3 sæpius in vita: id enim vel ipsa divina bonitas exigit, id ipse Deus præcepit, ut nempe mandatum hoc habeamus *in corde*, ac *omni loco meditemur* [4].

Sed (quæres) *quoties in vita elicienda charitas?* — *Alii* censent sub gravi eliciendam semel in anno — *Alii* semel in hebdomada.

Nobis valde arridet sententia Cardenas, qui docet *a mortali* eum excusari non posse, qui actum charitatis differt per mensem, ac dicimus sententiam hanc uti *piam* et *valde salutarem* esse omnino suadendam. Neque enim poterit homo divina mandata diu servare, nisi dilectionem erga Deum foveat frequenter et nutriat; nutrire autem et fovere non poterit, nisi per actus charitatis [5] — Notat tamen Croix esse veros actus amoris omnia opera meritoria exercita ad finem placendi Deo, ut est eleemosyna, jejunium. Item sufficere, si tales actus in ordine ad alia implenda præcepta eliciantur, ut ad confitendum; cum exercite jam impleatur præceptum [6].

Ceterum semper præ oculis habenda est duplex hæc propositio sub nn. 6, et 7 ab Innocentio XI damnata: — 1ª *probabile est,*

1) *V.* Liguori, *Contrassegni sicuri per riconoscere in noi il s. amor di Dio* — Pinamonti, *Il Direttore*, c. 29.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 23.

3) 1. 2. q. 89. a. 6.

4) Deut. 6.

5) Qui ergo peccato mortali remanet inquinatus ultra mensem, jam novo mortali se commaculat ob omissionem actus charitatis « Non tamen obligatur hanc omissionem explicite declarare, ait *Bouvier*, quia confessarius eam ex declaratione aliorum peccatorum facile intelligit ». Sicuti qui voto ligatus, si pluries peccat contra castitatem, non necesse habet, ut ad singula peccata illam circumstantiam notet, si Confessarius semel personam dignoscit.

6) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 8.

Obligat vero *per accidens*: — 1 si odium in proximum nequeat repelli, quin actus eliciatur amoris: quin enim tenetur ad finem, obligatur ad media; — 2 quando proximus est in gravi necessitate: alioquin frustraneum esset præceptum.

Q. 3. *Quæ sunt conditiones charitatis in proximum?*

R. Ut charitas nostra erga proximum sit legittima, oportet:

1 Ut sit *sancta* ex suo fine, et motivo; proximus enim diligendus est propter Deum: *si quis quemlibet amat, sed propter Deum* [1] *non amat, charitatem non habet,* inquit Gregorius M. [2].

2 Ut sit *justa* ex suo objecto, scilicet ut nemo *condescendat proximo in aliquo malo, sed solum in bonis,* prout habet divus Thomas; secus esset potius illum odisse.

3 Ut sit *vera* ex suo principio, nempe ut nemo *diligat proximum propter propriam utilitatem, vel delectationem*, v. g. quia sibi benevolus, quia affabilis, quia lepidus, quia consanguineus (nam esset amare se ipsum, non proximum); *sed ea ratione, quod velit proximo bonum sicut vult sibi ipsi,* ait idem Doctor [3].

Est autem generalis hujus præcepti regula *pro parte affirmativa,* ut faciamus aliis quæ nobis fieri volumus: *pro parte negativa,* ut nemini faciamus quæ nolumus fieri nobis.

Scholium — De dilectione inimicorum [4]

Q. 1. *An adsit præceptum diligendi inimicos?*

R. Certum est, gravem adesse obligationem inimicos, id est eos qui nos vel nostros oderunt, vel aliqua injuria affecerunt, vero affectu diligendi; legitur enim in Evangelio: *diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos; et orate pro persequentibus et calumniantibus vos* [5] — Quo in loco hæc habet d. Augustinus: *Dominus in Evangelio ut inimicos diligere debeamus, non dedit consilium, sed præceptum* — Accedit et ratio: inimici sunt adhuc proximi nostri, et beatitudinis æternæ capaces; ergo sunt diligendi.

Hæc dilectio tria maxime importat, ut notat Sporer: 1 non odisse; 2 remittere offensam; 3 exhibere actus, et signa charitatis [6].

1) Propter Deum amare proximum, est hunc amare in ordine ad Deum, vel quia jam est in Deo; vel ideo, ut sit in Deo.

2) Hom. 38. 3 2. 2. q. 44. a. 7.

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 28, *et seqq.* 5) Matth. 5.

6) Amor inimicorum est de lege naturali, unde nulla positiva lege potest tolli. Nec obstat illud Matth. 5: *audistis, quia dictum est antiquis, diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum? ego autem dico vobis* etc. Respondet Angelicus: *quod dicitur, odio habebis inimicum tuum, non est ex lege sumptum, quia nusquam hoc*

At (inquies) *quomodo diligi potest homo iniquissimus, crudelis, inimicus, qui nos quovis modo perdere nititur; cum voluntas amore ferri non possit, nisi in bonum?*

R. Cum *Habert:* « diligi potest, quomodo diligimus membrum vitiatum, quod acutissimis doloribus diu noctuque nos cruciat; nempe distinguimus substantiam inter et vitium doloris causam: substantia est nobis cara ac pretiosa utpote pars nostri, quam sanam peroptamus; ideoque contra vitium eam infestans pugnamus, illudque qua arte, qua industria propellere nitimur?

Sic Christus caput omnium hominum, cum adhuc peccatores essemus, propter nimiam suam charitatem dilexit nos tanquam propria sua membra, sed ægra et pessime affecta: pretiosissimo Sanguinis suæ balsamo morbum, hoc est peccatum extinxit, sanitati ac justitiæ nos restituit, et ex inimicis amicos recepit, quod longe gloriosius est; nam ex Augustino multo est optabilius inimicum non habere, quam ulciscendo vincere. Ita et nos (si charitas et spiritus Christi habitat in nobis) diligimus fratres, bonos quidem, quia boni sunt; malos autem, ut a vitiis sanentur, et boni evadant [1].

Q. 2. *Quomodo inimici secum ipsi reconciliari debent?*

R. Cum *Bouvier:* vel ex una tantum parte, vel ex utraque parte fuerunt injuriæ.

Si 1: qui alterum signo, verbo, vel facto exterius offendit, tenetur ex charitate remissionem offensæ exterius petere per se, vel per alium: excipe nisi legitima ratione excusetur, ut si offensio non fuit gravis, vel offensus veniæ petitionem non curet, vel alia ratione censeatur satisfactum etc. Ratio est: quo modo charitas destructa est, eodem reparari debet. Ita omnes. Tenetur insuper ex justitia ad satisfactionem pro injuria damnosa.

Si 2: vel injuriæ ex utraque parte fuerunt moraliter æquales et simultaneæ, vel non — Si prius, uterque inimicus tenetur, data

in litera invenitur; sed est additum ex prava interpretatione Judæorum, qui ex eo quod præcipiebatur dilectio proximi, concludebant, quod inimici erant odiendi, In 3. dis. 31. q. 1. a. 1, ad 2 — Sane in Levit. c. 19, habetur: *non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.* Et Prov. 25: *si esurierit inimicus tuus, ciba illum* etc.

Dilectio amicorum secundum se considerata est ferventior et melior, quam dilectio inimicorum. Ita Angelicus 2. 2. q. 27. a. 7: et ratio est: illa dilectio est absolute melior et meritoria, cujus objectum est melius; atqui amicus est melior, Deo et nobis magis conjunctus, quam inimicus. Ita communius et probabilius — Nec obstat, quod inimici dilectio sit difficilior; plus enim facit ad rationem meriti bonum quam difficile, aliis præclusis. Sane dilectio Dei melior est dilectione proximi; dilectio tamen proximi est difficilior.

1) *Compendium Theol. Dog et Mor.* Tract. *de charitate.*

occasione, reconciliationem inchoare per salutationem, colloquium, invitationem etc. Unde ait Ferraris: *generaliter loquendo inter æquales, is debet prius salutare et alloqui, qui coram alio stante vel sedente transit, vel de novo accedit* [1] — Si posterius, qui prior offendi, vel causam rixæ dedit, vel gravius offendit, priora reconciliationis signa exhibeat. Ita *communiter*.

Q. 3. *Quænam dilectionis signa, et beneficia inimicis debentur?*

NOTA. Signa et beneficia dilectionis sunt *communia*, et *specialia*.

Communia, quæ christiano debentur a quolibet christiano in communi, concivi a concive, parenti a parente: sunt communes orationes, eleemosynæ communes etc. — *Specialia* quæ exhibentur ob titulum *specialem*, ut amicitiæ: tale est ad amicorum convivium invitare, conversationis causa hospitio recipere. Hoc posito:

R. 1: *Communia dilectionis signa et beneficia* inimicis nostris præbere debemus ex præcepto; ista enim negare esset vindicare injuriam, quod privato nunquam licet. Hinc peccaret qui inimicum excluderet, v. g. a communi oratione, a communi eleemosyna, ab expositarum mercium venditione etc.

Excipe si rationabilis causa aliud suadeat: est 1 quando agitur de justa punitione et correctione filii vel subditi, qui gravem patri vel superiori suo injuriam intulerit; — 2 quando inimicus signis illis, etsi communibus, abusurus sit ad novam inferendam injuriam; — 3 quando ex denegatione talium signorum speretur aliquo modo emendatio inimici. Item pater et mater aspectum occisoris proprii filii vitare possunt, non ex odio, sed ne illius præsentia nimium excitet horrorem. *Bouvier*.

R. 2: Signa autem *specialia* non debentur inimicis *generatim loquendo;* quia eorum omissio non est signum neque odii, neque vindictæ; cum nec alios ita specialiter diligere debeamus.

Excipe adhuc ex rationabili, et justa causa: 1 si eorum omissio esset scandalosa, ut si inimici essent superiores, vel jam prius ipsis talia signa exhiberentur; — 2 si per aliquod dilectionis signum hujusmodi posses sine tuo incommodo inimicos et tibi ipsi et Deo reconciliare. Ad hoc namque impelleret charitas secundum illud: *noli vinci a malo, sed vince in bono malum* [2]. Ita *recte* notat Tournely [3].

1) *Bibl. Concionat. Canon. etc.* V° Virtus, n. 2. 2) Rom. 12.

3) Casum ponit Billuart: *duo ante inimicitiam; puta duo juvenes collegialiter viventes, duo religiosi in monasterio, se salutabant et passim colloquebantur: post rixam nec se salutant, nec colloquuntur. Peccantne?*

R. Si inde sequatur scandalum tam inter ipsos, quam in communitate, prout ordinarie

Q. 4 *An teneamur illum, qui nos offendit, primi salutare, si coram ipso transeamus?*

R. *Regulariter* non tenemur primi inimicum salutare; quia hæc omissio non est signum odii; neque enim solemus salutare omnes — Excipiendus est casus, in quo *vel* jam antea salutari soleret; *vel* scandalum sit oriturum (ut siquis complures sibi occurrentes salutet, excepto inimico, qui est in eorum societate; hæc enim circumstantia satis dat intelligere illius animum); *vel* si sit superior, cui ex sua qualitate talis honor jam suapte debetur; *vel* si demum sine magno incommodo nostro possimus cum tali salutatione ab odio, et culpa gravi revocare; id enim tunc suaderet charitas.

Tenemur tamen inimico, qui nos salutat primo, salutationem restituere; cum hæc omissio nimis clare ostenderet nos inimicum contemnere, et velle in hostilitate perseverare. Excipe Prælatum, Patrem, Judicem et Superiores ejusmodi, qui salutationem inferiori minime restituentes non videntur peccare, modo id non agant ex affectione odii aut vindictæ, sed ut gravitas illatæ injuriæ percipiatur.

Multo magis tenemur inimico veniam petenti elargiri; nam hæc omissio esset aperta declaratio vindictæ, et occasio scandali: *si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra* [1].

Sed (quæres) *quandonam inimico veniam petenti venia danda est?* R. Modo longa non trahatur mora (dicente Apostolo [2]: *sol non occidat super iracundiam vestram*), docent communiter, nos ad id non teneri statim, nempe illo ipso temporis puncto, quo injuria illata est; quia id videtur res violenta et supra fragilitatem humanam. Unde expectandum erit tempus opportunum, et interea sufficiet, ut deponatur odium [3].

Q. 5. *An liceat de inimico vindictam suscipere, aut ei malum optare?*

accidit, peccant mortaliter vel venialiter pro quantitate scandali — Si tamen antea erant specialiter amici et amica colloquia miscebant, non tenentur redintegrare specialem amicitiam et amica colloquia; quia ex hac omissione non potest colligi odium, modo se habeant ad invicem, sicut ad ceteros confratres.

1) Matt. 6. 2) Eph. 4. v. 26.

3) Hoc sensu Augustinus, *Serm. de verb. Dei* explicat etiam illud Christi, Matth. 5: *si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo.* Hoc nempe præstandum est juxta naturam præcepti affirmativi, quando scilicet ratio prudentiæ, locus et tempus id permittunt; alioquin animi præparatione et cordis affectu hæc præstare sufficit.

Ceterum adverte hic agi de eo, quem tu offendisti; nam si ipse te offendit, jam non frater tuus habet aliquid adversum te, sed tu adversum illum; sicque non teneris veniam postulare, sed tantum dimittere.

R. Ad 1: Vel sermo est de vindicta *privata*, quæ fit auctoritate privata; vel de vindicta *publica*, quæ fit auctoritate publica.

Si 1, non licet vindictam suscipere de inimico, dicente Domino: *mihi vindicta, et ego retribuam* [1]. Et Apostolus [2]: *videte, ne quis malum pro malo alicui reddat* — Si 2, an possit quis urgere, ut suus inimicus puniatur, affirmant Salmanticenses; refertur enim ad bonum commune, ut mali ab auctoritate coërceantur. *Verum*, ait s. Alphonsus, *in praxi ego nunquam ausus sum absolvere aliquem istorum* [3]; utrum enim in praxi isti sint omnis vindictæ labe defæcati, si peculiaris circumstantia non adsit, non video.

R. Ad 2: Licet aliquando optare inimico malum aliquod temporaneum, quatenus illi bonum est, v. g. morbum vel adversitatem, ut emendetur. Pariter possumus illi optare malum, *vel* ob bonum alterius spirituale, *vel* ob bonum commune Regni aut Ecclesiæ, v. g. mortem, perduellium juxta illud Apostoli: *utinam abscindantur qui nos conturbant!* [4] Id enim nihil aliud est, quam bonum spirituale præferre temporali, et bonum commune bono privato.

Salmanticenses admittunt etiam licitum esse patri optare mortem filii, si timeat ex ejus flagitiis familiam dehonestandam; nam, ait Angelicus in re simili, *malum optatur non in quantum est malum illius, sed in quantum est impeditivum malorum alterius* [5]: quæ mala hic præponderare contendunt — Quidquid sit, certo non liceret matri optare mortem filiæ, si ob deformitatem nequit nubere, vel si inde mater a viro male tractetur; ratio quia nec defectus nuptiarum, nec mala matris tractatio ullam habet cum morte filiæ comparationem [6].

Præstat hic tres propositiones referre ab Innocentio XI damnatas:

1ª *Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali de vita alicujus tristari, et de illius morte naturali gaudere; illam inefficaci affectu petere et desiderare, non quidem ex displicentia personæ, sed ob aliquod temporale emolumentum.*

2ª *Licitum est absoluto desiderio cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum e obventura est pinguis hæreditas.*

3ª *Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate patrato propter ingentes divitias inde ab hæreditate consecutas* [7].

1) Rom. 12. 2) 1. Tess. 5. 3) *V. Homo Apostolicus*, Tract. IV. n. 17.
4) Gal. 5. 5) In 3. sent. D. 3. q. 1.
6) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 30; et *l.* 5. *nn.* 21, *et seqq.*
7) Sub nn. 13, 14, 15.

Sed (quæres) *estne aperiendum malum proximo optatum?* Affirmant *probabilius;* illud enim pravum desiderium, atque propositum sumit speciem suam ab opere externo, sive a damno intento. Unde ipsa mali species est explicanda [1].

Q. 6. *Quomodo se gerere debet Confessarius cum pœnitente, quem detegit odiis, et inimicitiis implicatum?*

R. Cum *distinctione: vel* agitur de odio, quod tale creditur, nec tamen sit; *vel* agitur de vero odio [2].

Si 1, Confessarius pœnitentem instruat, ne ex conscientia erronea peccet: doceat nempe verum odium non esse nisi in eo, qui inimico deliberate vellet inferre vel inferri malum, et de malis ipsi illatis ex animo gaudet, de bonis autem tristatur. Sed ubi hoc desit, motus illi erunt defectus naturæ, non peccata contra charitatem. Ideo ipsum confortet, ut personæ illi communia et debita charitatis officia et signa præstet, nihil sollicitus de contrariis motibus; pro illa oret; defectus excuset; bene de ipsa loquatur; ejus consortium quærat, data opportunitate; et tuto speret, Deo dante, fore ut avversio illa sic pressa pedetentim evanescat, et penitus dissipetur.

Si 2, Confessarius eniti debet, ut pœnitenti ostendat quanta sit vis, atque meritum præcepti charitatis, eumque perducat ad vindictæ spiritum deponendum, ad ignoscendum ex corde exemplo Christi et Sanctorum, atque ad communia charitatis signa præstanda [3].

Articulus IV. — DE CHARITATIS OFFICIIS IN PROXIMUM

Q. *Quid de charitatis officiis in proximum?*

R. Ipsa lege charitatis tenemur non solum optare, ut proximus bene sit, sed etiam curare quantum in nobis est, ut semper bene se habeat; cum enim diligere eum teneamur uti nos ipsos, non sufficit eum amare *affectu*, sed *effectu* insuper amandus est, ut sic

1) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 30; et *l.* 5. *n.* 5. *q.* 5.

2) Sunt, rudes præsertim, qui de odio se accusant, quin tamen illud malum odium sit; esset v. g. si quando de aliqua persona occurrit sermo, ipsi experiuntur quandam displicentiam atque aversionem licet involuntariam, et sanguinem sibi sentiunt contra illam quasi moveri et ebullire. Isti igitur instruendi sunt, ne erronee peccent.

Sed maxima nostra cura esse debet in vero odio extirpando; nihil enim difficilius est in praxi, ut experientia constat, quam perfectam inimicorum obtinere reconciliationem. Et quot sunt qui gravissimum hoc præceptum ignorant, deturpant, postponunt se ipsos turpiter decipientes, ut bene observat *Bouvier!*

3) *V.* Pinamonti, *Il Direttore c.* 16. — Salvatori, *Istruzione Pratica* § XI.

diligamus opere et veritate [1]. Unde tot erunt charitatis officia in proximum, quot erunt ejusdem indigentiæ.

Ex his enascitur *misericordia*, virtus nempe, quæ nos ex compassione inclinat ad alienæ miseriæ subveniendum: cui quidem per excessum opponitur *cordis mollities*, per defectum *durities*.

Opera autem misericordiæ magis vulgata, ad quæ cetera reducuntur, sunt septem *spiritualia*, et septem *corporalia*.

Corporalia hoc versu exprimuntur:

Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.

Nempe *visitare* infirmos, *potare* sitientes, *pascere* esurientes, *redimere* captivos, *vestire* nudos, *colligere* hospites, et *sepelire* mortuos.

Spiritualia sunt item septem hoc alio versiculo significata:

Consule, carpe, doce, solare, remitte, fer, ora.

Nempe *consulere* dubitanti, *corrigere* peccantem, *docere* ignorantem, *consolari* afflictum, *remittere* offendenti, *ferre* onerosos et graves, demum *orare* pro omnibus [2] — Erit hic de eleemosyna et correctione fraterna.

§ I. — *De eleemosyna* [3]

Q. 1. *Quid est eleemosyna?*

R. Eleemosynam sic bene definivit Angelicus: *est opus, quo datur aliquid indigenti ex compassione propter Deum* [4].

1) Joan. Ep. 1. 3.

Misericordiæ officiis inter cetera maxime opponitur Nigrorum Commercium: hinc non tantum Ecclesia, ut dictum est *de venditione*, sed ipsa lex civilis illud prohibet; inita enim est conventio hac de re 20 *decemb.* 1841 *inter Austriam, Galliam, Angliam, Prussiam ac Russiam.*

2) Ad charitatem pietatemque favendam præstat, ut non tantum juris, sed etiam rationem æquitatis habeamus. Præclare Cicero (de Offic. l. 2. c. 18): *convenit tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum; in omnique re contrahendo, vendendo, emendo, conducendo, locando æquum et facilem; multa multis de jure suo concedentem; a litibus vero, et nescio an non paullo plus etiam quam liceat, abhorrentem. Est enim non modo liberale, paullum nonnunquam de suo jure decedere, sed interdum etiam fructuosum.*

Hoc etiam ad Officium charitatis pertinet, quod habet *Stapf* § 374: « *Quæri potest quid de illis sentiendum sit, qui inventiones vere utiles studiose occultant, vel omnino secum interire patiuntur?* Equidem condignum foret, ut talibus justum præmium obtingeret, et præsertim expensæ hunc in finem factæ refunderentur. Attamen etiamsi ex hac parte aliquid desideretur, tales nihilominus divinæ providentiæ parum respondent, ubi talentum sibi concessum in terram defodiunt ».

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 31, *et seqq.* — Eleemosyna est a græco vocabulo, quod misericordiam significat, seu miserans cor super alterius miseria.

4) 2. 2. q. 32.

Dicitur 1 *opus*, quia eleemosyna a nobis hic sumitur non pro ipsa re materiali, quæ datur, bene vero pro actione; — 2 *quo datur aliquid indigenti:* quæ enim dantur non indigentibus, pertinent ad liberalitatem; — 3 *ex compassione*, quia est actio misericordiæ; — 4 *propter Deum*, quia eleemosyna exerceri debet non ob naturalem commiserationem, sed ut impleatur Christi præceptum, et voluntas Dei.

Q. 2. *An extet speciale præceptum de eleemosyna?*

R. Speciale ac strictum præceptum dandi eleemosynam habetur in Scripturis: *ite, maledicti, in ignem æternum; esurivi enim, et non dedistis mihi manducare: sitivi et non dedistis mihi bibere* [1]. *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* [2]

Ratio est, quia lex charitatis obligat ad amandum proximum nostrum *sicus nos ipsos* [3]; sed nullo pacto dici poterimus, nos amare proximum *sicut nos ipsos*, si illi indigenti non opitulamur [4].

Q. 3. *Quot sunt eleemosynæ effectus?*

R. Si debitis fulciatur conditionibus, eleemosyna habet, ut sit *impetratoria, satisfactoria*, et *meritoria* juxta illud Tobiæ: *eleemosyna a morte liberat, et ipsa est, quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam, et vitam æternam* [5].

1) Matth. 25. 2) I. Jo. 3.

3) Sunt qui de facili ab eleemosyna tribuenda se liberant ideo, quia ultro fingunt pauperes ex mera desidia vel socordia mendicare. Errant tamen; nisi enim hujus rei certa indicia habeamus, nostrum est egenti dare, non curiosius inquirere.

Neque etiam audiendi sunt, qui se ab hoc gravi præcepto exonerant, quia qui sunt indigentes, publicis Hospitiis ad id recipiuntur; hoc enim non obstante, pauperes semper habebimus nobiscum, illos maxime qui ratione sui status mendicare erubescunt, qui quidem pauci non sunt, et in omni fere loco inveniuntur. Saltem illis Hospitiis eleemosyna fiat: quæ quidem mire laudantur, ubi rite instituta sint; sic enim pauperes ab otio arcentur, in aliquo occupantur utiliter, atque ad religionis officia instituuntur. Ea adprobata habentur in Regno Pedemontano a Rege Carolo Alberto, *RR. Patent.* 29 *nov.* 1836. Imo Innocentius XII inter ceteros Pontifices ea Hospitia laudat ac indulgentias concedit tum pauperibus qui illis recipiuntur, tum eorum administratoribus, ministris et officialibus. Quæ omnia laudabili sane consilio Immortalis Gloriæ Pontifex Pius IX instauravit.

V. La mendicità provveduta nella città di Roma coll'Ospizio pubblico fondato dalla pietà e beneficenza di N. S. Innocenzo XII, colle risposte alle obbiezioni contra simili fondazioni, Roma 1693 — Guevarre, *La mendicità sbandita* — Morichini, *Degli istituti di pubblica carità, ed istruzione primaria in Roma* — Petiti, *Saggio del buon governo della mendicità* — Degerando, *Il visitatore del povero* etc.

4) *V.* Pellico, *Dei doveri degli uomini, c.* XXV etc. — Scotti, *Teoremi, p.* 3. *T.* 6.

5) Cap. 3.

Porro conditiones sunt, ut eleemosyna fiat *vere pauperi*, alioquin esset liberalitas; *de rebus propriis*, secus esset facere malum, ut eveniat bonum; *fine bono*, nam malus finis pervertit opus; *tempore opportuno*, ut suo fini inserviat; *secreto*, ne sit ostentatio. Quamquam aliquando præstat, ut fiat etiam palam ad aliorum exemplum [1].

Q. 4. *Quibus facienda est eleemosyna?*

R. *Regulariter loquendo* eleemosyna omnibus pauperibus facienda est: *omni petenti te tribue* [2]. Imo etiam facinorosis, et inimicis: *si esurierit inimicus tuus, ciba illum* [3].

Diximus *regulariter loquendo*, quia non tenemur facere eleemosynam: — 1 neque iis, quibus vitam eripere licet, uti sunt hostes Reipublicæ; — 2 neque iis, qui possunt et debent a paupertate se liberare per proprium laborem; istis clamat Apostolus: *si quis non vult operari, non manducet* [4].

Quid vero (dices) *de illis, quorum paupertas voluntarie contracta est? Vel* hæc voluntas, qua paupertas contracta fuit, rationabilis est, et Deo grata, uti contingere solet in Religiosis (aut si fuit olim irrationabilis, hodie tamen culpabilis non est). *Vel* etiam nunc voluntas illa est culpabilis, et Deo odiosa, uti contingere solet in pauperibus otiosis et vagabundis.

Si 1, licita, imo valde laudabilis, et apud Deum meritoria est eleemosyna iisdem facta; cum vere sit indigentibus tribuere, nullique peccato cooperari. Hæc enim paupertas laudata est ab Ecclesia in religiosis Ordinibus, et habet sectatores Sanctos bene multos, Apostolos, imo ipsum Christum.

Si 2, redit Apostoli effatum: *siquis non vult operari, non manducet;* esset enim alterius indigentiam, ac pigritiem fovere. Excipe nisi hic et nunc non possit sibi pauper subvenire [5].

Q. 5. *Ex quibusnam bonis nostris eleemosyna fieri debet?*

1) « Egenis (audiatur *Stapf* § 396) ita succurrendum est, ut et eorum verecundiæ parcatur, et inopiæ omni meliori modo consulatur. Caveatur igitur omnis oris frontisque asperitas, quia homo pauperculus turbari, vel affligi possit; et simul inspiciatur, qua ratione ejusdem indigentiis optime provideri queat. Pro diversis rerum, personarumque adjunctis aliquando expedit, ut summa quædam actu; aliquando autem, ut ei potius successive ministretur, utque subsidia vitæ modo in pecunia numerata, modo res ipsæ illi obtingant. *Cf. Eccli.* 18, 15, *seqq.*).

2) Luc. 6. 3) Rom. 12. 4) 2. Tess. 3.

5) « Pauperes extranei e civitate vel parochia expelli possunt, inquit Ferraris n. 24 multos alios citans, quando justa adest causa, v. g. si parochiani vel cives domesticos et extraneos simul alere non possint, si extranei morbum afferant, si in otio torpescant, si perversa dent exempla, si statutum sit, ut quælibet parœcia et civitas proprios pauperes aleret et eorum curam haberet ». *Bouvier.*

NOTA. Hic plura sunt advertenda:

1 Triplicem distingui necessitatem: *Extremam*, et est periculum amittendæ vitæ, nisi ei occurratur. *Gravem*, et est periculum in gravem morbum incidendi, vel incurrendi carcerem, infamiam etc. *Communem*, et est illa, qua quis nonnisi difficulter vivit, vivit tamen, ut pauper ostiatim mendicans.

2 Pariter triplicis generis distingui bona: alia sunt *necessaria naturæ*, seu *vitæ*, sine quibus vita conservari non potest nec nostra, nec aliorum, quorum cura nobis incumbit. Alia sunt *necessaria statui*, sine quibus non potest aliquis convenienter vivere secundum conditionem sui status præsentis. Alia denique sunt *superflua vitæ*, vel *statui*, vel *utrique simul*.

3 Necessaria statuti in duplici esse differentia: *alia* nempe sunt ad illum simpliciter necessaria, ut est alere se et suos. *Alia* nonnisi ad status decentiam requiruntur, ut sunt ea, quæ juxta æstimationem prudentum necessaria sunt ad hospites sustentandos, ad moderata convivia, ad famulos et servos alendos etc. Qua quidem in re caute procedendum est; *nam si inania quærimus, nihil sufficit*, ait Augustinus [1]. Hinc damnata est ab Innocentio XI hæc n. 12 propositio: *vix in sæcularibus invenies etiam in regibus superfluum statui, et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo statuti* [2] — Hoc posito:

R. 1: Eleemosyna non est facienda *ex bonis necessariis naturæ, seu vitæ, nisi pauper sit persona talis, a qua penderet salus publica;*

1) In Ps. 147.

2) Item ad rem ait *Stapf*, § 340; « Quo angustiores sunt facultates nostræ, et quo plura nobis officia altioris ordinis incumbunt, eo magis ab expensis superfluis, seu ad solum splendorem, vel voluptatem factis nobis temperare debebimus. Consequenter officium istud non tantum pro diversitate facultatum, sed etiam temporis, aliarumque circumstantiarum diversimode coarctari solet.

Generatim tamen in servandis et expendendis bonis temporalibus nos neutiquam *anxios, vel scrupulosos* esse oportet, præsertim in rebus minutioribus. Talis anxietas spiritualem profectum retardat, et facile in sordidam tenacitatem abit. Hominis christiani est, ut justa quidem non circumspectione, attamen sine anxietate, reditus inter et expensas legitimum ordinem statuat, ita ut necessaria utilibus, utilia commodis, atque commoda iis præferantur, quæ ad solum splendorem faciunt. Omnium minime talis anxietas tum locum obtineat, ubi de sublevandis *aliorum miseriis* agitur. In ejusmodi casibus etiam aliquid augere, et illius nos meminisse oportet, quod Redemptor ait: *Date et dabitur vobis: mensuram bonam et confertam dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Luc. 6, 38. Conf. II. Cor. 9, 10, etc. *Feneratur Domino, qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei.* Prov. 18, 17. Et certe nemo ditior, quam cui Deus est *debitor*.

nam ex lege ipsa naturali quisque potest, imo ordinarie debet suam suorumque vitam vitæ alienæ præferre. Diximus *nisi pauper sit etc.* quia tunc bonum commune esset præferendum bono privato.

R. 2: *Ex bonis necessariis decentiæ status nostri* tenemur eleemosynam facere, quando proximus est in indigentia extrema; charitas enim bene ordinata exigit, ut vitam proximi præferamus decentiæ status nostri, atque ut ad eam servandam patiamur aliquod detrimentum in nostro etiam gradu — Utrum autem teneamur cum gravissimo etiam ipsius status jactura pauperem levare in extremis, aliqui affirmant; quia semper præponderat vita proximi. Sed alii negant; *tum* quia majus detrimentum videtur divitem excedere e proprio statu, quam unum, vel alterum pauperem deficere; *tum* maxime quia hic adest tantum præceptum charitatis, quæ ex communi non obligat cum gravi incommodo [1]. Si tamen extreme indigens bona alibi vel habeat, vel sit habiturus, dives obligationi suæ satisfacit dando mutuum; quia ille non est absolute pauper.

R. 3. Tenemur eleemosynam facere *ex bonis vitæ simul et statui nostro superfluis*, non solum quando proximus est in indigentia extrema; sed etiam quando est in gravi, si non sit qui subveniat. Sane in Scriptura frequenter damnantur homines ob neglecta opera misericordiæ: *esurivi et non dedistis mihi manducare; sitivi et non dedistis mihi bibere* [2]. Ad quid porro verba tam gravia, si eorum sensus referatur ad solam indigentiam extremam, quæ rara omnino?

Revera ss. Patres hoc præceptum semper intellexerunt de indigentia gravi. Unum appellamus Ambrosium: *grandis culpa*, inquit, *si sciente te, fidelis egeat; et scias eum fame laborare, ærumnam perpeti, præsertim si mendicare erubescat, et non adjuves* [3].

Suadet ipsa indoles charitatis; hæc enim præcipit amare proximum *sicut se ipsum*: nemo vero putat amari proximum *sicut se ipsum* ab illo, qui videns eundem versari in indigentia gravi, subvenire recusat

1) Recte observat *Stuardi* statum uniuscujusque non consistere in indivisibili: et vix concipi posse, ut dives debeat e suo statu excedere, ut hominem sublevet in extremis; cum natura paucis contenta sit, et modico divitis detrimento indigens sublevetur.

Et hic merito notamus, hanc obligationem maxime urgere Ecclesiasticos, ac specialiter Parochos, qui sunt patres pauperum, ac patrimonia pauperum possident. Præstat autem, ut non solum opere, sed verbis quoque egenos adjuvent, nempe eos hortando ad patienter sustinendam propriam conditionem, quæ meriti plena esse potest.

V. Velasco, *De privilegiis pauperum*, *Lugd.* 1663 — Salvatore, *Istruzione pratica pei Confessori;* § XIII, per quelli che si lamentano della siuistra fortuna, ed invidiano la prospera degli altri — Bartoli, *La povertà contenta*, etc.

2) Matt. 15.

3) De Off. l. 1. c. 3.

de bonis, quibus sine gravi incommodo privari potest, qualia sunt *superflua vitæ simul et statui* [1].

Sed nonne (inquies) *de bonis statui superfluis sub gravi tenemur eleemosynam erogare etiam in indigentia communi?*

Plerique negant tum antiqui tum recentiores, quibus favere videtur s. Antoninus. Nos tamen cum d. Thoma penitus tenemus sententiam contrariam utpote communiorem. Et sane in Evangelio legitur: *quod superest, date eleemosynam* [2]. Et Apostolus ait: *divitibus hujus sæculi præcipe facile tribuere* [3]. Quæ verba *date, præcipe facile tribuere* non obscure indicant eleemosynæ præceptum etiam extra *gravem* necessitatem, quæ non ita ordinarie contingit.

Deinde Christus, cum pro ratione damnandi iniquos adducit duritiem cordis eorum in pauperes, supponit hoc vitium valde commune; atqui tale non esset, si nulla foret obligatio eleemosynas ex superfluis erogandi pauperibus in eorum indigentia communi.

Adde indigentiam *communem* facillime aliunde fieri *gravem*. Hinc divus Hieronymus scribit: *si plus habes, quam ad victum vestitumque necesse est, illud eroga, et in illo debitorem te esse noveris* [4] Et Augustinus: *superflua divitum necessaria sunt pauperum; res alienæ possidentur, cum superflua possidentur* [5].

Ergone (addes) *tenebimur superflua omnia erogare? — Negative;* sed id morali, et humano modo accipiendum est, ita ut dives teneatur pauperibus subvenire quantum satis sit pro consulendo ordinariis eorum indigentiis, posito quod alii divites idem faciant; hoc enim præceptum non obligat in solidum singulos, sed in communi omnes divites pro sua parte.

Hinc communius putent, divites muneri suo satisfacere erogando in pauperes communes partem quinquagesimam suorum redituum, qui supersunt [6]: seu duo in centum, ut multi dicunt cum Mazzota,

1) Quæ quidem probare videntur etiam cum aliquo status detrimento subveniendum esse pauperi graviter egenti: nonne charitas bene ordinata præcipit, ut cum parvo nostro incommodo magnum incommodum alterius impediamus? — *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 32; *et l.* 3. *n.* 520.

2) Luc. 11.

3) 1. Tim. 6.

4) Ep. ad Hedib.

5) In Ps. 147.

6) « *Quæritur* (audiatur Bouvier) *an qui præceptum dandi eleemosynam per longum tempus omisit, summam eleemosynis quas omisit æquivalentem dare teneatur si possit?*

R. Certum est hanc compensationem esse salutare remedium contra culpabilem omissionem. Sæpe hæc reparatio videtur necessaria ad tollendum scandalum per talem duritiem erga pauperes illatum. At non videmus quomodo diceretur etiam existere obligationem dandi summam æquivalentem, cum eleemosyna non debeatur ex justitia ».

Roncaglia, Viva etc.: et si reditus sint pinguiores, admittunt minus quinquagesima parte [1].

Q. 6. *Quinam eleemosynam tribuere debent?*

R. Generatim illi tantum possunt et debent eleemosynam tribuere, qui bona possident et bonorum administratione potiuntur; nam *Dominus odio habet rapinam in holocausto* [2].

Quod valet, licet proximus sit in extremis, quo casu omnia bona sunt communia; nam etiam tunc si potuisses rem tuam elargiri, et alienam dedisti, teneris ad restitutionem; quia præceptum eleemosynæ te obstringebat ad subveniendum de tuis.

Quid (dices) *de filiisfamilias, et uxoribus?* Possunt filii et uxores erogare eleemosynas statui proportionatas, in quibus certe parentum et maritorum consensus rationabiliter adesse præsumitur.

Etiam tutores possunt facere eleemosynas, quales facere deberent illi, ad quos pertinent bona administrata; cum vices illorum gerant.

Hoc tamen non currit de servis, quibus nullum competit jus in bona dominorum, si illæ excipiantur modicæ eleemosynæ, quas permittit usus, ac domini præsumptus consensus.

§ II. — *De correctione fraterna* [3].

Q. 1. *Quid est correctio fraterna?*

R. Correctio fraterna, quæ etiam dicitur *eleemosyna spiritualis*, est *admonitio, qua quis conatur ex charitate alium revocare a peccato.* Differt tam a correctione *judiciali*, quia hæc fit auctoritate publica atque ad bonum commune; quam etiam a correctione *paterna*, quia hæc fit auctoritate Superioris ad bonum privatum simul et publicum. *Istæ* porro competunt particularibus in suos directos: *nostra* competit omnibus, cum oriatur ex motivo charitatis, quæ omnes obligat.

Q. 2. *An extet mandatum speciale correctionis fraternæ?*

R. Extat utique speciale mandatum correctionis fraternæ, tam *naturale*, quam *divinum positivum*.

Naturale quidem, quia lex naturæ est, quæ nos obligat ad subveniendum proximo indigenti — *Divinum* autem *positivum*, quod legitur in Evangelio: *si peccaverit in te frater tuus, valde et corripe*

1) Ubi etiam notandum, non prohiberi, quod quis debito modo ex superfluis possit ad altiorem statum ascendere; id enim exigit ordo providentiæ, ne languescant studia, negligantur artes, industria præfocetur, ac commercii prosperitas deficiat. Ne inde tamen luxus promoveatur damnosum — *V.* Stapf, § 339 *ad* 845, de luxu ac nimio studio ditescendi.

2) Is. 58.

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 34 *et seqq.*

eum 1. — Imo in ipso humano jure habetur: *qui alios, cum potest, ab errore non revocat, se ipsum errare demonstrat* 2.

Q. 3. *Quœnam est materia correctionis fraternœ?*

R. Omnis culpa mortalis est materia correctionis fraternæ, cum sit malum proximi gravissimum: ideo tunc correctio sub mortali facienda est, si fieri possit sine gravi incommodo, et cum spe fructus.

Imo culpa venialis est materia correctionis fraternæ; cum et ipsa sit verum animæ malum, et quidem grave in se, licet non relate ad peccatum mortale. Sed hæc obligatio non urget, nisi facillime possis corrigere 3: et obligat solum sub levi, nisi ex omissione correctionis prudenter timeatur malum grave, v. g. si ex eo, quod communitatis Superior omittat corrigere leves alumnorum culpas, timeatur disciplinæ relaxatio cum gravi communitatis detrimento.

Quid (dices) *de peccatis ignorantiœ? suntne corrigenda?*

R. Vel agitur de ignorantia *vincibili*, et idcirco culpabili; vel de *invincibili*, et ideo non culpabili:

Si 1, nulla est dubitatio, quin urgeat præceptum correctionis fraternæ; cum proximus sit in culpa.

Si 2, adhuc fieri debet, si ignorantia sit contra jus naturæ, ut omnes dicunt, quia esto delinquens tunc non peccet; tamen operatur quod est intrinsece malum: et hoc permittere peccatum est.

Item dicendum sit contra jus divinum, ut docent communiter, nisi tamen desperetur fructus, ac majora timeantur mala — Imo probabilius, et communius correctio fieri debet, quamvis ea ignorantia sit tantum contra jus positivum humanum, si speretur fructus; aut si non corrigendo alii scandalizentur; putantes v. g. sibi licere, quod superior non corrigit in aliis. Etenim etiam dato, quod illa transgressio materialis sit, neque ignorantia sit intrinsece mala; attamen posita lege, est quoddam inconveniens ac inordinatum, quod inde tenemur impedire, cum majorem inordinationem non timemus 4.

Q. 4. *Quosnam obligat prœceptum correctionis fraternœ?*

1) Matth. 18.

2) C. *qui alios de hær.* — Quantæ autem sit utilitatis correctio iis maxime, qui ad Ecclesiasticum ministerium proludunt, quove utili modo mutuam hanc ipsi operam insumere debeant, eleganter exponit Opus, *Il Seminarista diretto nell' adempimento de' suoi doveri dalla Congregazione dell'Arcangelo s. Raffaele, Operetta di Nicolò Barabino Can. e già Rettore*, ecc. Genova, Tip. Pellas 1845.

3) Cavendum etiam, ne hac de re correctio importuna, ac molesta evadat, et potius discordiarum sit fons. *Stapf* § 384.

4) Hac tamen in re matura deliberatio est habenda, ne inutiliter, imo forsan ad damnum fiat correctio. Vid. plura dicenda, ubi de *Confessarii prudentia*.

R. Præceptum correctionis fraternæ obligat omnes; omnes enim homines commembra sunt, et *Deus mandavit unicuique de proximo suo* [1] — Ergo tenentur etiam peccatores; nam correctio vim suam primario repetit ex vi ipsius monitionis — Etiam inferiores, qui tamen non nisi obsecrando corrigant juxta illud: *seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem* [2].

Hoc tamen præceptum strictius obligat Superiores, cum isti teneantur subditorum bonum curare ex ipso proprio officio, vel ex stipendio quod exigunt: tales sunt qui curam gerunt aliorum in communitate, vel familia. Et ideo isti inquirere debent in vitam et mores subditorum suorum, et eos corrigant, si delinquentes invenerint [3].

Q. 5. *Quandonam obligat præceptum correctionis fraternæ?*

R. Obligat præceptum correctionis fraternæ:

1 Si certo constet de peccato fratris nostri, vel de proximo peccandi periculo; ne scilicet temere agamus, et proximo injuriam irrogemus, eum judicando sine certo fundamento criminosum. Sane ex Apostolo: *charitas non cogitat malum* [4]: ad solum autem superiorem pertinet inquirere in subditorum defectus. Excipe, nisi suspicio sit de damno communi et gravissimo, ut homicidio et similibus; tunc enim omni modo curandum, ut si quod est periculum, avertatur [5].

2 Si adsit spes aliqua probabilis emendationis et fructus; desperato enim fine, cessat etiam omnia media ad illum.

3 Si non sit alius æque vel magis idoneus, qui fratrem correcturus existimetur. Quare si adsit cui corrigendi onus incumbit, non urget correctionis fraternæ obligatio; nam tunc non adest vera, et absoluta necessitas, nec frater tali indiget correctione.

4 Si non constet, delinquentem se jam emendasse; quia secus fieret inutiliter correctio. Item est, si prævideatur illum brevi emendatum iri, etiamsi non corrigatur; cum enim ægre feratur a multis correctio, nonnisi in necessitate ipsa tentanda videtur.

5 Si correctio fieri possit tempore opportuno; non enim semper tenemur correctionem facere statim ac culpam videmus perpetrari; sed cum profutura judicatur: *actus virtutum non quolibet modo fieri debent, sed observatis debitis circumstantiis, quæ requiruntur ad*

1) Eccli. 17. 2) 1. Tim. 5.

3) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *nn.* 27 *et* 40. 4) 1. Cor. 13.

5) Melius tunc erit corripere in communi; vel corrigere his, vel similibus verbis: *si forte, quod non credo, talem culpam commiseris, scias grave damnum inde obvenire communitati, tertiæ personæ, et etiam tibi ipsi: unde rogo, ut tibi consulas, et damnum velis avertere.*

hoc, ut sit actus virtuosus, ut scilicet fiat ubi debet, quando debet, et secundum quod debet. Ita Angelicus [1].

6 Si non adsit grave incommodum, quocum charitas non obligat. Excipe nisi quis, *vel* ratione officii teneatur corrigere, *vel* nisi proximus sit in extrema, et involuntaria necessitate spirituali; ordo enim charitatis vult, ut spirituale alterius bonum nostro temporali præferatur.

Quid (dices) *si dubitetur, an correctio sit profutura? — Vel* dubitamus, an sit profutura correctio; et simul certi sumus, eam non esse nocituram. *Vel* dubitamus non tantum, an sit profutura; sed etiam, an sit proximo nocitura.

Si 1, tenemur corrigere; quia sicut in morbo corporali, ita et in spirituali adhiberi debet remedium, quod certi sumus nociturum non esse, ubi nullum aliud tutius habeamus.

Si 2, correctionem debemus omittere; quia correctio ordinatur ad emendationem, et ideo fieri non debet, cum æque imminet peccatum proximi, et ejus emendatio. Excipe nisi alioquin proximus moriturus sit in *mortali*, si nempe non corrigatur; tunc est eripiendus a periculo damnationis.

Q. 6. *Quisnam* ordo *servandus est in correctione fraterna?* [2]

R. Ille ordo *generatim* servandus est in correctione fraterna, quem Christus ipse præscripsit [3]. Nempe:

1 Ut fiat *privatim : corripe eum inter te, et ipsum solum; —* 2 ut si non prosit, fiat coram testibus: *adhibe duos vel tres testes; —* 3 ut si adhuc effectus non obtineatur, peccator denuntietur Ecclesiæ, id est deferatur ad Superiorem: *dic Ecclesiæ.*

Hic ordo in correctione fraterna descriptus obligat sub gravi; cum agatur de proximi famæ consulendo; neque ab eo potest liberare Superior, quia in lege charitatis fundatur.

Diximus *generatim;* nam ab hoc ordine hi casus excipiuntur:

1 Si magis præstet Superiori probo atque prudenti, quam aliis crimen innotescere; tunc enim magis obtinetur finis principalis: *et tunc,* ait Angelicus, *non dicit Ecclesiæ, quia non ei sicut Prælato, sed sicut personæ proficienti ad correctionem proximi, et emendam* [4].

2 Si crimen sit publicum: *tunc,* ait idem Angelicus Doctor, *non est tantum adhibendum remedium ei, qui peccavit; sed etiam aliis in quorum notitiam crimen devenit* [5].

1) Q. 33. a. 2 — Quando autem correctio fieri debeat etiam non profutura, vid. ubi de *Confessarii prudentia.*

2) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *nn.* 41, *et seqq.;* et *l.* 4. *nn.* 242, *et seqq.*

3) Matth. 18. 4) Quodl. 11. a. 13. 5) 2. 2. q. 33. a. 7.

3 Si vergat in damnum communitatis, neque certa sit spes damnum illud impeditum iri per correctionem privatam. Vel si grave damnum esset proximo obventurum ex omissione relationis ad Superiorem; nam bonum commune et innocentis bono privati et voluntarie delinquentis præferendum est.

4 Denique si proximus cessit juri suo, ut privatim admoneatur, quemadmodum in more est penes quosdam Regulares; nam ait s. Thomas: *in arbitrio uniuscujusque est pati detrimentum suæ famæ, nisi hoc vergat in damnum aliorum* [1].

Ex his vero facile deducitur, peccare eos:

1 Qui subditi alicujus crimen jam perfecte emendatum referunt ad Superiorem, ubi non adsit relabendi periculum.

2 Qui sine causa violant ordinem charitatis a Christo præscriptum. Imo et illi peccare videntur, qui ad mediatos Superiores crimen deferunt, prætermisso immediato, qui posset per se subditorum culpas corrigere; nam quoad potest, famæ proximi est consulendum [2].

CAPUT TERTIUM

DE ORDINE IN CHARITATE SERVANDO

Q. 1. *An ordo in charitate servandus sit, et quotuplex ille ordo?* [3]

R. Ad 1: Ordinem esse in charitate servandum indicant illa verba Canticorum: *ordinavit in me charitatem* [4] — Idque docent Patres et Moralistæ unanimiter — Et ratio ipsa suffragatur; cum enim objecta, quæ charitas complectitur, non sint æqualia inter se, non esset recta ipsa charitas, nisi ordinem in iis servaret. Unde ajebat Augustinus: *ille sancte et juste vivit, qui rerum integer æstimator est; ipse est autem, qui ordinatam dilectionem habet* [5].

Hic autem ordo totus in eo situs est, ut unicuique objecto diligibili suum justum, et convenientem locum elargiamur. Et ideo quodam modo participat de virtute justitiæ, cujus officium est *neminem lædere, et jus suum unicuique tribuere.*

R. Ad 2: Duplex est ordo charitatis: unus *bonorum*, alter *personarum*: sive unus *in bonis*; alter vero *in personis* servandus.

Ipse autem *ordo personarum* est triplex: primus *inter Deum et nos*; secundus *inter nos et proximos*; tertius *inter proximos ipsos.*

1) Loc. cit. 2) Consulatur Liguori, *Opus Mor. l.* 4. *nn.* 243, *et seqq.*

3) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 25, *et seqq.*

4) Cap. 2. 5) De Doct. chr. l. 1. c. 27.

Q. 2. *Quisnam ordo charitatis servandus est in bonis?*

R. Talis ordo charitatis in *bonis* servandus est, ut:

1º Locum teneant bona spiritualia sive supernaturalia, nempe gloria et beatitudo æterna, gratia, virtutes, et merita; in istorum enim comparatione totus mundus est nihil juxta illud: *quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* [1]

2º Locum teneant bona naturalia et bona corporis, uti vita, integritas membrorum, et sanitas; in his enim ipsa naturalis vita fundatur.

3º Vero locum teneant bona externa, uti honor, fama, et divitiæ, unde maxime pendet vita nostra civilis.

Item bonum commune præferendum est bono privato, quia bonum commune est bonum totius, et bonum privatum est bonum partis; atqui totum est sua parte majus. Ergo etc.

Q. 3. *Quis ordo charitatis servandus est inter Deum, et nos?*

R. Ordo servandus *inter Deum et nos* hoc uno canone continetur, ut nempe Deum magis diligamus, quam non ipsos et proximum. Ratio manifesta est; nam Deus est primum principium et finis ultimus rerum omnium, ac nullum bonum perfectius et præstantius potest excogitari.

Unde venit: — 1 *Deus*, ut principium beatitudinis; — 2 *nos*, qui directe participamus; — 3 *proximus*, uti socius.

Q. 4. *Quis ordo charitatis servandus est inter nos, et proximos?*

R. Ut bene percipiatur ordo charitatis servandus inter nos et proximos nostros, triplex comparatio instituenda est. *Prima* inter animam nostram, et animam proximi. *Secunda* inter vitam nostram, et vitam proximi. *Tertia* inter vitam nostram, et animam proximi [2].

Quoad *primam*, tenemur magis diligere animam nostram, quam animam proximi; nam amor nostri est regula amoris proximi; ergo prior, ac potior est amor nostri. Ut enim ait Sotus, et post ipsum omnes: *mensura perfectior est mensurato:* unde natum est vulgare axioma: *charitas bene ordinata incipit a se ipso.* Ideoque nunquam licebit peccare nec graviter nec leviter, imo neque se directo peccandi periculo exponere ad consulendum fratrum nostrorum saluti spirituali. Hinc n. 63 damnata est ab Innocentio XI hæc propositio:

1) Matth. 16.

2) Quarta comparatio esse potest, scilicet inter bona nostra, et vitam proximi vel ejus bona. Sed quoad hæc vide quæ diximus de *eleemosyna:* item in Tract. de *Restit.* ubi de possessore bonæ fidei, de causis a restitutione excusantibus, ac de furto.

licitum est quærere directe occasionem proximam peccandi pro bono spirituali vel temporali nostro vel proximi [1].

Quoad *secundam*, tenemur *regulariter* vitam nostram præferre vitæ proximi; aliter enim non esset diligere *proximum sicut seipsum*, ait Augustinus, *sed plus diligere proximum, quam seipsum, quod sanæ doctrinæ regulam excedit* [2]. — Diximus *regulariter*; nam privatus tenetur vitam propriam exponere certo etiam periculo pro salute Reipublicæ, vel pro servanda vita personæ bono publico necessariæ [3].

Quoad *tertiam*, si nempe agatur de ordine charitatis servando inter vitam nostram, et animam proximi, triplex imprimis distinguenda est proximi necessitas — Alia nempe *communis*, a qua potest quis se liberare absque magna difficultate — Alia *gravis*, in qua grave quis subit salutis periculum, et ab ea liberare se nequit sine gravi difficultate — Alia *extrema*, a qua nullo modo quis potest se liberare, et nisi spiritualiter adjuvetur, in æternum est periturus.

Hoc posito, en resolutio:

1 Nemo tenetur proximo succurrere in *communi necessitate spirituali* cum gravi suo damno temporali (cum levi damno juxta plures tenetur); quia tunc proximus potest facile liberari a se ipso.

2 Alii dicunt proximo in *gravi necessitate spirituali* constituto teneri quemcumque succurrere etiam cum gravi damno temporali; nam anima proximi secundum rectam rationem magis amabilis est, quam corpus nostrum. Sed alii negant, quia ut ait Angelicus, *non imminet cuilibet homini cura de salute proximi, nisi forte in casu necessitatis* [4]: at quando aliter absolute potest a periculo se subtrahere, non videtur charitas nos obligare ad illi subveniendum cum tanto incommodo; cum tunc proximus noster dici vere non possit esse in casu necessitatis.

1) Aliter dicendum, si periculum istud non esset, nisi *probabile* et *indirectum*; quia tunc, si gravis adsit causa illud subeundi, non judicatur voluntarie suscipi. Sic v. g. si videam infantem certo moriturum sine Baptismo, quin cito accedam ad eum baptizandum, accedere mihi fas erit, etiamsi aliquod subversionis periculum incurram.

2) De mend. c. 6.

3) Sed utrum liceat privato vitam suam exponere pro salute alterius privati ex motivo virtutis christianæ, v. g quia iste aptior est ad promovendam gloriam Dei, alii negant, quia tunc charitas non esset bene ordinata, et *adhuc esset proximum diligere plus quam se ipsum*.

At affirmant communius cum Joanne Chrysostomo, qui etiam de vita corporali intelligit ea Scripturæ verba: *majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (Jo. 15); in hoc enim casu non præfertur vita proximi precisæ vitæ propriæ, sed bonum virtutis, ut observat Angelicus in 3. dis. 29. a. 5.

4) 2. 2. q. 26. a. 5.

Excipiunt tamen, et dicunt utique teneri etiam cum periculo vitæ, si quis ad id obligetur, vel *ratione officii*, uti sunt animarum pastores; vel *ratione delicti*, uti esset si quis hæresim docuisset; vel si necessitas illa gravis sit publica, quia necessitas gravis publica solet semper esse conjuncta cum extrema aliquorum privatorum [1].

3 Dicimus quemcumque item teneri, *regulariter loquendo et modo spes sit, quod hoc possit juvare*, etiam cum vitæ damno succurrere proximo in *necessitate spirituali extrema*. De hoc casu ss. Patres intelligunt illa verba: *sicut Christus animam suam posuit pro nobis, et nos debemus pro fratribus animas ponere* [2]. Sane si hæc lex non obligaret in extremis, obligaret nunquam [3].

Dictum est 1 *regulariter loquendo*, nam aliter esset, si ageretur de illo, cujus vita necessaria esset bono communi; — 2 *modo spes sit, quod hoc possit juvare*, quia ad opus inutile nemo tenetur [4].

R. 5. *Quis ordo charitatis servandus est inter proximos ipsos?*

R. *Vel* comparatio instituitur inter extraneos, et extraneos, *vel* inter extraneos et consanguineos; *vel* inter consanguineos ipsos.

Si 1, præferendi sunt qui magis ad Deum accedunt, utpote præcipuum charitatis objectum. Possunt autem esse Deo viciniores *tum* in ordine divinæ gratiæ: sic B. V. præferenda est ceteris Sanctis. *Tum* in ordine naturæ: sic Angeli sunt præferendi hominibus. *Tum* in ordine superioritatis: sic superiores præferendi sunt omnibus privatis, et sibi invicem juxta gradum suum [5].

Si 2, *in pari necessitate*, debemus extraneis præferre consanguineos, aut alia ratione conjunctos; quia dicente Angelico, *charitas ordinem naturæ non mutat, sed perficit* [6] — Diximus *in pari necessitate;* nam cum obligatio charitatis non sit, nisi ratione necessitatis, patet illam magis obligare, ubi majora deest necessitas.

1) Hinc si quis hæresim alicubi spargat, teneris cum periculo vitæ impedire si possis, et nemo alius impediat — Item si in persecutione vel hostili incursione plebs aliqua careret Sacerdote, et aliunde esset exposita gravibus periculis peccandi, teneris cum periculo vitæ illi opitulari. *Antoine.* 2) I. Jo. 3.

3) Hinc teneris infantem moriturum baptizare etiam cum vitæ damno, si alius non adsit, qui hoc faciat. Item si scias aliquem existentem in mortali interficiendum in somno vel nil cogitantem, teneris cum vitæ periculo illi subvenire, modo prudenter judices, te illi profuturum. *Antoine.*

4) Excipiunt aliqui adhuc, si aliquis sit in culpa mortali, et dubitet de contritione: sed id non videtur probabile; nam qui voluntarie subit mortem ad alterum liberandum a damnatione æterna, præstat actum charitatis perfectissimæ, quæ cum affectu ad peccatum consistere nequit.

5) Hic autem notandum, quod *amore complacentiæ* sunt quidem præferendi sanctiores, sed *amore effectivo* præferri debent qui sunt in majori necessitate, ut patet.

6) In 3 dist. 29. a. 7.

Si 3, semper præferendi sunt conjunctiores secundum varios eorum gradus, habita ratione necessitatis, et bonorum, quæ debita sunt tali conjunctioni, et in quibus ea fundatur ex allata ratione.

Hinc *in necessitate gravi:* — 1 est præferenda *uxor;* quia est una caro cum viro, et liberorum principium; — 2 *filii,* qui sunt conjunctiores, cum de substantia parentum procedant; — 3 *parentes,* qui post dictos ad vitæ societatem et reipublicæ augmentum concurrunt; — 4 *fratres, sorores, propinqui, domestici, concives, commilitones.*

Diximus *in necessitate gravi;* nam si necessitas sit extrema, non bonum familiarum, sed vitæ attendendum est, ut probabilius docent cum Tournely. Unde tunc omnibus sunt præferendi parentes propter principii eminentiam, et quidem pater præferendus est matri, utpote principium nobilius, dein conjux, filii, etc. 1.

CAPUT QUARTUM

DE VITIIS CHARITATI OPPOSITIS

Q. *Quænam vitia charitati opponuntur?*

R. Omnia peccata mortalia opponuntur charitati Theologicæ, quippe quæ ejusdem habitum in anima prorsus extinguunt; sed specialiter et directe pugnant adversus eam ex d. Thoma 2: *odium* Dei et proximi, quod opponitur ipsi dilectioni; *invidia,* quæ opponitur gaudio de bono proximi; *discordia,* quæ opponitur effectui charitati, qui est pax; *contentio,* quæ opponitur paci quantum ad locutionem; *schisma, bellum, rixa* et *seditio,* quæ opponuntur paci quantum ad opus; et *scandalum,* quod opponitur charitati quantum ad beneficientiam.

De *invidia, acedia,* et *bello* jam actum est. De ceteris breviter:

Articulus I. — DE ODIO, DISCORDIA ET CONTENTIONE

1 *Odium generatim est actus, seu motus voluntatis, quo quis malevole fertur in aliquid.* Duplex est: aliud abominationis, quo aversamur aliquid, ut nobis malum; aliud inimicitiæ, quo volumus alicui malum, ut illi malum est.

Odium Dei sive inimicitiæ sive abominationis est semper gravissimum peccatum, quia semper opponitur primo, summo, et maximo bono — Odium autem proximi item est mortale ex genere suo, cum

1) *V.* Angelicus, 2. 2. *q.* 26. *a.* 9.

2) 2. 2. q. 34, et seqq.

directe contrarietur charitati. Hinc illud: *omnis, qui odit fratrem suum, homicida est* [1]. Potest tamen fieri veniale non tantum ex indeliberatione actus, sed etiam ex levitate materiæ: imo odium abominationis raro est mortale, quia non ita directe ac vivide per eum vulneratur charitas [2].

Hac de re notamus: 1 declaranda est in confessione qualitas personæ, quæ odio habita est, si hæc addat speciem, ut si pater; 2 numerus personarum, quia tot malitiæ quot personæ; 3 natura mali optati, an sit mutilatio, mors, infernus; nam mali optatio sumit speciem ab ipso damno intento [3]. Excipiunt satis probabiliter, si diversa mala apprehendantur sub uno genere mali, nempe ut media ruinæ inimici [4].

2 *Discordia* (ut opponitur charitati) *est dissensio voluntatis circa bonum Dei et proximi, in quo tenemur ex charitate consentire.* Est peccatum ex genere suo mortale, quia opponitur charitati: hinc Deus detestatur *eum, qui seminat inter fratres discordias* [5].

Si tenemur consentire, sed non ex charitate, tunc dissensio nostra erit contra aliam virtutem. Sic dissentire a voluntate superioris præcipientis, est inobedientia; a voluntate creditoris exigentis debitum, est injustitia, etc.

3 *Contentio est pugna verborum:* est sua natura mortalis, si serio fiat, in re gravi, ac necessaria; cum sit contra charitatem. Hinc Apostolus illam numerat inter opera, quæ a regno Dei excludunt [6].

Articulus II. — DE SCHISMATE, RIXA, ET SEDITIONE

Q. 1. *Quid de schismate?*

R. Schisma græca vox est, quæ scissionem significat, et definitur: *voluntaria separatio ab unitate Ecclesiæ.* Ait autem Angelicus: *Ecclesiæ unitas in duobus attenditur, scilicet in connexione membrorum*

1) 1. Jo. 3.

2) Hæc dicta sint de odio morali, ac religioso; non autem de *odio politico*, ut vocant, quod utique legitimum est, si vera adsit causa. Hoc enim odium non est aversatio personæ, sed proprii juris vindicatio. Et licet in Christo Jesu nulla sit distinctio inter civem et extraneum, civilem et barbarum; hoc tamen non prohibet, quominus una natio alteri nationi pacem deneget, bellum intentet, illamque armis vexet, quousque sua læsa jura vindicet: en odium politicum — *V.* supra *de bello.*

3) Cetera *v.* Tract. *De peccatis*, ubi *de invidia;* et supra *de inimicorum dilectione.*

4) *V.* Liguori, *Op. Mor. l.* 2. *n.* 30; et *l.* 5. *n.* 50.

5) De discordia, et contentione vid. etiam Tract. *de peccatis*, ubi de *superbia.*

6) Gal. 5.

Ecclesiæ ad invicem, et iterum in ordine omnium membrorum Ecclesiæ ad unum caput.....; et ideo schismatici dicuntur qui subesse renuunt Summo Pontifici [1], *et qui membris Ecclesiæ ei subjectis communicare recusant* [2] — Proprie loquendo schisma differt ab hæresi; nam, ut ait Augustinus, *hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant: schismatici autem discissionibus iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credant quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad Ecclesiam catholicam, quæ diligit Deum; nec schismatici, quoniam diligit proximum* [3]. Est ergo gravissimum malum. Licet autem schisma ab hæresi discrepet, ordinarie tamen vel ab ea gignitur, vel eam gignit.

Pœnæ *in schisma purum* a jure, et in usu, sunt: — 1 excommunicatio ipso facto [4]. In principales est reservata [5]; — 2 privatio jurisdictionis [6]; — 3 privatio et inhabilitas ad beneficia [7].

Si vero schisma sit cum *hæresi* conjunctum, illius pœnæ sunt, quæ jam in hæreticos habentur constitutæ [8].

Q. 2. *Quid de rixa, et seditione?*

R. *Rixa importat contradictionem in factis:* estque bellum quoddam privatum, in quo rixantes ex ira se percutere nituntur. In aggressore habetur peccatum ex genere suo mortale, quia charitati essentialiter opponitur: et ab Apostolo inter ea, quæ a cœlo excludunt, illud enumeratur [9].

Seditio est tumultuosa aggressio unius partis reipublicæ contra aliam, vel principem. Est speciale ac grave peccatum, quia opponitur speciali ac gravi bono, nempe paci et bono publico.

1) Intellige *uti tali:* « Quia, ut ait *Billuart*, non esset schismaticus qui renueret subesse Pontifici, ut est homo privatus, ex odio v. g., vel propter aliquam ipsius personæ qualitatem, aut nollet illi obedire in aliquo præcepto, puta jejunii vel restitutionis ob ejus difficultatem. His enim non obstantibus, potest illum agnoscere ut Christi Vicarium, et illi subesse quantum ad definitionem fidei et morum. Sic qui sunt inobedientes suis superioribus, non ideo non agnoscunt eos pro superioribus ».

Ceterum periculosus est hic abstrahendi modus; experientia enim edocti sumus eos, qui in Summi Pontificis veneratione atque obedientia nimium amant distinctionibus uti, eo tandem devenire, ut omnem submissionem et proterve denegent.

2) 2. 2. q. 39. a. 1.

3) De fid. et sym. c. 10.

4) Constit. *Apostolatus* Pauli IV.

5) Ex Bulla *Cœnæ*.

6) Can. Novatianus 6. c. 7. q. 1.

7) Cap. 5. de elect.

8) Tria sunt schismata principaliora, quorum Ecclesiastica meminit historia — *Primum* Græcorum sæculo IX a Photio excitatum — *Secundum* Occidentis sæculo XIV ortum per incertitudinem veri Pontificis — *Tertium* Anglicanum sæculo XVI opera Henrici VIII — *V.* Bergier, *Dizionario,* V° Scisma.

9) Gal. 5.

Articulus III. — DE SCANDALO

Q. *Quid est scandalum?*

R. *Scandali* nomen græcum est, latine significans *offendiculum*. Ab Angelico sic definitur: *dictum, vel factum minus rectum præbens alteri occasionem ruinæ spiritualis* [1].

Vocabulo *dicti*, vel *facti* venit etiam omissio, quia ex vulgari adagio: *affirmatio et negatio ad idem genus referuntur* — Verbo *minus rectum* intelligitur quod *vel* in se malum est, ut si loquaris turpia cum adolescente: *vel* quod mali speciem habet, ut si justa quidem de causa, sed coram eam ignorantibus carnes comedas die vetito.

Scandalum est duplex: *activum*, et est mox definitum; *passivum*, et est ipsa ruina spiritualis, seu peccatum, in quod occasione illius dicti vel facti minus recti proximus labitur.

§ I. — *De scandalo activo* [2]

Q. 1. *Quotuplex est scandalum activum?*

R. Scandalum activum aliud est *directum*, aliud *indirectum*.

Directum est quando quis dicto suo vel facto minus recto spiritualem alterius ruinam intendit, sive intendat *formaliter* et *per se*, quod etiam vocant scandalum *diabolicum*, ut si male habeat quod talis sit in gratia, et ideo eum sollicitet, ut illam amittat; sive *materialiter* et *per accidens*, cum nempe primario non quæritur nisi delectatio, vel utilitas a peccato sperata, ut si volens suæ malæ cupidini satisfacere, alium ad fornicandum inducat.

Indirectum est, quando quis non intendens ruinam proximi aliquid dicit, vel facit in proprium commodum, quod est alteri occasio peccati: id est quando nonnisi indirecte et interpretative causatur alterius peccatum, quatenus nempe prævidetur, vel prævideri potest ac debet ex illa actione scandalum in proximo secuturum, ut si die vetito carnes comedas coram aliis, non dicendo quod habeas veniam, vel si domi tuæ alas mulierem populo suspectam, esto absit in te peccandi periculum.

Ubi notandum, ad peccatum scandali non necessario requiri, ut de facto scandalum passivum sequatur: sed satis est, quod occasio data sit, ex qua, attentis circumstantiis personarum, natura sua sequi posse probabiliter existimemus; nam tunc quod non sequatur, per

(1 Q. 43. a. 1.

(2 *V.* Liguori, *Opus Mor. nn.* 43, *et seqq.*

dantem non stat. Hoc autem colligitur non tantum ex circumstantiis personæ accipientis, sed etiam scandalum dantis. Quo sensu accipitur illud d. Bernardi: *nugæ nugæ sunt in ore sæcularium, in ore Sacerdotum blasphemiæ;* eo quod ab istis plus, quam ab aliis requirant fideles, nempe ratione excellentiæ status.

Q. 2. *An scandalum sit peccatum contra charitatem, et contra virtutem, adversus quam inducitur proximus ad peccandum?*

R. « Tres adsunt sententiæ: audiatur *Alphonsus noster* [1].

Prima dicit quod, cum directe intenditur ruina spiritualis proximi (quod proprie est scandalum dœmoniacum), tunc peccatur contra charitatem. Alias tantummodo peccatur adversus illam virtutem, quæ læditur a proximo in scandalum inducto.

Secunda sententia ait, quod, quando peccatur cum scandalo directo, id est, cum inducitur positive proximus ad peccandum, tunc peccatur tum contra charitatem, tum contra virtutem. Sed si peccatur tantum scandalo indirecto, prævidendo tantum proximi peccatum, quin ad peccatum inducatur, peccatur tantum contra charitatem.

Tertia sententia, quam nos tuemus cum Suarerio, Soto, Lugo, Salmanticensibus, Roncaglia, Tamburini et aliis, quamque expresse tenet s. Thomas [2], dicit quod tam scandalo directo, quam indirecto peccatur et contra charitatem et etiam contra aliam virtutem. Contra charitatem quidem, quia si nos ex charitate tenemur, cum possimus, impedire proximi peccatum, multo magis tenemur non esse proximo occasionem illud patrandi. Contra virtutem vero, quia quælibet virtus cuivis prohibet, ne sit (sive directe sive indirecte) causa, aut occasio aliis eam lædendi [3] ».

Q. 3. *An sit peccatum scandali petere aliquid ab eo, qui illud quidem daturus est, sed cum peccato?*

R. Cum distinctione: *vel* res quæ petitur, est mala *ex se*, et fieri

1) *Homo Ap. Tr.* IV. *n.* 25; et *Op. Mor. l.* 2. *n.* 45.

2) 2. 2. q. 43. a.

3) Hinc qui alium ad peccandum induxit sive directe sive indirecte, declarare debet in confessione non solum peccatum scandali, quo charitatem læsit; sed etiam genus peccati, ad quod proximum induxit, vel induci ipse potuerit illo exemplo, an nempe sit contra castitatem, vel religionem, vel justitiam, puta si quis suo exemplo alios induxit ad furandum: quo tamen in casu non teneretur restituere, quia non esset causa influxiva, sed simplex occasio damni.

Item numerum eorum, quibus scandalum datum est, quia quot sunt personæ, tot sunt jura læsa — Item conditionem eorum, qui fuerunt scandalizati, si eorum qualitas addat novam speciem, ut si sint tui parochiani; quia tunc adest etiam peccatum contra proprium officium in scandalum dante.

non potest sine peccato, v. g. si quæratur ab aliqua persona actus impudicitiæ. *Vel* res illa non est *ex se* mala, et præstari potest etiam sine peccato, v. g. si quæratur mutuum ab usurario.

Si 1, etiamsi multi graves Doctores dicant non esse peccatum scandali; attamen nos non auderemus recedere a sententia contraria, quam sequendam censemus, et tenent Bonacina, Cajetanus, Filliucius, Navarrus, Sanchez, Sporer aliique, docentes non posse rem illam peti aut suaderi sine scandalo, etiamsi persona a qua petitur, jam parata sit ad peccandum. Quamvis enim ipsa jam sit in actuali voluntate peccandi, certe infert sibi majorem ruinam spiritualem opere complendo rem illam intrinsece malam, quæ ab ea expostulatur. Ideo in allato exemplo qui ab alia persona petit actum impudicitiæ, ad quem jam est parata, peccabit non solum contra castitatem, sed etiam contra charitatem; quia nullo modo nullaque ratione potest illi cooperari.

Si 2, quando adest *justa causa* petendi, petens excusatur; quia id non est cooperari malæ alterius actioni, cum neque in se ipsa neque petenti ea sit mala; sed potius est illam permittere, idque justa extante causa fas est, ut docent communiter cum d. Thoma [1].

Si tamen justa non adest causa, petens nobis videtur peccare non solum contra virtutem tali peccato contrariam, sed etiam contra charitatem; ipsa enim hoc in casu non vitat proximi culpam gravem, ideoque grave ejusdem damnum, quemadmodum ex charitate obligatur, quoties potest sine suo incommodo.

Q. 4. *Quid de mulieribus, quæ vel utuntur veste virili, vel ornatu vano aut nimis excullo, vel corporis nuditatibus?*

R. Ad 1: Quod mulier utatur *veste virili* (aut e converso) est vitiosum; *tum* quia cultus debet competere conditioni personæ; *tum* maxime quia hoc potest esse causa lasciviæ, vel alterius scandali: quo sensu mortale est — Secus erit *veniale*, si ex levitate, vel etiam nullum peccatum, si ex necessitate fiat. Ita s. Thomas [2].

R. Ad 2: Si mulier *ornet* se secundum decentiam status, et morem patriæ, *vel* ut placeat viro suo, *vel* ut inveniat virum, non peccat; quia ornatus satis cohonestatur a suo fine; et tunc si alii ruunt, erit potius occasio accepta, quam data.

Si vero superflue se ornent mulieres, ut provocent ad concupiscendum, peccant mortaliter; quia hoc est dare incentivum peccati. *Si autem*, ait Angelicus [3], *ex quadam levitate, vel etiam ex quadam vanitate propter jactantiam quamdam, non semper est peccatum*

1) 2. 2. q. 78. a. 4. 2) 2. 2. q. 162. a. 2. 3) Loc. cit.

mortale, sed quandoque veniale... Et possent aliquæ excusari, quando non fieret ex aliqua vanitate, sed propter contrariam consuetudinem, quamvis talis consuetudo non sit laudabilis [1].

R. Ad 3: Mulieres *nudatis brachiis, scapulis*, et *pectore* incedentes graviter peccarent, si omnium primæ hunc morem alicubi introducerent; cum sine multorum peccatorum occasione esse non possit.

Peccarent item graviter gravi scandalo, si talis et tam immoderata esset hæc denudatio, ut valde lasciviam provocaret. Ubi notandum nihil facessere quædam vela subtilia ac trasparentia ad excusandum; cum hæc non minus, ne dicam fortius, passionem acuant.

Quot si nuditas tam immoderata non esset, et jam extaret alicubi consuetudo sic incedendi, putamus cum s. Antonino esse exprobrandas, sed non illico damnandas de mortali tales mulieres; assuefactio enim, uti docet experientia, efficit ut viri ex tali visu minus moveantur ad concupiscientiam. Neque tunc consuetudo jus constituit contra jus naturale, sed tantum concupiscientiæ vim imminuit.

Verum discrete oportet, ut prudens Confessarius sententia hac utatur, ne indulgeat nimiæ mulierum licentiæ, quæ libidinem involvit; cum fœminæ piæ et religiosæ hoc modo incedere minime soleant. Et maxime etiam, quia tales mulieres nuditatibus illis quærunt viros pravis sibi amoribus captivare. Porro principium nostrum est, *in periculo peccati formalis*, rigidiores opiniones esse tenendas [2].

§ II. — *De scandalo passivo* [3]

Q. 1. *Quid de scandalo passivo?*

R. Scandalum *passivum* duplex est — Aliud *datum*, quod oritur

1) Huc faciunt hæc verba cl. *Stapf*, quæ habet in sua *Theol. Mor.* § 298: « ætas nostra de insano vestimentorum luxu et splendore justissime reprehenditur. Vesana æmulatio, qua homines tum ejusdem tum diversæ conditionis vestimentorum ornatu semel mutuo assequi aut antecellere conantur, adeo omnium animos corripuit, ut tota fere Europa motu celerrimo et cum communi omnium vertigine circa eundem semper vanitatis axem rotetur. Et quod pessimum, hoc vanitatis studium parvulis jam cum ipso lacte nutricis instillari solet. Effectus hujus inordinati luxus sub omni consideratione perquam dolendi sunt. Nam, ut paucos tantum commemorem, animus taliter fascinatus officia altiora, et ipsum denique vitæ præsentis finem negligit; cumque media honesta ad tot expensas haud sufficiant, tum virginalis pudicitia, tum ipsa fides conjugalis venales fiunt, omnique flagitiorum generi latissima porta aperitur.

Denuo ad experientiam pastorum provoco, an non una cum ingravescente luxu vestium etiam luxuria et luctuosa morum corruptio ingravescere soleant ».

2) *V.* Pensieri di una Dama sopra il moderno vestire, Torino e Novara — Cesari, *Orazione sul vestir disonesto* etc. — Roberti, *Sul lusso* — Muzzarelli, *Della vanità e del lusso del vestir moderno, Foligno* 1794 — Stapf, *Th. Mor.* §§ 296 *et seqq.*

3. *V.* Liguori, *Opus Mor l.* 2. *nn.* 48 *et seqq.*

ex scandalo activo ob infirmitatem, vel ignorantiam peccantis, et dicitur etiam *pusillorum*, seu *infirmorum* — Aliud *acceptum*, quod oritur non ab activo, sed unice ex malitia peccantis, et vocatur etiam *pharisaicum* ex insigni pharisæorum malitia, qui ex sanctissimis Christi dictis, et factis occasionem peccandi inique sane sumebant.

Scandalum *passivum* non est speciale peccatum; neque enim gravius peccare censetur, qui, viso alterius furto, et ipse furatur.

Q. 2. *An sint omittenda opera spiritualia ad vitandum scandalum?*

R. 1: Opera non præcepta, et meri consilii ex doctrina s. Thomæ aliquando diferre, aliquando omnino etiam omittere tenemur ad vitandum scandalum ortum ex infirmitate aut ignorantia; etenim impedire scandalum proximi est actus magis apud Deum meritorius, quam aliud opus minime præceptum, et minime necessarium. De hoc loquebatur Apostolus quoad carnes idolis immolatas: *si ego scandalizo fratrem meum, non manducabo carnes in æternum* [1].

Imo sæpe etiam oportebit reddere rationem boni operis, ut alter deponat ignorantiam: et ubi deponere nolit, ipsi tunc totum imputabitur; quia scandalum pusillorum post monitionem fit pharisaicum, propter quod amplius non debet bonum opus omitti juxta illud Christi: *sinite illos, cæci sunt* [2]. Neque enim ob meram alicujus malitiam bonum spirituale est deserendum: sic nec ipse Christus destitit manducare cum publicanis, licet perspexisset pharisæos scandalizari.

R. 2: Opera vero præcepta vel talia sunt, ut absque peccato omitti nequeant: vel sunt talia, ut sine peccato possint omitti. Nempe vel agitur de præceptis naturalibus aut divinis; vel de præceptis humanis:

Si 1, nunquam prætermittenda sunt ad vitandum scandalum quodcumque sive pusillorum, sive pharisaicum; omissio enim rei hoc modo præceptæ esset intrinsece mala. *Talia* sunt v. g. præcepta fidei, spei et charitatis: *talia* sunt præcepta Sacramentorum, quæ necessaria sunt necessitate medii ad salutem: *talia* demum sunt præcepta omnia legis naturalis pro parte saltem negativa, v. g. de nunquam odio habendo proximo nostro.

Dicimus *pro parte saltem negativa;* quia aliqui Theologi contendunt posse aliquando omitti præcepta naturalia *pro parte affirmativa*, v. g. corrigendi delinquentem, quando majus sit malum quod timetur, quam fructus qui speratur. Quamquam hæc limitatio nobis parum arridet; nam in tali hypotesi præceptum jam cessat per se.

Si 2, quando agitur de scandalo pharisaico, certum est opera

1) Cor. 8. 2) Matth. 15.

præcepta non posse nec debere unquam omitti; quia sic daretur potius occasio bonum impediendi per malitiam.

Si vero de scandalo pusillorum agitur, probabilius docent Canus, Layman, Tournely, Roncaglia, Salmanticenses, Sporer, Suarez etc., ista præcepta esse omittenda; quia præceptum de vitando scandalo cum sit naturale, præferendum est præcepto mere positivo. Sic mulier debet semel et iterum [1] se abstinere a Sacro, licet de præcepto, si sciat sui se conspectu daturam esse alicui in particulari occasionem, ut scandalum ex infirmitate patiatur.

Sed (quæres) *ad vitandum scandalum eruntne dimittenda, seu non curanda bona temporalia?*

Propter scandalum *pharisaicum* non sunt dimittenda bona temporalia, secus occasio malis daretur bona illa rapiendi, et retinendi, si nempe ea ideo nos repetere vel habere non possemus: quod etiam noceret bono communi, ut ait Angelicus [2].

Propter scandalum vero *pusillorum* vel bona temporalia sunt dimittenda, cum melius sit anima quam divitiæ multæ: vel per instructionem proximi (eum scilicet monendo, quod nobis licet eo in casu nostra bona teneri, atque etiam in judicio prosequi) scandalum tollendum est. Sunt tamen qui absolute negant ea bona esse negligenda, si agatur de illis, quæ sint magni momenti; quia charitas non obligat cum gravi incommodo [3].

Q. 5. *An liceat suadere minus malum ad majus vitandum?* [4]

R. Alii negant id licere; nam semper malum est malum consulere. Verum sententia probabilior cum Cajetano, Molina, Navarro, Salmanticensibus, Sanchez, Sylvio, Soto aliisque pluribus docet, licitum esse in ordine ad eandem personam, casu quo proximus noster jam certo sit determinatus ad majus malum perpetrandum; tunc enim qui suadet vel permittit, non quærit malum, sed bonum, scilicet

1) Diximus *semel* et *iterum;* ajunt enim valde probabiliter, ad id amplius non teneri; nimis enim durum esset et grave semper vel nimis frequenter ad id obligari, cum scandalum omnino accidat ex alterius malitia. Ex qua ratione Elbel, aliique plures censent, posse quidem illam mulierem semel aut iterum omittere Sacrum, sed non teneri.

2) 2. 2. q. 43. a. 8.

3) Item est, si agatur de bonis quorum non sumus domini, sed tantum administratores; non enim ea dispensare possumus, cum nostra non sint. « Observant tamen graves auctores, S. Antoninus, Paludanus, Cajetanus et alii quoad bona Ecclesiæ, quod si ex eorum defensione ingravesceret scandalum in populo, nec, reddita ratione, sedari posset, Prælatus melius faceret, si consensum Ecclesiæ procuret, ut debitum condonetur, quam si exigat ». *Billuart.*

4) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *n.* 57; *l.* 3. *n.* 565; *l.* 5. *n.* 77.

electionem mali minoris: sic v. g. homini jam determinato ad alium occidendum potero suadere, ut potius eidem furetur. Hinc aliquando permitti potest ruina proximi, quando alter paratus est ad malum, et ille qui permittit, non intendit ipsum peccatum; sed non auferendo peccati occasionem intendit solummodo permittere peccatum unum, ne fiant plura, ita ut permissio ista sit impeditiva majoris mali.

Id confirmatur ex Augustino et Angelico. Primus ait: *si facturus est quod non licet, jam faciat adulterium, et non faciat homicidium* [1]. Secundus habet: *licet ei, qui incidit in latrones manifestare bona, quæ habet, quæ latrones peccant diripiendo, ad hoc quod non occidatur* [2].

Diximus *in ordine ad eandem personam;* non enim liceret suadere volenti facere malum Titio, ut faciat Sempronio, licet minus; tunc enim suadens esset directa et sola et tota causa damni illius tertii. Excipe nisi hic alter ex charitate teneatur hoc minus malum pati in se ad damnum alterius gravissimum impediendum.

Sed (dices) *anne fas etiam erit hanc occasionem ultro filiis ac servis ponere et objicere, v. g. collocare monetam supra tabulam vel supra pavimentum ad probandam eorum fidelitatem?*

Id negant Bonacina, Sa, Sanchez etc.; quia non esset peccatum permittere, sed potius illud directe occasionare — Attamen satis adhuc probabilis videtur sentenzia Elbel, Layman, Navarii etc. qui affirmant, quando causa existat, dicentes tunc non esse veram inductionem alterius ad peccandum, quod est intrinsece malum; sed meram peccati permissionem factam ex causa, scilicet ut quis se servet indemnem a periculo damni obventuri. Quod non est per se malum; alioquin nunquam liceret juramentum petere ab infedeli, vel mutuum ab usurario, quod est contra commune [3].

Q. 4. *An liceat alterius peccato cooperari?*

NOTA. Duplex est ad peccatum cooperatio: *formalis*, et *materialis*. Cooperatio *formalis* (nostra sententia) *illa est, quæ concurrit ad malam voluntatem alterius et in illam influit:* ideo esse nequit sine peccato. *Materialis illa est, quæ concurrit tantummodo ad malam actionem alterius, sed præter intentionem cooperantis.* Hoc posito:

R. Vel agitur de cooperatione *formali;* vel de *materiali.*

1) *Relatus c. si quod* 33. *q.* 2. 2) Q. 78. a. 4.

3) Id confirmari potest exemplo Judith, quæ cum videret permissionem libidinis in Holopherne futuram esse impeditionem malorum complurium pro toto populo Israëlitico, ultro posuit et objecit ei occasionem, nempe ornatum suum; et tamen in hoc *communiter* censent ipsam non peccasse.

Si 1, ea nunquam licet; cum talis cooperatio ex dictis moraliter influat in peccatum alterius, ac inde sit illius causa moralis.

Si 2, licita est, dummodo: — 1 actio sit per se bona, vel saltem indifferens; — 2 ut non tenearis ex officio peccatum impedire; — 3 ut simul adsit causa justa, et proportionata ad gravitatem peccati alterius, atque ad proximitatem concursus, qui præstatur ad peccati executionem. Sane: cum ego præsto actionem meam bonam vel indifferentem, et alter eadem abutitur ad peccatum, non teneor illud impedire, nisi ex charitate. Sed cum charitas non obliget cum gravi incommodo, ideo ponens cooperationem meam cum justa causa non pecco; tunc enim peccatum non provenit ex cooperatione mea, sed ex malitia illius, qui actione mea abutitur [1].

Verum magna quæstio est, quoad casus particulares adsignandos. Ante omnia pro regula sit observare sensus Doctorum; quia cum totum hoc ferme pendeat a prudentum æstimatione ac judicio, sententia illa erit *probabilior*, quæ *communior* erit.

Est autem prudentum judicium, eo graviorem requiri causam ad cooperandum, *vel* quo gravius est peccatum, cujus occasio datur; *vel* quo probabilius est, te non cooperante, alterum haud peccaturum; *vel* quo propius cooperatio peccatum attingit; *vel* quo minus habes juris ad tale opus; *vel* maxime quo magis peccatum cum justitia pugnat.

Ex quibus omnibus concludunt probabilius:

1 Licere, ad grave tamen damnum vitandum in proprio statu, carnes ministrare diebus esurialibus iis, qui petunt. Vinum vendere iis, quos prævidemus ebriandos. Vel ornatum puellæ abusuræ; nam hæc nonnisi remote ordinantur ad peccatum: ab ista autem remota cooperatione excusat causa gravis.

2 Item licere, sed tantum metu mortis, famulo adjuvare dominum, *vel* scalam deferendo, *vel* humeros subjiciendo, *vel* aperiendo januam etc. cum vult ascendere ad virginem stuprandam; quia vita famuli prævalet virginis honori.

3 Nullimode licere famulo neque ad mortem vitandam herum comitari ad lupanar, si inde ex comitatu animosior fiat. Neque munera amatoria, vel literas concubinæ domini sui deferre; quia hæc per se turpem amorem fovent: ideoque intrinsece mala sunt [2].

1) Nec valet dicere, quod mea actio in tali hypothesi etsi indifferens, evadit tamen mala utpote conjuncta cum circumstantia pravæ intentionis alterius; nam revera non ipse sum, qui conjungo actionem meam cum mala voluntate illius, sed ille est, qui conjungit malam voluntatem suam cum actione mea.

2) *V.* Liguori, *Opus Mor. l.* 2. *nn.* 59, *et seqq.*; it. *Homo Ap. Tr.* IV. *n.* 31 — Bouvier, *De Restit. ubi de participante* — Pavone, *La luce fra le tenebre*, Diss. XI: *Sopra la cooperazione formale, e materiale al peccato.*

Scholium — De notis seu censuris Theologicis

1 Virtutes Theologicæ (et maxime fides) multis modis lædi possunt: porro sententia, qua notatur et damnatur illa læsio, *censura Theologica* appellari consuevit 1.

2 Censura hæc duplex distinguitur: doctrinalis et judicialis — *Censura doctrinalis* est quæ a viris doctis quidem, sed nullam habentibus auctoritatem divinitus sibi concessam judicandi, fertur: tales sunt censuræ a nonnullis facultatibus latæ. Licet non de fide, est tamen hæc maximi ponderis — *Censura judicialis* ab iis fertur, qui divinam habent auctoritatem de fide judicandi, nempe 1 a Pontifice totam Ecclesiam docente, vel a Concilio generali; 2 ab Episcopis sive in Diœcesi, sive in particularibus Conciliis. Sed non potest ferri a laicis, nec a simplicibus Sacerdotibus, vel Parochis.

3 Judicium, quo censura alicui doctrinæ inuritur, est dogmaticum,

1) Aliquando tamen propositiones damnantur *in globo*, et est quando singulis propositionibus sua singularis nota non adsignatur, sed notantur omnes generatim veluti respective *erroneæ*, *hæreticæ* etc. Hoc non facit ad substantiam, si et unus et alius modus a legitima auctoritate procedat. « Les condemnations générales sont utilement pratiquées dans l'eglise, pour donner comme un premier coup aux erreurs naissantes, et souvent même le dernier, suivant l'exigence du cas et le degré d'obstination, qu'on trouve dans les esprits ». Ita Bossuet ad rem in Opere, *Second écrit sur le livre de Fénelon*, *n.* 2.

Hic duo notanda sunt cum s. Alphonso: 1 nonnullos induci ad reprobandas cunctas opiniones, quæ aliquam similitudinem habent cum propositionibus damnatis, inepte putantes eas ita generaliter proscribi, ut nullam patiantur exceptionem vel justam interpretationem. Quod revera est contra naturam propositionum damnaturum; juxta enim omnium Doctorum consensum non sunt clausis oculis rejiciendæ omnes opiniones, nisi expresse aut virtualiter in proscriptis contineantur. Ceterum regulariter loquendo, propositiones damnatæ intelligendæ sunt, ut jacent, et in sensu rigoroso, atque ab auctoribus illarum intento. Præterquamquod quædam opiniones damnatæ sunt, quia nimis generaliter loquebantur, et ideo non sunt extendendæ ad omnes casus particulares, qui propter aliquam momentosam circumstantiam distinguuntur — *Op. Mor. l.* 3. *n.* 760.

2 Omnes propositiones a Pontificibus damnatas, licet non omnes sint hæreticæ, sed aliæ temerariæ, aliæ erroneæ, aliæ scandalosæ etc.; tamen accedente Pontificis definitione, tenendum esse de fide, quod illæ propositiones vere sint temerariæ, vel alia inficiantur nota, quam ipsas pati Pontifex declaravit; et ideo esset quidem hæreticus, qui easdem tanquam veras et licitas sequeretur, aut propugnaret, ut bene ait Viva in *Qu. prod. damn. n.* 1. Non tamen hæreticus esset, si propositiones damnatas in globo sejungeret, contenderetque notam hæresis his aut illis non applicari, et ideo non ita faceret Ecclesiæ hac de re judicium; nam fidei catholicæ stricte sumptæ non adversaretur, cum singulæ propositiones non ut hæreticæ sint damnatæ. Attamen illius conditio non ideo melior esset; rebellis enim erga Ecclesiam, et reus peccati mortalis fieret — *Op. Mor. l.* 1. *n.* 104.

non lex disciplinæ. Nam iste actus verum est judicium, quo de veritate aut falsitate, bonitate aut perversitate illius pronuntiatur.

4 Innumeræ confici possunt propositiones plus vel minus sanæ doctrinæ oppositæ; ideo innumeræ esse possunt censuræ in eas latæ.

Hæretica propositio est quæ dogmati revelato, et ab Ecclesia proposito directe opponitur.

Erronea et *hæresi proxima* est quæ adversatur propositioni fidei proximæ, id est propositioni mediate revelatæ, et certæ certitudine Theologica.

Suspecta hæresis vel *erroris* est quæ ex terminorum ambiguitate, vel ex circumstantiis sive temporis sive personæ loquentis, adhibetur vel adhiberi potest ad hæresim, vel errorem occulte disseminandum.

Hæresim vel *errorem sapiens* est quæ de hæresi vel errore suspecta est, vel quæ ab hæresi vel errore nonnisi futili evasione vindicari potest.

Impia est quæ pietati et religioni christianæ adversatur.

Periculosa est quæ licet speculative sit vera, ob varias circumstantias dat locum timendi, ne in praxi hæresim, errorem, aut peccatum foveat — Si communius aut frequenter infaustos hujusmodi exitus habeat, est *perniciosa*.

Seductiva est quæ fideles incautos sub specie pietatis a sana doctrina retrahere conatur.

Piarum aurium offensiva est quæ, etsi a doctis in bono sensu accipiatur, ab aliis ob ignorantiam, vel timoratam conscientiam, in sensu parum religioni congruente intelligitur, et tristantur de illa.

Male sonans est quæ, licet verum sensum pati possit, ex propria tamen verborum significatione parvum videtur habere.

Captiosa est quæ sub specie veritatis in errorem potest inducere.

Temeraria est quæ in materiis Theologicis, vel cum fundamento insufficienti ex ratione aut auctoritate petito, vel pugnante communi Patrum et Theologorum sententiæ, asseritur.

Schismatica est quæ paci et unitati Ecclesiæ adversatur, fideles retrahendo ab obedientia, et reverentia superioribus ecclesiasticis debita.

Antiquata est quæ antiquitus admittebatur uti probabilis, quia nondum erat cognitum principium certum; sed nunc, licet non expresse damnata, est tamen incompossibilis cum novo decreto R. Ecclesiæ [1].

1) Aliæ plures censuræ *v.* penes Tournely, *Append. ad Loca theol.* — Canapa, *De dogmate, doctrinis theologice erroneis harumque censuris etc.* — Alasia, *Commentaria Theol. Moralis, Vol.* 8. *Appendix de damnatis ab Ecclesia propositionibus* — Luc. Ferraris, *Bibliot. Concion. etc.* V° Propositiones, *etc.*

(Cum toto Excell. Episc.)

APPENDIX I.

Nonnulla RR. Congregationum Decreta circa cultum

1. Eliminandus abusus superimponendi Sanctorum reliquias piasque imagines Tabernacnlo, quo Augustissimum Sacramentum asservatur — *S. R. C. die* 31 *martii* 1821.

2. Tolerari non debet consuetudo sive corruptela occasione concionum sedere in gradibus altaris majoris terga vertendo SS. Sacramento, sit vel non sit expositum — *S. R. C. die* 20 *sept.* 1806.

3. Si quandoque privata ex causa SS. Eucharistia exponenda videbitur, a tabernaculo nunquam extrahatur; sed Pixide velata in aperto ejusdem tabernaculi ostiolo cum assistentia alicujus Sacerdotis stola et superpelliceo induti, et cum sex saltem luminibus cereis collocetur. Quod idem in Ecclesiis Sæcularium servari mandamus — *S. C. Episc. et Regular. die* 9 *decembris* 1820.

4. Dum datur Benedictio cum SS. Sacramento Celebrans nihil dicere debet, nihilque vocibus modulari a cantoribus ad præscriptum Ritualis et Cœremonialis, non obstante quacumque contraria consuetudine — *S. R. C. die* 9 *feb.* 1662.

5. In Benedictione Sanctissimi Sacramenti ante orationem non debet dici *Dominus vobiscum* — *S. R. C. die* 16 *jan.* 1663.

6. Cantiones vulgari sermone cantare non convenit, exposito SS. Sacramento — Neque eas canere licet inter Missarum Solemnia — *S. R. C. die* 21 *martii* 1690; *et* 24 *ejusdem* 1657.

7. Cantores non possunt in choro incipere Introitum Missæ, priusquam Sacerdos eamdem Missam celebraturus ad altare pervenerit — *S. R. C.* 14 *apr.* 1753.

8. Quando in Missa præscribitur tertia Oratio *ad libitum*, et Episcopi jussu apponenda est aliqua specialis Oratio seu collecta, non debet prætermitti quæ jussu Episcopi dici debet — 17 *aug.* 1709.

9. Qui celebrat Missam in aliqua Ecclesia Regularium, aut etiam Monialium, in qua fit de festo duplici habente Missam propriam, quæ non sit concessa omnibus, Missam quidem dicat de Festo, sed cum Missali Romano — *S. R. C.* 9 *jul.* 1668.

10. Deficiente subdiacono pro Missa solemni, data necessitate, potest permitti per superiores, ut substituatur constitutus in minoribus Ordinibus, ad cantandam Epistolam paratus absque manipulo — *S. R. C.* 5 *jul.* 1698.

11. Una est Auctorum omnium sententia culpæ mortalis reos esse qui cum ornatu Sacerdotali notabiliter immundo, et lacero Missam celebrant, nulla admissa necessitatis causa — *Ex Decr. Pii* VI. 25 *dec.* 1775.

12. Parva Crux cum imagine Crucifixi posita super tabernaculum non est sufficiens in Missa, sed poni debet alia Crux in medio candelabrorum — In

altari vero in quo adest magna statua Crucifixi, est sufficiens in Missa, et non indiget alia Cruce — *S. R. C. die* 16 *jun.* 1663.

13. In Missis privatis nemini licet, præterquam solis Episcopis, adhibere Sacerdotem vel clericum ministrantem, qui Missali assistat, calicem tegat et detegat, in illum vinum et aquam infundat, aliaque perficiat quæ non nisi a Diacono solemniter administrante jure exercentur. Sed omnes (præter Episcopos) debent calicem ad altare deferre, illum detegere et cooperire in Missa, atque ad Sacrarium referre, Missale aperire, et claudere, ac reliqua — *S. R. C. die* 18 *aug.* 1629 (13 *jan.* 1631), (5 *jul.* 1631), (26 *jan.* 1658), (13 *jun.* 1671), (20 *jul.* 1686), (29 *jul.* 1720), (31 *maii* 1817).

14. An Sacerdos Missam celebraturus, transiens ante altare, ubi fit populi Communio, debeat permanere genuflexus donec et quousque terminatur Communio? Negative — *S. R. C.* 5 *jul.* 1598.

15. An calices, aliaque vasa sacra unctione consecrata sive adhuc consecrationem retineant, sive non, antequam tradantur artifici reficiendi vel fundendi, debeant a Sacerdote execrari? Negative — *S. R. C.* 20 *ap.* 1822.

16. An in elevatione SS. Sacramenti in Missis solemnibus cani possit *Tantum ergo*, vel aliqua antiphona tanti Sacramenti propria? Affirmative et amplius — *S. R. C.* 14 *ap.* 1753.

17. Imago B. M. V. in supplicationibus delata thurificanda est duplici tantum ductu — *S. R. C. die* 28 *jul.* 1789. — Sacra imago seu statua B. M. V. non est deferenda sub Baldachino — *S. R. C. die* 22 *aug.* 1744, *et die* 23 *sept.* 1820 *in una Novariensi.*

18. Missa votiva de B. M. V. cum Gloria et Credo, sed sine Officio, potest celebrari in aliqua die ob publicam causam, et ob rationem concursus — *S. R. C. in Claramontana* 8 *jun.* 1658 *apud Merati*, *n.* 328.

19. Missa votiva solemnis de B. M. V. potest celebrari in die Dominica ratione concursus populi — *S. R. C.* 20 *nov.* 1662 *apud Merati n.* 397 — Excipe tamen Dominicam privilegiatam, vel si sit duplex 1 vel 2 classis.

20. An quando non prohibentur Missæ defunctorum, possit celebrari Missa *de requiem* pro defunctis vage sumptis, id est pro quibus Communitas debet applicare aliquam vel aliquas Missas, qui celebrans sciat determinate sintne pro Sacerdote, pro laico, pro viro, pro fœmina etc.? *Affirmative; et dicenda est prima Oratio:* Deus, qui inter Apostolicos Sacerdotes, *ut habetur in Missali* — *S. C. R.* 16 *feb.* 1781.

21. Si Missa celebratur pro aliquo vel aliquibus determinatis defunctis, qui celebranti pateant, primo loco dicitur Oratio pro iis, pro quibus Missa celebratur; secunda pro libitu Sacerdotis, tertia vero semper *Fidelium Deus* etc. — *Merati*, *p.* 1. *t.* 5.

22. Missæ privatæ *de Requiem*, etiam corpore præsente et insepulto, dici non possunt diebus, quibus fit de Officio duplici, vel aliis a Rubrica exceptis, et quæcumque consuetudo in contrarium abusus esse declaratur — *S. R. C.* 29 *jan.* 1752.

23. An iis in locis, ubi una tantum celebratur Missa, diebus dominicis et festivis per annum (non tamen solemnibus) dum aliquis mane sepelitur, et Missa dicitur ante sepulturam, corpore præsente, debeat hæc Missa dici *de Requiem* ut in die obitus; vel potius debeat cantari Missa de die, et Missa *de Requiem* transferri ad primam diem non impeditam? *Negative ad primam partem, affirmative ad secundam — S. R. C. 26 jan.* 1793.

24. An diebus 3o, 7mo, et 30mo a depositione defuncti, in quibus occurrit officium duplex per annum, non tamen festivum de præcepto, celebrari possint Officium et Missa defunctorum? Et an prædicti dies numerari debeant a die obitus, vel a die depositionis? *Affirmative ad 1m partem, dummodo sermo sit de Missa cantata. Ad 2m partem prædictos dies posse numerari a die obitus, sive a die sepulturæ juxta diversam Ecclesiæ consuetudinem — S. R. C. 23 aug.* 1766.

25. An anniversaria perpetua in die obitus quotannis celebranda, si contingat transferri ultra aliquas octavas privilegiatas, gaudeant adhuc ut possint celebrari in duplici majori? *Negative — S. R. C. 3 dec.* 1701.

26. An in anniversario translato ob festum de præcepto variari debeat oratio, in qua vitiatur veritas verborum, seu potius omittere sufficiat illa verba: *cujus anniversarium depositionis diem commemoramus?* R. *recitandam Orationem prout in Missali — S. R. C. 4 maj.* 1686.

27. Cum primum accipitur nuntium de morte in loco dissito alicujus de gremio, potest statim vel prima die non impedita cantari Missa *de Requiem*, ut in die obitus pro ejus anima in festo duplici majori vel minori, non tamen de præcepto, ut citius suffragetur animæ defuncti; non relicta tamen Missa in cantu de festo duplici minori occurrente, quatenus adsit obligatio cantandi — *S. R. C. 4 maj.* 1686.

28. In sepultura vel anniversario Sacerdotis diei potest tam prima Missa quæ est pro Episcopis adsignata, ut in Commemoratione omnium fidelium: quam secunda quæ est in die obitus seu depositionis, dummodo Oratio pro eo designanda, *Deus qui inter Apostolicos Sacerdotes* omnino adhibeatur — *S. R. C. 29 jan.* 1752.

29. NOVARIEN. Eminent. et Reverend. Domine Observantissime.

Sacrorum Rituum Congregationi supplex exhibitus fuit Libellus pro parte Sacerdotis Joseph De-Vecchi Cæremoniarii istius Cathedralis Novarien. et Rectoris Kalendarii Diœcesis, qui adverteus ab anno 1788 ad hanc usque diem *Breviaria, Horas Diurnas, Missalia, Officia parva Beatæ Mariæ Virginis, Officia Hebdomadæ majoris*, quæ denuo prælo mandantur, non continere Ordinariorum attestationes, queis declaretur, *hæc exemplaria concordare cum his, quæ hic Romæ sunt impressa ad tramites Bullarum Sancti Pii* v, *Clementis* VIII *et Urbani* VIII, quæ in fronte Breviarii R. reperiuntur; postulabat declarari, utrum etiam nunc servari debeant recensitæ Constitutiones Pontificiæ; et an transgressores pœnas inibi inflictas incurrant, presertim ex eo, quod in præsentiarum nullus supersit dubitandi locus, quin emendata

Exemplaria præ oculis in cusione habeantur, eo vel magis, quod maxime torquerentur conscientiæ tum eorum, qui lucrum ex venditione librorum liturgicorum percipiunt, tum Ecclesiasticorum, qui illis uti debent, quum nullibi reperiantur hisce attestationibus muniti; propterea que cupiebat demum concedi, ut sine ulla dubitatione quis horum librorum usum sibi permittere valeret.

Sacra vero Congregatio in Ordinario Cœtu ad Vaticanum die inferius posita coadunata, audita relatione ab infrascripto Secretario facta, omnibus mature perpensis, accurateque consideratis, Eminentiæ Vestræ scribendum esse censuit, ac declarari: *Pontificias Constitutiones in suo robore permanere, et abusum non esse tolerandum.* Hæc ejusdem Sacræ Congregationis mandata, lubentissimo animo dum exequor, Eminentiæ Vestræ manus humillime deosculor — *Romæ 7 apr. anno* 1832.

Eminent. et Reverend. D. Cardinali *(Morozzo)* Episcopo Novarien.

APPENDIX II.

Nonnulla Congregationis ss. Rituum Decreta quoad Festa

1. *Patroni* cujusvis provinciæ, aut loci an sint de præcepto?

Cum nonnulli ex Parochis intra fines ducatus et diœcesis Camerinensis unum dumtaxat principem Patronum in unoquoque loco sub utroque præcepto venerandum colendumque contenderent, scilicet s. Venantium Camerinensem, posthabitis peculiaribus cujusque loci patronis principalibus, in quorum festis sese exemptos assererent ab onere applicationis pro populo, prout per plures annos egerant, petitum propterea fuit in Congreg. ordinaria S. Rit. pro declaratione: An festum utriusque principis patroni Status, scilicet Camerinensis, et uniuscujusque loci, celebrandum foret sub utroque præcepto? Et num Parochi omnes in præfatis festis tenerentur applicationi missæ pro populo? Ac tandem quid agendum pro hujusmodi applicationibus omissis? ut in supplici libello sequentis tenoris:

« Eminentissimi e Reverendissimi Signori! Lo Stato di Camerino, che « forma provincia separata affatto dall'Umbria e dal Piceno, venera come « Protettore principale s. Venanzio M. e ne celebra la festa con rito doppio « di prima classe coll'ottava, e ne osserva la festa di precetto.

« Quasi tutti i singoli paesi, contenuti dentro i limiti di esso Stato, hanno « i rispettivi particolari Protettori principali canonicamente eletti, confermati

« dalla S. C. de' Riti e assegnati ai medesimi sempre dal Calendario diocesano « di Camerino coi rito conveniente a tali Santi di doppio di prima classe col- « l'ottava, e con tale rito se ne celebra effettivamente in ogni luogo la festa.

« Consta apertamente dalla Costituzione della santa mem. di Urbano VIII, « che comincia *Universa*, non che da moltissimi celebri autori e segnata- « mente dai Salmanticensi, Ferrari, Merati ecc., che tanto l'una che l'altra « festa di tali Protettori, del Protettore cioè di provincia e del Protettore del « luogo contenuto nella stessa provincia, siano di precetto, coll'obbligo di « ascoltare la messa ed astenersi dalle opere servili.

« Alcuni parochi, ciò non ostante, sono fissi nel sostenere, che sola- « mente sia di precetto la festa del Protettore della provincia e si dispensano « dall'applicare *pro populo*, e permettono le opere servili.

« Per togliere tali disordini, e quelli che da essi derivano, si supplica « per la formale dichiarazione, che l'una e l'altra festa dello Stato e Ducato « di Camerino è precettiva, e che sono tenuti i parochi a rimettere o ad ot- « tenere l'assoluzione per le messe *pro populo* da essi tralasciate. Che ecc.

Sacra eadem Rituum Congregatio ad relationem Emin. e Rever. D. Card. de Somalia eidem Congregationi præfecti, ac relatoris, habita prius informatione de præmissis per Rever. Vicarium Capitularem Camerinen. scripto pandita, respondit: Servandum esse de præcepto utrumque festum, et parochos teneri ad applicationem missæ *pro populo*, et ad D. Secretarium cum Sanctissimo: *die* 22 *martii* 1817.

Facta autem per me infrascriptum Secretarium de præmissis Ss. D. N. relatione, Sanctitas sua S. C. sensum approbavit et confirmavit, atque in posterum servari mandavit, annuitque pro absolutione quoad præteritum: *die* 25 *martii* 1817 *in Camerin.* — Cardell. n. 4382.

2. Quæsitum fuit, quænam sint, et intelligantur præter diem Paschatis, aliæ *solemniores festivitates*, in quibus celebrare non licet in Oratoriis privatis?

S. R. C. solemnes Festivitates esse et intelligi censuit præter Festum Paschatis, Resurrectionis D. N. J. C., Feriam V *in Cœna Domini, Festum Ascensionis D. N. J. C., Festum Pentecostes, Festum ss. Apostolorum Petri et Pauli, Festum Annunciationis et Festum Assumptionis B. M. V., Festum omnium Sanctorum, Festum Nativitatis et Festum Epiphaniæ Domini:* ita declaravit 17 nov. 1607 *in Cologuritana* — Gardell. n. 217.

3. An Communitas possit indicere *Festo de præcepto*, quæ nec de consuetudine servantur, nec ab Ecclesia Romana præscribuntur, exigendo multam contra inobedientes? S. C. respondit, *non posse:* 3 jun. 1630 *in Sutrina* — Gardell. n. 715.

4. *Festum de præcepto* non est introducendum; sed si populus voluerit illud celebrare abstinendo a servilibus, permittendum est; sed absque pœnarum incursu. S. C. 11 maj 1638 *in Hortana.* — Gardell. n. 903.

5. *Solemnitas Festi* fit die quo eadit, licet transferatur Officium. S. C. 15 sept. 1668 *in Januen.* — Gardell. n. 2300.

6. *Festum* si transferatur, non censentur translatæ Indulgentiæ. S. C. 9 dec. 1702 *Nullius Abbatiæ s. Galli.* — Gardeli. n. 3488.

7. *Votum* celebrandi nonnulla *Festa* de præcepto cum vigilia et processione, licet ab Episcopo confirmatum, non obligat nisi voventes. S. C. 19 nov. 1650 *in Hipporegien.* — Gardeli. n. 1474.

8. *Festa* plura si occurrant eadem die, in his agendis vel reponendis, hæc regula et ordo servari debet: ut primum locum obtineat Festum Ecclesiæ particularis, secundum Ordinis vel Religionis, tertium Diœcesis, quartum Nationis, quintum Ecclesiæ universalis. S. C. 23 jul. 1736 *in Einsilden.* — Gardeli. n. 3895.

9. *Festa* quæ ex immemorabili consuetudine celebrantur, possunt continuari, si de Sanctis sint in Martyrologio Romano descriptis; sint minus, nequeunt. S. C. 7 maj. 1746 *in Varsavien.* — Gardell. n. 4032.

APPENDIX IV.

Compendio delle regole generali intorno ai libri proibiti pubblicate per ordine del Concilio di Trento colle seguenti Pontificie Dichiarazioni [1]

1. Tutti i libri, che avanti l'anno 1515 furono condannati dai sommi Pontefici, o dai Concilii Ecumenici, ancorchè non siano registrati nell'Indice, debbonsi riguardare come già proibiti.

2. I libri degli eresiarchi, i quali dopo il detto anno inventarono o rinnovarono le diverse eresie, o furono capi e guide di eretici, qualunque ne sia il titolo ed argomento, sono essi del tutto proibiti; come pure i libri di eretici che trattano *ex professo di materie spettanti* alla religione — Quelli poi che di tale materia non trattano, saranno permessi previo l'esame e l'approvazione di quelli, a' quali ciò spetta. Ed in simile guisa dicasi, avute le suddette approvazioni, di quelli ancora di dottrina cattolica, i cui autori fossero poscia caduti nell'eresia, o che dopo la loro caduta tornarono al grembo della Chiesa.

3. Sono permesse le versioni di scrittori Ecclesiastici pubblicate in passato

1) Sic illud conceptis verbis legere est in Synodo Novariensi postrema *pag.* 278: quod porro Ecclesiasticos omnes, ac præsertim Parochos, Confessarios et Magistros præ oculis habere valde opportunum ac pene necessarium est.

da autori condannati, purchè niente contengano contro la sana dottrina — Quelle poi del Nuovo Testamento fatte dagli autori notati nella prima Classe dell'Indice sono assolutamente vietate — Riguardo alle versioni dell'Antico Testamento ed alla Biblia dei *Vitablo*, spetta a' Vescovi il permetterne la lezione a dotte e pie persone, le quali ne usino non come di sacro testo, ma per semplice interpretazione del medesimo. Dalla Bibbia di *Isidoro Clario Bresciano* si tolgano il Prologo ed i Prolegomeni.

4. Quanto alle traduzioni della Bibbia in lingua volgare in virtù della dichiarazione fatta da Papa Clemente VIII, e dal Decreto della s. Congregazione dell'Indice 13 giugno 1757, non sono permesse se non quelle che dalla Sede Apostolica sono approvate, o pubblicate coll'Oracolo della medesima.

5. Quanto ai libri di collezioni fatti da autori eretici come *lessici, concordanze, apotegmi*, se mai vi fossero cose da essi aggiunte, non si reputino permessi senza che dai Vescovi nelle prescritte forme siano stati approvati.

6. I libri di controversia tra gli eretici ed i cattolici scritti in lingua volgare non sono permessi, quando non abbiano le debite approvazioni. Quei libri che in qualunque regno o provincia fossero stati proibiti per esservi cose non espedienti a leggersi da tutti, quando i loro autori siano cattolici, potranno essere permessi dappoichè saranno stati emendati.

7. I libri che trattano *ex professo* di cose lascive ed oscene sono affatto vietati. Sono permessi gli antichi scritti da autori del paganesimo in riflesso dell'eleganza e proprietà della lingua: non dovranno però leggersi da' fanciulli.

8. Tutti i libri che trattano di astrologia giudiziaria o di indovinazione di cose future contingenti, o dipendenti dall'umano libero arbitrio o di altre superstizioni sono affatto condannati. Si permettono quelle naturali osservazioni e giudizii che hanno per oggetto di giovare alla medicina, agricoltura e navigazione.

Su questa regola per ordine di Clemente VIII si facciano le seguenti osservazioni: — 1 si ammoniscano i fedeli che contro coloro i quali leggono o ritengono libri di astrologia giudiziaria ed altri, dei quali si parla nella detta regola, si può procedere dai Vescovi in virtù di una Bolla di Sisto V; — 2 il *Talmud* degli Ebrei colle glose, interpretazioni e note, ancorchè impresso senza questo nome e con quelle condizioni che prescrisse Pio IV, sia onninamente proibito. E con esso il sono pure tutti i libri cabalistici de' medesimi, e le altre loro irreligiose produzioni; — 3 il libro detto *Magazor* degli Ebrei sia tollerato soltanto nella lingua ebraica, e le versioni di esso in qualunque siasi altra lingua sieno proibite.

9. Nello stampare qualvogliasi libro, o scritto si osservino le ordinazioni del Concilio Lateranense sotto il Pontefice Leone X, sess. X. — Quelli che si pubblicassero senza l'approvazione de' superiori Ecclesiastici cui spetta secondo il luogo della stampa, soggiaceranno alle pene portate nel detto decreto — Gli stampatori e venditori di libri dovranno essere soggetti alle leggi prescritte.

Avverte poi il lodato Pontefice Clemente VIII nella sua Istruzione su tale

materia aggiunta per suo ordine alle regole suddette, che tutti quei libri, i quali sono stati proibiti in una qualche lingua, si debbano riguardare come proibiti egualmente in qualunque altra lingua vengano poscia translatati.

Quanto a' libri proibiti colla clausola *donec corrigantur*, oppure *donec expurgentur*, è da avvertirsi siccome nota il R. P. Alessandro Angelico Bardani Secretario della S. C. dell'Indice, che non si può fare simile correzione o spurgamento di privato giudizio, ma si deve aspettare dall'autorità della stessa Sacra Congregazione.

10. Finalmente intorno alle censure che immediatamente si incorrono da coloro che leggono o ritengono o vendono libri proibiti, vuolsi considerare per avviso dello stesso P. Bardani, che non solo sotto pena di scomunica riservata alla santa Sede quelli comprendonsi, che trattano *ex professo* di religione, od insegnano eresie, od ingeriscono sospetto di insinuare falsi dommi, siccome le Costituzioni di più Pontefici dichiarano, massimamente di Pio IV *Dominici Gregis*, di Gregorio XV *Apostolatus Officium*, di Alessandro VII *Speculatores*; ma anche sotto la stessa pena restano divietati simili libri, che dopo le Apostoliche Costituzioni mentovate sono indicati nel Brevi, o nelle Bolle dei successori Pontefici.

DECRETA

DE LIBRIS PROHIBITIS NEC IN INDICE NOMINATIM EXPRESSIS 1

Cum non omnes libri, qui vi Costitutionum Apostolicarum, aut Drecretorum Congregationum S. Officii, et Indicis prohibiti sunt, singillatim describi in Indice propter eorum ingentem numerum possint; necessarium visum est, hujusmodi libros ad certa quædam capita revocare, ac per materias, de quibus agunt, eorum veluti Indicem conficere, ut, si quod circa librum aliquem in Indice non descriptum, aut in Regulis ejusdem Indicis non comprehensum, exoritur dubium, intelligi possit, utrum inter prohibitos sit computandus.

§ I. — *Libri ab Hæreticis scripti, vel editi, aut ad eos, sive ad Infideles pertinentes prohibiti*

1. Agenda, seu Formulæ precum, aut Officia eorumdem.
2. Apologiæ omnes, quibus eorum errores vindicantur, sive explicantur, et confirmantur.

1) Sic legere est in ipso *Indice librorum prohibitorum.*

3. Biblia sacra eorum opera impressa, vel eorumdem Annotationibus, Argumentis, Summariis, et Indicibus aucta.

4. Biblia sacra, vel eorum partes ab iisdem metrice conscriptæ.

5. Calendaria, Martyrologia, ac Necrologia eorumdem.

6. Carmina, Narrationes, Orationes, Imagines, libri, in quibus eorum fides, ac religio commendatur.

7. Catecheses et Catechismi omnes, quamcumque inscriptionem præferant sive librorum Abecedariorum, sive Expiicationum Symboii Apostolici, Præceptorum Decaiogi, sive Instructionum, ac Institutionum Religionis Christianæ, Locorum Communium, etc.

8. Colloquia, Conferentiæ, Disputationes, Synodi, Acta Synodalia de fide, et fidei dogmatibus ab eisdem edita, et in quibus expiicationes quæcumque eorum errorum continentur.

9. Confessiones, Articuli, sive Formulæ fidei eorumdem.

10. Dictionaria autem, Vocabuiaria, Lexica, Giossaria, Thesauri, et similes libri ab iisdem scripti, sive editi, ut Henrici, et Caroli Stephani, Joannis Scapulæ, Joannis Jacobi Hofmanni etc., non permittuntur, nisi deletis iis, quæ habent contra Religionem Cathoiicam.

11. Instructionem, et Rituum sectæ Mahometanæ libri omnes.

§ II. — *Libri certorum argumentorum prohibiti*

1. De materia Auxiliorum Divinorum iibri, vel compositiones ex professo, vel incidenter, aut prætextu commentandi s. Thomam, vel quemlibet aiium Doctorem, aut alia quavis occasione tractantes, impressi nuiia obtenta licentia a Congregatione S. Officii.

2. De Beatæ Mariæ Virginis Conceptione libri omnes, Conciones, Disputationes, Tractatus impressi post annum 1617 in quibus asseritur, B. Virginem Mariam cum originaii peccato conceptam esse; vel in quibus affirmatur, opinantes, B. Virginem fuisse in originali peccato conceptam, esse hæreticos, vel impios, vel peccare mortaliter.

3. Declarationes, Decisiones, Interpretationes Congregationis Concilii Tridentini, earumque Collectiones tam impressæ, quam imprimendæ, ementito ipsius Congregationis nomine.

4. De controversia exorta inter Episcopum Chalcedonensem, et Regulares Angliæ libri omnes, et singuli tractatus impressi, sive manuscripti, et omnia alia, quæ spectant directe, vel indirecte ad prædictam controversiam. Per hoc autem Decretum nihii intendit sacra Congregatio statuere de meritis causæ, vei ulli auctori, aut operi ignominiam aliquam, vel notam malæ doctrinæ inferre.

5. De doctrina libri Cornelii Jansenii Episcopi Iprensis, qui inscribitur *Augustinus*, libri omnes, et libelli, aut epistolæ tam impressæ, quam manuscriptæ, seu in posterum edendæ, et pubiicandæ, in quibus illa eo modo damnata, quo eam damnavit Alexander VII, vei ut est in V Propositionibus damnata, propugnatur, vel quomodolibet approbatur, aut defenditur.

6. De Constitutione *Unigenitus* Clementis XI libri, aliaque scripta, in quibus illa subdole eliditur, temere carpitur, aut contemnitur, et impugnatur.

Item Libri, sive libelli vel scripti, vel typis editi, aut edendi in defensionem Libri inscripti: *Le noveau Testament en François avec des Reflexions morales sur châque verset*, aut alio titulo: *Abregé de la Morale de l'Evangile* etc.

Item Actus, sive Instrumenta Appellationum quæcumque a Constitutione *Unigenitus* ad Concilium generale; nec non Judicia Theologorum, aut Facultatum Theologicarum, sive Academiarum, earumque Deliberationes, Consultationes, Acta, Decreta; quorumcumque etiam aliorum Mandata, Ordinationes, Arresta, Epistolæ; Interpretationes etiam, et Declarationes, ac scripta quælibet, quibus explicationis, aut alio quovis prætextu aliquid dicitur, vel scribitur, quo dictæ Constitutionis robur, atque auctoritas, et obligatio minui, aut infringi possit.

7. De Duellis agentes libri, litteræ, libelli, scripta, in quibus eadem duella defendentur, suadentur, docentur. Si qui vero hujusmodi libri ad controversias sedandas, paeesque componendas utiles esse possunt, expurgati, et approbati permittuntur.

8. De Joannis Calà asserti Anachoretæ prætensa sanctitate, miraculis, vaticiniis, visionibus, aliisque hujusmodi signis libri, codices, et folia quæcumque sive manuscripta, sive impressa.

Item Omnia et singula transumpta, seu copiæ tam impressæ, quam manuscriptæ Decreti a Vicario Generali Cassanensi emanati, per quod idem Vicarius ausus fuit definitive pronunciare, eumdem Joannem fuisse in quasi possessione cultus, atque ideo in eo manutenendum.

9. Libri omnes immunitatem Bonorum Ecclesiasticorum impugnantes.

10. De Laminis plumbeis Arabico sermone, et antiquis characteribus conscriptis, ac in cavernis montis Illipulitani, dicti Sacri, prope Granatam repertis, et de Scripturis in turri Torpiana ejusdem civitatis inventis, libri omnes, Tractatus, Responsa, Consulta, Commentarii, Glossæ, Additamenta, Annotationes, et quæcumque alia sive manuscripta, siva typis impressa. Alii vero libri, sive tractatus, qui ad alia argumenta spectant, obiter vero de his Laminis, vel de earum doctrina tractant, permittuntur, expunctis locis, quæ de his laminis agunt.

11. De SS. Apostolis Petro, et Paulo libri omnes tam impressi, quam manuscripti, in quibus asseritur, et defenditur, quod S. Petrus et S. Paulus sunt duo Ecclesiæ Principes, qui unicum efficiunt: vel sunt duo Ecclesiæ Catholicæ Coriphei, ac supremi Duces summa inter se unitate conjuncti: vel sunt geminus universali Ecclesiæ vertex, qui in unum divinissime coaluerunt: vel sunt duo Ecclesiæ summi Pastores, ac Præsides, qui unicum caput constituunt; atque ita explicantur; ut ponatur omnimoda æqualitas inter S. Petrum, et S. Paulum sine subordinatione S. Pauli ad S. Petrum in potestate suprema universalis Ecclesiæ.

12. De vera, et non interrupta successione filiorum S. Francisci, et de vera forma Caputii ejusdem libri omnes impressi, et qui inconsulta sacra Congregatione imprimentur, tractantes hanc eamdem controversiam.

13. Pasquilli omnes et verbis sacræ Scripturæ confecti.

Item Pasquilli omnes etiam manuscripti, omnesque conscriptiones, in quibus Deo, aut Sanctis, aut Sacramentis, aut Catholicæ Ecclesiæ et ejus cultui, aut Apostolicæ Sedi quomodocumque detrahitur.

14. Libri omnes agentes, ut vulgo dicitur, *delle venture, e delle sorti.*

§ III. — *Imagines, et Indulgentiæ prohibitæ*

1. Imagines cum laureolis, aut radiis, sive splendoribus, eorum, qui neque canonizationis, neque beatificationis honore insigniti sunt a Sede Apostolica.

2. Imagines Domini Nostri Jesu Christi, et Deiparæ Virginis Mariæ, ac Angelorum, Evangelistarum, aliorumque Sanctorum, et Sanctarum quarumcumque sculptæ, aut pictæ cum alio habitu, et forma, quam in Catholica, et Apostolica Ecclesia ab antiquo tempore consuevit, vel etiam cum habitu peculiari alicujus Ordinis Regularis.

3. Imagines, Numismata insculpta pro Confraternitatibus Mancipiorum Matris Dei, italice *Schiavi della Madre di Dio*, sodales catenatos exprimentia.

Idem Libelli, in quibus eisdem Confraternitatibus regulæ præscribuntur. Confraternitates autem, quæ catenulas distribuunt confratribus et consororibus, brachiis, et collo circumponendas, atque gestandas, ut eo signo Beatissimæ Virgini emancipatos se esse profiteantur, et quarum institutum in eo mancipatu præcipue versatur, damnantur, et extinguuntur. Societatibus vero, quæ ritum aliquem, aut quodcumque aliud ad mancipatum ejusmodi pertinens adhibent, præcipitur, ut id statim rejiciant.

4. Imagines, catenulæ, folia, libelli pro usu Confraternitatum sub invocatione SS. Sacramenti, B. Mariæ Virginis Immaculatæ, et S. Joseph sub titulo *Gregis Boni Pastoris* erectarum, et in quibus repræsentantur homines penduli a Christo, a sacra Pyxide, a B. Virgine, a S. Josepho, et a quovis alio Sancto.

5. Imagines, ubi repræsentatur puer Jesus in sublime elatus, et sub ipso tres Ecclesiæ Doctores, et in locum aliorum trium (qui repræsentantur in Imaginibus ejusdem formæ jam pridem impressis) substituti sunt tres Præsbyteri Regulares cum his versibus: *Jesu Doctorum intima, qui nubes ignorantiæ pellis virore gratiæ etc.*

6. Imagines sive depictæ, sive sculptæ, sive impressæ Joannem Calà quocumque sanctitatis, vel beatitudinis signo repræsentantes.

7. Imagines, ubi repræsentatur B. Virgo cum Filio in medio duorum Sanctorum Societatis Jesu, quorum uni tradit librum, alii Rosarium cum hac inscriptione: *Deipara Virgo cum Filio inspirat, commendatque Societati Jesu institutionem Sodalitatum, et Officii, Rosariique usum.*

8. Inscriptiones omnes Imaginum SS. Francisci, et Antonii de Padua, in quibus dicitur, formam habitus, qua depicti sunt, esse eamdem, qua ipsi usi fuerunt: vel in quibus asseritur, in hoc vel illo ordine S. Francisci esse veram, legitimam, et non interruptam ejusdem S. Patris in filios successionem.

9. Indulgentiæ omnes concessæ coronis, granis seu calculis, crucibus, et imaginibus sacris ante Decretum Clementis VIII, anno 1597, editum *de forma Indulgentiarum.*

Item Indulgentiæ omnes concessæ quibuscumque Regolarium Ordinibus, Confraternitatibus sæcularibus, Capitulis, Collegiis, aut eorum Superioribus, ante Constitutionem ejusdem Clementis VIII, *Quæcumque* 7 decem. 1604, et Pauli V ***Romanus Pontifex,*** d. 13 maii 1606, et *Quæ salubriter* d. 23 novemb. 1610, revocatæ sunt, atque apocryphæ habendæ, nisi ab iisdem summis Pontificibus, aut eorum Successoribus renovatæ, ac confirmatæ fuerint.

10. Indulgentiæ concessæ coronis S. Birgittæ ab Alexandro VI, declarantur apocryhæ, et nullius roboris, ac momenti: sine præjudicio tamen Indulgentiarum a Leone X dictis coronis concessarum VI id. jul. 1515.

11. Indulgentiæ concessæ crucibus S. Turibii ab Urbano VIII, tamquam falsæ habendæ sunt.

12. Indulgentiarum libri omnes, Diaria, Summaria, libelli, folia etc., in quibus earum concessiones continentur, non edantur absque licentia S. Congregationis Indulgentiarum.

§ IV. — *Quædam ad Ritus Sacros spectantia, quæ prohibita sunt*

1. Benedictiones omnes Ecclesiasticæ, nisi approbatæ fuerint a sacra Rituum Congregatione.

2. Exorcismorum formulæ diversæ ab iis, quæ præscribuntur in Regulis Ritualis Romani, et earumdem usus, absque prævio examine coram Ordinario.

3. Litaniæ omnes, præter antiquissimas et communes, quæ in Breviariis, Missalibus, Pontificalibus, ac Ritualibus continentur, et præter Litanias de B. Virgine, quæ in sacra æde Lauretana decantari solent.

4. Missalis Romani omnia exemplaria alterata post edictum Pii V, præsertim quæ *Venetiis* apud ***Junctas, Sessas, Misserinum,*** et *ad signum **Syrenæ,*** atque ***Europæ,*** et quoscumque alios, impressa sunt ab anno 1596.

5. Officia B. Mariæ Virginis, vel Sanctorum aut Sanctarum, aliaque hujusmodi absque approbatione Sac. Rituum Congregationis edita, vel edenda.

6. De Ritibus Sinicis, eorumque controversiis, aut illorum occasione exortis, libri, libelli, relationes, theses, folia, et scripta quæcumque post diem 1m octobris 1710 edita, in quibus ex professo, vel incidenter, quomodolibet de iis tractetur, sine expressa, et speciali licentia Romani Pontificis in Congregatione sanctæ et universalis Inquisitionis obtinenda.

7. Rituali Romano additiones omnes factæ, aut faciendæ post reformationem Pauli V, sine approbatione Sac. Congregationis Rituum.

8. Rosaria quæcumque de novo inventa, aut invenienda, sine opportuna S. Sedis facultate, quibus authenticum Rosarium Deo, et B. Mariæ Virgini sacrum antiquaretur.

INDEX TOMI SECUNDI

TRACTATUS QUINTUS

TRACTATUS SEXTUS

TRACTATUS SEPTIMUS

TRACTATUS OCTAVUS

APPENDICES

AD TOMUM SECUNDUM